ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/366811168

Verbal Hygiene and Gender Roles: Exploring Language Learners' Awareness of and Attitudes Towards Politically (In)Correct Language

Conference Paper · January 2023

CITATIONS
0

READS
584

1 author:

Büşra Müge Özdil
Middle East Technical University, Northern Cyprus Campus

5 PUBLICATIONS **5** CITATIONS

SEE PROFILE

All content following this page was uploaded by Büşra Müge Özdil on 02 January 2023.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

CONFERENCE PROCEEDING

8th International Conference on Gender Studies: GENDER & ART and Other Gender Studies

KONFERANS BİLDİRİ KİTABI

8. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı: TOPLUMSAL CİNSİYET & SANAT ve Diğer Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

e-ISBN: 978-605-9595-51-3

GENDER & ART and Other Gender Studies

8. International Conference on Gender Studies

TOPLUMSAL CİNSİYET & SANAT

ve Diğer Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

8. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı

Conference Proceedings

Konferans Bildiri Kitabı

Famagusta, North Cyprus – May 12 - 14, 2022

Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs – Mayıs 12 - 14, 2022

Editors – Editörler

Süheyla ÜÇIŞIK ERBİLEN – Kağan GÜNÇE

Eastern Mediterranean University – Doğu Akdeniz Üniversitesi
Center for Women's Studies – Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi

© 2022
Eastern Mediterranean University Press – Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi

e-ISBN: 978-605-9595-51-3

CONTENTS - İÇİNDEKİLER

CONTENTS - İÇİNDEKİLER 3

PREFACE 7

ÖNSÖZ 9

DAVETLİ KONUŞMACI METİNLERİ 11

SANAT TARİHİ "MİTİ" VE "KADIN SANATÇI"LAR 11

FOTOĞRAF TARİHİ KANONUNU BİR ÖZNELLEŞME TARİHİ OLARAK UZUN YILLAR GÖRMEZDEN GELİNMİŞ KADIN FOTOĞRAFÇILAR ÜZERİNDEN OKUMAK 20

ARTICLES IN ENGLISH – İNGİLİZCE MAKALELER 33

A PIONEERING WOMAN IN INTERDISCIPLINARY ARCHITECTURE EDUCATION AND PEDAGOGY IN TURKEY 34

EVALUATION OF MARGARET ATWOOD'S THE NOVEL OF THE HANDMAID'S TALE IN THE CONTEXT OF CATHARINA MACKINNON'S VIEWS 57

EVALUATION OF TURKISH CYPRIOT DWELLING BASED ON GENDER ROLES FROM TRADITION TO PRESENT 66

GENDER EQUALITY IN TURKISH HIGHER EDUCATION 88

GENDER REPRESENTATION IN THE POSTS OF METROPOLITAN MUSEUM OF ART ON INSTAGRAM 104

REFLECTIONS ON TRUE SHORT STORIES OF *REBEL GIRLS*: ONE MORE STEP TOWARD EMPATHY AND PERSPECTIVE-TAKING 119

URBAN MEMORY CENTERS AS AREAS OF GENDER EXCLUSION: A CASE STUDY OF IZMIR'S URBAN MEMORY CENTERS 129

VERBAL HYGIENE AND GENDER ROLES: EXPLORING LANGUAGE LEARNERS' AWARENESS OF AND ATTITUDES TOWARDS POLITICALLY (IN)CORRECT LANGUAGE 151

ARTICLES IN TURKISH – TÜRKÇE MAKALELER 159

ADALET SANATINDA KADIN 161

CEREN TEKİN KARAGÖZ'ÜN ESERLERİNDE CİNSİYET, TOPLUMSAL CİNSİYET VE KİMLİK 173

DENGE ARAYIŞINA GÜNCEL BİR BAKIŞ: KADIN İÇİN EŞİTLİK Mİ EŞİTLİĞİN KADIN VERSİYONU MU? 187

ELİF ŞAFAK'IN "MAHREM" ROMANININ TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN BEDENİ PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEMESİ 204

FETHİ NACİ VE BERNA MORAN'IN "UNUTTUĞU" KADIN YAZARLAR 217

GASTRONOMİ TURİZMİ KAPSAMINDA KUZEY KIBRIS SOKAK LEZZETLERİNİN TÜKETİCİ TERCİHLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE SOKAK LEZZETLERİNDE KADININ YERİ 225

"GENÇ KIZ VE ÖLÜM" ROMANI ÜZERİNDEN ERKEN CUMHURİYET ANNELİK İDEOLOJİSİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME 239

KALABALIKLARA ATFEDİLEN CİNSİYET DEĞERLERİ VE KALABALIKLARIN DEĞİŞEN İMGELERİ ÜZERİNE 257

OSMANLI VE TÜRK CUMHURİYETİNDE AİLE BİÇİMLERİNDEKİ DÖNÜŞÜMLER: GELENEKSEL AİLEDEN LAİK AİLEYE 276

PERS DÜNYASINDA KADININ YERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 290

RESMİ TARİHİN GÖRMEZDEN GELDİĞİ, OSMANLI KADIN HAREKETİNİN UNUTTURULAN ÖNCÜLERİNDEN: NEZİHE MUHİDDİN 304

TEZER ÖZLÜ'NÜN SOĞUK ÇOCUKLUK GECELERİ VE DÜNYANIN SONUNA YOLCULUK'TA PSİKANALİTİK OKUMA IŞIĞINDA KİMLİK OLUŞUMU VE AİLE KAVRAMI 321

TOPLUMSAL CİNSİYET VE MEKÂN ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ANALİZİ 333

TÜRK HUKUKUNDA EVLİ KADININ SOYADI SORUNU 355

TÜRKİYE'DEKİ KIRGIZİSTANLI KADINLARIN GÖÇMENLİK VE ÇALIŞMA DENEYİMLERİNE İLİŞKİN ANLATILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 367

2000'Lİ YILLARDA KADIN YÖNETMENLERİN FİLMLERİNDE İSTANBUL'UN TEMSİLİ 383

CALL FOR PAPERS 396

ÇAĞRI METNİ 398

All responsibility for the research belongs to the author/s.

Araştırma ile ilgili tüm sorumluluk yazara/yazarlara aittir.

PREFACE

The 8th International Conference on Gender Studies which has been organized regularly since 2004 by the Center for Women's Studies and Education (CWS) was held on May 12-14, 2022 within the framework of 'GENDER & ART and Other Gender Studies'. The conference aims to deal with all aspects of how gender roles based on sovereignty ideologies, socio-cultural fictions, and heteronormative systems are produced, supported, and criticized through art, as well as the struggle of art producers and critics with gendered bodies and social order based on inequality. The conference brought leading academics, researchers, practitioners together to present and discuss their work and to shed new light on the field. Moreover, other topics regarding the gender issues were also included in this platform.

Since its emergence, feminism, which cannot be separated from the concept of gender, has encountered resistance from all the institutions that feed the patriarchal system, but despite all the pressures it has continued its struggle against discrimination. While this struggle continues with its various dimensions, its reflections in art have also proven effective over time and feminist art has become a part of feminism. Rejecting any kind of othering and including the queer representation in this context, feminist art has played an important role in positively changing the social structure. The connection between gender and art, which also brings about a paradigm shift in the social sciences, has the richness of being discussed and is studied in both interdisciplinary and disciplinary aspects. Therefore, looking at the mutual emergence of gender and art also provides new ideas about current changes in various disciplines.

Although there is limited amount of work on feminist art in the Turkish Republic of Northern Cyprus, in recent years there has been an increase in the interest of various disciplines such as gender and women's studies, sociology, anthropology, and history in studying the relationships between gender and art. This conference brought new studies into the literature by encouraging academics, researchers, and activists to engage in intergenerational and intersectional dialogues around gender and art.

Scholars from different countries from the fields of 'Visual Arts', 'Performance Arts', 'Literature', 'Architecture and other Gender Studies' attended the 8th International Conference on Gender Studies which is titled as the 'GENDER & ART and other Gender Studies'. The

conference was held both in person and online where many participants such as activists and non-governmental organizations gathered and shared their experiences with each other. Being one of the bests in their fields of expertise, Prof. Dr. Ahu Antmen and photographer Laleper Aytek attended the event as guest speakers, contributing with their valuable speeches and rich presentations. On the first day of the conference, the exhibition titled "Our Women who add Value to Our Lives-1: 41 women 41 stories" opened its doors to visitors. A total of 80 papers were submitted for the conference and were evaluated by the reviewers from the relevant members of the Scientific Committee. The papers accepted following the peer-review process were published in the Book of Abstracts (978-605-9595-42-1 ISBN and 978-605-9595-43-8 e-ISBN). 37 of the papers were presented face-to-face and 23 of them were presented online. In this proceedings book, which includes full papers, there are 24 papers that fulfill the necessary conditions. Due to the international nature of the conference, only abstracts written in English were accepted for evaluation and included in the 'Abstract Book'. On the other hand, the full texts were accepted in English or Turkish and included in the 'Conference Book'.

We would like to express our appreciation and sincerest thanks to the members of the Scientific Committee, especially the valuable participants who contributed to the realization of the 8th International Conference on Gender Studies, which has an important and valuable place in the field of Gender Studies, with the theme of 'GENDER & ART and Other Gender Studies'; to the CWS Board Members; to CWS research assistant Fatma Türüç who made a great effort at every stage of the organization of the conference; to Eastern Mediterranean University postgraduate students Dilan Kaya, Saithan Aylaz, Samira Serpal, Sümeyye Rabia Istanbul and the EMU Rector’s Office.

Editors

Assoc. Prof. Dr. Süheyla Üçışık Erbilen
Chair of CWS, Faculty Member, Faculty of Education
Eastern Mediterranean University
Famagusta, North Cyprus

Prof. Dr. Kağan Günçe
Faculty Member, Faculty of Architecture
Eastern Mediterranean University
Famagusta, North Cyprus

ÖNSÖZ

Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi (KAEM) tarafından 2004 yılından beri düzenli olarak yapılan Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı'nın 8'incisi, 12-14 Mayıs 2022 tarihinde, 'TOPLUMSAL CİNSİYET& SANAT ve Diğer Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları' çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Egemenlik ideolojilerine, sosyo-kültürel kurmacalara, heteronormatif sistemlere dayanan toplumsal cinsiyet rollerinin sanatla nasıl üretildiği, desteklendiği ve eleştirildiğinin yanı sıra, sanat üreticilerinin ve eleştirmenlerinin cinsiyetlenmiş bedenler ve eşitsizliğe dayalı toplumsal düzen ile verdiği mücadeleyi tüm yönleriyle ele almayı amaçlayan konferans, önde gelen akademisyenler, araştırmacılar ve uygulamacılara, çalışmalarını sunmaları, tartışmaları ve alana yeni bir ışık tutmaları için seçkin bir platform oluşturmuştur. Aynı zamanda bu platformda diğer Toplumsal Cinsiyet Konularına da yer verilmiştir.

Toplumsal cinsiyet kavramından ayrı düşünülemeyen feminizm, ortaya çıkışından itibaren, patriyarkal sistemi besleyen tüm kurumların direnişiyle karşılaşmış fakat tüm baskılara rağmen ayrımcılığa karşı mücadelesini sürdürmüştür. Bu mücadele çeşitli boyutlarıyla devam ederken, sanattaki yansımaları da zamanla etkili olmuş ve feminist sanat feminizmin parçası haline gelmiştir. Her türlü ötekileştirilmeyi reddeden ve bu bağlamda kuir temsiliyeti de içinde barındıran feminist sanat, sosyal yapıdaki olumlu değişimler açısından önemli bir rol oynamıştır. Sosyal bilimlerde de paradigma dönüşümüne neden olan cinsiyet–sanat bağı, disipliner olduğu kadar disiplinlerarası boyutta da ele alınıp incelenecek zenginliğe sahiptir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet ve sanat arasındaki karşılıklı oluşuma bakmak, farklı disiplinlerdeki güncel değişimler hakkında da yeni fikirler vermektedir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde feminist sanat üzerine sınırlı çalışma bulunsa da son yıllarda toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları, sosyoloji, antropoloji ve tarih gibi çeşitli disiplinler tarafından toplumsal cinsiyet ve sanat ilişkilerine odaklanmaya ve incelemeye artan bir ilgi vardır. Bu konferans, akademisyenleri, araştırmacıları ve aktivistleri, toplumsal cinsiyet ve sanat teması etrafında nesiller arası ve kesişimsel diyaloglara teşvik ederek, literatüre yeni çalışmalar kazandırmıştır.

8'inci Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı, 'TOPLUMSAL CİNSİYET & SANAT ve Diğer Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları' isimli konferansta , 'Plastik Sanatlar', 'Performans Sanatları', 'Edebiyat', 'Mimari ve Diğer Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları' alanlarında farklı ülkelerden bilim insanları, aktivistler, sivil toplum kuruluşlarından çok sayıda katılımcının bir araya geldiği ve deneyimlerini paylaştığı yüz yüze ve çevrim içi olarak gerçekleşen konferansta davetli konuşmacı olarak alanlarının en iyilerinden olan Prof. Dr. Ahu Antmen ve fotoğraf sanatçısı Laleper Aytek değerli konuşmaları ve zengin sunumları ile yar almışlardır. Konferansın ilk gününde 'Hayatımıza Değer Katan Kadınlarımız-1: 41 kadın 41 öykü' isimli sergi açılışı da yapılmıştır. Konferansa gönderilen toplam 80 bildiri, Bilim Kurulu'ndaki ilgili üyelerin hakemlikleri ile değerlendirilmiştir. Hakemlik sürecinden geçip kabul edilen bildiriler, 978-605-9595-42-1 ISBN ve 978-605-9595-43-8 e-ISBN numaralı Bildiri Özetleri Kitabı'nda basılı olarak yayınlanmıştır. Bildirilerin 37 tanesi yüz yüze, 23 tanesi de çevrimiçi olarak sunulmuştur. Tam metinlerin yer aldığı bu bildiri kitabında ise gerekli koşulları yerine getiren 24 bildiri tam metni bulunmaktadır. Konferansın uluslararası niteliği nedeniyle, yalnızca İngilizce yazılmış özetler değerlendirme için kabul edilmiş ve 'Özet Kitabı'nda yer almıştır. Tam metinlerin yer aldığı 'Konferans Kitabı'nda ise tam metinler İngilizce veya Türkçe olarak kabul edilmiş ve kitapta yer almıştır.

Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları alanında önemli ve değerli bir yeri olan Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı'nın 8'incisi, 'TOPLUMSAL CİNSİYET& SANAT ve Diğer Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları' teması ile gerçekleşmesine katkı sağlayan başta kıymetli katılımcılar olmak üzere Bilim Kurulu Üyelerine; KAEM Yönetim Kurulu Üyelerine; konferansın düzenlenmesindeki her aşamada yoğun bir çaba gösteren KAEM araştırma görevlisi Fatma Türüç'e; Doğu Akdeniz Üniversitesi lisansüstü öğrencileri Dilan Kaya, Saithan Aylaz, Samira Serpal, Sümeyye Rabia İstanbul ve üniversitemiz rektörlüğüne sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Editörler

Doç. Dr. Süheyla Üçışık Erbilen
KAEM Başkanı, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Doğu Akdeniz Üniversitesi
Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

Prof. Dr. Kağan Günçe
Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi
Doğu Akdeniz Üniversitesi
Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

DAVETLİ KONUŞMACI METİNLERİ

SANAT TARİHİ "MİTİ" VE "KADIN SANATÇI"LAR

Ahu Antmen, Prof. Dr.

Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Görsel Sanatlar ve Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

ahuantmen@sabanciuniv.edu

Ben bugün sanat ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki çerçevesinde, sanat tarihi "mitine" ve "kadın sanatçılar"a odaklanmak istiyorum. Tırnak içinde kullandığım bu "mit" ve "kadın sanatçı" kavramları, konuya ilişkin birtakım genel olgulara değineceğim konuşmamın zeminini oluşturacak —mit derken, biliyoruz ki toplumsal yapının şekillenmesinde işlevi olan, geçmişten gelen birtakım anlatıları kast ediyoruz... Ama ben mit olgusunu, bu geçmiş çağrışımına rağmen, bugün de canlılığını koruyan, daha güncel bir anlatılar bütünü, bir söylem biçimi olarak ele alacağım ve sanat dünyasında bu tür mitlerle mücadele eden kesimin özellikle kadınlar olduğunu savunacağım. Türk Dil Kurumu'nun mit tanımını, —"İnsanlar arasında yayılmış ve toplumun hayal gücüyle biçim değiştiren bir halk hikâyesi" olarak ifade ediliyor— "hayal gücüyle biçim değiştirebilmesine" de değindiği için anlamlı buluyorum, çünkü başka bir toplumsal tahayyüle, yani birtakım mitlerin yıkımına ve yenilerinin oluşumuna kadın sanatçıların hayalgücünün önemli katkıları olduğunu düşünüyorum.

Çünkü biliyoruz ki mitler değişebiliyor. Günümüzde cinsiyeti, salt biyolojik bir öz olarak düşünmüyor oluşumuz; "kadın" ya da "erkek" yerine farklı deneyimlere bağlı olarak yaşanan ve dolayısıyla farklı şekillerde tanımlanabilecek "kadınlık"lar ya da "erkeklik"ler algılayabilmemiz; yani Judith Butler'ın işaret ettiği gibi, cinsiyetin perfomatif olabileceğine inanmamız, hatta cinsel tercihlerin de edinilmiş toplumsal rollerle ilişkili olabileceğine ikna olabilmemiz, bunlar hep, cinsiyete dair mitlerimizin biçim değiştirmeye başlamasıyla ilgili sayılabilir.

Sanat tarihi de bir "mit"; üstelik kadın ve erkeğe dair cinsiyetçi anlatıları son derece sarsılmaz bir biçimde içeren bir mit. Örneğin, kadının salt bir beden olarak algılanışı, karşımıza başlı başına kadın çıplaklığıyla özdeşleşmiş olan nü olgusu olarak çıkar ki çıplak bedeni çıplak değilmiş gibi görmemiz beklenir; örneğin kadının "ikincilliği" meselesi, Georg Baselitz gibi maço ressamların "kadından ressam olmaz" gibi laflarında ifade bulduğu gibi, esas olarak tüm müze koleksiyonlarında ve sanat tarih kitaplarında tasdiklenir; örneğin kadın emeğinin "değersizleştirilmesi" eğilimi, sanat piyasasında

kadınların yapıtlarının hep daha düşük fiyatlara alıcı bulmasıyla sürekli kanıtlanır; böylece yeniden ve yeniden üretilen bir değerler silsilesi oluşmuştur ve bunlar, insanların inandığı mitlere dönüşür.

Sanat yazınında başlı başına bir problem olan "kadın sanatçı" tamlamasını bu konuşmada özellikle kullandığımı da belirteyim. Bliyorsunuz, "sanatçı" kavramı tarihsel bir mit olarak öyle sabit bir biçimde eril olarak cinsiyetlendirilmiş ki bu kimlik içinde kadınları ancak yabancı bir sıfat gibi ekleyerek var edebiliyoruz; yani "kadın sanatçı" dediğimiz zaman zaten sanki sanatçı kimliğiyle tam örtüşmeyen bir kimlikten söz ediyoruz; bunu örneğin, bir sanatçı, "erkek"se, yapmıyoruz, ama örneğin "çocuk"sa da yapıyoruz; çünkü orada da bir varlığın, "sanatçı" kavramıyla tam örtüşmediği algısı hâkim. Sanat tarihçileri Rozsika Parker ve Griselda Pollock, feminist sanat tarihinin temel metinlerinden biri olan kitaplarına bu nedenle özellikle "Old Mistresses: Women, Art and Ideology" ismini vermişlerdir örneğin: Old master terimi sanat tarihinde Michelangelo, Leonardo, Rafaello gibi büyük ustaları tanımlar; old mistress ise, yaşlı metres gibi bir anlama gelir ki... şunları bir googlelayım dedim ve bakın karşımıza ne çıkıyor... Görseller bazen durumu sözcüklerden daha iyi anlatabiliyor...

Zaman zaman, eril olarak cinsiyetlendirilmiş "sanatçı" kavramının alışılagelmiş kodlarıyla oynamak için "sanatçı kadın" terimini ya da bazen alışılagelmişin tam tersini yapıp kadınlardan söz ederken yalnızca "sanatçı", erkeklerden söz ederken "erkek sanatçı" dediğim de oluyor. Ancak belirttiğim gibi, bu konuşmada "kadın sanatçı" kavramını bilinçli olarak kullanıyorum, çünkü bir yandan dünya nüfusunun yarısını oluşturan cinsin yaşamını etkileyen mitler ne yazık ki hâlâ çok güçlü; öte yandan, kurtulamadığımız birtakım sabit mitlerin yeniden ve yeniden üretildiği erkek-egemen düzene yeni önermeler getirenlerin, kadınlığa dair sözü olan "kadın sanatçılar" oluşunun bir rastlantı olmadığını düşünüyorum. Özellikle 1960'lı yıllardan günümüze, kendisini feminist olarak tanımlasın/tanımlamasın "kadın sanatçılar"ın hem toplumsal cinsiyet düzeninin hem de sanatın ve sanat tarihinin değişim/dönüşüm süreçlerine yoğun ve yaratıcı bir katkıları var. Dolayısıyla, kadın ve erkek kategorileri içinde düşünmenin iktidar mekanizmalarını yeniden ürettiğini düşünenlerden değilim. Aksine, özellikle sanat tarihi gibi bir "mit" ve sanat ortamı gibi sözde eşitlikçi ortamlar söz konusu olduğu zaman, sistematik cinsiyet ayrımcılığının farkına varabilmemiz için "kadın" kimliğinin, kaçınmak yerine sahiplenmemizi gerektiren bir kimlik olduğuna inanıyorum.

Üstelik şu son günlerde, ne ilginç ki "kadın" kimliği, sanat dünyasında başlı başına bir avantaj olarak karşımıza çıkıyor. Evet, doğrusunu söylemek gerekirse "kadın sanatçı"lar açısından özellikle şu son dönem, pek de öyle karamsar görünmüyor. İngiliz sanatçı Sarah Lucas'ın 2000'li yılların başında dediği gibi, sanat dünyasında 21. yüzyıl, 20. yüzyıla ve tabii ki daha öncesine göre, şu sıralar sanat dergilerinde sık sık dile geldiği gibi, "kadın olmak için iyi bir zaman". 1960'lı ve 70'li yıllarda bir patlama halinde yaşanan feminist sanat etkinliği belki zaman içinde etkisini kaybetti ve saman ateşi gibi harlanıp sönen trendlerle şekillenen sanat dünyasında sanki gelip geçici ve modası geçmiş bir "üslup"muş gibi bir kenara itildi ama, beraberinde genç kuşak sanatçılar için yeni yöntemler, yeni konular, yeni rol modeller, yeni eleştirel yaklaşımlar ve yeni sanat tarihyazımı önermeleriyle alternatif bir alan açtı. 1990'lı

yıllardan bu yana kadınların sanatsal üretimine odaklanan ve gündem oluşturan birçok sergi gerçekleşti; yeni yayınlar yapıldı; kadınların üretimini araştıran arşivler açıldı. Bunların bazılarından örnekler verirsem, örneğin 2007'de Brooklyn Müzesi Elizabeth Sackler Feminist Sanat Merkezi'nde gerçekleşen Küresel Feminizmler sergisi, alana uluslararası bir çapta ilginin uyanmasına neden oldu, ivme yarattı; öyle ki örneğin, Paris'te Centre Pompidou, 2009-2011 yılları arasındaki müze teşhirini tümüyle kadınlara ayırdı. (Sonradan ne oldu diye sormayın, sonra teşhir yine eski eşitlikten uzak dağılıma döndü; yani yüzde 16 oranına....) Türkiye'de de 1990'lı yıllardan itibaren ve özellikle 2000'li yıllarda çeşitli "kadın" sergileri açıldı. 2000'li yıllar boyunca sanat ortamında kadınlar gerçekten daha görünür oldu ve özellikle şu son yıllarda ise, durum hiç olmadığı kadar iyiymiş gibi görünüyor.

Geçen ay haberlerde belki rastlamışsınızdır: uluslararası sanat dünyasının en önemli etkinliklerinden biri olan Venedik Bienali'nin 127 yıllık tarihinde ilk kez kadınlar (ve kendini ikili cinsiyet dışında tanımlayanlar (non-binary)) çoğunluğu oluşturdu. Bienalin bu yılki küratörü Cecilia Alemani de bir kadın ve 59.su yapılan bu etkinliğin tarihindeki dördüncü kadın küratör. Ne kadar sevindirici değil mi?! .. Bu yılki ödülleri de hep kadınlar aldı. Tahmin edilebileceği gibi, bu durum "haber" niteliği taşıdığı için birçok gazetede manşet oldu.

Yani böyle bakınca, son yıllarda yalnız Venedik Bienali özelinde değil, genel olarak uluslararası sanat ortamında "kadın sanatçı" olmanın avantajlı olduğu hissine kapılabiliriz gerçekten. Hatta, ah şu sıralar "kadın sanatçı olmak vardı" diyen erkek sanatçılar da tanıyorum!.. Yine öyle sanat "kalelerinden" biri olarak nitelendirebileceğimiz New York Modern Sanatlar Müzesi'ni bir ölçüt olarak ele alırsak, 2019 yılında büyük bir yenilenmeden sonra düzenlenen yeni teşhirinde kadın sanatçıların sergilenme oranını yüzde 28'e çıkardı, hatta müzenin en övündüğü resim olan Pablo Picasso'nun Avignonlu Kızlar'ının yanına, Afrika kökenli Amerikalı kadın sanatçı Faith Ringgold'un Amerikalılar'ını astı. Amerika'da yalnızca MoMA değil pek çok müze, ayrıca İngiltere'de Tate, Hollanda'da Rijksmuseum gibi önde gelen müzeler, genellikle depolarda tutulan kadın sanatçıların yapıtlarını ana teşhire taşımaya başladı. Kadın sanatçıların daha çok retrospektifleri yapılmaya ve ardı ardına monografileri çıkmaya başladı.

Başlı başına bir gösterge de Penguin'in Linda Nochlin'in feminist sanat tarihinin temellerini oluşturan Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok makalesini "sanat tarihine bakışımızı değiştiren kaynak" diyerek, özel bir ellinci yıl baskısı yapması oldu. Onuncu, yirminci, otuzuncu ve kırkıncı yıllarda ve aralarda da hatırlanması gereken bir metindi ama feminist sanat tarihiyle ilgilenen akademisyenlerin dışında bir kitleyle özellikle buluşturulması geçen yıla denk geldi. Özetle kadınlardan yana bir dalga, son yıllarda birçok kadın sanatçının retrospektifinin yapıldığı Türkiye de dahil pek çok ülkede hissedildi. Bu gelişmeler, iyi sanatçıların "kadın" olamayacağı mitini sarstığı için gerçekten sevindirici; ama sevindirici olmakla birlikte, sanat otamının kendi kronik hastalığına akut tedaviler aradığını, iyileştirme yerine "reklam" yaptığı ve gelip geçici bir dalga olup olmadığı gibi soru işaretleri de uyandırıyor.

Sanat dünyasında belirgin bir biçimde hissedilen bu yeni eşitlikçi "dalga"yı daha da tetikleyen, elbette "me too", "black lives matter" ve "times up" gibi toplumsal kampanyalar oldu: yeniden Venedik Bienali'ni, ulusalararası gelişmelerin sanata yansıdığı başlıca sahne gibi düşünürsek, örneğin İngiltere ve Amerika, ilk kez ülke temsiliyetlerini Afrika kökenli kadınlara verdi ve büyük ödülleri alan Sonia Boyce ve Simone Leigh, tüm tanıtımlarda ve haberlerde "sanatçı" olmak dışındaki kimlikleriyle, yani "kadın" oluşları ve "beyaz olmayışları"yla gündeme geldi. 2017'de Harvey Weinstein davası ile meetoo'nun; 2020'de George Floyd'un öldürülmesi ile black lives matter kampanyalarının yoğun bir biçimde yayılmaya başlaması, yalnızca "kadın sanatçılar"ın değil, "siyah kadın sanatçılar"ın son yıllardaki görünürlüğünün artmasında gerçekten etkili oldu. Bu süreçte, bir tür "feminist paradoks" olarak adlandırabileceğimiz, yani kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine bizzat kadınların mesafeli duruşu da aşılmış görünüyor; kendisini feminist olarak nitelendirilen, daha aktivist sayılabilecek bir grup dışında sanat dünyasında "kadın" ya da "feminist" gibi etiketlerle damgalanmaktan hoşlanmayan kadınlar dahi, feminizme daha az mesafeli durmaya başladı; açıkçası sanat dünyasında kadın olmak ve hatta feminist olmak, hiç bu kadar "in" olmamıştı.

Peki o zaman artık bu konuyu rafa kaldırma zamanı geldi gelmedi mi sorusu akla geliyor... Ne yazık ki kurumsal basın bültenlerinin ve güncel iyi niyet gösterilerinin arka planında, reklamı yapılan "eşitliğin" sanıldığı kadar reel olmadığı ortaya çıkıyor. 1960'ların, 70'lerin toplumsal değişim talepleri içinde sanatsal pratikle politik aktivizmin buluştuğu ilk feminist sanat dalgasından günümüze hiç kuşkusuz çok yol kat edildi; ama henüz "başka bir dünyada" yaşadığımızı söylemek, pek de mümkün görünmüyor. "Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?" diye soran Linda Nochlin'in, feminist sanat tarihi için çığır açıcı hale gelen makalesine aradan otuz yıl geçtikten sonra, yani 2001'de kendisi dönüp baktığında söylediği gibi, sanat dünyasında gerçek eşitliğin sağlanması için, görünen o ki, daha epeyce yol kat etmek gerekiyor. 2001 tarihli o makalede, "yalnızca başardıklarımızı değil, gelecekteki tehlikeleri ve zorlukları da görmeyi" öneren Nochlin'i burada bir kez daha anarak, ilk makaleyi yazması üzerinden elli, ikinci makaleyi yazması üzerinden yirmi küsür yıl geçtikten sonra görüyoruz ki genel olarak durum aslında o kadar da iç açıcı değil.

İstatistik veri analizi, durum tespiti yapabilmek için zaman zaman hemipimizin kullandığı başlı başına strateji. Slaytta gördüğünüz feminist sanat tarihçisi Maura Reilly'nin bu fotoğrafını geçen yıl Kopenhag'da katıldığım bir feminist sanat sempozyumunda çektim; onun izniyle kullanıyorum. Reilly'nin önerdiği gibi, sayılara baktığımızda, müzesiyle, galerisiyle, piyasasıyla, tarihyazımıyla kısacası tüm kurumsal yapılanması içinde sanat dünyasının hâlâ eşitlikten ne kadar uzak bir yer olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalıyoruz. Sık sık bu tür istatistikler yapan ve yayımlayan Reilly'nin son dönem paylaştığı verilere baktığımızda, sanat dünyasının artık daha eşitlikçi bir yer haline geldiği miti yıkıma uğruyor.

Örneğin bu slaytta, 2007-2014 yılları arasında Batı dünyasındaki belli başlı sanat merkezlerinde kadınların kişisel sergi oranının en iyi ihtimalle ancak yüzde 25 oranında kaldığını görürüz.

Bugün reklamı yapılan Venedik Bienali'ne gelene kadarki büyük uluslararası sergilerde de durum farklı değil.

Washington'daki National Museum of Women in the Arts'ın "Get the Facts" başlığı altında sürekli güncellediği verilere bir göz attığımızda da durumun iyileşmekte olduğunu, ama bir değişim yaşanacaksa çok yavaş olacağını gözler önüne seriyor.

***

Kadın sanatçıların sanat ortamlarındaki temsiliyet eşitsizliğinin yanı sıra karşılaştıkları başka sorunlar da var ve genellikle saklı kalan bu sorunlar da günümüzde özellikle metoo kampanyasının etkisiyle, ilk defa yoğun bir biçimde gündeme geliyor. Örnek olarak, cinsiyet eşitliği kriterlerinin dünya genelinde en yüksek yüzdelerde seyrettiği, kadınların siyasi temsilinin AB'nin genel ortamalaması olan yüzde 32'ye karşılık yüzde 47 oranında bulunduğu, kendisini resmen "feminist bir devlet" olarak tanımlayan ve cinsiyet ayrımcılığına karşı yasal düzenlemeler getiren İsveç'te, sanat ortamından 1625 kişinin imzaladığı 2017 tarihli bir manifestoyu bir örnek olarak ele alabileceğimizi düşünüyorum. Bu kişilerin arasında sanatçılar, küratörler, sanat akademilerinde çalışan öğretim üyeleri ve öğrenciler de bulunuyor. Metin, kadınların deneyimlediği durumları bizzat dile getirerek oluşturulmuş. Bir fikir vermesi için bir kısmını okuyorum:

"Artık bir araya geldik. Birlikte olduğumuzda, yaptığımız sanatı cinsel açıdan tahrik edici bulduğunu ya da taşaklı olmadığımız için sanat dünyasında başarılı olamayacağımızı söyleyen öğretmenlerimize hoşgörü göstermeyeceğiz. Cinsel ilişkinin, eser satışının doğal bir parçası olup olmadığını soran sanat koleksiyoncusunu ifşa edeceğiz. Meslektaşlarımıza, küratörlere ve galericilere cinsel tacizde bulunan erkek sanatçıları kınıyoruz. Kulağımızı yalayan, cinsel organını vücudumuza bastıran, popomuzu okşayan ya da çimdikleyen öğretmelerimizi şikayet edeceğiz. Pek çoğumuz tacizin, cinsiyet ayrımcılığının, ırkçılığın ve sınıf ayrımcılığının acı hatıralarıyla sessiz ve yalnız bir şekilde yaşadık. Şimdi, yaşadıklarımızı bir araya getirdik. Sanatsal özerklik talep ediyoruz. Bedenlerimizin taciz edilmemesini talep ediyoruz. Cinsiyetçi, ırkçı, homofobik, transfobik ve tripofobik baskıya bir son verilmesini talep ediyoruz. Erkek öğretmenlerin kadın öğrenciler sanki işlerinin cinsel oyunuymuş gibi davranmasına bir son vermesini talep ediyoruz. Meslektaşlarımızın bunlara tanık olduğunda tepki vermesini ve ifade verdiğimizde bize inanmalarını talep ediyoruz. Hepinizi görüyoruz ve sorumlu tutuyoruz. Hiçbir şey eskisi gibi olmayacak."

Bakın yeryüzündeki en cinsiyet eşitçi ve o cinsiyet eşitçi ülkenin eğitim ve sanat ortamından söz ediyoruz; erkek egemen(lik) mitinin yaygınlığı ve geçerliliği şaşırtıcı. Basın, yayın ve akademik dünyada çalışmış birisi olarak İsveçli kadınların imzaladığı bu bildiriye Türkiye'de de imza atabilecek birçok kadın olduğunu biliyorum –ne yazık ki– ve dünyanın dört bir yanında da pek farklı olmadığını biliyoruz.

***

Buradan yola çıkarak, kadınların sanat ortamındaki varlığının, sanatçı olarak varoluşunun yani topyekün "kadın sanatçı" kimliğinin, daha öğrencilik döneminden başlayarak kendi cinsiyetlerinden soyutlanarak deneyimlenebilecek bir kimlik olmadığını iddia etmemiz mümkün. "Kadın sanatçı" dediğimizde, sanatsal yansımalarından önce toplumsal/tarihsel yansımaları olan bir olgudan söz ediyor oluyoruz. Ayrıca dünyanın neresine gidersek gidelim, öncelikli olarak bedeni, –gerek cinselliği gerek doğurganlığı anlamında– üzerinden tanımlanan ve görünen cins, kadınlar; ve kadınların görünüşü de, günümüzün tüketim kültürü içinde hâlâ yoğun bir biçimde nesneleştiriliyor; üstelik yaş sınırı da giderek düşüyor. Sanat pratiğinde, teorisinde, dünyasında "kadın"ı ayrı bir kategori olarak ele almak modası geçmiş bir tavır olarak görülebilir ama, bir yandan da hâlâ ciddi bir abluka altına olan bir "kadın" bedeni var.

Günümüzde artık klasikleşmiş bir metin sayılan Şişmanlık Feminist Bir Meseledir (1978) kitabının yazarı Susie Orbach'a göre, kitabının yayımlanması üzerinden geçen kırk yıl, kadınların bedenleriyle ilişkisi anlamında "korkunç" gelişmelere sahne oldu. Kapitalist tüketim kültürünün özellikle genç kızları hedef alarak pompaladığı bedensel güvensizlik, sosyal medya aracılığıyla uç bir hal almış durumda. "Biyolojimizin kaderimiz olmadığı" düşüncesi yayılırken, estetik operasyon kültürü, bilgisayar oyunları ve aplikasyonlar aracılığıyla çok küçük yaşlara inmiş durumda; anoreksia bulemia gibi hastalıkları tetikleyen diyet kültürü gündelik hayatın bir parçası; hatta genç annelerin hemen kilo vermek adına bebekleriyle yeterince bağ kuramadığı bile söyleniyor; "beden adeta kişisel bir proje gibi görülüyor" diyen Orbach, bir yandan da pornografinin gündelik hayata malolduğunu, ergenliğe bile girmemiş küçük kızların pornografik bir vücut dilini benimseyerek, "seksi anlamda çekici görünmenin adeta yeni bir eğlence türü" haline geldiği yeni bir meşgaleye işaret ediyor. Sanıyorum hepimiz, sosyal medya takipçisi olmasak bile, genç kızların selfi kültürünün beden diline yansıyan yönlerinin tanığıyız. Orbach'a göre, beden her zamankinden daha da fazla politik bir alan artık ve dolayısıyla, "Tecavüzün bir savaş silahı olarak görülmesinden, midemizi sürekli kontrol altında tutmamız yönüdeki içselleştirilmiş inanca, enerjimizin büyük bir kısmı yanlış yönlendirildiği için hem bireysel olarak hem kolektif olarak kendi kendimize koyduğumuz sınırlara varana kadar bu mayın tarlasından geçmenin yollarını bulmak için birlikte hareket etmemiz gerekiyor." Orbach'ın bu söylediklerine, ayrıca erkeklerin kadınları öldürme yaygınlığını da eklemek gerekir.

Bu açıdan bakıldığında, 1960'lı ve 70'li yılların ilk feminist sanat dalgası içinde kadın bedenine odaklanan, kadınlıkla özdeşleştirilen olguları konu edinen "kadın sanatçıların" fazlasıyla "kadın" oldukları gerekçesiyle eleştirilmelerini ve bu üretimleri sanki empresyonizmden ya da kübizmden bahsediyormuşuz gibi, zaten artık "modası geçmiş" bir üslupmuş gibi geçmişe gömülmek istenmesinin sorgulanması gerektiğini düşünüyorum. Kadın sanatçıların 1960'lı yıllardan günümüze, bizzat kendi "kadınlık" deneyimlerini ifade ederek, başka bir toplumsal tahayyüle katkıda bulunan, ama eril mitlere ve kapitalist kültürün kadın bedenini ve yaşamını abluka altına almasına hizmet etmeyen seslerinin, yeterince duyulmadığını, özellikle duyulmadığını düşünüyorum. Ne yazık ki kadın sanatçıların bu tür

yapıtları, daha çok bir eleştiri duvarına çarpar; ve çoğunlukla "kadın eseri" olarak damgalanarak horgörülür.

Yanlış anlaşılmasın, tümüyle "kadınlara özgü" bir ifade biçimi vardır, şöyle duyarlıdır, böyle hassastır demek istemiyorum; bu anlamda Linda Nochlin'e katılıyorum, kadın sanatçıların yapıtlarında belki birtakım ortak paydalar bulunabilir ama esas olarak aynı dönemi paylaşan sanatçılar arasındaki ortak paydalar daha belirgindir ve tarih boyunca "duyarlı" kadın sanatçılar kadar "duyarlı "erkek" sanatçılar da bulmak mümkündür. Kadın sanatçıların yapıtlarında bir "duyarlılık" aranacaksa, bunun insana ve doğaya eşitlikçi ilkelerle bakan duyarlı erkeklerde de bulunabilecek bir toplumsal duyarlılık olduğunu düşünüyorum. Yani ortak bir kadınlık "üslübü" arayışına girmiyorum. Öte yandan; yalnızca cinsiyet bağlamında değil, yaş, etnisite, sınıf gibi farklı bileşenler temelinde çok farklı deneyimleri barındıran bir kimlik olarak kadınlığın yine de "kadın" olmaktan kaynaklı bazı deneyimlerinin sanat pratiğinde ortak konular ve eğilimler şeklinde belirdiğini gözlemleyebilmemizin mümkün olduğunu söylemeye çalışıyorum. Dahası, "kadın sanatçı"lar, bilinçli olarak feminist bir kimlik taşıyorlarsa, o zaman bu ortaklıkların ifadesinin daha belirgin bir hale geldiği ve sanat pratiğinde ayırıcı birer unsur olarak ortaya çıktığı da gözlemlenebilir.

Bu çerçevede, kadın sanatçılar, bizzat kendi deneyimlerinden yola çıkarak ürettiklerinde, doğal olarak toplumsal cinsiyet düzenine işaret eden yapıtlar üretirler. Öznenin toplumsal söylem içinde nasıl cinsiyetlendirildiğine ve bunun arkasındaki iktidar ilişkilerine bakarlar.

Kadın bedeninin, erkek bakışının nesnesi olarak şekillenen görünümlerini incelerler.

Kendilerinin, hiyerarşik bir doğa/kültür ikililiği içinde nasıl ve neden öyle konumlandırıldıklarını sorgularlar.

Güzel sanatlar/uygulamalı sanatlar gibi geleneksel ayrımların ideolojik zeminini iridelerler.

Bu sorgulamaları yaparken, ister istemez bedeni, bazen de kendi bedenlerini başlı başına bir ifade aracı olarak kullanırlar; anaerkil kültürel simgeleri kullanırlar; kadınlıkla ilişkilendirilen malzemeler, yöntemler seçerler.

Böylece, ister feminist olsunlar ister olmasınlar, kaçınılmaz olarak "kişisel"i politize etmiş olurlar; zaten, her ne kadar "sanat" gibi kişisel ifade içeren bir alandan söz ediyor olsak da kadın olarak kendini ifade etmek söz konusu olduğunda, "kişisel" tam anlamıyla mümkün müdür? sorusunu da uyandırırlar. Kadın sanatçıların üretiminin sanat dünyasında tam da bu nedenle "ikincilleştirildiğini" söylemek mümkündür.

Başlı başına cinsiyet kategorisinin kadını ikincilleştirdiğini savunan Monique Wittig'in (1935-2003) iddiası için, sanat dünyası çok net bir aynadır: Sanat, öznenin deneyimine dayanır; kadınların öznel deneyimleri kendi kadınlıklarına ilişkindir; dolayısıyla ürettikleri sanat çok bilinçli ve bazen de "zorlama" bir şekilde "nötr" değilse, sonuçta kadınlık deneyimlerinin ifadesidir. Öte yandan, görünüş, cinsellik, doğum, kürtaj, çocuk bakımı, evlilik, ev işi... gibi olguları düşünelim, hangisi tümüyle kişisel

bir konudur? Kadınlar, sanatsal üretimde ister istemez kendi deneyimlerini ifade etmeye yöneldiklerinde, bu sefer de "özcü" ve "kaliteden ödün verecek kadar kişisel" ya da "kaliteden ödün verecek kadar politik" olmakla itham edilirler. Örneğin, ilk kez kadın sanatçıların erkeklerden çok sayıda olduğu bu yılki Venedik Bienali'yle ilgili başlıca eleştiri de kaliteden ödün veren bir bienal olduğu şeklindedir.

Bu kaliteden ödün verme konusu, başlı başına ilginç bir konu: Mesaj vermek amacı olan sanat yapıtları, hayalgücüne ve Gombrich'in izleyicinin payı dediği katkıya daha az yer verdiği için kaliteden ödün veriyor gibi bir değerlendirmeye neden olabilir ama, bu durum hem erkekler hem kadınlar için geçerlidir. Ne var ki bu değerlendirme, kadınlar özellikle kendi kadınlık deneyimlerinden söz ettiklerinde yapılır. Hiçbir kadınlık emaresi, simgesi, taşımayan, yani cinsiyete dair göndermeleri olmayan yapıtlar söz konusu olduğunda, yapıtı üreten kişinin cinsiyeti bilinmiyorsa, "kalite" eleştirisi de bir zemin bulamadığı için işlemez. Ya da şöyle söyleyelim: Tersinden işler. Örneğin, belli bir niteliğinden üzerinde olduğu düşünülen, ama bir kadının elinden çıkmış yapıtı değerlendirmek için, o sanatçıya erkek kimliğinin ya da eril özelliklerin atfedilmesi gibi. Bunun çok tipik bir örneği, ressam Hans Hofmann'ın Lee Krasner bazı resimler için, "o kadar iyi ki kadın elinden çıktığını anlamazsınız" demesi gibidir. Kadın yazarların erkek ismi kullanması gibi –ki yalnızca George Sand ya da George Eliot değil, günümüzde J.K. Rowling'i de hatırlayabiliriz– kadın sanatçıların da bu ikiyüzlü "kalite kontrol" mekanizmasını aşabilmeleri için adeta görünmez olmaları gerekmektedir. Ve tarihte kadın sanatçıların böyle "görünmez" hale gelmeleri de sıradışı bir durum değildir.

Örneğin Judith Leyster (1609-1660) vakası, bu kalite olgusunun ikiyüzlülüğünü gözler önüne sermek için sık sık verilen bir örnektir: 17. yüzyılda Hollanda'da yaşayan ve tekstilci babasının iflasından sonnra ressamlık yaparak aileyi geçindiren Judith Leyster, ölümünden sonra tümüyle unutulmuş; yaşadığı dönemde Haarlem Sanatçılar Loncası'nın en etkin üyelerinden biri olan, tanınan, öğrencileri olan, ekonomik başarı kazanmış bir sanatçı olmasına rağmen ölümünden sonra bütün yapıtları aynı dönemde yaşayan ünlü ressam Frans Hals'a ya da kendisi de ressam olan eşi Jean Maeyns Molenear'e atfedilmiştir. Leyster, sanki hiç yaşamamış hiç üretmemiş gibi, tarihten silinmiştir ve çok yakın döneme kadar sanat tarihine de dahil edilmemiştir. Bugün de hâlâ daha çok feminist sanat tarihiyle ilgilenenlerin tanıdığı bir isimdir. Yapıtlarını JL kısaltması ve bir yıldızlı imzalayan Judith Leyster'in kendine has üslubuna rağmen bu kadar görünmez hale gelmesi ya da getirilmesinin son derece bilinçli olduğunu düşünenler de vardır. Leyster adında bir ressamın yaşadığı, 19. Yüzyılın sonunda, Frans Hals'a ait olduğu sanılan ve bir başyapıt olarak görülen bir resmin restorasyonu sırasında imzasına rastlantı sonucu fark edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Frans Hals olduğu sanılırken el üstünde tutulan resimlerin bir anda ikincil bir kadın ressama ait olduğu gerekçesiyle bir anda elden düşmesi, hatta resimlerini satın alan kişilerin ödedikleri paraları geri almak için davalık olmaları gibi olaylar; son derece "kaliteli" olarak görülen bir nesnenin üzerindeki imzanın erkek ya da kadın olmasına göre nasıl bir algısal değerlendirmeye tabi tutulduğunun birebir göstergesi sayılabilir.

17. yüzyıldan 20. Yüzyıla uzanalım; bakın Leyster'in otoportresinden Fluxus sanatçısı Shigeko Kubota'nın Vajina Resmi başlıklı performansına geçelim. Ne kadar ilginç ki sanat söz konusu olduğunda fallusun nerede konumlandığına işaret eder ikisi de aradan geçen yüzyıllara rağmen: Leyster'in fırçasının nereye işaret ettiğine bakın... 17. Yüzyılın erkek egemen cinsiyet düzeni içinde ve dönemin lonca sisteminin kadınları tümüyle dışlamasa da erkeklerle eşit de görmeyen sistem içinde bir "kadın sanatçı" olarak örtük de olsa ifade ettiğini düşünüyorum. 20. Yüzyılın ikinci yarısında Shigeko Kubota'nın yaklaşımı elbette daha direkt ve daha çarpıcıdır. Bacaklarının arasına sıkıştırdığı fırçayla resim yaparken, elbette Jackson Pollock'un adeta boşalırcasına yaptığı soyut dışavurmcu resimlere ya da Yves Klein'ın çıplak kadınları boya fırçası olarak kullandığı performanslarına güncel göndermelerde bulunurken, esas olarak konusu, sanat tarihindeki iktidar mekanizmasıdır: Fırça fallusun bir metaforu olarak, sanatın tarihi nasıl yansıttığını gözler önüne sermekle kalmaz, sanat tarihi dediğimiz cinsiyetçi mitin özünü kavramamıza yardımcı olur.

Kadınları çok büyük ölçüde dışlanmış olan sanat tarihi, kadınların sanatsal katkısını en iyi ihtimalle ikincilleştirirerek ya da "kadın sanatı", "feminist sanat" gibi başlıklar altında bütünden ayırarak içselleştirebilmesinin yalnızca sanatla ilgili olmadığını da düşünüyorum. Başta da değindiğim gibi, hayatlarımızı yönlendiren mitlerle yaşıyoruz. Ama bu mitler, toplumun hayal gücünü besleyecek yeni verilerle biçim değiştirebiliyor. Kadın sanatçıların bu işte bu yeni verileri besleyebilecek alternatif görsellikleri, anlamları, yöntemleri, malzemeleri kullanarak içselleştirilmiş mitleri sorgulayan bir alan açtıkları için de sanatın kurumları dışına itildiklerini ve marjinalize edildikleri iddia edilebilir. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren kadın sanatçıların sanat pratiğinde, bugün iflasını seyrettiğimiz dünyadan farklı bir dünya hayali taşıdıklarını, bugün onları yeniden keşfedilmelerinin yeni sanat tarih yazımlarına gerçek anlamda vesile olmasını diliyorum.

FOTOĞRAF TARİHİ KANONUNU BİR ÖZNELLEŞME TARİHİ OLARAK UZUN YILLAR GÖRMEZDEN GELİNMİŞ KADIN FOTOĞRAFÇILAR ÜZERİNDEN OKUMAK

Laleper Aytek, Fotoğrafçı, Sanatçı, Öğretim Görevlisi, Küratör, Eleştirmen

Medya ve Görsel Sanatlar Bölümü, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Koç Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

laytek@ku.edu.tr

Kadın fotoğrafçıların 183 yıllık fotoğraf tarihi boyunca ürettikleri fotoğraflarla, [geçerliliğini zayıflayarak da olsa korumuş olan geleneksel yaklaşımların dışına çıkarak] fotoğrafın *"öznelleşme"* ekseninde dönüşümüne, değişimine oldukça önemli katıkıları olmuştur.

Ancak bugüne kadar kadın fotoğrafçılar fotoğraf tarihi kanonunun bir parçası kabul edilmeyerek; sergilerde, seçkilerde, seçici kurullarda, müze koleksiyonlarında, tarih yazımında, antolojilerde neredeyse hiç yer almamışlar hatta yok sayılmışlardır.

1839'dan bu yana bir yanda sanat olmakla doğrudan bir kopyalama yöntemi olmak arasındaki derin uçurumda savrulup duran fotoğraf tarihinin içinde kadın fotoğrafçıların da olduğu bir farklı bir öznelleşme tarihi olarak da okunması gereklidir. Konuşmamın *ilk bölümünde* bu çerçevede bir okuma yapacağım.

Ancak önemli olduğunu düşündüğüm bir soruyu başlamak isterim: Fotoğraf tarihini bugün ilk defa *[öznelleşme ekseninde]* sadece kadın fotoğrafçılar, işleri ve hayatları üzerinden okumanın bu tarihin önemli bir bölümünü eksik bırakıyor olduğunu çok hissettirdi bana. Ama belli ki 183 yıldır fotoğraf (ve sanat) tarihçileri, yazarlar, eleştirmenler, akademisyenler, kolaksiyonerler, müzeler, galeriler sahipleri için böylesi bir eksiklik söz konusu değildi. Belki de hiç olmadı… Ama bu tarih kadın, erkek ve LGBTİ+ fotoğrafçılar ve işleriyle birlikte yazılmadı mı?

İkinci bölümde ise kendi fotoğraf yolculuğumu ilk bölümdeki öznelleşme tarihi ekseninde [bir kadın ve fotoğrafçı olarak yaşadığım dönüşümler ve değişimler üzerinden] okumaya çalışacağım ve konuşmamı 30 yılın ardından *"kendime bakıyorum"* başlıklı fotoğraflarımdan oluşan kısa bir sunumla tamamlayacağım.

1826'da Joseph Nicephore Niepce'in camera obscura içine yerleştirdiği kurşun-kalay karışımı, ışığa duyarlı özel bir levha üzerine, 8 saatlik bir poz süresi sonunda odasının penceresinden tespit ettiği ilk görüntü, 19. Yüzyılın devrim niteliğinde bir buluşuydu.

1839'da Fransız Bilimler Akademisi tarafından teknik ve bilimsel bir buluş olarak icadının duyurulmasıyla birlikte benzerlik el değiştirdi ve fotoğraf "gerçekliğin birebir görsel temsili" anlamında resmin görevini üstlendi.

Susan Sontag, *'Platon'un Mağarası'* başlıklı makalesinde, "fotoğrafın bulunduğu ilk onlu yıllarda fotoğraftan beklenen, idealleştirilmiş görüntüleri sunmalarıdır" der. O yıllarda hatta belki çok daha uzun bir süre fotoğrafçının "akıllı ama karışmamayı tercih eden *(şair değil ama kâtip)* bir gözlemci olduğuna, çekimle elde edilen belgelerin ise düz, net, ham görüntüler olarak yorumlayan değil, fotoğrafçı tarafından alıntılanan objektif kayıtlar olduğuna inanılıyordu."

Şaşmaz doğruluğu ve ayrıntı duygusu nedeniyle aranan Daguerre görüntüsü özellikle ilk yıllarda gerçek sanat eserini yaratan soluktan ve ruhtan yoksun mekanik reprodüksiyon tekniklerinden biri olarak görülür ve kabul edilir. Bilim adamlarının beğenisini kazansa da, fotoğrafın o yıllarda (ve hatta çok uzun yıllar) ressamların, sanatçıların, sanat tarihçilerinin, sanat eleştirmenlerinin gözünde fazla bir değeri olmamıştır.

Fotoğraf, ilk yıllarındaki Resimselcilik – Doğalcılık- İzlenimcilik gibi akımlarının ardından, 20.Yüzyılın başından itibaren Modern fotoğrafın çatısı altında somutlukla birlikte ideal poz, kompozisyon ve kusursuzluk ölçütlerine tabi tutulur. Ve görsel dil arayışını kendini "güzel", "mükemmel" ve "ideal" olana kodlayarak bir çıkış aramaya girişir.

Teknik gelişmeler fotoğraf tarihinin çok önemli ve göz ardı edilmeyecek bir parçası olmakla birlikte; modern fotoğraf tarihi Avrupa ve Amerika'da *Resimselcilik* akımına karşı çıkışın tarihidir. Ve bu tarih de sanatın pek çok alanında olduğu gibi, 1839'da keşfinden günümüze uzun yıllar yok sayılan kadın fotoğrafçılar ve işleriyle de öznelleşme tarihi ekseninde yeniden okunmaya ihtiyaç duyan bir tarihtir.

Genç eleştirmen Francis Wey'in *La Lumière*'de yayınlanan yazısı[1], Romantizmin 1840'lı yıllarda Salon eleştirmenlerinin gözde teması olan "feda kuramı"nın izlerini taşımaktadır. Fotoğrafın sanatsal bir etkinlik kapsamında gerekçeli ilk savunması olarak kabul edilen bu yazıda Wey; sanatta gerçekçiliğin, "doğanın acımasızca ve akılsızca kopya edilmesinde değil, getirilen manevi yorumda" olduğunu ileri sürer. Wey burada Resimselcilik ve Doğalcılık akımlarına da gönderme yaparak, fotoğrafçının doğayı aynen kopyalamak yerine bazı ayrıntıları "feda ederek" seçtiği

[1] Francis Wey, Du naturalisme dans l'art; de son Principe et de ses conséquences; à propos d'un article de M.Délecluze dans "La Lumière", 6 Nisan 1851. (Kaynak: Gisèle Freund: Fotoğraf ve Toplum)

konuyu kendine göre yorumlaması gerektiğini ve aslında bir görüntüye özgü olabilecek "biricikliğin" ancak bu kişisel yorumla birlikte oluşabileceğini de söylemiş olur.

- Fotoğraf fikrini konunun 'maksimum ayrıntısını' gerçekçi bir biçimde kaydetme süreci olarak reddeden Julia Margaret Cameron (1815-1879), fotoğraflarını daha çok konunun öznel ve duygusal yorumunu yaratmanın bir ifade biçimi olarak gördü. Fotoğraf çektiği dönemde (1860 ve sonrası) tekniği bilmemekle eleştirilerek dışlanan Cameron, modellerini yumuşak, netsiz, soluk, uçuk tonlamalarla zamansız ve mekânsız bir dünyaya yerleştirerek onlara adeta şiirsel ve zamansız bir kimlik atfetti ve fotoğrafı gerçekle idealin bir araya gelebileceği bir sanat formu olarak ele aldı.

- İngiltere'de Julia Margaret Cameron gibi Amerika'da *Resimselcilik* akımının önemli bir temsilcisi olarak kabul edilen Gertrude Käsebier (1852-1934), ressam olmayı planladığı Paris'te aldığı fotoğraf dersleri, bir Alman kimyagerin ve Brooklyn'de bir portre fotoğrafçısının yanında çıraklık yaptıktan sonra fotoğrafı seçti ve 1897'de kendi fotoğraf stüdyosunu açtı. Döneminde Alfred Stieglitz tarafından "tartışmasız ülkenin önde gelen portre fotoğrafçısı" olarak tanımlansa da fotoğraf tarihinin görmezden gelinmiş kadın fotoğrafçılarından biri olmuştur. Amerika Fotoğrafçılar Derneği Kadın Federasyonu'nun (*Women's Federation of Photographers' Association of America* 1910) kurucu ortağı olan Käsebier, anne-çocuk ilişkilerini ele aldığı portrelerinin yanı sıra, bir proje olarak profesyonel stüdyosunda Amerikan yerlilerinin portrelerini çekti ve çok iyi bildiği baskı tekniklerini kullanarak karanlık odada kendi yaptığı baskılarını fotoğraf dilinin tamamlayıcı bir unsuru olarak başarıyla kullandı.

  İlk fotoğraf akımı olarak kabul edilen Resimselcilik döneminde kadın fotoğrafçılar önce evlerinde oluşturdukları stüdyolarda daha sonra da kendi profesyonel stüdyolarında portre fotoğrafçılığı yapmışlardır. Dış çekimler için biraz zamana ihtiyaç vardı. Aynı zorluk ve sıkıntıların hatta belki daha bile fazlasının bugün de geçerli olduğunu bilen ve yaşayan bir fotoğrafçı olarak bu sürecin aslında hiç de şaşırtıcı olmadığını söyleyebiliriz.

  Resimselcilik akımının Batı resmiyle kamaşan gözleri saf kompozisyon edimiyle Batı resmini bir ölçüde taklit etmeye çalıştıysa da fotoğrafın, güzel olanın, kusursuz bir kompozisyon anlayışıyla buluşmasına yönelik arayışı iki Dünya Savaşı'nın ardından silinip gider.

- 70 yıllık fotoğraf kariyerinde Resimselci ve Sürreel sanat akımlarına kendine ait bir dille katılarak; sokak fotoğrafçılığından, natürmorta, sanatsal portrelerden nü'ye birbirinden farklı alanlarda işler üretti. [Yetmiş yıllık kariyerinde gözünden kaçan çok az şey vardı.] Yeteneğinin ve işlerinin bazı erkek meslektaşları tarafından küçümsendiğini hisseden Imogen Cunningham'ın (1883-1976) kadınların sanattaki yerini ve rolünü desteklemek ve genişletmek üzere oluşturulan San Francisco Kadın Sanatçılar grubuna katıldı. Yıllar boyunca *[aralarında Laura Andersen, Alma Lavenson, Dorothea Lange, Consuelo Kanaga gibi]* pek çok kadın

sanatçıya destek oldu, bağlantılar sağladı. Uzun süren kariyerinin son yıllarında Amerika'da pekçok okulda *[California College of Arts and Crafts, Humboldt Eyalet Koleji'nde, San Francisco Sanat Enstitüsü ve San Francisco Eyalet Koleji'nde]* misafir öğretim görevlisi olarak fotoğraf dersleri verdi.

- "Amerika'nın en az bilinen fotoğrafçılarından biri" olarak anılan Consuleo Kanaga (1894-1978) Resimsel fotoğraftan, portreye, şehir manzarasından natürmorta ve sokak fotoğrafçılığına kadar çok farklı alanlarda fotoğraf üretmiş bir fotoğrafçıdır. 1938'de Photo League'de fotoğraf dersleri verdi. 1940'a gelindiğinde öğretmenliği çok kısıtlayıcı bularak bıraktı ve 1940'lar, 50'ler ve 60'lar boyunca aktif olarak fotoğraf çekti. Hiçbir fotoğraf grubuna yahut topluluğuna dahil olmadı, olmak istemedi.
- Bugüne kadar göz ardı edilmiş olsa da Avrupa'da çalışan önemli freelance fotoğrafçılardan ve foto muhabirlerinden biri olan İlse Bing (1899-1998), 35mm Lieca kamera kullanan ilk profesyonel fotoğrafçılardan biridir. Avangard, Bauhaus ve Modernism gibi farklı ekolleri benimsemiş olsa da bağımsız bir fotoğrafçı olarak kendine özgü pratiğini sürdüren, reklam, mimari ve moda gibi birbirinden oldukça farklı alanlarda çalışmış ve fotoğrafları Almanya, Fransa ve Amerika'da fotoğraf dergilerinde yayınlanmış bir fotoğrafçıydı.
- İtalya-Amerika-Meksika-Rusya hattında süren 46 yıllık kısa hayatını hem gerçek bir romantik hem de politik bir aktivist olarak yaşayan Tina Modotti (1896-1942), oyunculuktan, terziliğe, modellikten fotoğrafçılığa, devrimci bir aktivistten, aktif bir komüniste kadar sanat-hayat-politika ekseninde çok sağlam mücadeleler vererek cesaretle ve hiçbirinden vazgeçmeden yaşamayı seçmiş bir fotoğrafçıydı. Fotoğrafları diyebiliriz ki yaşadığı hayatın izlerini taşıyordu. Romantik dönemini yansıtan still-life bahar çiçekleri, şehir manzaraları; belgesel nitelikte soyut ve politik "devrimci" fotoğrafları…
- Şehrin ve sokakların ilk bakışta asla öyle görülmeyen saklı yüzünü adeta fragmanlar olarak fotoğraflayarak şehirde Eugene Atget (1857-1927) ve Weegee (1899-1968) gibi bir flâneur, bir kent gezgini gibi dolaşan Lisette Model'in (1901-1983) fotoğrafları ideal ışık, mükemmel kompozisyon ve kadrajdan çok, kıyıda köşede kalmış bir bakışa, bir ayrıntıya yahut bir yansımaya eşlik eder. Alışılmadık açılarla bozguna uğratarak parçaladığı ve hibritleştirdiği görüntüler üzerinden soyutladığı zengin hayatları, kibar fahişeleri, sahne hayatını yahut sefil hayatları görmeye alışık olmadığımız bir rahatsız edicilikle fotoğraflar. Bu anlamda fotoğrafları huzursuzdur.
- İlk Meksikalı kadın fotoğrafçı ve devrim sonrası Meksika Rönesans'ının önemli bir figürü olan Lola Alvarez Bravo'nun (1907-1993) çalışmaları genellikle kocası ünlü fotoğrafçı Manuel Álvarez Bravo'nun gölgesinde kalmıştır. Kariyerine öğretmen olarak başlayan, dergiler ve gazeteler için fotoğraf çekerek Mexico City'de çalışan tek kadın foto muhabiri olarak ün kazanan Lola, haber değeri taşıyan popüler işlerden çok, konularını öznel bir yaklaşımla yorumlamayı

tercih eden bir fotoğrafçıydı. Lola uzun kariyeri boyunca foto muhabirliğinin yanı sıra reklam fotoğrafçılığı ve profesyonel portre fotoğrafçılığı ve eğitmenlik de yaptı. Kendi galerisi *Mexico City Gallery'*nin küratörüydü.

- Profesyonel fotoğrafçı olmadan önce on yedi yaşında kamerasıyla ABD'yi bisikletle gezen Ruth Orkin (1921-1985) görüntü yönetmeni olmak istemişti ancak bunun yerine foto muhabirliği okudu ve fotoğrafçı olarak çalışmaya başladı, başlangıçta bebek fotoğrafları çekmekten, yolcu gemilerinde ve gece kulüplerinde etkinlik fotoğrafçılığına kadar hayatını kazanmasını sağlayan her alanda çalıştı. 1943'te New York'a taşındıktan sonra 2 yıl içinde *Life, Look ve New York Times* gibi dönemin önemli dergilerinde çalışmaya başladı.

1930lar ve 40'lı yıllarla birlikte fotoğrafı özgün yapan unsurlar; kurallardan kuralsızlıklara, hayallere, kusursuz olandan kusurlu olanın da çerçeveye dahil edilmesine uzanan insanlık hallerinin kapsamlı bir tezahürü olmaya başlar. Dünya yaşanan savaşların, ekonomik krizlerin, kayıpların, göçlerin, salgınların ardından artık kimse için "kusursuz", "eksiksiz" ya da "ideal" bir coğrafya değildi(r). Tam tersine kusurlu, adaletsiz, ayrımcı bir yerdi(r). Dünyanın aile albümü, kişisel albümlerimiz gibi mutlu, neşeli anların karelerinden oluşmazken, böyle bir dünyada fotoğrafın, fotografik görüntünün "tarafsız olmak", "objektif olmak" yahut "güzelin" temsili olmak gibi bir misyonu ve/ya önceliği olabilir mi(ydi)?

Ferit Edgü [*Şimdi Saat Kaç*]'ta "sanatçının işlevi bekleneni, bilineni sunmak değil, bilinmeyenden, karanlıktan bir şeyler koparmaktır bilineni, görüneni yinelemek değil." [2] diyor.

Fotoğrafçının bilinmeyenden, karanlıktan bir şeyler koparması, görüneni yinelemekten vazgeçmesi kolay olmadı, zaman aldı.

Görünenin sınır ötesine geçmek, Walter Benjamin ve Charles Baudelaire'in "fotoğraf görünürün sınırlarında dolaşır ve ancak o kadardır"[3], John Berger'in ise "fotoğraflar görünümlerden çeviri yapmazlar. Onlardan alıntı yaparlar"[4] tanımlarını tersyüz etmek fotoğrafın oldukça uzun zamanını aldı.

---

[2] Ferit Edgü, *Şimdi Saat Kaç*, denemeler *"Özdeşleşme",* sf.47, Ada Yayınları, 1986.

[3] Walter Benjamin, *Fotoğrafın Kısa Tarihi*'nde (sf. 36-37, Agora Kitaplığı, Fotoğraf-7, 2012) Baudelaire'in *Salon of 1857*'de şu sözlerine yer verir: "Şu acınası günlerde, düpedüz budalalığın pekişmesine az katkıda bulunmayan yeni bir endüstri ortaya çıktı… bu sanat doğanın eksiksiz bir kopyasının çıkarılmasından başka bir şey değildir -ve başka bir şey de *olamaz*… Kindar bir Tanrı kalabalığının sesine kulak kesilirken, Daguerre onların Mesih'i oldu sanki. Ve: "Eğer fotoğrafın sanatın bazı eksik kalmış işlevlerini tamamlamasına imkân tanınacak olursa, o zaman, fotoğraf ile kalabalıklar arasında gelişecek doğal ittifaktan dolayı sanatın çok kısa bir sürede temelsiz bırakılıp kapı dışarı edileceğini görürüz. Bu yüzden fotoğraf kendi görevine bakmalı ve bilimlerle sanatların etrafında dolanan bir hizmetçi kız olmaktan daha ötesine göz dikmemelidir."

[4] John Berger, *Bir Fotoğrafı Anlamak, "Görünümler*", sf.88, Metis yay., 2015.

Fotoğrafçılar özellikle fikrin kendisinin estetik bir değere sahip olabileceği anlayışının hâkim olmaya başladığı 60'lı, 70'li yılların çağdaş sanat anlayışı ve 70'li ve 80'li yıllarla birlikte fikrin formun önüne geçtiği [anti-estetik] bir yaklaşımı savunan kavramsal ve post-modernist anlayışların etkisiyle,

- salt betimlemekle ima etmek yani anlam bulmakla anlam kurmak arasında,
- [güzel, kusursuz hatta mükemmel] görüntülerde yakalanan hazır anlamların fotoğrafçı fırsatçılığıyla tespiti ile anlatmak istediği hikâyeyi kendi iç dünyasının [muğlak, belirsiz] bir ara alanında aramak, bulmak, orada kurmak ve kurgulamak arasında çok uzun süre [hatta bugün bile] sıkışıp kaldılar.

1950'li ve 60'lı yıllarla birlikte "güzel olana karşı belirgin bir soğukluk duyan son kuşak fotoğrafçılar çoğunlukla sarsıcı nitelikte bir anekdotu çıkarıp ayırmayı tercih" ettiler.

- Bu yaklaşımın önemli temsilcilerinden biri de Diane Arbus'dur. Susan Sontag, *Fotoğraf Üzerine*'de, "Arbus'un fotoğraflarını çektiği insanların hepsi ucubeydi... sapkın insanların ve ucubelerin fotoğrafları, o kişilerin çektikleri acıdan ziyade, hayattan kopukluklarını ve hayat karşısındaki özerkliklerini öne çıkarır" der Arbus'un fotoğrafları için. Peşinden gittiği hayatın sırrını dökmek, kendini de, hayatı da çırılçıplak bırakmak isteğiyle, ideal yahut mükemmel görüntüler yerine, kayıplar ve kusurlu haller üzerinden hayata dokunmayı tercih eden Diane Arbus'un (1923-1971) fotoğrafları hayatın neredeyse görmezden geldiğimiz hatta yok saydığımız zamanlarının fragmanları gibidir.

Fotoğrafın sanatsal bir ifade biçimi olarak kendini kabul ettirmeye çalıştığı bu yıllarda yok sayılsalar da kadın fotoğrafçılar ürettikleri tekil fotoğraflar yahut projeleriyle hayata ve insana dair dengesizlikleri açığa çıkaracak, farklı bakmayı, görmeyi, algılamayı ve yorumlamayı cesaretle deneyerek -gerçekliği savunmasız yakalayacak- ara(daki) anların peşinden gitmişler ve böylece farklı öznellik inşalarının yolunu açmışlardır.

- Vivian Maier (1926-2009) 1950'lerden 1990'lı yıllara kadar Chicago ve New York'ta çocuk bakıcılığı yaparak hayatını kazanan Maier'in yaşarken fotoğraf tutkusunu bilen kimse yokmuş. Çektiği fotoğrafları, yanında kaldığı aile dahil, kimseye göstermemiş. Maier 2009 yılında öldükten sonra eşyalarını sakladığı depo borçları nedeniyle açık artırmayla satışa çıkarılmış. Emlakçılık yapan ve yazmakta olduğu kitap için Chicago'nun eski fotoğraflarını arayan John Maloof adında genç bir koleksiyoner açık artırmada Maier'in negatif dolu kolileri arasından en büyüğünü 1000 dolara satın alıyor. Maloof karşılaştığı fotoğrafların olağanüstülüğü üzerine harekete geçip, Maier'in yüz bine yakın fotoğrafını gün ışığına çıkarıyor. Maier 40 yıl boyunca Rolleiflex kamerasıyla Chicago, New York ve Los Angeles'da sokakları, insanları, tuhaf ayrıntıları, yansımaları ve kıyıda köşede kalmış mekânları fotoğraflayarak dönemin Amerika'sının görünmeyen yüzünün gizli bir tanığı gibi dolaşmış.

- Mary Allen Mark'da (1940-2015) *güzel olana karşı belirgin bir soğukluk duyan ve sarsıcı nitelikte anekdotları cesaretle arayan*, bulan ve çeken fotoğrafçıların başında gelmektedir. Seks işçileri, sokak çocukları, tesettürlü güzellik yarışması yarışmacıları, kadın psikiyatri koğuşundaki hastalar gibi insanları belgelemiş ve her zaman farklı ve ucu açık, sorusu olan görüntüler aramıştır.
- "70'lerin başında sokaklarda dolaşıp insanlara bakarak neyin fotoğrafını çekmek istediğimi bulmaya çalışıyordum ve "Karnaval Striptizcileri"ne kadar kendi işim için gerçekten bir merkez noktam yoktu." 1976'da Magnum Photos'a katılan ve 80'den bu yana Magnum'a üye çok az sayıdaki kadın fotoğrafçıdan biri olan Susan Meiselas (d.1948) bugün aynı zamanda Magnum Vakfı'nın başkanıdır. O yıllardan bugüne serbest fotoğrafçı olarak çalışan Meiselas en çok Latin Amerika'daki insan hakları konularını (Nikaragua'da 1978'de) ve Amerikan karnaval striptizcilerini belgelediği fotoğraflarıyla tanınır.
- Nan Goldin'in (d.1953) fotoğrafları adeta herkesin, "ben de çekerim" diyebileceği türden ve neredeyse gelişigüzel yahut tesadüfen çekilmiş anlık, özensiz, öylesine enstantaneler gibidir. Fotoğraflarını çektiği kişilerin -sadece arkadaşlarını, dostlarını ve sevgililerini çeker Nan Goldin. Fotoğrafladığı kişiler toplum içinde yaşıyor olmakla birlikte, yok sayılmaları öndedir, adeta ötekileşmiş ya da ötekileştirilmiş kişilerdir. Ve bu kişiler Nan Goldin'in de üyesi olduğu büyük bir ailenin fertleridir. Nan Goldin bu ailenin güncel ya da yitmekte olan anılarının görsel hafızası, avcısı gibidir, belki de henüz 12 yaşındayken kaybettiği ablası Barbara'ya *(ablası 18 yaşında intihar ederek hayatına son verir)* dair hiç biriktiremediği fotoğrafların yerine...
- Kendi bedenini kapalı, dağınık, karışık, tanımsız objelerle dolu bir oda mekânda SB uzun pozlamalarla oluşturduğu ve adeta varlık/yokluk, acı/umut, geçicilik düşünce, duygu ve sorularıyla fotoğraflayan Francesca Woodman (1958-1981) neredeyse çoğu fotoğrafında tek başına ve sanki araftadır. Ne içindedir zamanın ne de dışında… Woodman kurguladığı fotoğraflarının hayalet benzeri, meleksi ve uçucu temsilleriyle adeta kendi kayboluşunu; mekâna yerleştirdiği belirsiz figürler, buruşturulmuş kumaşlar, yazılı, yazısız kâğıt parçaları, çürümüş, dökülmüş duvarlar içindeki ya da üzerindeki birbirinden bağlantısız nesnelerden oluşturduğu kompozisyonlarla anlatır. Woodman 23 yıllık kısa yaşamı boyunca çektiği fotoğraflarla oluşturduğu bir büyük kurgu ile adeta bu hayattan kaçışını, duramayışını ve tutunamayışını görselleştirmiştir.

Bu örneklerden de görüldüğü gibi her ne kadar yaşadıkları dönemlerde bu tarihin bir parçası sayılmasalar da fotoğrafta öznelleşmenin tarihini aslında kadın fotoğrafçılar erkek fotoğrafçılarla birlikte yazdılar. Bu süreçte kıyıda köşede kalmış, bakılmamış, duygular, düşünceler ve sorular üzerinden hayatın es geçtiğimiz yahut görmezden geldiğimiz taraflarına dokunan, hayata dair kişisel-toplumsal eksende var olan farklı gerçekliklerin sakınmasız ve maskesiz bir şekilde açığa

çıkarıldığı fotoğraflar ürettiler. Bu bağlamda kadın fotoğrafçılar da fotoğrafın ilk yıllarından başlayarak fotoğraflarını ve/ya projelerini öznelleşme ekseninde, kendi hikâyelerinden, meselelerinden, sorularından, sorgulamalarından ve duygularından yola çıkarak yapmışlardır.

Fotoğraftaki görüntü artık sadece "objektif bir kayıt" değil, fotoğrafçısının bakışıyla biçimlenen, fotoğrafçının kendi kişisel tarihinin de bir parçası olan "taraflı" bir belgeydi. Ve sadece "nesnel olanı yakalama kaygısı basitçe bir *yan yana* durmaya dönüşerek; devreye fotoğrafçı girdi" ve Walter Benjamin'in ifadesiyle, "mekanik olanı fetheden ruh hayattaki benzerliğe bir yorum kattığında"[5] fotoğraf geldi.

50'li, 60'lı yıllarla birlikte fotoğrafçılar Dünyada, *"somut ama ruhsallığa da değen bir ara yüzde, deneyimlerin işlenip öznelliğe dahil edildiği bir ara alanda"*[6] , izleyiciye kendine ait bir düş dünyası da açmak üzere her şeyi açıkta ve sorguda bırakan, zihinde farklı/yeni olasılıkları tetikleyebilecek kişisel fotoğrafa yöneldiler.

Böylesi öznel yaklaşımların izi Türkiye'de fotoğrafa ve fotoğrafçılara sirayet ederek, işlerine yansıdığında 2000'li yıllara gelinmişti yani artık 21.yüzyıldaydık.

Bizler de bu topraklarda bir güzellikler dünyasında yaşamıyorduk. Tam tersine, eşitsizliklerin, adaletsizliklerin, ayrımcılıkların giderek derinleştiği, savaşların bugün gündelik hayatlarımızın canlı yayınına dönüştüğü bir dünya düzeninde Türkiye coğrafyasında çekilen fotoğrafların 80'li ilk yıllara kadar neredeyse sadece güzelin ve mükemmel kompozisyon ısrarının bir anlamda resmi geçidi olması, Türkiye'de bir fotoğraf geleneğinin oluşamamasının önündeki en önemli engel olduğunu söyleyebiliriz. Uzun yıllar (ve hatta kısmen bugün de) *"mekanik olanı fetheden ruhun hayattaki benzerliğe (yeni/farklı) bir yorum"* katmayan ve neredeyse birbirinin kopyası görüntülerin çoğaltıldığı bir Türkiye fotoğrafına tanık olundu.

Ben fotoğrafla, Türkiye'de fotoğrafta böyle bir iklim ve anlayış hüküm sürerken, üniversitedeki ilk yıllarımda, 80'li yılların başında, tanıştım.

Fotoğraf bundan 40 yıl önce [hatta 20 yıl önce bile] henüz Türkiye coğrafyasında bugünkü kadar yaygın yapılan, ilgi ve kabul gören, üzerine konuşulan, tartışılan ve sergisi açılan sanatsal bir ifade biçimi değildi.

Fotoğrafa olan ve 40 yıldır hiç bitmeyen ilgim büyülü gelen teknik süreçleri, karanlık odayı merak ederek başladığını söyleyebilirim.

---

[5] Walter Benjamin, *Fotoğrafın Kısa Tarihi /Teknik Araçlarla Yeniden-Üretim (Çoğaltma) Çağında Sanat Eseri*, sf.34.Agora Kitaplığı, Ocak 2012.

[6] Nilüfer E. Güngörmüş, *Sanatçının Kendine Yolculuğu*, Sanat ve Edebiyat Üzerine Psikanalitik Denemeler, sf. 107, Metis yayınları, Aralık 2021.

Jeanette Winterson *"Sanat Başkaldırır"* kitabında "parçalara ayırabileceğiniz tek şey kendi inşanızdır"[7] diyor. Eğer fotoğraf yapacaksam, önce kendimden yola çıkmam gerektiğinin farkına vardığımda 30'lu yaşlarımın başındaydım.

Fotoğraf çekerek, fotoğraf üzerine düşünerek geçen yıllarda, kendime yakınlaşmaya, *[çoğunun cevabını bulamasam da]* fotoğrafla sorular sormaya, bilmediğim duyguların peşinden gitmeye, akıl karışıklıklarımla mücadele etmeye, kısaca kendime, hayata bakmaya, dokunmaya ve tutunmaya çalıştım.

Fotoğrafa Murathan Mungan'ın şu sorusuyla başlamak isterdim:

"Herkes aynı mı biriktirir?"

Ama yazık ki bu yahut benzeri bir sorum yoktu ilk yıllarda.

Ben de kendi fotoğrafımda daha ilk baştan "her şeyin başına soru işareti yerleştirmiş" olmayı çok isterdim.

Sorularımı ve sorgulamalarımı daha yolun başındayken çoğaltmayı, yollarımın çatallaşmasını, birbirine girmesini, düğüm olmasını ve "muamma zamanın akışının bozulmasını ve durmasını da içermesini" çok isterdim, ama öyle olmadı.

Şöyle oldu: 1991 yılında Kadın Eserleri Kütüphanesi'nde gerçekleştirdiğim "Rüzgârda Mum" adlı ilk dia gösterimin ardından, henüz kendi fotoğrafım üzerine hatta fotoğraf üzerine bile hiç düşünmemişken, Türkiye'de 80'li yılların aktivist feministlerinden Stella Ovadia'dan, "fotoğrafta bir kadın bakışından söz edebilir miyiz?" diye bir ilk soru geldi.

Ben fazla da düşünmeden "Hayır, göz nötr" dür diye cevapladım.

Ve galiba benim fotoğrafla gerçek karşılaşmam/buluşmam bu sorunun üzerine verdiğim bu talihsiz cevapla başlamış oldu.

Bu cevap, sosyal ekonomi YL çalışmalarımı tamamlamadan yarım bırakıp, fotoğraf yapmak kararıyla Norveç'ten TR'ye dönmeye karar verdikten sonra parçası olmaya başladığım Türkiye fotoğrafının "sahibinin sesi" olan eril bakışa çok yakışan, yaklaşan hatta %100 örtüşen bir cevaptı. Benim bu konuyla ilgili farkındalığımın bu cevabım üzerine aldığım ilk tepkilerle başladığı ve Kadın Eserleri Kütüphanesi'nde sevgili Şirin Tekeli ile omuz omuza çalıştığımız 5 yıl içinde oluştuğunu söyleyebilirim.

Bundan 30 yıl önce bugün TR'de fotoğraflarıyla görünür olmaya, sayılmaya başlayan kadın fotoğrafçılardan; Eleni Küreman'ın, Maryam Şahinyan'ın, Semiha Es'in ve Yıldız Moran'ın

---

[7] Jeanette Winterson, *Sanat Başkaldırır,* sf. 102, Sel Yayıncılık, 2016.

isimlerini bile duymamıştık. Ama bugün artık onlar Türkiye fotoğraf tarihinin görmezden gelemeyeceğimiz, işleriyle bildiğimiz fotoğrafçıları. Keşke bu görünürlüğü onlar yaşarken de sağlayabilmiş olsaydık ve bu tarihin ne kadar önemli parçaları olduklarını onlar da yaşarken bilseler, görselerdi.

Bunu yapmadığımız gibi, bugün hâlâ gerçekleşmekte olan buluşmalarda, sergilerde, seçkilerde, konuşmalarda, koleksiyonlarda bu tarihi yapan pek çok kadın fotoğrafçının yok sayılabildiğine ve gerçekleştirilen fotoğraf atölyelerinde kadın bedeninin nesneleştirilmesi örneklerine tanık olmaya devam ediyoruz.

Bu fotoğraf Nisan ayında Aramis Kalay'ın yürütücülüğünde 1.Lefkoşa Fotoğraf Günleri kapsamında Kıbrıs'ta düzenlenen "nü" başlıklı fotoğraf atölyesinden…[8]

2 ay önce, 21 Mart 2022'de, Türk Fotoğraf Ajansı tarafından zoom üzerinden düzenlenmiş [Türk Fotoğrafında Bugün ve Yarın / Ustalarla Söyleşi] başlıklı bir buluşma izledim.[9]

Türkiye coğrafyasında 30 yıldan fazladır sistematik olarak sürdürüldüğüne bilfiil şahit olduğum eril dil ve seçkinin daha buluşmanın başlığından başlayarak nasıl hiç değişmeden devam ettiğine bir daha şahit oldum:

- Bu buluşmaya konuşmacı olarak moderatörün "görüşlerine itibar ettiği isimler" olarak altını çizerek belirttiği 21 erkek ve sadece 1 kadın fotoğrafçı (Güler Ertan) davet edilmişti. Davet etmek üzere aradığında katılacak isimleri duyduklarında bazı fotoğrafçılar şöyle tanımlar yapmışlar:
    - Milli Takımı çağırmışsın (Ozan Sağdıç)
    - Şampiyonlar Ligi (Erdoğan Muratoğlu)
    - Altın Kadro (Murat Topal)
- Ve Türk Fotoğrafında Bugün ve Yarın 4 saat 19 dakika boyunca konuşulurken, toplantıda bu konuda ne "görüşüne itibar edilebilecek" ne de "usta" sayılarak, davet edilmiş tek bir kadın fotoğrafçı bile yoktu.

Bugün 2022 yılında, 21.yüzyılın ilk çeyreğini neredeyse tamamlıyorken ve benim hem tanığı hem parçası olduğum son 30 yıl içinde farklı gerekçelerin ardına sığınan yahut hiç sığınmaya bile gerek duymadan ne kadar çok eril, ayrımcı sergi, seçki, seçici kurul, yarışma, buluşma, konferans, panel düzenlendi.

---

[8] Yıltan Taşçı Akademi tarafından 4-11 Nisan 2022'de Lefkoşa'da organize edilen 1.Lefkoşa Fotoğraf Günleri'ne Türkiye'den ***Aramis Kalay, Çerkes Karadağ*** ve ***İlyas Göçmen*** katıldı.

[9] https://www.youtube.com/watch?v=0LqLvh2pHqg

Örnekse;

- 2012 yılında İstanbul Modern'in koleksiyonundan yola çıkarak fotoğraf tarihçisi Engin Özendes'in küratörlüğünde hazırlanan "Dünden Sonra-İstanbul Modern Fotoğraf Koleksiyonundan" sergisinde 44 erkek ve sadece4 kadın fotoğrafçı varsa,
- İstanbul Modern'in fotoğraf koleksiyonunun bütününde de 90'a yakın fotoğrafçı arasında kadın fotoğrafçıların oranı yüzde 10'u bile bulmuyorsa,
- Engin Özendes'in 1999 yılında "Türkiye'de Fotoğraf" başlığı ile hazırladığı kitaptaki 176 fotoğrafçıdan sadece 17'si kadınsa,
- 2016 yılında yine İstanbul Modern'in koleksiyonundan bir seçki ile Merih Akoğul'un küratörlüğünde hazırlanan "İnsan İnsanı Çekermiş" başlıklı sergide Cumhuriyetin 80 yıllık süreci 80 fotoğrafçının portreleriyle temsil ediliyor ve bu temsildeki 80 fotoğrafçının sadece 2'si (yani sadece %2,5'u) kadınsa,
- 2019'da İFSAK'ın 60.yıl kutlamaları çerçevesinde açılan ve üyelerinin yarısından fazlası kadın olan bir Dernek'te, "60 Yılda Amatör Ruhun Uzun Yolcuğu İFSAK'ın Öyküsü" başlıklı sergi için seçilen 42 fotoğrafçı içinde sadece tek bir kadın fotoğrafçı (o da dernek üyesi olmayan ama bir ya da daha çok fotoğrafı hasbelkader İFSAK arşivinde olan) Yıldız Moran yer alıyorsa,
- Eğer kadın fotoğrafçılar bugün TR'de düzenlenen fotoğraf yarışmalarına katılabildikleri halde yarışma jürilerinde seçici olarak yer alamıyorlar ve seçici kurullarda ancak 5'te 1 oranında seçici kurullarda temsil ediliyorlarsa,

Dünya fotoğrafından birkaç örnek verecek olursam;

- 2014'te Thames & Hudson tarafından yayınlanan ve David Gibson'un hazırladığı "Street Photographers Manual" kitabı için seçilen 20 fotoğrafçıdan sadece 3 tanesi kadınsa ve
- Dünyanın en önemli fotoğraf ajanslarından biri olan Magnum'daki toplam 89 üyenin 11'i kadın, bu 11 kadın fotoğrafçının 3'ü hayatta değil, 3'ü de henüz aday durumunda yani tam üye olan 5 fotoğrafçı toplamın sadece %5,6 gibi bir oranına karşılık gelmekteyse,

Linda Nochlin'in, "sorun bizim kaderimizde, kadın olmamızda değil, kurumlarımızda ve eğitimimizdedir – burada eğitim sözcüğünü, anlamlı simgeler, işaretler ve kodlarla çevrili dünyamıza adım attığımız andan itibaren yaşadığımız her şeyi kapsayan bir anlamda kullanıyorum." tespitine hak vermemek mümkün mü? Fotoğraf tarihi de hem dünyada hem de Türkiye'de bu engellemelerden ve ayrımcılıklardan payını fazlasıyla almış bir tarihtir.

Bu vb. indikatörler önemlidir, önemsenmeli ve kamusal alanda görünür olma talebi olarak tartışılmalıdır.

20.yüzyılın ortasına kadar kadın sanatçı sayısı erkeklerin üçte biri olan, kadınların temel kariyerlerinin evlilik olarak görüldüğü bir dünyada Linda Nochlin'in ünlü *"Neden Hiç Büyük Sanatçı Yok?"* makalesinde belirttiği gibi, "geçmişin ve bugünün düzeninin erkek olarak doğma şansına erişmemiş yahut tercih etmeyen herkes için yalnızca sanat alanında değil daha başka yüzlerce alanda da engelleyici, baskıcı, cesaret kırıcı"[10] ve ayrımcı olduğunu biliyoruz. Kadınların ne kadar yetenekli ya da dahi olsalar da eksik, cılız!!! ve yetersiz görüldüklerini, sayılmadıklarını artık çok iyi biliyoruz.

Hiç şüphesiz asolan işin kendisidir. Ancak cinsiyet kimliklerimizin ve tercihlerimizin sanatsal üretimlerimizin önemli, ayrılmaz bir parçası olduğunu reddetmek, fotoğrafları ve fotoğrafçıyı cinsiyet kimliğinden bağımsız düşünmektir ki, böyle bir yok sayma kabul edilemez.

Benim 30 yıl önce ilk gösterimin ardından söylediğim gibi, "göz nötr" dür dediğimizde aslında tek bir kastımız vardır: "bakış cinsiyetsizdir" demektesinizdir. Oysa fotoğrafın fotoğrafçısı üzerinden bir cinsiyet kimliği vardır ve bu cinsiyet fotoğraf olanı öznelleştiren pek çok değişkenle birlikte fotoğrafçının bakışının cinsiyetiyle, o cinsiyeti nasıl yaşadığı ve yansıttığıyla ile doğrudan ilintilidir.

Çünkü bakış dediğiniz şey algınızdır, yaklaşımınızdır, çığlığınız, sessizliğiniz, öfkeniz, akıl karışıklıklarınız, sorularınızdır ve "bakış" fotoğrafta da hayatta da cinsiyetlidir.

Ahu Antmen'in Feminist Paradoks: Kadınlar ve Sanatçı Kimliği yazısında *sorduğu gibi,* "fiziksel, ruhsal, toplumsal deneyimlerle sanatsal ifade arasındaki bağları görmezden gelmek ve "nötr" bir sanatçı kimliği de tahayyül etmek mümkün olabilir mi?"

Ve fotoğraf üretimi de yine Ahu Antmen'in *sorduğu gibi,* "yaşam deneyiminin çok temel bir bileşeni olan cinsiyet kimliklerinden -hem biyolojik hem kültürel anlamda- soyutlayabileceğimiz bir alan" olabilir mi?

Böyle bir dünyada kadın fotoğrafçılar olarak duruyor ve işler üretiyor olmak bir ayrımcılık değil, açıkça görünür olma talebidir.

Kendi fotoğraflarımda, projelerimde;

Daha çok muğlak seslerin, sözlerin ve görüntülerin peşindeyim.

Birbirine benzemeyen, hatta tanımadığım duyguların, üzerine düşünmediğim, dert etmediğim meselelerin, soruların ve bakışların ve zamanların…

---

[10] Linda Nochlin, *Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok*? Sanat Cinsiyet/Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri, sf. 125-126, Editör: Ahu Antmen, İletişim Yayınları, Sanat Hayat Dizisi 13, 2008.

içinde gürültüsü olan, bozguna uğratan, tedirgin eden, kaybolduğum, izleyiciyi de bulanık sularda bilmediği farklı yolculuklara davet edebilecek,

Tek bir karşılığı olmayan, oraya buraya saçılabilen, sınırlarımı zorlayan, kalbimi koruyan çitleri yerle bir eden düzensiz bağlantıların, kurgunun peşindeyim.

Rahatsız edecek, tanıdık olmayan ve "bütün sakarlıklar ve belirsizlikler dökülüp elimde yalnızca nadir ve yoğun olan sözcük *[burada görüntü]* ve *[kişisel bir]* mesele kalana dek…" gitmeyi istiyorum fotoğrafla…

Aslı Erdoğan'ın söylediği gibi *"her çatlaktan sızmayı göze almak"*[11] ve görüntüdeki muammanın peşinden gitmek istiyorum…

Yapabiliyor muyum? Bilmiyorum.

Bazen durma, ürkme, çekinme anlarının çokluğu; çok daha fazla çekerek ve farklı yolculuklar yaparak bilmediğim sınırlara daha çok ve sık gide[*bile*]cekken, kalmanın ve yapmamış olmanın sıkıntısı, acaba yeterince cesaretli değil miy[*d*]im sorusunun sürekli kafamı kurcalaması ve galiba itiraf etmem gerekirse [gitmeyi] ve [kaybolmayı] tam olarak beceremeyen bir yanımın da olması… yani korkularımın üstesinden hâlâ tam olarak gelemeyişim…

10.05.2022

LA

İstanbul

[11] "Oysa belki de gerçek öykün tökezlediğin taşta yazılı. Eğilip bakmalısın ona, bir aynaya bakar gibi. Ancak böyle başlarsın kendi yolculuğuna, dünyanın büyük yollarında. Çorak ve ıssız, yabancı topraklarda, hep başkalarına ait topraklarda… Yaydan çıkmış bir ok gibi dalınmıyor gerçeğe, kollara ayrışmayı, parçalanmayı, dağılmayı, **her çatlaktan sızmayı göze almak gerek.",** Aslı Erdoğan, *Bir Yolculuk Ne Zaman Biter/Münzevinin Ruhuyla Sohbeti, sf.33,* Can Yayınları, 2001.

ARTICLES IN ENGLISH – İNGİLİZCE MAKALELER

A PIONEERING WOMAN IN INTERDISCIPLINARY ARCHITECTURE EDUCATION AND PEDAGOGY IN TURKEY

Meral Ekincioglu, Dr. Lecturer
Department of Architecture, Fine Arts, Design and Architecture Faculty, Medipol University, İstanbul, Turkey
meralekinci2020@gmail.com

Pelin Karaçar, Dr.
Department of Architecture, Fine Arts, Design and Architecture Faculty, Medipol University, İstanbul, Turkey
pkaracar@medipol.edu.tr

ABSTRACT

This paper discusses Ayla Karacabey (1935, Bursa- 2012, Istanbul) as one of the pioneering and postwar women architects and urban designers in interdisciplinary architecture education and its pedagogy in Turkey in the 2000s. It can be claimed that she is one of the early postwar Turkish woman architect- urban designers whose educational background is based on a synthesis of design and history of architecture, urban design and planning. Studying at American College for Girls (1954), Vassar College (1956), the Harvard University-Graduate School of Design (1960), and the Columbia University, Master of Philosophy Degree in Architecture, Architectural Technology and Urban Planning (1973), she could successfully integrate her interdisciplinary background in architecture into design curriculum during her teaching practice in Turkey, unlike traditional design studio education and its pedagogy. In addition, with her the real-world practical experience in the US and in Turkey, in her teaching practice, her emphasis on climate, ecology, environment, and gender, which are currently top concerns of educators in architecture due to the COVID-19 pandemic, also merit a considerable attention for her significant contributions to the next generation of design professionals in the field. In spite of these facts, there is no scholarly study discussing this postwar woman's inspiring involvement with interdisciplinary architecture design studio teaching, its pedagogy in Turkey, and architecture history in the country is still slow to examine women's contributions to these subjects. In light of this gap, focusing on her teaching experience at Yeditepe University (2005-2012), one of the well-known foundation universities in Turkey, this study aims to expand scholarly literature on (postwar) women's accomplishments in (contemporary) interdisciplinary architecture education and pedagogy.

Keywords: Woman Architect-Urban Designer, Interdisciplinarity, Architecture, Education, Pedagogy.

INTRODUCTION

Although the COVID-19 pandemic experience has clearly revealed that architecture strongly demands an interdisciplinary approach and pedagogy with other design-centered disciplines and professions for a healthier built environment, it can be claimed that there is still limited scholarly research studies that address and discuss the involvement of interdisciplinarity into curricula in contemporary Turkish

architecture. More critically, in spite of recognition of the importance of interdisciplinarity in architecture education in Turkey, it has been still remained unresolved how to improve its teaching practice, learning environments and pedagogy at schools of architecture. [1] While architecture design practice and the profession have been going through several challenges with our current pandemic experience and deep-rooted problems of rapid urbanization in relation to threatening environmental concerns, climate emergency, the demand for wellness of the society, and poor housing conditions with public health issues, it is time to re-examine characteristics and pioneering figures of architect-urban designer as well as their importance for struggles of today's architecture design education.[2]

Based on these problems, gaps and critical issues, interdisciplinary teaching practice by Ayla Karacabey (1935, Bursa - 2012, Istanbul) [3] a significant Turkish woman architect-urban designer at the intersection of architecture and urban design for undergraduate design studio students at the Yeditepe University-Department of Architecture 2005-2012 merits a considerable attention from the lens of architecture history as well as today's architecture education for a healthy post-pandemic built environment. [4] It can be easily claimed that a study of her remarkable effort to translate her interdisciplinary education background (from the United States) into undergraduate design studio teaching and its pedagogy in Turkey in 2000s has a potential to the recovery of herstory of other women architect-urban designers and educators in the country.

Figure 1: Ayla Karacabey

At that point, it is worth underlying that Ayla Karacabey was one of the leading and women figures among the founding education team at the Yeditepe University-Department of Architecture (1996, Istanbul-present) to create and develop a framework for interdisciplinary undergraduate design studio teaching and its strategy. Established under academic leadership by Arman Guran, Head of this Department and a graduate of Istanbul Technical University, Faculty of Architecture (1953), this

academic program might have an agenda on interdisciplinary design studio teaching at the intersection of architecture and urban design during its early years, but there was not much example of it in practical sense when Ayla Karacabey began to teach with its team. As one of the fundamental and ongoing problems in architecture education in the country, it can be claimed that students usually suffer from the lack of integration of urban design and other design-oriented disciplines into their studio education studies due to intensity of their architecture program and curriculum. In addition to this, for the beginning of 2000s, it should be noted that the country's inability to control urban growth gave rise to critical environmental issues and its consequences (such as degraded environmental quality, air pollution, uncontrolled density and scale, lack of affordable housing, slum creation, inadequate transportation infrastructure, etc.). Therefore, it became inevitable to integrate urban design discipline into architecture design education to teach new architecture generation with a critical awareness of a healthier and sustainable built environment.

As a graduate of the American College for Girls in Istanbul (1954), Vassar College (1956), the Harvard University-Graduate School of Design (Master of Architecture in Urban Design degree in 1960), and Columbia University (Master of Philosophy Degree in Architecture, Architectural Technology and Urban Planning from Columbia University in 1973) [5] it can be claimed that she is one of the pioneering Turkish woman architect - urban designer profiles to challenge politics of gender in her expertise fields within and beyond national borders of the country, and to open up a new path for the next Turkish women generation at the intersection of these two disciplines.

As one of the early thresholds in her education, in Istanbul, primary mission of the American College for Girls, established by the Woman's Board of Missions and women educators from Boston under the leadership of Mary Mills Patrick (1850-1940) in 1871, was to support and promote modern women's intellectual progress with a universal spirit. [6] Mary Mills Patrick (1850-1940), the first president of the college was graduated from Iowa State University in 1890, obtained her Ph.D. degree from the University of Bern in 1897, and played a significant role in the education of young Turkish women at this institution. [7] Halide Edib (1884-1964), a graduate of this college (in 1901) was the founder of the Ottoman Empire's first feminist organization, "Teal-i Nisvan Cemiyeti" (Society for the Elevation of Women) in 1908. [8] As a well-known novelist and activist for women rights, she was also invited by leading international institutions in the early 20th century. For instance, she was the first woman invited by the Institute of Politics at Williamstown in Massachusetts from abroad as the Stanford Daily reported this remarkable fact in 1928. [9] Educated by such an institution with its commitment to motivate and encourage modern women's progress in the country, Ayla's exceptional footsteps in her professional career to make a difference should not be seen as a surprise.

Her education at Vassar College can be regarded as another noteworthy threshold for her to gain a vision of her own independent and critical judgments as well as the unity and the inter-relationship of knowledge from different disciplines. During her time at this historical college, she pursued her

education under the leadership of Sarah Gibson Blanding (1898-1985), the first woman president at Vassar College (1946-1964). As she emphasizes, curriculum of liberal arts at Vassar College aims to provide the best possible training for women in giving them the tools for making the decisions and thinking independently; and young students should have encouraged to become an individual with a liberal philosophy and system of values at this institution. [10] In light of this teaching strategy, her following sentences clearly give an early sign about Ayla's next challenge and formation on interdisciplinary education: [11] "...the third objective about which I wish to speak embrace the unity of knowledge. As she comprehends the inter-relationships, a vision of the unity the continuity of knowledge dawns and we hope that she can see– as far as me can see – what ideas have come down to her own way...".

With this strong background from the American College for Girls in Istanbul, Turkey and Vassar College in New York in the United States, Ayla accomplished to be admitted by the Harvard University-Graduate School of Design in 1956, and obtained her Master of Architecture in Urban Design in 1960. At that point, it is important to emphasize that Harvard University was close to admit women students in architecture education until 1942.[12] As Nancy Weiss Malkiel, a historian criticizes some factors behind decision of co-education at elite academic institutions in the United States, they took this step not as a moral imperative but as their self-interest to maintain their first-rate applicant pool and almost every decision maker leading the charge for coeducation was male. [13] From this critical point of view, if one considers challenging historical threshold at male dominated atmosphere at the Harvard University-Graduate School of Design, Ayla's admission (in 1956) and Master degree (in 1960) from this institution should be seen as a remarkable success, in particular, for a foreign-born, international woman from the Republic of Turkey, among underrepresented communities in the country at that time.[14]

Figure 2: Ayla Karacabey, 10.30.1956, Harvard University, Graduate School of Design, Environmental Design Program, Title of drawing: Perspective, instructor: Serge Chermayeff.

In addition to this, she was among early students to witness the integration of urban design discipline into architecture design education at the Harvard University-Graduate School of Design: While she was pursuing her education at this school (1956-1960), Josep Lluís Sert (1902-1983), the dean (during the period of 1953-1969) [15] took a pioneering role to criticize the lack of a coherent understanding of what urban design discipline could offer to architecture design education. With his agenda and focus on humanizing the urban environment, interdisciplinary approach between in architecture and urban design discipline, and participatory design understanding, he led a new direction on teaching practice and pedagogy at the Harvard University-Graduate School of Design as opposed to abstract vision and machine aesthetic of modern architecture, and emphasis on individual building. With this motivation, the first-degree program in urban design was established at this institution under his academic leadership in 1960. [16] As he remarked the lack of integration between architecture and city in his essay, "New York, Architecture and City" in 1955: [17] "…individualism has been trend of our times, and, as a result, architects have made persistent efforts to build, ignoring the environment of buildings, not integrating them to the city as a whole. The results are only too apparent. With the arrival of functionalism, urban design has become a no-mans' land: the architect leaving it to the city planner; the city planner, to the architect. Fortunately, things are now moving in the opposite direction, and the last five years have witnessed a growing interest in the field, especially amongst the younger architects, who are increasingly aware of the close ties between buildings and their environment…"

On the other hand, in Turkey, a strong emphasis on interdisciplinary curriculum for architecture education had just begun with the establishment of the Middle East Technical University in 1956, as Burak Erdim indicates this historical fact in his Ph.D. dissertation: [18] "…Overall, the program at ITU, as Abrams had observed, was structured around engineering, while the new program at METU was structured around the three-year core interdisciplinary curriculum..."

In addition to this, in terms of recognition of women's accomplishments in Turkish architecture around the 1960s, a published article on the Middle East Technical University project designed by Behruz Cinici (1932 -2011) and Altug Tanriverdi Cinici (1935-present), a noteworthy example of wife-and-husband collaboration in Turkish architecture in Arkitekt (in 1965) offers a perspective: As a leading professional architectural journal in Turkey at that time, Arkitekt introduces only architectural background of Behruz Cinici, male partner of this project [19] and did not provide any information on education or professional career by Altug Tanriverdi Cinici, even though she is his partner in this significant project as well as his architect wife, and one of the outstanding woman graduate of Istanbul Technical University-Faculty of Architecture (in 1959). [20] In his Ph.D. dissertation, Burak Erdim also indicates similar critical issue: " Even though it will become clear that Altuğ Çinici was closely involved in all phases of the METU project, Behruz Çinici is almost always the main spokesperson for the project. " [21]

If we turn our attention to Ayla, unlike focusing on designing an individual or a group architecture building with strict functionalism or an elitist aesthetics-oriented mindset of modernism, her

interdisciplinary understanding on architecture and urban design emphasizes a holistic endeavor to synthesize a wide spectrum of buildings and their physical, cultural, socio-economic and historical environments for multidimensional human needs. Projects in her archive at the International Women in Architecture (IWIA) at Virginia Tech. [22] clearly demonstrate that her interdisciplinary design effort draws place-making, environmental responsibility, creation of "social infrastructures" that facilitate socialization and connections among users, infrastructure and networks of public transport and pedestrian circulation, and economic viability while aiming a satisfying built environment. [23] For instance, as one of the noteworthy projects in her archive from the beginning of the 1960s, in her archive, Flaine, Ski Resort Town, design by architect Marcel Breuer and Associates in France in 1962 (when Ayla was working at this office) emphasize a synthesis of environmental, social and economic factors, such as working with topography, climatic conditions, transportation system, density and mix uses of new buildings within existing urban context; creating a new community for a ski resort town; and economic viability by designing social and recreational facilities in this ski resort town.

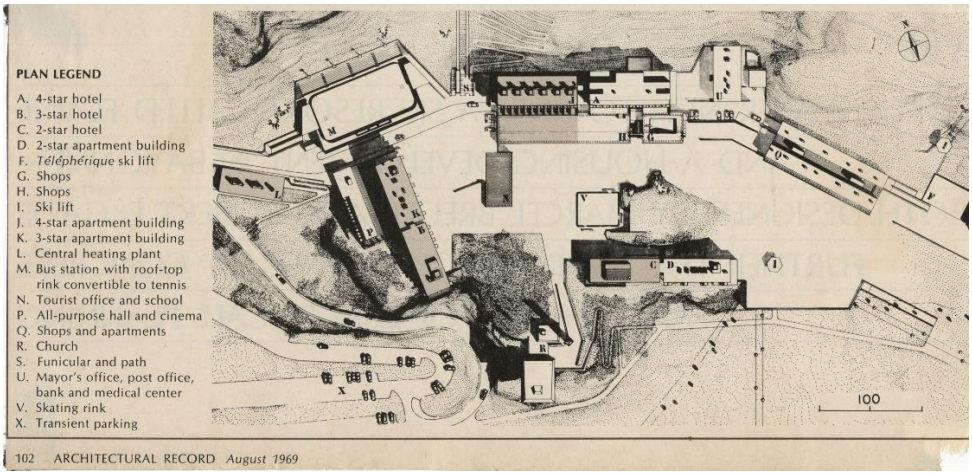

Figure 3: Flaine, Ski Resort Town, design by architect Marcel Breuer and Associates, Chamonix, France, 1962; plan legend.

Figure 4: Flaine, Ski Resort Town, design by architect Marcel Breuer and Associates, Chamonix, France, 1962; section.

In 1969, development of the Hellenistic town of Side and its environments in Turkey, international design competition by the team of Nuri Akioglu, Fahrettin Ayanlar, Ayla Karacabey, Bulent Kastarlak, Doruk Pamir refers to regional planning for three seperate villages which can grow with open ended system for development by public-private corportations, design thinking for mass tourism as an economic development utility, sensitivity to historical characteristics of the region, its climatic conditions, a design vocabulary in balance with the natural environment, connectivity of all functions through public realms, pedestrian, service roads, vehicular/transportation circulation, the quality of outdoor spaces for users' well-being, etc.

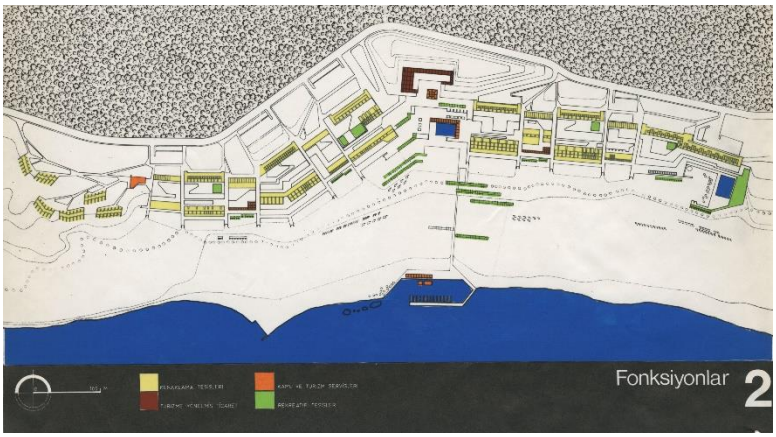

Figure 5: International competition design project by Nuri Akioglu, Fahrettin Ayanlar, Ayla Karacabey, Bulent Kastarlak, Doruk Pamir for the Hellenistic town of Side, Turkey, 1969; functions.

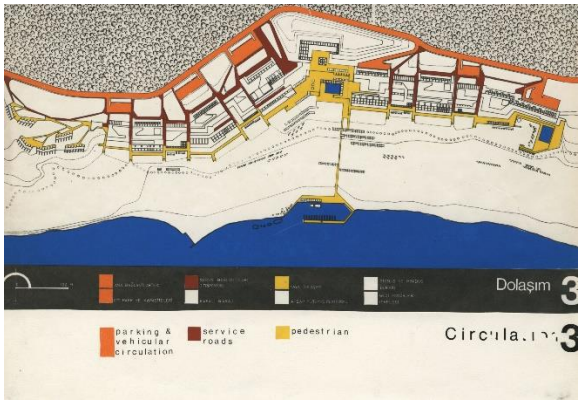

Figure 6: International competition design project by Nuri Akioglu, Fahrettin Ayanlar, Ayla Karacabey, Bulent Kastarlak, Doruk Pamir for the Hellenistic town of Side, Turkey, 1969; circulations for parking, vehicular, pedestrians and service roads.

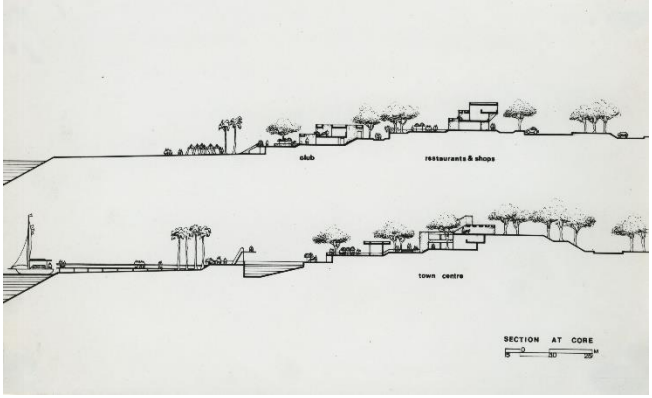

Figure 7: International competition design project by Nuri Akioglu, Fahrettin Ayanlar, Ayla Karacabey, Bulent Kastarlak, Doruk Pamir for the Hellenistic town of Side, Turkey, 1969; section.

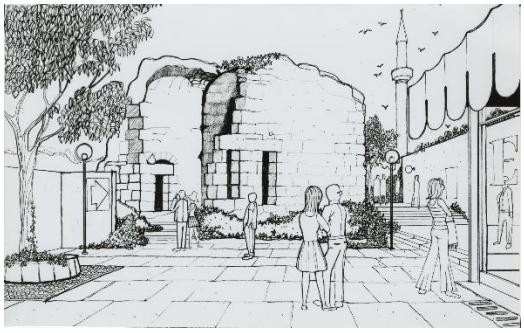

Figure 8: International competition design project by Nuri Akioglu, Fahrettin Ayanlar, Ayla Karacabey, Bulent Kastarlak, Doruk Pamir for the Hellenistic town of Side, Turkey, 1969; perspective.

Figure 9: International competition design project by Nuri Akioglu, Fahrettin Ayanlar, Ayla Karacabey, Bulent Kastarlak, Doruk Pamir for the Hellenistic town of Side, Turkey, 1969; perspective.

At the intersection of architecture and urban design, "Paris Art Center" design competition project (1970) in collaboration between Ayla Karacabey and Doruk Pamir (1938-2021), her male colleague exemplifies another interdisciplinary engagement with architecture and urban design. [24] As a graduate of the Middle East Technical University (1960), Doruk Pamir has also an impressive background with his master thesis at Massachusetts Institute of Technology (1962, Lawrence Bernhart Anderson): [25] With a critical perspective on a designer profile embracing functional perfection and technical value by the lack of social concerns and urban design, in his master thesis, "Redevelopment of La Perla, San Juan Antigua, Puerto Rico", he elaborates how creating collective living lies within the domain of architecture and urban design with design consideration of topographic condition of the site, hierarchy of spaces ranging from private to public, development of space continuum which provides the continuity of the organization and formal coherence of architecture spaces along with pedestrians and vehicular circulation within the given urban setting, etc. [26]

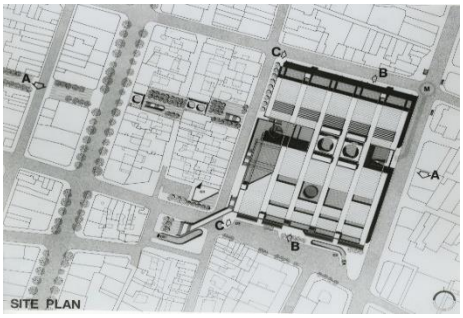

Figure 10: Paris Art International Competition, design team: Ayla Karacabey and Doruk Pamir, Paris, 1970. Site plan.

According to worksheet of their international design competition project at Ayla Karacabey archive at IAWA, Special Collections, University Libraries, Virginia Polytechnic Institute and State University, [27] it was one of the semi-finalists in this international competition, and the urban design problem was to tie the Plateau to the Halles. By reflecting their interdisciplinary education background on architecture and urban design, design vocabulary and drawings of the project reveal how both of them were aware of urban context-sensitive architecture design approach: Instead of focusing on only their own architecture building, as an iconic landmark within its urban environment, their architecture design efforts reflect their endeavors to new, creative architectural design idea as an integral part of the revitalization of the deteriorated area of the Beaubourg quarter in Paris. As their site plan drawing clearly demonstrates, their architecture design seems to aim to enrich the qualities of existing urban context by integrating their new architecture building within the linear axis of the built environment. Establishing links between the city pedestrians and their new building through several entrance points and accessibility by walking, their design project also distributes local residents, visitors, and art lovers in their building spaces, like a living organism in the city. This uninterrupted continuity of circulation (from the city towards their new building design) seems to create an "urban interior" within their art center by reinforcing its urban cohesion as well. In addition, with a small square designed in front of their building, their design goal for connection with social, cultural communities in Paris become apparent. As an iconic landmark within the existing urban context of the city, their architecture building design also establishes a balance between modest scale of its neighborhood, its historical vocabulary and the new, modern art center, unlike strict modernism understanding in architecture.

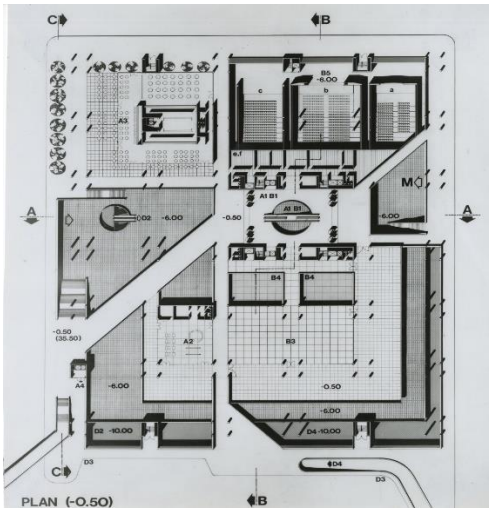

Figure 11: Paris Art International Competition, design team: Ayla Karacabey and Doruk Pamir, Paris, 1970. Plan.

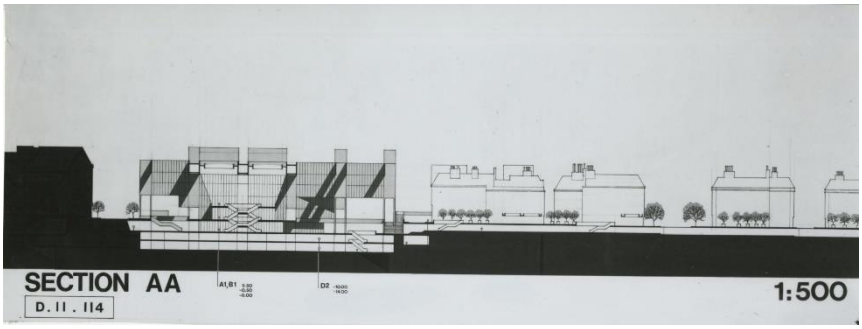

Figure 12: Paris Art International Competition, design team: Ayla Karacabey and Doruk Pamir, Paris, 1970. Section.

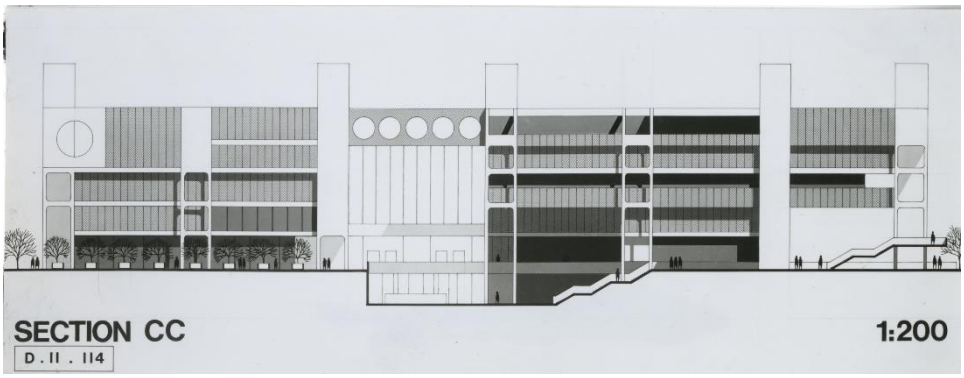

Figure 13: Paris Art International Competition, design team: Ayla Karacabey and Doruk Pamir, Paris, 1970. Section.

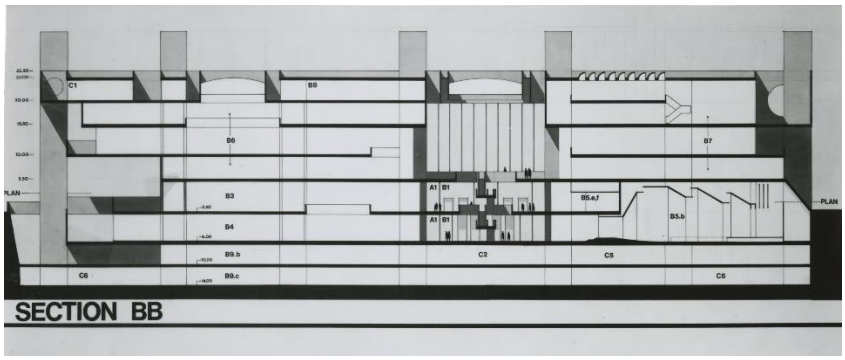

Figure 14: Paris Art International Competition, design team: Ayla Karacabey and Doruk Pamir, Paris, 1970. Section.

In 1973, Esmeralda Resort Condominiums designed and planned by Ayla Karacabey with Eugenio Vargas, associate architect in Marbella, Spain features a rational combination of mix of modular building units and density, a balance between natural ecosystems and built environment by considering

Mediterranean climatic conditions, cross ventilation in large spaces with minimal air conditioning, and sensitivity to topography of the site, connections between outdoor and interior spaces for users' well-being & comfort, consideration of social and economic profiles of users while creating a new community; social connections by creating public indoor and outdoor spaces, design concerns for commercial sustainability by understanding the long-term market considerations of its commercial client.

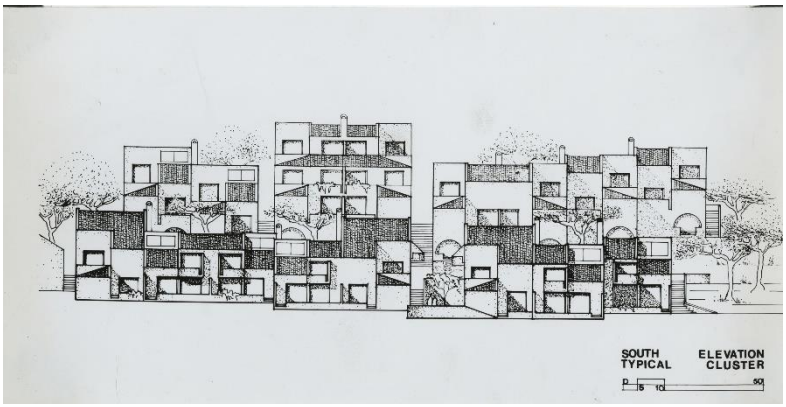

Figure 15: Esmeralda Resort Condominiums, designer and planner: Ayla Karacabey, associate architect: Eugenio Vargas, Marbella, Spain, 1973.

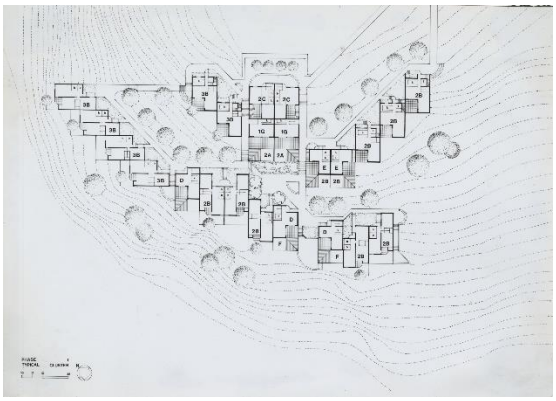

Figure 16: Esmeralda Resort Condominiums, designer and planner: Ayla Karacabey, associate architect: Eugenio Vargas, Marbella, Spain, 1973.

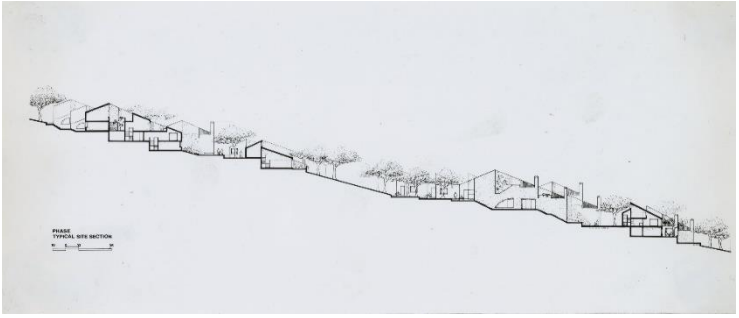

Figure 17: Esmeralda Resort Condominiums, designer and planner: Ayla Karacabey, associate architect: Eugenio Vargas, Marbella, Spain, 1973.

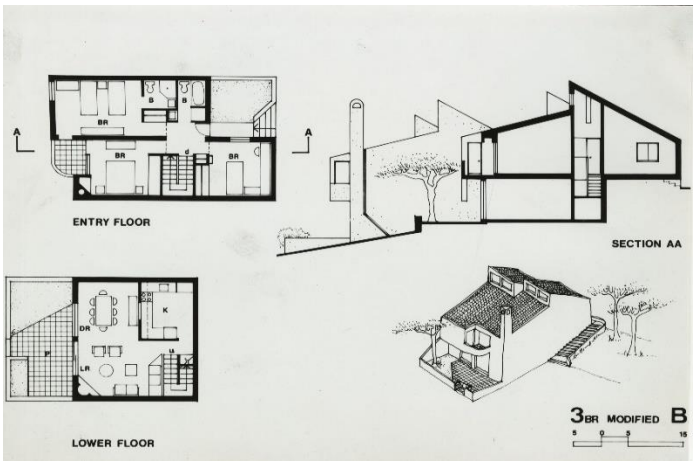

Figure 18: Esmeralda Resort Condominiums, designer and planner: Ayla Karacabey, associate architect: Eugenio Vargas, Marbella, Spain, 1973.

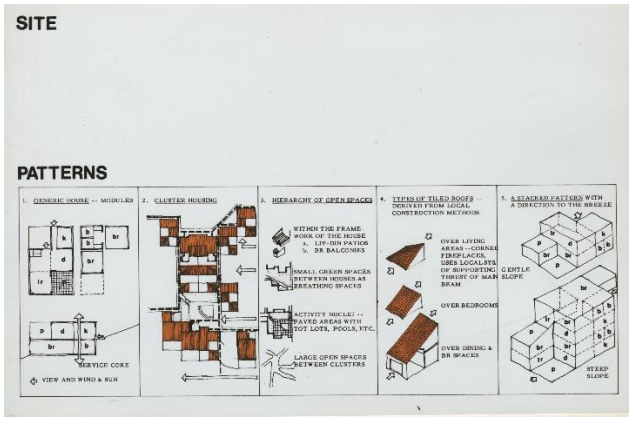

Figure 19: Esmeralda Resort Condominiums, designer and planner: Ayla Karacabey, associate architect: Eugenio Vargas, Marbella, Spain, 1973.

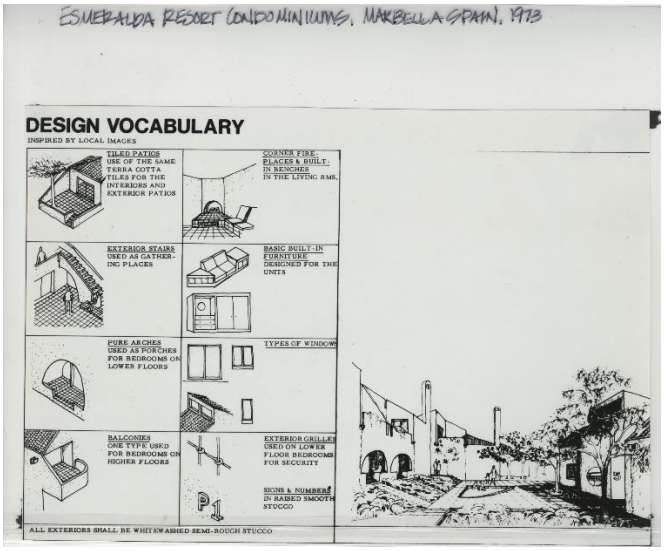

Figure 20: Esmeralda Resort Condominiums, designer and planner: Ayla Karacabey, associate architect: Eugenio Vargas, Marbella, Spain, 1973.

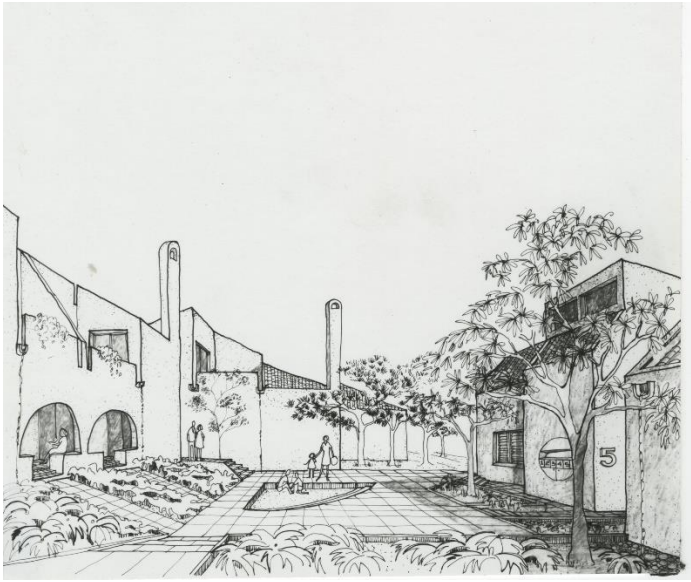

Figure 21: Esmeralda Resort Condominiums, designer and planner: Ayla Karacabey, associate architect: Eugenio Vargas, Marbella, Spain, 1973.

Finally, at the intersection of architecture and urban design, other significant projects in her archive is State University of New York College at Potsdam in New York by Edward Larrabee Barnes and Associates in between 1964 - 1968. [28] Although there is no clear information in her archive whether Ayla worked on this project, she was serving as project architect and designer at this office from 1962 to 1964, and from 1966 to 1967, according to her CV at the American Institute of Architects (AIA). The aim of this project was to tighten up the campus plan, make it urban and bring people closer together to create

a deeper sense of involvement. As opposed to isolated existing buildings in a vast frozen plain, essential motivation of this design was to create a socially and physically unified campus by adding new structures with its connected functions through uninterrupted circulations among existing and new buildings, public realms, pedestrian, service roads, and transportation. Instead of only designing new architectural buildings in the campus, project team's effort clearly demonstrates integration of new physical structures and functions into the given built environment by creating indoor and outdoor spaces in which different users, such as students and academic community live, engage with each other, and the physical place around them. In order to accomplish this design aim, with a focus on community's social interaction, participation and productive capacity, all academic unit blocks have been interpreted as a compact unit with their physical characteristics and modest scale, the library has been designed at the center of academic court, the student union has been centered among dormitories, the physical linkages and movement between buildings and modes of circulations have been encouraged from macro scale of the campus to the micro scale of architectural spaces, and the quality of outdoor spaces for users' well-being have been carefully considered.

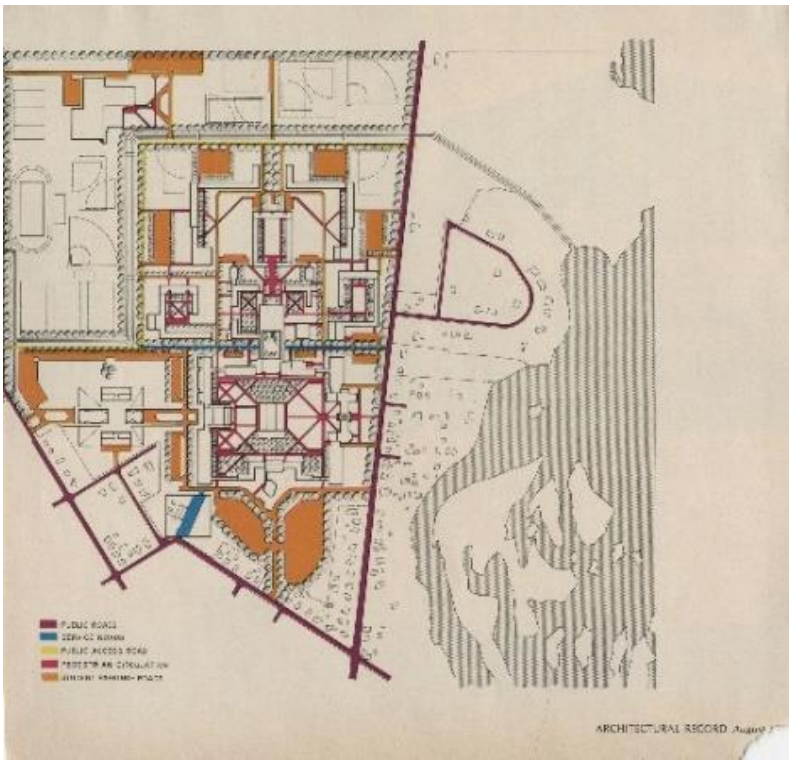

Figure 22: State University of New York College at Potsdam, Potsdam, New York (Edward Larrabee Barnes and Associates), 1964-68. Site plan.

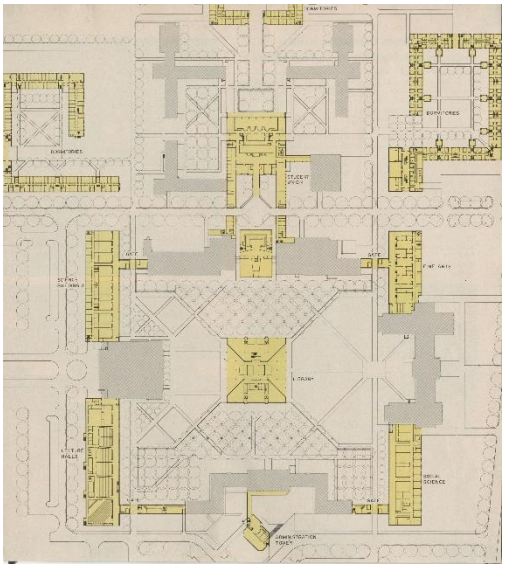

Figure 23: State University of New York College at Potsdam, Potsdam, New York (Edward Larrabee Barnes and Associates), 1964-68, Floor plan.

Ayla Karacabey's Architectural Education Process at Yeditepe University in Project Studios

In this section, the contribution she made to education will be mentioned by going through the documents given by the students in the Yeditepe Architecture Department. She worked at Yeditepe University between 2005-2012. An exemplary student project was given by evaluating his/her homework and jury grades. She gave assignments every week to her students. In these assignments we can see 'Site and Environmental Analysis'. She said in her assignments that; Site analysis is not a self-contained step that is completed before the design begins. Analysis continues as long as the design is being created.

Since Ayla Karacabey worked with Kevin Lynch during her education years, she had students use the principles given by Kevin Lynch in the project.

Including the mass of buildings in the immediate neighborhood.

Analyze the aspects below:

-Topography including a site section at 1/500 scale. Topography is one of the focal points of an early projects which Ayla Hanim worked on with Marcel Breuer in the beginning of the 1960s. The conditions below ground (subsurface condition), the surface form (topography), activity and life (circulation), visual character, climate, microclimate, the meanings, and existing pattern of land use (behavior settings) make up the nature of a site.

-Climate including predominant winds. Each site has the general climate, solar angle, days of sunlight, ranges of temperature and humidity, wind direction and force, and they will influence the orientation of structures, their exposure to sun, the equipment for cooling and heating. It is unfortunately common to import forms suitable for one climate into completely different one.

-Access to the site (public and private vehicular transportation), please include a map at a smaller scale

-Municipal facilities (network of services)

-Flora-fauna

Environmental analysis of Natural environment and Built environment

-Land use, building mass

-Surrounding buildings in the immediate vicinity. Scale, materials, other distinctive architectural features such as style, etc.

Social and community structure

-Age, gender

-Life style, cultural origin, etc.

The same pieces of ground can be seen quite differently by a biologist, an engineer, a farmer and a designer. In addition this, community has its own interests in the site. The place will have a history; people will have attached personnel meanings to it: memories, sacredness. The designer must observe in detail how the area is actually used by its human inhabitants.

Understanding how people use and value the spatial environment is the key to designing that fits human purposes. In a site, there may be passes that offer the only opportunity for localities to cross the other side, or there may be points that have very special visual sequences.

She said in these assignments that It should be evident that much of the character of the site depends on factors that change continuously: ecology, behavior, man-made structures… So the designer should visit the location many times, under varied circumstances of whether, season, light, and activity…

Then she asked to her students in these assignments these questions;

- How do you describe the topography of the site? What is the slope grade of your site and what are the advantages and disadvantages of it?
- Is there any specials thing in the project site that you want to preserve, for example; a special tree, an old house etc.
- How is the site presently used? And by whom? What is your observation about the usage of the site today?

- Briefly write the history of the site, its natural evolution, its former use and association.
- "In a site, there may be passes that offer the only opportunity for localities to cross the other side, or there may be points that has very special visual sequences"
- Consider the project site according to statement above. Draft the circulation systems, flow types, movement pattern (behaviour settings and circuits) and present activities in the site.
- What is the microclimate of the site? Sun direction and wind condition?
- What is the most important feature of the site? How do you describe the character of the site?

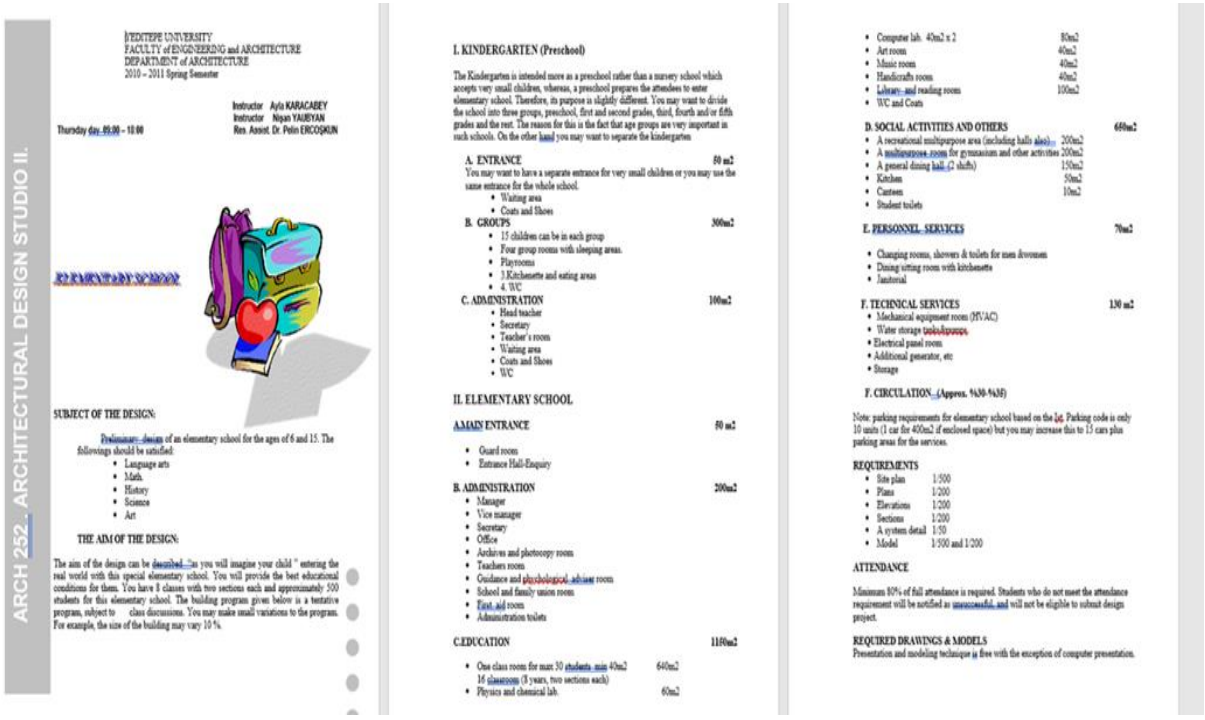
ARCH 252 - ARCHITECTURAL DESIGN STUDIO II.

YEDITEPE UNIVERSITY
FACULTY of ENGINEERING and ARCHITECTURE
DEPARTMENT of ARCHITECTURE
2010 – 2011 Spring Semester

Instructor Ayla KARACABEY
Instructor Nişan YAUEYAN
Res. Assist. Dr. Polin ERCOŞKUN

Thursday day, 09:00 – 12:00

ELEMENTARY SCHOOL

SUBJECT OF THE DESIGN:

Preliminary design of an elementary school for the ages of 6 and 15. The followings should be satisfied:
- Language arts
- Math.
- History
- Science
- Art

THE AIM OF THE DESIGN:

The aim of the design can be described: "as you will imagine your child " entering the real world with this special elementary school. You will provide the best educational conditions for them. You have 8 classes with two sections each and approximately 500 students for this elementary school. The building program given below is a tentative program, subject to class discussions. You may make small variations to the program. For example, the size of the building may vary 10 %.

I. KINDERGARTEN (Preschool)

The Kindergarten is intended more as a preschool rather than a nursery school which accepts very small children, whereas, a preschool prepares the attendees to enter elementary school. Therefore, its purpose is slightly different. You may want to divide the school into three groups, preschool, first and second grades, third, fourth and/or fifth grades and the rest. The reason for this is the fact that age groups are very important in such schools. On the other hand you may want to separate the kindergarten

A. ENTRANCE 50 m2
You may want to have a separate entrance for very small children or you may use the same entrance for the whole school.
- Waiting area
- Coats and Shoes

B. GROUPS 300m2
- 15 children can be in each group
- Four group rooms with sleeping areas.
- Playrooms
- 1.Kitchenette and eating areas
- 4. WC

C. ADMINISTRATION 100m2
- Head teacher
- Secretary
- Teacher's room
- Waiting area
- Coats and Shoes
- WC

II. ELEMENTARY SCHOOL

A.MAIN ENTRANCE 50 m2
- Guard room
- Entrance Hall-Enquiry

B. ADMINISTRATION 200m2
- Manager
- Vice manager
- Secretary
- Office
- Archives and photocopy room
- Teachers room
- Guidance and psychological advisor room
- School and family union room
- First aid room
- Administration toilets

C.EDUCATION 1110m2
- One class room for max 30 students min 40m2 640m2
  16 classroom (8 years, two sections each)
- Physics and chemical lab. 60m2
- Computer lab. 40m2 x 2 80m2
- Art room 40m2
- Music room 40m2
- Handicrafts room 40m2
- Library and reading room 100m2
- WC and Coats

D. SOCIAL ACTIVITIES AND OTHERS 650m2
- A recreational multipurpose area (including halls also) 200m2
- A multipurpose room for gymnasium and other activities 200m2
- A general dining hall (2 shifts) 150m2
- Kitchen 50m2
- Canteen 10m2
- Student toilets

E. PERSONNEL SERVICES 70m2
- Changing rooms, showers & toilets for men &women
- Dining sitting room with kitchenette
- Janitorial

F. TECHNICAL SERVICES 130 m2
- Mechanical equipment room (HVAC)
- Water storage tank&pumps
- Electrical panel room
- Additional generator, etc
- Storage

F. CIRCULATION (Approx. %30-%35)

Note: parking requirements for elementary school based on the lot. Parking code is only 10 units (1 car for 400m2 if enclosed space) but you may increase this to 15 cars plus parking areas for the services.

REQUIREMENTS
- Site plan 1/500
- Plans 1/200
- Elevations 1/200
- Sections 1/200
- A system detail 1/50
- Model 1/500 and 1/200

ATTENDANCE

Minimum 80% of full attendance is required. Students who do not meet the attendance requirement will be notified as unsuccessful, and will not be eligible to submit design project.

REQUIRED DRAWINGS & MODELS
Presentation and modeling technique is free with the exception of computer presentation.

Figure 24: Example of Elementary School Project Programme (2010-2011)

Figure 25: Ayla Karacabey with Design Studio students; Irmak Elementary School sample primary school project review

Figure 26: Ayla Karacabey's Design Studio Project 2 in Yeditepe University

There were two sketch problems and two intermediary juries before the final jury; and the grades received to reflected in final grade.

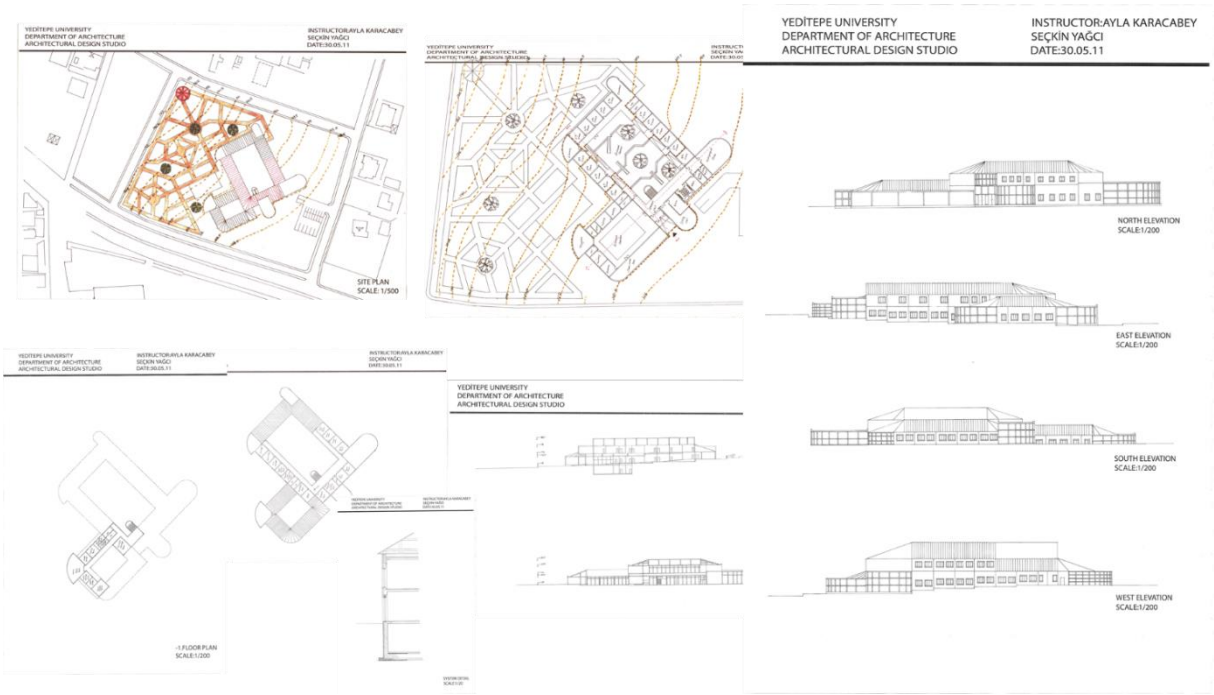

Figure 27: Ayla Karacabey's Design Studio example of Elementary school Project 2 in Yeditepe University

CONCLUSION OF LECTURER PERIOD

She used to talk and affect always for design projects. The re-organization of educational pattern in design disciplines. The integration of architecture, urban design and landscape As an urban designer and thinking by a synthesis of architecture, urban design and planning at the international level

"gender equity"

-Age, Life style, cultural origin, etc.

The needs of privacy and communality within the life-style of the inhabitants, energy efficiency and sustainability. She used to talk Environmental analysis was very important. Access to the site, neighborhood, Flora-fauna, climate, Sensitivity to topography as the nature of the project site & human-oriented architecture design perspective. Ayla Karacabey was a person who touched the lives of many students in the architectural profession.

Figure 28: Ayla Karacabey picture in recents years

REFERENCES

Allen, M. J., Friedlin, J., Brown, F., Westerhoff, J., Armstrong, R. E., Rotman, M. & Dedekind, R. (1954). The ursinus weekly, February 22, 1954.

De la Peña McCook, K., & Bossaller, J. S. (2017). Introduction to public librarianship. American Library Association.

Ekincioglu, M. (2021). Uncovering her archive: Ayla karacabey in postwar architecture. In The Routledge Companion to Women in Architecture (pp. 276-286). Routledge.

Erdim, B. (2012). Middle east technical university and revolution: Development planning and architectural education during the cold war, 1950–1962. University of Virginia.

http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/146/1746.pdf, last accessed on July 15, 2022.

https://archives.stanforddaily.com/1928/12/05?page=1, last accessed on July 15th 2022.

https://ead.lib.virginia.edu/vivaxtf/view?docId=vt/viblbv00189.xml

https://ead.lib.virginia.edu/vivaxtf/view?docId=vt/viblbv00189.xml, last accessed on July 15 2022.

https://hollisarchives.lib.harvard.edu/repositories/7/resources/740, last accessed on July 15, 2022.

https://www.archnet.org/authorities/6442

Kılıçarslan, Z. G. (2019). Contextualizing the representation of modern turkish women through a fictional autobiography: Memoirs of halide edib. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (17), 71-77.

Malkiel, N. W. (2016). Keep the damned women out. In " keep the damned women out". Princeton University Press.

Pamir, M. D. (1962). Redevelopment of " la perla" san juan antigua, puerto rico (Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology).

Patrick, M. M. (1934). A bosporus adventure: Istanbul (Constantinople) woman's college. Stanford University Press.

Reeves-Ellington, B. (2015). Constantinople woman's college: Constructing gendered, religious, and political identities in an american institution in the late ottoman empire. Women's History Review, 24(1), 53-71.

Salama, A. M. (2021). Transformative pedagogy in architecture and urbanism (Routledge Revivals).

Sert, J. L. (2015). The writings of josep lluís sert. Yale University Press.

Sokolina, A. (Ed.). (2021). The routledge companion to women in architecture. Routledge.

Yorgancıoğlu, D. D. (2014). The changing social responsibilities of the 21st century architect and the implications for the profession and education of architecture. In athens: Atiner, S Conference Paper Series, No: ARC2014-1341, available at: www. atiner. gr/papers/ARC2014-1341. pdf (accessed 20 July 2018). Positioning.

Figure Sources

Figure 1: This digital photography was sent by Tuba Cerence to Dr. Meral Ekincioglu by e-mail on May 27, 2020. (Tuba Cerence Archive, Istanbul, Turkey).

Figure 2: GSD History Collection, Academic Affairs, Folder: CE042 Subseries CE: Course Work - Student Projects / Date(s): 1956-1957 / Quantity: 41 items / Dimensions: 11" x 14" / Medium: negative b/w / Support: Photostat. -- Note: Photostats of student work from the Architecture Department: Graphics and Visualization, Design Fundamentals, and Environmental Design, Courtesy of the Frances Loeb Library, Graduate School of Design, Harvard University.

Figure 3-23: A Guide to the Architectural League of New York: Archive of Women in Architecture Record, 1892-1976, N.D., A Collection in Special Collections, Collection Number Ms2005-016, Chatfield, Ayla K.: Architectural projects: Box-Folder 1 folder: 35 1962-1968, Box-Folder 1 folder: 36 1968-1970, Box-Folder 1 folder: 37 1970-1973, Retrieved from https://ead.lib.virginia.edu/vivaxtf/view?docId=vt/viblbv00189.xml, last accessed on July 15 2022.

From this archive, all drawings were sent by Marc Brodsky, Public Services and Reference Archivist at Special Collections, University Libraries, Virginia Tech. to Dr. Meral Ekincioglu on July 30th, 2015.

Note: Dr. Meral Ekincioglu expresses her sincere thanks to the Massachusetts Institute of Technology-History, Theory and Criticism of Architecture Program for their academic sponsorship to her advanced academic research project (2014-2016) including career herstory of Ayla Karacabey in the United States.

EVALUATION OF MARGARET ATWOOD'S THE NOVEL OF THE HANDMAID'S TALE IN THE CONTEXT OF CATHARINA MACKINNON'S VIEWS

Arca Begüm Bayır Oğuz, Master Student
Human Rights Law, Law Faculty, Galatasaray University, İstanbul, Turkey
arcabayr@hotmail.com

ABSTRACT

Masculine law and social structures exploit and subordinate women systematically in every field. Many norms serve the patriarchal system of law to reproduce the disadvantaged position of women, but women have been struggling for years to obtain their human rights. The most significant of these fields are literature and law. In her novel The Handmaid's Tale, Margaret Atwood talks about a place where women lose their rights, and the status of women is protected by law in the regime. She causes to ask who is involved in the law and who is not involved. This situation is reminiscent of the feminist legal studies of Catharina Mackinnon, who claims that legal rules are made by men and do not include women's problems. This study examines the Handmaid's Tale Novel written by Margaret Atwood in the context of Catharina Mackkinon's views on the intersectionality of literature, law, and feminism. The importance of this work is that historically words, pens, and rules have always been the male voice, but the developing feminist perspective towards literature and law has enabled women to become visible in these areas. The novel is an important example of creating awareness of women's voice in law. The parts written for women in the novel are considered from a determined theoretical perspective. The novel tries to demonstrate women's subordination and domination under the gendered system of law in the Gilead regime. Mackinnon's way of thinking helps to identify these gendered law rules in the novel.

Keywords: Literature, Law, The Handmaid's Tale, Catharina Mackinnon, Radical Feminist Law Theory.

INTRODUCTION

Feminism has different meanings and dynamics in itself. In a general framework, feminism claims that there are inequalities in the roles given by society to men and women. Their main purpose is to work on eliminating inequalities (Abbott, Pamela, and Melissa, 2005, p.25). Historically, first-wave feminism, also known as liberal feminism, demands equality by questioning the subordinate status of women in political and social life. For a while, the demand for equality only in this field was not enough for women. Second-wave feminism, also known as radical feminism, is based on an older time as an idea, but its emergence took place over a longer period. The primary claim of radical feminism is that men's oppression of women is more widespread domination than class, race, religion, and so on. For this reason, they argue that to be achieved equality should deal with the patriarchal system (Lacey, 2004, p.23). In the 1970s, women entered law schools, which is why feminism began to affect different fields

of law. This perspective, called feminist legal theory, aims to understand the relationship between gender and law and to develop a critical approach to ensure that the law consists of women's problems. According to this approach, the structure of the law is masculine. Therefore, the unequal system of law reproduces women's oppression in society. They demonstrated that it is necessary to struggle against unequal situations by raising awareness (Arat, 2006, p.55). In this context, feminist theories claim that the male-dominated system and structure of law should change (Uygun, 2020, p.183). The subject of this study is to analyze Margaret Atwood's The Handmaid's Tale in the light of the views of the radical feminist legal theorist Catharina Mackinnon. In this context, the study's main question is how can the dynamics of the novel be read in light of the views of the feminist legal theorist Catharina Mackinnon? The importance of the study is that law is not just about positive rules, and the law has a strong relationship with all other social science fields. It is not possible to display an inclusive approach in a system where the law is seen as consisting of only a positivist approach. For this reason, interdisciplinary studies expand the perspectives on law. In the first part of the study, law, literature, and dystopia will be discussed in their relationality. The second part will be given a summary of The Handmaid's Tale. Then the views of Catharina Mackinnon, a significant theorist of radical feminist legal theory, will be included in the scope of the study. In the last part, evaluations will be made within from the Mackinnon's theoretical perspective.

LITERATURE, LAW AND DYSTOPIA

When the relationship between literature, law and society is examined, it is possible to see various different movements, novels, art works and so forth (Akal, 2016, p.16). The Handmaid's Tale by Margaret Atwood is a novel and one of them that consist of law and society relations. That is to say, the law in literature is one of the most important idea to examine and have perspective what will be in future in legal system. The field of literature and law differs are seen in fictional texts. Fiction means discussing assumptions or creating something, but the concept of proof in law is crucial. Every rule is assumed to operate systematically in an objective field (Karakaş, 2013, p.752). Akal (2016, p.76) The laws must take a new form on which constructs are shaped. The novel genres in which fiction is mostly seen are dystopias. In dystopias, legal gaps are often mentioned. Especially when the people who make and implement the law are the same, the situation regarding who will be in favor is essential. These gaps are the most important points where the law serves the oppressive regimes—the point where dystopia and the reality of law intersect. Dystopian fictions describe a place where all the problems are seen. (Keith, 2014, p.95) These works can also be evaluated as a warning against possible situations. The Handmaid's Tale by Atwood exemplifies this. The common point of such novels is the fictionalization of various characters in an unknown future in a country where oppressive regimes prevail. In these regimes, fear, inhuman treatment, persecution, censorship, prohibitions, etc., reigns. There are classifications among

people who are far from making decisions themselves. While the lower and middle-class people live in fear, the upper class has privileges in the system they set up for their benefit.

THE HANDMAID'S TALE- BRIEF SUMMARY

A Christian fundamentalist regime called the Republic of Gilead has staged a military coup and established a theocratic government in the United States. The regime has strict rules regarding rigid moral codes, modest clothing, the banishment of dissenters, and regulation of every aspect of people's relationships and lives, but they have all the power, especially over women. Moreover, the regime divides women into distinct social classes depending on their function as status symbols for men. Women's clothing is color-coded based on their situations, such as; Marthas, Handmaids, Aunts, and Commander's wives, and they are no longer to read or move freely in public. Especially, fertile women are subject to rape to give birth to children for the continuation of the regime and their system. Women wear clothes in the color and shape determined for them. As in the past, high heels, tights, and make-up are prohibited. All of these are thought to refer to women's sexuality. For this reason, women have to act according to men and hide their bodies. On the other hand, many rights are given to the woman during her pregnancy, making her feel valued. For example, a woman can go to the grocery store in the last trimester of her pregnancy, although it is risky to go out and go shopping. In this way, women feel valuable in a society where they are devalued, albeit for a short time. A pregnant handmaid girl has no chance of choosing not to have a child unless she takes the death penalty, and even miscarriage is treason. Also, men distinguish into categories such as; Commanders, Guards, and Angels who have different colors based on their status as men. Many women have lost their fertility due to chemicals and air pollution.Therefore, with the decrease in population growth, females who can give birth are classified as handmaids. This system has been rationalized and legitimized. Eliminating sexuality has been shaped to ensure the continuation of the lineage and society. The sexuality between the Commander and his wives was completely over. The duties of the wives were only to raise the children born by the Handmaid. The red color was chosen to determine the Handmaids because the fertility trait attributed to the Handmaid class is compatible with menstrual blood. Every female in the Handmaid class is under the auspices of a commander. These women are not allowed to use their names. The babies born by the handmaid women leave their mothers after the breastfeeding period is over and become the babies of the commanders' wives. In this context, sexual intercourse is only for childbearing purposes. Handmaids must have sexual intercourse with the Commander in a ceremonial atmosphere when their monthly cycle comes. For instance, the novel's main character is Offred, a handmaid in the household of a commander. Before the Gilead regime was established, she had a husband, a child, and a job. However, when the fundamentalist regime came into power, she separated from her family and lost her identity. She initially accepts the loss of her fundamental rights to stabilize the new government. In this new regime, people

are not called by their names. It continues in different ways as the previous period begins to be erased from the minds. Language is the most important tool to ensure this change and continuity in the new regime. Emphasis is placed on "order" by developing discourses based on the Old Testament. These discourses provide changes in language through forbidden words. Everything the administration does for the regime's benefit is legitimized through these mechanisms. The main purpose of the discourses is to create stability in the regime and to eliminate the questioning situation. It is aimed that the new generation will accept the regime's truth as their truth within this system. According to the law, there are no infertile men, but women are divided into fertile and infertile. The law covers up a scientifically established phenomenon. Those who can still give birth are taken under control and placed in the homes of the ruling class called the Commander after being trained in the centers named Rachel and Leah, or as the Handmaid says, in the Red Center. People called Aunts are responsible for their education at the Red Center. This center teaches how to be a woman. The message always given to them is that there was chaos in the countries before this regime came. Abortion or harming a pregnant woman is considered a crime against humanity and the regime. Even if this act occurred in the past, the law considers the past act a crime. In the regime, women from different classes have duties such as giving birth to children, motherhood, being a good wife, and doing housework. Men have duties such as obtaining a profession, receiving equal education, and participating in political administration. In the regime, mass media tools are also under control to strengthen the regime. During the day, there are programs to strengthen the Bible on different channels. People become aware of what is going on in their daily lives due to word of mouth. Women's fashion magazines and cosmetics are completely prohibited, and the old ones have disappeared. The production and sale of anything that will make a woman look fancy, well-groomed, and attractive are prohibited. While being a doctor was possible with the regime's employment, professions such as lawyers and academics were eliminated. It is thought that keeping women away from literacy is the main way of maintaining the system. It is completely illegal for Fredinki to read magazines during his time with the Commander in his study. It is stated in the law that women will lose a limb if they read. The words spoken and written are all men. Economically, it is possible to say that goods are limited and shopping is done through rationing. One of the first actions taken during the transition period was to close women's bank accounts and put them out of business. There are no real money and banks in the established regime. Only people with high rank have the right to consume products such as cigarettes, liquor, and coffee. Trying to get out of the regime is perceived as treason and punished. Other grounds for punishment are being homosexual, being a doctor who performed abortions in the past and joining a resistance organization. After these people are killed, they are hung in places called "Walls" and kept for days, for example. The police of the government's secret service are called "Eyes." Eyes can sometimes take some people with black minibusses to an unknown place without question. On the other hand, there is an underground resistance organization called Mayday.

RADICAL FEMINIST CATHARINA MACKINNON'S THEORY

In this paper, I used one of the influential feminist legal theorists, Catharina Mackinnon, a radical feminist legal theorist. First, feminist legal theory is a specialized field of study which involves the critical and systematic examination of law from a feminist perspective. Because most laws have been created by men and most legal literature has been written for a male audience, it is not surprising that law generally reflects a masculine view of the world. Feminist legal theories provide new perspectives on the law using critical approaches. They understand the relations between sex and law and provide opportunities for legal reform that define boundaries. The most significant fields in which feminist legal theories are interested in family law, labor law, and criminal law (Olsen, 2011, p.243). As long as the patriarchal system continues in legal systems, it seems inevitable that feminist legal theory will continue its existence in legal practice and theory. At that point, these theories argue that law is built on a patriarchal structure. Struggling against this patriarchy is a necessity for the legal system. Mainstream legal approaches and the effort to transform existing law courses disturb the advocates of the ongoing order. On the other hand, feminist legal theorists are united in three thoughts about the law. First, the known legal doctrines were developed by men in a male-dominated society. Although they appear neutral towards the sexes, they have male prejudices. Second, the theories produced by men are not geared towards the vital concrete needs of women. Third, the development of feminist theories can occur through the production of women from their own experiences and perspectives (Yükselbaba, 2016, p.127). Radical Feminist Legal Theory, in response to the male-dominated style in the United States, particularly within left-wing organizations, emerged in the late 1960s. Its central tenet is that patriarchy and domination of women are the source and model of societal oppression. When accepting political and legal rights, radical feminism claims that women as a class do not have enough power to solve women's problems, as liberal feminism does. As a result, they are interested in women's personal, psychological, and sexual dominance. Women should be free politically and legally and in different fields (Heywood, 2014, p.236). Radical feminism acknowledges gender differences, and the norm is based on women rather than men (Donovan, 2010, p. 268). The fundamental principle of radical feminism is the "personal principle of politics." Gender inequality is the result of systematic subordination rather than irrational discrimination. Gender hierarchy is accepted as natural or inherent in traditional gender roles. Radical feminist legal theory, which considers law as a reflection of radical feminism, advocates for some changes in the law. With the realization of these changes, inequality and domination will disappear. Creating legislation to protect women from sexual harassment, sexual assault, and all forms of violence is one of the changes. Legal theorists and radical feminists Mackinnon (2015, p. 215) criticize liberal feminism, arguing that gender is the root cause of societal inequalities and hegemony. Women are sexually objectified as a result of the social meaning of biological sex. The male gender uses its power to dominate the female gender. While the dominant characteristics are associated, identified, and affirmed with the male, the female characters of obedience are combined,

identified, and affirmed. On the other hand, women who did not follow these patterns were subjected to sobriety, blasphemy, beatings, and rape. The domination relationship is sexual in nature. According to Mackinnon (2015, p. 218), discrimination against women stems from male dominance. To comprehend this masculine dominance, one must examine the social structuring of sexuality from a masculine perspective. The state is also masculine because it accepts objectivity as the norm. The consent obtained through sexual use of force is unacceptable and brought a critical feminist perspective to existing criminal justice systems. As a result, in rape cases, attempts to demonstrate that the concept of 'consent' in law is determined from a male perspective and that concepts in criminal law regulations are produced from masculine life experiences. According to Mackinnon (2015, p.101), power holders, i.e., men, set the standards and institutions of society; they create political systems that women do not model, and they create the highest level of law by drafting constitutions and all laws in force. One of the issues that feminism is particularly concerned about in the field of law is rape. Moreover, she criticizes the legal standard on consent, and questions whether the line between rape and normal sexual intercourse has consented or not, to hear the mutual supply reveals inequality in social relations. She asserts that it is a social issue whose subjectivity will constitute objectivity in the event, owing to the law's claim to be objective. The problem in this context is not with the words that comprise the concepts but with the male jurists who interpret them in a sexist manner. Judges, for example, value the defendant's or plaintiff's actions, considering what human behavior would be in a particular case. However, the judges' interpretation of human behavior may be reasonable male behavior which is not always appropriate for a woman because the legal system was created with men's interests in mind or based on their own experiences. As a result, it is critical to use the judge's decision free from sexist prejudice.

THE EVALUATION OF THE HANDMAID'S TALE IN THE LIGHT OF CATHARINA MACKINNON'S VIEWS

During her lifetime, Margaret Atwood was influenced by important names such as Kate Millett, Betty Friedan, and Simon de Beauvoir. The novel's written period coincides with the time when the views of second-wave feminists were severely criticized (Kuznicki, 2017, p.10-12). In the context of this study, it will be tried to evaluate the novel in the axis of law and literature, based on Mackinnon's views. In this context, evaluations of the novel will be made through Mackinnon's pornography discussions. The cases in the novel will be evaluated on the sexual assault legal rules and the definition of crime in legal system. The novel refers to feminists against pornography through the Take Back The Night protests. This protest started to prevent violence against women and sexual violence worldwide. The issue of violence against women became a public problem in Los Angeles, San Francisco, and Philadelphia in the 1970s. By 1972, women from the University of Florida marched on campus for women's safety. In 1973, pornographic films were protested in San Francisco. Public protests began with the murder of

microbiologist Susan Alexander Speet in Philadelphia in 1975. In the novel, Fredinki's mother also participated in these protests. In this context, Fredinki's mother and Aunt Lydia support Mackinnon's views on the prohibition of pornography. On the other hand, liberal feminists, unlike Mackinnon, think that regulating pornography hinder freedom of expression. They claim that aiming to protect women by preventing pornography means that they require protection by cooperating with conservative views. For this reason, Mackinnon's views have been criticized. In the novel, pornography is prohibited in Gilead due to its conservative management system. However, the main reason for prohibiting this is to destroy the female existence in every way because the rulers of the masculine state structure decided that their ideas were "best suited" for women. Different perspectives on pornography are established through various dynamics. Mackinnon wants pornography banned with legislation. The main reason for this is the elimination of women's systematic subordination and domination in every field. Indeed, Mackinnon emphasizes the role of law. On the other hand, pornography is prohibited in the regime implemented in the novel, just as Mackinnon intended. However, contrary to Mackinnon's views, behind this prohibition is the objectification and destruction of women. At this point, Atwood's warning about the consequences of legal rules that are not well drawn and for which purpose is unclear. For instance, sexual assault crime legal rules and the definition of crime in legal system. According to Mackinnon, laws are made with a masculine mindset and this masculine state fails to protect women with using legal rules like in the novel with patriarchal construction. For example, what behavior can be rape or not is determined by men. In the legal definition of rape, bullying and consent are sought simultaneously. However, where there is physical strength, seeking consent is unnecessary. Although some laws involving women's problems are created, they are not properly implemented due to the mental masculinity of the practitioners. Even if they are implemented, women will never be treated equally before these laws because although the victims of sexual crimes are women, men make and implement the laws (Mackinnon, 1989, p. 285). In the novel, the Gilead regime's definition of rape has changed. The definition of rape is when Handmaids have sexual intercourse outside of the Commander. This is also equated with treason to the regime. Therefore, these people are lynched and killed by the Breeders in front of everyone. It is not considered rape that women, whose existence and will have been taken away, have sexual intercourse within limits determined by the regime. Handmaids and Commanders have to have sexual intercourse for a "product" to occur. This union is not based on any love, happiness, or pleasure. It is a task for both sides. For this reason, Fredinki is having trouble thinking about how to name this action. One of the handlers, Janine, was raped at 14 before Gilead. This is why Janine had to have an abortion. According to her, she is guilty in this story she tells because she thinks she encourages men. As a result, she says that this incident happened to her so that she could take a lesson from God. In Mackinnon's point of view, it is important not to the existence of laws but by whom and for what purpose the laws were created. If a concept used in the law is built on a masculine language, it is necessary to question the existence of laws and increase inclusiveness. In this case, isn't it possible to call it rape because it doesn't fit the masculine mentality of

the system? Women see and evaluate what is provided to them from men's point of view, also known as the regime, because their consciousness, existence, and selves are eliminated. Female characters like Janine blame themselves for what happened and do not understand what the system is doing. The change in the concept of rape with the regime change in the novel is one of the most striking situations. This shows that the concepts used in legal systems have a dynamic structure and can be reproduced due to changing dynamics and serve dangerous legitimation mechanisms. Furthermore, the state controls the language, behavior, and thoughts of everybody and uses the law as a tool for legitimizing its system. In conclusion, it is clear that historically, there has always been a struggle to obtain women's rights. Today, women worldwide still face different mechanisms of systematic exploitation, inhibition, or exclusion. The extent to which this is acceptable by law varies from country to country. Law is a discipline that is effective in every aspect of human life and contains various dynamics. This reminds us that law is not just about norms but must be studied in all its diversity to be inclusive. This study aims to evaluate the relationship between law and literature from an interdisciplinary perspective. In this context, the Handmaid's Tale novel by Margaret Atwood has been tried to be expressed through the approaches of the radical feminist legal theorist Catharina Mackinnon to the concepts of rape, pornography, and consent in law. The novel is open to evaluation from many different aspects. However, since this study is centered on literature, law, and women, certain parts have been focused on. Margaret Atwood's The Handmaid's Tale is an important work at the intersection of literature, law, and feminism. The Gilead regime objectified women under the name of Handmaid, ignoring the most basic right of women, their right to life. A group of men determines the status of women and what they should do under this status. If they do not fulfill the requirements of this situation, they are punished. The positioning of law for women in the Gilead regime is based on masculine laws controlling them. It aims to ensure the continuity of many situations prohibited by law and to transfer them to future generations. Using the regime's rule, the situation of reproducing itself occurs. On the other hand, it is possible to say that the concepts formed in our minds shape language and lives. For this reason, the Gilead regime banned some words and changed the meanings of others to establish their truth. The most important example in this regard is the concept of rape. The perception of which situation is rape has wholly changed. Atwood enables us to rethink more than one subject in the context of her novel. One of these issues is shaped by the scope of women and law. Law is one of the social science fields that has the most impact on human life. Therefore, as long as the masculine language of legal norms does not cover women's problems, there can not be inclusivity. This situation is not limited to laws only. The male mentality of law practitioners is crucial when applying the legal rules. The novel reminds us that the Gilead regime should not be sought too far if the masculine law is not fought in a dystopian fiction.

REFERENCES

Abbott, P., Wallace, C., Tyler M. (2005). An Introduction to Sociology: Feminist Perspectives. Taylor and Francis e-library.

Akal, C. B. (2016). Kurgu ve Hukuk, İçinde Edebiyat, Hukuk ve Sair Tuhaflıklar. Hazırlayanlar Cemal Bali Akal, Yalçın Tosun. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Akçabay, F. C. (2018). Feminist Hukuk Metodolojisi: Hukuk Uygulaması, Feminizm ve Politika. İçinde Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları. Editör Güliz Uygur, Nadire Özdemir. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları.

Arat, N. (2006). Feminist Hukuk. Kadın Araştırmaları Dergisi. Sayı 9. p. 53-66.

Atwood, M. (1999). "The Handmaid's Tale: A Feminist Dystopia?" İçinde Lire Margaret Atwood: The Handmaid's Tale. Editör Marta Dvorak. Rennes: Presses Universitaires de Rennes.

Booker, M. K. (2014). Historical Dictionary of Science Fiction in Literature. Lanham, MD: Rowman& Littlefield Publishers.

Karakaş, F. T. (2013). Karine Kavramı, Kanunda Karineler ve Varsayımlar, AÜHFD. Cilt 62, Sayı 3. p. 729- 752.

Ketterer, D. (1989). Margaret Atwood's 'The Handmaid's Tale': A Contextual Dystopia. Science Fiction Studies. Vol. 16, No. 2. p. 209-217.

Kuznicki, S. (2017). Margaret Atwood's Dystopian Fiction: Fire Is Being Eaten. 1. Baskı. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Mackinnon, C. (1983). A. Feminism, Marxism, Method and the State: Toward Feminist Jurisprudence. Signs Vol.8. No.4, p.635-658.

Mackinnon, C. (2003). A. Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru. Çeviren Türkan Yöney, Sabir Yücesoy. 1. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.

Mackinnon, C. (1989) A. Sexuality, Pornography, and Method: 'Pleasure under Patriarchy. Ethics. Vol. 99, no. 2. p.314-346.

Özer Tanıyan, R. (2012). A Heterotopian Novel: Atwood's The Handmaid's Tale. Cankaya University Journal of Humanities and Social Sciences. Cilt 9, Sayı 2. p. 251-259.

Uygun, O. (2020). Hukuk Teorileri. On İki Levha Yayıncılık.

What is Take Back The Night? https://takebackthenight.org/history/

EVALUATION OF TURKISH CYPRIOT DWELLING BASED ON GENDER ROLES FROM TRADITION TO PRESENT

Gülde Kasım[1], Phd. Candidate
Department of Architecture, Faculty of Architecture, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus
guldekasim@gmail.com

Kağan Günçe, Prof. Dr.
Department of Interior Architecture, Faculty of Architecture, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus
kagan.gunce@gmail.com

ABSTRACT

The dwelling, which entered the life of human beings with the instinct of protection, is not only a shelter but also an important phenomenon that reflects the culture and self-identity of the individuals in the dwelling. The women, men and child/children of the family members living in it, are in constant interaction with the dwelling and their effects on each other cannot be ignored. In societies, there are value judgments attributed to individuals at different times. These value judgments constitute gender roles and, in parallel, the structure of society. The social structure and related gender roles are important factors that play a role in the shaping of the dwelling, which is a cultural indicator. The dwelling, which changes with gender roles, becomes the unit of gendered spaces. Just as in public spaces, in the dwelling, while women are identified with the interior space, the situation for men is the opposite of that. The spatial separation between men and women first affects the dwelling function organization, then the family structure, and then the social life of the family, that is, the social balance. And this separation poses a threat to the equal balance of the social structure. For this reason, understanding the gender roles in society and the effects of these roles on the dwelling is very important in terms of understanding the social structure and dwellings, which are cultural indicators. In order to achieve this aim, case study analyzes based on observation, a literature review site and a questionnaire survey have been made. This study aims to show the effects of gender roles on the form of dwellings by considering the dwellings and users in the traditional and present periods of the island of Cyprus, which has a rich cultural background.

Keywords: Cyprus, Culture, Traditional and Contemporary Dwelling, Gender Roles, Space

INTRODUCTION

The island of Cyprus has an important position in the Mediterranean sea. Because of this strategic position, it has been hosted by many civilizations throughout its history. These civilizations were

[1] Corresponding author: Gülde Kasım, guldekasim@gmail.com.

Ponecians, Assyrians, Venetians, Ottomans, Helenics, Romans, Byzantines, British, Arabs, Franks, Genoveses, and Venetians. Because of these civilizations, the island has a deep-rooted culture. Each civilization has left its cultural traces on the others. These traces are in strong relation with human life. With these transmissions which are connected with the concept of culture, cultural change is inevitable. In this context, understanding the culture is very important in terms of understanding the dwelling and its user as well. In other words, understanding the culture is very important, because the concepts of dwelling and user, are shaped by the concept of culture.

In the literature review, it was observed that there is a huge historical background of the concept of culture. Güvenç (1976) argues that examining the meaning of the concept of culture in detail requires understanding the scope, diversity and problems of culture, and defends the importance of examining the concept of culture in detail (Güvenç, 1976).

As can be understood, the concept of culture does not have a single definition. When culture combines with many concepts under itself, it creates a more meaningful whole. And these concepts form the cultural characteristics of societies. The perception of these concepts, which are also mentioned below, as a whole basic thought by society over time can be the most general definition of culture. In this context, it is possible to interpret the definition of culture in the most general way as the concepts obtained from various fields transformed into a general idea that includes the whole society.

In another study by Güvenç, he divided the culture into four meanings (Güvenç,1999, p. 96);

1. Culture in terms of the Scientific field
2. Culture in terms of the Nature field
3. Culture in terms of the Aesthetic field
4. Culture in terms of the Material and Biological field

Similarly, Serinkaya emphasizes the need to evaluate culture from a philosophical view instead of simply defining it and defines culture as the whole of the methods used by humans to convey all their materials created in the historical and social development process to the next generations (Serinkaya, 2022).

According to Mowen and Minor, the meaning of the concept of culture is a collection of; awareness, customs, arts, architecture, methods and natural virtues (Mowen and Minor, 2003). The cultural characteristics that Mowen and Minor have stated are the characteristics that societies have acquired over time. These features form the structure of society. The socio-cultural structure, which is the combination of social structure and cultural characteristics, constitutes the whole values and norms of the society. Values and norms work together to shape how members of a culture behave in their environment (Giddens, 2005).

These norms and values guide cultures in terms of their social behavior. When we look at the historical formation process of the island of Cyprus in terms of culture, it is possible to say that it has taken social behavior models such as knowledge, morals, customs and traditions from many civilizations it hosts. However, it is necessary to mention the Ottoman and British societies, the two civilizations that had the most impact on the Turkish Cypriot community as well.

The Ottoman Empire, which brought the Turkish-Islamic culture to the island, also brought the patriarchal social structure to the island. This patriarchal system, which has been going on for years, has kept the man in the foreground and kept the woman in the background. In this case, it is possible to say that, this situation is one of the main causes of gender inequality in society (İlkay, 2012; Avcı, 2016; Özgül & Vural, 2020).

Another empire that formed the socio-cultural structure of the island was the British Empire. During this period, religion and education were separated from each other. Men and women began to receive education together. And this caused the patriarchy to break and change a bit. Characteristics such as comfort, tolerance and respect are among the common features of British and Cypriots.

The island of Cyprus and its culture, which changes day by day, show diversity in socio-cultural terms. The social structure, which is one of the most basic features of cultural indicators, is in a one-to-one relationship with people. The values and norms attributed to individuals over time form gender roles and, in parallel, the social structure. Social structure and gender roles are important factors that play a role in shaping the dwelling, which is related to culture.

To demonstrate the impacts of gender roles on housing by taking into account the traditional and contemporary periods of the island of Cyprus and its users, this research intends to demonstrate the effects of gender roles on housing. Case study analyses based on observation, literature review, questionnaire, and field study were carried out to accomplish this goal. The literature review is limited to existing studies including housing, housing theories, Cypriot housing and gender roles.

For various observational techniques and qualitative data analyses in this context, one Beşparmak village and one Mesarya village have been visited. The research encompassed the settlement of Görneç in the Beşparmak region and the settlement of Serdarlı in the Mesarya region. Analyses have been conducted between one contemporary dwelling and one traditional dwelling for each village. A questionnaire has been employed to aid with the study's outcome. This survey has been created using the Likert scale and includes demographic questions.

Dwelling as a Cultural Space

Many arguments interpret the concept of dwelling, which is one of the most important components of the concept of culture, as a cultural element. Rapaport (1969) claims that the meaning of dwelling as “it

is an institution, not just a structure, created for a complex set of purposes. Because building a dwelling is a cultural phenomenon, its form and organization are greatly influenced by the cultural milieu " (Rapaport, 1969, p.46).

As a most basic definition of the dwelling, which enters human life with the instinct of shelter, is an important phenomenon that reflects the cultural structure of the period in which it is located and it is a phenomenon that responds to the social needs of the era in which it is located and creates a physical environment with the construction technologies of that period and the use of a certain material.

Another definition of a dwelling is a kind of meaning system that represents society or culture. Likewise, Kent (1984), defines architecture as representing behavior and culture (Kent,1984). In this context, understanding how the concept of dwelling, which has a strong connection with culture, is shaped together with culture is also important in terms of understanding society. Because, as stated before, the culture reflects the dwelling, dwelling reflects the culture.

Coolen and Meesters (2012), who support this view, make a similar comment and argue that considering the dwelling as a sub-unit of the environment makes it possible not only to understand its user but also to understand other systems in the environment (Coolen & Meesters, 2012). The systems mentioned here are related to the culture. For this reason, the cultural background developed by each user is also different. In connection with this, the expectations of a dwelling user from a dwelling may also be different. For this reason, the dwellings reflect the period they are in because the lifestyles of the individuals and the design of the dwelling are isomorphic. In this context, Gür (2000) claims that "The order of the physical environment that man builds is isomorphic with the imaginary orders in his mind depending on his cultural experience. Therefore, the more identifiable cultures in the world, the more forms of housing there are" (Gür, 2000, p.12).

Traditional and Contemporary Dwelling

The dwelling that develops with the lifestyle, especially in the Traditional Cyprus Dwelling shows this feature. Traditional Cyprus Dwelling was user-oriented and was built to focus on the user's needs and daily life activities. In this perspective, Günçe (2007) defines traditional dwellings as a notion that should be used as a foundation to expose society's values, attitudes, beliefs, relationships, and economic structure (Günçe & Ertürk & Ertürk, 2007).

Due to the influence of Turkish-Islamic culture and patriarchal structure, while women were in the background and indicator of privacy in traditional times, men were more of an indicator of power and sociability. The reflections of these features, which are attributed to individuals over time, can be read very clearly in traditional dwellings. For example, the high garden walls were a sign of privacy, cutting the house's connection with the street and turning the dwelling into an introverted structure which is one

of the main features of the user. At the same time, the fact that the inner gardens of the dwellings have a multifunctional structure such as a warehouse, animal shelter and neighborhood relations can be interpreted as an indication that the dwellings are built according to the daily activities of the users. Another important place was the kitchen. The small size of the kitchens was proportional to the number of people using the space. The person who used the kitchen and identified with this place was the woman.

In contrast to traditional home design, the equitable and minimalist structure of contemporary dwelling design damages society's memory, sense of belonging, and aesthetic perception (Gür, 2000). In this perspective, when we look at contemporary dwelling design on the island of Cyprus, the dwelling situation in Cyprus has turned into a single type, mass-produced dwelling for purely economic purposes, without considering the user. Considering the needs of the users and considering the regional conditions, it is an issue that should be considered how compatible the dwellings are for the users. The changing dwelling concept and user profiles have also begun to change. Among the reasons for the change in the concepts of dwellings and users, there are important factors such as environment, modernization, globalization, social status, family structure and roles.

Determinants Factors That Shape the Dwelling

Rapaport, who defines the dwellings as the result of the relationship between humans and the environment, explains these two concepts as human nature, worldview, lifestyle, social and psychological needs, individual and group needs, economy and climate, material, technology, topography (Rapaport, 1969).

While Rapaport's definition is based on the natural and cultural determinants of the dwelling, the elements presented by the region are interpreted as natural elements, and cultural values and norms are interpreted as cultural factors. Another important determinant that affects the dwelling is social elements. While social determinants can be interpreted as the number of people living in the dwelling, the expectations of the family from the dwelling, the bonds that the family has with the dwelling, the time the family spends in the dwelling, the roles in the dwelling and the individual preferences in the dwelling, the gender roles, which have a great contribution to the formation of these factors, greatly affect the organization of the interior of the dwelling (Kasım, 2021).

Table 1: Elements that Shape the Dwelling (Developed based on Rapaport, 1969)

Natural Elements	Cultural Elements	Social Elements
Climate Topography Material Technology	Human nature Worldview Lifestyle Needs Economy	Number of family members Expectations from the dwelling Bonds people establish with the dwelling The intensity of the family's time in the dwelling Gender roles

Günçe (2008) argues that examining dwelling architecture is based on analyzing socio-cultural and environmental factors (Günçe et al., 2008). In other words, these factors play an active role in dwelling design. Dwelling design and these factors have an interactive relationship with each other (Rapaport, 1969). In summary, for the dwelling design to be in a successful position, socio-cultural and environmental factors and its harmony with the user should not be ignored.

GENDER, ARCHITECTURE AND SPACE RELATIONSHIP

Architecture and space are user-oriented concepts that develop and designed. The relationship between these important concepts, which are developed and designed with the user, the culture is an important phenomenon that cannot be ignored. Architecture, space, user and culture are in a continuous cycle and interact with each other. Therefore, in this part of the study, the relationship between architecture and space and gender has been examined to show the connection between these concepts.

According to Cürgül (2016), in the field of architecture which includes society and spaces, understanding gender and related concepts are important issues in terms of understanding society. (Cürgül, 2016). Dwelling is not only a shelter but also an important phenomenon that reflects the culture and self-identity of the individuals in the dwelling. In this context, the women, men and child/children of the family members living in it, are in constant interaction with the dwelling and their effects on each other cannot be ignored. For this reason, understanding the concept of gender, which is one of the main concepts of this study, and understanding the gender roles that develop accordingly and affect the dwelling function organization are also important in terms of understanding society.

In this context, in this part of the study, the literature review, which includes the concept of gender, gender roles and dwelling and gender roles in traditional and contemporary periods on the Island of Cyprus, has been analyzed.

According to the literature survey, there are many types of research on gender and life after the twentieth century. There are several points of view on this theme. The first half of the research focuses on the links between gender and architecture, while the second half centered on the linkages between gender and public and private space. Some research, on the other hand, aims to demonstrate the repercussions of these spaces on civilizations while investigating the relationship between gender and living space with a focus on traditional and modern women (Kasım, 2021).

While Berktay (2012) describes gender as a biological distinction, he defines gender roles as actions that are thought proper or given to persons throughout time by the community in which they inhabit (Berktay, 2012).Similarly, Dökmen (2016) argues that gender roles, unlike biological features, are learned through time as part of the socialization process, and they show the duties and expectations placed on men and women within the cultural framework to which they belong (Dökmen, 2016).

To put it another way, while gender roles are cultural phenomena, the consequences of both conceptions are unavoidable. Kayasü (2002) describes gender as a force that shapes the cultural environment, emphasizing that gender, cultural environment, time, and location are all always changing (Kayasü, 2002).

The human and social environment are in constant interaction. Important factors such as culture and ethnic groups constitute the basis of the social environment, and indeed naturally the human being. Over time, stereotypical judgments emerge from these interactions. These judgments and patterns are adopted by societies and become social values.

Göregenli (2012) interprets stereotypes as images that we have previously created in our minds that facilitate making decisions about a particular object or group and argues that images play a role like real features (Göregenli, 2012).

These judgments and values, which are formed and traditionalized over time, also greatly affect the cultural and human phenomena. Traditional judgments ensure that the relations between men and women continue in the social structure for years. People adapt and normalize these features attributed to them over time (Apalı, 2011).

Over time, individuals continue to live in line with these stereotypes that are not their own decisions. These stereotypes cause an important social problem by creating inequalities between the genders in the social structure. For an equal social structure, women and men should have equal rights and opportunities both in the public and private areas, and both should have equal participation in these areas. However, in a culture dominated by patriarchy, achieving this can be achieved with a tough struggle. Although many steps have been taken towards equality in today's social structure compared to the past, it is an inevitable fact that the roles attributed to women remain the same. In the literature review, within the framework of the roles attributed to women and men, the expectation by society to women, is to be sensitive, emotional, compassionate, helpful, dependent, self-sacrificing, domestic

workers and mothers. Also, the expectation by society to men is to be competitive, individual, independent, rational, dominant and the economic power of the family.

These expressions, which are attributed to individuals over time, form the socio-cultural structure. There are strong expressions that express the connection between dwelling and gender in Turkish culture and language. For example, there are expressions such as 'men make houses women make homes', 'housewife' for unemployed women, 'stay at home' for unmarried women, but only 'single' for men (Ülkü, 2018). All these expressions are expressions that indirectly strengthen the relationship between woman and dwelling.

Women have stayed in the background of society and are almost merged with their house due to the socio-cultural framework of the Turkish Cypriot Community, particularly throughout its traditional eras. While women are being excluded from social activities, even public architectural spaces are being separated; markets and squares have become men's spaces. Different freedoms and possibilities have been provided to men and women in different living spaces as a result of the socio-cultural texture of the society, and the spaces have been gendered. As a result, distinct venues for men and women have formed, and division has been connected with culture (Aykal & Akdemir, 2021).

Ottoman rule introduced Turkish-Islamic culture to the island (Çevikel, 2006). During this time, many Muslim families from Anatolia moved to the island. In the literature there are many sources about the population transfer to the island by the Ottomans, many studies show that the number of population transfers to the island is 40.000 - 44,000 (Özmen & Özmen, 2018; Atasoy, 2011).

The island's socio-cultural structure began to change toward Islamization and patriarchy, two key aspects of Islamic cultures, as the Muslim population grew. The structure of life was similar to Anatolia with this new framework of existence. According to Kuban (1986), the city center, with its mosques, madrasas, spas, khans, covered bazaars, open market stalls, and cafe houses, was more likely to portray male life than the residential parts (Kuban, 1986).

In the social structure dominated by the patriarchal system, separate roles have been attributed to men and women. These roles and differentiations have manifested themselves in the form of spatial differentiation in dwelling design. In traditional times, women were seen as private and integrated with their dwellings. She would host her guests in her dwelling, take care of her children, clean her dwelling and cook her meals. Since the user of the dwelling was mostly women, the dwellings were introverted to protect the privacy of the women and the family.

Additionally, in traditional times, the courtyard where women spent most of their time is surrounded by high and deaf walls with no openings other than the door. The courtyard was one of the places where the social life of women was shaped. In order not to show the inside of the dwelling, the window sizes and positions of the dwellings were limited and they were built in a way that did not show the inside of the dwelling. Likewise, the kitchen square meters of the traditional period dwellings were used as small

spaces because the user was only a woman. While the woman spent the whole day at the dwelling, the man of the dwelling was spending the day outside. Men were the economic power and social individual of the dwelling.

However, gender roles have been equated with the contemporary world structure and gender discrimination in-dwelling has disappeared. With today's dwelling users' evolving privacy perceptions, the homes have an extroverted structure and a design structure that is related to the inside and exterior. One of the most prominent markers of the privacy change is the huge windows in the exterior designs of the residences. Kitchen designs that were formerly exclusive to women in traditional homes have given way to open-plan kitchen designs in today's homes. Because the kitchen now belongs to both men and women, as well as all family members.

METHODS OF ANALYSIS

Initially, the previous studies' goals, methods, and subjects were critically examined in the literature study. Secondly, in the literature review, aspects affecting the spatial structure of dwellings were identified and characterized. A categorization model for the study has been provided in light of the data acquired from the literature review. The model has been under three primary headings. These are called Natural Factors, Socio-Cultural Factors, and Gender Factors. Finally, to achieve the aim of the study, a questionnaire analysis has been made. The questionnaire consisted of two main sections, namely gender and dwelling sections (Table 2).

Table 2: Structure of the Analysis (Developed based on Kasım, 2021)

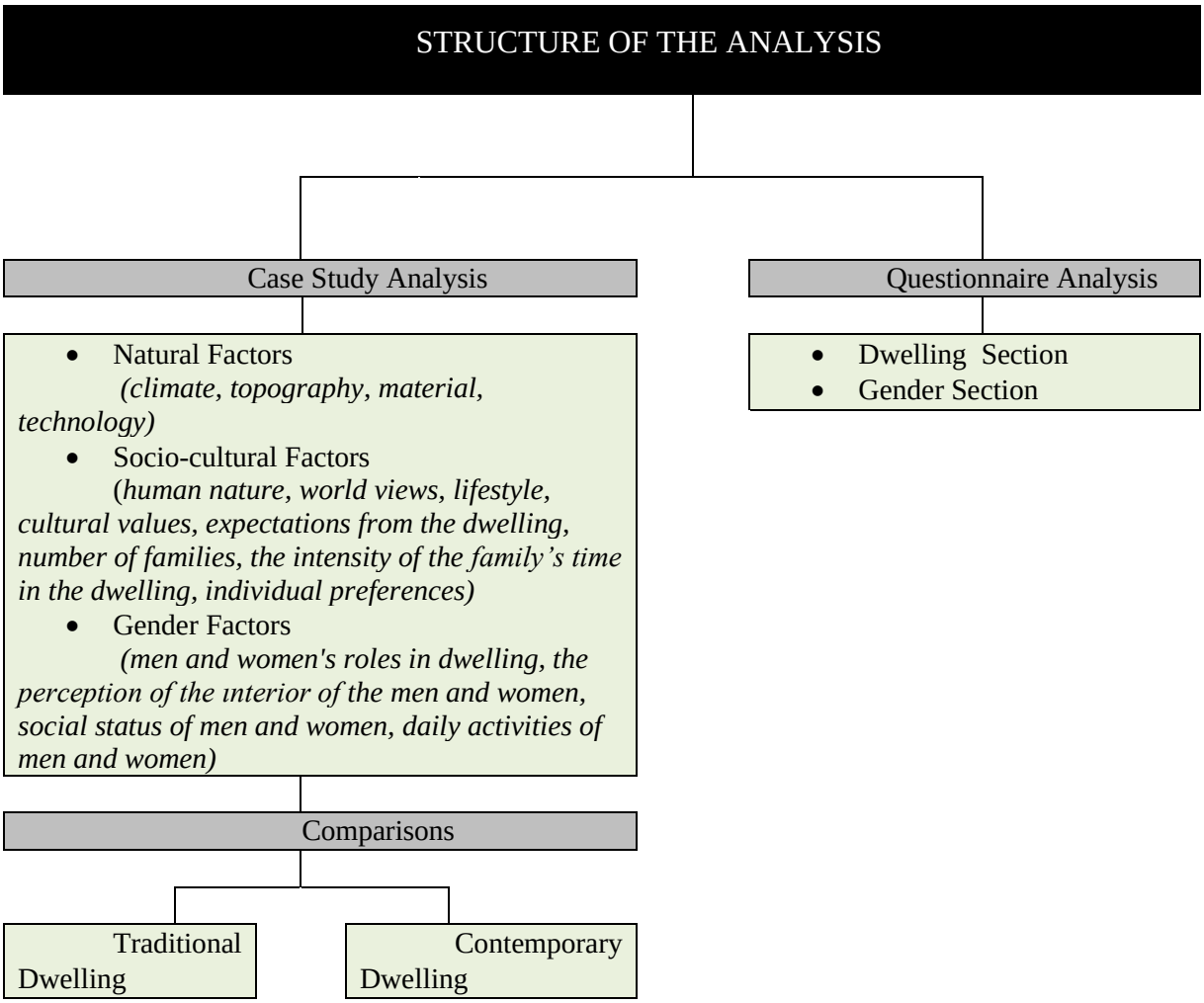

Mesarya and Beşparmak regions have been chosen as cases and the Serdarlı Village and the Görneç Villages, which have traditional dwellings and contemporary dwellings, have been investigated through the categorization model made in the context of analysis (Figure 1).

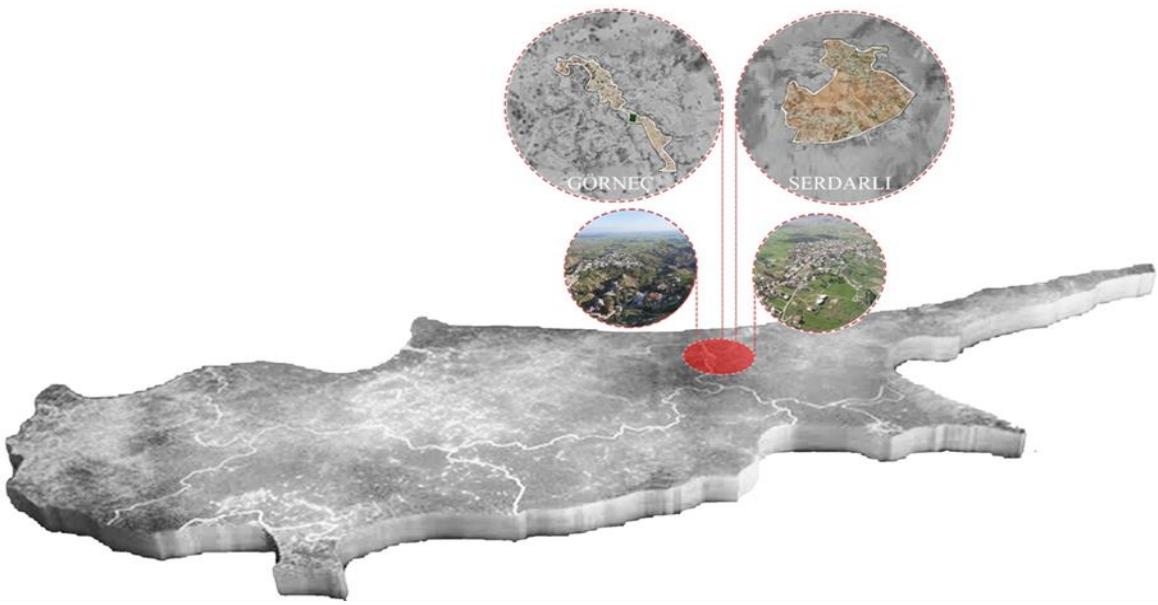

Figure 1: Location of Görneç and Serdarlı villages (Developed based on URL1; URL2; URL3, 2022)

The dwellings chosen for the case studies came from the Serdarlı and the Görneç villages which are densely populated with traditional and contemporary dwellings. These dwellings have been chosen because of their cultural, historical, and architectural significance. At the same time, building timeframes were another research restriction of that analysis.

Within the scope of the study, the villages of Serdarlı and Görneç have been visited, and thirty-two dwellings have been evaluated, eight traditional and eight contemporary dwellings from each village. However, the analysis of one historic and one contemporary dwelling has been discussed within the scope of the research. In this context, the traditional and contemporary dwellings of Görneç village, as well as Serdarlı's traditional and contemporary dwellings, have been analyzed in the following section.

ANALYSIS

GÖRNEÇ VILLAGE: Görneç is a settlement located in the district of Famagusta. Throughout its history, Görneç village has been a Turkish village. There are around 600 people in the village, and the population is growing by the day. Agriculture and livestock husbandry is a large percentage of Görneç's income. There is also a population that works in government offices in cities. Görneç has a hilly and mountainous terrain. The settlement takes on an organic shape (Kasım, 2021).

Traditional Dwelling - Görneç

It was built in the year 1940. It is a traditional adobe mud brick single-story dwelling. Today, no one lives in this dwelling. The proprietors of the dwelling have passed away. The dwelling is protected from the owner's children.

Table 3: Analysis of Traditional Dwelling - Görneç (Developed based on Kasım, 2021)

Traditional Dwelling	Location: Görneç - Famagusta Construction Date: 1940 Construction Material: Adobe Mud Brick Floor Number: 1
Additional Part 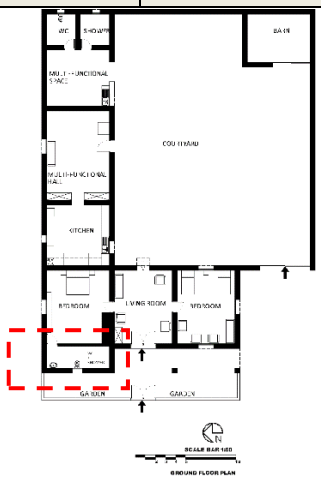	
Ground Floor Plan	

Photos were taken by Authors, 2021	
ANALYSIS	
Climate	Hot, dry, and rainless
Topography	Hilly
Material	Sun-dried mud brick
Technology	Traditional construction techniques
Human Nature	User needs
World Views	Traditional world views
Lifestyle	Traditional lifestyle
Cultural Values	Privacy of the woman Traditional features
Expectations from the dwelling	Privacy
Number of family members	For 5 people Not suitable
The intensity of the family's time in the dwelling	Woman: More time in the dwelling Most used space: Kitchen and living room
Individual preferences	Courtyard size and the fact that it would belong to them
Men and Women Roles in Dwelling	Man: Social and economic power Woman: Matched with dwelling, housewife
The Perception of the Interior of Men and Women	Privacy
Social Status of Men and Women	Man: Social and economic power Women: Introverted
Daily Activities of Men and Women	Woman belongs to the dwelling

Contemporary Dwelling - Görneç

It was built in 2017. It is a two-story reinforced concrete dwelling. It houses a married couple and a one-year-old child. This dwelling is occupied by a couple aged 29 to 31.

Table 4: Analysis of Contemporary Dwelling - Görneç (Developed based on Kasım, 2021)

Contemporary Dwelling	Location: Görneç - Famagusta Construction Date: 2017 Construction Material: Reinforced Concrete Floor Number: 2

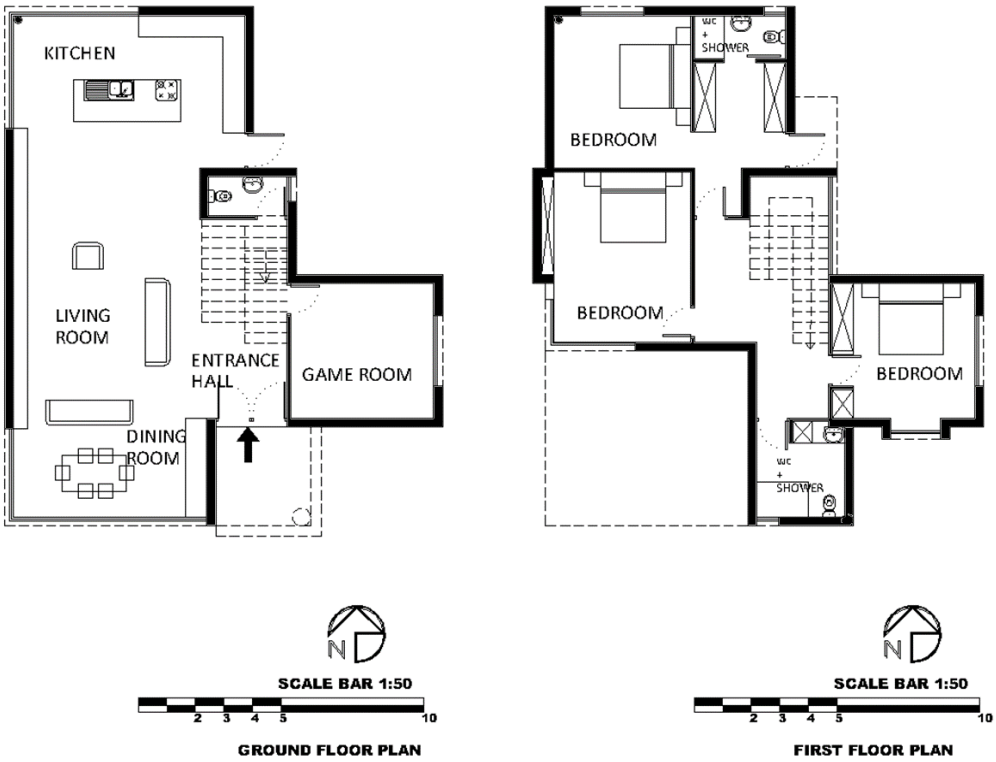

Ground Floor and First Floor Plan

Photos were taken by Authors, 2021

ANALYSIS

EVALUATION CRITERIA	
Climate	Hot, dry, and rainless
Topography	Hilly
Material	Reinforced concrete
Technology	Contemporary construction techniques Solar panels
Human Nature	Shaped by job

World Views	Related with work
Lifestyle	Design of the ground-floor plan (gender equality)
Cultural Values	Traditional Values: Live (can not realize)
Expectations from the dwelling	Relaxed environment
Number of family members	For 3 people: Not suitable (all rooms are empty)
The intensity of the family's time in the dwelling	Dwelling: Using in the nights
Individual preferences	Communication opportunities, freshness.
Men and Women Roles in Dwelling	Equal between each gender
The Perception of the Interior of Men and Women	Same for each gender
Social Status of Men and Women	Man and woman: Equal
Daily Activities of Men and Women	Ground floor design(open plan)

SERDARLI VILLAGE: Serdarlı is a village in the district of Famagusta. Serdarlı village has been a Turkish village throughout its existence. The Serdarlı presently has roughly 1200 inhabitants, and the communities are expanding by the day. Agriculture and animal husbandry contribute significantly to Serdarlı's economy. In terms of the village's settlement style is large and scattered. The dwellings have taken up enormous plots due to the flat landscape. Serdarlı is a rich Mesarya village with traditional values; as a result, there are many traditional dwellings in the village, although many of them are on the verge of extinction. During the case study selection process, the homes were attempted to pick occupied. The village is also a developing settlement. There are many contemporary dwellings in the village (Kasım, 2021).

Traditional Dwelling - Serdarlı

The selected traditional dwelling in Serdarlwas built-in 1955. It is a traditional adobe mud brick single-story dwelling. And it only has one occupant. This dwelling is occupied by a 75-year-old woman.

Table 5: Analysis of Traditional Dwelling - Serdarlı (Developed based on Kasım, 2021)

Traditional Dwelling	Location: Serdarlı - Famagusta Construction Date: 1955 Construction Material: Adobe Mud Brick Floor Number: 1

Ground Floor Plan

Table continues…

Photos were taken by Authors, 2021	
ANALYSIS	
EVALUATION CRITERIA	
Climate	Hot, dry, and rainless
Topography	Hilly
Material	Sun-dried mud brick
Technology	Traditional construction techniques
Human Nature	Man: Social, Woman: Introverted
World Views	Traditional world views
Lifestyle	Traditional Lifestyle
Cultural Values	Privacy of the woman Traditional features
Expectations from the dwelling	Lifestyle and needs
Number of family members	For 1 person Not suitable
The intensity of the family's time in the dwelling	Woman: More time in the dwelling
Individual preferences	The connection between job and privacy
Men and Women Roles in Dwelling	Man: Social and economic power Woman: Matched with dwelling, housewife
The Perception of the Interior of Men and Women	Privacy
Social Status of Men and Women	Man: Social and economic power Women: Introverted
Daily Activities of Men and Women	The woman belongs in the kitchen and the man matches with outside in his work

Contemporary Dwelling – Serdarlı

The first selected contemporary dwelling in Serdarlı has been built in 2007. The owners moved into a dwelling in 2017. It's a three-story reinforced concrete dwelling. This dwelling is occupied by a woman and a man aged 26 to 30.

Table 6: Analysis of Contemporary Dwelling - Serdarlı (Developed based on Kasım, 2021)

Contemporary Dwelling	Location: Serdarlı - Famagusta Construction Date: 2017 Construction Material: Reinforced Concrete Floor Number: 2
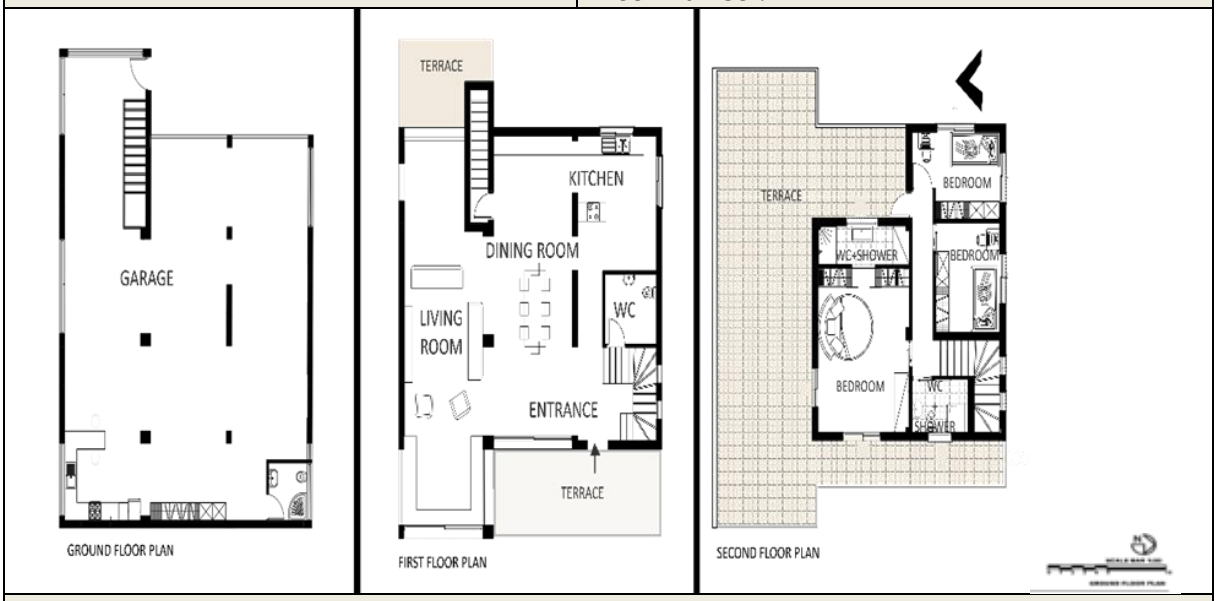	
Ground Floor, First Floor Plan and Second Floor Plan	
Photos were taken by Authors, 2021	
ANALYSIS	
EVALUATION CRITERIA	
Climate	Hot, dry, and rainless
Topography	Flat
Material	Reinforced concrete
Technology	Contemporary construction techniques
Human Nature	Shaped by job
World Views	Related with work
Lifestyle	Design of the first floor
Cultural Values	Traditional Values: Live (can not realize)
Expectations from the dwelling	Relaxed environment
Number of family members	For 2 people: Suitable Most used space: First floor

The intensity of the family's time in the dwelling	Dwelling: Using in the nights
Individual preferences	Fresh and relaxed environment
Men and Women Roles in Dwelling	Equal between each gender
The Perception of the Interior of Men and Women	Same for each gender
Social Status of Men and Women	Man and woman: Equal
Daily Activities of Men and Women	Design of the first-floor plan

GENERAL EVALUATION OF ANALYSIS

As a result of the analyzes and observations made within the scope of the study, which aims to show the relationship between the traditional dwelling and its user, accordingly the change and formation of both concepts, it has been established that there are significant variations between traditional and contemporary rural living patterns, and these differences are fully tied to the cultural structure and the structure of the user. In traditional dwellings, the design approach centered on humans has given way to an understanding focused on generating designs comparable to the surroundings, without the user emphasis.

As a result, contemporary dwelling users attempt to live in needless, unsuitable interior spaces or extremely tiny, unusable interior spaces. Furthermore, these dwellings, which are not following the culture and lifestyle that exist in user nature, cause a sense of unhappiness in the users. Another thing to consider is the evolution of traditional human structure into the current human structure, as well as the effect of this evolution on the dwelling. Traditional people's perception of privacy has changed, its introverted structure has altered, revealing a stronger structure with financial power and women and men are equal. The open plan form of contemporary dwellings, the height of garden barriers, and the glass exteriors all reflect this equity which is vice versa in the traditional dwelling.

According to the findings of the survey interviews conducted among owners and peasants, the Cypriot culture is still alive and well in the rural. The patriarchal system continues, yet the youthful people do not accept this structure. The participants generally preferred traditional dwellings in the comparative section of traditional and contemporary dwellings.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The main objective of this research is to examine and compare contemporary and traditional Cyprus dwellings and their alterations by concentrating on elements that affect the dwelling as well as those that focus on gender roles. In this regard, literature surveys have been conducted concerning previous studies that investigate traditional Cyprus rural living, dwelling ideas, and gender roles. A small site survey was

conducted to demonstrate the modifications of the dwelling and the influence of gender roles on habitation. The settlement of Görneç in the Beşparmak district was included in the research in this regard. Analyses were conducted on one contemporary and one traditional Cyprus dwelling from the village. A questionnaire has been used to contribute to the study's result.

As a result of the study, the user-oriented design perception that exists in traditional dwelling design has left its place in contemporary dwellings to single-type housing designs that often have no harmony with the user. The effects of the concepts of dwelling, culture and user on each other are a fact that cannot be ignored. People live in dwellings. In this context, if the harmony of the dwelling with the user is incompatible with the culture and lifestyle of the user, the design of the dwelling is interpreted as unsuccessful and this incompatibility can also create problems in terms of social and mental health. If the dwelling user is not happy in the place he or she lives, the behaviors he or she exhibits in society also occur negatively. For this reason, dwelling design should not be a concept designed only for the function of a shelter. Dwelling design is a social concept and is one of the most important factors affecting the socio-cultural structure of society. As a result, the role of architects as professionals who carry out dwelling design is also very important.

In this study, the situation of the dwellings on the island and the dwelling-gender relations are examined. The study forms a basis for further studies on the role of women in dwelling design. In addition, this research, which is carried out on existing buildings, can provide a very powerful resource for the studies to be carried out in the field of housing design, by also addressing the user factor.

REFERENCES

Apalı, Y. (2011). Sosyolojik Açıdan Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar. Review of the Faculty of Divinity University of Süleyman Demirel, 49.

Avcı, M. (2016). Osmanli Devleti'nde Kadın Hakları Ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (55), 225-254.

Aykal, D., & Akdemir, E. (2021). Kadının Mekandaki Rolü ve Yöresel Konut Mimarisine Etkisi. Kent Akademisi, 14(2), 482-505.

Berktay, F. (2012). Tarihin Cinsiyeti. İstanbul: Metis Yayınları.

Coolen, H., & Meesters, J. (2012). Private and Public Green Spaces: Meaningful But Different Settings. Journal of Housing and the Built Environment, 27(1), 49-67.

Cürgül, T. (2016). Türkiye'de Mimarlik-Cinsiyet İlişkisi: Bibliyografik Bir Çalışma. Journal of International Social Research, 9(47).

Dökmen, Z. Y. (2016). Gender: Social Psychology Explanations.

Giddens, A. (2005). Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki (Çev. Ü. Tatlıcan), Paradigma: İstanbul.

Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. Ayrımcılık Çok Boyutlu yaklaşımlar, 175, 187.

Gözde, K. A. N (2018). Konutun Cinsiyeti. Journal of Architectural Sciences and Applications, 3(2), 63-80.

Günçe, K., Ertürk, Z., & Ertürk, S. (2008). Questioning the "Prototype Dwellings" in the Framework of Cyprus Traditional Architecture. Building and Environment, 43(5), 823-833

Gür, Ş. Ö. (2000). Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

Güvenç, B. (1976). "Değerler, Tutumlar ve Davranışlar", Ruşen Keleş, Toplum Bilimlerde Araştırma ve Yöntem, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Güvenç, B. (1999). İnsan ve Kültür, İstanbul, Remzi Kitapevi.

Kasım, G. (2021). Analysis of Gender and Interior Space Organization of Houses in Rural Settlements of North Cyprus (Unpublished thesis, Eastern Mediterranean University (EMU)).

Kayasü, S. (2002). Kadın ve Mekân Etkileşimi. Çağdaş Mimarlık Sorunları Dizisi: Mimarlık ve Kadın Kimliği içinde (101-105). İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

Kent, S. (1984). Analyzing Activity Areas: An Ethnoarchaeological Study of the Use of Space. University of New Mexico Press.

Kuban, D. (1986). Turkish Culture & Arts. BBA.

Mowen, C. J, Minor, S M. (2003). Consumer Behavior. New York: Prince Hall.

Özgül, İ., & Vural, P. (2020). Erken Dönemden Klasik Döneme Osmanlı Devleti'nde Kadın-Ekonomi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (24), 263-290.

Özmen, S., & Özmen, S. S. (2018). Kıbrıs Türklerinin Kökeni ve Sosyo-Kültürel Özellikleri. Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi, 2(3), 21-33.

Rapoport, A. (1969). House Form and Culture. New Jersey: Prenrice Hall. *Inc*. Englewood Cliffs.

Serinkaya, E. Y. (2022). Kültür–İç Mekân Etkileşiminin Konut Mutfak Tasarımına Etkileri. Tasarım Mimarlık ve Mühendislik Dergisi, 2(1), 10-19.

Yılmaz, İ. (2014). OsmanlI KadIn Tarihine İlişkin Birkaç Not. Kadın Araştırmaları Dergisi, (10).

URL 1:

https://earth.google.com/web/search/G%c3%b6rne%c3%a7/@35.15922808,33.91797015,-1.14915885a,175088.27003466d,35y,0.00000007h,14.22513149t,0r/data=CnMaSRJDCiUweDE0ZGU0NzA3ZGUzYjg3Yzk6MHg5MzE5YTcyOGU0MTM2MzdlGT2zJEBNo0FAIeM9vQgJykBAKghHw7ZybmXDpxgCIAEiJgokCeg6xkLmukFAEWD7GznShkFAGew3loXTH0FAIU5nWWSlEBAMikKJwolCiExNmxNbHdlMlNTWXNlYjl4a3BSTlNXa3M1eG5XX0lMU3ggAQ

URL 2:

https://earth.google.com/web/search/Serdarl%c4%b1/@35.02851205,33.657796,190.07409761a,230713.49980898d,35y,0.00000004h,21.50587492t,0r/data=CnQaShJECiUweDE0ZGU0N2YwZjg1NTUxZmI6MHgxYzVjMjE4MjIzMzkyOGRlGZ3gURm1oEFAIVFhEWhVzkBAKglTZXJkYXJsxLEYAiABIiYKJAlpQ0WmqN9BQBHsor13JjdBQBm4g2krblBQCGIdQdj4QlAQDIpCicKJQohMTZsTWx3ZTJTU1lzZWI5eGtwUk5TV2tzNXhuV19JTFN4IAE

URL 3:

https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=3d%20perspective%20cyprus%20map&from=tabbar&pos=1&rpt=simage&img_url=https%3A%2F%2Fak.picdn.net%2Fshutterstock%2Fvideos%2F18918341%2Fthumb%2F12.jpg&lr=105227

GENDER EQUALITY IN TURKISH HIGHER EDUCATION

Özlem Atay, Prof. Dr.

Department of Management, Faculty of Political Sciences, Ankara University, Ankara, Turkey

ozkanli@politics.ankara.edu.tr

ABSTRACT

This paper examines gender equality in Turkey and Turkish Higher Education. A success case study university is presented because it had made great progress in gender equality in education, research and training. First, the historical background and an overview of the legislative context for gender equality in Turkey is explained. A series of reforms enacted by the state of the Turkish Republic following its foundation by Mustafa Kemal Atatürk in 1923, were aimed at giving women equal status with men. The secular ideology and Westernizing reforms enabled the rise in women's education and senior management in Turkey. Since 1993, there has been a significant increase in the number and share of women teaching staff (Özkanlı, 2007). There has also been an increase in research and publications on gender (Arslan, 2014). Historical, social and cultural factors explain the relatively high representation of Turkish women in professorial positions, and the support to advance to senior academia (Özkanlı and White, 2008). However, there are disciplinary differences, with a higher representation of women in language-based studies at almost every level and a lower representation in engineering and technology. The number of women academics varies by discipline. Besides, there is a high representation of women in professoriate in Turkey. On the other hand, women are under-represented in senior management, especially at Rector/Vice-Rector and also at Dean levels in Turkey (Neale and Özkanlı, 2010). Qualitative data analysis from interviews and document analysis using the "Success Case Study Method" (Yin, 2018) were undertaken in this paper. Ethics approval was secured before conducting in-depth interviews. According to the findings of this research, increased support from the university such as mentoring for leadership roles, improved childcare/elderly care facilities, positive segregation and quotas can increase the number of female managers in Turkish Universities.

Keywords: Gender Equality, Turkish Higher Education, Success Case Study Method, Mentoring, Academic Women in Senior Management.

INTRODUCTION

This section presents an overview of the legislative context for gender equality in Turkey. A series of reforms enacted by the state of the Turkish Republic following its foundation by Mustafa Kemal Atatürk in 1923, were aimed at giving women equal status with men. The secular ideology and Westernizing reforms enabled the rise in women's education and senior management in Turkey. Turkish women entered education, employment and other public domains of life increasing numbers since 1923 (Atay and Çetin, 2017). There is a positive correlation between women's education and their employment (Özkanlı, 2001:131).

LITERATURE REVIEW

Gender Equality in Turkey

The General Directorate on the Status and Problems of Turkey (KSSGM) was created as part of the executive branch of government in 1990. It is a bridge between the Turkish state and civil society on matters related to women's issues as outlined in the Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women (CEDAW). KSSGM prepared the National Gender Equality Action Plan (NGEAP) (2008-2013), which includes promoting gender equality in education, health, economy/ poverty, the environment and media, and calls for full inclusion of women in power and decision-making mechanisms. Women's Empowerment Strategy Document and Action Plan (2018-2023) regulates the current situation, main objectives, targets, strategies and activities regarding five main policies: education, health, economy, media and participation in decision-making mechanisms. The General Directorate on the Status of Women experts prepared also the Combating Violence Against Women IV. National Equality Action Plan (2021-2025). The General Directorate is one of the important branches of the Turkish Republic Family and Social Services Ministry. Another important step for gender equality in Turkey was the foundation of the Equal Opportunities Commission (KEFEK) in the Turkish Grand National Assembly in 2009. Article 41 (2001) and the New Civil Code (2002) both reinforced gender equality within the family. In May 2004, Article 10 of Turkey's Constitution was amended to give supremacy to international conventions related to basic rights and freedoms over national law. The Law on the Protection of the Family passed in 2013 (http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/) (Accessed: 2 February 2022).

Turkey was the first country to ratify the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, also known as the Istanbul Convention, in March 2012. This law entitles all women, regardless of their marital status, to protection from violence and abuse. It also calls for the establishment of Violence Prevention and Monitoring Centres. Unfortunately, on 20 March 2021 Turkey's withdrawal from the Istanbul Convention by presidential decree is announced. It is claimed that the Istanbul Convention was being used to "normalize homosexuality" and it was "incompatible with Turkey's social and family values". The reverse of this decision to withdraw from the İstanbul Convention is very important for gender equality in Turkey.

The employment rate of women in the Turkish labour market is low. According to European Commission it was 28.7% in 2013, however according to OECD it was 26% in 2021) and is reflected in the low proportion of women in decision-making. Turkey has a much lower female political representation at the national as well as local administrative levels, compared to European Union (EU) member states. The Millennium Development Goals Report (MDGs) for Turkey, EU Progress Reports and the 2021 Global Gender Gap Report, all note that the low participation of women in Turkey's political decision-making processes is a major problem. According to the 2021 Global Gender Gap

Report which is published by World Economic Forum on Tuesday, 30th of March 2021, Turkey is the 133th between 156 countries in the light of four criteria: education, politics, economy and health (World Economic Forum Global Gender Report, 2021).

Academic Women in Turkish Universities

Turkey has 209 Higher Education Institutions - 131 Public Universities, 78 Foundation Universities currently. Women comprise 45% of academics in Turkey in 2022 (44.1% of academics in public universities and 53.5% of academics in foundation universities). Their representation as full professors is in public universities 33% and in foundation universities 33,7%, as associate professors is in public universities 39% and in foundation universities 47%, as assistant professors is in public universities 43% and in foundation universities 52% and as research assistants is in public universities 50% and in foundation universities 61%. Also, the female students comprise 49, 2% of total students in Turkish universities in 2022. The ratio of female students at associate level is 51, 7 %, undergraduate level is 47,6%, master level is 48,2% and PhD level is 47,7 % (https://istatistik.yok.gov.tr/) (Accessed: 28 April 2022).

Since 1993, there has been a significant increase in the number and share of women teaching staff (Özkanlı, 2007). Historical, social and cultural factors explain the relatively high representation of Turkish women in professorial positions, and the support to advance to senior academia (Özkanlı and White, 2008). Table 1 shows the ratio of Turkish female teaching staff by academic title in 2022. However, there are disciplinary differences, with a higher representation of women in language-based studies at almost every level and a lower representation in engineering and technology (Özkanlı and Machado-Taylor, 2013). The number of women academics varies by discipline. For example, in medical sciences and literature women comprise over 40% of staff and in engineering and architecture 30%. These percentages are impressive because in areas like natural sciences, medicine and engineering, women are generally underrepresented academically (White and Özkanlı, 2009).

Table 1: Percentage of female teaching staff by academic title in Turkey 2021

Academic Title	Public Universities Percentage (%)	Foundation Universities Percentage (%)	Total Percentage (%)
Professors	33	33,7	33
Associate professors	39	47	40
Assistant professors	43	52	45
Research assistants	50	61	51

Source: Turkish Higher Education Council Statistics (YÖK). (https://istatistik.yok.gov.tr) (Accessed: 28 April 2022).

The reason for the high representation of women in the professoriate in Turkey may relate to the status of academic jobs. Reskin and Roos (1990) argue that men, owing to changing market conditions, may leave the competition for certain jobs and women take their place in the queue, leading to the gendering of those previously contested jobs (Özbilgin and Healy, 2004:361).

Despite the high representation of women in the professoriate in Turkey, women are under-represented in senior management, especially at Rector/Vice-Rector and at Dean levels (Neale and Özkanlı, 2010; Yıdız, 2018; Kalkın, Erdem and Tikici, 2015; Korkmaz, 2016; Yükseköğretimde Kadın Liderliği Çalıştayı, 2012:10)). Glass Ceiling Syndrome is one of the important problems of academic women (İşbilir, 2021; Cleveland, Stockdale and Murphy, 2000). The academic career path into higher education senior management in Turkey is assistant professor, associate professor, professor, dean. Being a full professor is a prerequisite for senior management positions.

The literature indicates that discipline base, career mobility, other care responsibilities, experience outside academia, the process of appointment to senior management and gender stereotyping may impact on the chances of women becoming senior university managers (Husu 2000; Özkanlı 2007; Carrington and Pratt 2003; Neale and Özkanlı 2010; Van Den Brink 2007; Bagilhole and White 2005, 2006, 2007; Thanacoody et al. 2006; OECD 2006; Özkanlı et al. 2009; Woodward 2007, Linkova et.al. 2021; Brandt, 2011; Bingöl, 2014).).

Table 2: Percentage of female Rectors in Turkish Public and Foundation Universities (2022)

Type Of University	Number of Rectors			Proportion of Rectors (%)
	Female	Male	Total	
Public	8	119	127	% 6
Foundation	12	62	74	% 16
Total	20	181	201	% 9

Source: The Turkish Higher Education Council, 2022. (https://yok.gov.tr) (Accessed: 28 April 2022).

The percentage of female Rectors was 5.3% in 2007 and increased to 32.5% in 2021. Table 2 shows that women comprise 9% of Rectors in Turkish universities in 2022. Also, the ratio of female Rectors in public universities is 8% and foundation universities is 12%. Currently, women comprise 14% of Vice Rectors and 22% of Deans in Turkish universities (Turkish Higher Education Management Information System, 2022).

Özkanlı and Korkmaz (2000a, 2000b and 2000c) found that the reason for the underrepresentation of women in senior management is gradually increasing family responsibilities. While some academic women mentioned gender discrimination, others said they were not willing to take on administrative responsibility, because they accepted and internalized traditional cultural norms and prioritized the roles of housewife and mother (Acar 1986:07-324; Köker 1988:339; White and Özkanlı 2011:9). According to Ersöz (1988:258), women avoid responsibilities that involve business trips and extra workloads due to fear of not fulfilling their traditional roles. Yılmaz and Özdemir (2012) described the reluctance of academic women to take on multiple roles and role conflict as important reasons for the under-representation of women in senior management. Fettahoğlu and Çelik (2007:245) described "Learned Helplessness Syndrome" as another barrier of academic women for senior management. Ergeneli and Akçamete (2004:89) mentioned organisational culture as another important factor.

This role conflict can be defined as "a set of behaviours expected of a member who holds a particular position within a group". Role conflict is a conflict caused by contradictory or incompatible expectations associated with a particular role' (Bovee et al., 1993:507-508). A study of Turkish professors found that while male academics usually experience institutional obstacles during their career development process, female academics experience obstacles based on role conflict and family life (Healy et al., 2005).

METHODS

Qualitative data analysis from interviews and document analysis using the "Success Case Method" were undertaken in this research. The researcher completed the ethics approval checklist and submitted it to the Ethics Advisory Committee at her university. Two in-depth interviews with senior managers were conducted, each taking up to two and a half hour. The confidentiality of the interviewees has been maintained in all references to the interviews. The participants are identified only by interview number. These interviews in Turkish were recorded with a digital voice recorder. After the interviews, the notes were transcribed for analysis and translated into English. This analysis focused on success factors contributing to the university's gender strategy.

The Case Study University

The case study university (CSU) has 19 Faculties, 14 Graduate Schools, 11 Technical Training and Vocational Schools, 1 Vocational School, 48 Research Centres, 1 Public Conservatory and 1 Preparatory School with a total of 70.841 students (52% female, 48% male students) and 4191 academics. The ratio of female students at associate level is 48,2 %, undergraduate level is 46%, master level is 48% and PhD level is 50,1 %. Also, the ratio of administrative women staff is 61%.

CSU has been a leader in gender equality in Turkey. The Rector and the senior management encourage academic women to apply for promotion to full professors and apply for senior academic management positions. Currently, there is a female vice rector who is responsible for gender equity policy, and six of the 19 faculties have women deans (27 %), three of the 11 Vocational Schools have women directors (30.7%) and two of the 14 graduate schools have women directors (14.2%). Since the university was established in the mid-twentieth century, it has had one female Rector, four female Vice-Rectors and 30 female Deans. Currently, 52,5 % of academics are women and 52,4% of all associate and full professors are women. The proportion of women in the professoriate has increased over the last 11 years; 44,4% of all professors are women in 2022. Besides, women comprise 51,8% of all associate professors, 55,7% of all assistant professors, 57,2% of all lecturers and 57,4% of all research assistants.

In some academic fields and Faculties, the representation of women as teaching staff is high: in the Faculty of Health Sciences women comprise 77.3% of teaching staff, in the Faculty of Pharmacy 79,3%, in the Faculty of Communication 61.4%, in the Faculty of Nursing 96,5% and in the Faculty of Educational Sciences 63,2%. Teaching, health and care services are perceived as appropriate female jobs in Turkey. On the contrary, in some academic fields and Faculties, the representation of women as teaching staff is low: in the Faculty of Sports Sciences women comprise 33.3% of teaching staff, in the Faculty of Engineering 40,5%, in the Faculty of Divinity 24,6%,

The university strategic plan includes gender equality as a fundamental principle. The university activity

report includes gender equality activities. The university has a Women's Platform (WP) Coordinatorship, a Women's Studies Centre, a University Sexual Harassment and Assault Support Unit, a Family (Indoor) Justice Unit and a Unit against Mobbing currently.

These units all have women directors. The Equity Policy (EP) Coordinatiorship Woman's Platform (WP) Coordinatorship were established in 2013 and two female professors have been appointed by the Rector as Coordinators. A Family Justice Unit was recently established to strengthen the social aspect of gender equality. The Unit against Mobbing was established in 2014 to enlighten the staff about mobbing, provide legal and psychological support and seek solution to conflicts.

The Women's Studies Centre established in 1993 is dedicated to research in the field of women's and gender studies in Faculties. It established the first Gender and Women's Studies Programme and offered the first MA/PhD programmes in Turkey since 1995. The Department of Women's Studies, supervised by the Institute of Social Sciences, offers graduate and PhD degrees with an interdisciplinary curriculum. The aim is to examine the issues of knowledge, society and gender within a feminist perspective in order to contribute towards an understanding of the social position of women and the inequality between women and men with a primary focus on Turkey. The Interdisciplinary Academic Board of the department consists of female academic staff from different faculties. The PhD programme is the only programme on gender in Turkey. It currently has 7795 male and female students and contributes to the development of women's studies as an academic field through training graduate students, supervising MA and PhD theses and undertaking research. It also contributes to prevention of violation of women's human rights and promotion of gender equality through research, training, policy development and implementation. It prepares special training programmes for experts, policy makers and practitioners.

It supports research projects dedicated to investigating the sources of gender inequality and providing solutions to women's problems, and aims to increase the number of women's studies projects in the university. The Women's Studies Centre offered the first "Gender Certificate Programme" in Turkey in 2013. The following year it organized the first "Gender Student Conference". Its action plan 2014-2024 is the first of its kind in Turkey. The Centre's annual activity report is also important in implementing the Institution's Gender Action Plan (GEAP). As well, the Centre publishes a scientific journal on gender studies, which is the first international refereed Turkish feminist journal. For the first time in Turkey, a Women and Gender Studies Chair has been established at the Faculty of Political Sciences under the Political Science and Public Administration Department. Currently, elective undergraduate gender equity courses and various presentations are given in various Faculties by female academic staff of the Centre to increase gender awareness. Gender equity has been a mandatory/elective undergraduate course in every Faculty since September 2016. Moreover, the University Senate has decided that a Gender Equity Unit will be established in every Faculty. The university regards ensuring gender equality in scientific research and development processes and in institutional culture as strategic initiatives. It is the responsibility of the university to create equal opportunities for scientists from the beginning of their

academic careers and to offer diversity. As a leading university, the main administrative focus is based on developing and practising a policy that provides balance, diversity and equal rights among male and female academics. There is a Gender Action Commission to put the GEAP into practice and assess its effectiveness.

The university is a member of the EU FP7 Project GENOVATE (transforming organizational culture for gender equality in research and innovation) which operates across seven European partner institutions; each of which has a different institutional and national context for gender equality. The GENOVATE Europe-wide consortium includes universities that have active national and institutional gender equality agendas. As the first gender equality plan executed in Turkey's universities, the vision is to produce a strategic framework that can be replicated in other universities (http://www.genovate.eu/) (Accessed: 31 March 2022).

Strategies for Gendered Success

Both interviewees described their backgrounds, their role models and career paths. Then they explained the commitment of senior management at the CSU to gender equality, including the transformational leadership of the Rector and the female Vice-Rector who support strategies for changing the university-gendered culture. Interviewee 1 described the importance of the Women's Studies Centre: the Centre has become a leader in Turkish society and the case study university in creating awareness for women's rights. The Centre is an active feminist group and change agent for the development and implementation of the university's Gender Action Plan. The Centre has a great influence on structural and a cultural change in the university. The Centre accomplished the first gender equality improvements in Turkey. The Centre had an active role in the society and supported the Family and Social Policies Ministry, Turkish Higher Education Council (YÖK), unions, political parties, civil society organizations, the private and public sector. The Centre is a leader for all the other Women's Studies Centres, because I believe it is the most successful centre in Turkey.

The Centre increased communication between Women's Studies Centres and Graduate Programs at Turkish universities... The Centre members have worked on a "Gender Equity Attitude Document" to be adopted as a national gender policy for Turkish Higher Education. Finally, on 16 December 2015 YÖK accepted this document and sent it to all Turkish universities. In this document, the Centre suggested our university's successful gender equity implementation and they are all accepted as a national gender policy. The Centre encourages gender research projects and publications.

This interviewee emphasized that the Rector and senior management supported the national GEAP and all the gender equity activities in the university. The rector said to her, 'Let's do all the gender equity policy implementations first in our university, because we are the leading university in Turkey.' She

explained, 'No one can make gender discrimination at this university; it is not allowed by senior management. I did not see any kind of segregation towards women in our university. Both academic and administrative women accomplish all kinds of work as women and men can express themselves freely and equally. We are in a modern university where women can easily succeed at management positions. There is a gender-neutral language'. She emphasized that one of the reasons for the high representation of women in the professoriate is the transparency and fairness of Turkish Higher Education Council and university academic promotion rules and legal structure which are the same for both women and men academics. She added that there is no gender discrimination regarding employment policies in public universities. The incomes of female and male academics are defined by government law based on seniority and position. In Turkish foundation universities there is bargaining on salaries. University staff can earn more income in Foundation Universities compared to public universities. However, there is no data available on the gender pay gap in Turkish foundation universities. In the CSU the percentage of women in administrative functions is low. Although the Rector has a commitment to valuing gender equality, women choose not to take on senior management roles. According to Interviewee 1, there can be a quota for women managers to increase the number of women managers, but there were no barriers to promotion for women in the case study university. However, women may create their own barriers because of role conflict and they prefer not to be a manager. This observation is consistent with other findings (Machado- Taylor and Özkanlı, 2013). She claimed that male managers were lucky, because their wives did all the housework, childcare responsibilities and prepared their luggage for business trips. Female managers could hire a paid helper or babysitter if they could not receive support from their mother or mother-in-law. Otherwise, they had to take their children to the office during school holidays. She observed that academic women lack motivation to be in managerial positions, particularly in the early phase of their career when they have young children. She asserted that academic married women have difficulties balancing their multiple roles of mother, daughter, sister and wife with their work as academics and managers. Academic women prefer to spend time with their family when role conflict occurs and take their work home; they think that women have to fulfil domestic responsibilities and devote enough time for the family, children, spouse and parents. The interviewee added that being single or married without children or one child might be an advantage for women in accepting managerial positions, because the requirement for mobility, long business trips and national/international networking is then possible. However, she observed that younger men and women as academics are successful in redefining these gender stereotypes.

Interviewee 1 emphasized that the Women's Studies Centre has been coordinating gender awareness activities since 1993 and thus creating gendered success in the university; for that reason, it is a change agent for gender equality. In addition to the achievements mentioned above, the Centre adapted the national GEAP as the Gender Equity Attitude Document and provided direction to the national gender policy for Turkish higher education institutions in cooperation with Turkish Higher Education Council.

The interviewee concluded that: "The Centre in our university is the most experienced Centre in Turkey. It aims to produce a more coordinated effort of gender equity awareness with all other Women's Studies Centres in Turkey. They consider the Centre as a successful leader".

Interviewee 2 graduated from the CSU. The Rector offered her a senior management position. When she told him, she did not have any experience the Rector said: 'Don't worry, we will handle it together; I believe that you will succeed.' The rector has strongly supported her in the role. She is responsible for human relations and communication between Faculties and for women's studies in the university.

She commented: 'The Rector and four Vice-Rectors support gender equity in the university. We have accomplished a lot'. She added: 'The Rector makes a great effort to increase the number of female managers. He does his best.' He always tells her: 'There must be more women in the university. I want more woman managers and academics. I wish I can increase the number of female managers, but most of the academic women whom I offered managerial positions choose not to be in senior management.' They say to Rector: 'I have a little kid or I have to take care of my family/old parents.' Interviewee 2 thinks that they are afraid of managerial responsibilities, because being a senior manager is a tough job. She believes that encouragement of the spouse/family is very important; otherwise, women prefer not to be administrators. In Turkey, childcare and domestic responsibilities are considered primarily a woman's duty and women seek administrative positions less because of role conflict. This observation is consistent with Özkanlı's (2007) findings.

Interviewee 2 noted that senior management planned to increase support for women in management by offering mentoring for leadership roles, improved childcare/elder care facilities and quotas for women managers. She explained that in her own career her mother and mother-in-law supported her. They took care of her only child. Her husband is also an academic. After her PhD, she went to Belgium for three months. Her son was three years old. Her husband, mother and mother-in-law took care of him. The time in Belgium helped her to build a wide academic network. She asserted that senior management had taken a critical role in improving gender equality, and that it "cares about transparency, gender equity, and face-to-face effective communication". The Rector is her role model: 'He is very hard-working, experienced, wise, and a democratic leader. He is always happy to share his experiences and problem-solving skills with me' (Interviewee 2).

RESULTS AND DISCUSSION

The CSU has demonstrated a commitment to improving gender equality. The university Strategic Plan includes gender equality as a fundamental principle. GEAP is the first gender equality plan executed in a Turkish university. In addition, the CSU is the only university in Turkey, which had a woman EP

Coordinator. She was also the founder of the Centre which both interviewees assert is a change agent across the university and ensures increased gender equity awareness.

University senior management are committed to increasing the representation of women as full professors and as senior academic managers, because they believe that women make an important contribution to university management by reflecting the female point of view on issues. The interviewees asserted that women academic managers experience no gender discrimination in appointment for academic/administrative positions and undertaking research projects. They both considered that women experienced time conflict especially as senior managers and in their years as doctoral and postdoctoral researchers as they juggle work with childcare and other responsibilities. The Rector and senior women are leaders in implementing structural and cultural change for gender equality.

Several major initiatives have affected the gendered culture of the university. Firstly, there is an elective undergraduate "Gender Equity" course and presentations at various Faculties by academic staff of the Centre to increase gender awareness. Gender equity has been a mandatory undergraduate course in every Faculty since September 2016. "Training of Trainers on Gender Equality" and material development was completed in April 2016. Secondly, the Centre, the WP Coordinatorship, the EP Coordinatorship, the University Sexual Harassment and Assault Support Unit, Family (Indoor) Justice Unit and Unit against Mobbing have been established. Activities to raise gender equity awareness both in the university and in schools, community centres, NGOs and public seminars have been implemented. Gender awareness seminars, gender sensitivity training and skills building have been conducted for staff and senior managers. Thirdly, the Centre has organized the first "Gender and Women's Studies Programme." Fourthly, the Centre's Action Plan is the first in Turkey and its Annual Activity Report is important in implementing the institution's GEAP. Fifthly, the Centre publishes a gender studies journal, which is the first international refereed Turkish feminist journal. Moreover, the CSU has established a "Women and Gender Studies Chair" in the Faculty of Political Sciences; its orientation programme includes "Gender Equity Training" in each Faculty; its Senate adopted the policy statement against sexual harassment and assault in Turkish universities; and the university Ethics Board has implemented ethics behaviour rules that include gender equality. There is a range of additional initiatives for gender equality at the CSU. It has established a legal gender mainstream infrastructure, for example, for parental and breastfeeding leave, a day-care centre and flexible working hours which support an improved gender culture and working climate. The gender equity perspective has been integrated into the goals and aims of Faculties and Departments. Gender statistics are prepared and shared with the university staff, Turkish Higher Education Council and stakeholders. Turkish Higher Education Council acknowledges the university as a successful gender equity model for Turkey and the Turkish Gender Equity Attitude Document was developed as a collaborative study.

CONCLUSION

The university established the first Gender Equity Commission in Turkey that revised the GEAP. The Commission monitors and evaluates the university gender equity policy/practices and prepares regular reports for senior management. Every Faculty will have an Equity Office and key performance indicators will be determined and measured by equity staff. University "Mentoring and Management Development Programme" will begin to support academic women to take on management and leadership responsibilities. Leblebici and Karcıoğlu (2014:7) described "Mentorship" as an effective strategy for gendered success.

Scholarships, research support, grants, research funds and other incentives have been developed to increase gender research. The number of academic foreign exchange programmes for women will be increased. The Rector wants to get more women into leadership positions and therefore has offered administrative posts to academic women. However, most academic women prefer not to take on senior management roles because of their child/elder care responsibilities. Nevertheless, other initiatives to increase gender equality in the CSU should be considered. As one of the interviewees suggested, a quota for women managers could be adopted to increase the representation of women in management and decision-making positions. The relevance of gender could be considered in research funding and increased gender budgeting could be accomplished. Funding could be provided to allow increased cooperation between universities, with pilot gender projects made accessible to a larger audience. In order to encourage more women into senior roles, several initiatives could be considered. Firstly, GEAP should be implemented to improve the working lives of women academics and to balance work/family commitments. Secondly, while currently there is a nursery, a day care centre for children under three and a playhouse to leave children for a few hours should also be available. Thirdly, university staff receive a discount in fees for their children in the foundation school; this rate could be increased. Fourthly, support for academic mobility for international/national conferences, exchange programmes, scholarships should be increased. Other woman-friendly policies to improve work/family balance require the development of democratic family life and equal sharing of responsibilities. In addition, increasing support for mentoring and networking could also increase the percentage of woman in senior management. More women would be interested in taking on management positions if the university made the working environment more compatible with their needs.

REFERENCES

Acar, F. (1986). Working women in a changing society: The case of Jordanian academics. *METU Studies in Development, 10,* 307-324.

Atay, Ö. and Çetin, F. (2017). Perceptions of Turkish Working Women on Success, Empowerment and Information Technologies, *7th International Interdisciplinary Business-Economics Advancement Conference (IIBA) Proceedings Book*, Miami, Florida, USA, 9-14 April, 2017, 18:29.

Bagilhole, B. and White, K. (2005). Benign Burden: Gender and senior management in the UK and Australia. Paper presented to the 4th European Conference on Gender Equality in Higher Education, Oxford.

Bagilhole, B. and White, K. (2006). Making it to the top? Towards a gendered skills analysis of senior leadership and management positions in UK and Australian Universities. Paper presented to ATN WEXDEV Conference, Adelaide.

Bagilhole, B. and White, K. (2007). Moving the gendered goal posts: recruitment processes for HE leadership in the UK and Australia. Paper presented to 5th European Conference on Gender Equality in Higher Education, Berlin.

Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (3), 108-114.

Bovee, C., Rill, J. V., Burkwood, M. and Dovel, G. P. (1993). *Management.* New York: McGraw-Hill.

Brandt, M.J. (2011). Sexism and gender inequality across 57 societies, *Psychological Science*, 1413-1418.

Carrington, K. and Pratt, A. (2003). How far have we come? Gender disparities in the Australian higher education system. In *Current Issues Brief no.31.* Canberra: Department of the Parliamentary Library.

Cleveland, J.N., Stockdale, M. and Murphy, K. (2000). *Women and Men in Organizations: Sex and Gender Issues at Work*. Lawrence Erlbaum Associates, New York.

Çelik, M. and Turunç, Ö. (2011). Duygusal Emek ve Psikolojik Sıkıntı: İş-Aile Çatışmasının Aracılık Etkisi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 40(2), 226-250.

Ergeneli, A. and Akçamete, C. (2004). Bankacılıkta Cam Tavan: Kadın ve Erkeklerin Kadın Çalışanlar ve Kadınların Üst Yönetime Yükselmelerine Yönelik Tutumları, *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 89-99.

Ersöz, A.G. (1988). Kamu Yönetiminde Yönetici Olarak Çalışan Kadınların Geleneksel ve Çalışan Kadın Rollerine İlişkin Beklentileri [Traditional and working woman roles of women managers

in Turkish public sector]. In O. Çitci (Ed.), *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek (Women andfuture in the end of 20th century)* (pp. 255-264). Ankara: TODAİE Publications.

Healy, G., Özbilgin, M. and Aliefendioğlu, H. (2005). Academic employment and gender: A Turkish challenge to vertical sex segregation. *European Journal of Industrial Relations, 11(2),* 247-264.

Husu, L. (2000). Gender discrimination in the Promised Land of gender equality. *Higher Education in Europe, XXV (2),* 221—228.

İşbilir, N. (2021). *Türkiye'de Kadının Çalışma Hayatı ve Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Değerlendirme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kalkın, G., Erdem, H. and Tikici, M. (2015). Cam Tavan Algısı ile Kadın Çalışanlar Üzerinde Bir Araştırma. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 125-144.

Korkmaz, H. (2016). Yönetimde Kadın ve Cam Tavan Sendromu. *Alternatif Politika (Toplumsal Cinsiyet Özel Sayısı II),* 95-112.

Köker, E. (1988). *Türkiye'de Kadın, Eğitim ve Siyaset: Yüksek Öğrenim Kuramlarında Kadının Durumu Üzerine Bir inceleme [Woman, education and politics in Turkey: The status of woman in higher education*]. PhD Thesis, Ankara University, Ankara.

Law no.6284. (2012). *Law to protect family and prevent violence against women* (8 March), URL:http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/. (Accessed: 2 February 2022).

Leblebici, Y. and Karcıoğlu, F. (2014). Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(4).

Linkova, M., Atay, Ö. and Zulu, C. (2021). Making the Right Choice: Discourses of Individualised Responsibility in Higher Education in *Gender, Power and Higher Education in a Globalised World*, Edited by: Pat O'Connor and Kate White, Palgrave Studies in Gender and Education, Palgrave Macmillan, Switzerland:71-91.

Machado-Taylor, M. and Özkanlı, Ö. (2013). Gender and academic careers in Portuguese and Turkish higher education institutions. *TED Education and Science Journal,* 35(169), 346-356.

Neale, J. and Özkanlı, Ö. (2010). Organizational barriers for women in senior management: A comparison of Turkish and New Zealand universities. *Gender and Education, 22(5),* 547-563.

OECD. (2006). *Women in scientific careers: Understanding the potential. Paris: OECD Publications.*

OECD. (2021). Women in scientific careers: Understanding the potential. *Paris: OECD Publications.*

Özbilgin, M. and Healy, G. (2004). The gendered nature of career development of university professors: The case of Turkey. *Journal of Vocational Behaviour, 64,* 358-371.

Özkanlı, Ö. (2001). Women's employment in Turkey - trends and prospects. *Hacettepe Üniversitesi I.I.B.F. Journal, 19(2),* 123-141.

Özkanlı, Ö. (2007). The situation of academic women in Turkey. *TED Education and Science Journal, 144(3),* 59-70.

Özkanlı, Ö. and Korkmaz, A. (2000a). Academic women in Turkey: The structure of attitudes towards role conflict. In James C. Pomfret (Ed.), *The global awareness society international ninth annual international conference proceedings* (pp. 314-322). New York: Bloomsburg University Publications.

Özkanlı, Ö. and Korkmaz, A. (2000b). *Kadın Akademisyenler [Academic women).* Ankara: Ankara University Publication 586.

Özkanlı, Ö. and Korkmaz, A. (2000c). Turkish women in academic life: Attitude measurement towards gender discrimination in academic promotion and administration. Emerging economies, academy of business administrative sciences, 2000 international conference proceedings. Prague: St. Bonaventure University.

Özkanlı, Ö. and White, K. (2008). Leadership and strategic choices: Female professors in Australia and Turkey. *Journal of Higher Education Policy and Management, 30(*1), 53—63.

Özkanlı, Ö. Machado-Taylor, M. L., White, K., O'Connor, P., Riordan, S. and Neale, J. (2009). Gender and management in HEIs: Changing organizational and management structures. *Tertiary Education and Management,15(3),* 241-257.

Özkanlı, Ö. and Machado-Taylor, M. L. (2013). Gender and Academic Careers in Portuguese and Turkish Higher Education Institutions, *Education and Science Journal,* 346-356.

Reskin, B. and Roos, P. (Eds.) (1990). *Job queues, gender queues: Explaining women's inroads into male occupations.* Philadelphia, PA: Temple University Press.

Thanacoody, P., Bartram, T., Barker, M. and Jacobs, K. (2006). Career progression among female academics: A comparative study of Australia and Mauritius. *Women in Management Review, 21(7),* 536-553.

Turgut, T. (2011). Çalışmaya Tutkunluk: İş Yükü, Esnek Çalışma Saatleri, Yönetici Desteği ve İş-Aile Çatışması ile İlişkileri, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(3-4), 155-179.

Turkish Higher Education Management Information System (2022). URL: http:// istatistik.Y0K.gov.tr/web/guest/yonetim/ Accessed 28 April 2022.

Turkish Higher Education Council (YÖK) Statistics. (2022). URL:https://istatistik.yok. gov.tr/ (Accessed: 28 April 2022).

Van Den Brink, M. (2007). In search for the best: Professorial recruitment and gatekeeping practices in Dutch academia. *5th Gender Equality in Higher Education Conference Proceedings Book,* , Berlin.

Yıldız, S. (2018). Türkiye'de Kadın Akademisyen Olmak. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 29-40.

Yükseköğretimde Kadın Liderliğinin Geliştirilmesi ve Güçlendirilmesi Çalıştayı Raporu (2012). Düzce ÜniversitesiURL:https://doczz.biz.tr/doc/258067/y%C3%BCksek%C3%B6%C4%9Fretimde-kad%C4%B1n-liderli%C4%9Fini-geli%C5%9Ftirme-ve-g%C3%BC%C3%A7lendirme (Accessed: 28 April 2022).

WEF: *Global Gender Gap Report* (2021). Geneva: World Economic Forum.

White, K. and Özkanlı, Ö. (2009). Gender and leadership in Turkish and Australian universities. *Equal Opportunities International Journal, 28(4),* 324-335.

White, K. and Özkanlı, Ö. (2011). A comparative study of perceptions of gender and leadership in Australian and Turkish universities. *Journal of Higher Education Policy and Management,* 33(1), 3-16.

Woodward, D. (2007). Work-life balancing strategies used by women managers in British 'modern' universities. *Equal Opportunities International*, 26(1), 6-17. URL:http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr. http://www.genovate.eu/ (Accessed: 31 March 2022).

GENDER REPRESENTATION IN THE POSTS OF METROPOLITAN MUSEUM OF ART ON INSTAGRAM

Özlem Tören[1], Dr.
Faculty of Communication and Media Studies, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus
oztoren42@gmail.com

Evrim Tören[2], Dr.
Faculty of Business and Economics, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus
evrim.toren@emu.edu.tr

ABSTRACT

Art, which is associated with the expression and application of human ingenious craft and creative power, includes paintings, sculpture, and other pictures or objects. The artworks are produced for people to attract and admire or think deeply about. Nowadays, people easily find the artworks of different museums in the world on social networking sites. Based on Elihu Katz's the *Uses and Gratifications Theory*, the study examines posts of the *Metropolitan Museum of Art* (*MET*) on Instagram for the period between January and April in 2022 through content analysis in SPSS 22.0 software. The MET in New York is selected for the sample because of being one of the world's largest and finest art museums.

While doing content analysis, the study aims to demonstrate how posts are provided and how gender representation takes place in the posts of the *MET* on Instagram for different time intervals and topics as people explore five thousand years of history from across the globe.

The research findings confirm that there is a statistically significant relationship between gender representations and posts of the *MET* for the period between January and April in 2022. The study also reveals that the *MET* mostly provide posts to support the gender equality. The posts are interesting and attractive enough to inform people about the artworks posted on Instagram because these people stay connected regardless of geographical distance, difference in time, or other context-specific barriers.

Keywords: Art, Gender Representation, Uses and Gratifications Theory, Content Analysis.

INTRODUCTION

The way that gender representation is very prominent in order to influence people and have an educated public. Nowadays, there is an increase in the consciousness of gender equality and gender representation in every sphere of life. People obtain information regarding women and men according to the difference

[1] Corresponding author: Evrim Tören, evrim.toren@emu.edu.tr

between sex and gender by benefiting from different tools. Art is one of these tools including a lot of works that are made through use of the imagination and creative skills by the artists. Thus, art is associated with the expression and application of human ingenious talent and creative power. The artworks enable people to think deeply about specific issues. For example, the artworks which are exhibited in the museums provide distinctive perspectives in gender representation. When people visit the museums, they explore collections for inspiration, learning and enjoyment. These institutions collect artifacts for society to raise awareness for gender issues and offer specific information on theories of gender as a lived reality. In this study, the official account of the *Metropolitan Museum of Art (MET)* on Instagram is used because the social networking sites are very effective for communicating new feeling and promoting the discussion of feminist ideals (Baker and Ryalls, 2014; Guillard, 2016).

The MET is one of the world's largest and finest art museums. The *MET*, which was established in 1870 in New York, comprises more than 6000 works of art and represents almost 5000 years of history from across the globe (Villaespesa, 2019). When the official account of this museum on Instagram is concerned, there are approximately 4.1 million followers and 4500 posts of the *MET* (Instagram, 2022). The posts from January to April in 2022 are taken into account to examine gender representation by doing content analysis in SPSS 22.0 software because the social networking sites on the world wide web are very influential that can make feminism and gender equality more accessible to a new audience (Wilding, 1998). This timeframe is selected specifically to provide an up-to-date information on the posts of the *MET* according to the gender representation on Instagram.

The main purpose of the study is to evaluate how the *MET* performs practices and uses policies regarding the gender as a criterion through the posts. In other words, the study is in an attempt to check whether it achieves gender equality by eliminating gender biases and stereotypes linked to gender and sexuality or not. The theoretical framework is based on *the Uses and Gratifications Theory* (UGT) proposed by Elihu Katz. According to the assumptions of Katz, people perceive the media as a utility and they make decisions for their social life, political life, economic life, entertainment and utility needs. This theory discusses how people want to maximize their state of being useful, beneficial or profitable in every aspect of their lives by selecting certain items from the media. For Katz (1960), the media perform four duties or services for the individuals. The first one is called diversion, which offers emotional advantages to people in order to cope with problems or work. The second service is personal relationship that creates a subject of discussion with others. The third one is called personal identity, which helps individuals against the social world. The last one is called surveillance, which is used to obtain information about the issues and event. Since social media gives a platform in order to voice the opinions on social issues especially gender equality (Dasgupta, 2018), the study aims to show how these posts are proved and how gender representation takes place in these posts of the *MET* on Instagram. In this respect, the study aims at putting forward an original finding based on the gender representation that has the potential of contributing to the field.

The study is organized as follows: Section 2 provides a literature review. Section 3 briefly introduces a theoretical framework. Section 4 identifies methodology. Section 5 provides results of content analysis according to the variables. Section 6 summarizes the basic findings.

LITERATURE REVIEW

There is a close relationship between gender and media. The representations in the media show different gender roles in different forms. According to Dasgupta (2018), there are generally stereotypical portrayals of masculinity and femininity when gendered representation of media is taken into consideration. However, the content in these representations has evolved because of the changes in the relationship between men and women. Due to the emergence of the Internet, portrayal of gender takes new forms in social media sites. Therefore, these sites effectively provide useful information, engagement and discussion of ideas based on gender discourse.

New media is successful in changing the issues in almost all aspects of life with the help of the improvement of technology. It is also important to note that social media enables people to talk on issues which are disregarded. For Beiley and Telford (2007), the Internet is a specific place where gender representations are performed in new ways. In this view, the existence of social media provides a space for the fact or process of being set free from legal, social or political restrictions of gender.

There are important studies on the gender representation in the social networking sites when the researches in the wide literature are considered. All studies generally emphasize that visual elements in posts is very effective to express ideas and emotion when sharing content about gender discourse on social media. For example, Herring and Stoerger (2014) contend that digital media has favorably changed portrayals of gender over the last twenty years. Some scholars argue that social media infrastructures provide intense and persistent forms of surveillance for people in order to raise awareness for gender equality (Banet-Weiser, 2012; Fink and Miller, 2014). Additionally, researches have shown that the social networking sites enable people to challenge gender-based limitations through posting (Senft, 2008; Dasgupta, 2018; Ogan and Bas, 2020). Since people have adopted the tools that belongs to the social media in order to gain widespread support for the gender equality and build social movements for the avoidance of injustices on local, national and international levels, the study is in an attempt to show how the *MET* provides the posts to affect people on Instagram in order to raise awareness for gender equality.

THEORETICAL APPROACH

The theoretical framework is based on the UGT proposed by Katz (1960). This theory discusses how people want to maximize their state of being useful, beneficial or profitable in every aspect of their lives

by selecting certain items from the media. There are some reasons for individuals to use the media. People prefer to use the media for acquiring information, getting personal security, learning about every issue in the world, gaining support for themselves, helping others to resolve the problems, creating a social network and contact, maintaining connections with others, enjoying themselves by escaping from problems and worries, having an opportunity for the imaginary world, spending their time in a comfortable and joyful way, filling time by watching or playing a game, earning money, creating a program for their daily routines and having friends in a social network.

As it is stated before, Katz (1960) contends that people are active and the media generally take into consideration specific sources to satisfy their needs and wants. Since people are aware of their own preferences, motives, utilities, the media are always in an attempt to satisfy these requirements regularly. In this view, the media focus on what people are demanding from them according to their own value judgments, expectations and desires. The UGT is very beneficial for people because this theory relies on the individuals' needs and wants in a very comprehensive process. The UGT also offers a useful insight into adaption of new media that is associated with the usage of social networking sites.

According to Williams (2003), the first improvement in the fortunes of the UGT was in 1974 and the second one is close to the present. The second improvement is influenced by the usage of Internet and World Wide Web. Allowing a two-way flow of information between the devices and people enables this theory to exist in digital media, too. This theory differentiates itself from other theories because of the effects that the media have on people. This theory is necessary to show how individuals prefer to use the media not only for their needs but also for their gratification. In this theory people are not passive. Since the theory emphasizes that the UGT is based on a user/audience centered approach, people do not only use the media for their specific needs, but they also prefer to benefit from the mass media for the topic that they take into account.

For Katz et al., (1974), social integrative needs make people use social networking sites like Facebook, Instagram, Tweeter, etc. Therefore, the UGT helps people to create a world in which people prefer to use social interaction. In this view, the study benefits from the UGT because it focuses on the posts from January to April in 2022 in the official account of the *MET* on Instagram while examining the gender representation through the posts.

METHODOLOGY

The study uses content analysis which is a very useful technique while examining a set of data systematically (Neuendorf and Kumar, 2015). It is important to note that the content analysis quickly provides a beneficial technique in quantitative research through computer calculations in SPSS 22.0 software. The quantitative content analysis is done for the posts of the *MET* after obtaining the data set

including variables which are types of posts, months according to the posts, topics of the posts, countries mentioned in the posts, gender representation of the posts, centuries of the posts and the assessment of gender equality according to Wilding's (1998) articulation between January 1, 2022 and April 30, 2022. They are entered to the SPSS 22.0 software. After creating the coding sheet, content analysis is done through cross tabulation in order to show the frequencies and percentages for these variables. Then, the independent-samples T test is applied to show how gender representation takes place in the posts of *the MET* on Instagram.

RESULTS AND DISCUSSION

In this section of the study, the analyses based on the frequencies and percentages of the types of posts, months according to the posts, topics of the posts, countries mentioned in the posts, gender representation of the posts and centuries of the posts are firstly discussed from January 1, 2022 to April 30, 2022 by taking into consideration the UGT. Then, the impact of the Wilding's (1998) articulation on the variable which is gender representation of the posts is tested through independent-samples T test. Table 1. presents the frequencies and percentages of five types of the posting in the posts of the *MET* on Instagram from January 1, 2022 and April 30, 2022. As it is seen in Table 1., cartoon, image, reels, video and oil painting are kinds of posting which are provided by the *MET*.

Table 1: *Posts of the MET*

Posts	Frequency	Percent
Cartoon	8	2.4
Image	251	75.6
Reels	1	0.3
Video	27	8.1
Oil Painting	45	13.6

The sum total of the posts according to the type is 332 in Table 1. This table shows that the posts in the *MET* on Instagram are mostly based on the image between January 1, 2022 and April 30, 2022. As it is seen in Table 1, the greatest percentage, which is 75.6% belongs to the image. On the other hand, the lowest percentage, which is 0.3%, belongs to the reels. In order to raise awareness of followers of this museum on Instagram, the *MET* generally prefers to disseminate information by using the images.

Table 2. below shows the frequencies and percentages of posts between January and April in 2022 between January 1, 2022 and April 30, 2022. The posts belonging to the *MET* shows the first four months of 2022.

Table 2: *Posts between January and April in 2022*

Months	Frequency	Percent
January	69	20.8
February	92	27.7
March	87	26.2
April	84	25.3

According to Table 2., the greatest percentage belongs to the posts in February that is 27.7% of the posts. The lowest percentage of the posts is in January that is 20.8%. The posts, which are presented in the four months provide noteworthy information about recent events in order to inform the followers of the *MET* on Instagram. Table 3. illustrates frequencies and percentages of different topics of posts in the *MET* on Instagram from January 1, 2022 and April 30, 2022.

Table 3: *Topics of the Posts*

Topics	Frequency	Percent
Music, Folklore and Dance	24	7.2
Art	111	33.4
History	16	4.8
Aesthetics	4	1.2
Important Dates	30	9
Famous Artists	30	9
Fashion and Garments	37	11.1
Women's Issues	3	0.9
Equality and Justice	13	3.9
Information about the MET	39	11.7
Life Style	24	7.2
Science	1	0.3

Art has the greatest percentage which is 33.4% of the topics of posts in the *MET* on Instagram. For example, there is a post which is presented as an image on April 5, 2022 (See Figure 1). This posting includes art as a topic in its content. The specific information is given under the post by the *MET* on Instagram.

Figure 1: Jean-Baptiste Carpeaux's 1870's Sculpture "Why Born Enslaved!"

The sculpture, which is seen in Figure 1, created in the wake of American emancipation and two decades after the abolition of slavery in the French Atlantic. The sculpture was made by Jean-Baptiste Carpeaux in the 19th century in French in order to offer an in-depth look at portrayals of black enslavement, emancipation and personhood. The post is also used to talk about gender equality. As it is seen, the *MET* is an attempt to raise awareness for gender equality through a post including art as a topic in its content.

There is also another interesting topic which is determined as famous artists for the posts of the *MET* in the study. The percentage of the famous artists is 9% (See Table 3.). The post is presented as an image by the *MET* on Instagram on March 16, 2022 (See Figure 2).

Figure 2: Regina Lombardo with Rosa Bonheur's *The Horse Fair*

In Figure 2, there is an image in which Regina Lombardo, The *MET*'s Chief Security Officer, smiles and poses in front of a large-scale oil painting of horses accompanied by riders moving boldly across the canvas. The oil painting which is illustrated as an image belongs to Rosa Bonheur who is one of the few women artists of her time. Bonheur worked against the status quo in a male-dominated career and pushed the limits in all aspects of her life in French. The oil painting is called *The Horse Fair*, which

reflects the art movement in the 19th century. In this view, it is important to note that the *MET* aims at informing the followers about a famous artist through this post.

Lastly, Figure 3 is based on the topic which is equality and justice when the topics of the posts belonging to the *MET* are analyzed. The percentage of this topic is 3.9% (See Table 3). The post takes place on April 25, 2022 on Instagram.

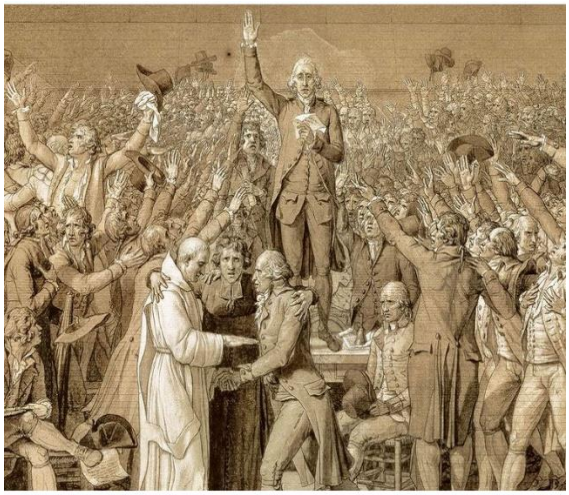

Figure 3: Jacques Louis David's masterpiece *The Oath of the Tennis Court*

In Figure 3, it is seen that there are representatives of various social classes gathered on a tennis court at Versailles and pledged to draft a constitution which challenged the King. In other words, the artist depicts the foundational moment from the French revolution in the 18th century. The information of this post includes also gender equality in its content. Thus, it is important to note that the *MET* presents this post intentionally on Instagram.

Table 4. presents the percentages and frequencies of posts according to the countries that belong to the *MET* from January 1, 2022 to April 30, 2022. There are 18 countries which are considered while examining the posts of the museum on Instagram. Table 4. shows that different countries which are addressed by the *MET* in order to raise awareness of followers.

Table 4: *Countries of Posts*

Countries	Frequency	Percent
Japan	22	6.6
The United States	201	60.5
French	28	8.4
Italy	19	5.7
Ukraine	2	0.6
The United Kingdom	5	1.5
Netherlands	9	2.7
Germany	7	2.1
China	7	2.1
Switzerland	1	0.3
India	11	3.3
Egypt	6	1.8
South Africa	1	0.3
Korea	4	1.2
Azerbaijan	5	1.5
Iran	2	0.6
Austria	1	0.3
Kenya	1	0.3

As it is seen in Table 4., The United States has the greatest percentage which is 60.5%. The lowest percentage which is 0.3% belongs to the countries which are India, Switzerland, South Africa, Austria and Kenya when the posts of the *MET* are examined in the study. Table 5. illustrates the frequencies and percentages of centuries which are mentioned while giving information about the posts.

Table 5: *Centuries of the Posts*

Centuries	Frequency	Percent
15	8	2.4
16	21	6.3
17	12	3.6
18	29	8.7
19	58	17.5
20	77	23.2
21	109	32.8
13	1	0.3
6	9	2.7
1	1	0.3
4	2	0.6
14	4	1.2
11	1	0.3

The greatest percentage, which is 32.8% of the posts offered by the *MET* on Instagram, belongs to the 21st century. On the other hand, the lowest percentage belongs to the centuries which are the 1st, 11th and 13th centuries (See Table 5.). The variety in centuries while offering the posts of the *MET* on Instagram shows that the *MET* offers distinctive issues for the followers in order to inform them about certain issues from historical time periods efficiently and effectively.

Table 6. shows the frequencies and percentages of gender representations of the posts that belong to the *MET* between January 1, 2022 and April 30, 2022 on Instagram. As it is seen in Table 6., the greatest percentage belongs to the gender equality which is 75% in the posts of the *MET*. Thus, it is important to note that the *MET* mostly disseminate information based on gender equality. The percentage of portrayal of masculinity is 17.5%, whereas the portrayal of femininity is 7.5%.

Table 6: *Gender Representations*

Gender Representations	Frequency	Percent
Portrayal of Masculinity	58	17.5
Portrayal of Femininity	25	7.5
Gender Equality	249	75

Gender equality is one of the representations of the posts belonging to the *MET* on Instagram. In Figure 4, a sepia-toned photograph of two young women with curled hair and emotionless expressions on a street corner is seen to raise awareness for gender equality. The post took place on January 9, 2022 on Instagram. These women were captured by Walker Evan on the Randolph Streets in Chicago on May 1, 1946. The *MET* provides this image to show their protest against injustice and gender inequality in the 20th century.

Figure 4: The American photographer Walker Evan's photo captured in 1946

Figure 5 illustrates four figures wearing green garments. As it is seen, they gather in an outdoor courtyard. The artwork belonging to Nizami is presented as an image by the *MET* on Instagram. The posting gives details about the 16th century on March 17, 2022. It also depicts the culture in Azerbaijan. When the information of this post is read, it is seen that women are specified as figures serving the man sitting in an outdoor courtyard. There is a stereotypical portrayal of masculinity which defines a man superior to women.

Figure 5: Nizami's artwork in the 16th Century

In Figure 6, there is a stereotypical portrayal of femininity which was posted on March 18, 2022. In this image, there is a woodblock color print of a young Japanese mother and her baby. The baby rubs his face with his hands. This post defines a woman as a caregiver which is associated with the femininity. Thus, the content is based on a stereotypical portrayal of femininity while offering the artwork of Japanese artist, Kitagawa Utamaro in the 18th century.

Figure 6: Kitagawa Utamaro's artwork in the 18th Century

Additionally, due to the articulations proposed by Wilding (1998), the hypothesis to be tested through independent-samples T test in SPSS 22.00 software is:

a) There is an impact of the posting through the official account of the *MET* on Instagram on gender representations of the posts in order to raise awareness for gender equality.

After running the independent-samples T test for 332 data in SPSS 22.0 software, results of the independent-samples T test are obtained. Table 7. presents the effect of the posts belonging to the *MET* on gender representations of these posts according to Wilding's (1998) articulation by providing both t statistic and p value. Wilding (1998) states that the use of Internet makes gender equality and feminism more accessible to a new audience. Thus, the study performs this test for the sample data from January 1, 2022 to April 30, 2022.

Table 7: *Results of the Independent Samples T-Test*

Variable	T-statistics	Sig. (2 Tailed)
Gender Representations	58.254	0

The lower p-values (Sig. (2 Tailed)) result in a greater conclusion of the right and consistent hypotheses at the 95% significance level. In this respect, there is a statistically significant relationship between the posts of the *MET* and gender representations of these posts because p value is equal to 0.000.

CONCLUSION

The study benefited from the UGT (Katz, 1960) in order to examine the posts of the *MET* on Instagram between January 1, 2022 and April 30, 2022. The analyses were done through content analysis in SPSS 22.0 software. While doing content analysis, the study focuses on the types of posts, posts between January and April in 2022, topics of the posts, countries of posts, centuries of posts and gender representations of the posts in the posts of the *MET* on Instagram from January 1, 20122 to April 30, 2022. As it is stated before, the aim was to discuss not only the posts of the *MET*, but also clearly show the existence of important topics specified in these posts. In this respect, the sum total of the posts according to the types of the posts is 332 (Table 1). The posts belonging to the *MET* shows the first four months of 2022. The greatest percentage belongs to the posts in February that is 27.7% of the posts, whereas the lowest percentage of the posts is in January that is 20.8% (Table 2). There are twelve topics which are articulated in the posts of the *MET* on Instagram. The greatest percentage belongs to the art which is 33.4%. On the other hand, the lowest percentage belongs to the science which is 0.3% (Table 3). There are 18 countries which are considered, while examining the posts of the *MET* on Instagram.

The United States has the greatest percentage which is 60.5%. The lowest percentage which is 0.3% belongs to the countries which are India, Switzerland, South Africa, Austria and Kenya when the posts of the *MET* are examined in the study (Table 4). When the centuries of the posts are considered, the greatest percentage, which is 32.8% of the posts offered by the *MET* on Instagram, belongs to the 21st century. On the other hand, the lowest percentage belongs to the centuries which are the 1st, 11th and 13th centuries (Table 5.). The results also shows that the *MET* mostly disseminate information based on gender equality because the percentage of this issue is 75%. The percentage of portrayal of masculinity is 17.5%, whereas the portrayal of femininity is 7.5% (Table 6). Lastly, the study proves that there is a statistically significant relationship between the posts of the *MET* and gender representations of these posts because Wilding (1998) states that the use of Internet makes gender equality and feminism more accessible to a new audience (Table 7). As a result, the results of analyses demonstrate that the *MET* has a tendency to inform people through the posts on Instagram in order to raise awareness for gender equality through artworks.

REFERENCES

Bailey, J., & Telford, A. (2007). What's So Cyber about It: Reflections on Cyberfeminism Contribution to Legal Studies. *Can. J. Women & L.*, *19*, 243-254.

Baker, A. A., & Ryalls, E. (2014). Technologizing Feminist Pedagogy: Using blog Activism in The Gender Studies Classroom. *Feminist Teacher*, *25*(1), 23-38.

Banet-Weiser, S. (2013). Authentic: The Politics of Ambivalence in a Brand Culture. *Canadian Journal of Communication*, *38*, 443-454.

Dasgupta, D. (2018). Gender Portrayal in Age of Social Networking Sites: An Analytical Discussion. *Amity Journal of Media & Communications Studies (AJMCS)*, *8*(1), 42-48.

Fink, M., & Miller, Q. (2014). Trans media moments: Tumblr, 2011–2013. *Television & New Media*, *15*(7), 611-626.

Herring, S. C., & Stoerger, S. (2014). Gender and (a) Nonymity in Computer-Mediated Communication. *The Handbook of Language, Gender, and Sexuality*, *2*, 567-586.

Instagram.com/metmuseum. (2022) Available at

https://www.instagram.com/metmuseum/

Guillard, J. (2016). Is feminism trending? Pedagogical approaches to countering (Sl) activism. *Gender and Education*, *28*(5), 609-626.

Katz, E. (1960). The two-step flow of communication. In W. Schramm (Ed.), *Mass Communications* (pp. 346–365). Urbana: University of Illinois Press.

Katz, E., Blumler, G. J., and Gurevitch, M. 1974. Uses and Gratifications Research, *Public Opinion Quarterly*, 37(4), 509-523.

Neuendorf, K. A., & Kumar, A. (2015). Content Analysis. *The International Encyclopedia of Political Communication*, 1-10.

Ogan, C. L., & Baş, Ö. (2020). Women's Rights and Gender Equality in Turkey| Use of Social Media in the Struggle Surrounding Violence Against Turkish Women. *International Journal of Communication*, *14*, 19.

Senft, T. M. (2008). *Camgirls: Celebrity and Community in The Age of Social networks* (Vol. 4). Peter Lang.

Villaespesa, E. (2019). Museum Collections and Online Users: Development of A Segmentation Model for The Metropolitan Museum of Art. *Visitor Studies*, *22*(2), 233-252.

Wilding, F., & Critical Art Ensemble. (1998). Notes on The Political Condition of Cyberfeminism. *Art Journal*, *57*(2), 47-60.

Williams, K., (2003). *Understanding Media Theory*. New York: Oxford Univ. Press.

REFLECTIONS ON TRUE SHORT STORIES OF *REBEL GIRLS*: ONE MORE STEP TOWARD EMPATHY AND PERSPECTIVE-TAKING

Büşra Çandırlı[1], Instructor
School of Foreign Languages, Middle East Technical University, Güzelyurt, North Cyprus
candirli@metu.edu.tr

Naciye Kunt[2], Prof. Dr.
Foreign Language Education, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus
naciye.kunt@emu.edu.tr

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate how true short stories including real-world issues based on real women are related to the perspective-taking and empathy of preparatory school pre-intermediate level students. This qualitative study aims to understand how English language learners perceive themselves in terms of their perspective-taking and empathic concern, and through written reflections and focus group interviews, to explore how they reflect their perspectives and empathy by relating to these stories in which the main characters, based on real women, are portrayed as alternatives to the stereotypical representations of females in (non)fiction (i.e. a Disney princess) or books about heroes which mainly emphasize male protagonists by drawing on their physical superiority as more probable in the real life (i.e. formidable warrior). To the best of our knowledge, this specific material, from which these stories were selected, is used in only one study (Lalatović, 2020), which is a theoretical paper, with a focus on the transformation of female portrait genre from left-wing avant-garde to postfeminism. Hence, the present study could be significant along with its findings and implications by employing a highly novel data collection tool with its own original content in terms of its essence by addressing an underresearched field of research. By triangulating the data concerning the participants' self-perceived perspective-taking and empathic concern, their written reflections related to the four main characters' difficulties and ways to overcome in the four chosen true short stories, and how they relate them all, and by delicately keeping in mind the fact that empathy is highly flexible and context-dependent phenomenon (Fernandez-Quintanilla, 2020), the present study yields several insights regarding the underlying parameters of English language learners' ways of relating different perspectives and empathizing.

Keywords: Reflections, True Short Stories, Perspective-Taking, Empathy, Preparatory School English Learners.

[1] Corresponding author: Büşra Çandırlı, candirli@metu.edu.tr.

INTRODUCTION

This study draws on one of the ten macrostrategies proposed by Kumaravadivelu (1994) in the Postmethod condition, namely the ninth macrostrategy which is quoted as "9. Raise cultural consciousness [emphasis on awareness, culture teaching and empathy along with a synthesis between home culture and target culture via a multicultural approach]" (pp. 33-42). Council of Europe (2001, 2018) also reminds of the significance of encouraging language learners to become actively involved in experience, discovery, challenge, analysis, comparison, reflection and cooperation. From a more social justice-minded perspective, encouraging oneself to think about how one positions themselves and interacts with the surrounding world, abundant in "others" can be critically stemmed from self-reflections. Jakar and Milofsky (2016) underline how essential it is that social justice-minded people make attempts to "generate positive feelings, empathy, and an appreciation of 'the other'" (p. 43). Critical pedagogical mindsets also play a huge role in leading to critical consciousness with exploitations of such tasks as being focused on themes of social injustice (Daniel, 2016, p. 33) when an experiential lens could promote becoming the object of self-inquiry in awareness (Coney, 2016, p. 14). Hence, the present study aims to draw upon postmethod mind, democratic citizenship, empathy and different perspectives, and social justice mindsets.

A BRIEF LITERATURE REVIEW

As a genre of literature, short stories not only enable learners to "reflect upon their own empathy with the characters in them" (Burwitz-Melzer, 2001) but also lead them to "an even deeper reflection on the impersonated characters' experiences, feelings or sorrows" (Laaber, 2015). In that way, a framework in which empathy is fostered could be built by helping language learners create common grounds not only in educational settings but also in life itself (Achinstein & Athanases, 2005; Athanases, Christiano & Lay, 1995; Athanases, 2006). By enabling learners to empathize more with realistic plotlines and characters, autobiographies, (semi-)autobiographical, and biographical short stories can bring numerous parameters together (Stewart & Santiago, 2006) and create an opportunity to address deep cultural issues of equality and social transformation (Gómez-Rodríguez, 2015). Since biographical narratives help "bring the meaning of out lives into focus", they have more potential to affect learners' responses to "others" (Medley, 2016, p. 58); thus, true/real short stories could bring about more ethical motivations unlike any other literary genre, allowing a higher possibility of empathy and perspective-taking. The present study aims to exploit a couple of biographical short stories to explore perspective-taking and empathy through the selected short stories which were taken from a collection of them in a book, written by Favilli and Cavallo (2018), which features short stories about 100 real women from different countries and cultures, written in a fairytale tone to address to children and young adults. To the best of our knowledge, this specific material is used in only one study (Lalatović, 2020), which is a theoretical

paper, with a focus on the transformation of female portrait genre from left-wing avant-garde to postfeminism. Hence, the present study could be significant along with its findings and implications by employing a highly novel data collection tool with its own original content in terms of its essence by addressing an underresearched field of research. The research questions of the present study are below:

1. How do participants perceive characters' difficulties and ways to overcome through four true short stories?

2. How do participants relate their perspectives and empathy to their perceived reflections for these stories?

METHODOLOGY

Upon an open invitation for voluntary participation by considering the whole ethical procedures, six participants were able to take part in this study. These pre-intermediate students were studying English in English Preparatory Program, School of Foreign Languages, Middle East Technical University Northern Cyprus Campus in Northern Cyprus. Their ages ranged from 18 to 22, and pseudonyms were used throughout the study, namely Red (F, North Cyprus), Orange (F, Turkey), Yellow (F, Turkey), Blue (F, Turkey), Purple (M, Turkey), and Pink (F, North Cyprus).

In the first phase of the study, participants were provided with four short stories of four women (Audrey Hepburn, Billie Jean King, Chimamanda Ngozi Adichie, and Clemantine Wamariya) along with two open-ended questions. To illustrate, they were asked 1) "What difficulties can you detect in the story?" 2) "How did they overcome those difficulties?" for each story individually. These four true short stories which included real-world issues, such as hunger, war, gender inequality, racism, and genocide were selected from the abovementioned book after a deep analysis. Due to the given conditions of Covid-19 pandemic, the whole procedures were completed online, and the data were collected in May and June, 2021. Written reflections were collected via Google Forms in which the true short stories were provided as keeping their originality and by allocating 5 to 6 days to be completed.

After collecting participants' written reflections for four true short stories, focus group interviews, with 2 separate groups consisting 3 participants per each, were employed in order to explore the already provided data more. Whereas Blue, Purple, and Pink were in one group, Red, Orange, and Yellow were in another group according to their initial data. Since this study is exploratory in nature, and focus group interviews are "useful for exploratory research" (Matthews & Ross, 2010), these interviews allowed the researcher to collect invaluable data from the discursive discussions shaping and being shaped through two online meetings lasting for hours. This second phase was employed via online meetings in which they were reminded of their written reflections while these stories were screen-shared along with a sort of sample analysis, such as yellow-highlighted parts for the first question and blue-highlighted parts for

the second question. This qualitative study draws on the Grounded Theory by Glaser & Strauss (1967) as the large amount of data stemmed from written reflections and focus group interviews were generated in both non-standard and unpredictable formats (Turner, 1981), and thematic content analysis was conducted as "a process of working with raw data to identify and interpret key ideas or themes" (Matthews et al. 2010).

FINDINGS

Written reflections for four true short stories

Provided with the one-page short story and quotation by each woman, the participants wrote their reflections on two questions: 1) What difficulties can you detect in the story? **(1: difficulties)** and 2) How did X overcome those difficulties? **(2: ways to overcome)**. Table 1, Table 2, Table 3, and Table 4 illustrate their reflections regarding the four true short stories respectively.

Table 1: Written reflections for Audrey Hepburn (1: difficulties; 2: ways to overcome).

Qs	Red	Orange	Yellow	Blue	Purple	Pink
1	hunger; war	hunger	hunger; war	hunger; war	hunger; war	hunger; war
2	become successful	not give up	move to UK; become actress	become actress	eat tulip bulbs; become celebrity; stand up for helping	charity-UNICEF; become actress

Table 2: Written reflections for Billie Jean King (1: difficulties; 2: ways to overcome).

Qs	Red	Orange	Yellow	Blue	Purple	Pink
1	being a female	gender inequality	lack of equal rights	gender inequality; inequal pay	gender inequality in sports; disrespect for sportswomen	gender inequality; normality of inequal pay
2	prove herself	w/what she knows best: tennis	boycott; not remain silent	not remain silent; match w/male; prove gender equality	protest; not give up; boycott & team up w/9 other females; match w/male & defeat him; prove everyone like Bobby	protest; team up w/9 other females; not accept & seek rights; match w/male & defeat him

Table 3: Written reflections for Chimamanda Ngozi Adichie (1: difficulties; 2: ways to overcome).

Qs	Red	Orange	Yellow	Blue	Purple	Pink
1	racism	racism	decide to write books w/out racism	can't see blacks in books; 'women should be subordinate to men'	racism even in books; blacks growing up w/racism; gender inequality	another inequality; white/black
2	make people love herself	do what she dreamt of	write characters w/out discrimination	write & make explanations	read & research more; decide to write her own; travel the world; make ceaseless effort to show truth	question

Table 4: Written reflections for Clemantine Wamariya (1: difficulties; 2: ways to overcome).

Qs	Red	Orange	Yellow	Blue	Purple	Pink
1	family loss	racism; genocide	displacement; family loss	separate from family; hide & escape not to be killed; live in refugee camps w/out family	too heavy traumas: loss of beloved; live for years w/out knowing what happened; escape from what's coming after w/out knowing why	separate from family like many children; due to perpetrators of genocide
2	tell stories	read & learn new things	go to Chicago; start a new life	go to Chicago; build a new life	not give up despite traumas; become a voice of ppl w/same traumas; try her best to tell what happened to the world	stay in refugee camps; go to another school; restart

Focus Group Interviews

After a 35-40-minute-length of unstructured talks and discussions while also referring the present study in general, the researcher screen-shared these short stories one by one Along with questions to elaborate more without guiding them to any points, the focal question was: "How did you come up with your reflections or how did you feel and what are your further reflections on them?" Blue, Purple, and Pink seemed to draw on more external sources, self-inquiry, self-realizations, family & society relativization, lived experiences, critical consciousness, and focus group effect. Some of the excerpts are:

I also talk to similar issues with one of my beloved friends from high school and we discuss these together like for hours. I also told her that if I could change a person, maybe in two, three, or ten years, that person could change other ten people. These ten people could change one hundred people, I don't know. So, in a longer term, it is like planting a tree, and it will grow in time. So, you need to improve yourself, and you shouldn't be the person who you were yesterday. It is like spreading the word. Maybe one thousand years later, these things will not be even discussed. (Purple, for Billie Jean King)

On what Pink said about seeing them in the news and such, maybe she doesn't usually see them in the real life maybe because she is from Northern Cyprus and lives there. In Turkey, we see them – Syrian refugees or Kurdish people. But I think there is a big difference between looking and seeing. For example, I live close to the police station, and behind it, there are ghettos. So, I see them every day. But today I realize that I have never thought of their perspectives, or put myself in their shoes. Like what they've been going through. Yes, I see them every day, yes, they are refugees and I read the news about them, yes. But I've never synthesized them. That's what I've realized. Before sending these short stories along with the questions to us, you had told that you wouldn't want to affect us in any ways since you wanted to reach our pure ideas about them. So, thanks to these stories and this interview, I realized that "I've never thought of them really." And, thanks God I participated in that. (Blue, for C. Ngozi Adichie)

The same procedures were employed, and Red, Orange, and Yellow seemed to draw on more too personalized perspectives, categorization, hierarchy, subjective perceptions, comparison, too emotionalized perspectives, normalization, self-realizations, family & society relativization, focus group effect. Some of the excerpts are:

I guess there is no visible difficulty here. Okay, she couldn't find black people as characters in the books she read in her childhood. For example, Audrey Hepburn was suffering from hunger during a world war. This one is isn't like that. (Yellow, for C. Ngozi Adichie)

Okay, genocide is important, but what affected me most, I mean people, is the family loss. Okay, genocide is very bad, but losing my family or their deaths affected me most. (Yellow, for Clemantine Wamariya)

DISCUSSION AND CONCLUSION

Although this small-scale qualitative study does not claim generalizability, these findings are mostly in a similar vein in the literature and build on the commonality of other findings in a way, yet by demonstrating a complete novel methodology in terms of the utilization of the data collection tools, especially the short stories selected. Reading and discussing fiction in an ethical-moral perspective should go beyond monocultural/touristic perspective (Aerila, Soininen, & Merisuo-Storm, 2016) since self-realizations through reflections help understand the covert elements behind them (Jocson, 2016), and critical engagement with the text could lead to more empathy (Thexton, Prasad, & Mills, 2019) as a result of critical synthesis and analysis (Wieck, 2020). Reflective essays may also help realize students' misconceptions, attitudes, and dispositions regarding some challenging issues, such as gender/sexual diversity, Islamophobia, and immigration (Beck, Bodur, Walker-DeVose, Town, & Smith, 2018); thus, Dhar (2019) suggests utilizing various textual resources so that teachers could help promote postcolonial, antiracist, transnational and feminist praxis in their classes. However, St. Ours (2020)

reminds of being delicate about empathy since "altruistic behaviors can stem from other reasons than empathy, such as religious beliefs, moral beliefs, or even legal imperatives". Therefore, this study does not aim to measure the level of empathy or different perspectives, but the underlying reasons for the given reflections. Despite the differences of each group of participants' relating their perspectives and empathy, which was mentioned in the findings part, both groups were observed to draw on the effect of focus group interviews, relativization, self-awareness, self-realizations, and criticality in different amounts. Also, regardless of limitations, the provided insights regarding perspective-taking and empathy may call for attention about the exploration of students today as Bruder (2020) asserts that they have a sort of "empathy gap" in the digital age.

The present study contributes to the growing body of research studies exploring perspective-taking and empathy in different focal points by also demonstrating a different methodology and by suggesting the exploitations of true short stories consisting challenging issues that may also build upon social-justice, democratic citizenship, and multiculturalism from the perspective of postmethod via better understanding of English language learners' underlying parameters related to their perspective-taking and empathy. Even though how they relate their different perspectives and empathy in different ways and reasons is demonstrated through the results and discussion sections, the fact that empathy is highly flexible and context-dependent phenomenon (Fernandez-Quintanilla, 2020) should be delicately kept in mind. In order to make one more step towards empathy, different perspectives, critical consciousness, ethical-moral dispositions, and social justice mindedness, there is a need for a nuanced approach for this complex interaction and more research about these issues.

REFERENCES

Achinstein, B., & Athanases, S. Z. (2005). Focusing new teachers on diversity and equity: Toward a knowledge base for mentors. *Teaching and Teacher Education, 21,* 843-862. doi: 10.1016/j.tate.2005.05.017

Aerila, J. A., Soininen, M., & Merisuo-Storm, T. (2016). Literature as a tool in multicultural education: Perceptions of Finnish student teachers on reading multicultural literature in Finland. *Research and Reviews: Journal of Educational Studies, 2*(1), 53-62.

Athanases, S. Z. (2006). Deepening teacher knowledge of multicultural literature through a university-schools partnership. *Multicultural Education, 13*(4), 17-23. Retrieved from https://eric.ed.gov/?id=EJ759635

Athanases, S. Z., Christiano, D., & Lay, E. (1995). Fostering empathy and finding common ground in multiethnic classes. *The English Journal, 84*(3), 26-34. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/820069

Beck, S. A., Bodur, Y., Walker-DeVose, D., Town, C., & Smith, T. (2018). Reading about what it is really like is eye-opening: Literature for youth and college-level critical pedagogy. *Transformations: The Journal of Inclusive Scholarship and Pedagogy, 28*(1), 19-37.

Bruder, A. (2020). Slowing down and speaking up: Collective close reading in the digital age. *Transformations: The Journal of Inclusive Scholarship and Pedagogy, 30*(1), 47-56.

Burwitz-Melzer, E. (2001). Teaching intercultural communicative competence through literature. In M. Byram, A. Nichols & D. Stevens (Eds.), *Developing intercultural competence in practice* (29-43). Multilingual Matters.

Coney, L. (2016). The first step toward social justice: Teacher reflection. In C. Hastings & L. Jacob (Eds.), *Social justice in English language teaching* (11-23). TESOL International Association.

Council of Europe. (2001). *Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment.* Cambridge University Press.

Council of Europe. (2018). *Reference framework of competences for democratic culture: Guidance for implementation* (Vol. 3). Council of Europe.

Daniel, M. C. (2016). Critical pedagogy's power in English language teaching. In C. Hastings & L. Jacob (Eds.), *Social justice in English language teaching* (25-38). TESOL International Association.

Dhar, D. (2019). Teaching culture in a globalized era: Strategies from a postcolonial feminist classroom. *Transformations: The Journal of Inclusive Scholarship and Pedagogy, 29*(2), 153-65. doi: 10.1353/tnf.2019.0013

Favilli, E., & Cavallo, F. (2018). *Good night stories for rebel girls 2* (Vol. 2). Simon and Schuster.

Fernandez-Quintanilla, C. (2020). Textual and reader factors in narrative empathy: An empirical reader response study using focus groups. *Language and Literature, 29*(2), 124-46.

Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research.* Aldine Transaction.

Gómez-Rodríguez, L. F. (2015). Critical intercultural learning through topics of deep culture in an EFL classroom. *Íkala, Revista de Lenguaje y Cultura, 20*(1), 43-59. doi: 10.17533/udea.ikala.v20n1a03

Jakar, V. S., & Milofsky, A. (2016). Bringing peacebuilding into the English language classroom. In C. Hastings & L. Jacob (Eds.), *Social justice in English language teaching* (41-48). TESOL International Association.

Jocson, K. M. (2016). Digital storytelling: Using producer's commentary in the classroom. *Transformations: The Journal of Inclusive Scholarship and Pedagogy, 26*(1), 106-13. doi: 10.5325/trajincschped.26.1.010

Kumaravadivelu, B. (1994). The postmethod condition: (E)merging strategies for second/foreign language teaching. *TESOL Quarterly, 28*(1), 27-48.

Laaber, K. (2015). *Intercultural learning: Five suitable short stories for the Austrian EFL classroom* (Master's Thesis). Wien: Universität Wien.

Lalatović, J. (2020). Priče o Izuzetnim Ženama: Transformacija žanra ženskog portreta od levičarske avangarde do postfeminizma Antropologija (Stories of Extraordinary Women: The transformation of the female portrait genre from left-wing avant-garde to postfeminism). *Antropologija, 20*(1/2), 177-87.

Matthews, B., & Ross, L. (2010). *Research methods: A practical guide for the social sciences*. Longman.

Medley, R. M. (2016). Tension and harmony: Language teaching as a peacebuilding endeavor. In C. Hastings & L. Jacob (Eds.), *Social justice in English language teaching* (49-66). TESOL International Association.

St Ours, K. (2020). How mushy are mushers? A study in (narrative) empathy. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment, 27*(1), 27–45. doi: 10.1093/isle/isz109

Stewart, J. A., & Santiago, K. A. (2006). Using the literary text to engage language learners in a multilingual community. *Foreign Language Annals, 39*(4), 683-96. doi: 10.1111/j.1944-9720.2006.tb02283.x

Thexton, T., Prasad, A., & Mills, A. J. (2019). Learning empathy through literature. *Culture and Organization, 25*(2), 83-90. doi: 10.1080/14759551.2019.1569339

Turner, B. A., (1983). The use of grounded theory for the qualitative analysis of organisational behavior. *Journal of Management Studies, 20*(3), 333-48.

Wieck, L. P. (2020). Quote notes: Empowering students through choice and reflection. *Transformations: The Journal of Inclusive Scholarship and Pedagogy, 30*(1), 93-105.

URBAN MEMORY CENTERS AS AREAS OF GENDER EXCLUSION: A CASE STUDY OF IZMIR'S URBAN MEMORY CENTERS

Itır Bağdadi[1], PhD Candidate
Graduate Center, City University of New York, New York, US
ibagdadi2@gmail.com

Burkay Pasin, Assoc. Prof. Dr.
Department of Interior Architecture and Environmental Design, Faculty of Architecture, Yaşar University, İzmir, Turkey
burkay.pasin@yasar.edu.tr

ABSTRACT

Urban memory centers have recently become new areas of urban memory documentation in Turkey. As urban landscapes rapidly change, the need to preserve the past and the present and to carry these memories to new generations has led to a mushrooming of museums focusing on city histories. The third largest city of Izmir currently has six such centers in the districts of Balçova, Ödemiş, Seferihisar, Selçuk, Tire, Torbalı and with several others under way.

How these centers preserve urban memory and frame these experiences for future generations presents us with a chronic problem of gender exclusion in these spaces. A critical gendered analysis is required to review who has been chosen for display in limited areas, who has curated the exhibits and how the space is used to showcase the history of the cities in question.

In this study, we aim to provide critical insight into urban memory, how urban memory is defined in these spaces leading to women's exclusion from urban history, how content and representation of gender is produced and displayed in limited urban spaces, by means of permanent and/or temporary exhibitions as well as various events and publications.

We follow a case study methodology in which the original data are gathered through field visits to and on-site observations and interviews in the selected urban memory centers. Our observations have shown that these six centers incorporate different representations of citizens' urban experiences and include and exclude gender in varying ways. This study will make a comparative analysis of the similarities and differences between these centers and will provide a critical gendered reading of how cities structure their histories.

Keywords: Urban Memory, Gender, Exclusion, Representation, Case Study.

INTRODUCTION

Urban memory centers have recently become new areas of urban memory documentation in Turkey. Although their most recent number has not been made public, a study conducted by Ayşe Nur Şenel

Corresponding author: Itır Bağdadi, ibagdadi@gmail.com.

Fidangenç (2014, p. 175) found over 100 centers in operation. We can assume that the numbers have increased since this date, including those centers that are labeled as city museums or archives. One reason for the mushrooming of these centers is the need to preserve the past and the present, and to carry these memories to new generations. Another reason is their contribution to the city where they are located, in terms of branding, promotion and competition both on a global and local scale.

How these centers preserve urban memory and frame the experiences of citizens present us with a chronic problem of gender exclusion. We argue that there is a common tendency in these centers that (re)construct urban memory through the lens of the male, focusing on his stories, victories, and contributions to local production, while the female is either invisible or represented in her traditional gender role as mother, wife, sister, and the upholder of the male. In order to support this argument, a critical gendered analysis is required to review who has been chosen for display, who has curated the exhibits and how the space showcases the history of cities in question. Furthermore, a scholarly review of this exclusion needs to be documented to ensure that future memory centers take gender into consideration when reconstructing their own local histories. It is also important to note the role of local leadership in the founding and upkeep of these centers as different leaders even from the same party may vary in how they interpret local history and utilize urban memory during their tenure.

The third largest city of Izmir currently has six such centers in the districts of Balçova, Ödemiş, Seferihisar, Selçuk, Tire, Torbalı and with several others under way. What is common in these centers is that they all take place in an old restored building, managed by the local municipality, and their collections are formed through donations of local people and recognized families or, if the budget permits, local acquisitions. Hence, they possess quite a rich and varied collection including manuscripts, photographs, maps, daily objects, costumes, furniture, which provide the visitors with first-hand knowledge about the lifestyles and traditions of the district. However, various levels of gender exclusion could be observed in the way these collections are displayed.

This paper concentrates on these levels of exclusion both in content and representation, providing critical insight into how urban memory is defined in these spaces, how content and representation of gender is produced and displayed by means of permanent and/or temporary exhibitions as well as various facilities and publications. Accordingly, we have asked the following research questions:

1) How is urban memory gendered?
2) What are the impediments to gender inclusivity in traditional history/memory construction?
3) How does gender exclusion reflect on the selection process, spatial arrangement and display methods in urban memory centers? Which actors are the decision makers in these stages?
4) Are there any differences/similarities in terms of gender inclusion in various urban memory centers?

In order to respond to these questions, we have followed a case study methodology, in which the original data are gathered through field visits to the selected urban memory centers. During our visits, we made on-site observations of the displays and conducted interviews with personnel who were involved in the selection and display process of the collections and other personnel who represent the center to visitors. We recorded the verbal and visual data by note-taking, photo-taking and video recording. We were also provided with supplementary materials such as brochures, catalogues and publications of each center. Based on these multiple data, this study makes a comparative analysis of the similarities and differences between these centers and provides a critical gendered reading of how cities structure their memories.

LITERATURE REVIEW

Gendering of Urban Memory

An object-oriented definition of urban memory, as "a kind of collective memory that is constituted by individuals' experiences within the place itself and through its history and social environment" (IGI Global Dictionary) could bring forward the following subject-oriented questions: Whose (hi)stories and individual experiences take place in this collection? Which actors have a role in the selection process of these experiences? These questions challenge a modernist understanding of urban memory charged with its idealized, historicized and gendered constructions.

Mark Crinson (2005, p. xii) evocates an objective sense of urban memory which "indicates the city as a physical landscape and collection of objects and practices that enable recollections of the past and that embody the past through traces of the city's sequential building and rebuilding". For Crinson (2005, xi) the construction of urban memory is a selective process, cleared of pain and deprivation. He distinguishes between a subject- and object-oriented urban memory; the former is associated with notions of "authentic, personal, subaltern, auratic and humanised", while the latter is exposed to "amnesia" due to "the mass media and globalization" (Crinson, 2005, xii).

One of the major problems in modernist constructions of urban memory is its close association, and replacement, with history, namely a rationalized and selective collection of narratives. For Anouk Bélanger (2002, p. 87), there is a reciprocal relation between history and memory that "one form of memory becomes the officially sanctioned history of a given space" in the construction of a "truthful history". Marco Cremaschi (2021, p. 3) problematizes this relation within which "organic communities that were supposed to preserve memory and live in close continuity with their pasts" may become lost.

This experiential, identity-based and fluid nature of memory has already been theorized by Maurice Halbwachs and Pierre Nora, in comparison to the rationalized, evidential and stable character of history. Halbwachs (1980, p. 15) advocates a strong link between memory and space by arguing that "it is the spatial image alone that, by reason of its stability, gives us an illusion of not having changed through

time and of retrieving the past in the present". Drawing a nationalist and male-dominated image of memory, Nora (1989, p. 7) proposes the concept of "sites of memory (lieux de memoire)" where "memory crystallizes and secretes itself" and "a sense of historical continuity" persists.

Gendering of urban memory is a significant phenomenon notably conditioned by this influence of history over memory. With reference to Foucault, Fatmagül Berktay (2003, p. 19) considers "positivist historiography monopolized by male historians" as a "power performance", in which women's stories and experiences are "marginalized". Thus, representations of urban environments have been constructed through gender identities and relations which appreciate and naturalize male body, power and success. In this heteropatriarchal construction of urban memory, women and all non-conforming gender identities take a subaltern role by means of their desparate stories that legitimize their othering.

Inga B. Kuźma and Edyta Pietrzak (2020, p. 103) theorize gendering of memory in first and second wave feminisms as an invention process which is "common for all micro, meso, or even meta memories, as well as groups, and/or minorities, the voices of which are either suppressed or absent in this process". They consider contemporary memory policies as alternative narratives "associated with various social movements, minorities or, among others, women's movements, which are not homogeneous" (Kuźma and Pietrzak, 2020, p. 107). Critically reading the functioning of memory in the urban public sphere as a form of dialogue, they further link these policies with postfeminism (third wave feminism in the West) that associates women's subjective experiences and narratives with differences between women who object to being represented as victims of oppression (Kuźma et al., 2020, pp. 107-108).

In order to clear urban memory of stabilized, historicized and marginalized sediments, Schraut and Paletschek (2008, p. 270) propose a cultural analysis from a gendered perspective, in which "the gender-specific meanings attached to existing places of memory, the (national) symbols, values, concepts of power and history related with them, as well as the implicit images of masculinity and femininity" have to be examined. As a significant analytical category, they highlight the public male/private female dichotomy that disables the perception of "female scopes of action and female perspectives… as political or as having an impact on society", further questioning timeless values and connotations that signify women with motherliness and sorrow, and men with courage (Schraut and Paletschek, 2008, p. 271).

Representations of Gendered Urban Memory

In urban public spheres, spaces of memory include memorials, statues, squares, streets, public buildings, museums, etc., most of which gain value by certain rituals that celebrate and normalize heteropatriarchy through nation-state ideologies. Beycan Hocaoğlu (2020) argues that gender identities and power relations directly or indirectly construct national norms in the social landscape through symbolic meanings. Since the early 19th century, museums have been typical spaces for representing collective

urban memory of nation-states with respect to their progress in modernization. Accordingly, Hocaoğlu (2020, p. 184) highlights that museum exhibitions are "officially based on natural sciences, in which the displayed objects are categorized in accordance with timewise, ethnic and gender-oriented hierarchies".

Antonette M. Hrycyk (2015, pp. 5-6) argues that both literal and visual representations of urban memory in museums have been "patriarchal in nature", as "great men were represented as the only makers of history in the newly developing museums of national history during the 1800s". Yet, this patriarchal gendering of urban memory in museums has not been limited to the represented subjects but further reflects on the curators, the funders, as well as the visitors of the exhibitions, who had usually been "upper-middle class, educated, white, heterosexual men" (Hrycyk, 2015, pp. 5-6).

The third wave feminist discourses, emphasize a promising "increase in individuals working within museums representing various diverse identities – race, gender, and sexuality" (Hrycyk, 2015, pp. 12-13). This could be considered a critical problem of body politics in which visuality dominates all other modes of representation. Andreas Huyssen (1994) introduces the modernist concept of "museal gaze", in which a memory value, different from the authentic value of the displayed object, manipulates its gendering. For Huyssen (1994, p. 34), this is provided through "the isolation of the object from its genealogical context that permits the experience via the museal glance of reenchantment". In this respect, the modern museum is considered a political institute that legitimizes heteropatriarchal norms embedded in urban memory through chronological, categorizing and object-oriented exhibition layouts.

City Museums And Urban Memory Centers

The museumification of urban memory dates back to the mid-19th century with the emergence of the concept of urban identity. The first city museum in the world was opened in Leavenworth, Kansas in 1854, followed by the Carnavalet Museum in Paris (1880), and London City Museum (1891). City museums, which initially focused on archaeological and ethnographic values of a particular city, have turned into memory centers in time that introduce that city's past to visitors (Keskin, 2014, p. 33). As the global interest in city museums increased, the International Committee for the Collections and Activities of Museums of Cities (CAMOC) was set up in Moscow in 2005, as part of the International Council of Museums. The aim of the committee is "to support and encourage museums of cities in establishing and conserving their culturally complex collections, and present them in ways that make a contribution to a city's identity and its future". City museum is defined as an institution which develops urban memory and awareness of urbanity, strengthens the empathy, mutual respect and symbiotic culture among various ethnic, religious, cultural and social groups in the city, takes an active role in protecting the urban heritage by forming a civil platform, increases the capacity to find solutions of the city (Dedehayır and Değirmenci, 2013, p. 75).

City museums differ from conventional museums in terms of how the memory of a city is constructed, represented, and appropriated. These differences may be summarized as follows:

1) While the classical museums focus on the displayed object itself, city museums focus on the culture and the subject who produces this culture.
2) Conventional museums, mostly having a nationalist approach, represent a single identity, whereas in city museums, the concept of urban identity is questioned.
3) Compared to the introvert characteristic of a conventional museum where selected objects of an elitist class are displayed, there is an explicit interaction between the visitor and the exhibition in a city museum which also functions as an education center (Albasan, 2020, p. 18).

The first city museum in Turkey is the İstanbul City Museum which opened in the garden of the Yıldız Palace in 1990. This museum, which is quite small compared to city museums in Europe, "portrays the life of İstanbul through a collection of 18th and 19th century paintings, as well as historical and ethnographic objects such as glassware, china, textiles and metalwork". With the inventory studies of the Foundation for the Protection and Promotion of the Environment and Cultural Heritage (ÇEKÜL), and the establishment of the Union of Historic Towns (TKB) in 2000, the number of city museums in Turkey started to increase considerably, having other names such as city archive, local history museum, intangible cultural history museum, urban memory center, etc (Dedehayır and Değirmenci, 2013, p. 27).

The early examples of these institutions are Kastamonu Urban History Museum (2002), İzmir City Archive and Museum (2004), Bursa City Museum (2004), followed by those in Gaziantep (2005), Safranbolu (2006), Beypazarı (2008), Çanakkale (2009), İnegöl (2009), Kütahya (2011) and Ödemiş (2012). They are shaped within a process which can be formulated as follows:

1) The restoration of a historic building to materialize and symbolize urban memory
2) The construction of memory via communicating with established families and collecting historic documents
3) The display of these documents in the restored building, supported with additional facilities and publications (Keskin, 2014, pp. 34-35).

In her discursive analysis, Fidangenç (2014, p. 175) has explored three prominent aspects that are common for city museums: "city branding; memory, history and archive; legitimization". She reveals that city museums are not only "the agents of city branding", but also "actors of global and local competition, platforms of conservation of local culture and history, initiatives of developing a sense of belonging and consciousness of citizenship, collectors of urban memory, and yet agents of history writing and symbols of ideology" Fidangenç (2014, p. 185).

Urban memory centers in Turkey are mostly managed by municipalities, under the status of private museum, and monitored by the General Directorate of the Ministry of Culture and Tourism (Dedehayır and Değirmenci, 2013, pp. 32-33). In this context, it could be stated that compared to the archeology, ethnography and natural history museums managed by the central government, where the displays are designated to represent, celebrate and appreciate the rituals, histories, norms and values of a particular nation, city museums and urban memory centers have more potential to reflect the voice and life stories of othered subjects in terms of gender, ethnicity, status, etc., by concentrating on local micro-histories.

CASE STUDY

In this study, we focus on six urban memory centers located in various districts of İzmir. Table 1 provides brief information about them, including their names, opening years, in which building they are located as well as the spaces, displays, and publications they offer to visitors. Accordingly, these centers seem to be quite young; the oldest ones in Ödemiş and Selçuk were opened only 10 years ago. They are either named 'urban memory centers' or 'city archives and museums'. Two other centers in Izmir were excluded from this study: Ahmet Priştina City Archive and Museum (APİKAM) and the Bornova City Archive and Museum. APİKAM does not have any displays; therefore analyzing gender representation is not possible, while Bornova's center is no longer functioning.

In visiting the six urban memory centers of Izmir, a similar research pattern was followed. First, the researchers met with the museum staff and those that took part in the management of the center and asked open-ended questions regarding the reasons why the center was founded, how the collection was assembled, represented and categorized, as well as the profiles of visitors. Follow-up questions regarding the background of the center personnel and their familiarity in gender was also assessed. A final round of interviews were held at a later date with the various curators that were hired by the centers to form their contents. Many of the centers went through a similar establishment process. They were all created by their respective local governments to frame the local history of the city, professional and academic consultants were brought in to advise the project, they were all allocated in individual historical buildings (with the exception of Balçova where a local donated their home). Most of the artifacts were acquired through donations of the locals and acquisitions were quite rare due to financial constraints. Other than the Selçuk Urban Memory Center, gender was not an issue for consideration and for many municipalities our research was the first time they became aware of gender equality.

Table 1: Brief information about selected urban memory centers

Name	Opened in	Managed by (Population)	Building	Main Spaces	Display Content	Publication
Balçova Urban Memory Center	2016	Balçova Municipality (80,515)	Two storey villa from mid-20th century	● Entrance Hall ● Display rooms ● Library ● Cafe	● Artifacts ● Models ● Photographs ● Posters ● Journals	NA
Ödemiş Yıldız City Archive & Museum	2012	Ödemiş Municipality (132,769)	Old Yıldız Hotel from 1922	● Reception ● Display rooms ● Archive ● Library ● Video room ● Cafe	● Artifacts ● Furniture ● Costumes ● Models ● Photographs ● Manuscripts ● Newspapers ● Journals	● Museum Catalogue ● Books on city history & culture
Seferihisar Urban Memory House	2022	Seferihisar Municipality (52,507)	Old mansion of Zenşiye Güler from 1929	● Reception ● Café ● Shop ● Storage ● Offices	Artifacts	NA
Selçuk Urban Memory Center	2012	Selçuk Municipality (37,689)	Old tobacco warehouse from 19th century	● Reception ● Display halls ● Multi-purpose hall ● Open Office ● Archive ● Cafe	● Artifacts ● Furniture ● Sculptures ● Costumes ● Photographs ● Posters ● Maps	Book on oral history project
Tire City Museum	2014	Tire Municipality (86,758)	Old municipality building from 1955	● Reception ● Display halls ● Living museum ● Archive ● Cafe	● Artifacts ● Furniture ● Costumes ● Models ● Photographs ● Manuscripts ● Maps	Periodical published every 3 months
Torbalı City Archive & Promotion Center	2013	Torbalı Municipality (201,476)	Old recruiting office (later wheat silo) from late 19th century	● Reception ● Display rooms	● Artifacts ● Furniture ● Costumes ● Photographs ● Posters ● Maps	Brochures

Review Of Centers

Balçova Urban Memory Center

This center was established in 2016 with the initiative of the previous mayor of the district, representing the Republican People's Party (CHP), Mehmet Ali Çalkaya, and historian Oktay Gökdemir who coordinated the collection and display process. The center was personally overseen by Çalkaya who was elected mayor between 2004 and 2019. Mehmet Ali Çalkaya (interview, April 23, 2022) revealed that as a leader of the city, Balçova residents should learn their own past and that the municipality needed to create the resources to provide such a learning center. He also ensured that the center was accessible to those with disabilities, providing ramps and wheelchair lifts.

As the municipality had very little financial resources for acquiring pieces, the collection was formed only with donations from the inhabitants of the district. The process was carried out in partnership with a local civil society organization (Balçova Kültür Derneği) comprised of the native inhabitants of Balçova who have lived in the city for several generations. This civil initiative also served to locate many older residents of the city to coordinate transfer of old artifacts to the center (interview with Ceyda Duru, April 16, 2022). Many of the members of the organization are women and were able to gain access to the dowry chests of older women in the city. The donor lists of the center are displayed on the walls of the first floor and there seems to be an equal number of men and women who have made donations.

The center is located in a two-storey villa which was expropriated by the municipality (Figure 1). Currently, there are no specialists working in the center, but there is a female civil servant who greets guests and provides limited information and waitstaff who service the cafe. On the ground floor, there is a large entrance hall used as a waiting room, a library, and a gathering space for workshops and meetings (Figure 2). The first floor is allocated to exhibitions, organized in three separate rooms, yet following neither a chronological or a thematic order. The first room provides documentation about significant journalists, authors and sportsmen of the district, most of whom are male, as well as old toys displayed in glazed cabinets. The second room is composed of linearly placed glazed cabinets in which objects of daily use are displayed, while there are posters placed on the side walls, about significant natural characteristics and social transformations in Balçova. The third room displays male and female figures of the district in models with traditional costumes, as well as glazed cabinets in which various kitchen utensils are displayed (Figure 3).

Figure 1: Exterior View of Balçova Urban Memory Center (Photo by the authors)

Figure 2: Entrance Hall of Balçova Urban Memory Center (Photo by the authors)

Figure 3: Traditional Costumes in Balçova Urban Memory Center (Photo by the authors)

As Balçova was known for its geothermal springs and hunting grounds, the center has several displays about tourists and hunters. The section on hunters provides pictures of local men with rifles and the camaraderie of this joint activity. The city also experienced a transformation in its local economy with the introduction of greenhouses and although women may have worked in the fields, they are not very visible in the photographs of greenhouses.

Ödemiş Yıldız City Archive & Museum

Ödemiş is one of the first urban memory centers founded by a municipality in Izmir. Founded in 2012 at the site of the district's famous Yıldız Hotel (Figure 4) by the mayor from the Republican People's Party (CHP) Bekir Keskin, who had a personal interest in archives and collections, the center hired historian Engin Berber as an academic coordinator who was tasked with data collection, interpretation, curation, acquisition and archiving. Berber later hired two new graduates competent in Ottoman Turkish history to continue archiving and information gathering. Personal interview with Berber (April 16, 2022) revealed that none of the personnel have a background in gender studies.

The collection displayed at the center was generally donated by well-known families of Ödemiş (namely Saraçoğlu and Bengisu) and other items were acquired. The financial constraints of the municipality limited the number of items that could be acquired and the displays were then constructed using available material. Before the center was operational several meetings were held with locals, most of whom are men, to inquire as to how the center should be shaped (interview with Berber, April 16, 2022).

Figure 4: Exterior View of Ödemiş Yıldız City Archive & Museum (Source: https://www.cekulvakfi.org.tr/)

There is a two-fold thematic categorization based on modes of production and public/private life. The ground floor houses crafts of the district and recreates an Armenian barber shop, a woman laborer in the tobacco fields, a famous male clockmaker, a shoemaker and an impressive city archive (Figure 5). The first floor gives insight into the traditional Ödemiş family and home in certain rooms recreated to represent how life was like in Ödemiş. One room is the family room where a woman with a baby is sitting, another room is the dowry room where women are displaying their dowries, and another room is assigned to showcase a traditional kitchen with a woman by the stove.

Figure 5: Views from Ground Floor Displays of Ödemiş Yıldız City Archive & Museum (Photos by the authors)

This extensive floor also houses a pharmacy room, rooms dedicated to Şükrü Saraçoğlu, an important political figure from Ödemiş, and the Bengisu family, another well-known local family. There is another room dedicated to the famous Ottoman irregular soldiers of the region, called '*efe*', and their victories in the Turkish War of Independence. Other than the rooms focused on the domestic life of Ödemiş, most other spaces are almost exclusively based on men's experiences and victories.

A final room is a replica of the famous Yıldız Hotel room where many celebrities spent the night such as Zeki Müren, Safiye Ayla, Adnan Menderes and Necip Fazıl Kısakürek. In an adjacent building, there is a replica of a local movie theater where a woman is waiting in line with her son and another room dedicated to marriages and wedding rituals. The space allotted to weddings is almost exclusively dominated by women, bridal gowns and rites of passage during marriage. Entrance to this area is decorated with stories of successful marriages of Ödemiş that have lasted 40 years or more.

Seferihisar Urban Memory House

This center is located in an old mansion from 1929, which was officially registered by the Ministry of Culture and Tourism in 1986, and restored by the last owners of the building in 2013, Orhan Güler and

his family (Figure 6). Even though the center is promoted as "displaying various objects and documents regarding urban culture, life habits and history", there is currently no exhibition in the center. The center is commercial rather than cultural; as the ground floor of the building is occupied by a shop selling local products and a cafeteria expanding to the rear garden. There are four rooms on the first floor, one of which is used to store all the collected items regarding the urban memory of the district. The 'memories' displayed at this center are mainly composed of daily objects and furniture (Figure 7).

Figure 6: Exterior View of Seferihisar Urban Memory House (Photo by the authors)

Figure 7: Interior View of Seferihisar Urban Memory House (Photo by the authors)

The authors of this article discussed whether or not to include Seferihisar in this study due to the non-functioning nature of the center, however a decision was made to be inclusive since the center is open to visitors albeit one needs to personally request to see the room where the artifacts are (Figure 7). Urban memory centers are created to house local memories and an analysis also needs to be made when these centers become non-functional or are replaced all together. The center in Seferihisar does not tell a local

urban history, instead it seems to offer a cafe with great antique decorations. The ground floor housed the artifacts before the local cooperative needed a space to sell its products and a decision was made to move the memory related artifacts to a top floor.

Selçuk Urban Memory Center

Selçuk is the home of the ancient city of Ephesus and has a distinguished history of museums. This is the only center in this study that has gender experts as part of its staff and a conscious effort was made to include gender equality in the story-telling of the city. As memory centers cannot house items over 200 years old, many of the older artifacts are displayed at the various museums located throughout the city. An effort was made to tell stories of migration into Selçuk by including an equal number of men and women in interviews. Environmental psychologist Melek Göregenli served as an advisor on conducting the interviews with immigrants and focus groups with different locals. According to Göregenli (interview, April 17, 2022), everyone in Selçuk is an immigrant one way or the other and every one of them has a story that needs to be told. There was also an effort to include women tobacco workers who had an impact on Selçuk along with men who worked on the railroad that transformed the city. Historical artifacts are rarer than other memory centers but the story telling is more equally distributed from a gender perspective. There is a cultural heritage studies expert with gender awareness training along with a historian on staff and they serve as guides when visitors are at the center.

The center has both a chronological and a thematic display design. The ground floor chronologically outlines the development of Selçuk without placing the only emphasis on the ancient city of Ephesus so as not to take away from the more recent history of the city (Figure 8). A concerted effort is made to outline how the railroad changed migration into the city, how different events such as festivals unfolded in the city and the impact of the tobacco industry on the economy of Selçuk. As the city was transformed by historical tourism, the accessibility brought about by the railroad and the economic impact of the tobacco industry led to different waves of migration that transformed its demography. The first floor is dedicated to the stories of migrants and the national and international regions they migrated from (Figure 9). An effort was made to include migration from the Balkans and the east of Turkey with an equal number of migrant stories from women and men. The top floor is structured as a multi-purpose space where different events and trainings are held, with many events focusing on gender-related topics. It serves to disseminate information and create an interactive education space for locals to discuss various topics.

Figure 8: Views from Ground Floor Displays of Selçuk Urban Memory Center (Photos by the authors)

Figure 9: Views from First Floor Displays of Selçuk Urban Memory Center (Photos by the authors)

Tire City Museum

Tire, with a population of a little over 86 thousand people, historically had one of the more multi-ethnic populations in the region. A history of Jews, Circassians, Nakshibendis, nomadic Turks (Yörük) and Cretans inhabited the area during different time periods leaving their imprint on the city. It was also a trading hub during the Ottoman period. The museum in Tire is divided in two between the archives and the museum with exhibition halls and a living museum section. It is also named a “museum”, which means that they are audited periodically by the Ministry of Culture.

There are a total of 21 personnel who work in the museum including archeologists and historians. The interviews with the staff revealed a detailed understanding of women’s involvement in the city’s history. The archivist Ali Özçelik has an extensive collection of photographs from the region with women in many photos, a collection of women's mournful song (*ağıt*) recordings along with the guns and shells left over from the ‘*efe*’s of the region (Figure 10). Özçelik possesses materials that highlight the women

of the city and creates future opportunities to display artifacts focusing on women. Such a plan is currently not in the works (interview with Ali Özçelik, April 04, 2022).

Figure 10: Views from Archive Room of Tire City Museum (Photos by the authors)

The ground floor of the museum focuses on different crafts of the city, recreated to showcase the experiences of a tailor, a shoemaker and a photographer. Famous political figures from Tire are also displayed on the walls. There is also a section focusing on hamam culture. None of these rooms or figures represent women's experiences. The exclusion of women is limited to the ground floor as the basement level includes a "living museum" in which dying crafts from the city are displayed by those that are still practicing their crafts. Living museums strive to recreate historical settings with living individuals to provide an interactive experience of history and urban memory. This is the only site in this study that has created this type of experience. Here there seems to be an equal distribution of gender and in fact, some of the women inherited their crafts from their fathers. In this space you can experience craft making, purchase items and speak with the vendors themselves (Figure 11).

Figure 11: View from Living Museum in Tire City Museum (Photo by the authors)

Torbalı City Archive & Promotion Center

Torbalı is the largest city in this group and is currently experiencing a new wave of immigration due to refugee flows which gives the city great diversity, which is not reflected in the museum itself, nor are newer experiences incorporated into a more dynamic structure. The center has 4 personnel, two of whom are history teachers. The curator for the center is industrial designer and museologist Burçak Madran, who created 3 rooms based on three different themes. The first room begins with the evolution of the different modes of transportation in the remote district of Torbalı, and ends its chronological storytelling with the War of Independence (Figure 12). This room is mostly void of women's experiences and a more masculinist and nationalistic approach is employed.

Figure 12: Views from The First Room in Torbalı City Archive (Photos by the authors)

The second room focuses on the social lives of Torbalı locals. This is the only room with women's experiences but is limited to motherhood, bridal rituals and women's existence in the Republican

education system. This room also seems to mimic official storytelling found in national museums, highlighting hetero-normative patriarchal family life and reproduction. The third room is dedicated to Torbalı's agricultural industry and the impact of the earthquake of the early 20th century which caused significant destruction in the district. With regards to representations of the economic life, women are either cotton pickers, or bystanders in the photos and there is a photo of girl children posing in tobacco fields (Figure 13).

Figure 12: Views from the First and Second Rooms in Torbalı City Archive (Photos by the authors)

The museum, although designed with inviting colors, fails to deliver the experience of Torbalı's women and only showcases women in traditional settings. It is as if women's experiences were not taken into consideration when constructing the urban memory of Torbalı.

INTERPRETATION OF RESULTS

After evaluating the six urban memory centers of Izmir, we have created a typology of gender inclusivity based on how women are represented in private life re-enactments (Table 2). We define 'weak gender inclusivity' as the type of inclusivity that perpetuates gender stereotypes and either does not represent women in non-traditional settings such as public office or leadership positions or does not take into consideration women's contributions to the economy to the same extent as men's. A center may have an equal number of artifacts dedicated to women but if those displays only showcase women cooking, taking care of children or make references to traditional rituals such as becoming a bride we classify them as 'weak'. A 'medium level of gender inclusivity' is when women's experiences are incorporated to the same extent as men's albeit with some gender stereotyping limits. A 'high level of gender inclusivity' requires a new type of urban memory storytelling where women's experiences are valued and told in an equal way. For there to be high gender inclusivity a conscious effort needs to be made to unearth women's stories.

Table 2: Comparison of gender inclusivity in selected urban memory centers

Name	Source of Materials	Visual Representation	Public Life	Private Life	Level of gender inclusion
Balçova Urban Memory Center	Mostly women	Equal but divided	Almost exclusively men	Mostly women	Medium - Weak, gender stereotypes perpetuated
Ödemiş Yıldız City Archive & Museum	Mostly men	More men than women	Almost exclusively men	Mostly women	Weak gender stereotypes perpetuated
Seferihisar Urban Memory House	NA	No gender representation	NA	NA	NA
Selçuk Urban Memory Center	Equal	Equal	More men than women due to historical and cultural archives	As part of migration stories – equal	High
Tire City Museum	Almost exclusively men	Almost exclusively men	Exclusively men on the top floor Equal in "living museum"	More women than men	Weak (if "living museum" excluded) Medium (with "living museum" incorporated)
Torbalı City Archive & Promotion Center	Mostly men	More men than women	Mostly men	Equal but with stereotypes	Weak, gender stereotypes perpetuated

What is visible in 5 out of 6 memory centers in Izmir is that there is a public/private divide when it comes to gender representation. Men are displayed as decision-makers, political figures, national defenders, active in the economy, sports and public life and as those that shape the past and the future. Women, on the other hand, are seen as bastions of the private realm, in charge of childcare, domestic duties and the representatives of a chaste family and society. Women who fall outside these models, ie sex workers or women in the entertainment industry who have not achieved any type of fame, are completely absent from the city's urban memory. The absence of the different and scorned woman profile exists in all the urban memory centers. This visible divide between the public and private representation of women underlines the 'personal is political' phrase of second wave feminism. Women are represented in personal spaces but left out of public life and therefore their exclusion is a political representation of how traditional societies frame urban memory and in so doing cement an exclusionary display of societal memory.

Interviews with the curators and staff of these centers also revealed the importance of local government leadership, especially at the level of mayor. In some cases while urban memory projects began with one mayor, an electoral defeat meant that another newly elected leader may alter the make-up of the center

or close the center down altogether. Mayors, in line with their political motives, may also seek to provide urban memory as markers of a nostalgic past that may again be reiterated with the right leadership, which they feel they offer. In essence, as political tools, these centers become representatives of larger political ambitions and frame the society not as it is, but as the leader wants to see it.

CONCLUSION

In comparison to the chronological set-up of national history museums that legitimize, appreciate and normalize certain victories and successes of men in the history of a nation, one would expect from a thematic exhibition in a contemporary urban memory center a more emancipatory, non-essentialising and gender-inclusive construction of urban memory focusing on invisible and unrecorded fragments of daily life. However, the way the thematic rooms are categorized and arranged in our cases reveals that most of them do nothing other than normalizing and reconstructing traditional gender roles in different display formats. In recreating a space with urban memory, there is the drive to construct an existence that is more representative of the male dominated city than what exists in authentic daily life itself. This once again shows the influence of official history over urban memory, in which the latter is assimilated as much as it supports the former.

In line with populist tradition, the creation of a non-existing nostalgic past also legitimates those leaders in power that seek to recreate a system where there is a heteropatriarchal hierarchy, void of outsiders and based on traditional family values that highlight women's domestic duties and sacrificial roles in the society. Our interviews indicate one major obstacle in the equal representation of women as being the selective bias of populist decision-makers which leads to a hetero-normative hierarchal framing of local life curated by those that seek to maximize their votes and place themselves as the voice of the traditional Turkish family and the sacred unquestioned unity of society in which women do not question the order. If women are to stay silent, then they must be kept and displayed in those spaces in which they serve the traditional understanding of the family, the city and the nation.

Moreover, our limited on-site observations have revealed that most of the urban memory centers affirm and legitimize a nationalist, elitist and essentially heteropatriarchal approach to urban memory and its representations; therefore, the role of elected local leaders, who face a new election every 5 years, in utilizing urban memory to contribute to their own status and branding of the city should also not be discounted in analyzing these centers. We conclude that in these centers women are either invisible or silent without questioning the existing heteropatriarchal order, while traditional gender roles are normalized and (re)constructed in different display layouts and formats. In a Habermasian and postfeminist perspective, we emphasize the significance of alternative narratives in the construction of a holistic and inclusive urban memory.

REFERENCES

Albasan, I. (2020). Türkiye'de Kent Müzeciliği ve Bu Bağlamda İstanbul ve Roma Kent Müzelerinin Bir Karşılaştırması, *UNIMUSEUM*, 3(1), 15-22.

Bélanger, A. (2002). Urban Space and Collective Memory: Analyzing the Various Dimensions of the Production of Memory, *Canadian Journal of Urban Research*, 11 (1), 69-92.

Berktay, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları.

Cremaschi, M. (2021). Place is memory: A framework for placemaking in the case of the human rights memorials in Buenos Aires, *City, Culture and Society*, 27, 1-9.

Crinson, M. (2005). Urban Memory- An Introduction, in Mark Crison (Ed.) *Urban Memory History and amnesia in the modern city*, (pp. xi-xxiii). London and New York: Routledge.

Dedehayır, H., Değirmenci, M. (2013). *Kent Tarihi Müzeleri ve Arşivleri*, İstanbul: ÇEKÜL Vakfı-Tarihi Kentler Birliği Publications

Fidangenç, A. N. Ş. (2014). City Museums in Turkey, *idealkent*, 12, 171-188.

Halbwachs, M. (1980). *The collective memory*. Harper and Row.

Hocaoğlu, B. (2020). Hafıza Mekânlarının İktidar Aracı Olarak Kullanılması Üzerine Bir Değerlendirme, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 177-195.

Hrycyk, Antonette M. (2015). *Visitor Interpretation of Gender within a History Museum Exhibition* (Unpublished Master's Thesis). The Ohio State University.

Huyssen, A. (1994). *Twilight Memories: Marking Time in a Culture of Amnesia*, London: Routledge.

Keskin, N. (2014). Kentlerde Yeni Bellek Mekanları: Kent Müzeleri, *folklor/edebiyat*, 20(79), 25-39.

Kuźma, Inga B., Pietrzak, E. (2020). Gendering Memory: Intersectional Aspects of the Polish Politics of Memory, *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 16(1), 102-118.

Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire, *Representations* (26): 7–24.

Schraut, S., Paletschek, S. (2008). Remembrance and gender: making gender visible and inscribing women into memory culture. Sylvia Paletschek (Ed.) *The gender of memory:*

cultures of remembrance in nineteenth- and twentieth century Europe (pp. 267-287), Frankfurt: Campus.

VERBAL HYGIENE AND GENDER ROLES: EXPLORING LANGUAGE LEARNERS' AWARENESS OF AND ATTITUDES TOWARDS POLITICALLY (IN)CORRECT LANGUAGE

Büşra Müge Özdil[1], Instructor
School of Foreign Languages, Middle East Technical University, Güzelyurt, North Cyprus
bozdil@metu.edu.tr

Naciye Kunt, Prof. Dr.
Department of Foreign Language Education, Faculty of Education, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus
naciye.kunt@emu.edu.tr

ABSTRACT

Politically Correct Language (PCL) has been generally associated with inclusive, non-offensive and bias-free language. Although the conceptualization of terms changes over time and varies across cultures, the core feature of this notion has always been eliminating insult at the marginalized, disadvantaged and minority groups so as to promote social equality and tolerance. One major area PCL has been found useful to implement might be considered as linguistic sexism, which manifests itself when "an inappropriate, unjust distinction between the genders or sexes is encouraged by the language used in the speech" (Ahmad, Qureshi & Akram, 2022, p. 99). In tandem with altering needs, point of views, values and issues of the world, various definitions and functions have been attributed to the concept of Political Correctness (PC). Even though there are descriptive, clear-cut and referential definitions of PC in theory, they may not help much to comprehend what PC means in diverse contexts, how it functions in practice and how it contributes to building an inclusive community. This study, therefore, aims to uncover language learners' awareness of gender-related PCL along with their opinions and attitudes towards this debated construct. The data were collected through the Test of the Use of English with Political Correctness (Phumsiri & Tangkiengsirisin, 2018), Politically Correct Language Opinions and Attitudes Survey (Phumsiri & Tangkiengsirisin, 2018) and semi-structured individual interviews. The findings reveal a certain level of awareness of the issue and positive attitudes towards the concept particularly in the formal settings and occasions. Further issues regarding the daily correspondence of this concept are voiced by the participants. The study bears several implications with regards to the ambiguous relationship between equality and PC, the level of awareness in the society and the difficulty of changing fixed politically incorrect expressions in the language.

Keywords: Gender Roles, Linguistic Sexism, Politically Correct Language, Language Education, Critical Pedagogy.

INTRODUCTION

[1] Corresponding author: Büşra Müge Özdil, bozdil@metu.edu.tr

Politically Correct Language (PCL) has been generally associated with inclusive, non-offensive and bias-free language (Dvorak, 2013; Hughes, 2010; Lichev & Hristoskova, 2017; Lina, 2018; Phumsiri & Tangkiengsirisin, 2018; Rosenblum, Schroeder, & Gino, 2019). Although the conceptualization of terms changes over time and varies across cultures, the core feature of this notion has always been eliminating insult at the marginalized, disadvantaged and minority groups so as to promote social equality and tolerance. One major area PCL has been found useful to implement might be considered as linguistic sexism, which manifests itself when "an inappropriate, unjust distinction between the genders or sexes is encouraged by the language used in the speech" (Ahmad, Qureshi & Akram, 2022, p. 99). Sexist language might be visible by firstness (e.g. *he/she, ladies and gentlemen* and etc.), the generic use of *he* or *man* as in *postman* and inherently feminized words such as *Miss and hostess* (Mills, 1995; Selvi & Kocaman, 2021). Considering the existence of (c)overt masculine dominancy and feminized expressions in English language, there is a need to problematize the issue of gender roles in relation to the language use. To this end, PCL might be regarded as a critical stepping stone to create a just, humane and democratic society.

In tandem with altering needs, point of views, values and issues of the world, various definitions and functions have been attributed to the concept of Political Correctness (PC) (Al-Rawi, 2017; Dickson, 2017; Dzenis & Faria, 2020; Phumsiri & Tangkiengsirisin, 2018; Rosenblum, Schroeder, & Gino, 2019). A conclusive and generic conceptualization, however, has not yet been suggested by social scientists, linguists, scholars and researchers in general. The main reason why it has been a disputed construct might be explained with its inherently controversial nature (Hughes, 2010; Li-na, 2018; Rosenblum, Schroeder & Gino, 2019). That is, the question of correctness by whom and for whom seems to remain inconclusive due to the diverse political and ideological interests and agendas. To be more specific, its interaction with various ideological, political, cultural, social and historical realities constantly ascribe different and additional functions as well as conceptualizations to this construct. Moreover, the notion of being political with its already ideological nature makes the concept far from a shared understanding. For this reason, despite its initial purpose to promote equality, it may not serve to this goal with its conflicting nature in its practical sense.

Even though there are descriptive, clear-cut and referential definitions of PC in theory, they may not help much to comprehend what PC means in diverse contexts, how it functions in practice and how it contributes to building an inclusive community (Dickson, 2017; Hughes, 2010; Li-na, 2018; Phumsiri & Tangkiengsirisin, 2018; Simpson & Aly, 2018). For this reason, PCL needs to be handled with utmost care with particular attention to its conflicting nature and debated characteristics.

LITERATURE REVIEW

Although PC has grown in popularity recently, there is a scarcity of scholarly investigation into this notion (Phumsiri & Tangkiengsirisin, 2018; Rosenblum, Schroeder & Gino, 2020). Moreover, existing studies do not particularly dwell on its relationship with language learning despite the close ties among language learning, justice, peace and tolerance.

Among few studies conducted in relation to language learning, the most recent one has examined master's degree students' use of English with PC in Thai context (Phumsiri & Tangkiengsirisin, 2018). While some respondents seemed to be aware of PC regarding racism, another group of students had a heightened awareness of gender-related PC. Although the participants defined PCL as a respectful language, they reported some reservations regarding its translation into daily life. In a similar vein, the respondents in Banning (2004) and Rosenblum, Schroeder and Gino (2020) seem to be confused about the real purpose of PC and practical side of PCL. Another study related to the English language learners' views of PC was conducted by Lin (2010) more than a decade ago at a U.S. university. The data collected through a questionnaire and open-ended questions showed the most commonly used PCL was associated with race and ethnicity, and gender-related PCL was not a priority for the attendees. As a final word, all the respondents underlined that the popularity of PC is not temporal, but the term will keep developing and growing. Similarly, Strauts and Blanton (2015) and Marques (2009) came up with diverse perceptions of PCL together with mixed feelings about its practicality in daily life.

Scant attention to the issue in question can be concluded from the review of existing related studies in this section. Moreover, although language (use) is closely tied to the perception of the world and social realities, the absence of studies particularly in the field of English language learning creates an important gap in the literature to be replenished. In order to fill this niche in the literature, the present study aims to shed light on the language learners' awareness of and attitudes towards using English in a politically (in)correct way in Turkish higher education context through a mixed-method approach. Keeping the complexities and different conceptualizations of the PCL in mind, this study seeks to contribute to the limited academic research in the relevant field by answering the undermentioned questions:

- To what extent are preparatory school students aware of gender-related Politically Correct Language?
- What are the attitudes of preparatory school students towards gender-related Politically Correct Language?

METHODS

The present study adopted an explanatory sequential mixed method research design, where the researchers first collect quantitative data, analyse them, and then, try to build on them with qualitative

research (Creswell, 2014). The study was conducted at the school of foreign languages of a university located in the Turkish Republic of Northern Cyprus. The informant pool consists of twenty-six upper intermediate level students studying at the online EPP.

To obtain consistent and reliable data regarding PCL, the present study gathered data through the Test of the Use of English with Political Correctness (Phumsiri & Tangkiengsirisin, 2018), Politically Correct Language Opinions and Attitudes Survey (Phumsiri & Tangkiengsirisin, 2018) and semi-structured individual interviews. The test in question included eight gender-related vocabulary items and expressions to evaluate the participants' awareness of PCL and to explore their tendencies to use it in their daily lives. The other data collection tool, opinions and attitudes survey, intended to uncover participants' views of PC together with its core characteristics and practical use. Interviews, on the other hand, were employed to be more informed about the informants' views, preferences and attitudes (Dörnyei, 2007). Inductive coding was applied in data analysis, where the researchers initially analysed and coded data and then formed overarching categories out of the coded data (Creswell, 2014; Merriam, 2009).

RESULTS AND DISCUSSION

The findings obtained from the gender-related questions in the test revealed that the majority of the respondents seem to have a high awareness of PCL in terms of gender. The highest rate of familiarity with the gender-related language was noted in the item 1 (his/her/ their), 8 (police officer), 10 (cabin crew/ flight attendant), 15 (humankind) and 23 (artificial). Upon being asked the rationale for choosing these options, P5, for instance, argued that using police officer rather than policeman or policewoman is "*not on purpose*", and s/he has never thought about whether it is gender-neutral. S/he further added that because of the exposure "*at the primary school*" to the chunk "*office-officer*", s/he might have a tendency to use this form of the word. Another issue highlighted by P3 was with regards to the item 15 (humankind), which was the one s/he "*heard in American movies and the reading texts in class*." To this end, the gender-neutral choices do not seem to derive from the careful analysis of the words through the lens of PC, but the exposure from various sources.

A relatively lower level of agreement among the informants can be seen in the item 5 (businessperson), 22 (folks/ friends), 26 (mail carrier). As for the justification of the informants for these options, P3 referred to his/her experiences about the item 22 (folks/ friends), and put forward that "*when you enter a place, everybody says hello guys*." For this reason, the words -folks or friends- do not sound "*natural*" to him/her, which was also supported by P2. Similarly, mail carrier was considered "*not familiar*" (P2), "*not natural*" (P5) and even "*strange*" (P4). Businessperson, however, revealed contradictory results among the informants. To illustrate, P2 and P4 did not see any harm in using businessman or businesswoman depending on the sex of the person. P1 and P5, however, strongly favoured the gender

neutral version of the word since regarding the sex as a decisive factor in using a word is related to sexism. What's more, both participants mentioned their careful attention to using the neutral version promoted by some attempts to fight sexism both in their native tongue and English. P5's comments are illustrative at this point: "*I don't remember when, but I heard "iş insanı" in Turkish first. Then, I realized the word in English, too and I started to use it.*"

In conclusion, the findings with respect to the gender-related PCL displayed a high awareness of such concept. The justification of the respondents, however, seem to divert from the purpose of equality or avoiding bias. In fact, a variety of reasons and sources such as exposure in the media, daily life, formal instruction and native language were suggested by the participants.

As for the informants' attitudes towards PCL, the analysis of the interviews indicated such positive connotations attached to the PCL as "*kind, formal, non-offensive, far from discrimination*" (P1, P2, P3). In contrast, P4 and P5 seemed to be critical of the meaning and purpose of such language. To exemplify, P4 did not believe "*justice is related to the PCL.*" S/he rather prefers people to show their intentions "*with their actions, not with their words*." S/he further added the following comment:

> "I don't think this creates any awareness because for example a guy will say
> a woman belongs to the kitchen and she is just going to cook and she cannot drive.
> Using PCL is not going to fix this. In my opinion, culture and people around you
> affect this, but not the language."

The findings in the related questions of the survey confirm the general positive attitude towards PC and PCL as well as some debatable issues regarding its practical use as shown in previous studies (Banning; 2004; Lin, 2010; Marques. 2009; Phumsiri & Tangkiengsirisin, 2018; Rosenblum, Schroeder & Gino, 2020; Strauts & Blanton, 2015). To this end, the lack of a shared understanding was reflected in the responses of the participants to the questions in the survey. That is, the majority of the participants seemed to recognize the significance of the PCL to enhance equality particularly in the formal places, government activities, school and media. However, the promotion of the PCL at home, between friends or causal life did not attract as much attention as the formal settings since the participants regarded such language as a rather formal one far from the daily life and language. What can be concluded from the responses in this section is that the practical use of the PCL as a social construct is centred on its use in the formal settings, occasions and media devoid of a lot of political implications for the informants in the present investigation.

CONCLUSION

The present study seems to yield similar results to those conducted previously in the field of PC (see Banning, 2004; Lin, 2010; Strauts and Blanton, 2015; Marques, 2009; Phumsiri & Tangkiengsirisin, 2018; Rosenblum, Schroeder & Gino, 2020). What can be considered different from the existing studies, however, is the qualitative phase of the study which has provided a wealth of underlying ideas, real intentions and misconceptions regarding the concept and its daily use. For instance, although a great number of participants seem to hold positive attitudes in the survey, this view is mostly related to formality and kindness in the interviews. Fewer references, on the other hand, are made to the ties of PC with equality, inclusivity, diversity and tolerance. To this end, a positive approach on the surface level and in a different sense from its intended meaning may not necessarily mean the positive attitudes of the respondents. In fact, it can be regarded as somehow limited understanding of the target issue.

Another conclusion which can be drawn from the study in question is with regards to the translation of the concept into daily utterances. Considering the everyday use of language through the lens of PC too formal and redundant might be reductive for such a loaded concept. Although this seems to derive from the inherent conflict which the concept bears as revealed in its historical development, such core elements of PC as power, politics, equality, diversity and tolerance need to be re-established. Furthermore, the semantic borders of the construct had better be made more visible and accessible. Otherwise, the construct which aims to erode inequalities might be interpreted differently by different interlocutors, which may lead to different forms of inequalities and marginalization.

Since language is not in isolation from the social, political, historical and cultural realities, it affects and is affected by social interrelations. Assuming language is the reflection of mind-set and prevalent attitude towards life, words are too significant and value-laden to reduce to mere tools to convey meaning. Moreover, the fact that it is a vibrant and fluid term which is subject to change in the course of time highlights the significance of a need to examine the words in relation to the changing realities and conditions. To this end, critical reflection on PC and PCL, utmost attention to comprehending the rationale behind it, being exposed to it by a variety of sources such as formal instruction, family, friends and media and its adoption as a lens in the formation and use of words seem to be ways of having a heightened awareness of the construct.

REFERENCES

Ahmad, M., Qureshi, S., & Akram, K. (2022). A study of the linguistic sexism in dawn newspaper. *Competitive Social Science Research Journal*, *3*(2), 99-111.

Al-Rawi, M.K.S. (2017). Theoretical analysis of political correctness views. *iJARS International Journal of Humanities and Social Studies*, *3*(2), 1-9.

Banning, M. E. (2004). The limits of PC discourse: Linking language use to social practice. *Pedagogy: Critical Approaches to Teaching Literature, Language, Composition, and Culture*, *4*(2), 191-214.

Creswell, J. W. (2014). *Research design. qualitative, quantitative and mixed methods approaches*.(4th ed.). New York: Sage Publications.

Codevilla, A., M. (2016). The rise of political correctness. *A Journal of Political Thought and Statesmanship*, *14*(4), 37-43.

Dickson, J. (2017). "*What did you just say?": Defining and measuring political correctness* (Unpublished Doctoral dissertation). The University of Texas, Arlington.

Dörnyei, Z. (2007). *Research methods in applied linguistics.* Oxford: Oxford University Press.

Dvorak, V. (2013). *"Political correctness" and multiculturalism in English-speaking countries* (Unpublished master's thesis). Masaryk University, Brno.

Dzenis, S., Nobre Faria., F. (2020). Political correctness: The twofold protection of liberalism. *Philosophia*. 48, 95–114.

Hughes, G. (2010). *Political correctness: a history of semantics and culture*. New Jersey: Wiley-Blackwell.

Lichev, V. & Hristoskova, M. (2017). Political correctness-between fiction and social reality. *Philosophies*, *2*(15), 1-11.

Lin, H. (2010). *A study of the use of politically correct language on the campus of a U. S. Midwestern University*. 2010 International Conference on Language Education for Specific Purpose, Tainan, Taiwan.

Li-na, Z. (2018) Political correctness in American English and its implication in TEFL. *Sino-US English Teaching*, *15*(2), 65-69.

Marques, J. F. (2009). How politically correct is political correctness? A SWOT analysis of this phenomenon. *Business & Society*, *48(*2), 257-266.

Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco: Jossey-Bass.

Mills, S. (1995). *Feminist stylistics*. London: Routledge.

Phumsiri, N. & Tangkiengsirisin, S. (2018). An analysis of the use of English with political correctness: A case study of graduate students in Thailand. *Arab World English Journal*, *9*(4), 447-463.

Rosenblum, M., Schroeder, J., & Gino, F. (2020). Tell it like it is: When politically incorrect language promotes authenticity. *Journal of Personality and Social Psychology*. 119(1), 75-103.

Selvi, A. F., & Kocaman, C. (2021). (Mis-/Under-) Representations of gender and sexuality in locally-produced ELT materials. *Journal of Language, Identity & Education*, *20*(2), 118-133.

Simpson, R. M. & Aly, W, (2018). Political correctness gone viral. In Fox, C & Saunders, J, (Eds.), *Media ethics, free speech, and the requirements of democracy* (pp. 125-143). Oxfordshire: Routledge.

Strauts, E., & Blanton, H. (2015). That's not funny: Instrument validation of the concern for political correctness scale. *Personality and Individual Differences*, 80, 32– 40.

ARTICLES IN TURKISH – TÜRKÇE MAKALELER

WOMEN IN ART OF JUSTICE

Esra Ersoy, Attorney at Law& Lecturer
International Law, Faculty of Law, Bahcesehir Cyprus University, Nicosia, North Cyprus
av.esra.ersoy@gmail.com

ABSTRACT

As we far moved into the 21st Century Law as a profession keeps its high demand for young generation despite the lack of public trust to justice mechanisms and confidence for legal professionals. The fast-paced time of our era came with ethical confrontations in legal field and questions on justice and equality which has been highlighted during the time of pandemic.

When we investigate the historical developments in legal profession, we see that in ancient Rome, advocacy started as a profession which could be practiced only by men, free persons. Although justice was represented by Justitia, the roman Goddess of justice. Definition of legal profession is made often by debates, even battles of facts whereas the course of justice is linked with absolute decisions and labeling right or wrongs. Similarly, the Greek goddess Themis was the guardian of justice and fairness but at the courts only men were present to find and defend justice often open to public in grand arenas via controversies.

Limited practical learning imparted in law schools, very little time dedicated for the development of interpersonal skills essential for conflict prevention and resolution, raise lawyers which are qualified only for the rigid application of rules. Young lawyers lack adaptability to changing conditions and contemporary needs of the society. Articulation of different notion of professional responsibility inspired the research on the role of women legal professionals to the extent how and whether they could present their sensible and nurturing qualities on "art of justice".

In one of the most popular far eastern writings in the Art of War, Sun Tzu defined law as an expression of love. Today it is critical to root legal professional practices in a social context. Today's legal professionals should not isolate their private morality as distinct. They should integrate their individual emotions and instincts to be able to reconnect with the moral dimensions of the profession to put into professional decision-making.

The social, economic, and cultural barriers to women together with political and legal barriers limited the women legal professional presence up until the 19th century. Although the number of women has increased steadily over the years, as in other professions we may observe gender-oriented stratifications in legal professions as well which is presented between different occupations in the field of law as well as in the distribution of power positions within the same occupation, in Turkey.

This article aims to bring about a new viewpoint to the presence of women in law practice, referencing to the attributions to qualities new era requires in legal professions. Instead of fitting in to the men's world we would like to remind that justice and law has been related care, trust, and love, not with battle or war since ancient teachings. In this study, we would like to look into how this qualities could be re-integrated into legal education for a harmonious well-functioning society where future legal practitioners will play an active role in law making, conflict resolution, dispute prevention and court trials.

Keywords: Justice, Women, Legal Profession, Law, Trust.

ADALET SANATINDA KADIN

Esra Ersoy, Öğretim Üyesi, Avukat
Uluslararası Hukuk, Hukuk Fakültesi, Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs
Email: av.esra.ersoy@gmail.com

ÖZET

21. Yüzyılda ilerlediğimiz şu günlerde, toplumun adalet mekanizmalarına ve hukukçulara olan güven eksikliğine rağmen, meslek olarak hukukçuluk genç nesil tarafından talep edilmeye devam etmektedir. Çağımızın hızlı temposu ve pandemi döneminde vurgulanan hukuk alanındaki etik yüzleşmeler, adalet ve eşitlik üzerine sorularla geldi.

Hukuk mesleğindeki tarihsel gelişmeleri incelediğimizde, Adaletin Roma adalet tanrıçası Justitia tarafından temsil edilmesine rağmen eski Roma'da avukatlığın sadece erkeklerin, özgür kişilerin yapabileceği bir meslek olarak başladığını görüyoruz. Hukuk mesleğinin tanımı genellikle tartışmalar, hatta gerçeklerin savaşları ile yapılırken, adaletin seyri mutlak kararlarla ve doğru ya da yanlışları etiketlemekle bağlantılıdır. Benzer şekilde, Yunan tanrıçası Themis adalet ve hakkaniyetin koruyucusuydu, ancak mahkemelerde sadece erkekler, tartışmalar yoluyla büyük arenalarda halka açık olan adaleti bulmak ve savunmak için hazır bulundu.

Hukuk okullarında verilen sınırlı uygulamalı öğrenme, çatışmaların önlenmesi ve çözümü için gerekli olan kişilerarası becerilerin geliştirilmesine çok az zaman ayrılmaktadır, yalnızca kuralların katı bir şekilde uygulanması için nitelikli avukatlar yetiştirmektedir. Genç avukatlar, değişen koşullara ve toplumun çağdaş ihtiyaçlarına uyum sağlama becerisinden yoksundur. Farklı mesleki sorumluluk nosyonlarının dile getirilmesi, kadın hukukçuların "adalet sanatı" konusundaki mantıklı ve besleyici niteliklerini nasıl ve ne şekilde sunabilecekleri ve gösteremeyecekleri ölçüde rolüne ilişkin araştırmaya ilham verdi.

En popüler uzak doğu yazılarından birin Savaş Sanatı'nda Sun Tzu, hukuku sevginin bir ifadesi olarak tanımladı. Bugün, yasal profesyonel uygulamaları sosyal bir bağlamda köklendirmek çok önemlidir. Bugünün hukukçuları, kendi özel ahlaklarını ayrı olarak tecrit etmemelidir. Mesleki karar verme sürecine dahil etmek için mesleğin ahlaki boyutlarıyla yeniden bağlantı kurabilmek için bireysel duygu ve içgüdülerini bütünleştirmelidirler.

Batı'nın adalete atfettiği nitelikler kadınsı olarak nitelendirilseler de, kadınların önündeki sosyal, ekonomik ve kültürel engellerle birlikte siyasi ve yasal engeller, kadınların hukukçular arasındaki varlığını 19. yüzyıla kadar sınırladı. Kadın sayısı yıllar içinde istikrarlı bir şekilde artmasına rağmen, diğer mesleklerde olduğu gibi, hukuk alanında da toplum içindeki güç pozisyonlarının dağılımında da toplumsal cinsiyete dayalı tabakalaşmalar gözlemleyebiliriz.

Bu makale, yeni çağın hukuk mesleklerinde gerektirdiği niteliklere atıfta bulunarak, kadının hukuk pratiğindeki varlığına yeni bir bakış açısı getirmeyi amaçlamaktadır. Erkeklerin dünyasına uymak yerine, eski öğretilerden bu yana adalet ve hukukun, savaş ya da savaşla değil, ilgi, güven ve sevgi ile ilişkili olduğunu hatırlatmak isteriz.

Bu çalışmada, geleceğin hukukçularının hukuk yapımında, uyuşmazlıkların çözümünde, uyuşmazlıkların önlenmesinde ve mahkeme yargılamalarında aktif rol oynayacakları uyumlu ve iyi işleyen bir toplum için bu niteliklerin hukuk eğitimine nasıl yeniden entegre edilebileceğini incelemek istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Kadın, Hukuk Mesleği, Hukuk, Güven.

GİRİŞ

21. Yüzyılda ilerlediğimiz şu günlerde, toplumun adalet mekanizmalarına ve hukukçulara olan güven eksikliğine rağmen, meslek olarak hukukçuluk genç nesil tarafından talep edilmeye devam etmektedir. Çağımızın hızlı temposu, artan çok boyutlu insan ilişkileri ve son dönemde pandemı ile vurgulanan etik yüzleşmeler, adalet ve eşitlik sorularını da beraberinde getirmektedir.

Geleneksel yaklaşımla, hukukçu denildiğinde tanım genellikle tartışmalar, hatta olgu savaşları ile yapılmaktadır. Adaletin seyri mutlak kararlarla ölçümlenmekte ve kesin 'doğru' ya da 'yanlış'la etiketlendirilmektedir. Hukuk fakültelerinde verilen sınırlı uygulamalı öğrenme süreçlerinde , çatışmayı önlemek ve uyuşmazlık çözümü için gerekli olan iletişim becerilerinin geliştirilmesine neredeyse hiç zaman ayrılmamıştır.

Günümüzde yetiştirilen hukukçular, avukatlık, hakimlik ve savcılık meslekleri için hazırlanırken mevcut sistem ve kurallar üzerinden karar ve yargılamalarda bulunmak için eğitim almaktadırlar. Yerine göre gözü kara, tuttuğunu koparan, sözünü dinleten, objektif ve tarafsız yaklaşan, soğuk kanlılıkla hareket edebilen hukuk profesyonelleri övülmektedir. Genç adaylar neredeyse insani vasıflarını yok saymaya teşvik edilmektedirler. üstelik en temel insani ihtiyaç olan güvenlik sorununun aracı olarak adalet erişimi, evrensel insan hakları arasında sayılmıştır.

Bu agresif ve robotik tanımlamalar, hukukçuları gelişen ve değişen ve de doğası gereği her biri kendine özgü yeni durum ve çatışmalarda uyumsuz ve hatta hantal bırakabilmektedir. Oysa ki her gün hızla değişen ve küreselleşen dünya, alternatif uyuşmazlık çözümlerinin önemini artırmıştır. Bu durum farklı mesleki sorumlulukların ve beklentilerin dile getirilmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu fark ediş, bugünki çalışmaya ilham vermiştir. Çalışmayla, "Adalet sanatı" icrasında Kadın profesyonellerin, mantıklı, duyarlı ve besleyici niteliklerini nasıl ve ne şekilde kullanabilecekleri ve maskülen bir profil çizmek zorunda olup olmadıkları üzerine düşündürmek hedeflenmiştir.

Hukuk ve kadın denildiğinde aklımıza ilk gelen, maalesef kadınların uğradığı hak ihlalleri, kadına biçilen kurban rolü, mesleki eşitsizlik ve zorluklardır. Öte yandan, Uzakdoğu'nun en popüler yazılarından biri olan Savaş Sanatı'nda hukuk, Sun Tzu tarafından hukuk aşkın ifadesi olarak tanımlanır.Aslinda hukuk tanımının özü itibariyle çatışmadan uzak bir sevgi eylemiyle açıklanması, huzur ve güvenliği tesis etmesi amaçları düşünüldüğünde, çok daha anlamlıdır.

Her birinin önemini yadsımadan, amacımız erkek dünyasında kadının farklılığının ve uyumsuzluğunun altını çizen farklılıkları keskinleştirmekten değildir. İhtiyaç duyulan hakkaniyetli çözümler için yeterli, üretken, bilinçli, duyarlı ve korumacı dişil niteliklerin günümüz uyuşmazlıklarının çözümündeki gerekliliğine değinmek istiyoruz.

Bugün, hukuk mesleği uygulamalarını sosyal bir bağlamda dayanaklandırabilmek çok önemlidir. Ancak bu şekilde sarsılan adalet sistemine güven ve toplumsal huzur tesis edilebilecektir. Günümüz hukukçuları, ahlak anlayışlarını objektif değerlendirmeler yapabilmek gayretiyle ya da güçlü savunularda bulunabilmek adına bir kenara koymaktadırlar. Hatta empati yeteneklerini geliştirerek tüm tarafları kapsayan, kollayıcı bir çözüme odaklanmalıdırlar. Aslında genel fayda, hem avukatlar hem de hakim ve savcılar için ulaşılması hedeflenen bir mesleki sonuçtur. Meslek etiği, müvekkil avukat ilişkileri, hakimlik mesleğinin zorunlu kıldığı adil yaklaşım ve savcıların gerçeğe ulaşma ve bu yönde araştırma yapma yükümlülükleri de ancak bu vicdani değerlerin meslek uygulamalarına

entegrasyonuyla mümkün olabilecektir. Adalete ve yargı sistemine güvenin yeniden tesis edilmesi bu insani özelliklerin öne çıkarılabilmesi ve genel ahlaki değerlerin meslek profesyonelleri tarafından icrası ile mümkün olabilecektir.

Güvenlik, koruma, kollama, büyütme, geliştirme, paylaştırma ve hatta savunma agresif eril eylemler değildirler, aslında dişilikle özdeşleştirilirler. Hukukçuluk mesleğine farklı bir bakış açısıyla yaklaştığımızda kadın profesyonellerin adalet sistemindeki güçlü konumları dikkat çekmektedir. Bir diğer amacımız da genç hukukçuların hukuk eğitimine bu dişil niteliklerin nasıl entegre edilebileceği üzerine de düşünülmeye başlamasını sağlamaktır. Yine adalet tanımına bir özen etiği açısından yaklaşılmakta ve bu kavram üzerinde yeniden düşünme olasılığını araştırılmaktadır.

HUKUK MESLEĞİNDE KADININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Hukuk mesleğini tarihsel bakımdan incelediğimizde, meslek olarak ilk kez antik Yunan kavminde ve Roma'da görmek mümkündür. Avukat sözcüğü de bilinen manasıyla eski Yunancada, "üstün, ayrıcalıklı ve güzel konuşan" anlamına gelen "Advo-Catus" 'tan türemiştir. Hukukçuluk mesleği sistematik olarak Roma'da fiili karşılığını bulur. Adaletin, Roma`da bir tanrıça 'Justitia' tarafından temsil edilmesine rağmen, hukuk mesleğinin kalıntılarını incelediğimiz zaman sadece "hür persona'ların (kişilerin) ve erkeklerin" avukatlık mesleğini icra ettiklerini görürüz. Mesleğinin tanımı münakaşa, mücadele, ispat ile yapılıyordu. Antik yunan`da arenalar kurulmakta ve konuşmada ve iknada güçlü, haklı ve doğru sayılmaktadır. Roma örneğindeki çelişki antik yunan mitolojisi ve hukuk uygulamalarında da kendini göstermektedir. Benzer şekilde, Yunan tanrıçası Themis adalet ve adaletin koruyucusuydu. Ve fakat mahkemelerde sadece erkekler, tartışmalar yoluyla, halka açık büyük arenalarda adaleti bulmak ve savunmak için hazır bulunabilirlerdi. Aynı karakteristikleri üzerinden kurulmuş olan günümüz sisteminde, adaletin seyri mutlak kararlarla ve doğru ve yanlışların kati tespitiyle hedeflenmektedir ve çoklukla somut olay hakkaniyeti sağlanamayarak toplum vicdanı önünde tartışmalar doğurmaktadır.

Antik Çağ hukuk uygulamasında görülen bu ataerkil odaklı maskülen yapı, 19. yüzyılın son çeyreğine dek varlığını koşulsuz bir temelde sürdürmeye devam etmiştir.

19. yüzyılda kadın haklarının savunulması adına çeşitli gelişmeler meydana geldiyse de aslında ilk hareketler, Fransız Devrimi sonrası "*ilk dalga feminizm*" adı altında gelişmiştir. 19. yüzyıldan başlayarak sürekli gelişen kadın hareketleri ve eşitlik mücadeleleri, ilk olarak Fransız Devrimi'nde kendini bulmuştur. Fransız Devrimi'nin her alanda ön gördüğü "eşitlik ve hürriyet" gibi kavramları cinsiyet bağlamında da benimsemeye çalışan kadınlar, devrimin çeşitli aşamalarında yoğun olarak yer almışlardır. Bastille Kalesi'nin zaptındaki kadınların çoğunlukta olduğu da tahmin edilmektedir.

Fakat çoğu devrimde görüldüğü üzere "tersine dönme" sorunsalı burada da ortaya çıkmış, kadınların organizasyonlar kurarak geliştirmeye çalıştıkları "müşterek cinsiyet eşitliği" metaforu sekteye

uğramıştır. Böylece kadınların devrimin üst mercilerinde yer almaları engellendiğinden toplum nezdinde kabul edilecek profesyonel mesleklerde çalışma olanakları da başlamadan son bulmuş, neredeyse yüz yıl gecikmiştir.

Mahiyeti vasfıyla "profesyonel meslek" olarak tanımlanan hukuk mesleği, ataerkil ve maskülen yapılanmasıyla birlikte kadınların 19. yüzyılın son çeyreğine kadar dışında kaldığı bir meslektir. Antik Roma'ya dayanan bu tarihsel süreçte kadınlar; çeşitli dini, sosyal ve erkek egemenliğin verdiği otoriter sebeplerle avukatlık, yargıçlık, savcılık ve akademisyenlik gibi çeşitli hukuk mesleklerinden mahrum bırakılmışlardır. Bu durum, 20. yüzyılda kadınların elde etmeye başladığı politik haklarla birlikte son bulmaya başlamış; kadınların çeşitli profesyonel mesleklerdeki sayıları artmaya başlamıştır. Fakat günümüzde aynı konu ele alındığında, kadınların iş hayatına katılım oranları hala azdır.

Yine kendi coğrafyamız ve tarihimize baktığımızda, Osmanlı'da hukuk mesleğini icra eden "kadılar" dışında 18. yüzyılın sonuna kadar herhangi bir "dava vekili" görülmemiştir. Avukat, savcılık ve noterlik gibi meslekler Tanzimat'tan sonra Osmanlı hukuk sistemine dahil olmuşlardır. Bilindiği üzere İslam Hukuku kurallarının hüküm sürdüğü Osmanlı hukukunda kadılar, erkeklerden seçilirlerdi. Bu bağlamda Osmanlı'da hukuk mesleği, kadınlara kanunen yasaklanmıştı. Osmanlı'da mesleki alanlarda gördüğümüz cinsiyete dayalı ayrımcılık 1921'de hukuk alanında olumlu yönde değişmiştir. Osmanlı sonrası Türkiye'deki süreçte ise Süreyya Ağaoğlu ve üç arkadaşının hukuk fakültesine kayıt yaptırması, "hukukta kadın" başlığı altında bir devrim mahiyetindedir. Bu incelendiğinde, çağdaş Türkiye'de kadınların hukuk mesleğine adım atmaları tesadüfi değil, aksine bilinçli bir hareketin ürünü olarak görülmelidir.

Öte yandan, günümüzde kadınların adaletin icrası alanında dahi mesleki yönde halen ayrımcılığa uğradığını deneyimlemekteyiz. Kadın hakları ve cinsiyet ayrımcılığı yönünde yol almamız gereken oldukça önemli aşamalar olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Profesyonel hukuk mesleğinin Antik Çağ'dan postmodernizme doğru erkek hegemonyasındaki ataerkil yapı kontrolünde geliştiğini düşünürsek, bu mesleğe kadınların girmesinin önündeki en önemli engel de tespit edilmiş olacaktır.

ETKİN KADIN MESLEK KATILIMI, HUKUKÇULUK VE ADALET TANIMI

Kadınların hukuk mesleğinde daha etkin yer almaları hukukçuluk tanımını ve adalet uygulamalarını dönüştürebilir mi? Yanıt evet ise bu ne tür bir değişim olacaktır? Hukuk mesleği içerisinde bu soru kadınların hukuk etiğinde ne gibi değişiklikler yaratacağı sorusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ya da hukuk etiği dişil atfedilen niteliklere ne oranda gereksinim duymaktadır? Carol Gilligan'ın klasikleşmiş eserinde öne sürdüğü kadınlar ve erkeklerin "ahlaki muhakemeleri açısından farklılaştıkları tezi, kadınların ve erkeklerin profesyonel meslek olarak hukuku icra ediş biçimlerini anlamlandırmakta da kullanılmıştır. Gilligan tezinde, kadınların erkekler gibi haklar temelinde şekillenen bir "adalet

etiği"nden ziyade; kişilerin birbirlerine karşı olan sorumlulukları üzerinden kurdukları ve bu bağlamda daha ilişkisel olan "umursama etiği" (ethic of care) üzerinden davranışlarını şekillendirdiklerini öne sürer. Burada adalet etiğinden anlaşılması gereken yazılı ve/veya sözlü hukuk kurallarına uygunluktur. Tipik olarak, avukatlar, adil ve öngörülebilir bir hukuk sisteminde geleneksel olarak kabul edilen rasyonalite ve tarafsızlık gibi eril değerleri somutlaştırırken, halk da bakım ve şefkatin kadınsı ideallerine değer verir. Avukatlar ve halk arasındaki bu anlayış farklılığı, bir erozyona yol açmıştır. kamuoyunun hukuk mesleğine olan güveninin artması ve avukatların soğuk, umursamaz, saldırgan, rekabetçi ve aşırı kural odaklı olarak algılanmasına neden olur.

Adalet ve hakkaniyete ulaşılabilmesi salt haklar temelinde bir değerlendirmeyle mümkün olamamaktadır. Genel kabul gören hukuk etiği anlayışı, avukatların bireysel özgürlüklerini ve özerkliklerini ön planda tutarak ve bakım ve topluluk ideallerini baltalayarak hareket ettikleri haklar açısından inşa edilmiştir.

Kadınların ve erkeklerin farklı ahlaki çerçevelere referansla hareket ettiklerini savunan bu tez, hukuk dünyasında da Menkel-Meadow tarafından kadınlar ve erkeklerin farklı avukatlık yapma biçimlerini açıklamak için kullanılmıştır. Bu bağlamda Menkel-Meadow, kadınlara evrensel birtakım özellikler atfetmeden ve özcü yaklaşımları benimsemeden de kadınların hukuki muhakemeye getirecekleri farklı bir değerler şeması olabileceğini göstermeye çalışır. Öyle ki, hukuk etiği sadece kadınların değil, zamanında ya da hali hazırda hukuk dışında bırakılan -hem sosyal anlamda hem mesleki anlam da- farklı grupların bu dünyaya girmeleriyle birlikte mutlaka değişecektir.

Geleneksel adalet sisteminin erkek odaklı olmasından ötürü "bireysel otonomi"yi öne çıkaran bir model üzerine kurulu olduğunu, ve bu modelin de hukuki ilişkilerin içinde yer aldıkları bağlam üzerinden ve diğer ilişkiler ile bir arada değerlendirilmelerine engel teşkil ettiğini öne süren Menkel-Meadow, bu modelin farklı grupların hukuk içerisinde daha fazla yer almalarıyla değişebileceğini öngörür.

Bu mesleği ifa ederken soğukkanlı ve güçlü olmak zorunludur, bu davranış tarzı bazen bir agresif tavır olarak da görülebilir.Ancak, düşünüldüğünde soğukkanlılık ve sabırla, ona bağımlı döneminde bebeğini büyüten bir anneye de ayni nitelendirmeleri kolaylıkla yapmaktayız. Bu sebeple kadın avukatların sergiledikleri bu korumacı, gerekirse savunmacı ve adil tavır, paylaştırıcıdır. Bu yönleriyle de eşitlikten öte hakkaniyete hizmet etmektedir. Bu niteliklerin getirdigi gücü `erillik` olarak nitelendirmek de yanlış olacaktır. Sözgelimi avukatlık, kadın ya da erkek icin, irade ve özgüveni zayıf olanlara göre bir meslek değildir. Avukat, takip ettiği davaları kaybedebilir ancak tüm hukuki imkanları düşünmek, planlamak ve hatta denemek işinin gereğidir. Bazen de yepyeni hukuki yorum ve yöntemleri yaratmak da yine mesleğini iyi ifanın gerekliliklerindendir.Bu da ancak üretkenlik ve kıyaslama becerilerinin geliştirilebilmesi ile mümkündür. Çoklu bir anlayış, farklı açılardan değerlendirebilme ve anlamlandirabilme yeteneği, önceliklerin belirlenmesi ancak sonuç

odaklı bir ön planlama ile mümkün olabilecektir. Çok yönlü düşünebilme yeteneğinin geliştirilmesi ise yerine göre karşı tarafın tezine empati yapılabilmesi ile mümkün olabilecektir.

HUKUK EĞİTİMİ VE GÜNCEL HUKUK SİSTEMİ

Modern bir hukuk uygulayıcısı, yasaların, içtihatların, hukuk uygulamalarının sürekli değiştiğini bilir. Bu nedenle hukukçu kadınlar üzerine yaptığımız çalışmalarda modern hukuk tanımının ve meslek icrasının gerekliliklerini de öne çıkartarak, sahip olunan ve ataerkil anlayışla zaafiyet ya da yetersizlik gibi gösterilmeye çalışılan doğal yetenekler vurgulanmalıdır. Aynı bilinçle adaletin ve meslegin ruhuna uygun olmayan agresif tavırlar da, adaletin öz tanımı ile çelişkileri sebebiyle terk edilmelidir.

Geleneksel hukuk eğitimi, hukuk konusuna, hukukun adaletle eşit olduğu ve hukukçuların yapması gereken tek şeyin hukuk kurallarını her durumda uygulamak olduğu, mükemmel bir dünya hayali paradigması içinde yaklaşmaktadır.Hukukçuların ahlaki muhakeme ve karar verme süreçlerinin kamuoyuna göre daha homojen olduğu gözlemlenmiştir.

Hukuk mesleğinin de göz ardı ettiği şey yükümlülükler konusudur.Hukuk okulları ve hukukçular, haklarla ilgili olarak “gladyatörler, garantörler ve uygulayıcılar” olarak ortaya çıkmış, ancak sorumluluklar konusunda sessiz kalmışlardır. Avukatların, uygulama deneyimleriyle karmaşık entelektüel ve duygusal sorunlarla boğuşmayı öğreneceklerine yaygın olarak inanılır. Bunu destekler uygulama ve teorik dersler, geleceğin hukukçularına verilmemektedir.

Hakim hukuk pedagojisi, avukatlara mazur görülmüş bir statü sunar.Kimi hukuk sistemlerindeki kamu yararına hizmet vurgusuna rağmen, avukatlar yalnızca işlemleri kolaylaştıran, sorunları çözen ve hukuk sistemi içinde çalışan kişiler olarak görülmektedirler. Avukatlar, amacı ne olursa olsun, temiz araçlar kullandıkları sürece başarı, yeterli ve etik sayılmaktadırlar, müvekkilleri tarafından takip edilmektedirler. Flynn, avukatların ahlak dışı davranışlarda bulunması ve davranışlarını yargılamak için doğru ve yanlış konusunda bir standardı olmaması durumunda daha büyük zararın ortaya çıktığını savunur. Oysa, İşbirlikçi hukuk, önleyici hukuk, yaratıcı problem çözme, bütünsel adalet, terapötik hukuk, bakım etiği, onarıcı adalet vb. gibi bir dizi yeni disiplinden oluşan bu 'vektörlerin' yakınsaması, pozitif ve kişiler arası bireysel değişimin bir aracı olarak hukukun potansiyelini açıkça tanıyan ve ahlak, değerler, inançlar, kişisel, psikolojik ve topluluk refahı vb. gibi hukuk dışı kaygıları yasal uygulamaya entegre eden kapsamlı hukuk hareketidir.

Hukuk eğitiminin mevcut yapısı, öğrencinin entelektüel yönünü duygusal yönünden ayırır. Hukuk fakültelerinde analitik düşünmeye yapılan güçlü vurgu, öğrencilere etik sorumluluk duygusu aşılama ihtiyacını derinden baltalamaktadır. Hukuk okulları aslında, son derece karmaşık, uzmanlaşmış ve rekabetçi hukuk dünyasında rasyonelleştirme becerileri, kişiliklerinin entelektüel ve duygusal yönlerini

ayırmaya teşebbüs eden ve etik meselelere karşı duyarsızlıkları giderek daha tehlikeli hale gelecek ahlaksız hukukçular yaratıyor olabilir.

Mevcut hukuk müfredatı empati üzerinde durmamaktadır. Hukuk okulları, bu tartışmaların sadece özel ahlak sorunları olmadığını, aynı zamanda bir avukatın mesleki eğitiminin önemli bir bölümünü oluşturduğunu anlamalıdır.Etik Kurallarını öğrenmek önemli olmakla birlikte, hukuk eğitimi etkili ve etik hukuk uygulaması için kritik olan bazı olumlu davranışları pekiştirmedikçe, mesleki sorumluluk anlayışı bakımından eksik kalacaktır. Bununla birlikte, hukuk öğrencilerinin hukuk sistemini sosyal ve kişisel düzeyde deneyimleyerek ve meslekleriyle bağlantı kurarak etik sorunları daha derinden anlamaları gerektiğini kabul eden bazı ilerici hukuk öğretmenleri tarafından geliştirilen birkaç olumlu örnek de vardır.

Bu tür bir yeniden yönlendirme, hukuk fakültelerini hukuk öğretimi ve öğrencilere not verme konusundaki muhalif yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmeye ve hukuk öğretimi ve öğrenimi konusunda daha bütüncül ve insancıl bir bakış açısı benimsemeye yönlendirecektir. Herhangi bir yasal sorunda kapsamlı bir çözüme ulaşmak için, avukatların tarafları yetkilendirerek ve aktif olarak dahil ederek problemin duygusal boyutlarını hesaba katmalarıyı*, böylece duygusal olarak zeki bir adaleti teşvik etmeyi dikkate alması önemlidir.*

Bu yenilikçi pedagojik modeller, hukuk fakültelerinin hukuk müfredatlarını etik hukuk pratiğini psikolojik esenlik ve mesleki tatmin ile ilişkilendirecek şekilde yeniden yönlendirmeleri için bir temel sağlar. Kişisel ve mesleki değerlerin bütünleştirilmesi ve analitik düşünce ile duygusal zekanın özümsenmesi avukatların hukuku; dürüstlük, şefkat, özen ve keyifle uygulamalarına olanak sağlayacaktır.

Gilligan'ın görüşüne göre, bu, avukatlığın önemli bir yönü olarak müvekkil, karşı taraflar/avukat ile mesafeli olmayı teşvik eden mevcut yasal yapılarımız ve kurumlarımızdaki temel zorluktur.Avukatlar, müvekkilleri ve davaları hakkındaki kişisel duygularını görmezden gelmek ve dikkatlerini müvekkillerinin haklarının başkalarını nasıl etkileyeceğinden bağımsız olarak müvekkil için başarıya ulaşmaya adamak üzere eğitilmiştir.

Peki bu değişikliklerin, Hukuki aktörler yani avukatlar, hakimler, müvekkiller, hukuk öğrencileri, hukuk profesörleri tarafından kabul edilmesi mümkün müdür?

Özen kanunla düzenlenemez ve gönüllü, içselleştirilmis kaynaklardan ortaya çıkmalıdır. Bununla birlikte, karşı karşıya gelinebilecek ve değiştirilebilecek olan ve değiştirilmesi gereken şey, başkalarına karşı duyarlılığı en aza indiren bencil, kârı maksimize eden davranışları besleyen bir hukuk kültürü ve hukuka izin veren bir hukuk sistemidir.

ÖZEN ETİĞİ VE AVUKATLIK

Avukatlıkta özen, yasal aktörlerin belirli bir davada ne yapılacağı gibi 'mikro' düşünceler yerine hangi davaları üstlenecekleri veya hangi müvekkilleri temsil edecekleri gibi 'makro' düşüncelere dayalı etik seçimler yapmalarına olanak tanır. Gilligan'ın sözleriyle, "bir özen etiği, şiddete başvurmama-kimsenin zarar görmemesi ilkesine dayanır". Özenli düşünme avukat-müvekkil ilişkisini dikeyden ziyade yatay olarak yeniden kurar.Burada avukat müvekkilinin problemine danışmanlık yapmak için bağımsız ve objektif bir değerlendirme yapar. Bir avukatın bireysel değerleri ve etik yargısı müvekkilin çıkarlarıyla çatışıyorsa, müvekkiline başka bir temsilci bulmasını tavsiye etmekle yükümlüdür.

Özen etiği, avukatları, müvekkiline daha iyi hizmet verebilmek ve daha iyi ilgilenebilmek için müvekkilinin bakış açısını anlamak ve müvekkili bir amaç değil, bir kişi olarak temsil etmek için müvekkili ile kişisel bir ilişki ve/veya duygusal bir bağlantı kurmaya teşvik eder. Aynı zamanda, ilgili bir avukat müvekkilleriyle anlamlı bir bağ kurarken bile onlarla profesyonel mesafeyi korumalıdır. *Danışanları kendilerini ifşa etmekle boğmaktansa onlara yardımcı olacak bir kendini ifşa etme düzeyi arasındaki hassas bir dengedir*. O'Leary'nin tanımladığı gibi, 'kişisel deneyimleri paylaşmak tehlikeli olabilecek bağımlılığa yol açabilir. Avukat kendi deneyimlerini paylaşmaya o kadar hevesli olabilir ki müvekkiline empoze eder".Hukuki temsil ve müvekkil seçimi ile ilgili olarak, bir avukatın kendisine yaklaşan herhangi bir kişiyi temsil etmesi gerektiği şeklindeki evrenselci düşünce, özen açısından son derece sorunludur. Avukat bir tarafı temsil ederken herkese eşit özenle yaklaşamamakla birlikte, genel kamu vicdanı ve hakkaniyetin gerekliliği bakımından etik sorumluluğa sahiptir. Bu açıdan incelendiğinde Kişisel inançlarımız ve değerlerimiz, hayatımızdaki birçok mesleki kararımıza yön verebilir. Ancak kimi zaman avukatlık etiği, dışarıdan kişisel ahlakla bağdaşmaz olarak anlaşılabilmektedir.

SONUÇ

Mevcut mesleki etik kurallarının bir dizi tarafsız kurala bağlılığı, etik düşüncelere karşı kayıtsızlığa yol açabilir. Etik, ahlaki karakter ve etik davranış geliştirmek yerine risk analizi ve yönetimine indirgenebilir. Bunun yerine, ilgili, bağlamsal bir kod, müvekkil seçiminde yer alan etik sorunları ele alacak ve bu sorunların belirli bir durumda nasıl sonuçlanacağı konusunda rehberlik sağlayacaktır. Hukuk öğrencilerine sunulacak etik ve mesleki uygulamalı tartışmalar ile çeşitli uygulama alanlarında ortaya çıkan etik ikilemler ve kısıtlamalar kariyer seçimleri ve meslek hazırlığında öğrencilere rehberlik edecektir.

Öğrencilerin insani ve vicdani değer sorgulamaları ve cok boyutlu düşünsel becerilerinin geliştirilmesine yönelik eğitim değişikliliği sadece kadınların meslek uygulamalarında öne çıkmaları için önerilmemektedir. Bu değişimin, dönüşmekte olan dünyada toplumun ihtiyaçlarının bir sonucudur.

Güncelliğini yitirmiş yaklaşımların terk edilişiyle hukuk uygulamalarında istenen adil sonuçlara ulaşılabileceğini düşünüyoruz.

Bununla birlikte, özen yükümlülüğü, örneğin kadınlar gibi belirli avukat gruplarına orantısız bir şekilde yüklemek ya da paternalizm empatiden üstün geldiğinde bakım ve hayırseverlik arasındaki ince çizgiyi bulanıklaştırmak konusunda dikkatli olmalıyız. İstikrarlı, evrensel ve öngörülebilir kuralların mevcut yasal arenasında yasal görecilikle ilgili endişeler de ele alınmalıdır. Buna rağmen, özen ve ilişki teorileri, hukuk disiplinini ve kurumlarını dönüştürme gücüne sahiptir. Mesleğe ve uygulamaya katkımıza bakış açımızı bir nebze de olsun değiştirebilmiş olmak umuduyla Ruth Bader Ginsburg sözleriyle geçmişten günümüze hangi konumda olurlarsa olsunlar tüm hukukçu kadınları kutluyorum."Evet önümüzde uzun bir yol var, ama bir de katettiğimiz muazzam mesafeye bakın.’’

KAYNAKLAR

Daicoff, S. (1996). Lawyer, know thyself: A review of empirical research on attorney attributes bearing on professionalism. *Am. UL Rev*., *46*, 1337.

Daicoff, S. (2006). Law as a healing profession: The comprehensive law movement. *Pepp. Disp. Resol. LJ, 6*, 1.

Dallin H. (1973). *Oaks, supra note 4, at 597 See also Elliot Richardson, On Behalf of Obligations*, Lincoln L. Rev. 109

Ellmann, S. (1992). The ethic of care as an ethic for lawyers. *Geo. LJ, 81*, 2665.

Flynn, J. J. (1976). Professional ethics and the lawyer's duty to self. *Wash. ULQ, 429*.

Gilligan, C. (1982). New maps of development: new visions of maturity. *American Journal of Orthopsychiatry, 52*(2), 199.

Gilligan, C. (1987). Moral orientation and moral development in Women and Moral Theory, EF Kittay and DT Meyers. *Totowa, NJ: Rowman and Littlefield.*

Glennon, T. (1991). Lawyers and Caring: Building an Ethic of Care into Professional Responsibility. *Hastings LJ, 43*, 1175.

James, C. (2008). Lawyers' wellbeing and professional legal education. *The Law Teacher, 42*(1), 85-97.

King, M. S. (2008). Restorative justice, therapeutic jurisprudence and the rise of emotionally intelligent justice. Melb. *UL Rev., 32*, 1096.

Menkel-Meadow, C. (2007). Taking Law and _ Really Seriously: Before, During and after the Law. *Vand. L. Rev., 60*, 555.

Nicolson, D. (2005). Making lawyers moral? Ethical codes and moral character. *Legal Studies, 25*(4), 601-626.

Nicolson, D., Webb, J. S., & Webb, J. (1999*). Professional legal ethics: critical interrogations.* Oxford University Press on Demand.

Noddings, N. (2013). *Caring: A relational approach to ethics and moral education.* Univ of California Press.

O'Leary, K. E. (1992). Creating Partnership: Using Feminist Techniques to Enhance the Attorney-Client Relationship. *Legal Stud. F., 16*, 207.

Schwartz, M. H. (2007). Humanizing Legal Education: An Introduction to a Symposium Whose Time Came. *Washburn LJ, 47*, 235.

Tzu, S. S. (2005). *The illustrated art of war.* Oxford University Press, USA.

Watson, A. S. (1974). Lawyers and Professionalism: A Further Psychiatric Perspective on Legal Education. U. *Mich. JL Reform, 8*, 248.

SEX, GENDER, IDENTITY IN CEREN TEKIN KARAGÖZ'S WORKS

Ahmet Erman Karagöz, Dr,
Anatolian Fine Arts High School, Nicosia, North Cyprus
erman0902@hotmail.com

Merve Uysal[1], Ph.D. Candidate
English Language Teaching, Faculty of Education, University of City Island, Famagusta, North Cyprus
merve.uysal@adakent.edu.tr

ABSTRACT

In almost every age and culture, the images of men and women have been the most used elements of plastic arts. Over the years, with the continued development of art and changes in social norms, there have been changes in the images of the roles attributed to women and men. The depicted human image revealed the way of thinking, social structure, and the perspective of gender perception on women and men of that period. Therefore, the main purpose of this study is to conduct a qualitative research to evaluate the figures in the works of Ceren Tekin Karagöz, a female artist, and the meaning that the figures attribute to the concept of sex and gender. The data of the study, which is planned with the document analysis design, one of the qualitative research methods, will be collected by using the semi-structured interview method and by analyzing the contents of the work. The common point in the works in question is the image of pure human, independent of identities and focused on power, and this image has been examined together with different qualifications on the axis of gender. In particular, depictions that go beyond stereotypes, free from gender identity, and far from sharp expressions come to the fore. With her works, the artist presents a narrative on the relationship of human beings with the world, independent of cultures and identities, from past to present.

Keywords: Gender, Images of Women and Men, Human Figure, Identity, Ceren Tekin Karagöz.

[1] Responsible author: Merve Uysal, merve.uysal@adakent.edu.tr

CEREN TEKİN KARAGÖZ'ÜN ESERLERİNDE CİNSİYET, TOPLUMSAL CİNSİYET VE KİMLİK

Ahmet Erman Karagöz [1], Dr.
Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs
Email: erman0902@hotmail.com

Merve Uysal[2], Dr.
İngilizce Öğretmenliği, Eğitim Fakültesi, Ada Kent Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs
Email: merve.uysal@adakent.edu.tr

ÖZET

Hemen her dönemde ve kültürde kadın ile erkek imgeleri plastik sanatların en çok kullandığı ögelerden olmuştur. Yıllar boyunca sanatın gelişmesini sürdürmesiyle ve toplumsal normlardaki değişikliklerle kadına ve erkeğe yüklenen rollere ilişkin imgeler de değişiklikler göstermiştir. Tasvir edilen insan imgesi o dönemin düşünce biçimini, toplumsal yapısını ve toplumsal cinsiyet perspektifinin kadına ve erkeğe bakış açısını ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı hem kadın hem de sanatçı olan Ceren Tekin Karagöz'ün eserlerindeki figürler ve figürlerin cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramına yüklediği anlamı değerlendirmeye yönelik nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme deseniyle planlanan çalışmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ve eser içeriklerinin analizi ile toplanacaktır. Söz konusu eserlerdeki ortak nokta kimliklerden bağımsız ve güç odaklı salt insan imgesidir ve bu imge toplumsal cinsiyet ekseninde farklı nitelemelerle beraber incelenmiştir. Özellikle, kalıp yargıların dışına çıkan, cinsiyet kimliğinden arınmış, keskin ifadelerden uzak tasvirler öne çıkmaktadır. Sanatçı, eserleriyle geçmişten günümüze insanın kültürlerden ve kimliklerden bağımsız dünya ile ilişkisi üzerine bir anlatı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Erkek İmgeleri, İnsan Figürü, Ceren Tekin Karagöz.

GİRİŞ

Sanatın temel unsurlarından biri olan imge, fiziksel bir algılamanın yarattığı bir duyumun yeniden üretilmesidir. Daha açık bir ifade ile imge, sanatçının kendi zihninde oluşturduğu gerçeğin yorumlanması veya sübjektif bir anlatımıdır. Sanatsal imgeler ise sanatçının gözünden dış dünyanın farklı materyallerle yeniden üretilmiş görüntüleridir. Böylelikle, imgeler insanlara bir şeyler aktarmaktan öte ifadesi zor olan olasılıklar alanını ortaya çıkarmaktadır (Güngör, 2018). Hemen her dönemde ve kültürde kadın ile erkek imgeleri sanatın içinde kendilerine yer bularak varlıklarını

[1] Sorumlu yazar: Merve Uysal, merve.uysal@adakent.edu.tr

göstermişlerdir. Kadının sanatın içinde tasvir edilmesi, Paleolitik Çağda mağara resimleri ile başlamış; (Gombrich, 2014) ve her dönemin kendine has sosyoekonomik yapısına bağlı kalarak farklı anlatım ve biçimlerde gün yüzüne çıkmaktadır. Farklı anlayış, inanış ve sosyal yapı değişimlerin estetik yansıması da sanatta çeşitli bakış açılarının kazandırılmasına sebep olmuştur. Geçmişten günümüze sanatın yaratımında kadın ve erkek imgeleri esin kaynağı olarak önemini hala korumaktadır. Sanat eserlerinde yapılan aktarımlarda sanatçının mesajını seyirciye iletebilmesi için yansıtılan kadın imgesi bazen tapınılası bir tanrıça, bazen sanatçıya ilham veren bir peri, bazen cinsel obje ve bazense tüketim kültürünün nesnesi olarak çeşitlilik arz edecek şekilde resmedilmiştir. Bununla beraber, erkek imgesi ise bazen tapınılası bir tanrı, bazen şiddetin ana odağı, bazen cinsel objenin alıcısı ve bazense tüketim kültürünün nesnesi olarak aktarılmıştır. Bu süreçte hem kadın hem erkek toplum nezdinde oluşturulan rol çerçevelerinin içine hapsedilmeye çalışılmıştır. Sosyolojik dönüşümler neticesinde ortaya konan ayrımlarla, kadın ile erkek iki farklı tür olarak cinslerin açıklanmasında bir nevi kılavuz görevi üstlenmiştir.

Cinsiyet kavramının, biyolojik ve toplumsal olmak üzere iki farklı niteliği mevcuttur. Bireyin doğuştan getirmiş olduğu genetik, biyolojik ve fiziksel bir özellik olarak, onu kadın ve erkek şeklinde iki cins altında gruplandıran demografik kategori cinsiyet (sex) olarak tanımlanmaktadır (Kirman, 2011). Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ise; bireyin belirli bir cinse ait olduğu ön kabulünden yola çıkarak, toplum içinde kadın ve erkek olarak bireyin nasıl göründüğü, nasıl algılandığı ve nasıl davranması gerektiği ile ilgili nosyonlardan oluşmuş kalıp yargılardır (Eveline ve Bacchi, 2005). Cinsiyet kavramı yaradılış özelliklerine atıf yaparken, toplumsal cinsiyet kavramı kadına ve erkeğe biçilen rolleri ve sorumlulukları odak noktasına alan kültürel bir yapılanmadır. Bir başka ifade ile doğa tarafından cinsiyet belirlenirken, toplumsal cinsiyeti kültür tayin etmekte ve söz konusu kimlik hakkındaki düşüncelerle ilintili olan cinsel tutum erken yaşlarda oluşmaktadır. Erkek ile kız çocuklarının cinsiyet rollerini ve söz konusu rollere eşlik eden erkek ve kadın kimliklerini onlara uygulanan olumlu veya olumsuz yaptırımlar şekillendirmektedir. Toplumsal cinsiyet kapsamında, birey yaşamını ne şekilde sürdüreceğine, kendisine toplum tarafından yüklenen misyonların ve görev dağılımlarının neler olduğunu öğrenmektedir (Giddens, 2004).

Her iki kavram arasında biyolojik ve kültürel etkenlerden yola çıkılarak yapılan ayrım, cinsiyet ayrımcılığının da temelini hazırlamıştır. Birçok alanda kendini gösteren cinsiyet ayrımcılığı genellikle düşünce tarzını yansıtmaktadır ve kadınların aleyhine gibi duran rolleri aktarmaktadır (Tanilli, 2006). Erkeklerin erk sahip olduğu bir toplulukta, kadının erkeğe nazaran geri planda görülmesi cinsiyet ayrımcılığı olarak tarif edilebilir. Toplum nezdinde kadının değersiz algılanmasına neden olabilecek düzenlemeler ayrımcılığın formüle edilmesine işarettir. Gerek kadının gerekse erkeğin süreç içerisinde şekillenen değer yargıları eşliğinde yaşamları belirlenmiştir. Nitekim çizilen sınırların kapsamında kadının sosyal konumu zamanla değişkenlik göstermiş ve kadın kendi kimliğinin farkına varabilmeyi arzu etmiştir. Bu noktada, insanın kendisini tanımlama şeklini oluşturan kimlik; onun toplumdaki

konumunun mesajını kendisine ve diğerlerine aktardığı yol olarak yorumlanırken, insanın aidiyetlik duygusunun da temel göstergelerinden birisidir.

İnsan imgesi plastik sanatlarda her dönem popüler olan, ancak birbirinden farklı anlamlar barındıran ve değişkenlik gösterecek biçimde görselleştirilmektedir. Bu gözlenebilen değişkenlik o döneme özgü toplumsal ve teknolojik etkileşimin bir parçası olarak kabul edilebilir. Buna ek olarak, üretilen sanat nesnesini ve kendi kimliğini açıklamaya gayret eden sanatçılar, çeşitli tanımlamalar yaparak süreci yeniden isimlendirmişlerdir. Elbette bu şartlarda ortaya konan sanat objesi hem sanatçının hem de toplumun aynasıdır. Sanatçının ortaya koyduğu her obje, onun öznel ve nesnel kimliğini meydana getirmektedir. Çeşitli düşünce şekillerinin ifadesi olarak, insan figürleri Türkiye'de de kadın sanatçıların eserlerinde sosyoekonomik yapının, eril düşüncenin, fiziki farklılıkların, kültürün özünü temsil eden bir simge olarak yerini almıştır. Bu düşüncenin ışığında, bu araştırmada plastik sanat ile insan figürünün toplumsal konumundaki yerlerine vurgu yapan Ceren Tekin Karagöz'ün eserlerinde cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramına yüklediği anlam değerlendirilmiştir.

TARİHSEL SÜREÇTE KADINLIK VE ERKEKLİK ALGISI

Sanat tarihinin her döneminde, kadın ve erkek imgeleri farklı anlamlar üretilerek kullanılan öncelikli bir konu olmuştur. Kadın ve erkek imgelerinin sanat tarihinde biçimlendirilişini ve kullanımlarını kavramak için öncelikle toplum tarafından atfedilen rolleri ve konumlandırılışlarını araştırmak önem arz etmektedir. Farklı anlamlarda konumlandırılan kadın ve erkek rolleri kimi zaman bir güç, kimi zaman bir cinsel obje, kimi zaman ise kutsallığı çağrıştıran nesneler olarak tasvir edilmiştir. Arkeolojik kaynaklardan elde edinilen bilgilere göre, Antik Çağda kullanılan figüratif biçimler o dönemde yaşayan insanların inanç ve ölüm gelenekleri hakkında bilgi vermektedir. Özellikle, kadın figürünün doğurganlık, cinsellik, bolluk ve bereketle ilişkilendirildiği görülürken, erkek figürünün kaslı, şiddete eğilimli, savaşla ve şehvetle ilişkilendirildiği görülmektedir. Toplumların siyasi, sosyal ve ekonomik alanda uğradıkları değişim, kadının toplumdaki yerini de değiştirmiştir. Kadınların kendilerini kültürel, sanatsal ve sosyal alanda var edişi de elbette toplumdan topluma farklılık göstermiştir. İki milyon yıl süren Paleolitik Çağda insanlar toplayıcılık ve avcılıkla geçimlerini sürdürmüştür. Özel mülkiyetin olmadığı söz konusu çağda cinslerin arasında bir sömürme ilişkisi de gelişmemiştir. İnsanlar yüzyıllar boyunca gelişme kaydederek toplumsal ilişkilerinde değişik periyotları aşmışlardır. Binlerce yıl süren bu toplumsal sürecinde hem kadının hem erkeğin toplumdaki konumları birbirinden farklı olmuş; kadın erkekle eşit konuma gelebilmek adına 21. yüzyılda halen süregelen bir mücadele içine girmiştir (Yiğit Çavuşoğlu, 2015).

Toplumsal yapıdaki değişimler, sömürüler, mülkiyet fikrinin gelişmesi, din ve cinsiyet ayrımı gibi etkenler kadın imgesinde ve statüsünde değişime yol açmıştır. Bu değişimlerle birlikte anaerkil düzenden ataerkil düzene doğru bir geçiş başlamıştır. Mağaralarda toplayıcı ve avcılık yaşamını

sürdüren topluluklarda kadın ve erkek eşit bir biçimde konumlandırılırken, hayvanların evcilleştirilmesi, madenlerde yapılan üretim araç-gereçlerinin tarıma uygulanması ve yapılan çanak çömlekler sayesinde ürünlerin daha uzun süre muhafaza edilebiliyor olması ile üretim sürecinden kadının kısmen uzaklaşmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak kadın daha çok ev işlerine, yaşlı ile çocuk bakımına, bir nevi güç gerektirmeyen işlere yönelmiştir. İlk çiftçi toplumlarda bilhassa çocuk doğurabilen kadın saygınlık kazanmıştır. Avlanmanın erkeğin, tarımın kadına ait olduğu iş bölümünde doğurgan olması hasebiyle kadın toplumsal yapıların formüle edilmesinde belirleyici cins olmuştur. Erkek dünyayı daha iyi tanırken, kadın hareket alanının sınırları kalması ile içe dönük şartlarda yaşamını devam etmiştir. Bununla birlikte, avcılık ve toplayıcılıktan kaynaklı artan malların yarattığı erk aynı zamanda erkeğin toplumsal statüsünü de güçlendirmiştir. Dolayısıyla erkekler avcı, savaşçı olurken; kadınlar eve hapsedilmiş, çocuklara bakmış-yetiştirmiş ve ev işlerini yürütmüştür. Bu şekilde rollerin farklılaşması, zaman içinde yaşamın bütün alanlarına yayılmıştır. Sonuçta, erkekler genellikle kaslı, güçlü, cesur ve bağımsız olarak kabul edilirken; kadınlar uysal, zayıf, bakıcı ve edilgen olarak görülmeye başlanmıştır.

İlk kez toprakların etrafının bir çitle çekilmesi ile çiftçilikle uğraşılmaya başlanmış ve toplumlarda mülkiyet kavramı doğmuştur; mülkiyette miras kavramını beraberinde getirmiştir. Erkek, özel mülkiyetlerinin yer aldığı servetini kendi çocuklarına miras bırakmaya başladığında ise erkeğin toplumsal pozisyonu daha da önemli bir hal almış, kadının ise zayıflamaya başlamıştır. Ek olarak gerek toplumun sınıflara bölünmesi gerekse dini baskıların arkasından gelen sömürü ve cinsiyet ayrımcılığı başta olmak üzere farklı faktörler ortaya çıkmış ve neticesinde kadının statüsünde düşüş yaşanmıştır. İnsanlığın yaşadığı en köklü ve nitelikli değişimlerden biri tam bu esnada ortaya çıkmıştır. Artık kadın tarafından hesaplanan soy zinciri olan anaerkillik yerini erkek tarafından belirlenen soy zinciri olan ataerkilliğe bırakmıştır (Kalpak, 2019).

Toplumsal cinsiyet hem erkeklere hem de kadınlara değişen toplumsal rol ve kimliklerden sorumlu tutan, toplum nezdinde yaratılan bir nosyondur. Bu minvalde, feodal toplumlarda, erkek söz hakkına sahip olan kişi iken kadın, erkeğine itaat eden, çok dinleyip az konuşan bir birey olarak konumlandırılmıştır. Kapitalist düzeninin kadına etkisinde ise kadın gün boyu çalışan, evine döndüğünde tekrar ev işleri için çalışan bir birey konumunda olduğundan bu durum onun sömürülmesine sebep olmuştur. Erkek tüm gün çalışmasının yanında eve gelince dinlenebilen ve özgürce kendine özel/boş zamanı olan bir birey şeklinde konumlandırılmıştır. Kadınsa sosyal çevresinden ve özel zamanından mahrum bırakılmıştır. Bu noktalardan hareketle, kapitalizm etkisi altındaki toplumlarda kadının emeği, ruhu ve bedeni sömürüye maruz kalmaktadır. Biyolojik cinsiyet doğuştan kazanılırken, toplumsal cinsiyet kimlikleri tarihsel, kültürel ve psikolojik örüntüler ile formüle edilmiştir (Günay ve Bener, 2011). Bu bağlamda, toplumların her biri, erkeği ve kadını birbirinden farklı özellikte davranış kalıpları ve sorumlulukları sergileyecek öznelere dönüştürmüştür. Sosyal, siyasi, iktisadi birçok değişiklik olan toplumlarda yaşayan erkeklerin ve kadınlarında aynı anda hayatları değişmiştir. Söz konusu değişimin içinde erkeğe ve kadına yüklenen toplumsal rol kimliklerinde de değişiklikler

olmuştur. Tarihsel süreçlerin başlangıcında kadın toplumsal zihinde, tanrıça, bereket, ölüm ve yeniden üretimi (doğurganlık) temsil eden semboller şeklinde tasvir edilirken, patriarkal toplum yapısına geçişte kadının söz konusu vasıfları arka plana itilip, erkek egemenliğinin öne çıktığı görülmüştür. Bu durumlar dini, siyasi ve sanatsal açıdan her noktada kadının aleyhine bir geride kalış olarak kendini göstermiş ve göstermeye devam etmektedir.

Geçmişten gelen ve kültürel olarak yapılandırılan toplumsal cinsiyet rolleri ile bireyler kesinleştirilmiş ve dayatılan sınırlar içerisinde yaşamak zorunda bırakılmaktadır. Bununla beraber günümüzde, cinsel yönelim ve kimlik yapısının özellikle son dönemdeki gelişmeler (Queer Kuramı) ile birlikte değişime uğradığı apaçık ortadadır. Bedenin yalnızca mevcut olan biyolojik tanımlar üzerinden okunmadığı ve yönelimlerin farklılık gösterdiği kabul edilmektedir. Bir başka deyişle, beden sadece anatomiden oluşmaz; insan bilincinde inşa edilen bir anlayışla biçimlendirilmekte ve birbirinden ayrılmaktadır. Bedenin kendi içinde sahip olduğu anlamlara ve yönelimlere bağlı olarak her bir var oluş bireyi diğerlerinden farklı kılmaktadır. Bu özgün olma durumu sabitlenemeyen, akışkan bir hal içermektedir.

Queer Kuramı ile biyolojik cinsiyete atfedilen erkeklik ve kadınlık kavramlarının yanında beraberinde taşıdığı ayrıştırıcı söylemler yıkılmaktadır ki bu noktada öznenin kendisi 'cinsiyetsiz' hale dönüşmektedir. Daha açık bir ifade ile, ataerkil sistemin içerisinde bireylere öğretilmiş olan cinsiyet algısı yok edilmeye çalışılmaktadır (Törer, 2021). Bu noktadan hareketle, esasen erkek veya kadın olarak tanımlanmayan veya bir gün daha çok kadın, ertesi gün daha ziyade erkek hissedebilecek birini ortaya çıkaran bir nosyon ortaya çıkmıştır. İkilik dışı kimlikler (non-binary) kendilerini yalnızca erkek ya da yalnızca kadın olarak tarif etmezler. Bazılarına göre ikisinin ortasında duran, bazılarına göre ise erkek-kadın ikiliği dışında duran başka bir kimlik edinimi gerçekleşmektedir. Bu minvalde, sabit olmayan ve zaman içinde veya duruma bağlı olarak değişen kişinin tanımlanması akışkan cinsiyet (gender fluid) kavramı ile yapılmaktadır (Faizyab Jatoi, 2018). Aslında, cinsiyet akışkanlığı, birinin dünyayla nasıl etkileşime girdiğine dair gerçek bir fiziksel ve zihinsel değişimdir.

Bütün bunlara paralel olarak, sanat tarihinde geçmişten günümüze kadın ve erkek temasını içeren eserler, toplumsal değerler ile dönemin ana anlayışına göre şekillendirilerek resmedilmiştir. Her sanatçı farklı bakış açısına sahip olduğundan dolayı fenomenleri veya olayları kendi gözünden aktarmaktadır. Günümüzde, sanatçıların olaylara bakış açıları ve ürettikleri eserler arasında paralellik bulunmaktadır. Sanat eserlerindeki imgeler, sanatçıların düşüncelerinin ve hayal güçlerinin sınırlarını göstermektedir.

YÖNTEM

Araştırmada, nitel araştırma modeli çerçevesinde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ve eser içeriklerinin analizi benimsenmiştir. Dolayısıyla araştırmanın kapsamını Ceren Tekin Karagöz'ün eserlerindeki figürler ve figürlerin cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramına yüklediği anlamlar

oluşturmuştur. Bu noktada, ressamın eserlerinde hangi teknikleri uyguladığı, resimlerinde figür kullanma sıklığı, eserlerindeki titan/insan imgesi, figürlerin hangi özelliklerinin temsiliyet açısından kullanıldıkları ve nedenleri, figürlerde hangi renklerin kullanıldığı ve nedenlerine yönelik sorulara yanıt aranmıştır. Araştırmanın gelişim sürecinde sanatçıya ulaşılarak araştırma etiği kurallarına uygun bir şekilde, gönüllü katılımını belirten onam formu imzalatılmıştır. Araştırmada yer alan görüşme soruları iki alan uzmanının görüşüne sunularak geçerlik ve güvenirliği sağlanmıştır. Yazılı onay alındıktan sonra sanatçı ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir ve iki alan uzmanı ile sanatçının eserlerinde cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kalıplarını içerdiği bulgusuna ulaşılan eserleri incelenmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

2008 yılında Gazi Üniversitesi, Resim-İş Öğretmenliği Anabilim Dalı'ndan mezun olan Ceren Tekin Karagöz, 2014 yılında Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nden Yüksek Lisans derecesini, 2020 yılında ise Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nden doktora derecesini almıştır. Beş kişisel sergi açan ve yurtiçi ve yurtdışında pek çok sanat etkinliğine katılan sanatçı, 2012 yıllarında Danimarka'da çocuklara yönelik sanat merkezinde çalışma imkânı bulmuştur. 2013 yılından itibaren de Pamukkale Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Eserlerinde, titanlar ve doğa arasındaki mücadeleyi konu eden sanatçı, eserlerinin üretim sürecini şu şekilde açıklamaktadır; "…Çevre sorunlarından, fazlasıyla etkileniyorum, çevre-tarih-kültür-cinsiyet rolleri ve teknoloji ekseninde okumalar yapmaya çalışıyorum… Doğaya yapılan her tür müdahalenin ciddi sonuçlar doğurabileceğini bilmek ve bunu bilerek müdahale etmeye devam etmek belki de titanlık seviyesinde yıkıcı insan eylemleriyle ilişkilendirilebilir diye düşünüyorum. Bu düşünceden yola çıkarak 2018 yılından beri insan eylemleri ve doğa arasındaki ilişki üzerinde araştırmalar ve çizimler yapıyorum. Titanlar serilerime de ilk adımlarımı bu dönemde attım... Çalışmalarımı özetleyecek olursam mitolojinin, Anadolu kültürel varlıklarının, tarihin, cinsiyet rollerinin ve çevre sorunlarının kesişimi diyebilirim." Titanları neden özellikle sanatının odağına koyduğunu anlatan sanatçı titanları Can'ın (2020) Klasik Yunan Mitolojisi kitabında anlattığı; "…Böylece evren varlık alanında göründükten sonra, onun üstünde yaşayacak ve ömür sürecekleri meydana getirilmesi gerekiyordu. Bunun için Gaia kendi öz oğlu Uranos ile birleşti. Onların ilk birleşmelerinden on iki tane Titan doğdu. Bir sürü olaydan sonra Titanlardan biri olan Kronosu öldürerek tanrıların en yücesi olan Zeus, karısı Hera, çocukları, kardeşleri ve öbür tanrılarla Olympos dağına yerleşip saltanat sürmeye başladı. Gaia ile Uranos'un oğulları olan ve Othrys dağına yerleşen Titanlar bu durumdan rahatsız oldukları için ellerine kocaman kayalar alıp Olimpos tanrı ve tanrıçaları ile savaşmaya başladılar. Pelion dağlarını Ossa dağı üzerine yığarak Titan'lar Olympos'a tırmanmaya kalkıştılar. Muharebenin gürültüsünden gökler, yerler, denizler sarsıldı, Tartaros yani cehennem bile o yaygara ile çalkalandı. Fakat Zeus'un tanrısal silâhına, yıldırımına hiçbir şey dayanamadı. Bereketli toprak titreyerek yanıyor, her şey kaynıyordu. Yerler

parçalandı, dağlar eridi ve Titan'lar yenilerek Tartaros'a atıldılar" hikâyesini düşünerek şekillendirdiğini belirtmektedir. Sanatçının eserlerdeki ortak nokta titanlar üzerinden kimliklerden bağımsız ve güç odaklı salt insan imgesidir ve bu çalışmada söz konusu imge toplumsal cinsiyet ekseninde güç, aidiyet ve bağımlılık gibi nitelemelerle beraber incelenmiştir. Titanlara olan ilgisini daha ortaokul yıllarında okuduğu Mitoloji sözlüğüne kadar götüren sanatçı, eserlerinde kalıp yargıların dışına çıkan, cinsiyet kimliğinden arınmış, keskin ifadelerden uzak tasvirleri öne çıkarmaktadır. Aynı zamanda sanatçı, eserleriyle geçmişten günümüze insanın kültürlerden ve kimliklerden bağımsız dünya ile ilişkisi üzerine bir anlatı sunmaktadır.

Titanlar ile insanlar serisinde, eserler üzerinden 'müdahale edilen şey' ve 'müdahale eden' arasındaki ilişkiyi sorguladığını ifade eden sanatçı; insan ve 'şey'lerin -canlı ve/veya cansız- arasındaki zıt ve kaotik birliktelik sorunsalını irdelemektedir. Titanlar, insanın fazlaca tüketerek zaman ile dünyaya müdahalesini, resimlerde tercih edilen kırmızı renk ise insanın 'yaşam-savaş' arasında gidip gelen arzularını ve açlığını temsil etmektedir.

Sanatçının '*Vaktiyle Bir Hükümdar Vardı'* isimli üç çalışmadan oluşan seri eseri ilk titanlar eseridir. Bu çalışmada, sanatçı 1944 yılında 'Biz ve Dünya' gazetesinde yer alan İkinci Dünya Savaşı, Hitlere yapılan suikastı anlatan haberlerden ve haberlere atılan başlıklardan yola çıkmış ve titanların da bir zamanlar hükümdar oldukları, bir savaşa girdikleri hikâyeleri arasındaki paralellikten yola çıkmıştır. Görsel 1'de görülen figürler hafif kiloludur ve doğrudan cinsiyete gönderme yapabilecek fiziksel özelliklere yer verilmemiştir. Sanatçı, burada dünyayı sömüren taşları bir besin maddesi gibi sömüren titanların taşları bittikten sonra ne yapacaklarına üzüldüklerini ancak sömürüye de devam ettiklerini, bu nedenle vücutların hantal ve durağan olduğunu açıklamıştır. Ayrıca sanatçı, savaş haber ve başlıklarının ne kadar maskulen ve eril bir dille yazıldıklarını da okurken fark ettiğini ve belki de bu nedenle Titanları daha erkek formuna yakın bir görünümle aktardığını belirtmiştir.

Görsel 1: Vaktiyle Bir Hükümdar Vardı serisi, 2021, 29x40 cm, Eski gazete, asetat ve mürekkep, sanatçının izniyle

Sanatçının eserlerinde, titanlar ile özdeşleşen insanı tüm çağlar boyunca insanın edindiği kimliklerinden bağımsız bir güç nesnesi olarak resim odağında yer almaktadır. Titan figürleri ayrıntılı incelendiğinde, kaslı erkek anatomisine daha uygun; ancak cinsiyetsiz, ifadesiz figürlerden oluştuğu görülmektedir. Bazı figürlerin ise daha yumuşak hatlara sahip olduğu ancak direkt bir kadını çağrıştırmayan bir görünüme sahip olduğu söylenebilir. Örneğin; Görsel 2'de yer alan iki Titan çalışmasında sanatçı taşa sıkıca tutunan, yüzünü taşa gömen iki titanı resmetmiştir. Sanatçı bu titanların aslında ne yaptığının ilk bakışta anlaşılmadığını ve izleyenin zamanla kendince yorumlaması gereken bir insan doğa ilişkisi olduğunu söylemektedir. Ona göre bu titanlar taşın içerisinde bir şey arıyor gibi görünürken, belki de taşa bazı bildiklerini fısıldamaktadırlar. Bu noktada sanatçı, Midas'ın kulakları hikâyesine de bir gönderme olduğunu aktarmıştır. Bu titanlar taşı tutmaları ve kavramalarının yanında yine kaslı fakat daha yumuşak vücut hatları olan ve doğrudan memeye benzemeyen ancak meme benzeri uzuvları da olan titanlardır. Dolayısıyla sanatçının durağan, sahiplenici, doğurgan kadın nitelemelerine de gönderme yaptığı düşünülebilir.

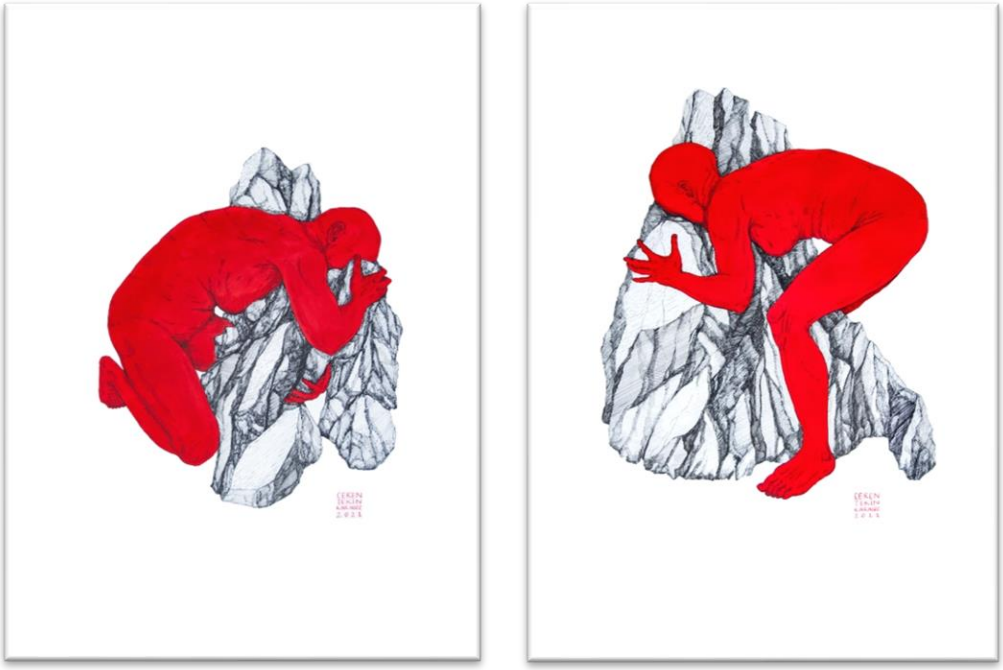

Görsel 2: Titan I ve Titan II, 2021, 50x70 cm, Mürekkep ve Akrilik, sanatçının izniyle

Sanatçının eserlerinde görülen Titan karakterleri bazı cinsiyet unsurlarını içerse de karakterlerin akışkan cinsiyet bağlamında değerlendirilebileceği görülmektedir. Tamamen erkek ya da kadın olma durumundan bağımsız olmadığı görülen figürler ile ilgili yapılan görüşmede sanatçı; "Belki de tamamen kimliklerden bağımsız olamamak ve cinsiyet kimliklerinden soyutlanamama, bir yere atıfta bulunma ihtiyacı hem bende hem de izleyicide özellikle kaslı figürlerde bir erkeğe gönderme yapma durumu oluşturuyor. Ancak yeni teoriler ile bu kalıplaşmış düşünce yapıları da değişmeye başladı. Cinsiyet akışkanlığı ise çalışmalarımda önemli bir yer kaplıyor bence. Bu nedenle çalışmalarımda binlerce yıllık arketipleşmiş, erkeğin daha hırçın ve savaşçı olduğu kalıp yargısı bizi bu gösterme ve görme ihtiyacına itmiş olsa da belli cinsiyet kalıplarından aslında bağımsızlar" diyerek aslında binlerce yılda oluşan bazı yargılardan insanın bağımsızlaşamadığı ancak yeni bakma ve görme biçimleri ile cinsiyete dair kalıpların sorgulandığı sonucunu çıkarmaktadır.

Örneğin; sanatçı Allegoria Scpecus ismini verdiği kişisel sergisinde mitolojik unsurları kullanarak insanın kalıplarından çıkamama, bir döngü halinde kendini tekrar etme halini sorgulamaktadır. Görsel 3 ve Görsel 4'te görülebildiği gibi, yine Titanların merkezde olduğu seride kayaları tutan onlara bağlı ve bağımlı karakterler ifadesiz, donuk hareketleri ile resmedilmektedir.

Görsel 3: Sanatçının Allegoria Specus serisinden eser görselleri, 2021, 29x40 cm, Cyanotype Baskı ve Akrilik, sanatçının izniyle

Sanatçı, bu seride özellikle iki felsefi ve mitolojik hikâyeden yola çıktığını belirtmiştir. Biri Sokrates'in sohbetlerinde yer alan ve Platon'un ondan öğrendikleriyle kaleme aldığı 'Allegoria Specus' yani Mağara Alegorisi, diğeri ise Sisifus ve düşen kaya alegorisidir. Bu iki antik söylenceyi harmanlayan sanatçı mağara Allegorisi bağlamında seride titanların temsil ettiği 'insan'ın binlerce yıldır içinde kapalı kaldığı mağaradan çıkma ve özgürleşme çabasının, bunun yanında mağarada kalan ya da kalmak isteyen, karanlıktan çıkamayan insanın doğa ile olan ilişkisinin bir izdüşümünü sunmaktadır.

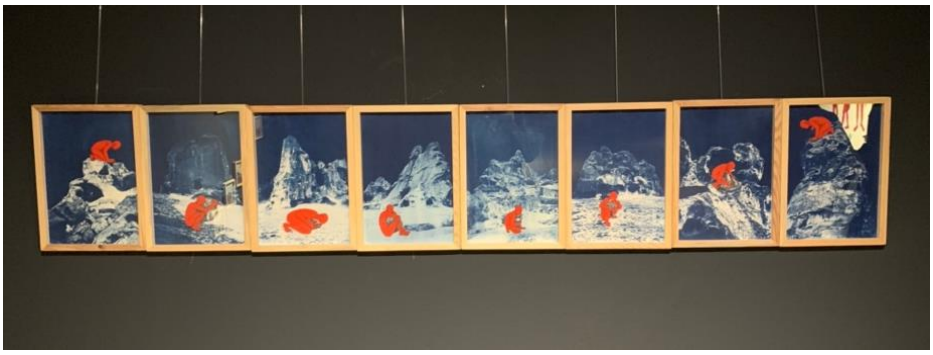

Görsel 4: Sanatçının Allegoria Specus serisinden eser görselleri, 2021, 29x40 cm, Cyanotype Baskı ve Akrilik, sanatçının izniyle

Sisifos söylencesi hakkında ise Görsel 4'te yer alan eserler ve neden bu şekilde sergilendiği ile ilgili sanatçı "Suyun Belleği: Fırat sergimi hazırlarken Irmak tanrısı hakkında okumalar yapıyordum, sonunda Sisfos ve cezalandırılması ile ilgili Albert Camus'un Sisifos Söyleni (1997) kitabını okurken aklıma aslında Titanlarımın da hiç bitmeyen bir ceza gibi taşa bağımlı oldukları geldi. Sisifos Söyleni'nde bilge ancak aynı zamanda insanları öldüren bir kral olan Sisifos'un uyanıklığı ile Irmak tanrısı Asopos'un kızı Aigina'yı kaçıranın Zeus olduğunu Asopos'a kalesinin içinde bir pınar akıtması karşılığında söylemesi,

bu hadise sonucunda ölümle cezalandırılması, ancak tanrıları kandırarak uzun yıllar yaşadıktan sonra çok daha büyük bir ceza almasını anlatıyor. Çok dik ve yüksek bir dağa bir kayayı sürekli çıkarmak zorunda bırakılan Sisifos her seferinde başladığı noktaya geri dönüyor. Camus'a göre Sisifos her seferinde kayanın düşüşünü izlemektedir, bu döngüyü bilmesine rağmen hiç usanmadan sürekli bir döngüde taşı yukarı taşır ve aslında tanrılara boyun eğmeyerek durumdan keyif alır. Bende bu nedenle Sisfosun taşa yukarıdan bakması, onu yeniden sarmalaması döngüsünü yansıtmak için böyle bir sıralamayla sergiledim çalışmaları" şeklinde ifade etmiştir.

Sanatçının Allegoria Scopus serisi toplumsal cinsiyet kalıpları açısından incelendiğinde, antik dönemin erkek imgesine gönderme yaptığı da söylenebilir. Bedenin çıplaklığını öven Antik Yunan estetiği erkek bedeniyle sınırlandırılmıştır. Antik dönemde eril görüntü sıcak, güçlü ve girişkenken; dişil görüntü, soğuk, pasif ve zayıf bir şekilde aktarılıyordu (Sennett, 2008). Biyolojik indirgemeci kurama göre de 'yumuşaklık, nezaket, doğurganlık özellikleri; nazik, hassas, besleyici ve temel çocuk bakımı için daha elverişli bir kadınsı doğanın üretilmesinden sorumlu tutulmaktadır' (Ersöz, 2016, s.14). Sanatçı ise eserlerinde bu karşıtlıktan beslenerek titanların kaslı ve güçlü görüntüsü ile erkek imgesine yaklaştırarak doğayı simgeleyen doğurgan ve üretken kadın imgesinden uzaklaştırmak istemiştir denilebilir. Titanların bu temsil biçimi bir bakıma erkeğe ve kadına yüklenen rollerin alt mesajlarını içermektedir.

SONUÇ

Sanat tarihi boyunca yaşanılan dönemle yakın ilişkili olarak, imgelerin plastik sanatta her zaman kullanılması erkek ve kadın imgelerinin önemli bir etkiye sahip olduğunun göstergesidir. Biyolojik kimliklerin ötesinde toplum nezdinde değişik rollerde atfedilen imgeler, Ceren Tekin Karagöz'ün eserlerinde sanatçının kendine özgü resimsel dili ile yorumlanmıştır. Bu açıdan cinsiyet akışkanlığı bakış açısı ile ele alınan terimler, erkek ve kadın kimliklerinin ötesinde bir birey/imge olarak resmedilmiştir. Bu nedenle de sanatçının yaptığı resimler çağdaş sanat ile beraber geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini sorgulayabilen bir imge konumundadır. Sanat tarihinde, erkek güçlü ve kaslı olarak atfedilirken; kadın, doğurgan ve koruyucu simgeleri ile eril bir bakış açısıyla kimlik kazanırken sanatçının eserlerinde geleneksel kalıpların dışında ve öncelikle cinsel kimliğinin ötesinde bir birey olarak ön plana çıkması açısından da kadın imgesi önem arz etmektedir. Karagöz'ün eserlerinde ele aldığı imgelerin, kimliklerden bağımsız ve güç odaklı salt insan imgesi olduğu söylenebilir. Sanatçı, eserleriyle geçmişten günümüze insanın kültürlerden ve kimliklerden bağımsız dünya ile ilişkisi üzerine bir anlatı sunmaktadır. Sonuç olarak, bedene atfedilmiş olan cinsiyet kavramının ve kadın-erkek söyleminin inşasını yeniden okumaya gayret eden bu çalışmaların yanında, günümüzde öne çıkan posthümanist yaklaşım sayesinde Dünya üzerinde yaşayan insanların, birlik ve beraberlik içerisinde yaşama hakkına sahip olduğu holistik bir bakış açısına ulaşılması amaçlanmaktadır. Toplumun içinde her bireyin eşit hak

ve özgürlüğü elinde bulundurduğu bir yaşamı devam ettirebilmesi için akışkan cinsiyete geçiş, tanımlara direnen yeni olasılıkların hayalini kurmaktadır.

KAYNAKLAR

Camus, A. (1997). Sisifos söyleni (Çev. T. Yücel). İstanbul: Can Yayınları.

Can, Ş. (2020). Klasik Yunan mitolojisi. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ersöz, A. G. (2016). Toplumsal cinsiyet sosyolojisi. Ankara: Anı Yayınları.

Eveline, J. ve Bacchi, C. (2005). What are we mainstreaming when we mainstream gender?, International Feminist Journal of Politics 7(4), 496–512.

Faizyab Jatoi, I. (2018). Contemporary approaches to gender-fluidity in fashion and clothing (Master's thesis), Yasar University, İzmir.

Giddens, A. (2004). *Modernliğin sonuçları* (Çev. E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gombrich, E. H. (2014). *Sanatın öyküsü* (Çev. E. Erduran ve Ö. Erduran). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Günay, G. ve Bener, Ö. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *153*(153).

Güngör, T. (2018). Ömür Eke'nin resimlerinde kadın imgesi. *Kalemişi-Türk Sanatları Dergisi*, *6*(11), 173-184.

Kalpak, F. Ç. (2019). Çağdaş resim sanatında kadın bedeni kullanımı ve günümüz resim sanatına yansımaları (Yüksek Lisans tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.

Kirman, M. A. (2011). *Din sosyolojisi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Oğuz, G. Y. (2009). *Toplumsal yaşamda kadın*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını. 30-31.

Sennett, R. (2008). *Ten ve taş, batı uygarlığında beden ve şehir* (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.

Tanilli, S. (2006). *Ne olursa olsun savaşıyorlar kadın sorununun neresindeyiz*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Törer, M. (2021). Sanatta cinsiyet ve kimlik tartışmasında akışkanlık arayışı (Yüksek lisans sanat çalışması raporu), Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü. Ankara.

Yiğit Çavuşoğlu, G. (2015). Türkiye'de kadın hareketinin oluşumu ve kadının sosyal yaşamdaki yeri (Yüksek Lisans tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Karaman.

AN UP-TO-DATE LOOK AT THE SEARCH FOR BALANCE: EQUALITY FOR WOMEN OR THE WOMEN'S VERSION OF EQUALITY?

Nur Esra Atmaca, Assist. Prof. Dr.
New Media and Communication, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Topkapı University, İstanbul, Turkey
nuresraatmaca@topkapi.edu.tr

ABSTRACT

In a society, the fact that women and men have to fight unequal in their daily lives, education and working standards is a danger that must be taken into account for human rights on the one hand and social peace and tranquility on the other. However, even for an internationally binding convention on gender inequality, it was necessary to reach the second half of the 20th century. Gender equality is an important data in terms of welfare, economic and political development levels among societies. For this reason, it has been seen as an important need to focus on the phenomenon of gender equality with up-to-date data on different areas where discrimination is fed. For this purpose, the representation of women in the media, the effects of the Covid-19 pandemic, the effects of artificial intelligence technology on gender roles and women's employment will be emphasized. The big picture will be rationalized with the results of international and national gender-focused indices, including WEF, UN, IMF, OECD, ILO and UNESCO. What kind of a picture does the world's latest situation show in the search for balance towards gender equality these days when touristic travel plans are made to Mars? This study aims to answer the question of whether equality for women on the planet is implemented in politics or is it being consoled with a version of equality for women.

Keywords: Gender Equality, Women in Media, Social Development, Covid-19 Effects on Women, Women's Employment.

DENGE ARAYIŞINA GÜNCEL BİR BAKIŞ: KADIN İÇİN EŞİTLİK Mİ EŞİTLİĞİN KADIN VERSİYONU MU?

Nur Esra Atmaca, Dr.
Yeni Medya ve İletişim, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Topkapı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Email: nuresraatmaca@topkapi.edu.tr

ÖZET

Bir toplumda kadın ve erkeğin günlük yaşamlarında, eğitim ve çalışma standartlarında, eşit olmayan mücadeleler vermek zorunda kalması, bir yandan insan hakları diğer yandan toplumsal barış ve huzur adına dikkate alınması gereken bir tehlikedir. Ancak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik uluslararası alanda bağlayıcı bir sözleşme için bile 20. Yüzyılın ikinci yarısına ulaşılması gerekmiştir. Toplumlar arasındaki refah, ekonomik ve siyasi gelişmişlik düzeyleri açısından cinsiyet eşitliği önemli bir veridir. Bu sebeple, cinsiyet eşitliği olgusuna ayrımcılığın beslendiği farklı alanlar üzerinden güncel verilerle odaklanmak önemli bir ihtiyaç olarak görülmüştür. Bu amaçla, medyada kadının temsili, Covid-19 salgınının etkileri, yapay zeka teknolojisinin cinsiyet rolleri ve kadın istihdamı üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır. WEF, BM, IMF, OECD, ILO ve UNESCO'nun da aralarında olduğu uluslararası ve ulusal toplumsal cinsiyet odaklı endekslerin sonuçlarıyla da büyük resim rasyonelleştirilecektir. Mars'a turistik seyahat planlarının yapıldığı bugünlerde dünyanın son durumu toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik denge arayışında nasıl bir tabloyu gösteriyor? Bu çalışma, gezegende kadınlar için eşitlik politikalara uygulanıyor mu, yoksa eşitliğin de kadınlar için bir versiyonu ile mi avunuluyor sorusuna cevap vermeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Eşitliği, Medyada Kadın, Sosyal Kalkınma, Kadın İstihdamı, Covid-19'un Kadınlar Üzerindeki Etkisi.

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet, kültür, sosyoekonomik faktörler, eğitim, inanç, etnik faktörler, içinde yaşanılan zaman ve coğrafya tarafından şekillendirilir. Çocuklukta öğrenilmeye başlanır. Toplum tarafından pekiştirilir (İletişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Rehberi, 2017; 9). Kadınların cinsiyete dayalı hiyerarşiyle mücadelesi çok eskiye dayansa da eşitlik adına atılan adımlar mücadelenin tarihi kadar eski değildir.

1948'de BM Genel Kurulu'nda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 1. maddesi "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar" ifadesi zaman içinde kadınların hak ve eşitlik taleplerine tam olarak karşılık veremediği için, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi bünyesinde, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) 1979'da BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir (Büker, 2018: 14).

CEDAW, temel insan hakları sözleşmeleri arasında yer alan ve kadın hakları konusunda uluslararası standartları belirleyen ilk sözleşme olarak 1981 yılında yürürlüğe girmiştir. CEDAW'ın temel hedefi, toplumsal yaşamın her alanında kadın erkek eşitliğini sağlamak amacıyla, kalıplaşmış kadın erkek rollerine dayalı önyargıların ortadan kaldırılmasını sağlamaktır. Türkiye'nin 1985 yılında imzaladığı sözleşme, taraf ülkelerde kadınlara yönelik ayrımcılığı önlemek için var olan tek yasal ve bağlayıcı uluslararası dokümandır. (Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı: 2018, 27)

2021 tarihli CEDAW 132. Dönem Gölge Raporu Türkiye'de 35 yıldır ilerleme katedilmeyen konulardan birkaçı şöyledir:

> -Siyasette eşit temsil ile ilgili bir Anayasal düzenleme olmadığı gibi parite yasası gündemde bile değildir. Türkiye'de kadınların siyasal ve kamu yaşamına katılım oranları son 4 yılda iyileşmedi. Parlamentoda 2021 yılı itibarıyla kadın milletvekillerinin oranı %17.24, kadın bakan sayısı 1'dir. Toplam 81 ilden 34 ilde kadın milletvekili bulunmamaktadır.
>
> - Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanununda İstanbul Sözleşmesi'nin de zorunlu kıldığı ısrarlı takip, zorla evlendirme, dijital şiddet gibi kadına yönelik şiddetin yaygın ve farklı türleri dahil toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve ayrımcılığın uluslararası standartlara uygun bir şekilde suç sayılmasını sağlayacak ve cezasızlığı önleyecek maddi ve usul kurallarına ilişkin herhangi bir düzenleme bugüne kadar yapılmamıştır.
>
> - Medeni Kanunda yıllardır talep edilen, evlenme yaşının 18 olarak belirlenmesi, kadının evlendikten sonra doğrudan kendi soyadını kullanabilmesi, müşterek çocuklara kadınların kendi soyadlarını verebilmeleri, boşanmadan sonra kadının yeniden evlenebilmek için 300 gün beklemesini zorunlu kılan iddet müddetinin kaldırılması, boşanmalarda edinilmiş mallara katılma rejiminin 2002 öncesi evliliklerde de uygulanması gibi konularda halen bir çalışma bulunmamaktadır (8. Periyodik Dönem Gölge Raporu, 2021: 7-8).

CEDAW raporuna göre Türkiye'de 35 yıldır ilerleme katedilmeyen alanlar aynı zamanda toplumsal demokrasinin ve sosyal kalkınmanın önündeki bariz engeller olarak nitelenebilir. Sadece Türkiye için değil, dünya genelinde toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında bir denge arayışı söz konusuyken, ilerlemenin hangi noktasında olunduğu önemli bir soru olacaktır. Nitekim dünya, bir yandan en geç 10 yıl içinde Mars'a seyahat edilmesini (Smith, 2021) konuşurken, diğer yanda Afganistan'ın kadınlara burka giyme zorunluluğu getirmesi (Owen, 2022) ya da siyah kadın sanatçıların Venedik Bienali'nin 127 yıllık tarihinde ilk kez ödül almasını (Yılmaz, 2022) da eşzamanlı yaşıyor. Dolayısıyla bu çalışmada kadınların yüzleştiği zorlukların neler olduğu, hangi alanlarda aşama kaydedildiği, ayrımcılığın beslendiği alanların hangileri olduğu vb. sorulara cevap olması amacıyla cinsiyet eşitliği olgusuna güncel verilerle odaklanarak, mevcut durumun görünür kılınması amaçlanmıştır.

MEDYADA KADIN

Toplumun diğer yarısını oluşturmasına karşın, aile, meslek, eğitim gibi birçok alanda dezavantajlı konumda olan, yaşamı süresince şiddetin her türüne maruz kalan kadına yönelik tutumun, toplumsal cinsiyet zihniyetindeki ezberlerin sürdürülerek değiştirilemeyeceği açıktır (Atmaca, 2019: 253) Bu bağlamda, davranışların öğrenilmesinde kitle iletişim araçlarının etkisi bilinen bir olgudur; medya aile, erillik, dişilik kavramları üzerindeki toplumsal mitleri yeniden üreterek sürdürür. Bir başka deyişle, medya cinsiyet kalıp yargılarını ve önyargılarını sürdürmede ve insanları bu yönde etkilemede önemli bir role sahiptir (Dökmen, 2015: 133).

Oysa demokratik toplumların temeli olan basının, toplum üzerindeki etkisini onu geliştirici ve biçimlendirici bir vizyonla göstermesi beklenmektedir. Nitekim basın toplumun aynası olarak nitelendirilmekte dolayısıyla, toplumdaki cinsiyetçi bakış üzerinde pay sahibi olmaktadır (Atmaca, 2019: 1).

Adorno ve Horkheimer kapitalist toplumlarda kitle iletişim araçlarının baskıcı bir yapıda olduğunu ve kitlelerin egemen sistemle bütünleşmelerini sağladığını savunmuş (Yaylagül, 2013: 100), Fiske ise (1996: 172) kapitalist toplumların aynı zamanda ataerkil toplumlar olduğuna, erkeklerin hem ekonomik iktidardan, hem de toplumsal cinsiyet iktidarından yararlandığına dikkat çekmiştir. Egemen sistem tüm dünyada kapitalizm hatta neoliberalizm olduğuna göre, sistemin etki gücünü arttırmada yararlandığı araca yani medyaya özel olarak odaklanmak gerekmektedir.

Bu kapsamda, Küresel Medya İzleme Projesi'nin (Global Media Monitoring Project) 1995'den itibaren 5 yılda bir sunduğu raporlar kadınlara yönelik cinsiyet eşitsizliğinin dramatik tablosunu gözler önüne sermektedir. 116 ülkede gazete, radyo, televizyon, haber web siteleri ve sosyal medya aracılığıyla yayılan 2251 medya kuruluşundaki haberleri içeren 2020 tarihli verilere göre, kadınlar haberlerin yalnızca % 25'inde özne veya kaynak olarak yer alabilmektedir. Şu anda haberlerde uzman seslerin % 24'ü kadınlardan oluşmaktadır, 5 yıl önce bu oran %19'du. Yıllara ve coğrafyaya göre gelişimde Kuzey Amerika önde olsa da güncel sonuçlar en büyük ilerlemeyi Avrupa ve Pasific'in kaydettiğini işaret etmektedir. Diğer taraftan yazılı basında, haberlerde yer alan kişilerin % 42'si 50 yaş üzeri erkekler iken, kadınların bu anlamda yaş kategorisi 35-49 aralığındadır (Who Makes The News, 2020).

Küresel Medya İzleme Projesi'nin 2020 araştırmasına göre, haberi yapan muhabirin cinsiyeti de kadınların haberde yer alabilmesiyle direkt bağlantılı. Kadın muhabirlerin haberlerindeki kişilerin % 31'i kadınken, erkek muhabirlerin haberlerindeki kişilerin % 24'ü kadındır. Muhabirlerin kadın kaynak seçimindeki tutarlı fark dijital haber platformlarında da benzer şekilde tekrarlanmaktadır. Bu durumun dünya genelindeki tek istisnası Karayiplerdir (Who Makes The News, 2020: 7).

Diğer taraftan, pandemi döneminde haber izleyici kitlenin sayısında rekor kırılmıştır. Haber reytingleri pandemi öncesine göre Hindistan'da %50, İngiltere'de %64 artarken ABD'de akşam

haber programları son 20 yılın en yüksek reytingine ulaşmıştır. Ancak uluslararası medya kuruluşları kadınların kaynak ve özne olarak dahil edilmesi konusunda zayıf bir performans sergilemiştir. Örneğin, tüm mecralarda Covid-19 ile ilgili haberlerde sağlık profesyoneli olarak görünen kişiler arasındaki cinsiyet farkını ele alırsak, fiziksel dünya ile haber dünyaları arasında büyük bir fark sözkonusudur. Fiziksel dünyadaki %46'lık küresel ortalama ile karşılaştırıldığında, koronavirüs haberlerinde görünen sağlık uzmanlarının %27'sini oluşturan kadın oranının gerçekçi olmadığı görülmektedir. Rapora göre, geleneksel haber medyasında cinsiyet eşitliği açığını kapatmak için gereken süre en az 67 yıldır (Who Makes The News, 2020: 20,21).

Diğer taraftan Türkiye özelinde yapılmış Cinsiyet Ayrımcılığı Bağlamında Yazılı Basında Haber Seçimlerinin İncelenmesi (Atmaca, 2019) başlıklı araştırma kadın haberlerine yönelik seçimleriyle medya kuruluşlarının toplumsal cinsiyet vizyonundaki zıtlığı ortaya konmuştur. Türkiye'de en yüksek tirajlı ulusal gazetelerin kadın başarılarını haberleştirilmesinde açık bir ayrımcılığı ortaya çıkaran çalışma, yazılı basında en yüksek tirajlı 6 gazetede, kadın özneli başarı haberlerine yer verme oranlarında 6 kat, kadına yönelik şiddete yer verme oranlarında 2 kat farklılığa dikkat çekmiştir. Örneğin araştırma kapsamında milli sporcu Şahika Ercümen'in serbest dalış Türkiye ve dünya rekoru Hürriyet, Posta ve Sözcü'de 2'şer haberle yayımlanırken, Türkiye ve Yeni Şafak'da hiç yer verilmemiştir. Türkiye gazetesi sözkonusu başarı haberini yayımlamasa da, gazetenin spor yazarı Ümit Aktan'ın 30 Ekim 2018 tarihli köşesinde Post-it başlıklı bir kutucuk içinde medyanın toplumsal cinsiyet algısına dair sözleri, eleştirel bir yaklaşım sergilemesi bakımından dikkat çekicidir:

> "Bir genç kız salda gölünde 1 dakika 58 saniye nefesini tuttu ve 65 metreye dalıp çıktı. Dünya rekoru kırdı. Televizyon ve radyolarda iki dakikası olmadığı gibi bir gazetenin köşesinde bir kutucuk olmaktan öteye geçemedi. Onun yerinde olsam su kenarına gider yatar ve güneşlenirim ne işim var dünya rekoruyla." (Aktan, 2018: 17)

Yazılı basında kadına dair önemlilik algısını somutlaştıran bir örnek de Sinead O'Connor'ın müslüman olmasına dair haberdir. Şarkıcının kişisel tercihini içeren bu haber, Sözcü hariç, araştırma kapsamındaki diğer tüm gazetelerde (Posta, Türkiye, Hürriyet, Sabah, Yeni Şafak) yayımlanmıştır. Hatta Hürriyet 3, Sabah ve Yeni Şafak 2'şer haberle müteakip günlerde söz konusu habere yer vermeyi sürdürmüştür. Bir magazin haberinin gazetelerde uluslararası bir başarıdan daha fazla yer bulması yazılı basında kadının temsili açısından magazinin tercih edildiğini işaret etmektedir. Bu noktada, basının cinsiyet algısını ortak bir düzeye ulaştırabilmenin gerekliliği çalışmadan çıkarılabilecek sonuçlardandır. Nitekim, uluslararası bir rekorda haber değeri görülmemesi toplumun yarısına 'kör bir bakış' olarak ifade edilebilir. Türk basını bu veriler ışığında, toplumun mevcut zihniyetinde dönüşüm sağlayabilecek vizyona sahip görünmemektedir (Atmaca, 2019).

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ARAŞTIRMALARI

Ayrımcılıklara ve eşitsizliklere ilişkin veri ile mevcut durumun ortaya konması, farkındalığın ilk adımıdır. Durum tespitinin ardından, düzenli aralıklarla verinin izlenmesi de farkındalığın sürekliliğini sağlar (Kaptanoğlu vd., 2021: 29). İlk olarak küresel verilerle bugünün resmini ortaya koymak faydalı olacaktır.

Dünya genelinde cinsiyet farkını hesaplamak için ilk girişim 2000'li yıllarda başladı. Dünya Ekonomik Forumu'nun (WEF) Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu (GGGR) 2006'dan bugüne, toplumsal cinsiyete dayalı boşlukların evrimini ölçerek, zaman içinde bu boşlukları kapatmaya yönelik ilerlemeyi izlemektedir. Ekonomik katılım ve fırsat, eğitimde başarı, sağlık ve hayatta kalma ve siyasi güçlendirme olarak sıralanan 4 boyut temel alınarak hazırlanan rapora göre, 2020'de küresel cinsiyet farkının kapatılması için gereken 99,5 yıllık süre, 2021'de açıklanan son raporda 135.6 yıla çıkmıştır (GGGR, 2021: 5).

Araştırmanın kapsadığı 156 ülkede eşitliğe en yakın olunan iki alan sağlık ve eğitimsel kazanımlardır; eğitim alanında, cinsiyet farkının %95'i küresel olarak kapatılmış, 37 ülke ise eşit durumdadır. Ancak bu alanlarda kadın ve erkek için eşit bir dünyadan bahsedilebilmesi için 14 yıl öngörülmektedir. Sağlık ve hayatta kalma alanında cinsiyet farkının % 96'sı kapansa da, 2020'den itibaren marjinal bir düşüş söz konusudur. Raporda bu durumun Covid-19 nedeniyle olmadığı kaydedilerek, bu açığı kapatmak için gereken zamanın belirsizliğine dikkat çekilmiştir (GGGR, 2021: 5).

Ekonomik katılım ve fırsattaki cinsiyet farkı, endeks tarafından izlenen dört temel alandan ikinci en büyüğü olmaya devam etmektedir. 2021 endeks sonuçlarına göre şimdiye kadar bu açığın %58'i kapansa da rapora göre, kalan açığın kapanmasının 267,6 yıl daha süreceği tahmin edilmektedir. Siyasi güçlendirme yine eşitsizliğin en yüksek olduğu ikinci alandır; endeksin kapsadığı 156 ülkede kadınlar, dünya genelinde yaklaşık 35.500 parlamento koltuğunun yalnızca % 26,1'ini ve 3.400'den fazla bakanlığın yalnızca %22,6'sını temsil etmektedir. 15 Ocak 2021 itibariyle hiçbir zaman kadın devlet başkanı seçilmemiş 81 ülke vardır. Rapora göre mevcut ilerleme hızında siyasette cinsiyet eşitliğine ulaşmak için gereken süre 145.5 yıldır (GGGR, 2021: 5).

Kadın ve erkek arasında nispi bir toplumsal dengenin kurulduğu ülke 12 yıldır bu çalışma kapsamında birinci çıkan İzlanda olmuştur. Ancak cinsiyet eşitliğinin de tüm coğrafyalara eşit dağılmadığı görülmektedir. Rapora göre özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika toplumsal cinsiyet eşitliğinde en büyük uçurumların bulunduğu coğrafyalardır. Asya'nın güneyinde cinsiyetler arası eşitliğin sağlanabilmesi için gereken süre 195.4 yıl olarak belirtilmiştir (GGGR, 2021: 7).

Çalışma Yaşamında Kadın

Çalışma çağındaki dünya nüfusunun yarısının çalışma yaşamından uzak kalmasının siyasal, sosyal ve ekonomik alanda çok boyutlu olumsuz etkisi tecrübe edilen bir gerçektir. Bu alandaki farkındalık toplumların kalkınması için hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla çalışma yaşamında kadın erkek dengesini kurabilen ülkelerin her alanda gelişmiş ülkeler olması tesadüf değildir. Bir başka deyişle kadınının ikincilliğinin faturası ağır olmaktadır.

Kadınlar, erkeklerin % 80'ine kıyasla, yalnızca % 50 oranında işgücüne katılmaktadır. Ayrıca, çocuk bakımı ve ev işleri de dahil olmak üzere, aile içinde ücretsiz işlerde daha yüksek bir paya sahiptirler. Bu durum kadınların ücretli işlerle meşgul olma fırsatları ve seçenekleri açısından yüzleştikleri bir sınırlamadır (Norris, Kochhar, 2019: 8)

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) 2018 verilerine göre; Türkiye, 3-5 yaş arasındaki çocuklar arasında okul öncesi eğitime erişme oranları bakımından %37 ile en son sırada yer almaktadır. Bu nedenle kadınların bakım sorumlulukları işgücü piyasasına girmelerini hala önlemektedir. Çocuk bakım hizmetlerine ilişkin Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nda (2018-2023) mevzuat değişiklikleri öngörülmüş olmasına rağmen henüz yapılmamıştır (8. Periyodik Dönem Gölge Raporu, 2021: 16).

Bakma ve bakılma hakkı çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ön koşuludur. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Çalışma Yaşamında Bakım (2022) araştırmasına göre 185 ülkenin 98'i 183 sayılı ILO Sözleşmesi'nin üç temel gereğine uymaktadır. Bununla birlikte 82 ülke, ILO'nun doğum iznine ilişkin standartlarından en az birini karşılamamakta, dolayısıyla 649 milyon kadına sağlanan annelik koruması yetersiz kalmaktadır. 64 ülkede doğum izninin süresi hala 14 haftanın altındadır, yani tüm dünyada her 10 potansiyel anneden 3'ü, doğum yaptıktan sonra dinlenmek ve iyileşmek ve yeni doğan bebeğine bakmak için yeterli izin hakkından yoksun bırakılmıştır. 2011 ve 2021 yılları arasında hukuk reformları son derece ağır işlemiştir ve yalnız 18 ülke, doğum iznine ilişkin kanunlarını ILO standartlarına uyacak biçimde iyileştirmiştir. Elde edilen bulgular, ülkeler ve nerede çalıştıklarına bağlı olarak kadın işçi grupları arasında ILO'nun 2000 tarihli ve 183 sayılı Analığın Korunması Sözleşmesi'nin gereklerine uyulması bakımından farklılıklar olduğunu göstermektedir. ILO standartları en az 14 hafta süreli doğum iznini zorunlu tutmakta, anneye istirahat ve iyileşme için yeterli zamanın tanınması için bu süreyi en az 18 haftaya çıkarmayı önermektedir. Reformlar şimdiki hızıyla sürerse, incelenen 185 ülkede asgari doğum izni haklarını elde etmek en az 46 yıl alacaktır. (Addati vd., 2022: 2-3)

Diğer taraftan, babalık izni de, erkeklerin bakım hak ve sorumluluklarını gerçekleştiren temel öğedir. ILO verilerine göre, dünya genelinde babalık izni yetersizdir: Babalık izninin süresi dünya genelinde ortalama 9 gün (1,3 hafta) olmakla birlikte bölgeden bölgeye önemli farklılık göstermektedir. Anneler (18 hafta) ve babalar (1,3 hafta) için verilen ortalama izin süreleri karşılaştırıldığında, dünya genelinde

16,7 haftalık "cinsiyete dayalı izin açığı" mevcuttur. Ayrıca tüm dünyada, her 10 potansiyel babadan yalnızca 1'i en az 10 gün süreli babalık izni verilen ülkelerde yaşamaktadır. (Addati vd., 2022: 3-4)

Mevcut tabloda yasal düzenlemelerdeki tüm eksiklikler, toplumsal ve kültürel etkenler kadınların çalışma yaşamına katılmalarına ve ilerlemelerine engel oluşturmaktadır. Kadınların çalışma yaşamındaki durumunu ortaya koyan kapsamlı bir çalışma ise, yönetim danışmanlık şirketi McKinsey'in Lean.In.og ile ortaklaşa tamamladığı Women in the Workplace 2021 araştırmasıdır. 12 milyon kişiyi istihdam eden 423 kuruluşun işyeri deneyimlerine ilişkin, 65.000'in üzerinde anket katılımcısıyla tamamlanan araştırmanın sonuçlarına göre, kadınlar için yöneticiliğe giden ilk adımda hala bir "kırık basamak" bulunmaktadır; kadınların erkeklere göre yöneticiliğe çok daha düşük oranlarda terfi etmesi 2016'dan bu yana devam eden bir eğilimdir (McKinsey, 2021).

Kadınların yüzleştiği bu kırık basamağın üstesinden gelmek için belirlenen kavram ise cinsiyet orantılılığı ilkesidir. Örneğin, bir kuruluşta kadınlar yöneticilerin %38'ini oluştururken, giriş düzeyindeki çalışanların %50'sini oluşturuyorsa, kuruluş makul bir zaman diliminde %50 kadın yöneticiye ulaşma hedefi belirlemelidir. Kuzey Amerika'da bazı uluslararası şirketlerde denenen bu yöntemle kadınların yöneticilik kademelerinde temsilinin zaman içinde artması hedeflenmektedir. Nihayetinde, cinsiyet orantılılığı, adalet ve fırsat eşitliği ile ilişkilidir. Oyun alanı eşit olmadığında, kadınların fazla bir seçeneği yoktur. Bir futbol takımı yokuş yukarı oynarken diğeri yokuş aşağı oynamak zorunda kalırsa, ilk takım sporu tamamen bırakabilir. Cinsiyet orantılılığı, bu oyun alanını düzleştirmek için pratik bir yaklaşım sunmaktadır (Chilazi S, Bohnet I, Hauser O, 2021).

Küresel Cinsiyet Uçurumu (2021) Raporu da dünya genelinde kadınların tüm yönetici pozisyonlarının sadece %27'sini temsil ettiğine dikkat çekmiştir. Örneğin küresel olarak, kadınlar bankalarda ve banka denetleme kurumlarında yönetim kurulu koltuklarının % 20'sinden daha azına sahiptir ve banka CEO'larının % 2'sinden daha azını oluşturmaktadır. Ancak Sahay ve Cihak'ın IMF (Uluslararası Para Fonu) için yaptığı araştırma, bankacılık denetleme kurumlarının yönetim kurullarında kadınların daha yüksek oranda olmasının daha fazla banka istikrarı ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kanıt, finans alanındaki liderlik pozisyonlarındaki cinsiyetler arasındaki farkın kapatılmasındaki faydayı gözler önüne sermektedir (Sahay ve Čihák 2018: 5).

Yakın tarihli bir başka IMF araştırması ise makroekonomik, sektörel ve firma düzeyindeki verilerden yararlanarak erkeklerin ve kadınların işyerinde farklı beceriler ve bakış açıları açısından birbirlerini tamamladıklarını ortaya koymaktadır (Ostry ve diğerleri: 2018, 4). IMF araştırmaları ayrıca kadın istihdamını artırmanın, büyümeyi ve gelirleri önceden tahmin edilenden çok daha fazla artırdığını ve ortalama olarak GSYİH'ya % 35 katkıda bulunduğuna işaret etmektedir (Norris, Kochhar: 2019, 9).

Covid-19 Etkisi

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin getirdiği sosyal adaletsizlik, kadına yönelik şiddet gibi bilinen tüm zorlukların yanında, 2019'dan itibaren öngörülmeyen boyutta bir pandemi dünyayı etkisi altına aldı. İki yılı aşkın süre şiddetli etkisini sürdüren Covid-19'a yönelik araştırmaların ortak sonucu, cinsiyet eşitsizliğini çarpıcı oranda artması oldu.

Covid-19 krizinden önce, dünya genelinde ücretsiz bakım işlerinin % 80'i zaten kadınlar tarafından yapılmaktaydı (Günindi-Ersöz 2020: 1512). Ancak pandemi döneminde, kadınlar, ev ve iş yüküyle beraber kreş ve okulların kapanmasıyla, çocukların bakımı ve dersleriyle çok daha zor şartlar altında ilgilenerek yaşamlarını sürdürdü. Günindi Ersöz'ün (2020) Türkiye'de 413 kadını kapsayan çalışmasına göre salgın öncesinde ev işleri için 5 saatten fazla zaman harcayan kadın oranı %11, 2 iken, salgın sürecinde 5 saat ve üstü zaman harcayan kadınların oranı 5 kat artarak kadınların yarısına (%52,5) ulaştı (Günindi-Ersöz, 2020: 1512, 1518).

Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre de, evde kalma tedbirleri altında kadınlar, erkeklerin neredeyse 4 katı daha fazla ücretsiz emek harcayarak, bu yükün daha büyük kısmını üstlendi. Kadınların hem ücretli emek hem de ücretsiz çalışmadaki eş zamanlı artışı çarpıcı düzeye ulaşmıştır. Özellikle de ücretsiz işlere ayrılan zaman neredeyse %80 oranında artışla, günde 9,2 saate yükselmiştir. İşyerinde çalışmaya devam eden kadınlar için toplam günlük çalışma saati günlük 10 saattin üzerine çıkmaktadır. Küresel salgın süresince istihdamda kalmaya devam eden erkeklerin günlük ücretli çalışma sürelerinde hafif bir düşüş ve ücretsiz çalışma sürelerinde bir miktar yükseliş yaşanmış, toplamda ortalama günlük çalışma süreleri neredeyse salgın öncesi döneme göre aynı kalmıştır (UNDP, 2020: 1- 4,5).

Pandemi döneminde çalışma yaşamına yönelik 5338 kişiyle yapılan bir diğer araştırmada iş verimliliğinin düştüğünü söyleyen kadınların oranı (%60,5) erkeklerden (%50,15) daha fazla bulunmuştur. Cinsiyet açısından önemli bir diğer bulgu hanede yaşayan üye sayısı arttıkça online çalışan kadınların daha fazla etkilenerek verimliliklerinin düşmesidir. Oysa erkekler için hanenin kalabalıklığı ve verimliliklerindeki düşüş arasında istatistiksel olarak bir ilişki bulunamamıştır (Bozkurt, 2020: 129).

Orantısız iş kayıplarından artan toplumsal cinsiyete dayalı şiddete kadar kadınlar, sosyal, ekonomik ve sağlık alanlarında politika müdahaleleriyle ele alınması gereken etkiler yaşamaktadır. Ancak analizler, birçok pandemi müdahale planının bu ihtiyacı karşılamadığını göstermektedir. Covid-19 sürecinin tahmini 47 milyon kadını daha aşırı yoksulluğa itmesi ve cinsiyetler arasındaki yoksulluk farkını daha da genişletmesi beklenmektedir. BM Kadın Birimi (UNWOMEN, t.y) verilerine göre, dünya genelinde ulusal düzeydeki politika önlemlerinin yalnızca yaklaşık % 40'ı cinsiyete özgü risklere ve zorluklara yanıt vermek için tasarlanmıştır. Dolayısıyla, salgının toplumsal cinsiyete dayalı etkilerini azaltmak için kapsamlı bir önlem alınmadan pandemi, kadın haklarında zor kazanılan ilerlemede önemli bir geri dönüşü hızlandırabilir.

Diğer taraftan 2020'de toplam kadın istihdamının % 41'ini temsil eden 527 milyon kadının çalıştığı dört sektör, dünya genelinde iş kayıpları ve çalışma saatlerinde düşüş açısından Covid-19 etki riski yüksek olarak derecelendirildi. Bunlar, konaklama ve yemek hizmetleri; gayrimenkul, ticari ve idari faaliyetler; üretim; toptan/perakende ticaret. Bu durum, kadın istihdamının mevcut krizden erkeklere göre daha ciddi şekilde etkilendiği anlamına gelmektedir (ILO, 2020: 1).

Yapay Zeka Tehditi

Basitçe söylemek gerekirse, yapay zeka, algoritma adı verilen bir dizi kural kullanarak veri kümelerini sınıflandırmak, analiz etmek ve tahminler çıkarmak için bilgisayarları kullanmayı içermektedir. Yapay zeka algoritmaları, kalıpları tanımlayabilmeleri, tahminlerde bulunabilmeleri, eylemler önerebilmeleri ve alışılmadık durumlarda ne yapacaklarını bulabilmeleri, yeni verilerden öğrenebilmeleri ve böylece zaman içinde gelişebilmeleri için büyük veri kümeleri kullanılarak eğitilir. Yapay zekayı geliştiren ve uygulayanlar mevcut uygulamaları eleştirel bir şekilde sorgulamazlarsa, cinsiyetçi veya ırkçı sosyal yapıları yeniden üretme riskini taşır (UNESCO: 2020, 4) Dolayısıyla, bugün sadece daha fazla kadını iş gücüne dahil etmek de yeterli olmayabilir. Yapay zeka nedeniyle daha fazla kadın işsiz kalma riskiyle karşı karşıya ve yerinden edilme riski daha düşük olan yönetim pozisyonlarında kadınlar yetersiz temsil ediliyor.

40 yaş ve üstü, daha az eğitimli büro, muhasebe ve kasiyer pozisyonları gibi yüksek otomasyon riskiyle karşı karşıya olan işlerde çalışan işçilerin çoğunluğu kadın. Son araştırmalar, otomasyonun yerinden olma riskine karşı yeniden eğitim ve yeniden beceri kazandırma stratejileriyle kadınların geride bırakılmamasına dikkat çekmektedir. Teknolojinin mevcut durumu göz önüne alındığında, 30 ülkede (OECD'deki 28 ülke artı Kıbrıs ve Singapur) 26 milyon kadının iki yıl içinde teknoloji tarafından yerinden edilme olasılığının % 70'ten fazla olduğu belirtilmiştir. (Brussevich vd., 2018: 13) Bu noktada, daha çok kadını işgücüne kazandırma politikaları üzerinde çalışılırken, yapay zeka teknolojisinin kadın istihdamında yaratacağı büyük tehlikenin gözardı edildiği anlaşılıyor.

Kadının çalışma yaşamında bu gözardı edilişine çarpıcı bir örnek, ABD'li e-ticaret şirketi Amazon'un, işe alımlarda yapay zekayı kullanmasıdır. Şirketin geçmiş 10 yıllık işe alımlarını baz alarak erkeklerin daha çok tercih edildiği sonucuna varan yapay zeka, kadın adayları görmezden gelmiş ve bu durumun anlaşılmasıyla Amazon programı kullanmaktan vazgeçmiştir (Dastin, 2018; Habertürk, 2018) Diğer taraftan Amazon'un Alexia'sı, Apple'ın Siri'si gibi hemen hemen tüm dijital sesli asistanlara kadın isimleri ve sesleri verilmesi itaatkar bir kişilik tasarımını ifade etmektedir (UNESCO, 2020: 2, 4)

UNESCO'nun Yapay Zeka ve Cinsiyet Eşitliği (2020) raporunda, söz konusu sorunlar ve zorluklar belirlenerek birtakım çözüm önerileri sıralanmıştır: yapay zeka cihazlarında, veri setlerinde ve algoritmalarda bulunan yerleşik toplumsal cinsiyet önyargılarının üstesinden gelmek; teknoloji

sektöründeki teknik rollerde ve yönetim kurulu odalarında kadınların küresel temsilini geliştirmek; sektörde sağlam ve cinsiyete dayalı yapay zeka ilkeleri, yönergeleri ve etik kuralları oluşturmak. Bu öneriler uygulamaya geçtiğinde, birçok alanda yoğun olarak kullanılan yapay zeka, cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına hizmet edecek bir araç olabilir.

TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Dünya genelinde her ülkede farklı düzeyde yaşanan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde Türkiye'nin durumu bu alanda yıllar geçtikçe gerileyen bir tabloyu ortaya koymaktadır. Bunun en önemli göstergesi Türkiye'nin 2011'de ilk imzalayan ülke olmasına rağmen, İstanbul Sözleşmesi olarak bilinen Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesinden 20 Mart 2021 tarihinde cumhurbaşkanının talebiyle çekilmesi olmuştur.

Oysa, İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi Başkanı Avukat Şükran Eroğlu 28 Temmuz 2020'de Anadolu Ajansı'na yaptığı açıklamada, sözleşmede yer alan 'cinsel yönelim' ve 'toplumsal cinsiyet' kavramından hareketle bazı kişilerin konuyu LGBT'ye bağladığını ancak sözleşmenin hiçbir yerinde ne bir aileyi parçalamak ne de aileyi kabul etmemek gibi marjinalliğe yol açacak tek bir madde olmadığını vurgulamıştır. İstanbul Sözleşmesinin önemi, "kadına karşı şiddet", "aile içi şiddet", "toplumsal cinsiyet", "kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet" ve "mağdur"un tanımının ayrı ayrı ele alınması, "kadın" teriminin 18 yaşından küçük kızları da kapsamasıydı. Her ne kadar İstanbul Sözleşmesi'ni iç hukuka uyarlayan 6284 sayılı kanunun aynı şekilde uygulanmaya devam edeceği savunulsa da, İstanbul Sözleşmesiyle yitirilen insan hakkı ihlali, TCK'de taciz, istismar ve cinayet olmasına karşın kadına yönelik şiddetle ilgili tek bir maddenin olmamasıdır (Paksoy, 2020).

Peki Türkiye kadına yönelik şiddette ne durumda? Veriler, mevcut politikalarla Türkiye'nin kadına yönelik şiddeti önlemede yetersizliğini göstermektedir. Avrupa ve OECD ülkeleri arasında erkeklerden fiziksel veya cinsel şiddet gören kadın oranının en yüksek olduğu ülke Türkiye'dir. Bu alanda Avrupa ve OECD lideri olan Türkiye'de neredeyse 10 kadından 4'ü erkek şiddetine maruz kalmaktadır. OECD 2019 yılı verilerine göre Türkiye'de kadına şiddet oranı % 38'dir (Erkeklerden fiziksel veya cinsel şiddet gören kadınların oranı: Avrupa ve OECD'nin lideri Türkiye, 2022).

Kadına yönelik şiddette çözüm getiren bir adım henüz atılamamışsa da, şiddetin coğrafi dağılımına dair detaylı bilgi mevcut. Polis Akademisi tarafından 2019 yılında yayınlanan Dünyada ve Türkiye'de Kadın Cinayetleri 2016-2017-2018 Verileri ve Analizler Raporu'na göre İstanbul (%14,5) kadın cinayet oranının en yüksek olduğu ildir. İstanbul'u Ankara (%6,1), İzmir (%5,5), Antalya (%4,6), Gaziantep (%4,3), Bursa (%3,6), Adana (%3,4) ve Mersin (%3), Manisa (%2,7) ve Denizli (%2,6) izlemektedir. (Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı, 2021: 30)

Oysa, BM 1999'da 25 Kasım'ı Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü olarak ilan etmişti.Ayrıca İtalya hükümeti 2021'de şiddeti önleme ve kadınlara destek amaçlı tedbirler kapsamında, aile içinde şiddet gören ve ekonomik bağımsızlığı olmayan kadınlara ayda 400 Euro destek sağlayacağını ve şiddet faillerine verilen asgari cezanın arttırılmasının planlandığını açıklamıştır (Pınar, 2021).

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğine dair araştırmalar pek çok alanda kadının ikincilliğinin altını çizmektedir. TÜİK'in İstatistiklerle Kadın, 2021 verileri özellikle yaşam memnuniyeti alanında kadınların durumunu rasyonel olarak ifade etmektedir. Buna göre, Türkiye'de kadınların % 35,5'i yaşadığı çevrede gece yalnız yürürken kendini güvensiz hissederken, bu oran erkeklerde % 14,2'dir (TÜİK, 2022a) TÜİK'in 'Türkiye Aile Yapısı 2021' araştırmasına bakıldığında ise, kadınların % 24'ünün reşit olmadan evlendiği görülmektedir, erkeklerde bu oran sadece % 4'tür. Araştırma kapsamında kadınların çalışması ve sosyal hayata katkı sağlamasına ilişkin olarak, kadının asli görevinin çocuk bakımı ve ev işleri olduğunu düşünenlerin oranı %35,8 çıkmıştır. Katılımcıların % 27,7'si çalışan kadınların evle ilgili sorumluluklarını ihmal edeceği, % 13, 9'u ise kadınların çalışmasının geleneklere aykırı olduğu görüşündedir (TÜİK, 2022b).

Kadın istihdamı üzerinde çok önemli bir etki ise iki yılı aşkın süredir devam eden pandemiyle yaşanmıştır. TÜİK'in istihdam ve işsizlik verilerine göre, kadınlar pandemiden erkeklere göre daha fazla etkilenmiş, kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları düşmüştür. Türkiye'de, ağır pandemi koşullarının yaşandığı dönemde, kayıt dışı çalışanlar Kısa Çalışma Ödeneği gibi gelir desteklerinden de yararlanamamıştır. Nitekim TÜİK verileri kadınların kayıt dışı istihdam edilme eğiliminin daha yüksek olduğunu göstermektedir (İnsan Hakları Derneği, 2020: 10, 23) .

Uluslararası perspektiften Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği sıralaması ise 156 ülke arasında 133.lüktür. Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu'na göre (GGGR, 2021), Türkiye bir yılda 3 basamak gerilerken, 15 yılda 28 basamak gerilemiş durumda. Türkiye'nin 140. sıra ile en geride olduğu alan ekonomik katılım ve fırsat. Söz konusu tablo Türkiye'nin ortaya koyduğu gerileme hiçbir alanda ilerleme kaydedilmediği anlamına gelmese de, gerçek olan toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki çalışmaların dünya genelinin gerisinde kaldığıdır.

Nitekim rapora göre, kadınların işgücüne katılım oranı %38.5 iken, erkeklerin %78'dir. Türkiye'de üst düzey yetkili ve yöneticilerin %16'sı kadın, %84'ü erkektir. Kadınların kazanılan tahmini geliri erkeklerinkinin %45'i kadardır. Yani kadınların geliri, ortalama olarak erkeklerinkinin yarısından azdır. Mecliste kadınların oranı %17.3, bakanlık görevlerindeki kadınların oranı ise %11.8'dir (GGGR: 2021, 377).

BM Kalkınma Programı (UNDP) Toplumsal Cinsiyet Sosyal Normları Endeksi (GSNI) Dünya Değerler Araştırması'na (WVS) göre dünyada toplumsal cinsiyet yanlılığı artıyor ve Türkiye'de de bu olumsuz değişim endeks değerlerine yansıyor. Endeks hesaplanırken kullanılan göstergeler: (1) "Genelde,

erkekler kadınlardan daha iyi siyasi liderler oluyor" ifadesine katılanların oranı, (2) Kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olması gerektiğini düşünenlerin oranı, (3) "Üniversite eğitimi, kız çocuktan çok oğlan çocuk için önemlidir" ifadesine katılanların oranı, (4) "Ülkede eğer erkekler iş bulamıyorsa çalışmak kadınlardan çok erkeklerin hakkıdır" diye düşünenlerin oranı, (5) "Genel olarak, erkekler kadınlardan daha iyi şirket yöneticisi oluyor" diye düşünenlerin oranı, (6) Erkeğin birlikte olduğu kadını dövmesini doğru bulanların oranı, (7) Kürtajı onaylayanların oranıdır. Toplumsal cinsiyet normu olarak değerlendirilen bu yedi göstergeden en az birine katılım düzeyi yüksek olanlar toplumsal cinsiyet önyargısına sahip olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de endeks değerlerine göre belirlenmiş yedi göstergeden en az ikisini onaylayanların oranı son 10 yılda % 77,6'dan % 85,7'ye yükselmiştir (Kaptanoğlu vd., 2021: 74).

SONUÇ

Cinsiyetler arasındaki uçurumu kapatmanın toplumsal barış ve kalkınma adına önemi açıkken, mevcut tablo çözüm politikalarının yüzleşilen sorunların hızına yetişemediğini göstermektedir. Dünya genelinde cinsiyet ayrımcılığına karşı farkındalık yaratacak çok sayıda araştırmaya Türkiye de ulusal çapta verilerle katkı vermesine rağmen, çözüme ulaştıran politikalar henüz devreye girmemiştir. Tüm dünyada cinsiyetler arasında eşitlik arayışının gecikmiş ve yavaş ilerliyor olması ayrımcılığın kanıksanması riskini taşımaktadır.

Kadınların erkeklerden daha fazla alanda mücadele vermek zorunda kaldığı görünen bir gerçektir. Mevcut toplumsal cinsiyet kalıplarının kadınların yaşamında neden olduğu sınırların yanına son iki yılda bir de Covid-19 pandemisi eklenmiş ve kadınların yüzleştiği sorunlar eşitsiz ölçüde artmıştır.

Kadınların insanlık hakkına duyarsız bir bakışın bu gezegeni yaşanmaz hale getirdikten sonra başka bir gezegende hayat arayışı, beraberinde gelenlerin zihninde herkes için eşitlik algısı temellenmedikçe yeni bir dünyanın yaratılmasını da mümkün kılamayacaktır. Dünyanın yarısı olarak da ifade edilebilecek kadın nüfusunun ikincilliğe itilmesinin siyasal, sosyal ve ekonomik alanda çok boyutlu olumsuz etkisini, bir başka deyişle cinsiyet ayrımcı bakışın sonuçlarını aslında insanlığın tüm alanlarındaki eşitsizliklerle de görmekteyiz.

Dolayısıyla, cinsiyet eşitliği için toplumsal düzlemde ortak bilinç oluşmadan, ilerlemeden değil ancak topallamadan bahsedilebilir. Eşitsizliğin ağır sonuçları belki birkaç nesil daha tecrübe edildikten sonra, gerçek bir denge kurmanın insanlığın birlikte ilerlemesi için tek çözüm olacağı anlaşılabilir. David Noble'ın kapitalizm için kullandığı "insansız ilerleme" ifadesini, mevcut durum için "kadınsız ilerleme" olarak uyarlamak yanlış olmayacaktır. Nitekim 2022 yılında da dünya kadın ve erkeğin eşit şartlara sahip olduğu bir yer değildir. Sonuç olarak kadın haklarında ilerlemenin yavaşlığı bir insan hakkı ihlalinin de devam etmesidir.

KAYNAKLAR

Aktan, Ü. (2018, October 30). Post-it. Türkiye, s. 17.

Atmaca, N. E. (2019). Cinsiyet Ayrımcılığı Bağlamında Yazılı Basında Haber Seçimlerinin İncelenmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. (UKSAD), 5 (1), 237-256, https://dergipark.org.tr/tr/pub/intjcss/issue/46909/539806 adresinden alınmıştır.

Artificial Intelligence and Gender Equality, (2020). Key findings of UNESCO's Global Dialogue, *UNESCO* https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374174 adresinden alındı.

Addati, L., Cattaneo, U., Pozzan, E. (2022, March 7). *ILO*, Çalışma Yaşamında Bakım: Toplumsal Cinsiyet Açısından Daha Adil Bir Çalışma Yaşamı İçin Bakım İzni Ve Hizmetlerine Yönelik Yatırımlar https://www.ilo.org /ankara/publications/WCMS_838866/lang--tr/index.htm adresinden alınmıştır.

Bozkurt, V. (2020). Pandemi Döneminde Çalışma: Ekonomik Kaygılar, Dijitalleşme Ve Verimlilik, *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri*, Editörler: Dilek Demirbaş, Veysel Bozkurt, Sayım Yorğun, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Brussevich, M., Dabla-Norris, E., Kamunge, C., Karnane, P., Khalid, S., Kochhar, K. (2018 July). "Gender, Technology, and the Future of Work." *IMF Staff Discussion Note*, https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2018/10/09/Gender-Technology-and-the-Future-of-Work-46236 adresinden alınmıştır.

Büker S. (2018). Medyada Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması Geniş Özet, https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/Medyada-Toplumsal-Cinsiyet-Esitligi.pdf adresinden alınmıştır.

Chilazi, S. Bohnet, I. Hauser, O. (2021, November 30). Achieving Gender Balance at All Levels of Your Company. *Harvard Bussiness*, https://hbr.org /2021/11/achieving-gender-balance-at-all-levels-of-your-company adresinden alınmıştır.

Covid-19 Pandemisi Sürecinde Ekonomik ve Sosyal Haklar Raporu (2020 December). *İnsan Hakları Derneği,* https:// www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/Covid-19-Pandemisi-Sürecinde-Ekonomik-ve-Sosyal-Haklar-Raporu-1.pdf adresinden alınmıştır.

Covid-19: Rebuilding for Resilience, *UNWOMEN*, www.unwomen.org/en/hq-complex-page/covid-19-rebuilding-for-resilience#:~:text=Building%20resilience%20to%20future%20crises%20starts%20with%20our%20recovery%20from%20this%20one.&text=COVID-19%20is%20expected%20to,widen%20the%20gender%20poverty%20gap. adresinden alınmıştır.

Dastin, J. (2018, October 10). Amazon scraps secret AI recruiting tool that showed bias against women. *Reuters*. https://www.reuters.com/article/us-amazon-com-jobs-automation-insight-idUSKCN1MK08G adresinden alınmıştır.

Dökmen, Z. Y. (2015). Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar (6. basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Erkeklerden fiziksel veya cinsel şiddet gören kadınların oranı: Avrupa ve OECD'nin lideri Türkiye (2022, March, 31). *Euronews,* https:// tr.euronews.com/2022/03/31/erkeklerden-fiziksel-veya-cinsel-siddet-goren-kad-nlar-n-oran-avrupa-ve-oecd-nin-lideri-tu#:~:text=Avrupa%20ve%20OECD%20ülkeleri%20arasında,hayatında%20erkek%20şiddetine%20maruz%20kalıyor. adresinden alınmıştır.

Fiske, J. (1996) İletişim Çalışmalarına Giriş, Ark Yayınları, Ankara.

Global Gender Gap Report (2021 March). *World Economic Forum,* https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2021/ adresinden alınmıştır.

Günindi Ersöz, A. (2020). "Bir Salgını Kadın Olarak Deneyimlemek: Covid-19 Günlerinde Ev İçindeki Yaşamın Eşitsiz Doğası", *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(31):1510-1522. https:// www.researchgate.net/publication/346272483_BIR_SALGINI_KADIN_OLARAK_DENEYIMLEMEK_COVID-19_GUNLERINDE_EV_ICINDEKI_YASAMIN_ESITSIZ_DOGASI

İletişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Rehberi. (2017). *Koç Holding*. https://www.koc.com.tr/tr-tr/koc-gundem/Documents/iletisimde-tce-kilavuzu.pdf adresinden alındı.

Kaptanoğlu Yüksel İ, Arslan H, Akyıldırım O. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Veri ve Göstergeler*, https//:www.ceidizler.org.tr/Toplumsal-Cinsiyet-Eşitliğine-Duyarli-Veri-ve-Gostergeler-i216 adresinden alınmıştır.

Norris, E. D. Kochhar, K. Closing The Gender Gap (2019 March). *IMF Finance and Development*, https://www.imf.org /Publications/fandd/issues/2019/03/closing-the-gender-gap-dabla adresinden alınmıştır.

Owen, L. (2022, May 13). Afganistan'da burka zorunluluğu: 'Bu ülkede kadın olmak bir suç gibi'. *BBC Türkçe*, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61425501 adresinden alınmıştır.

Paksoy M. (2020, July 28) Tartışmaların odağındaki İstanbul Sözleşmesi, *AA,* https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tartismlarin-odagindaki-istanbul-sozlesmesi/1924988 adresinden alınmıştır.

Pınar Ö. (2021, Kasım 25). 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü: İtalya'da şiddet gören kadınlara devletten ayda 400 Euro 'özgürlük geliri'. *BBC,* https://www.bbc.com/turkce/haberler/dunya-59415862 adresinden alınmıştır.

Sahay, R. and Čihák, M. (2018 September). "Women in Finance: A Case for Closing Gaps." *IMF* Staff Discussion Note, https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2018/09/17/women-in-finance-a-case-for-closing-gaps-45136 adresinden alınmıştır.

Smith, A. (2021, December 29). Elon Musk Says Humans Landıng On Mars In 10 Years Is 'Worst Case Scenarıo', *Independent*. https://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/elon-musk-humans-landing-mars-worst-case-scenario-b1983972.html adresinden alınmıştır.

The COVID-19 response: Getting gender equality right for a better future for women at work. (2020, May). *ILO*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_744374.pdf adresinden alınmıştır.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025),* https://www.aile.gov.tr/media/87064/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-iv-ulusal-eylem-plani-2021-2025.pdf adresinden alınmıştır.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2018). *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023)*. Ankara. https://kadininstatusu.ailevecalisma.gov.tr/uploads/pages/kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-plani-2018-2023/kgsbep-2018-2023-web.pdf adresinden alınmıştır.

TÜİK (2022, March 4). *İstatistiklerle Kadın,* https:// data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635#:~:text=TÜİK%20Kurumsal&text=Adrese%20Dayalı%20Nüfus%20Kayıt%20Sistemi,1%27ini%20ise%20erkekler%20oluşturdu. adresinden alınmıştır.

TÜİK (2022, April 1). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması,* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813#:~:text=Evliliğini%2018%20yaşından%20önce%20yapan,oranı%204%2C6%20oldu. adresinden alınmıştır.

Türkiye CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulunun BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne Sunduğu 8. Periyodik Dönem Gölge Raporu, 132. CEDAW Oturumuna sunulmak üzere (2021, Temmuz). https:// kadinininsanhaklari.org/ wp-content/uploads/2022/02/8.-Golge-Raporu-07.06.2021-de-gonderilen-TR1.pdf adresinden alınmıştır.

Who Makes The News (2020). *6th Global Media Monitoring Project*, https://whomakesthenews.org /wp-content/uploads/2021/07/GMMP2020.ENG_.FINAL20210713.pdf adresinden alınmıştır.

Women in the Workplace (2021, September 27). *McKinsey*, htpps://www.mckinsey.com /featured-insights/diversity-and-inclusion/women-in-the-workplace adresinden alınmıştır.

Yaylagül, L. (2013). Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar (5. bs. b.). Ankara: Dipnot Yayınları.

Yılmaz, İ. (2022, April 25). Venedik Bienali'ne bu yıl kadınlar damga vurdu. *Hürriyet*, https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ihsan-yilmaz/siyahi-kadinlarin-venedik-zaferi-42050396#:~:text=Hem%20Boyce%20hem%20de%20Leigh,ise%20mansiyonla%20yetinmek%20zorunda%20kaldı. adresinden alınmıştır.

ANALYSIS OF ELIF ŞAFAK'S NOVEL "INTIMATE" FROM THE PERSPECTIVE OF GENDER AND THE FEMALE BODY

Tuba Usseli, Lecturer
Anesthesia Program, Vocational School of Health Services, Acibadem Mehmet Ali Aydinlar University, İstanbul, Turkey
tuba.usseli@acibadem.edu.tr

ABSTRACT

The aim of this study is to discuss certain concepts and issues of health social science with reference to the novel "Mahrem/Intimate" written by Elif Şafak. The concepts are mainly body perception, medicalization and stigmatization of the female body. The issues are mainly diet, eating disorders and labour and birth.

Stigmatization is traced in the narratives about "too fat", "too short", "too ugly", and "too beautiful" as well as about the concept of being seen.

The heroine's stories of overeating and vomiting are interpreted not only basing on her eating disorder, but also basing on her self-perception, which has been damaged by the sexual abuse she has experienced in her childhood. The heroine's attempt to transform the appearance of her body with today's beautification and slimming trends such as diet, gymnastics, aerobics, acupuncture and hypnosis is interpreted with reference to medicalization. An effort is made to explain the meanings of the ceremonies of giving as well as assisting birth for all women who experience them.

This novel written on women, female body and the gaze over the female body uses a semi-realistic, semi-surrealistic fairy-tale language while also telling the stories of people who are being overlooked by society. It also reminds us of the existence of identities that are stigmatized as dwarf, fat, ugly, unnoticeable or undesirable.

Keywords: Female Body, Gender, Medicalization, Stigmatization, Visibility.

ELİF ŞAFAK'IN "MAHREM" ROMANININ TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN BEDENİ PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEMESİ

Tuba Usseli, Öğr. Gör.
SHMYO Anestezi Programı, Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
tuba.usseli@acibadem.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada, sağlık psikolojisi ve sosyolojisinde kadın bedeni üzerinden tartışılan beden algısı, medikalizasyon, damgalanma gibi kavramların ve diyet, yemek bozuklukları gibi konuların Elif Şafak'ın "Mahrem" romanı ekseninde tartışılması amaçlanmıştır.

Roman kahramanının aşırı yeme ve kusma hikayeleri, sadece yeme bozukluğuna değil, çocukluğunda yaşadığı cinsel istismardan zarar gören benlik algısına da dayanılarak yorumlanmıştır. Kadın kahramanın diyet, jimnastik, aerobik, akupunktur ve hipnoz gibi günümüzün güzelleştirme ve zayıflama trendleri ile vücudunun görünümünü değiştirme girişimi medikalizasyon referans alınarak açıklanmıştır.

Kadın ve kadın bedenine bakış üzerine yazılan bu roman yarı gerçek, yarı gerçeküstü masalsı bir dil kullanırken göz ucuyla kaçırılan insanların hikâyelerini de anlatmakta; toplumda dış görünüşü ile cüce, şişman, çirkin olarak damgalanan, fark edilmeyen ya da görülmek iste(n)meyen kimliklerin varlığını da hatırlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeme Bozukluğu, Kadın Bedeni, Toplumsal Cinsiyet, Medikalizasyon, Damgalama

GİRİŞ

Bu incelemede Elif Şafak'ın Mahrem isimli romanı, sağlık sosyoloji ve psikolojisi bakış açısı ile ele alınmıştır. İlk baskısı 1999 yılında yapılan Mahrem, 2000 yılında Türkiye Yazarlar Birliği Ödülü'nü almıştır. Bu inceleme Doğan Kitap'ın 287 sayfa olan 39. Baskısı ile yapılmıştır. Yazarın diğer kitaplarında olduğu gibi belli temalar Mahrem'de de yer alır. Hikâyelerine seçtiği mekânlar, masalsı dil, din, kadın, zıtlıklar, zaman geçişleri bu kitapta da kendilerni gösterir.

Roman, zaman ve mekân olarak farklı çizgilerle ilerler. Din teması; samur-şaman ilişkisi ve Şamanizm motifleri ile ortaya çıkar. Zıtlıklar, Şafak'ın çokça yer verdiği bir temadır. Bu romanda da anlatıcı çok şişman bir kadın, sevgilisi ise bir cücedir. Roman görülen ve görülmeyenler üzerine kurgulanmıştır. Keramet Mumi'nin çadırında güzellik ve çirkinlik sergilenir. Çadırın bir doğu, bir de batı girişi vardır; çirkinlik ve güzelliği göstermek için kadınlara ve erkeklere ayrı kapı açılır.

Kadın ise Şafak'ın pek çok kitabında olduğu gibi Mahrem'de de ana motif olarak yer almaktadır. Romanın anlatıcısı bir kadındır.

Bu incelemede öncelikle post modern edebiyat ile romanda yer alan kavramların literatürdeki karşılıkları üzerinde durulacak, ardından romandan elde edilen bulgular yorumlanarak sunulacak ve sağlık sosyolojisi ve psikolojisinin bazı kavramları ışığında tartışılmaya çalışılacaktır.

KAVRAMSAL ARKA PLAN

Bu çalışmada sağlık psikolojisindeki beden algıları, diyet, yemek bozuklukları, medikalizasyon, damgalanma gibi kavramların eser üzerinden tartışılması amaçlanmaktadır. Post-modern romanın ana kahramanı hem obez, hem bulimiktir. Öncelikle bu kavramlar açıklanmaya çalışılacak, ardından roman kahramanlarının beden algısı ve nasıl damgalandıkları üzerinde ağırlıklı olarak durulacaktır.

Ülkemizde 1980'ler sonrası etkilerini göstermeye başlayan post-modernizm toplum, bilim, ekonomi alanlarında olduğu gibi edebiyat alanında da önemli bir yere yerleşmiştir (Ecevit, 2001:58). Post-modern anlatı "kahraman" yerine "anlatıcı"yı tercih eder. Ecevit (2001:76), post-modern edebiyatı "kaygan/geçişimli oyun ortamı" olarak tanımlar. Bu ortamda yazan da, anlatan da, anlatılanlar da her türlü değişim ve dönüşümün yaşandığı bir ortamın ortak özelliklerini taşır. Geçmiş akımların ağırbaşlı, sağlam, güvenilir yazarının yerine bunlardan hoşlanmayan, yaşamın anlamına kuşku dolu bakan, okurunu yönlendirmeyi sevmeyen "oyunbaz kurgu sanatçısı" gelir. Bu anlamda Şafak'ın kitaplarında kullandığı özgün dilin post-modern anlatı içinde yerini bulduğunu söyleyebiliriz.

Mahrem, bulimiya nevroza yeme bozukluğu sorunu olan aşırı kilolu/obez ana karakterinin bedeni ile birlikte, diğer roman karakterlerinin dış görünüşlerinin ve hikâyelerinin anlatıldığı bir romandır. Romanın ana karakteri tıkınırcasına yemek yer ve yediklerini kusar.

Yeme bozuklukları, kişinin kendi bedeni ile olan ilişkisinin bozulduğu ruhsal hastalık grubudur. Bunlar yeme davranışının bozulması, kiloyu kontrol etmeye dönük davranışlarda ısrar, fiziksel ve psikososyal işlevselliğin bozulması ile seyreden psikiyatrik bozukluklar olarak da tanımlanırlar. Obezite ise tıbbi bir hastalık olarak sınıflandırılır. Obezitenin psikolojik etkenlerle yakın bağlantısı ve sonuçları da dikkate alındığında, psikiyatrik değerlendirmeyi hak eden bir tanı grubunda olduğu söylenebilir. Özellikle, tıkınırcasına yeme bozukluğu, obezitenin bir alt grubunu oluşturmaktadır (Yücel, 2009:40).

Obezite, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından, sağlığı bozacak ölçüde vücutta aşırı yağ birikmesi olarak tanımlanmıştır (Obesity, 2021, June 9. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight adresinden alınmıştır). Genel olarak bedenin yağ kütlesinin yağsız kütleye oranının aşırı artması sonucu boy uzunluğuna göre vücut ağırlığının arzu edilen düzeyin üstüne çıkmasıdır. Aşırı kilo ve obezite, diyabet, kardiyovasküler hastalıklar ve kanser dâhil olmak üzere bir dizi kronik hastalık için önemli risk faktörleridir. Aşırı yeme ve hareketsizlik sağlığı bozan davranışlar içinde tanımlanır (Ogden, 2016). Bu bağlamda günümüzde obezite, medikalize edilen sağlık problemleri içinde yer alır.

Bulimiya nevroza, aşırı yeme atakları ve ardından gelen kusmaların ön planda olduğu bir yeme bozukluğu tablosudur. Tıkınırcasına yeme nöbetleri hastalığın önde giden belirtisidir Genellikle evde, tek başına yemeği tercih ederler. Ataklar sırasında yalnız olmayı ister, görülmek istemezler. Bazı hastaların el sırtında kusmanın yol açtığı nedbeler vardır. Tıkınırcasına yeme nöbetlerinin ardından kişi derin bir suçluluk ve pişmanlık duyar. Ardından bazı zararlı dengeleyici davranışlar sergilerler. Kusma, laksatif, idrar söktürücü kullanma ya da lavman gibi yöntemler bunlar arasında yer alır. Bulimiya nervosalı kişiler normal kiloda ya da kilolu olabilirler (American Psychiatric Association, 2013).

Bulimiya nervosa, kadınlarda erkeklere kıyasla daha sıktır. Hastalığın bilinen tek bir nedeni yoktur. Çocukluk çağı cinsel ve fiziksel istismar, kaygı durum bozuklukları, aşırı ya da yetersiz ebeveyn ilgisi sebep olan faktörler içerisinde sayılabilir (Yücel, 2009:41). Romanın ana karakterinin çocukluğunda uğradığı cinsel taciz öyküsü tıkınırcasına yeme ve kusma nöbetlerini açıklamaktadır.

Travma sonrası stres bozukluğu ile yeme bozuklukları arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışan çalışmalarda çocukluk çağında istismara uğrayan çocuklarda yeme bozukluğu gelişmesi için olasılık oranı 3.21, cinsel istismar sonrası anoreksiya nervoza gelişmesi için olasılık oranı 1.92, cinsel istismar sonrası bulimiya nervoza gelişmesi için olasılık oranı 2.73, cinsel istismar sonrası tıkınırcasına yeme bozukluğu gelişmesi için olasılık oranı 2.31 olarak bulunmuştur (Caslini ve ark.,'dan aktaran Balkan ve Şahin, 2016:82).

Roman anlatıcısının yeme bozukluğu sorunları ise onu kendi bedeni içine hapsederek zayıflamak için sürekli çare arayan birine dönüştürmüştür. Anlatıcının obez olması, sadece bir sağlık sorunu olarak değil, bir beden ve güzellik sorunu olarak da ele alınmaktadır. Anlatıcı, toplum ve toplumsal normlar tarafından sapkın olarak tanımlanan bedenini gözlerden uzak tutmak için her şeyi yapar. Diyet, jimnastik, aerobik, akupunktur ve hipnoz bu yöntemlerden bazılarıdır. Conrad (1992: 211) medikalizasyonu, "bir sorunu tıbbi terim kullanarak genellikle bir hastalık ya da bozukluk olarak tanımlamak ya da tedavi etmek için tıbbi müdahalede bulunmak" olarak tanımlar ve bunu dört farklı türde sorunu kavramsallaştırarak açıklar. İlki, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, alkolizm, çeşitli bağımlılıklar, akıl hastalığı, yeme bozuklukları gibi davranışlardır. Bu davranışlar doğal olarak sapkın olmayan, ancak toplum ve toplumsal normlar tarafından sapkın olarak tanımlanan davranışlardır. İkincisi doğum, adet görme, menopoz ve andropoz gibi "doğal yaşam olayları"dır. Kellik, yaşlanma ve ölüm gibi tıbbi bir patoloji olmadıkları halde ve onu deneyimleyecek kadar uzun yaşayan herkeste ortaya çıkan "doğal" sonuçlar üçüncü grubu oluşturur. Son grupta da kaygı, normal üzüntü, erektil disfonksiyon, libido eksikliği, utangaçlık, huysuzluk, aşırı kilo, hamile kalma güçlüğü ve benzerleri gibi "günlük yaşamdaki sorunlar" yer alır. Tüm bunlar bazen sorun/sorunlu olsa da hayatın hoş görülen veya yönetilebilen parçaları olarak da tanımlanabilirler.

Illich'e (2011) göre medikalizasyon, hayatın akışı içinde olan normal durum ve süreçlerin hastalıkmış gibi sunularak, insanların iyileşmek için bir uzmana gitmekten başka çarelerinin kalmadığı durum olarak tanımlanır. Fazla kiloya yapılan vurgu, sadece sağlık kavramını içine almaz, beden ve güzellik de

devreye girer. Modern toplumda bireyin bedeni üzerinde kontrol sağlayan pek çok araç bulunur. Bu araçlar (iktidar, tıp, medya, toplum) tarafından, bireylere nasıl bedenleri olması gerektiği söylenir ve bu bedenleri nasıl koruyacakları, nasıl bakacakları, kısaca nasıl sağlıklı ve güzel olacaklarına dair reçeteler sunulur (Turner, 2011). Diyetine dikkat etmek ya da zayıflamak için diyet yapmak da bu reçetelerden biridir. Ancak özellikle yeme bozukluklarının bir seneden daha uzun süre diyet yapanlarda ortaya çıktığı bilinmektedir (American Psychiatric Association, 2013).

Romanın kahramanları çok şişman ya da çok kısa olarak bir nevi engelli konumundadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) özürlülük/engellilik/sakatlık kavramları hakkında yaptığı tanımlamada, bunların sadece bir sağlık sorunu olmadığını, bir insan vücudunun özellikleri ile yaşadığı toplumun özellikleri arasındaki etkileşimi yansıtan karmaşık bir olgu olduğunu vurgular (Disability and health, 2021, November 24 https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health adresinden alınmıştır).

Engelli olmak, toplumda damgalanmayı da beraberinde getirir. Yardımcı (2017:9-11), Türkiye'de sakatlığın/engelliliğin nasıl isimlendirilmesi gerektiği ile ilgili tartışmasında tanımlamanın, kelimenin olumsuz anlamına yapılan vurgu bertaraf edilmediği sürece yapılamayacağı yönündedir. Zira ülkemizde sakatlık/engellilik kişisel trajedi, utanç kaynağı gibi olumsuzluklarla damgalanmış durumdadır.

Goffman'a (2014) göre damga, sıfat ve yakıştırılan kişi arasındaki bir ilişki biçimidir. Farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Bedensel engeller veya fiziki şekil bozuklukları, alkolik, eşcinsel, uyuşturucu bağımlısı, bir akıl hastası veya işsiz olmak gibi kişilik özellikleri ve dinî, etnik, millî veya sınıfsal aidiyetlerle alakalı etnik/etnolojik veya sınıfsal damgalar. Bu durumda damga, görünür ve -varlığı bilinen ama- görünür olmayan olarak da düşünülebilir.

Goffman damgalananın en büyük özelliğinin "sınıflandırılamazlık" olduğunu söyler. Damgalanan kişi "normaller" dünyasına ait değildir, ancak bu dünyanın yabancısı da değildir. Fiziki açıdan bütünüyle sağlıklı değildir, ancak hasta da değildir. Zira hastalık, tanımı gereği geçici bir durumdur. Kişi ölü değildir, ancak canlılar dünyasına da ait değildir; toplumsal açıdan hem vardır hem yoktur. Başka bir deyişle hem görünürdür, hem görünmezdir.

YÖNTEM

Roman, niteliksel içerik analizi yöntemi ve yorumsamacı bakış açısı ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde araştırmacı sosyal iletişim materyallerini inceler (Berg and Lune, 2015 :384). Yazılı dokümanlar, fotoğraflar, televizyon haberleri, ropörtajlar, hikaye, otobiyografi, günlük, mektuplar, sözlü iletişim tarnskripsiyonları ve okunabilen diğer şeyler içerik analizi için uygundur (Merriam, 2018 :31).

Romanda çok şişman, şişko, çok kısa, cüce, sakat, çok çirkin, çok güzel, göz, görülme, nazar, kadın, beden, diyet, jimnastik, aerobik, akupunktur, hipnoz gibi kavramlar ile anlatıcının aşırı yeme ve kusma hikâyelerinin olduğu anlatılarda damgalanma, medikalizasyon, yeme bozuklukları ve beden algıları

temalarının izi sürülmeye çalışılmış, veriler sağlık psikoloji ve sosyolojisinin bakış açısı ile yorumlanmaya gayret edilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Kitap farklı zaman ve mekânlarda geçer; 1999 İstanbul, 1648 Sibirya, 1885 Pera, 1868 Fransa ve 1980 İstanbul. Bu zaman ve mekânlarda yarı gerçek, yarı gerçeküstü, görünür ve görünür olmayan insanların, sıradan ve bir o kadar da görkemli hikâyeleri anlatılır.

Mahrem, 1999'da İstanbul'da bir semtte, gürültülü ve şiirsel bir anlatım ile başlar. Hayalifener Apartmanı'nda yaşayan, rüyasında gri gökyüzünde uçan bir balon gören romanın anlatıcısı, sevgilisi tarafından (Be-Ce), dışarıdaki gürültülü "gösteriyi" kaçırmaması için uyandırılır. Rüyasında gördüğü balon, içindeki havayı kusar. İlerleyen sayfalarda öğrenileceği gibi romanın anlatıcısı bulimiktir, yediklerini kusuyordur.

"İnmesi zor, çıkması zor" yokuşun (ki mekânsal ve zamansal olarak sık sık tekrarlanacaktır) tepesinde oturan, 50 yaşlarında üç çocuk annesi bir mahalle sakini, geceliği ve ponpon terlikleri ile dışarı fırlamış, bas bas bağırarak kocasını, kaptırdığı kadından geri istemektedir. Tüm mahalleli dışarı dökülmüştür, ailesi ise kadını eve sokmaya, "gözlerden" uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Başaramayınca zorla bir taksiye bindirirler, sesler kesilir. *"Yarın ilk işleri buradan taşınmak olur"* der Be-Ce. *"**Mahrem**iyetin gitti mi elden, sen de gitmelisin tez elden"(S.20)* Yazar, görmek ve görülmek ile ilgili ilk vurguyu giriş bölümünde yapar. Kitabın adı "Mahrem" bu bölümle konulmuş olur ve roman anlatıcının bir dolmuşun kalkmasını beklerken gördüğü diğer bir balon rüyası ile devam eder.

Balon rüyası farklı temalarla kitapta çok sık tekrarlanır. Anlatıcı, sevgilisi Be-Ce'ye;

> *"ne zaman bir insanı merak ettiğini söylese onu ait olduğu kareden koparıp zaman ve mekânda çok başka bir kareye yerleştirdiğini ve o zaman gözüne çok başka gözüktüğünü, ait olmadığı resmin içinde sıfatlarını yitirdiğini" (S.262)* anlatır.

Sevgilisine göre, anlatıcı için en olmadık fotoğraf karesi de:

> *"Bulutların üstü herhalde. Senin kadar şişman biri için en olmadık yer, gökyüzü"* olmalıdır.

Kitabın anlatıcısı şişman, çok şişman bir kadındır. Herkesin gözlerini sürekli üzerinde hisseden kadının, dolmuştaki sıcak, ter ve sürekli "bir, iki, üç" diye sayı sayan şımarık bir çocuk ile yaşadığı sıkışmışlık hissi, çok şişman olma hali üzerinden anlatılır. Anlatıcı, şişman olmanın toplum içinde yer almayı ne kadar zorlaştırdığı üzerine vurgu yapar, şişmanlığı sebebiyle damgalanmasını ve yaşadığı toplumsal dışlanmayı, diğer damgalı kimlikler üzerinden aktarır.

Anlatıcı her dışarı çıktığında üzerinde hissettiği gözlerden hoşlanmadığı için evden çıkmak istemez.

"Dış kapıyı açar açmaz yakama yapışıveriyordu eve dönme isteği. Dışarıyı sevmiyordum. Dışarısı sıfatların diyarıydı. Şişmanlığımı bana hatırlatmak için birbirleriyle yarışıyordu kreşteki çocuklar. Bütün gün etrafında pofur pofur sigara içilen biri akşam eve gittiğinde nasıl saçlarındaki tütünü koklarsa, ben de eve dönüşümde 'ş-i-ş-k-o'nun harflerini kokluyordum saçlarımda" (S.112)

Anlatıcı dış görünüşünü değiştirmek için defalarca diyet, aerobik yapar, birçok farklı yöntemi dener:

"Neler yapmadım ki zayıflamak için. Doktor kontrolünde adım adım diyet programları, kafama göre koşaradım diyet programları, açlıktan öldürmeyen ama süründüren kalori hesapları, litre litre su, kibrit kutusu büyüklüğünde yağsız peynirler, kızarmış kepek ekmeklerin sayılı kırıntıları, aç açına geçen günler, gece terletsin diye yatmadan evvel giyilen tulumlar, karabasanların döktürdüğü terler, her birinden sekizer kere yapılması lazım gelen hareketler, uyanır uyanmaz aç karnına içilen karışımlar, iştah kesici haplar, selülit çözücü haplar, ishal yapan haplar, tatsız tuzsuz bulamaçlar, çık çık bitmeyen merdivenler, çevir çevir inceltmeyen çemberler, yosun banyoları, zayıflama çayları, meyve kürleri, sabah yürüyüşleri, paket paket diyet bisküvileri, saunalar, buhar makineleri, koşu bantları, aerobik salonları, aletli jimnastik, hipnozla tedavi, akupunkturla tedavi, grup terapileri, donuk psikologlarla donuk seanslar, oluk oluk akan paralar, azalmak şöyle dursun sinsice artan kilolar ve sil baştan yeni diyet programları"(S.29).

Anlatıcının bahsettiği her şey günümüzde sağlıklı yaşam adına medikalize edilen zayıflama modasının birer aracıdır. Kilo vermek için çabalarının boş çıktığını, her seferinde çılgınca yeme nöbetleri ile sonuçlandığını görünce;

"Baktım ki olmuyor ve olmayacak, ben de ipin ucunu koyverdim. Hiçbir zaman kavuşamayacağım bir görüntüye öykünmekten bıkmış usanmıştım. Nicedir canımın istediği her şeyi yiyor, sonuçlarına katlanıyorum. " (S.30) der, ama bir taraftan kilosundan dolayı herkes dönüp dönüp ona bakar:

"...Oysa gözlere karşı vurdumduymaz olamıyordum bir türlü. Oradaydılar, dört yanımda; kirpiklerle kuşatılmıştım, batıyorlardı etime şerha şerha"(S.30).

Özellikle sevgilisi Be-Ce ile dışarı çıkmak istemez. Hayalifener Apartmanı'ndaki evleri onların mahrem yaşam alanlarıdır. Birlikte dışarı çıkmak istemez, çünkü anlatıcının sevgilisi Be-Ce bir cücedir. Birlikte ilk ve son kez dışarıda yemeğe gittiklerinde:

"İçeri girer girmez, bizi fark eden ilk kominin yanındaki komiyi dürtüklediğini gördüm. İşte başlıyordu. Tıpkı tahmin ettiğim gibiydi. Birer birer tüm bakışlar bize çevriliyor, konuşmalar kesiliyor, fısıldaşmalar başlıyordu." (S.259-260) diyerek normaller dünyasına ait olmadıklarını anlatır.

Hayatı boyunca "cüce-büce" diye dalga geçilen cücenin ismi kendi tercihi ile Be-Ce olmuştur. Her ikisi de toplumun gözünde seyirliktir anlatıcıya göre. Sadece toplum tarafından yadırganmaz varlıkları, her şeyden önce onlar kendi varlıklarının toplum içindeki yerini sorgular.

> *"Yan yanayken öylesine iğreti duruyorduk ki, dışarı birlikte çıkmamız söz konusu bile olamazdı. Ezkaza öteki sevgililer gibi sokaklarda el ele dolaşmaya teşebbüs etsek, bizi her gören gülmekten fenalık geçirirdi herhalde. Yüz otuz iki kiloluk gövdemin adımlarına ayak uydurmaya çalışırken seksen santimlik sevgilim, insanlar birbirlerine bizi gösterip bizi seyredeceklerdi. Dudaklarındaki alaycı tebessümleri bastırma gereği duymadan sevişip sevişmediğimizi geçireceklerdi akıllarından. Bir an bile gözlerini ayırmayacaklardı gözlerinin önündeki görüntünün gülünçlüğünden. Şişko ile cücenin seyirlik tezatını belki de günlerce düşürmeyeceklerdi dillerinden."(S.263).*

Ancak bunu farklı yollardan yaparlar; anlatıcı dışarı bile çıkmak istemezken, Be-Ce bir resim atölyesinde çıplak modellik yapar. Bir taraftan da Be-Ce'nin bir resim atölyesinde çıplak modellik yapması, normaller ve canlılar dünyasında var olma çabasını gösterir.

1885 Pera'sında Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi bulunur. Keramet Muminin gözleri, doğduğu gün halası tarafından alelacele elleri ile çizilmiş incecik bir çizgidir. Duyguları gözlerinden okunamaz Keramet Mumi'nin ve gözlerinden dolayı çektiği ıstırabı vişne rengi çadırında sunduğu seyirlik dünya ile avutmaya çalışır. Çadırının seyirliği tezatlardan oluşur; güzelliği ve çirkinliği kurduğu vişne rengi çadırında sergiler Keramet Mumi. Kadınlara; kendilerinden daha çirkin kadın görmekten hoşlandıklarını düşündüğü için bir sürü çirkin kadın ile birlikte çirkinliğin temsili Samur-Kız'ı, erkeklere; güzel kadın görmekten hoşlandıkları için bir sürü güzel kadın ile birlikte güzelliğin temsili La Belle Anabelle'i sergiler.

1648 Sibirya'sı Samur-Kızın hikâyesinin başladığı yerdir. Şaman ile samurun dansının görülmemesi gerekirken görülmesi, tılsımının ve "mahremiyetinin" bozulması, ortaya yarı insan, yarı samur bir hilkat garibesinin ortaya çıkmasına sebep olur. Samur-Kız işte bu soydan gelenlerden biridir. Her zaman ikiz bebek doğuran bu soyda, bebeklerden biri yarı insan-yarı samurdur ve çok çirkindir.

La Belle Analle ise 1868 Fransa'da ikiz kardeşi ile birlikte dünyaya gelir. İkiz kardeşi pas renkli saçları olan çirkin bir oğlandır, kendisi ise dünyalar güzeli. Anabelle ise güzel olduğu için dışlanır. Büyüdüğünde gezici bir kumpanya ile birlikte İstanbul'a gelir ve yolu Keramet Mumi ile kesişir. Samur-Kız ve La Belle Anabelle, aynı çadırın batıya ve doğuya bakan kapılarından giren kadınlar ve erkeklere güzellik ve çirkinlik temsili seyirlik malzeme olurlar.

Mahrem'in anlatısına yayılan "Nazar Sözlüğü" Be-Ce tarafından yazılır. Sözlüğe konu olan imgeler görmek ve görülmek üzerinedir:

> *"Baksana hayatımız görmek ve görülmek üzerine kurulu. Bütün dertlerimiz, tasalarımız, takıntılarımız, mutluluklarımız ve hatıralarımız… şu dünyadaki varlığımız… hatta ve hatta bizim aşkımız… hepsi ama hepsi görmeye ve görülmeye dair. İşte nazar sözlüğü madde madde bunu gösterecek." (S.108)*

Kelimelerin "göz/görme/görülme" üzerinden yorumlandığı nazar sözlüğünde yer alan "komşu kadın", aslında herkesin bir bakıma gözetlenerek etiketlendiği bir dünyayı anlatır:

> *"Komşu kadın: Komşu kadın, hiç kapanmayan bir gözdür. Pencere önlerinden, dantel tüllerin ardından, balkon kenarlarından, duvar diplerinden, gözetleme deliklerinden ve bir de pişirip dağıttığı aşurelerin içinden bakar"(S.199)*

Sözlük ilerledikçe anlatıcı ve sevgilisi Be-Ce arasındaki ilişkinin de çözüldüğü izlenir. Nazar sözlüğündeki "ş" harfinde "şişko" tanımını okuduktan sonra anlatıcı, bu sözlüğün önce esin kaynağı, sonra malzemesi, sonra da maddelerinden biri olduğunu fark eder.

> *"Şişko: o kadar şişmanmış ki, ne zaman insan içine çıksa herkes işini gücünü bırakıp onu seyredermiş. O da gözlerden o kadar rahatsız olurmuş ki, gidip daha çok yemek yer, daha çok şişmanlarmış. (şişkonun çocukluğunu arştr.)"(S.264-265)*

Be-Ce aradığı yeni meşgaleye ilham olarak bulmuştur anlatıcıyı, bu yüzden hayatındadır. Üzerine, birbirlerinin görünüşleri hakkında söze dökülmemiş anlaşmaları, Be-Ce'nin:

> *"Koca cüssenle yeterince dikkat çekiyordun zaten. Bi de böyle cırtlak renkli güneşliğin altına geçince, ta yokuşun başından bile görülüyor olmalısın" (S.206)* demesiyle bozulmuş olur.

Anlatıcı bir süredir başarıyla sürdürdüğü, defalarca denediği diyetlerinden birini bu kırılma noktası ile bozar. Tekrar çılgınca yemeye ve kusmaya başlar. Tıkınırcasına yeme eylemini:

> *"Yerken yalnız olmalıydım, gözlerden uzakta. Bu, mahrem bir buhrandı ya da pis bir sır, benimle yediklerim arasında. Buzdolabının yanına çömeldim. Çabucak bitti ekmek."* (S. 208)

Kusma eylemini ise:

> *"Ve sonra… kusuyorum. (…) ve son lokma bittiğinde,* ***üçe kadar sayıyorum*** *içimden. Soluğu tuvalette alıyorum, beni neyin beklediğini, ne yapmak üzere olduğumu bile bile. Parmaklarımı ağzıma sokup sabit gözlerle bakıyorum tuvaletin deliğine. Az sonra, dipten gelen bir dalga gibi yükseliyor midemin feryadı. Parmaklarımı geri çekip yankısına yol veriyorum. (…) Gene de ne kadar uğraşırsam uğraşayım, yediğimden daha azını kusabiliyorum her zaman.(…) Boğazımın acısına, midemin ağrısına, duyduğum pişmanlığa rağmen, ferahladığımı fark ediyorum. Belki de sırf bu sebepten… yani bozmak ve bozabilmek için yeniden. Kustuktan sonra fil gibi acıkıyorum." (S. 33-34-35)* diyerek anlatır.

Bu onun için adeta tekrarlanan bir ayindir, her şeyi dinmeyen bir iştah ile yemek ve ardından kusmak. Ancak ne kadar uğraşırsa uğraşsın yediğinden daha azını kusar her seferinde. Onu asıl yaralayan sevgilisi tarafından etiketlenmesi olmuştur. Hayalifener Apartmanı'nda, dışarıdayken taşıdığı onca sevimsiz sıfatın varlığına rağmen huzuru bulan, kendi mahremiyetleri içinde ş-i-ş-k-o'nun harflerinin ağırlığından kurtulan anlatıcı tekrar yemeye ve kusmaya başlar. Ona yakıştırılan sıfat ile yabancısı olmadığı ilişki biçimine geri döner.

1980 İstanbul'unda anlatıcının çocukluğuna gidilir ve niçin bu kadar çok yiyip ardından kustuğu açıklığa kavuşur. Babaannesinin vişne ağacı olan evinin bahçesinde, saklambaç oynarken girdiği bir kömürlükte cinsel tacize uğrar. Bu olayın ağzında bıraktığı berbat tadı ortadan kaldırmak için sürekli yemeye ve ardından kusmaya başlar. Olaya şahit olduğunu düşündüğü ev sahiplerinin kedisini öldürür ve gözlerini bağlayarak vişne ağacına asar. Kedi mahrem olanı görmüştür ve anlatıcı bundan sonra gözlerin hedefi olmaktan hep nefret edecektir. Roman anlatıcısının çocuklukta ağır bir tacizle zedelenen benlik duygusu, o günden itibaren bir yeme bozukluğu şeklinde ortaya çıkmıştır. Bulimik anlatıcının yemek ile sorunu çok derindedir. Yemek için duygusal ve davranışsal nedeni vardır:

> *"Şişmanım. Hem de çok. Çocukluğumdan beri böyle. Çok daha küçükken, gayet zayıf sayılabilirdim aslında. Bulanık da olsa hatırımda. Çok sürmedi. Her geçen gün, her biten sene, ben biraz daha kilo aldım. Daha ortaokul bitmeden görenleri hayrete düşürecek kadar şişmanlamıştım. Durmadım. Durmadı." (S.29)*

"Durmadı" derken şişmanlığından işbirliği yaptığı başka biriymiş gibi bahseder anlatıcı. Romanın sonunda öğrendiğimiz taciz hikâyesi, "bize aktaran anlatıcının ağzından değil başkasının ağzından anlatılır. Adeta "şişmanlık"tır bu bölümü anlatan.

Tüm bu hikâyeler, Bir "Yum gözünü!", İki "Aç Gözünü!" ve Üç "Sobe!" isimli üç bölüm altında anlatılır. Romanda sürekli tekrarlanan üçe kadar sayma eylemi aynı zamanda semboliktir. Anlatıcının tacizcisi bir oyun oynayacaklarını söyleyip:

> *"Ben bir dediğimde gözünü yumacaksın. İki dediğimde açacaksın. Ben üç demeden oyun bitmez. Üç demeden kömürlükten çıkmak yok." (S.237)* der.

Anlatıcı, tacizcisinin söylemediği üç sayısını kusarak tamamlar ve her seferinde ağzında kalan o korkunç tadı dışarı atmak istercesine yapar bunu.

Hikâyeler birbirine geçmiş ve tekrarlardan oluşan anlatılar içerir. Zaman doğrusal ilerlemez. Hayalifener Apartmanı'nın bulunduğu inmesi zor, çıkması zor yokuş, Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi'nin çadırının kurulduğu yokuştur. Çadırın vişne rengi, apartmanın rengi olmuştur. Vişne ağacı, anlatıcının kediyi astığı ağaçtır:

> "*Çocukluğun arka bahçesi vişne ekşisi tadındadır. Hatırlamak, bayramlık elbiselerde leke bırakır… Tadına bakanın dişleri kamaşır." (S.249)*

Keramet Mumi'nin gözleri -şimdiki zamanda- Be-Ce'nin gözleri olmuştur. Dolmuştaki çocuk sürekli "bir, iki, üç" diye sayı sayar. Keramet Mumi'nin çadırındaki kadınlara gösterilen çirkinliğin anlatısı, aynı cümlelerle erkeklere gösterilen güzelliğin anlatısında da kullanılır.

Romanın her anlatılanı toplum tarafından farklı sebepler ile damgalanmış ve dışlanmış kişilerdir. Çok şişman, cüce, sakat, çok çirkin, hatta çok güzel olmak tecrit edilmek için yeterlidir.

> "*Var oldukları halde var olmayan, seyirlik oldukları halde ortalıkta görünmeyen insanlar vardı bu şehirde; cüceler, sakatlar, şişkolar... göze tuhaf görünen bütün insanlar... Dışarının gözlerinden sakınan, evlerin mahremiyetine sığınan, varlıkları mahrem olan insanlar... Ben de onlardan biriydim. Dışarıda bir türlü rahat edemedikçe, günbegün kendi içime kapanmış; kendi içime kapandıkça, dışarıda bir türlü rahat edemez olmuştum. Ben tecrit edilmişliği tercih etmiştim, ama bu tecrit edilmişliğin ne kadarını tercih etmiştim bilinmez" (S. 255-256)*

Romanın anlatılanları gerçeküstülükle girdikleri romanın içinden hiç var olmamış gibi çıkıverirler. Samur-Kız, Keramet Mumi, La Belle Anabelle, Be-Ce anlatıda hiç var olmamış gibi, zaman döner dolaşır ve romanın başladığı yere; dolmuşa, uyuyakalan anlatıcıya ve gördüğü rüyaya geri döner. Anlatıcı rüyasında Hayalifener Apartmanı'nda havagazını açmış intihar ederken giderek hafiflediğini, çünkü bir uçan balon olduğunu görür.

> *"Uçan bir balonum ben. Sönüyorum şimdi. Havalandıkça hava kaçırıyorum… eğer aşağıdan bana bakan yalnız bir çocuk varsa şu anda, gözden kaybolmak üzere olduğumun farkındadır herhalde. Ama zaten bu kadar seyretmek yeter. Zaten daha fazla görülmek istemem. Çünkü mahremdir hayat. Ve mahrem olan her şey gibi, bazı bazı ırak kalabilmelidir gözden, gözlerden." (S.284)*

Anlatıcı aniden uyanır; sürekli "bir, iki, üç" diye sayan çocuğu azarlar ve dolmuştan iner. Dik yokuşun olduğu mahallesine yürür ve elli yaşlarında, geceliği ve ponpon terlikleri ile bas bas bağıran kadını seyre dalar diğer mahalle sakinleri ile birlikte.

Roman; tıpkı yemek ve ardından kusmak eyleminde olduğu gibi, kısır döngü olduğunu anladığımız bu an ile sona erer.

SONUÇ

Bu incelemede, sağlık psikolojisinde ve sağlık sosyolojisinde yer alan beden algıları, medikalizasyon, yemek bozuklukları ve damgalanma kavramsal olarak tanımlanarak Elif Şafak'ın "Mahrem" romanı ekseninde tartışılmaya ve aktarılmaya çalışılmıştır.

Damgalanmanın izi, "Mahrem"de çok şişman, çok kısa, çok çirkin, çok güzel ve göz/ görülme kavramlarının geçtiği anlatılarda sürülmüştür. Romanın anlatıcısının aşırı yeme ve kusma hikâyeleri,

sadece yeme bozukluğu sorunu ile birlikte değil, çocukluğunda yaşadığı cinsel taciz ile örselenen benlik algısı üzerinden de yorumlanmaya çalışılmıştır. Anlatıcının bedeninin görünüşünü diyet, jimnastik, aerobik, akupunktur, hipnoz gibi günümüz güzelleşme ve zayıflama trendleri ile dönüştürmeye çalışması medikalizasyon kavramı ile açıklanmıştır.

Şafak bu romanında dış görünüşü ile farklı olan insanların hikâyeleri ile birlikte cinsel istismar sonucu gelişen yeme bozukluğu tablosunu son derece incelikli bir şekilde işlemiştir.

Öncelikle kadın, kadın bedeni ve üzerindeki gözler üzerine yazılmış bu roman yarı gerçek, yarı gerçeküstü masalsı bir dil kullanırken göz ucuyla kaçırılanların hikâyelerini de anlatmakta, toplumda cüce, şişman, çirkin olarak görülmeyen ya da görülmek iste(n)meyen kimliklerin varlığını da hatırlatmaktadır.

KAYNAKLAR

American Psychiatric Association (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th Ed.) (DSM–V). Washington, DC, London, England, American Psychiatric Association.

Balkan, D., Şahin N. (2016). Ensest sonrası ortaya çıkan aşırı yeme nöbetleri: Bir olgu sunumu. Anatolian Journal of Psychiatry, 17(3):80-83

Berg, B.L., Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 8. Baskıdan Çeviri. Konya : Eğitim yayınevi (Çeviri Editörü : Yrd. Doç Dr. Hasan aydın) S. 384-387

Conrad, P. (1992). Medicalization and Social Control. Annual Review of Sociology, 18, 209–232.

Disability and health, (2021, November 24). https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health

Ecevit, Y. (2001). Türk Romanında Postmodernist Açılımlar. 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Goffman, E. (2014) *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. 2. Baskı. Ankara: Heretik Yayıncılık.

Illich, I. (2011). Sağlığın Gaspı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Merriam, S.B. (2018). Nitel Araştırma, Desen Ve Uygulama Için Bir Rehber. 3. Baskıdan çeviri (Çeviri Editörü : Prof. Dr. Selahattin Turan). Ankara : Nobel S. 31-33

Obesity, (2021, June 9). https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight

Ogden, J. (2016). Sağlık psikolojisi. Sağlık inançları, davranışlar ve davranış değiştirme: Yeme davranışı (Çev. Edt: Gülay Dirik). 1 İstanbul: Nobel Kitap, S. 101-131

Şafak, E. (2018). *Mahrem*. İstanbul: Doğan Kitap. (İlk baskı 1999)

Turner, B. (2011) *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. 1. Baskı. Bursa: Sentez Yayıncılık

Yardımcı, S. (2017). Mekanda adalet ve sakatlık, *Beyond.İstanbul*, 1, 9-11.

Yücel, B. (2009). Estetik Bir Kaygıdan Hastalığa Uzanan Yol: Yeme Bozuklukları. Klinik Gelişim, 22(4): 39-44.

FETHİ NACİ AND BERNA MORAN'S "FORGOTTEN" WOMEN WRITERS

Hülya Bulut, Dr.,
Turkish Language Courses Coordination Unit, The Faculty of Art and Sciences, Bogazici University, İstanbul, Turkey
hulyab@boun.edu.tr / hulyabulutboun@gmail.com

ABSTRACT

When we look at the literature of the Tanzimat and Republican Turkish Periods from a general perspective, it is striking that the number of women writers is quite limited. However, these limited number of women writers are subjected to re-screening while creating a literary history. In the first volume of Berna Moran's three-volume work, ("A Critical Look to the Turkish Novel"), which is one of the building blocks of the history of literary criticism in Turkey, the novels from Ahmet Mithat to Ahmet Hamdi Tanpınar are analyzed, only Halide Edip Adıvar's work as a woman writer and her work. She includes her novel "The Clown and His Sister". Names such as Zafer Hanım, Fatma Aliye, Emine Semiye, who gave the first examples of the novel genre, which started to be included in the Ottoman-Turkish literature from the second half of the 19th century, together with male authors, cannot be included in this work. In the second volume of the work, that is, in the section where the novels of various male authors from Sabahattin Ali to Yusuf Atılgan are discussed, there is not a single female author. In the third volume of the study, Berna Moran talks about the works of Sevgi Soysal and Adalet Ağaoğlu. Pınar Kür and Latife Tekin, who are examples of today's literature, also found their place in this volume with separate evaluations, and thus, at least a numerical equality was achieved in the evaluations of male and female writers. A similar situation can be seen in the work of Fethi Naci, one of the important critics of Turkish literature, called "100 Turkish Novels of the Century". While Fethi Naci refers to the writers of the years before he started to analyze the novels of Sevgi Soysal and Adalet Ağaoğlu in the 1970s, he does not open a separate title for a woman writer other than Halide Edip Adıvar. Women writers who could not be included in the literary canon and who were marginalized were made invisible for many years shows that the sociological and political dimensions of literature and literature history should also be investigated.

Keywords: Criticism, Literature, Canon, Authoress, Ignoration.

FETHİ NACİ VE BERNA MORAN'IN "UNUTTUĞU" KADIN YAZARLAR

Hülya Bulut, Dr. Öğretim Görevlisi
Türkçe Dersleri Koordinatörlüğü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
hulyab@boun.edu.tr/hulyabulutboun@gmail.com

ÖZET

Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi edebiyatına genel çerçeveden bakıldığında kadın yazarların sayısının sınırlı olduğu göze çarpar. Bununla birlikte, bir edebiyat tarihi oluşturulurken bu sınırlı sayıdaki kadın yazarlar tekrar elemeye tâbi tutulurlar. Türkiye'de edebiyat eleştirisi tarihinin yapı taşlarından olan Berna Moran'ın *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı üç ciltlik eserinin Ahmet Mithat'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a kadarki dönemde yer alan romanların incelendiği ilk cildinde kadın yazar ve eseri olarak sadece Halide Edip Adıvar'ın *Sinekli Bakkal* adlı romanına yer verir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı-Türk edebiyatına dâhil olmaya başlayan roman türünün erkek yazarlarla beraber ilk örneklerini veren Zafer Hanım, Fatma Aliye, Emine Semiye gibi isimler bu eserde yer alamazlar. Eserin ikinci cildinde yani Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a kadar çeşitli erkek edebiyatçıların romanlarının ele alındığı bölümde de tek bir kadın yazar yoktur. Çalışmanın üçüncü cildinde Berna Moran, Sevgi Soysal ve Adalet Ağaoğlu'nun yapıtlarından bahseder. Günümüz edebiyatının örneklerinden Pınar Kür ve Latife Tekin de bu ciltte ayrı değerlendirmelerle kendilerine yer bulmuşlar ve böylelikle kadın ve erkek yazar değerlendirmelerinde en azından sayıca bir eşitlik sağlanmıştır. Benzer bir durum Türk edebiyatının önemli eleştirmenlerinden olan Fethi Naci'nin, *Yüz Yılın 100 Türk Romanı* adlı çalışmasında da görülür. Fethi Naci 1970'li yıllarda Sevgi Soysal ve Adalet Ağaoğlu'nun romanlarını incelemeye başlamadan önceki yılların edebiyatçılarına değinirken Halide Edip Adıvar dışında bir kadın yazar için ayrıca bir başlık açmaz; üstelik Berna Moran gibi o da Halide Edip'in *Sinekli Bakkal*'ını inceler. Oysa *Sinekli Bakkal*'ın gerek tefrika halinde yayınlandığı 1930'larda gerekse roman olarak basıldığı 1940'larda, toplumcu gerçekçi edebiyatın önemli yazarlarından olan Suat Derviş'in romanları da dikkat çekicidir. Yine bu yıllarda popülerlik kazanan ve dönemin gündelik hayat pratiklerinin ve bu pratiklerin değişimi-dönüşümünün izlerinin takip edilebildiği, Muazzez Tahsin Berkant, Kerime Nadir gibi yazarların kalemlerinden çıkan aşk romanları da eleştirmenlerin eleştiri süzgecinden geçmeyi başaramazlar. Dolayısıyla da kadın edebiyatçılar, Halide Edip Adıvar hariç, 1950'li yıllara gelene kadar antolojilerin içinde kendilerine pek de yer bulamaz ve derinlikli, erkeklerle sayıca eşit bir araştırma için 20. yüzyılın ikinci yarısı beklemek zorunda kalırlar. Edebiyat kanonuna dâhil olamayan ve ötekileştirilen kadın yazarların uzun yıllar görünmez kılınması edebiyatın ve edebiyat tarihinin sosyolojik ve siyasi boyutlarının da özellikle araştırılması gerektiğini gösterir.

Anahtar Kelimeler: Eleştiri, Edebiyat, Kanon, Kadın Yazar, Yok Sayma.

GİRİŞ

Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi edebiyatına dâhil olan sınırlı sayıdaki kadın yazar tarih yazımının içinde kendilerine hemen yer bulamaz, tarihin ve edebiyatın unutulan-unutturulan yazarları olarak uzun yıllar eserleriyle birlikte gün yüzüne çıkmayı beklerler. Bu bekleyiş,

1980'li yıllara kadar sürer ve erkek eleştirmenler yaklaşık 100 yıllık bir süre içinde kadın yazarların eserlerini yok sayarlar. Cumhuriyetin ilanından sonra 1 Kasım 1928 yılında gerçekleşen Harf Devrimi de yok sayışı kolaylaştıran unsurlar arasındaki yerini alır. Bu makale roman eleştirisi çerçevesinde edebiyat alanının öncü isimlerinden olan iki erkek yazarın, Berna Moran ve Fethi Naci, üniversitelerde ders materyali olarak da kullanılan eleştiri kitaplarını merkeze alarak feminist bir okuma çerçevesinde kadın yazarların 100 yıl boyunca neden yok sayıldığını açıklamaya çalışacak ardından bu yazarların edebiyat kanonuna ne zaman ve nasıl dâhil edilmeye başlandığını tartışacaktır.

BİR "KANON YARATICISI" OLARAK BERNA MORAN VE FETHİ NACİ

Türkiye'de edebiyat eleştirisi tarihinin yapı taşlarından olan Berna Moran *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı üç ciltlik eserinin ilk cildini 1983 yılında yayımlar. Bu ciltte Ahmet Mithat Efendi'den (tartışılmak üzere seçilen eserler *Felâtun Bey ile Rakım Efendi* ve *Müşahedat*'tır) Ahmet Hamdi Tanpınar'a (Moran'ın ele aldığı temel roman *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* olur) uzanan süreç incelenir. 1850'lerden 1950'li yıllara kadarki değerlendirme yazılarında bahsi geçen iki erkek yazarla birlikte, Recaizade Mahmut Ekrem (*Araba Sevdası*), Halit Ziya Uşaklıgil (*Aşk-ı Memnu*), Hüseyin Rahmi Gürpınar (*Şıpsevdi*), Yakup Kadri Karasomanoğlu (*Kiralık Konak*), Peyami Safa'ya da (*Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*) yer verilir, yazarların diğer romanlarına çeşitli atıflarda bulunularak tarihsel bir köprü oluşturulmaya çalışılır.

Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış'ın birinci cildinde yer alan tek kadın yazar Halide Edip Adıvar'dır; Berna Moran Halide Edip'i özellikle *Sinekli Bakkal* romanıyla ele almayı tercih eder. Bu eserin yanı sıra Moran yazarın "psikolojik aşk romanları" olarak değerlendirdiği ilk eserlerine (*Raik'in Annesi, Seviye Talip, Handan*) kısaca değinir. Halide Edip Adıvar'ın Ziya Gökalp'in de etkisiyle Tükçü-Turancı bakış açısıyla kaleme aldığı *Yeni Turan* romanına ve yazarın Milli Mücadele yıllarını anlattığı *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* adlı eserlerine de atıfta bulunur. Dolayısıyla bu ilk cilt, Osmanlı-Türk kadın yazını tarihini, örtülü bir milatla Halide Edip Adıvar üzerinden başlatma eğilimindedir. Oysa 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı-Türk edebiyatına dâhil olmaya başlayan roman türünün erkek yazarlarla beraber ilk örneklerini veren Zafer Hanım, Fatma Aliye, Emine Semiye gibi isimler Halide Edip'ten önce kadın yazınını başlatmışlardır. Zafer Hanım'ın, *Aşk-ı Vatan*'ı 1877 yılında yayımlanır. Fatma Aliye'nin Ahmet Mithat Efendi'yle birlikte kaleme aldığı ve 1893 yılında

Tercüman-ı Hakikat'te tefrika edilen romanı *Hayal ve Hakikat,* 1899 yılında yayımlanan *Udi*, 1891 yılında yayımlanan *Muhazarat* Berna Moran'ın listesinde yoktur. Bu eserlerin Latin harflerine aktarılışı 1980'li yıllarda tam da Moran'ın eleştiri kitaplarını yayınlamaya başladığı dönemde gerçekleşecektir. Fakat Berna Moran cildin ara başlığı da ("Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a") dâhil olmak üzere kadın yazarlara (çift yazarlı *Hayal ve Hakikat*'a bile) hiç değinmeyerek kadın yazarları edebiyat kanonuna dâhil etmez. Kadın yazarların tefrikalarda yer alan romanlarına, kadın dergilerinde yer alan köşe yazılarına, makalelerine, şiirlerine vb. değinmez. Deniz Kandiyoti, kadınların ataerkiyle nasıl baş ettiklerini ne tür uyum ve direniş stratejileri geliştirdiklerini aktardığı, "Ataerkil Pazarlık" adlı makalesinde, Pierre Bourdieu'nun "doxa" kavramına atıfta bulunur; kavramın "toplumsal ilişkileri yöneten normların adeta sorgulanamayan âşikar gerçekler olarak kabul edilmesi anlamına geldiği"nden bahseder. Berna Moran'ın bakış açısı da bu çerçevede değerlendirilebilir. Erkek yazarların yani aslında toplum mühendisliği yapmak isteyerek kaleme aldıkları romanlar üzerinden bir edebiyat tarihi oluşturulması herhangi bir sorguya (kadınlar hiç mi yazmadı?) gerek duyulmadan bir ön kabulün (roman yazarlığı erkeklerin alanıdır) varlığına işaret eder. Nurdan Gürbilek, "Erkek Yazar, Kadın Okur" adlı deneme yazısında erkekliğin yazarlıkla, kadınlığın da okurlukla ilişkisini tartışır. Üstelik kadın "aşağı edebiyatın" (aşk, serüven gibi piyasa romanları, basit tefrikalar vb.) okurudur. Erkekse "Jale Parla'nın "kurucu babalar" olarak değerlendirdiği kurucu metinlerin, modernist eserlerin yaratıcısıdır.

Benzer bir durum Türk edebiyatının önemli eleştirmenlerinden olan Fethi Naci'nin, 1999 yılında yayımlanan *Yüz Yılın 100 Türk Romanı* adlı çalışmasında da görülür. Fethi Naci, Osmanlı-Türk edebiyatı içinde kronolojik bir inceleme yaparken eserinin Önsöz'ünde Tanzimat romanlarına genel çerçevede değinir, yine Berna Moran'ın ayrı bölümler hâlinde incelediği erkek yazarlara (Ahmet Mithat Efendi, Recaizade Mahmut Ekrem, Halit Ziya Uşakligil vb.) değinerek tarihsel çerçevede ilerler. Ve yine Berna Moran gibi, Tanzimat Dönemi'nde eser kaleme alan kadın yazarlara hiç yer vermez; üstelik o da Halide Edip'in *Sinekli Bakkal*'ını inceleme metni olarak seçer. 1942 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Sanat Mükâfatı'nı kazanan bu eser, 1935 yılında Adıvarların ülkeden uzak, "zorunlu sürgün" yıllarında *The Clown and His Daughter* (*Soytarı ve Kızı*) başlığıyla Londra'da basılan, çerçevesini II. Abdülhamit Dönemi'nin şekillendirdiği ve aslına bakılırsa Cumhuriyet kanonu içinde kendisine

pek de yer bulamayacak olan bir romanın hem ödül alışı hem de sonraki yıllarda Halide Edip'in "şartlı" bir şekilde (sürgün yılları yok sayılarak) kanona dâhil edilmesi dikkat çekicidir.[1]

Sinekli Bakkal'ın gerek tefrika halinde yayımlandığı 1930'larda gerekse roman olarak basıldığı 1940'larda, Suat Derviş'in romanları, öyküleri oldukça dikkat çekicidir. *Kara Kitap, Hiç, Hiçbiri, Aksaray'dan Bir Perihan* gibi Türkiye'nin değişen sosyolojik yapısını göç, kadın-erkek/ anne-kız ilişkileri çerçevesinde oldukça derinlikli işleyen Suat Derviş de bu eleştiri yazılarında kendisine yer bulamaz. Benzer yıllarda popülerlik kazanan ve dönemin gündelik hayat pratiklerinin ve bu pratiklerin değişimi-dönüşümünün izlerinin takip edilebildiği, Şükûfe Nihal Başar, Muazzez Tahsin Berkant, Kerime Nadir gibi kadın yazarların kalemlerinden çıkan aşk romanları da eleştirmenlerin eleştiri süzgecinden geçmeyi başaramazlar[2]. Genel çerçeveden bakıldığında, kadın edebiyatçılar, Halide Edip Adıvar hariç, 1950'li yıllara gelene kadar edebiyat kanonunun içinde kendilerine yer bulamaz[3] ve derinlikli, erkeklerle sayıca eşit bir araştırmaya dâhil olmak için 20. yüzyılın ikinci yarısı beklemek zorunda kalırlar.

1970'LER VE "GÖRÜNÜR KILINAN" KADIN EDEBİYATÇILAR

Berna Moran'ın *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı eserinin 1990 yılında yayımlanan ikinci cildinde yani Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a kadarki süreçte (1950-1975 yılları arasında) 15 kadar yapıtın incelendiği bölümde Moran ağırlıklı olarak Anadolu romanları başlığıyla

---

[1] Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için Hülya Bulut'un "How Can This Heart Forget You? An Unbrekable (Unbroken) Pen: Halide Edip Adıvar"/ 7th İnternational Conference on Gender Studies: Gender, Space, Place, Culture, Dec 1, 2019/ adlı makalesine bakılabilir.

[2] Peride Celal, biyografik izler taşıyan *Kurtlar* adlı romanında aşk romanlarının erkekler tarafından nasıl küçümsendiğini, bu küçümsenmeyi kadınların (özellikle anlatıcının) da içselleştirerek yazdıklarının "kadın dırdırı" olarak görme-görülme eğiliminin baskınlığını vurgular.

[3] Mehmet Kaplan'ın *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar (1)*'ında "Yeni Türk Edebiyatı" başlıklı bölümde dahi Ziya Gökalp, Abdülhak Hamid Tarhan, Cenap Şehabettin, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Yahya Kemal Beyatlı gibi sadece erkek yazarlar ele alınır. Eserin ikinci cildinde de benzer bir durum söz konusudur. Ahmet Hamdi Tanpınar *Edebiyat Üzerine Makaleler* adlı çalışmasında ise Berna Moran ve Fethi Naci gibi sadece Halide Edip Adıvar'ı ve yine *Sinekli Bakka*l romanını inceler.

Kemal Tahir, Yaşar Kemal ve Fakir Baykurt'un eserlerine yer verir. Ayrıca Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar*'ı için de bir bölüm kaleme alır. Bu ciltte Berna Moran tek bir kadın yazara dahi yer vermez; sadece (ve yine) Halide Edip Adıvar'a kısa referansları olur. Oysa bu yıllarda aynı zamanda 1950 Kuşağı Öykücüleri arasında da yer alan Leylâ Erbil ve Nezihe Meriç gibi kadın yazarlar kaleme aldıkları eserleriyle modernist öykülerin oldukça başarılı örneklerini vermeye başlamışlardır.

Berna Moran'ın ilk baskısı 1994 yılında yapılan *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*'ın üçüncü cildinde yani Sevgi Soysal'dan Bilge Karasu'ya uzanan yıllarda artık kadın yazar-lar listeye dâhil edilmeye başlanacaktır. Üstelik ara başlıkta da ("Sevgi Soysal'dan Bilge Karasu'ya") bir kadın yazarın adı zikredilir; Sevgi Soysal bir dönemi başlatan kişi olarak yapıtta kendisine yer bulur. Moran bu ciltte, 1970'lı yıllara atfen Sevgi Soysal'la birlikte Adalet Ağaoğlu'nun eserlerini de inceleyecektir. Fethi Naci de *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*'nda Berna Moran gibi Adalet Ağaoğlu ve Sevgi Soysal'ın yapıtlarını (özellikle 12 Mart Dönemi ve 12 Mart Dönemi Edebiyatı çerçevesinde) inceler. Burada da nasıl ki 20. yüzyılında başında Halide Edip Adıvar için tek bir ortak kadın yazar seçimi söz konusuysa benzer seçim-sınırlama 1970'li yılların edebiyatı kaleme alınırken de görülür. Yazarlar 12 Mart Dönemi'ni merkeze alan, politik süreci-sonucu sorgularken örneğin Adalet Ağaoğlu *Bir Düğün Gecesi*'nde ya da Sevgi Soysal *Şafak*'ta kadının toplum ya da aile içindeki konumunu, kendisine biçilen rollere karşı çıkışını, artık ideal-örnek vatandaş olarak değil bir kadın olarak varlığını, başkaldırışını dile getirişini aktarmaya başlar. Benzer sorgular Adalet Ağaoğlu'nun 1973 yılında yayımlanan *Ölmeye Yatmak* adlı romanında da görülecektir. Çimen Günay Erkol, "Yetmişli Yıllarda Edebiyat" adlı makalesinde "68 Hareketinin özgürlük tartışması, cinsel özgürlüğü de içerecek şekilde genişlemiş, bunun etkisiyle, özellikle kadın yazarlar, şiddetin fiziksel olduğu kadar psikolojik de olduğunu, iktidar ilişkilerinin, toplumsal liderlik modellerinin kadın cinselliğine ilişkin önkabullere yaslandığını ifade edecek bir alan yaratabilmişlerdir. Bu alan, 1980 sonrası daha da genişletilir ve derinleştirilir; böylece daha eleştirel bir gerçekçiliği hayata geçiren yeni anlatılar ortaya çıkar" der. Kadınların sosyal yaşamın içindeki mücadelelerini daha görünür kılan *Kadınca, Kim* gibi dergiler de 1970'li yıllarda yayımlanmaya başlar. 1840-1920 yılları arasına tarihlenen 1. Dalga Kadın Hareketi'ni, bu hareketin Osmanlı toplumundaki yansımalarını, yayımlanan tüm kadın dergi ve romanlarla yok sayan erkek eleştiri-eleştirmen dünyası 1990'larda daha da güçlenecek olan II. Dalga Kadın Hareketi'nin 1970'lerde verilmeye başlanan ilk örneklerini-mücadeleyi artık görmeye başlayacaklar ya da görmek zorunda kalacaklardır.

Bu kabul kadın yazarlara verilen ödüllerle de dikkat çeker. 1955 yılından itibaren verilmeye başlanan Sait Faik Hikâye Armağanı'na ilk olarak Sabahattin Kudret Aksal'ın *Gazoz Ağacı* adlı eseri layık görülür. Haldun Taner, Necati Cumalı, Oktay Akbal, Orhan Kemal, Tahsin Yücel Aksal'dan sonra 1950'li yıllarda ödül alan yazarlar arasındadır. 1972 yılına kadar herhangi bir kadın yazara Sait Faik Hikâye Armağanı verilmez. 1972 yılında, Füruzan "Parasız Yatılı" adlı eseriyle ödülün sahibi olur. Ardından Adalet Ağaoğlu 1975 yılında Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazanacaktır. Ağaoğlu bir yıl önce de TDK Tiyatro Ödülü'nü kazanmıştır. Sevgi Soysal da yine 1974 yılında Orhan Kemal Roman Armağanı'nı, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* romanıyla kazanır.

SONUÇ: KADININ ADI ARTIK VAR…

Duygu Asena'nın 1987 yılında yayımlanan romanı *Kadının Adı Yok*, kadınların toplum içinde yaşadığı sorunlara, ötekileştirilmelerine, kadın-erkek eşitsizliğine vurgu yapar; eser dönemin en çok satan kitapları arasında yer alır. Yine bu yıllarda *Kadın Çevresi* (1984), *Kadın ve Aile* (1985) gibi kadın dergileri aracılığıyla kadınların sorunları tartışılmaya başlanır; artık kamusal yaşamda "kadın" daha görünür kılınır. Makale boyunca mercek altına alınan Berna Moran ve Fethi Naci'nin eleştiri yazılarında da kadın yazarlara ayrılan yer artmaya başlar. Moran'ın *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı yapıtının son cildinde tarihsel ilerleyiş çerçevesinde 1990 sonrası kaleme alınan yapıtlarda Pınar Kür, Latife Tekin ve Nazlı Eray'ın eserleri eleştiri yazılarına dâhil edilir. Böylelikle kadın ve erkek yazar eleştiri ve değerlendirmelerinde en azından sayıca bir eşitlik sağlanmaya başlanır. Hatta bu cilt söz konusu olduğunda kadın yazarlar sayıca daha çoktur; eserde temelde iki erkek yazarın yapıtlarına (Bilge Karasu ve Orhan Pamuk) karşı beş kadın yazar incelemeye tâbi tutulmuştur. Fethi Naci, *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*'nda Berna Moran gibi, Pınar Kür'e ve Nazlı Eray'a da yer verirken, Moran'ın eleştiri yazılarına almadığı Ayla Kutlu, Oya Baydar, Aysel Özakın yapıtlarını da değerlendirir. Ve 100 yıllık bir gecikmeyle de olsa kadınlar, edebiyatın, sanatın, tarihin, siyasetin içinde öteki olmaktan, tarih dışına sürüklenmekten, yok sayılmaktan kurtulmuşlardır. Artık belki "kadın yazar", "kadın siyasetçi", "kadın sporcu" demeye bile gerek kalmayacaktır. Belki, umutla…

KAYNAKLAR

Arslan, A. D. (2019). Göçebe Benlikler: *Kör Ayna, Kayıp Şark*. Söylem, Filoloji Dergisi. 4 (1) 142-146.

Erkol-Günay, Ç. (2020). 70'lerde Edebiyat. Türkiye'nin 1970'li Yılları.(haz Mete Kaan Kaynar). İstanbul: İletişim Yayınları, 793-817.

Gürbilek, N. (2016). Kör Ayna, Kayıp Şark. İstanbul: Metis Yayınları.

Kandiyoti, D. (2021, Ocak). Ataerkil Pazarlık. Feminist Bellek. https://feministbellek.org/ataerkil-pazarlik/ adresinden alınmıştır.

Moran, B. (2005). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1. İstanbul: İletişim Yayınları.

Moran, B. (2002). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2. İstanbul: İletişim Yayınları.

Moran, B. (2001). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış III. İstanbul: İletişim Yayınları.

Naci, F. (2010). Yüz Yılın 100 Türk Romanı. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Parla, J. (2004). Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

EVALUATION OF NORTHERN CYPRUS STREET FLAVOURS IN TERMS OF CONSUMER PREFERENCES WITHIN THE SCOPE OF GASTRONOMY TOURISM AND THE PLACE OF WOMEN IN STREET FLAVORS

Ahmet Doğan, Master Student
Faculty of Tourism, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus
ahmet@kocareisresort.com

M. Güven Ardahan, Assist. Prof. Dr.
Faculty of Tourism, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus
guven.ardahan@emu.edu.tr

Mustafa Erbilen, Dr.
Department of Mathematics, Faculty of Arts& Sciences, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus
mustafa.erbilen@emu.edu.tr

ABSTRACT

Over the years, interest in the tourism sector has been increasing day by day. Our changing and developing world, which is also globalizing, can now be very close with the spread of technology. Especially after the French Revolution, when people had money to take a vacation as well as their time, tourism movements started with the sense of curiosity and learning among people. Today, there are many sub-branches of tourism, and the most popular of these recently is 'Gastronomic Tourism'. Of course, every country or region has a cultural story. Street flavors are also a part of these cultures. Many different issues such as urban planning, legal regulations on street food and the practices of local governments, food safety and public health, the right to access food, the freedom to choose one's own business, the family as a production unit, and the position of women in society come to the fore with street food and the contribution of researchers from different disciplines. Another positive feature of street food is that they can have a Michelin Star, which is considered the top classification degree in the restaurant industry. You do not need to buy one of the expensive menus to have this experience in one of the Michelin-starred restaurants in many parts of the world, but you can visit the buffet in Bangkok, where they serve street delicacies, run by female chef Jay Fai. The data we obtained in our research were analyzed with the SPSS program. In line with the findings we obtained ($P<0.05$), it was concluded that women also have a special place in street tastes, and according to the results of the research, there is a significant difference between men and women. Street food which is a business line for women to be the boss of their own business, can also do this with small capital. Recently, it has been observed that the interest of female operators in street delicacies has been increasing day by day.

Keywords: North Cyprus, Gastronomy, Tourism, Street Flavours, Women.

GASTRONOMİ TURİZMİ KAPSAMINDA KUZEY KIBRIS SOKAK LEZZETLERİNİN TÜKETİCİ TERCİHLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE SOKAK LEZZETLERİNDE KADININ YERİ

Ahmet Doğan, Master Öğrencisi
Turizm Fakültesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs
ahmet@kocareisresort.com

M. Güven Ardahan, Yrd. Doç. Dr.
Turizm Fakültesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs
guven.ardahan@emu.edu.tr

Mustafa Erbilen, Dr.
Matematik Bölümü, Fen& Edebiyat Fakültesi Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs
mustafa.erbilen@emu.edu.tr

ÖZET

Bu araştırma, gastronomi turizmi kapsamında Kuzey Kıbrıs sokak lezzetlerinin tüketici tercihleri açısından değerlendirilmesini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma, 20 Kasım 2021 ile 23 Şubat 2022 tarihleri arasında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan 6 ilçede yapılmıştır. Araştırma, pandemi dolayısı ile ilk olarak internet üzerinden yapılmış olup daha sonra pandemi kuralları çerçevesinde sokak lezzeti deneyimleyenler ve sokak lezzeti satışı yapan yerlerin olduğu noktalarda yapılmıştır. Çalışma 448 kişi ile anket çalışması şeklinde yapılmıştır. Araştırma sonuçları SPSS programı kullanılarak t testi ve anova kullanılarak yorumlanmıştır. Demografik değişkenlerde %61,8'inin erkek, %65'inin bekar ve çocuksuz, %49,8'inin lisans eğitimli, %29,9'unun 1800 TL ve daha az geliri olduğu ile %54,9'unun da öğrenci olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların çok büyük bir çoğunluğunun sokak lezzetlerini tüketmek ile ilgili sağlık sorunu olmadığı %96,2 görülmüştür. Bir ayda 1-5 arası sokak lezzeti tüketenlerin sayısı 176 kişi ile %39,3 olduğu, 200-400 TL arasında bir ayda sokak lezzetleri için harcama yapanların sayısı ise 133 kişi ile %29,7 olmuştur. Mevsimlere göre sokak lezzeti tüketim sıklığı sorusuna katılımcılar kış ve sonbahar aylarında sokak lezzetlerini daha fazla tükettikleri belirlenmiştir. Öğünlere göre sokak lezzeti tüketim sıklığına katılımcılar, sabahları %47,8 ile hiç tercih etmediklerini akşamları ise %32,4 ile sıklıkla tercih ettikleri belirlenmiştir. Katılımcılar tüketim tutumuna ilişkin sorulara hijyen konusundaki değerlendirmeleri ortalamanın biraz üzerinde olduğu, hizmet kalitesi alt boyutunda ise sokak lezzeti tezgahlarında yemek sipariş etmek kolaydır sorusu en yüksek ortalamaya sahip olmuştur.

Anahtar Kelimeler: K.K.T.C. Turizm, K.K.T.C. Gastronomi, Sokak Lezzetleri, Kadın Sokak Lezzetleri.

GİRİŞ

Dünya devletleri içerisinde yeni ve genç sayılan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti üzerinde bulunduğu Kıbrıs adasının coğrafik ve siyasi koşullar gereği adaya hükmeden birçok uygarlıktan esinlenen eserler Kıbrıs Türk gastronomisinde yer almaktadır. Günümüzde turistik çekicilik faktörleri içerisinde üst sıralardaki yerini alan gastronomi turizmi kapsamında olan sokak lezzetleri gün geçtikçe popülaritesini yükseltmektedir. Gastronomi turizmi kapsamında Kuzey Kıbrıs sokak lezzetlerinin tüketici tercihleri açısından değerlendirilmesi konusunda yapılacak araştırma neticesinde elde edilen veriler ışığında Kuzey Kıbrıs sokak lezzetlerinin hangi şartlarda uygulanmakta olduğu ve tüketim ile ilgili bilgiler nezdinde kayıt altına alınmış olacaktır.

Masao'nu hiyerarşi piramidinde en temel ihtiyaçlar sırasında bulunan beslenme, hareket eden tüm canlılar için temel ihtiyaçtır. Sosyal yaşamın gerekliliği olan toplu yaşamdan dolayı insanlar ülke nüfusuna göre belirli büyüklükteki şehirlerde yaşamaktadırlar. Sokaklar da bu şehirlerin tıpkı insan damarları gibi tüm şehri sarmaktadır. Sokaklar sosyalleşme için en doğal ortamdır.

Literatür incelendiğinde sokak lezzetleri ile ilgili birçok araştırma olduğunun fakat ülkemiz KKTC gastronomisinin alt kategorisi içerisinde bulunan sokak lezzetleri konusunda arzu edilen seviyede olmadığı ve ciddi eksikliklerin olduğu görülmektedir.

Araştırmada konu hakkında detaylı bilgi edinebilmek için araştırmanın evrenini sokak lezzetleri mekanlarının etrafında ve sokak lezzetleri tüketenler ile internet ortamında katılanlar olarak belirlenmiştir. Tüm Kuzey Kıbrıs'ı kapsayacak şekilde 6 ilçede anket çalışması yapılmıştır.

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden yapılandırılmış anket yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS analiz programı kullanılarak analiz edilip yorumlanmıştır.

Araştırma dört bölümde yapılmıştır. Birinci bölümde, amaç-önem ve sınırlılıklar belirlenmiştir.

İkinci bölümde literatür incelenmesi kapsamında turizm, gastronomi turizmi, KKTC gastronomi turizmi ve Kıbrıs Türk mutfağı ile sokak lezzetleri anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde yöntem açıklanmış olup kullanılan model, araştırmanın evreni, ölçme araçları, verilerin toplanması ile verilerin analizi bulunmaktadır.

Dördüncü bölümde araştırma sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda çıkan bulguların sunumu ve yorumlaması bulunmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Turizm Nedir?

Genel olarak turizm hareketini tanımlamak için iki faktörün olduğunu bunların hareket eden kişilerin daimî ikametgahlarından belirli bir süre için farklı nokta veya noktaları bir amaç için ziyaret etmeleri ve orada para harcayarak bölge ekonomisine katkı yapmaları olarak özetlenebilmektedir. Uluslararası Resmi Turist Organizasyonları Birliğine (IUOTO) üye ülkelere kullanmaları yönünde telkinde bulunduğu ve bu nedenle de en yaygın olarak benimsenmiş bulunan 1963 tarihli Birleşmiş Milletler tanımı ön plana çıkmaktadır. Buna göre turizm: "24 saatten az olmamak, sürekli kalışa dönüşmemek ve gelir sağlayıcı herhangi bir uğraşıda bulunmamak koşulu ile, bireyin yolculuk ve/veya konaklamalarından doğan olay ve ilişkilerin tümüdür." (Tolungüç, 1999, 11-13). Ülkeler için turizm sektörü vazgeçilmez ve tercih edilen bir sektördür. Turizm sektörü ülke ekonomisinin katma değerine yaptığı katkıyı arttırmak için turizm çeşitliliğine yönelmektedirler. Dünya ekonomisi üzerinde turizm sektörünün yarattığı etki hiç de azımsanmayacak düzeydedir. Günümüzde dünyada 1 milyon 326 bin kişi turizm hareketine katılmaktadır. 2017 yılında turizmden elde edilen gelir ise, 1milyar 340 milyon USD olmuştur. Turizm hareketini bacasız sanayi olarak adlandırılmakta ve, uluslararası turizm gelirlerinde dünya ihracatının %7'sini oluşturmaktadır (UNWTO, 2018).

Gastronomi Turizmi

"Gastronomi kelimesi detaylı olarak kökeni incelendiğinde, kelimenin yunanca 'Gastros'(mide) ve 'Nomos' (yasa, kural) sözcüklerinden oluştuğu dikkat çekmektedir." (Tez, 2012: 9). Türk dil kurumunun açıklaması ise gastronomiyi bu 2 tanım ile açıklamıştır 'Yemeği iyi yeme merakı. Ve Sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş, hoş ve lezzetli mutfak, yemek düzeni ve sistemi' (Türk Dil Kurumu, 2016 a).

K.K.T.C. Gastronomi Turizmi ve Kıbrıs Türk Mutfağı Kültürü

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde günümüzde birçok farklı kültürden gelen inançları farklı toplumlardan insanlar yaşamaktadır. Kıbrıs adası 1974 senesinden sonra yeşil hat sınırı ile iki ülkeye ayrılmıştır. Kıbrıs adasının kuzeyinde %35 lik toprak sahipliği ile Kıbrıslı Türklerin kurduğu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti varken, %60 lık kısım Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin de kalmaktadır. Geri kalan %5 lük kısmının İngiltere %3 ile Birleşmiş Milletler ise %2 lük kısım ile idare etmektedirler. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Türkler ile birlikte, Rumlar, Maronitler, Ermeniler ve Romanlar yaşamlarını sürdürmektedirler (Osmanlar, M.Bahçelerli 2021).

Sokak lezzetleri nedir:

1986 yılında Endonezya'nın Jakarta şehrinde Gıda ve Tarım Örgütünün (Food and Agricultural Organization, FAO,1986) gerçekleştirdiği 'Asya'da ki Sokak Yemekleri Bölgesel Çalıştay'ında Sokak

Lezzetlerinin tanımı yapılmıştır. Bu çalıştay da ki sunuma göre; sokak lezzetleri genellikle caddelerde, sokaklarda ya da halkın kullanımına açık yerlerde gerek seyyar gerekse sabit bir noktada hizmet veren aynı zamanda da satıcılar tarafından hazırlanan ürünler satın alan kişi tarafından tüketilmeye hazır yiyecek veya içecekleri anlatmaktadır (Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), 1986). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise Sokak Lezzetleri tanımında; "Sokak gıda satıcılarınca sokaklarda veya halkın ortak kullanımındaki kamu alanlarında satılan ve tüketiciler tarafından herhangi bir işlem yapmadan o an ya da kısa süre içerisinde tüketilen yiyecek ve içecekler" şeklinde açıklanmıştır (WHO, 1996, 6).

Michelin yıldızlı sokak lezzeti satıcıları

Dünya'nın birçok bölgesinde bulunan Michelin yıldızlı restoranların birinde bu deneyimi yaşamak için pahalı menülerden birini almanıza gerek yok ancak Singapur'da bulunan şef Chan Hon Meng veya Bankok'da bulunan Kadın şef Jay Fai'nin işlettiği sokak lezzetleri servisi yaptıkları büfelerini ziyaret edilebilmektedir (Baloglu,2019).

Kadın şef jay fai…

Araştırmanın Amacı

Yıllar geçtikçe turizm sektörüne olan ilgi her gün artmaktadır. Değişen ve gelişen aynı zamanda da globalleşen Dünya'mız da teknolojinin yayılması ile birlikte uzaklar artık çok yakın olabilmektedir. Özellikle Fransız devrimi sonrası insanların vakitlerinin yanında tatil yapacak paralarının da olması ile insanlığın içindeki merak ve öğrenme duygusu ile turizm hareketleri başlamıştır. Günümüzde turizmin birçok alt dalları var olmakta ve bunlardan son zamanların en çok rağbet göreni ise 'Gastronomi Turizm'idir. Her ülkenin veya bölgenin bir kültür hikayesi elbette vardır. Sokak lezzetleri de bu kültürlerin bir parçasıdır.

Araştırmanın Önemi

Günümüzde Turizm sektörü için ciddi boyutta çekim merkezi haline gelen Gastronomi Turizm'inin önemli kollarından olan ve ülke mutfaklarının tanıtımı için çok önemli tanıtım görevi üstlenen sokak

lezzetlerinin, yapılışından satışına kadar olan kısımlarının ve de bunun yanında sokak lezzetlerinin isimlerinin yanında hazırlanışlarının da kayıt altına alınması amaçlanmaktadır. Dünya Turizm Örgütü (DTÖ) 2012 yılında yayınlamış olduğu 'Yemek Turizmi Küresel Raporu' belirtildiği gibi; turistlerin tatil yerlerini seçerken %82,2'sinin yeme-içme sektörünün önemli olduğuna işaret etmekte ve yine aynı raporda destinasyonlar için turizm kısmından elde ettikleri kazançlarının %30'luk kısmının gastronomi kaynaklı olduğundan bahsetmektedir (DTÖ,2012).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma Kuzey Kıbrıs sokak lezzetlerinin tüketici tercihleri açısından değerlendirilmesini içermektedir. Tüm Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilçelerinde yapılacak olan anketler ile elde edilen bulgular neticelerinin SPSS istatistik programı ile gerekli testlerle analiz edilip yorumlama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Kuzey Kıbrıs sokak lezzetleri konusunda daha önce böyle bir çalışmanın ve yeterli kaynağın olmayışı sebebi ile bilgiye ulaşmak için anket çalışması yapılmıştır. Uygulama yapılan anketimiz Ali SOLUNOĞLU'nun doktora tezinde kullandığı anket olup gerekli izin alınarak pilot çalışma sonucu ile Kuzey Kıbrıs sokak lezzetleri baz alınarak geliştirmeler yapılıp kullanılmıştır.

BULGULAR

		Kişi Sayısı	% Oranı
Cinsiyet	Kadın	171	38.2
	Erkek	277	61.8
Kadın Yaş Aralığı	18-25	91	53.2
	26-33	38	22.2
	34-41	20	11.7
	42-49	16	9.4
	50 ve üzeri	6	3.5

Yapılan araştırmaya katılanların 171 kişisi Kadın (38.2) olurken Erkelerin ise 277 kişi (61.8) olduğu belirlenmiştir.

Kadın Medeni Durum	Evli ve Çocuklu	40	23.4
	Evli ve Çocuksuz	7	4.1
	Bekar ve Çocuklu	7	4.1
	Bekar ve Çocuksuz	117	68.4
Kadın Eğitim Durumu	İlköğretim	1	0.6
	Ortaöğretim	5	2.9
	Lise	18	10.5
	Ön Lisans	41	24.0
	Lisans	90	52.6
	Lisansüstü	16	9.4

Medeni durumuna göre sokak lezzetlerini tercih edenlerin bekar ve çocuksuz olduğu görülmektedir. Aynı zaman da evli ve çocuklu olanlar ise ikinci sırada yer almıştır. Eğitim durumumu yükseldikçe sokak lezzetlerine olan ilgi artmaktadır.

		Kişi Sayısı	% Oranı
Kadın Kişisel Gelir	1800 TL ve Daha Az	59	34.5
	1801-3600	26	15.2
	3601-5400	34	19.9
	5401-7200	28	16.4
	7200 ve Üzeri	24	14.0
Kadın Meslek	Kamu Personeli	24	14.0
	Özel Sektör Çalışanı	23	13.5
	Serbest Meslek	12	7.0
	Çalışmıyor	3	1.8
	Öğrenci	101	59.1
	Emekli	2	1.2
	Diğer	6	3.5

Yapılan araştırma gelir düzeyi sonucuna göre en fazla 59 kişi ile 1800 TL ve daha az olarak belirlenmiştir.

Kadın meslek gruplarına göre ev dışı günlük yaşamını sürdüren öğrenci grubunun en fazla olduğu bunun yanında çalışan kişilerin de sokak lezzetlerini tercih ettikleri görülmektedir.

	Ortalama	Min.	Max.
Kadın için Yemek Kalitesi	24.66	8	40
Kadın için Hijyen	11.51	4	20
Kadın için Memnuniyet	6.32	2	10
Kadın için Hizmet Kalitesi	22.82	7	35
Kadın için Duygu	9.83	3	15
Kadın için Değer	3.19	1	5

Kadınlar için sokak lezzetlerinde ki yemek kalitesi, memnuniyet, hizmet kalitesi, duygu ve değer faktörleri ortalama değerlerin üzerinde belirlenmişken hijyen konusu ortalama değerin biraz üstünde olduğu görülmektedir.

	Ortalama	Min.	Max.
Kadının Tüketim Tutumuna İlişkin Bulgular	78.33	25	125
Kadının Öznel Norma İlişkin Bulgular	7.84	3	15
Kadının Algılanan Davranışsal Kontrole İlişkin Bulgular	10.46	3	15
Kadının Davranışsal Niyete İlişkin Bulgular	9.58	3	15
Kadının Sokak Lezzetlerine Genel Bakışı	106.21	34	170

Kadınların öznel norma ilişkin bulgularında ortalama değerin biraz üstünde bir değer görülürken diğer bulguların ortalama değerlerin üzerinde olduğu görülmektedir.

Genel ortalama ise % 62 seviyesinde iyi yönde olduğu görülmektedir.

Kadının Yaşa Göre (Anova) Sonuçları ($P<0.05$)

	Ortalama Karesi	F	Geçerlilik
Kadının Tüketim Tutumuna İlişkin Bulgular	283.21	0.938	0.444
Kadının Öznel Norma İlişkin Bulgular	4.25	0.396	0.811
Kadının Algılanan Davranışsal Kontrole İlişkin Bulgular	22.28	2.334	0.045
Kadının Davranışsal Niyete İlişkin Bulgular	24.711	0.995	0.050
Kadının Sokak Lezzetlerine Genel Bakışı	647.731	1.072	0.125

Yapılan değerlendirmede Kadının yaş gruplarına göre algılanan davranışsal kontrole ilişkin ve davranışsal niyete ilişkin bulguların anlamlı olduğu görülmektedir.

Kadının medeni duruma göre (Anova) sonuçları (P<0.05)

	Ortalama Karesi	F	Geçerlilik
Kadının Tüketim Tutumuna İlişkin Bulgular	799.603	2.732	0.446
Kadının Öznel Norma İlişkin Bulgular	3.698	0.346	0.632
Kadının Algılanan Davranışsal Kontrole İlişkin Bulgular	21.429	2.381	0.037
Kadının Davranışsal Niyete İlişkin Bulgular	26.724	2.162	0.096
Kadının Sokak Lezzetlerine Genel Bakışı	1290.283	2.35	0.048

Yapılan değerlendirmede Kadının medeni durumuna göre algılanan davranışsal kontrole ilişkin bulgular ve sokak lezzetlerine genel bakışının anlamlı olduğu görülmektedir.

Kadının eğitim durumuna göre (Anova) sonuçları (P<0.05)

	Ortalama Karesi	F	Geçerlilik
Kadının Tüketim Tutumuna İlişkin Bulgular	734.400	2.556	0.029
Kadının Öznel Norma İlişkin Bulgular	12.612	1.200	0.275
Kadının Algılanan Davranışsal Kontrole İlişkin Bulgular	14.016	1.473	0.201
Kadının Davranışsal Niyete İlişkin Bulgular	34.598	2.612	0.027
Kadının Sokak Lezzetlerine Genel Bakışı	1182.141	2.217	0.046

Yapılan değerlendirmede Kadının eğitim durumuna göre tüketim tutumu, davranışsal niyete ve sokak lezzetlerine genel bakışının anlamlı olduğu görülmektedir.

Kadının kişisel gelir durumuna göre (Anova) sonuçları (P<0.05)

	Ortalama Karesi	F	Geçerlilik
Kadının Tüketim Tutumuna İlişkin Bulgular	198.605	0.653	0.626
Kadının Öznel Norma İlişkin Bulgular	10.768	1.019	0.399
Kadının Algılanan Davranışsal Kontrole İlişkin Bulgular	5.768	0.592	0.669
Kadının Davranışsal Niyete İlişkin Bulgular	9.033	0.708	0.587
Kadının Sokak Lezzetlerine Genel Bakışı	358.938	0.642	0.634

Yapılan değerlendirmede Kadının gelir düzeylerine göre yapılan değerlendirme farklılıkları anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu da bize Kuzey Kıbrıs ta ki kadınların sokak lezzetlerine bakışlarının gelir düzeylerine göre bir farklılık içermediğinin sonucunu vermektedir.

Kadının meslek gruplarına göre (Anova) sonuçları (P<0.05)

	Ortalama Karesi	F	Geçerlilik
Kadının Tüketim Tutumuna İlişkin Bulgular	544.378	1.859	0.091
Kadının Öznel Norma İlişkin Bulgular	9.481	0.893	0.501
Kadının Algılanan Davranışsal Kontrole İlişkin Bulgular	20.202	2.181	0.047
Kadının Davranışsal Niyete İlişkin Bulgular	31.998	2.675	0.017
Kadının Sokak Lezzetlerine Genel Bakışı	1175.565	2.210	0.045

Yapılan değerlendirmede Kadının meslek gruplarına göre algılanan davranış, davranışsal niyet ve sokak lezzetlerine genel bakışının anlamlı olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuçlar

Sokak lezzetleri insanlığın var olduğu tüm zamanlarda varlığı bilinen insanlığın fizyolojik ihtiyaçlar listesinin temelin oluşturan kavramların en önemlilerinden birisidir. İnsanlar bulundukları bölgenin coğrafik koşulları ve ekonomik boyutuna bağlı olarak kendine has bir sokak lezzetleri bulunmaktadır. Sokak lezzetleri gastronomi turizmi için yerel mutfağın temsili yeti görevini de yürütmektedir. Yerel ürünlerin tüketilmesi ve özelde bölge ekonomisine genelde ise ülke turizmine çok büyük katkı sağlamaktadır. Kıbrıs Türk sokak lezzetlerinde kadınların yeri gün geçtikçe artmaktadır. Kadınlar tüketici konumundan üretici konumuna geçmekte kendi işlerinin patronları olmaktadırlar.

Öneriler

Yapmış olduğum araştırma ve edindiğim bilgiler doğrultusunda

Kuzey Kıbrıs sokak lezzetlerinin tespitleri ve kayıt altına almak.

Kuzey Kıbrıs'ı ziyaret edecek olanlara sokak lezzetleri haritası çıkartmak.

Öncelikle kadın sokak lezzeti girişimcilere devlet tarafından bir süre destek verilmesi (sigorta yatırımları, kira vb.).

Sokak lezzeti satışı yapan yerlerin ekonomiye katkısı ve sektör büyüklüğünün hesaplanabilmesi için vergilendirme ve kayıt altına alım yapılmalı ve ayrıca kadın erkek çalışanların sayıları tespit edilmelidir.

Kuzey Kıbrıs Sokak Lezzetleri Görselleri

Kuzey Kıbrıs sokak lezzetlerinden bazıları

By İsmail Özyurt

KAYNAKLAR

Baloğlu, A. (2019). İzmirli Kokkoreççi'ye Michelin Yıldızı, https://www.mansetturkiye.com/yazarlar/alparslan-baloglu/izmirli-kokorecci-ye-michelin-yildizi/137 (Erişim Tarihi: 10.03.2022)

Dünya Turizm Örgütü (UNTWO), 2012. Global Report on Food Tourism.

FAO (2012). Selling Street and Snack Foods FAO Diversification booklet 18. http://www.fao.org/3/a-i2474e.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2022)

Osmanlar, M. Bahçelerli (2021). Farklı Kültür ve İnançlara Sahip Destinasyonlarda Gastronominin Şekillenmesi Kuzey Kıbrıs Örneği, Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (2) 708.

TDK: https://sozluk.gov.tr/ (Erişim tarihi 17.03.2022)

Tolungaç, A. (1999). Turizm Olgusu ve Türk Turizmi, Ankara.

UNTWO (2018). Tourism Highlights. https://www.e-untwo.org/doi/book/10.18111/9789284419876 (Erişim Tarihi: 8.02.2022)

World Health Organization Foodborne Diseases. http://www.who.int/topics/foodborne_diseases/en/ (Erişim Tarihi: 29.09.2018)

THE IDEOLOGY OF MOTHERHOOD IN THE EARLY REPUBLIC PERIOD: THE NOVEL OF "A YOUNG GIRL AND DEATH (GENÇ KIZ VE ÖLÜM)"

Hatice Uysal, Master Student
Women and Gender Studies, Social Sciences Institute, Hacettepe University, Ankara, Turkey
hatice.uysal@hacettepe.edu.tr

Ahu Sumbas, Assoc. Prof. Dr.
Political Science and Public Administration, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University, Ankara, Turkey
asumbas@hacettepe.edu.tr

ABSTRACT

As the scholarly works on Turkish Modernization in the early republican era argue that the role of women in the construction of the modern nation-state was mainly based on their motherhood identities and responsibilities. Novels are regarded as supplementary materials to understand the socio-cultural and political realms of the existing societies and periods. Based on such arguments, the aim of this study is to examine the ideology of motherhood in the Early Republic period through Aysel Özakın's, one of the well-known female authors, novel "A Young Girl and Death (Genç Kız ve Ölüm)" published in 1980. The novel tells the story of a female writer, called Nuray addressing her relations with her mother, daughter, and ex-husband.

The effects of the republican ideology on the hegemonic motherhood identity are discussed through the narratives of Nuray on her mother, who is described as an idealist teacher and mother. The research scrutinizes how the motherhood ideology of the early republican period was portrayed in the character of Nuray's mother. Qualitative content analysis and feminist literary-critical perspective are used to interpret the narratives and characters in the novel. It is believed that the research contributes to the literature on gender studies by addressing the role of female writers and their female characters to portray the gender ideologies in a specific historical period or in society.

Keywords: Genç Kız ve Ölüm, Early Republic Period, Motherhood Ideology, Female Writers, Feminist Literary Critics.

"GENÇ KIZ VE ÖLÜM" ROMANI ÜZERİNDEN ERKEN CUMHURİYET ANNELİK İDEOLOJİSİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Hatice Uysal[1], Yüksek Lisans Öğrencisi
Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Email: hatice.uysal@hacettepe.edu.tr

Ahu Sumbas, Doçent Doktor
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Email: asumbas@hacettepe.edu.tr

ÖZET

Erken Cumhuriyet döneminde Türk modernleşmesi üzerine yapılan bilimsel çalışmalara bakıldığında, modern ulus-devletin inşasında kadının rolünün büyük ölçüde annelik kimliği ve sorumlulukları ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Romanlar ise mevcut toplumların ve dönemlerin sosyo-kültürel ve siyasi yapısını anlamak için tamamlayıcı materyaller olarak kabul edilmektedir. Bu argümanlardan hareketle bu araştırmada Erken Cumhuriyet dönemi annelik ideolojisi, toplumsal gerçeklikten yola çıkan önemli yazarlardan biri olan Aysel Özakın'ın 1980'de yayınlanan "Genç Kız ve Ölüm" romanı üzerinden incelenmiştir. Roman kadın bakış açısı ile dönemin toplumsal cinsiyet rejimine yoğun eleştiriler sunmaktadır. Romanda kendisi bir roman yazarı olan Nuray'ın, kızı, annesi ve eski eşi ile olan ilişkilerine değinen öyküsü anlatılmaktadır.

Cumhuriyet ideolojisinin, dönemin hegemonik annelik kimliği üzerindeki etkileri, romanda 20.yüzyılın başında dünyaya gelmiş idealist bir öğretmen olarak tanımlanan Nuray'ın annesine ilişkin anlatılar üzerinden tartışılmaktadır. Araştırmanın temel amacı, Erken Cumhuriyet döneminin annelik ideolojisinin Nuray'ın annesi üzerinde nasıl bir rol oynadığını incelemektedir. Bu noktada romana dair bir nitel içerik analizi gerçekleştirilmiş ve araştırmada feminist eleştirel bir perspektif benimsenmiştir. Araştırmada Genç Kız ve Ölüm romanı karakteri Nuray'ın annesinin, Erken Cumhuriyet dönemi annelik ideolojisini büyük ölçüde temsil eden bir örnek olabileceği sonucuna varılmıştır. Bu çerçevede araştırmanın kadın yazarların ve kadın karakterlerin belirli bir tarihsel dönemdeki toplumsal cinsiyet rejimini tasvir etmedeki rolünü vurgulayan toplumsal cinsiyet çalışmaları literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Genç Kız ve Ölüm, Erken Cumhuriyet Dönemi, Annelik İdeolojisi, Kadın Yazarlar, Feminist Edebiyat Eleştirmenleri.

GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı Erken Cumhuriyet dönemi annelik ideolojisinin, Aysel Özakın'ın 1980'de yayınlanan Genç Kız ve Ölüm romanının karakterinden olan Nuray'ın annesi üzerinde nasıl bir rol

[1] Sorumlu yazar: Hatice Uysal, hatice.uysal@hacettepe.edu.tr

oynadığını anlamaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel sorusu "Erken Cumhuriyet dönemi annelik ideolojisi, Genç Kız ve Ölüm romanındaki Nuray'ın annesi üzerinde nasıl bir rol oynamaktadır?" olarak belirlenmiştir. Araştırmada Erken Cumhuriyet annelik ideolojisine ilişkin ikincil kaynaklardan yararlanarak bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir ve ardından Genç Kız ve Ölüm romanı karakteri Nuray'ın annesine dair anlatılar üzerine bir nitel içerik analizi yapılmıştır. Bu çalışmanın Genç Kız ve Ölüm romanı üzerinden Erken Cumhuriyet dönemi annelik ideolojisinin yakından anlaşılmasına katkı sunması beklenmektedir.

Genç Kız ve Ölüm romanı 1970'lerin ikinci yarısında ödül almak için İstanbul'dan Ankara'ya yola çıkan ana karakter Nuray İlkin'in ödül alma sürecindeki deneyimlerine ve düşüncelerine odaklanmaktadır (Özakın, 2007). Romanın yan karakterleri temel olarak; eski eşi Cemil, kızı Seçil, Nuray'ın annesi ve Nuray'ın romanına ödül veren Güzel Sanatlar Kulübünün yöneticilerinden oluşmaktadır. Esas olarak romanın tamamı Nuray'ın Ankara'daki ödül alma sürecinde geçmektedir. Ancak romanın içinde Nuray'ın sık sık kendisinden, eski eşinden, annesinden, kızından ve geçmişine dair anılarından bahsettiği görülmektedir. Roman boyunca bir yazar olan Nuray'ın kendi yazdığı romana dair bir anlatı da sunulmaktadır. Romanın temel olarak dönemin toplumsal cinsiyet rejimine dair bir eleştiri sunduğu ifade edilebilir. Nuray roman boyunca cinsiyete dayalı iş bölümü, kamusal ve özel alan ikiliği ve evlilik kurumu başta olmak üzere toplumsal cinsiyet rejimini ve geleneksel aile ideolojisini oluşturan ve pekiştiren birçok olguyu sorgulamaktadır. Romanın içerisinde genel hatlarıyla üç kuşak kadına dair bir anlatı bulunmaktadır. Birinci kuşak Nuray'ın cumhuriyet ideolojisi ile yetişmiş idealist bir öğretmen olan ve Nuray çocukken intihar eden annesi ile, ikinci kuşak Nuray'ın kendisi[1] ve üçüncü kuşak ise Nuray'ın sol görüşlü eylemci kızı Seçil ile temsil edilmektedir (Özakın, 2007).

Romanda Nuray, 43 yaşında bir roman yazarıdır. Annesi o henüz çocukken intihar etmiştir. Annesinin intiharından sonra genç kızlığını geleneksel değerlere sahip halasının yanında geçirmiştir. Halası, eniştesi ve iki oğulları ile yaşadığı süreçte cinsiyetçi kalıp yargılarla net biçimde karşılaşmıştır[2]. Nuray

---

[1] Romanda Nuray: "Ne annesine ne kızına benzeyebiliyordu. Kırk üç yaşında bir kadın... Savaş sıkıntıları ve birden kaybolan bir anneyle yaşanan çocukluk, geleneklere bağlı ürkek bir halayla süren genç kızlık, İstanbul'un küçük bir pastahanesinde öğrenilen özgürlük, varoluşçuluk, 27 Mayıs'ın alkışlanan coşkunluğu, toplumun hayatına uymayan bir aşk ve kapalı bir evlilik, yetmişli yılların patlaması... İşte Nuray; kızının edilgenlik ve bireycilikle suçladığı, yitik kuşaktan biri." olarak tanımlanmaktadır (Özakın, 2007, s. 177).

[2] "Bezden bebeğimi dizlerimde uyutarak ya da ona elbiseler dikerek oynuyordum. Arkadaşlarımla kendimizi annelere, kadınlara benzeterek oynuyorduk. Erkek çocukları ise çoğu zaman alayla bakıyordu bize. Ellerinde kargılarla, sopalarla, hızla kayan bisikletleriyle geçiyorlardı yanımızdan. Onların oyunlarımızı bozmasından,

19 yaşındayken bir mühendis olan Cemil ile tanışmıştır ve kısa süre içinde evlenmişlerdir. Nuray ve Cemil birlikteliklerinin ilk dönemlerinde kendilerini diğerler insanlardan farklı görmektedirler ve birlikte mutlu ölümsüz bir aşkı başarmak istemektedirler. Evliliklerinden bir süre sonra Seçkin doğmuştur ve Nuray evde Seçkin'in bakımı ile ilgilenmektedir. Cemil ise şehir dışındaki otel inşaatında mühendislik yapmaktadır. Daha sonra Nuray, evliliklerine ve evlilikleri içerisindeki annelik ve eşlik rollerine dair bir sıkışmışlık hissetmeye başlamıştır. Kendisini Cemil'e beğendirmekten başka bir gayesinin olmadığını fark etmekte ve kendisini yalnızca onun karısı olmak üzerinden tanımlamayı reddetmektedir. Nuray'ın ifadesiyle, "bu yakınlıkta bir tutsaklık sezme"ye (Özakın, 2007, s. 38) başlamıştır. Daha sonra Nuray "evliliğin dar çemberini" (Özakın, 2007, s. 81) kırmak amacıyla evi terk ederek Cemil'den boşanmıştır[1]. Bu çerçevede söz konusu boşanma, geleneksel çekirdek aile mitini yıkmak için atılmış bir özgürleşme adımıdır. Boşandıktan sonra ise Nuray, boşanmış çocuklu bir kadın olarak pek çok cinsiyetçiliğe maruz kalmıştır. Cemil bu süreçte sık sık Nuray'a bir anne olduğunu hatırlatmakta ve bu kimliğe uygun davranmasını öğütlemektedir.

Nuray boşanmadan sonra sekreter olarak çalışmaya başlamıştır ve romanını da bu süreçte yazmıştır. Romanı esas itibarıyla Cemil'le evliliklerinde Nuray'ın hissettikleri üzerinedir ve kendisi yazma amacını "varlığımı haklı çıkarmak için" (Özakın, 2007, s. 46) olarak ifade etmektedir. Nuray, kadınların eş, anne ve ev kadını rolleri ile ikincilleştirildiğini ve kendileri olmalarına izin verilmediğini düşünmektedir. Romanı ile kazandığı ödülü almaya gittiğinde ise, ödülü veren Güzel Sanatlar Kulübü yöneticilerinin ona ve romanına atfettikleri değerden tatmin olmamış, romanında da eleştirdiği dinamiklerin -yine cinsiyetçi söylemlerle- ödül verenler tarafından pekiştirildiğini görmüştür[2]. Genel itibarıyla roman, ataerkil toplumsal yapı içerisinde kadınların kendilerini var etmek için verdikleri mücadeleyi Nuray İlkin üzerinden anlatmaktadır. Roman içerisinde Nuray'ın sık sık annesini anımsadığı ve onun intiharını anlamlandırmaya çalıştığı görülmektedir. Bu çalışmada Erken Cumhuriyet dönemi annelik ideolojisini

---

bebeklerimizi kapıp fırlatmasından korkuyorduk. Onlar sokakların, ağaçların sahibiydi. Biz ise bebeklerin, bebek elbiselerinin ve büyüklerimizin bize öğrettiği el işlerinin… Halam bana çeşitli nakışlar öğretiyordu. Böylece büyüyordum." (Özakın, 2007, s. 27)

[1] "Dünya bir evin içine nasıl sığdırılır? İnfilak. Evet öyle çıktım evden." (Özakın, 2007, s. 88)

[2] "«(…) Toplumumuzda kadınların bir türlü benliklerine kavuşamadıklarını gösteren bir olgu bu. Özenti her şeyleri… Çünkü doyumsuzlar ve hazzı kendilerinin dışında arıyorlar.» Nuray birden sarsıldı bu sözlerle. Kadehini başına dikti. Karmakarışıktı kafasının içi. Gerçekten romanıyla bunları mı anlatmak istemişti?" (Özakın, 2007, s. 128).

anlamak amacıyla romanda ilk kuşağı temsil edebileceği düşülen Nuray'ın annesine dair anlatılar büyük öneme sahiptir.

Romanda Nuray'ın annesi karakterinin bir ismi bulunmamaktadır. Bu sebeple çalışma boyunca söz konusu karakterden Nuray'ın annesi olarak bahsedilmektedir. Romanda yer alan yan karakterler de dahil olmak üzere tüm karakterlerin bir isminin bulunması ancak romanda sıkça bahsedilen Nuray'ın annesi karakterinin bir isminin bulunmaması ilgi çekicidir. Yazarın bu tercihinde anne karakterinin spesifik olarak "Nuray'ın annesi" öznesine gönderme yapmaktan ziyade, dönemde yaygın bir söylem olarak kabul gören "ulusun annelerine" doğru bir kolektifleştirme eğilimi olabileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda dönemin annelik ideolojisinin birey olmaktan çok sorumlu anne-vatandaş olmayı öncelemesi, bu karaktere bir isim verilmemesi ile örtüşmektedir.

Toplumsal değişim ve reform projelerinin temellendirilmesi, yaygınlaşması ve sürekliliğinin sağlanması için toplumsal kurumların ve bireylerin, sınırları ve içeriği ideolojik kodlarla belirlenen dönüşümler geçirmeleri, kimi zaman ise yeni ideolojik bağlama uygun yeni kurum ve kimliklerin inşası hedeflenmektedir (Demirci-Yılmaz, 2015, s. 66). Bir başka deyişle değişen toplumsal düzene uyum sağlayacak, düzenle bütünleşecek ve düzeni yeniden üretecek toplumsal kurum ve bireylerin istenen ideolojik alt yapı çerçevesinde dönüştürülmesi toplumsal dönüşüm ve reform hareketleri için oldukça kritik bir noktayı işaret etmektedir. Modernleşme projesi bağlamında düşünüldüğünde modernleşmenin toplumsal yansımalarının genel anlamda makro yapılar bağlamında tartışıldığı görülmektedir (Bora, 2001, s. 77). Oysa modernleşme projesi, makrodan mikroya tüm gündelik hayatı içine alan kapsamlı bir dönüşümü işaret etmektedir. Bu bağlamda annelik, makro ve mikro yapıların bir kesişim noktası şeklinde düşünülebilmektedir. Türkiye bağlamında düşünüldüğünde modern ulus-devletin kuruluşunda, kendini eski/geleneksel olandan ayıran ve yeni ulus-devletin modern ideolojik unsurlarını temsil eden -makro ve mikro- bir dizi dönüşümün gerçekleştirildiği ifade edilebilir.

Yeni kurulan modern ulus-devlette kurumsal bir örgütlenme alanı olan ailede, annelik kritik bir role sahiptir. Yeni kurulan ulus-devlet için aile kurumu, nüfusun fizyolojik üretimini sağlamakta ve temel sosyalizasyon işlevini yerine getirmektedir (Şerifsoy, 2013, s. 169). Bu bağlamda düşünüldüğünde annelik rolünün önemi açığa çıkmaktadır. Modern ulus-devlet inşasında anneler, biyolojik ve kültürel yeniden üretim işlevlerini yerine getiren özneler olarak görülmektedir. Dolayısıyla Erken Cumhuriyet dönemi annelik ideolojisine bakıldığında, annelik kimliğine dair istendik sınırların kesin biçimde çizildiği, anneliğin yüceltildiği ve anne olmamanın itibarsızlaştırıldığı bir söylemler ağıyla karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda öncelikle annelik ideolojisinin ne olduğuna yakından bakılması gerekmektedir.

Anneliği Bir İdeoloji Olarak Düşünmek

Kadınların üremeye ve çocuk doğurmaya ilişkin beklentileri ve deneyimleri, başkalarıyla olan etkileşimler yoluyla ve "otoriter bilginin" hakim biçimleri aracılığıyla oluşmaktadır (Jordan, 1997'den aktaran Miller, 2010, s. 55). Bu bağlamda düşünüldüğünde anneliğin, toplumsal olanla bireysel olan arasındaki kesişme noktalarından biri, belki de en önemlisi olduğu ifade edilebilir (Bora, 2001, s. 78). Toplumsal boyutta annelik kimlikliğini ve pratiğini etkileyen temel unsur, hakim annelik ideolojisidir. Annelik ideolojisi, döneme hakim olan annelik modelinin toplumsal yapıları etkileyerek annelik deneyimlerini biçimlendirdiğini vurgulayan bir kavram olarak ifade edilebilir. Dönemde egemen olan annelik ideolojisi, dönemin toplumsal, politik, ekonomik, kültürel ve ahlaki sınırlarınca istenen anneliği tarif etmektedir. Annelik ideolojileri genel anlamda şöyle tanımlanabilir: "Annelik ideolojileri, toplumun anneliğe atfettiği değeri, annelik kurumundan beklentilerini, kültürel kodların annelik üzerindeki tezahürünü ve dolayısıyla annelik faaliyetlerini ve bu merkez etrafında geliştirilen aile ilişkilerini şekillendiren sistemli düşünce tarzını ifade etmektedir." (Garey, 2008 ve McGlynn, 2000'dan aktaran Kılıç, 2019, s. 18).

Anneliği ideoloji olarak nitelemek ve anneliğe ilişkin pratikleri ideoloji çerçevesinde düşünmek, anneliğe içkin kabul edilen ezeli ve ebediliğin yaldızını kazımak ve anneliğin tarihsel süreçlerle bağını ortaya koymak açısından gereklidir (Eke, 2020, s. 22). Habip (2015, s. 119) bu noktada hakim ideolojilerin körleştiren yapısını vurgulayarak, annelik ideolojilerinin anneliğin gerçeklikle kurduğu ilişkiler ağını zedeleyen yapısını, annelik ideolojilerinin kadınları tek boyutlu hale getiren, öznelliklerini yok sayan ve kadınlara ilişkin ihtiyaçların ne olduğundan ziyade kadının nasıl olması gerektiğine işaret eden yapısını belirtmektedir.

Annelik ideolojilerinin temeli, çocuk bakımının anne tarafından yapılması düşüncesine dayanmaktadır (Kılıç, 2019, s. 28). Halbuki çocuk bakımını gerçekleştirme anlamındaki annelik yapma (annelik rolü), yalnızca ve mutlaka annelerin yapabileceği bir pratik değildir (Arendell, 2000, s. 1192). Ataerkil toplum düzeninde anneliğin doğal ve olması gereken biçiminde idealize edilmesi, söz konusu bakım sorumluluklarının da yalnızca "kadının görevi" olarak görülmesine yol açmıştır. Bourdieu (2016, s. 50), tahakküm altında olanların, tahakküm kuranların bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerle baktığını ve bunun da söz konusu kategorilerin doğalmış gibi algılanmasına yol açtığını ifade etmektedir. Dolayısıyla toplumsal yapı içinde hakim annelik ideolojisinin benimsenmesi ve bu durumun doğalmış gibi algılanması anlamlı gözükmektedir. Ataerkil annelik ideolojisi anneliği doğal olarak tasvir ederek kadınları biyolojik üremeye mecbur bırakmakta ve annelik dışındaki kimlikleri ve benlikleri reddetmektedir (Glenn, 1994, s. 11). Annelik ideolojisi bu bağlamda, "kadının gündelik yaşamını, toplumsal organizasyondaki rolünü ve kamusal alanda yer alma(mama) biçimini etkilemektedir" (Timurturkan, 2020, s. 6). Annelik ideolojisinin bu genel nitelikleri, Erken Cumhuriyet annelik ideolojisi için de geçerli gözükmektedir.

Erken Cumhuriyet Annelik İdeolojisine Bir Bakış

Erken Cumhuriyet dönemindeki yaygın söyleme ve pratiklere bakıldığında, çağa ve yeni ulus-devlete uygun biçimde yeni bir annelik kimliği oluşturma amacı görülmektedir. Bu kimlik inşası ile toplum için gerekli olan "ideal anne"nin toplumsal rolleri belirlenmekte ve toplumsal normlar aracılığıyla bu roller düzenlenmektedir. Bu kimlik inşasının sebebi büyük ölçüde toplumsal dönüşümlerin oturtulacağı zemini hazırlamak ve/veya sağlamlaştırmaktır. Buradan hareketle annelik kimliğinin yeniden inşası, dönemin devlet otoritesinin arzuladığı haliyle anneliği dönüştürmeyi içermektedir. Bu durum içerisinde kadınların birçoğunun da hor görülmek yerine, çok sayıda ulus-evladı doğurup yetiştiren ve bundan dolayı saygı gören anne modelini benimsediğini ifade etmek mümkündür (Enloe, 2003'ten aktaran Kartal, 2005, s. 24). Bu bağlamda "Kadının ideal cumhuriyet vatandaşı olmasının asli kriteri, her şeyden önce Türk ulusunu anne olarak yaratmalarına, sorumlu bir biçimde annelik etmelerine bağlanmıştır; kadınların anneliği layıkıyla yerine getirmesi ise, sınırlarını, yine devlet ve aydınların belirlediği bir pratik olmuştur." (Demirci-Yılmaz, 2015, s. 90).

Dönemin annelik ideolojisi çocuk doğurmayı önceleyen ve çocuk bakımını annelere atayan bir yapıya sahiptir. Esas itibarıyla çocuk doğurma ve çocuk bakımı pratiklerine ek olarak, dönemin annelik ideolojisinde, çocuğunun -neredeyse her konuya ilişkin bilgi ve donanıma sahip- ilk öğretmeni olmalarının da beklendiği görülmektedir. Pek çok ulus-devlette olduğu gibi cumhuriyet projesinde de kadının bu proje içindeki yeri ve görevi aile içerisinde toplumsal cinsiyet rolü üzerinden belirlenmekte ve onlar "ulusun anneleri, biyolojik üreticiler" olarak sembolik biçimde konumlandırılmaktadır (Şerifsoy, 2013, s. 172). Dönemde kadınlara dair istendik sınırlar çizilirken onların asli görevi biçiminde atanmış annelik rolü önemle ve sıklıkla vurgulanmıştır. Örneğin Mustafa Kemal Atatürk kadının asli görevi hakkında şöyle demektedir: "Kadının en büyük görevi analıktır. İlk eğitim yapılan yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu görevin önemi yeterince anlaşılır."(Arı, 1991, s. 257).

Bu rolün önemle vurgulanması, iki temel işlev bağlamında kritiktir; (1) biyolojik yeniden üretim, (2) kültürel yeniden üretim. Biyolojik yeniden üretim bağlamında düşünüldüğünde yeni modern ulus-devletin demografik kaygılar dolayısıyla anneliği normatif olarak atadığı ifade edilebilir. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında ciddi bir nüfus kaybına uğramış olan devlet, zorunlu göçler, salgın hastalıklar, kötü beslenme ve cephedeki can kayıpları ile ilişkili olarak düşük doğum oranları sorunu ile karşı karşıya kalmıştır (Demirci-Yılmaz, s. 79). Biyolojik yeniden üretim işlevi ile annelik, yeni nesiller doğuran (nüfus politikaları bağlamında) ve bu yol ile yeni ulusun niceliksel olarak artmasına, güçlenmesine fayda sağlayan bir konumda gözükmektedir. Bu bağlamda devletin ciddi nüfus ihtiyacı anneliğe ilişkin yaklaşımını direkt olarak etkilemiştir. Devletin söz konusu nüfus ihtiyacı dolayısıyla cumhuriyetin ilk yıllardan itibaren pronatalist -doğurganlığı arttırmayı hedefleyen- nüfus politikaları uygulamaya başladığı görülmektedir (Eryurt ve diğerleri, 2013, s. 131).

Kültürel yeniden üretim bağlamında düşünüldüğünde ise yeni modern ulus-devletin ideolojik kodlarının aktarımı için aile en önemli araçlardan biridir. Başka bir deyişle "ailenin çocuklara okul öncesi verdiği sosyalizasyon, devletin 'iyi' vatandaşlar yetiştirme idealine hizmet eder." (Şerifsoy, 2013, s. 169). Bu noktada iyi vatandaşa dair beklentilerin, kadınlar ve erkekler bağlamında farklı organizasyonlarla ilişkili biçimde resmedildiği görülmektedir. Kadınlar için iyi vatandaş olmak, -şüphesiz- annelik rolünden geçerken, erkekler için iyi vatandaşlık ailesini geçindirebilen, iş sahibi baba olmaktan geçmektedir (Şerifsoy, 2013, s. 170). Bu bağlamda düşünüldüğünde kadınlar ve erkekler arasındaki en önemli fark; kadınların çocukları -yani ulusun devamlılığını sağlayacak nesilleri- toplumsallaştırmasıdır (Tokuroğlu, 2004, s. 56). Bu sebeple öncelikle kadınların ulusal projeleri kabul etmesi, boyun eğmesi ve çocuklarına da aktarması beklenmektedir (Tokuroğlu, 2004, s. 56).

Buradan hareketle toplumun bekası için yeni kuşakların yetiştirilmesinde yani toplumsal kodların aktarılmasında kadınlar -annelik rolü dolayısıyla- ulus devlet ideolojilerinde toplumsal projelerin tamamında merkezi bir konumda bulunmaktadır (Durakbaşa, 1998, s. 36). Bu merkezi rol onların çocuklarına annelik yapan modern eğitim almış "yeni kadınlar" olmalarını, ev ve çocuk bakımı konularında yeni teknik bilgi ile donanmalarını ve aynı zamanda kamusal alanda erkeğine uygun belirli davranış kalıplarını sergilemeye hazır olmalarını içermektedir (Kartal, 2005, s. 22).

YÖNTEM

Araştırma kapsamında öncelikle ikincil kayaklardan yararlanarak roman ve Erken Cumhuriyet dönemi annelik ideolojisine dair bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Genç Kız ve Ölüm romanın seçilmesinin nedeni, romanın bahsi geçen toplumsal süreçlerde toplumsal cinsiyet rejimini yansıtan önemli bir materyal olarak görülmesidir. Araştırmada romana dair bir nitel içerik analizi yapılmıştır. Nitel içerik analizi, temaları veya örüntüleri kodlama ve tanımlamaya yönelik sistematik sınıflandırma süreci aracılığıyla metin verilerinin içeriğinin öznel yorumlanmasını mümkün kılmaktadır (Hsieh ve Shannon, 2005, s. 1278). Analiz esnasında metnin bağlamsal niteliği göz önünde bulundurulmuş ve metindeki açık ve gizil anlamların neler olabileceği üzerinde durulmuştur. Analizde Zhang ve Wildemuth (2005)'un nitel içerik analizi süreci kapsamında bahsettiği adımlar göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda öncelikle içerik seçimi ve verilerin düzenlenmesi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra analiz birimine karar verilmiştir. Araştırma kapsamında seçilen analiz birimi, araştırmanın amacı doğrultusunda Nuray'ın annesine dair tüm anlatılardır. Daha sonra analiz birimlerinden yola çıkarak kategorilere ulaşılmıştır. Analiz esnasında kategoriler ışığında ulaşılan temel tema, "toplumsal sorumluluk" teması olmuştur. Daha sonra tüm metin kodlanmış ve kodlama örüntüleri gözden geçirilmiştir. Bu kodlar; (1) disiplin ve otorite, (2) kamusal istihdama katılım ve öğretmenlik, (3) cinsiyetsizlik ve cinsellikten arınmışlık ve (4) intihar olgusudur. Daha sonra kategorileri anlamlandırma ve yeniden anlamlandırma süreci gerçekleştirilmiştir. Son olarak raporlama süreci gerçekleştirilmiştir.

TOPLUMSAL BİR İŞLEV OLARAK ANNELİK: ULUSUN ÖĞRETMEN ANNESİ OLMAK

Erken Cumhuriyet dönemi annelik ideolojisindeki yaygın özellikler şöyle ifade edilebilir; "…doğurgan, bakımlı ancak ölçülü, neşeli ve bedenen sağlam, çocuklarını sorumlu annelik ve ulus bilinciyle eğitebilen, görev bilinciyle hareket eden anne vatandaş." (Demirci-Yılmaz, 2015, s. 81). Bu bağlamda düşünüldüğünde Genç Kız ve Ölüm romanındaki Nuray'ın annesi Erken Cumhuriyet annelik ideolojisini önemli ölçüde temsil etmektedir. Romanda Nuray'ın annesi, bir Osmanlı paşasının 20.yy'ın başlarında doğmuş kızıdır. 9 yaşında çarşafa girmiştir ve cumhuriyetle birlikte örtülerini çıkarmıştır (Özakın, 2007, s. 48-49). Kendisi İslamiyet'le birlikte kadının eve kapatılmasını eleştiren ve cumhuriyetle Türk kadının en yüksek yerlere "çıkarıldığını" düşünen biri olarak tasvir edilmektedir (Özakın, 2007, s. 175). Bu düşünceden hareketle Kandiyoti'nin (1982) "Cumhuriyet döneminin kadınlara sağladığı olanaklardan en fazla yararlanabilmiş kesim" (s. 331) olarak nitelendirdiği kesime mensup birinci kuşak kadınlardan olduğu ifade edilebilir. Bu kuşak kadınların genel itibarıyla varlıklarını Atatürk'e borçlu biçimde düşündükleri ve bu doğrultuda büyük bir şükran ile cumhuriyet ideolojisini benimsedikleri görülmektedir. Nuray'ın annesi bu kuşak kentli kadınlarının birçoğu gibi modernleşme projesi bağlamında atılan adımlardan direkt etkilenmiştir: Öğretmen okulunda okumuştur, piyona çalmayı bilmektedir, dans etmektedir, jimnastik yapmaktadır ve modaya uygun giyinmektedir (Özakın, 2007).

Nuray'ın annesi, her konuda iyi olmaya dair bir mükemmeliyetçiliğe sahiptir: "Her şeyi en iyi yapmak isterdi o. Öğretmenliğini, anneliğini, ev kadınlığını." (Özakın, 2007, s. 48). Annelik bağlamında düşünüldüğünde Bora (2001, s. 95) birinci kuşak kadınların çocuk yetiştirmeyi bireysel bir yaşantıdan çok toplumsal bir işlev olarak gördüğünü ifade etmektedir. Bu bağlamda Nuray'ın annesi için annelik rolünü en iyi biçimde yerine getirmek, cumhuriyet ideolojisinin anne-vatandaştan beklediği en önemli görevi yerine getirmek anlamına gelmektedir. Birey olmaktan ziyade sorumlu anne-vatandaş olmayı işaret eden bu yaklaşım, modern ulus-devletin inşası sürecinde kadınlara yüklenen misyonlar çerçevesinde düşünüldüğünde anlamlı gözükmektedir. Dönem içinde reformist erkek elitlerin kadınların konumunu iyileştirme çabalarının tamamında kadınların modern ulus-devletin simgesel bir temsilcisi olmaları veya kadınların anneler olarak "ulusun biyolojik yeniden üreticileri" olmaları fikri yatmaktadır. Dolayısıyla kadınlara dair atılan adımların neredeyse hiçbirinde kadının "birey" ve "özne" olarak kişisel bağımsızlığını sağlaması hedeflenmemiştir (Özcan Elçi, 2020, s. 31). Buradan hareketle birinci kuşak kadınlar için toplumsal sorumluluk bilincinin, birey olmayı önceleyen biçimde anne-vatandaş olmayı işaret ettiği açıkça ifade edilebilir.

Nuray'ın annesinin rol ve sorumlulukları bağlamında bakıldığında, Nuray'ın annesinin, Nuray, anne ve babasından oluşan çekirdek ailede ev içi düzeni ve disiplini sağlayan kişi olduğu anlaşılmaktadır:

> Oysa annem sabah erkenden pencereyi açıyor, çayı ateşe koyuyor elini yüzüme değdiriyor: «Günaydın,» çıkıyor odadan, babama sesleniyor, evimiz annemin hazzıyla doluyor, açılan

> kapılar, akan su, bardaklara çarpan küçük kaşıklar, radyoda şarkılar, önlüğümü veriyor bana, ütülü gömleğini veriyor babama, babam traş olurken o beni eğitiyor, mendilim cebimde mi? kulaklarımı yıkadım mı? defterimin üstündeki etiketi değiştirdim mi? teşekkür et, cevap vermeden önce düşün «be deme», «lütfen» de, başını dik tut. (Özakın, 2007, s. 8)

Nuray'ın bakımı ve yetiştirilmesi ile ilgili birincil sorumluluklarla ilgilenen kişi de annesidir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Nuray, anne ve babasından oluşan çekirdek ailede geleneksel cinsiyete dayalı iş bölümünün sürdürüldüğü görülmektedir. Bu çekirdek aile ideolojisinin benimsenmesi, cumhuriyet ideolojisinin önemli adımlarından biridir. Nitekim yeni kurulan modern ulus-devletin ideolojisinin uyumla sürdürülebilmesi için çekirdek aile içerisinde cinsiyete dayalı iş bölümünün uyumlu biçimde sürdürülmesi gerekmektedir. Bu uyum, ulus bilincine sahip erkek ve kadın vatandaşların evlilik ve çocuk sahibi olma yoluyla yeni ulus-devleti güçlendirmesi için oldukça önemlidir. Romanda da evlilik bağlamında düşünüldüğünde Nuray annesini babasıyla yalnızca benzer düşünceleri paylaştığı için evlenmekle suçlamaktadır: "Sonra ben de annem gibi düşüncelerini paylaştığım ve ilk tanıdığım erkekle evlendim." (Özakın, 2007, s. 187).

Nuray'ın annesinin cumhuriyet ideolojisini yoğun biçimde içselleştirdiği ve sonraki kuşaklara aktarmaya gönüllü olduğu ifade edilebilir. Örneğin Nuray'ın annesi öğretmeni olduğu okulda bayram törenlerinde ön plana çıkan görevler almakta[1] veya ebeveynleri vatansever olan öğrencileri daha üstün[2] görmektedir. Birinci kuşak kadınların, kamusal alanda istihdama katılmalarını bireysel tercihlerinden ziyade toplumsal sorumluluk ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Bora, 2001, s. 95). Bu bağlamda onların mesleki anlamda çalışma yaşamına katılmalarının temel amacı, modernleşen ülkeye hizmet etmektir (Arat, 2014, 104). Buradan hareketle öğretmenlik, kamusal alana dahil olarak ülkenin kalkınması için kadın kimliğine uygun bir meslek olarak atanmıştır. Bu noktada öğretmenlik kimliği düşünüldüğünde, annelik kimliğinden bağımsız olmamakla birlikte, birinci kuşak kadınlar için kutsal vazifelerini yerine getirecekleri manevi bir yanı da temsil etmektedir. Onlar geleceğin vatansever gençlerini yetiştirerek cumhuriyete ve Atatürk'e olan borçlarını ödemeye dair bir görev bilincine sahiptir[3]. Nitekim Nuray'ın annesi, birinci kuşak kadınların birçoğu gibi toplumsal kaygıları kendi

---

[1] "Yine bayram gelecekti ve annem anıtı ve bayram otomobilini çiçeklerle süsleyecekti. Ondan başka hiçbir öğretmen yapmazdı bunu. Yeniden kürsüye çıkacaktı ve sesi alanda toplanan bizlere dalgalanarak gelecekti." (Özakın, 2007, s. 9)

[2] "Bu yurt için canını bile esirgemeyen bir vatanperverin kızı benim gözümde daha üstündür." (Özakın, 2007, s. 51)

[3] Nuray, okulda gerçekleşen bayram törenlerinden birinde annesinin rolüne dair aktarıyor: "Süslenen araba, arabanın üstüne melek kızlar yerleştiriliyor. Piramit biçiminde. En üstte bir kız, bayramın kraliçesi o. Elinde güneşi

isteklerinden üstün tutan biri olarak tasvir edilmektedir (Özakın, 2007, s. 196). Bu bağlamda düşünüldüğünde Nuray'ın annesinin öğretmen kimliği ışığında dönemin kadın-öğretmen anlayışına bir parantez açmak gerekmektedir.

Erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen reformlar ve "tepeden" verilen haklar ile kadınlar iyi bir anne ve eş olma görevinin yanı sıra "ulusu eğitmek"-yani öğretmen olmakla- ile de görevlendirilmiştir (Kadıoğlu, 1998, s. 94). Bu kuşak, önceliği anne ve eş rollerine vermeleri koşulu ile modern, laik, yurtsever kadınlar olmaları için öğretmenliğe yoğun biçimde teşvik edilmişlerdir (Kadıoğlu, 1998, s. 94). Ulusal bilincin oluşturulması ve yerleştirilmesi için kurumların rolü oldukça önemlidir. Bu bağlamda cumhuriyet ideolojisinin aile ve eğitimi yeni modern ulus-devletin kodlarını inşa etmek için aktif araçlar olarak gördüğü ifade edilebilir. Dolayısıyla "iyi vatandaş" ve "iyi evlat" yetiştirmek için okul ve aile iş birliği içerisinde çalışmaktadır (Şerifsoy, 2013, s. 170). Eğitim bu bağlamda kalkınma açısından önemli bir kurum olmakla birlikte özellikle başlıca politik sosyalizasyon araçlarından biridir (Arat, 1998, s. 63). Annelik kimliğinin bir uzantısı biçiminde düşünülebilecek olan öğretmenlik kimliği, bu yüzden birinci kuşak kadınlar arasında oldukça yaygındır.

Romandaki anlatılar ışığında Nuray'ın annesinin disiplinli ve otoriter biri olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Bora (2001, s. 99)'nın çalışmasında da birinci kuşak kadınların çocuk yetiştirme pratiklerinde özerklikten çok disiplin ve otoriteyi vurguladıkları görülmüştür. Bu bağlamda düşünüldüğünde cumhuriyet ideolojisinin "toplumsal sorumluluk" vurgusu bu kuşak annelerin çocuk yetiştirme pratiklerinde disiplin ve otorite biçimde bir karşılık bulmuştur. Annesi sık sık Nuray'a öğretmen çocuğu olduğu için örnek bir öğrenci olması gerektiği yönünde nasihatler vermektedir (Özakın, 2007, s. 8). Nitekim Nuray bir yetişkin olduktan sonra da rüyalarında annesinin kendisini – uzun bir şiiri ezberleyemediği için, pastayı eliyle yediği için, sırtını kamburlaştırarak oturduğu için- azarladığını görmektedir. Bu nokta birinci kuşak anneler için önemli gözükmektedir. Birinci kuşak annelerin annelik pratiğine bakıldığında çocuğu beslemek, altını temizlemek, giysilerini yıkamak gibi bakım faaliyetlerinden çok çocuğun eğitimine odaklandıklarını ve çocuklarını "topluma yararlı vatandaşlar" olarak yetiştirmenin önemini vurguladıklarını ifade etmek mümkündür (Bora, 2001, s. 100). Bu bağlamda düşünüldüğünde Erken Cumhuriyet döneminde erkek dilinden aileden söz ederken genellikle eğitimli anneler ve onların yetiştirdiği terbiye edilmiş çocuklar ile geliştirilen bir toplumsal gelişme söyleminin var olduğunu ifade etmek mümkündür (Sancar, 2020, s. 124).

Bora (2001, s. 94) yaptığı çalışmada, birinci kuşak kadınların tüm ideolojik dönüşümlere karşın anneliği hala kendini var etmenin bir yolu biçiminde deneyimlediklerini ve bu durumun kendi annelerinden

---

o tutuyor. Güneşin içinde Atatürk'ün portresi… Güneşin ortasına Atatürk'ü yerleştirmek annemin buluşuydu." (Özakın, 2007, s. 51)

devralıp içselleştirdikleri bir değer olduğunu ifade etmektedir. Dönemin ideolojik dönüşümlerinin anneliği kadınlar için asli görev biçiminde ön plana çıkardığı düşünüldüğünde birinci kuşak kadınların diğer niteliklerinin yanı sıra anneliği kendini var etmenin bir yolu biçiminde deneyimlemeleri anlamlı gözükmektedir. Nitekim kadınlar için anne olmak, toplumsal normların kabulünün en önemli göstergelerinden biridir.

Erken Cumhuriyet romanlarına bakıldığında genel anlamda modern erkeklerin yoldaşları olmayı kabul eden eğitimli modern kadın imgesinin yaygındır (Sancar, 2020, s. 139). Bu kadın imgesi "cinsiyetsiz"dir; cinsellikleri ve arzuları yoktur, vatan aşkı dışında başka bir odağı yoktur (Sancar, 2020, s. 139). Bu bağlamda cinselliğin bastırılması temasının Genç Kız ve Ölüm romanın da ana odak noktası olması önemlidir (Tekeli, 2017, s. 42). Bu "cinsiyetsizlik" durumunun Nuray'ın annesi ile örtüşmektedir. Kandiyoti (2015, s. 238) bu durumu, dişiliğin denetim altında tutulması ve cinsel tevazunun, "modern" kadının simgesel zırhının bir parçası ve bileşeni haline geldiğini ifade ederek açıklamaktadır. Nuray annesinin kendisini ve bedenini unutmaya çalıştığını düşünmektedir: "Artık unutmaya çalışıyorum kendimi. Bazı şeyleri devraldım belki… Annemden… O da öyleydi herhalde. Kendini unutmaya çalışıyordu, bedenini, kendini…" (Özakın, 2007, s. 182). Bunun esas itibariyle cumhuriyet ideolojisinin kamusal alana kadınları dahil ederken kullandığı bir strateji olduğunu ifade etmek mümkündür. Berktay (1998, s. 3) bu stratejiyi şöyle açıklamaktadır:

> Geleneksel/dinsel ataerkinin kadını özel alanla sınırlamasına karşın, yeni toplumsal düzen kadınların kamusal alanda bulunmasına 'izin veriyordu'. Bu yeni toplumsal düzen, kamusal alanda bulanan kadınların cinselliğini -aile namusu/şerefi- dolayısıyla denetim ve kontrol altında tutabilmek için temelde iki niteliği ön plana çıkarmaktaydı; kadını kamusal alanda cinsiyetsizleştirmek, kadının mikro boyutta ailenin ve makro boyutta toplumun "anası" rolünü benimsemesini sağlamak. (Berktay, 1998, s. 3)

Milli davaya davet edilmenin ve eril alanlara dahil oluşun en belirgin koşulunun kadının cinselliğinden feragat etmesi, aseksüel konumlandırılışı ve cinsiyetsizliği olduğu ifade edilebilir (Özcan Elçi, 2020, s. 31). Bu bağlamda Erken Cumhuriyet döneminin Kemalist öğretmenleri, ancak cinselliğin inkârı ile kamusal alanda yer alabilmektedir (Kadıoğlu, 1998, s. 100). Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında kız öğrencilerin cinselliğinin açıkça cezalandırıldığı bilinmektedir (Arat, 1998, s. 64). Bu durum Nuray'ın annesi bağlamında düşünüldüğünde de cinselliğe dair bir korku temasının var olduğu gözükmektedir (Tekeli, 2017, s. 42). Bu cinselliğe korku teması "Her konuda ilerici annem, ama bir erkekle bir kızın ilişki kurmasını çok ayıp görüyor. Kızlar terbiyeli. Erkekle görüşen bir kızı kınıyorlar hemen. Okulca da yasak." (Özakın, 2007, s. 183) ifadelerinde görülmektedir. Bu durumda, cinselliğe dair korku ölçülü olmanın normatif olarak atanmasını beraberinde getirmektedir.[1] İşte Cumhuriyet'in modern kadını Türk

[1] "Varlığımızın her noktasına sanki bir ölçü aleti yerleştirilmiş. Yürürken şöyle, konuşurken şöyle, otururken şöyle, bakarken şöyle, bu yüzden çok benziyoruz birbirimize." (Özakın, 2007, s. 85).

milli kültürünün bir ürünü olarak böyle bir izlek ile milletin annesi, öğretmeni halini almaktadır (Sancar, 2020, s. 139).

Yukarıdaki tüm anlatılardan hareketle Nuray'ın annesinin, Erken Cumhuriyet döneminin annelik ideolojisini büyük ölçüde temsil eden bir örnek olduğu ifade edilebilir. Ancak romanda yer alan anlatılarda, Nuray'ın annesinin dönemin annelik ideolojisinin niteliğiyle uyuşmayan bir özelliği ön plana çıkmaktadır. Bu özellik Nuray'ın annesinin erkeklerle yarışması (Özakın, 2007, s. 29), bir erkeğin gösterebileceği başarılardan daha iyisini göstermek için didinip durmasıdır (Özakın, 2007, s. 175). Bu noktanın onun 38 yaşında gerçekleştirdiği intiharı ile ilişkisi olabileceği düşünülmektedir.

Esas itibariyle devletin Erken Cumhuriyet döneminde, elit tabakadan bir grup kadının kamusal alana girmesini desteklerken, sayıları gittikçe artan "öteki" gruba meslek sahibi elit kadınlar olmaları yönünde değil, özel alanda yuva kurma sürecinde düzenli, disiplinli ve rasyonel ev kadınları olarak modernleşmeye katkı sunmaları yönünde bir mesaj verdiği görülmektedir (Arat, 2014, s. 102). Buna rağmen birçok kadının yeni modern ulus-devletin kuruluş sürecinde "yeni-modern-Cumhuriyet ailesi"ni inşa etmek ile görevlendirilmelerinin yanı sıra özel alanın sınırlarını aşıp kamusal alana da -eskiye kıyasla- aktif rol almaya başladığı görülmektedir (Özcan Elçi, 2020, s. 31). Nuray'ın annesi de bu kadınlardan biridir.

Erken Cumhuriyet döneminde kadınların konumuna dair atılan adımlar düşünüldüğünde modernleşme bakımından kamusal alanda birtakım kazanımlar elde ettikleri gerçekliği bir yanda durmaktadır; ancak kadınlar, yeni kamusal alanda yeni bir ataerki ile karşı karşıyadır. Artık kadınlar için istendik olan davranış kalıplarını belirleyen din ya da gelenek değil, ulus-devletin kendisi haline gelmiştir (Berktay, 2018, s. 154). Kadınların içinde bulundukları bu yeni ataerkil düzen onlara yeni toplumsal sorumluluklar atarken, "kadın özgürleşmesini ulusal egemenlik tarihsel hedefinin içinde eriterek, kadınları yeni, bir o kadar da meşru bir ikincillik konumuna" (Chatterjee, 2014, s. 121) sokmuştur. Özel alanda ise eş, anne ve ev kadını görev ve sorumluluklarıyla geleneksel patriarkal düzenin kadınlar aleyhine tahakkümü devam etmektedir. Kadınlardan dışarıdaki hayat koşulları ne şekilde değişirse değişsin, özlerindeki manevi (yani kadınlık) erdemlerini kaybetmemeleri beklenmiştir; yani onlar, özlerinde Batılılaşmaması istenmektedir (Chatterjee, 2014, s. 115). Bu bağlamda Nuray'ın annesinin toplumsal sorumluluk ekseninde hayatını kolektif bir mücadele için şekillendirmiş olması ancak bu mücadelede kadın kimliği dolayısıyla tahakkümün farklı biçimlerine maruz kalıyor olması önemlidir. Buradan hareketle Nuray'ın annesinin genel itibarıyla bir "arada kalmışlık" içerisinde olması muhtemel gözükmektedir. Genel itibarıyla bu arada kalmışlığın geleneksellik ve modernlik, bireylik ve sorumlu anne-vatandaşlık, kurtarılmışlık ve özgürleşememişlik[1] ikilemleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

[1] Kandiyoti (2015, s. 71).

Nuray'ın babası[1], annesinin intiharına ilişkin: "Bir bunalım geçirdi. Çok yetenekli bir insandı. Her işe yetişmek isterdi. Bilemiyorum… Belki ben ona layık olamadım." (Özakın, 2007, s. 106) demektedir. Tekeli (2017, s. 41) bu noktada, babasının söz konusu intihara Nuray'ın annesinin yeteneklerini köreltmek gibi dahli olduğunu ve annesinin intiharın da bir başkaldırı biçimi okunabileceğini ifade etmektedir. Nitekim bu başkaldırı, Nuray'ın annesinden kendisine aktarılmış gözükmektedir. Nuray'ın bu çalışma bağlamında önemli gözüken -belki yine annesinden aktarılmış olabilecek- bir başkaldırısı ise, anneliğe ilişkindir:

> Beni bir araç durumuna getiren ev işlerinden ve çocuk bakımından usandığımı gizliyordum, kendimden bile… Dışarıya bakıyordum ve gözlerim kamaşıyordu. Haklılığıma kendimi inandırmaya çalışıyordum. Niçin anne olmanın tadı sıkıntılı bir yükümlülüğe dönüşüyordu? Çünkü diyordum, kadınlara anne olmanın dışında var olma hakları tanınmak istenmiyor. Çocukların bakımı toplumsal kurumlarca desteklense belki kadınlar bu kadar sıkılmazlardı. Bu kadar hırçın ve ezik olmazlardı. Niçin diyordum bir çocuğu yaşatmak için bütün yaşama zenginliğini içine gömsün kadınlar? Hem çocuklar yaşasınlar ve gelişsinler hem de kadınlar... Annelik kutsal bir görev olarak benimsetiliyordu. Kendini adayış... Anneler çocuklarını büyütüp onların kendilerinden uzaklaştığını görünce kendilerini aldanmış ve değeri bilinmemiş duyuyorlardı. Çoğu zaman karşılığını bulamayan bir kendini adayış... Bir hayat kuralı gibi benimsetiliyordu bu. Kızımı babasına bırakıyordum. Hem kendime güveniyor hem utanç duyuyordum. (Özakın, 2007, s. 138)

Romandaki bu ifadeden hareketle, annelik deneyimlerinin merkezinde gücün ve güçsüzlüğün bir birleşiminin bulunduğunu ifade etmek mümkündür (Ruddick, 1980, s. 343). Annelik kurumunun erkek egemen güç tarafından kontrol altına alınması, pek çok kadının anneliği bir tahakküm biçimi olarak deneyimlemesine yol açmaktadır.

SONUÇ

Kadın kimliği tarihsel olarak doğurganlık ve anneliğe ilişkin semboller ekseninde inşa edilmiştir (Gillespie, 1999'dan aktaran Salman Yıkmış, 2018, s. 85). Kadın kimliğinin en önemli bileşeni ve olmazsa olmazı olarak görülen annelik rolü, dönemin toplumsal, politik, ekonomik, kültürel ve ahlaki sınırlarından yoğun biçimde etkilenmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada annelik kavramından bahsederken, annelik ideolojisi kavramı kullanılarak toplumsal bağlamın işaret ettiği ideal annelik kalıp yargılarına gönderme yapılmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde erkek elitler tarafından gerçekleştirilen reformist hamleler içinde kadınlara atanan görev ve sorumluluklar, onların annelik kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Kadınların vatandaşı oldukları ulus devletlerde anneler olarak tanımlanıyor ve kodlanıyor

[1] Romanda Nuray'ın babası "Bir çocuk gibi özen ve ilgi bekleyen bu solgun neşesiz adam (…)" olarak tanımlanmaktadır (Özakın, 2007, s. 103).

olmaları, düzenleyicilerin onların üreme hakları üzerinde söz söyleyebilme ve tasarruf sahibi olabilme hakkını meşrulaştırmaktadır (Kasımoğlu, 2015, s. 264).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yeni kurulan modern ulus-devletin nitelikleriyle uyumlu bir ideal annelik ideolojisi ön plana çıkarılmaktadır. Dönemin annelik ideolojisi doğurgan ve doğurduğu çocuğun birincil bakımından yükümlü, çocuğunu cumhuriyet ideolojisinin kodları ile yetiştiren ve ona ulus bilincini aşılayan, hayatının her alanında toplumsal sorumluluk motivasyonu ile hareket ederek "birey" kimliğini arka plana iten, kamusal alanda -cinsiyetsiz ve ölçülü biçimde- var olan bir anne vatandaşlık (Demirci-Yılmaz, 2015, s. 81) olarak tanımlanabilir. Nuray'ın annesi ise özellikle de intiharı öncesindeki süreçte çocuk bakım sorumluluklarını aksatmadan yerine getiren, cumhuriyet ideolojisinin kodlarını çocuk yetiştirme pratiğine disiplin ve otorite biçimde yansıtan, kamusal alanda öğretmenlik mesleği ile annelik rollerini pekiştiren, kamusal alanda cinsiyetsiz imajı ile makbul bir anne olmayı önceleyen ve tüm annelik rollerinin kaynağına toplumsal sorumluluk motivasyonunu yerleştiren normatif bir annelik temsilidir. Bu bağlamda çalışmada odaklanılan Genç Kız ve Ölüm romanının karakteri Nuray'ın annesi, dönemin annelik ideolojisini büyük ölçüde temsil eden bir örnektir. Nuray'ın tüm roman boyunca anlamlandırmaya çalıştığı annesinin intiharı ise, bu çalışmada, ataerkil cumhuriyet ideolojisinin kadınları sevk ettiği arada kalmışlık ile ilişkilendirilmektedir.

Romandan hareketle araştırmada, birinci kuşağı temsil eden Nuray'ın annesinin ve ikinci kuşağı temsil eden Nuray'ın, annelik deneyimlerinin bazı benzerlikler taşımakla birlikte büyük oranda farklılaştığı görülmüştür. En temel benzerlik, anneliğin her iki kadın için de normatif olarak atanması ve her iki kadının da çocuklarının birincil bakımından sorumlu olmalarıdır. Ancak kuşaklararası fark, annelik deneyimlerindeki motivasyonlarının farklılığında ve buna bağlı olarak annelik deneyimlerinin genel hatlarında etkisini göstermektedir. Nuray kendi annelik deneyiminde, kendi annesinin deneyiminden farklı olarak, toplumsal sorumluluk motivasyonundan ziyade bireysel faktörlerden doğru hareket etmektedir. Genel hatları ile Nuray'ın annelik deneyimi ise, yine kendi annesinin deneyiminden farklı olarak, disiplin ve otorite ile şekillenmemiştir. Nuray'ın kendi annelik deneyimine dair bir yetersizlik hissine kapıldığı ve bu durumun annesinin deneyiminde baskın olarak görülen disiplin ve otorite teması ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Özetle Nuray, kutsal aile ideolojisinin idealize ettiği annelik tanım ve sınırlarını reddetmekteyken, Nuray'ın annesi pek çok dinamiğin etkisiyle dönemin hakim annelik ideolojisini büyük ölçüde içselleştirmektedir.

Döneme uygun biçimde sınırları çizilen annelik ideolojisi, toplumsal yaşam içindeki bütün kadınların yaşamlarını doğrudan veya dolaylı biçimlerde etkilemektedir. Bu bağlamda her kültüre ve döneme göre değişebilen, kadınların bilerek yahut bilmeyerek etkilendikleri ideal annelik modellerinin bulunduğunu ifade eden Badinter, söz konusu modellere ilişkin kadınların tutumunu "…onu olduğu gibi kabul edebilir ya da etrafında dolanabilirsiniz, müzakere edebilir ya da reddedebilirsiniz, ama son kertede kendinizi hep bu modele göre belirlersiniz" (Badinter, 2020, s. 12) şeklinde ifade etmektedir. Bu noktada birinci

kuşak -özellikle de kentli ve orta sınıf- kadınların neredeyse tamamının, dönemin annelik ideolojisinden yoğun biçimde etkilendiğini ifade etmek mümkün gözükmektedir.

REFERANSLAR

Arat, Z. F. (1998). Kemalizm ve Türk Kadını. A. B. Hacımirzaoğlu (Ed.), 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde (s. 51-70). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Arat, Y. (2014). Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Ed.), Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde (s. 96-114). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Arendell, T. (2000). Conceiving and investigating motherhood: The decade's scholarship. Journal of Marriage and Family, (62), 1192-1207. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01192.x

Arı, İ. (1991). Düşünceleriyle Atatürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Badinter, E. (2020). Kadınlık mı? Annelik mi?. (Çev: A. Ekmekci). İstanbul: İletişim Yayınları.

Berktay, F. (1998). Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak. A. B. Hacımirzaoğlu (Ed.), 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde (s.1-12). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Berktay, F. (2018). Tarihin Cinsiyeti. İstanbul: Metis Yayınları.

Bora, A. (2001). Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Dönüşümü. N. Akgökçe ve A. İlyasoğlu (Ed.), Yerli bir Feminizme Doğru içinde (s. 77-105). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2016). Eril Tahakküm. (Çev: B. Yılmaz). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Chatterjee, P. (2013). Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm. A. G. Altınay (Ed.), Vatan, Millet, Kadınlar içinde (s. 103-125). İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirci-Yılmaz, T. (2015). Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Modernleşmesinde Annelik Kurguları (1840-1950). Cogito, (81), 66-90.

Durakbaşa, A. (1998). Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve "Münevver Erkekler". A. B. Hacımirzaoğlu (Ed.), 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde (s. 29-50). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Eke, N. P. (2020). Çocuksuzluk Tercihinin Söylemsel İnşası. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eryurt. M. A., Canpolat, Ş. B. ve Koç, İ. (2013). Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Politikaları: Öngörüler ve Öneriler. Amme İdaresi Dergisi, 46 (4), 129-156.

Glenn, E. (1994). Social Constructions of Mothering: A Thematic Overview. E. Glenn, G. Chang and L. Forcey (Ed.), Mothering: Ideology, Experience and Agency in (p. 1-29). New York: Routledge Publishing.

Hsieh, H.-F. ve Shannon, E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. Qualitative Health Research, 15(9), 1277-1288.

Kadıoğlu, A. (1998). Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları. A. B. Hacımirzaoğlu (Ed.), 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde (s. 89-100). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kandiyoti, D. (2015). Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar. İstanbul: Metis Yayınları.

Kandiyoti, D. (1982). Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim Kuşaklar Arasında Bir Karşılaştırma. N. Abadan-Unat (Ed.), Türk Toplumunda Kadın içinde (s. 311-339). İstanbul: Ekin Yayınları.

Kartal, C. B. (2005). Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kasımoğlu, A. (2015). Milliyetçiliğe Dair Çözümlemelerde Toplumsal Cinsiyet Olgusu. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 5(10), 241-273.

Kılıç, E. (2019). Evcimenlik Kültünden Çalışan Anneye: Annelik İdeolojileri Üzerine Bir Değerlendirme. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(1), 17-36.

Miller, T. (2010). Annelik Duygusu Mitler ve Deneyimler. (Çev: G. Tunçer). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Ovadia, S. ve Habip, B. (2015). İdeoloji, İnkar ve Tahrip Olmuş Ara Alanların Üçgeninde Kadınlık ve Annelik. Cogito, (81), 117-129.

Özakın, A. (2007). Genç Kız ve Ölüm. İstanbul: Yordam Kitap.

Özcan Elçi, D. (2020). Anneliğin Toplumsal İnşası ve Anne Ol(a)mayan Kadınlar. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Ruddick, S. (1980). Maternal Thinking. Feminist Studies, 6(2), 342–367. https://doi.org/10.2307/3177749

Salman Yıkmış, M. (2018). Pronatalist Kültürde Anne Olmamak. Fe Dergi, 10 (2), 85-97.

Sancar, S. (2020). Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şerifsoy, S. (2013). Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950*. A. G. Altınay (Ed.), Vatan, Millet, Kadınlar içinde (s. 167-200). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, Ş. (2017). Feminizmi Düşünmek. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Timurturkan, M. (2020). Özel Sektörde Çalışan Yönetici Kadınların Annelik Anlatıları: Deneyimler, Beklentiler ve Annelik İdeolojileri. İnsan ve Toplum, 10(1), 1-37.

Tokuroğlu, B. (2004). Özgürleşemeyen Kadın: Tek Parti Dönemi Toplumsal Cinsiyet Anlayışı. Ankara: Odak Yayın Evi.

Zhang Y. ve Wildemuth B. M. (2005). Qualitative analysis of content. Human Brain Mapping, 30(7), 2197-2206.

ON GENDER VALUES ATTRIBUTED TO CROWDS AND THEIR IMAGES

Derya Ülker, Assist. Prof. Dr.
Basic Design, Fine Arts Faculty, Mimar Sinan Fine Arts University, İstanbul, Turkey
deryaulker79@gmail.com

ABSTRACT

Crowds and masses have been dealt by 20th century thinkers along with representational debates. It can be seen in these discussions that crowds are structures which need to be regulated and controlled. Whereas a crowd under control can function as a structure that maintains the ruling political power, an out-of-control crowd can threaten it. Even this shows the transformative potential of the crowds. While the crowds that make up a social body are considered reasonable, the unidentified and unclassified crowds are not accepted as a subject in society, they even are dehumanized. Both the political representation and the aesthetic representation of the crowds have been shaped around these ideas.

The way of thinking that dominates the era also determines how crowds will be perceived and represented. The understanding that accepts the male body as a political body and female body as a mystical body also takes effect in the representation of crowds. As an example, Eugène Delacroix's Liberte Leading the People symbolizes the crowds represented in the French Revolution by uniting them under a motherly figure, while emphasizing the social acceptances of how women should be. The emphasis on gender in representations of crowds in an environment of social conflict becomes even more remarkable with the developments that followed. After the Paris Commune, especially in the writings of Gustave Le Bon, ungovernable, emotive crowds have been associated with gender values attributed to women. In the Paris Commune, women assumed important social roles and emerged as political subjects. However, the reason why women-specific gender values are attributed to the crowds is neither the active participation of women nor the majority they constitute in the crowd. Mass movements that threaten the liberal order are identified with the image of women, by means of their raging nature or the loss of identity as Andreas Huyssen states. These threatening images took their place in the newspapers and magazines of the period through characters such as Pétroleuse, who go beyond the established gender values.

The rational solution to alleviating the fear of crowds is transition to regular masses. The stage of transition to regular masses, differentiated the representations of male and female bodies. Gender values regarding women have been accepted as 'the other' of modernism. This literature that refers to men's fear of women and the bourgeois' fear of mass, turns into the statement that there is no place for gender characteristics attributed to women in society in the *Manifesto of Futurism*. Siegfried Kracauer's aesthetic of mass ornament follows the idea that the ideal audience is men. As Buck-Morss conveys, while the male body is represented by the militarist order, the female body is driven away from the chain of command, and becomes the object of culture industry. Even in these anonymized bodies, codes of gender roles are still valid. The mass ornament formed by women's bodies is incarnated in entertainment life. This approach is parallel to the allocation of popular culture to women, and this understanding is also one of the remnants of the feminine characteristics attributed to the masses.

Today, with the criticism of modernism and the male-dominated structure of art, the images of crowds and their representations are changing. Instead of holistic structures consisting of anonymous individuals, multi-subjective, polyphonic, interactive structures emerge. On the other hand, new crowds with women's bodies and women's voices become subjective and add new images on established ones.

Keywords: Crowd, Multitude, Gender, Image, Woman.

KALABALIKLARA ATFEDİLEN CİNSİYET DEĞERLERİ VE KALABALIKLARIN DEĞİŞEN İMGELERİ ÜZERİNE

Derya Ülker, Doktor Öğretim Üyesi
Temel Eğitim Bölümü, Güzel Sanatlar Fakültesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Email: deryaulker79@gmail.com

ÖZET

Kalabalıklar ve kitleler, 20. yüzyıl düşünürleri tarafından nasıl temsil edileceklerine ilişkin tartışmalarla birlikte ele alınmışlardır. Bu tartışmalarda kalabalıkların düzenlenmesi, denetim altına alınması gereken kontrolsüz yapılar olduğu görülebilir. Kontrol altına alınmış bir kalabalık iktidarı ayakta tutma işlevini yerinin getirirken kontrolden çıkmış bir kalabalık iktidarı tehdit edebilir. Bu bile kalabalıkların dönüştürücü gücünü, olanaklarının çeşitliliğini gösterir. Toplumsal bir gövdeyi oluşturan kalabalıklar makul görülürken tanımlanamayan, sınıflandırılamayan kalabalıklar özne olarak kabul edilmemiş ve hatta canavarlaştırılmıştır. Kalabalıkların hem siyaseten temsili hem de estetik temsili bu düşünceler etrafında şekillenmiştir.

Çağa hakim olan düşünce biçimi, kalabalıkların nasıl algılanacağını ve nasıl temsil edileceğini de belirler. Erkek bedenini politik, kadın bedenini ise mistik bir gövde olarak kabul eden anlayış, kalabalıkların temsilinde de devreye girer. Bir örnek olarak Eugène Delacroix'nın *Halka Yol Gösteren Liberte*'si Fransız Devriminde temsil edilen kalabalıkları anaç bir kadın figürü altında birleştirerek simgelerken bir yandan da kadının nasıl olması gerektiğine ilişkin toplumsal kabullerin altını çizmektedir. Hemen akabinde, toplumsal çatışma ortamındaki kalabalık temsilinde, toplumsal cinsiyete ilişkin vurgu daha da dikkat çekici hale gelmektedir. Paris Komünü'nün ardından özellikle Gustave Le Bon'un yazılarında, kontrolden çıkmış kalabalıkların kadınlara benzetildiğine ilişkin cümlelere rastlanır. Paris Komününde kadınlar önemli toplumsal roller üstlenmişler, politik birer özne olarak ortaya çıkmışlardır. Ancak kalabalıklara, kadınlara özgülenen toplumsal cinsiyet değerlerinin atfedilmesinin sebebi kadınların aktif katılımı veya kalabalıklar içinde çoğunluğu oluşturmaları değildir. Andreas Huyssen'in de belirttiği gibi liberal düzeni tehdit eden kitle hareketleri, denetimden çıkmış doğa ve kimliğin yitimi anlamına gelen kadın imgesi ile özdeşleşmiştir. Bu tehdit edici imgeler yerleşik toplumsal cinsiyet değerleri dışına çıkan Pétroleuse gibi karakterler aracılığıyla dönemin gazete ve dergilerinde yerini almıştır.

Kalabalık korkusunu gidermek için bulunan akılcı çözüm, onları düzenli kitlelere dönüştürmektir. Düzenli kitlelere geçiş aşamasında da kadın ve erkek bedenlerine ilişkin temsiller farklılık gösterir. Kadına ilişkin toplumsal cinsiyet değerleri modernizmin 'öteki'si olarak kabul edilmiştir. Erkeğin kadın korkusu ile burjuvanın kitle korkusunun bir arada ele alındığı bu literatür, kadına atfedilen toplumsal cinsiyet özelliklerine toplumda yer olmadığının *Fütürist Manifesto*'da belirtmesine kadar ileri gider. İdeal seyircinin erkek olarak kabul edildiğini söyleyen kadınları seyirlik olarak konumlandıran düşünceyi, Siegfried Kracauer'ın kitle süsü estetiği takip eder. Erkek bedeni militarist düzenle temsil edilirken kadın bedeni Susan Buck-Morss'un aktardığı gibi askeri emir komuta zincirinden sürülür, kültür endüstrisinin nesnesi haline gelir. Anonimleşmiş bu bedenlerde ve onların seyredildikleri yerlerde bile toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kodlar geçerlidir. Kadın bedenlerinden oluşan kitle süsü eğlence hayatında nesneleşmektedir. Bu yaklaşım, popüler kültürün kadınlara özgülenmesi ile paraleldir ve yine bu anlayış da kitlelere atfedilen dişil özelliklerin kalıntılarından biridir.

Günümüzde modernizmin ve sanatın erkek egemen yapısının eleştirilmesiyle, kalabalıklar ile onların temsiline ilişkin imgeler değişmekte, anonim bireylerden oluşan bütünsel yapılar yerine, çok özneli, çoksesli, etkileşimli yapılar ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan içinde kadın bedenleri, kadın sesi olan yeni kalabalıklar özneleşmekte, yerleşik imgelerin üzerine yeni imgeler koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalabalık, Çokluk, Toplumsal Cinsiyet, İmge, Kadın.

GİRİŞ

Dünyanın belki de en kalabalık çağlarını yaşadığımız ve insan nüfusunun gezegenin sınırlarını zorladığı günümüzde, kalabalıklar üzerine araştırmaların, bu konunun önemi karşısında sınırlı kaldığı söylenebilir. Kalabalık üzerine literatüre, "kalabalık" veya "kitle" sözcüklerine, kalabalıklar çağı diyebileceğimiz 19. yüzyılı takip eden ve bu dönemdeki olguları inceleyen 20. yüzyıl düşünürlerinin eserlerinde rastlanır. Ancak bu literatürü oluşturan düşünürler, kalabalıkları doğrudan ele almamış, genellikle kendi kendini yönetme hakkı ve temsil meselesine ilişkin yazılar içinde onları anmışlardır. Kalabalıklar kendi kendilerini yönetebilirler mi, yoksa yönetilmeye, düzenlenmeye, biçimlendirilmeye mi muhtaçtırlar gibi sorulara yanıt ararken düşünürler, kalabalıkları nasıl bir bakış açısıyla değerlendirdiklerini yazılarının alt metinlerinde sansürsüzce ortaya koymuşlardır.

Kontrolsüz bir kalabalık ürkütücü olarak değerlendirilebilir. Kalabalıkları kontrol etme, içindeki insanları edilgenleştirme ve onları bir bütün olarak nesneleştirme arzusunun temelinde kitle korkusu yatar. Öte yandan iktidara meydan okuyan, sokaklarda sorun çıkaran bu kalabalıklar, aynı zamanda iktidarı ayakta tutan yapı olarak da işlev görürler. Bunun için öncelikle kontrol altına alınmaları, başka bir deyişle özne olmaktan çıkıp nesne haline getirilmeleri gerekmektedir. Jacques Rancière'nin (2014) deyişle "siyaset, iktidarın uygulanması ve iktidar için mücadele değildir. Özgül bir mekânın konfigürasyonudur; belirli bir deneyim alanının, ortaklaşmış ve ortak bir karara bağlanmış gibi konumlandırılan nesnelerin, bu nesneleri gösterebilen ve onlar konusunda akıl yürütebilen öznelerin bulunduğu bir alanın şekillendirilmesidir" (s. 28). Bilindiği gibi siyaset kelimesinin türediği kök seyisliktir. Siyaset, korku kaynağı olarak görülen bu kalabalıkları gütmek, onları düzenlemek faaliyetidir.

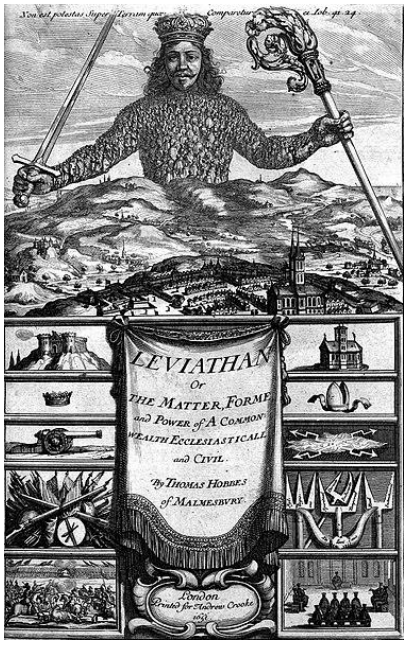

Görsel 1: Abraham Bosse, Thomas Hobbes Leviathan için kapak çizimi, 1651.

Siyasetin ve estetiğin ortak terimi olan temsil, her ikisinde de normatif olarak nelerin içerileceği, nelerin dışarıda bırakılacağını belirler. Toplum içerisinde bir öznenin varlığı, temsil edilmek ya da edilmemek meselesine indirgendiğinde barbar olan uygar olan, canavar olan bizden olan gibi ayrımlar belirir. Akla gelecek ilk kalabalık imgelerinden biri, Abraham Bosse tarafından 1651 tarihinde yapılan çizimde Thomas Hobbes'un *Leviathan*'ının gövdesini oluşturan insanlardır. Burada temsil edilenler (yönetilenler) kralı vücuda getirme uğruna kendi bireyselliklerini terk ederek onun gövdesi olmuşlardır. Bireyler o kadar küçüktür ki birer noktaya, tekrar eden birimlere indirgenmişlerdir. Hiçbir bireysel özellikleri dikkati çekmediği gibi cinsiyete ilişkin ayırt edici bir nitelik de göze çarpmamaktadır. Hatta cinsiyete özellikle vurgu yapılmadığı söylenebilir.

Kalabalık dendiğinde akıllarda canlanan diğer imge ise bir insan seli, yüzleri görünmeyen, özne olarak bireysellikleri erimiş, bütünleşmiş, kontrol edilemez çoklu ve rizomatik bir organizmadır. Bu kalabalığın görüntüsü, portresi nasıl olabilir? Bildik gövdelere benzemeyen yabancı bir imge hayal edebiliriz, bu noktada kalabalıkların canavarlaştırıldığını pekâlâ söyleyebiliriz. Michael Hardt ve Antonio Negri'ye göre (2011) "[b]ir beden teşkil etmeyen canlı toplumsal et, kolaylıkla bir canavar gibi görülebilir. Halk, ulus ya da cemaat bile olmayan bu çokluklar, birçoklarının gözünde, modern toplumsal düzenin çöküşünden kaynaklanan güvensizlik ve kaosun bir parçasıdır. … Biçimlenmemiş ve düzenlenmemiş olan, dehşet saçar" (s. 211). Gövdesinin yanında diğer bir katman olarak bu organizmanın sesi neye benzemektedir? Bu organizmanın çıkardığı çoklu ses, söz ve dil ile sınırlandırılamayacak çeşitlilikte, duyguları olduğu gibi ortaya koyan, ritmik ve yüksek bir ses, başka bir deyişle "gürültü" olabilir. Konuşamayan, garip sesler çıkaran ve Sibel Yardımcı'nın (2012) deyişiyle "en başından beri görmek, göstermek ve işaret etmekle ilişki içinde- beklenmeyenin, uymayanın, bizden olmayanın, sınıflandırılamayanın göstergesi olarak görül[en]" bir yabancıdır bu canavar. 19. yüzyılın sonları, kalabalıkların tarih sahnesinde politik bir özne olarak ortaya çıktıkları yıllardır. Kalabalıklar, 1848 devrimi, 1870 Komünü gibi liberal düzeni tehdit eden toplumsal hareketler dolayısıyla kontrol altına alınamayan canavarlar gibi görülmüşlerdir. Bu yıllara damga vuran düzensiz kalabalıklar, 1900'lü yılların ortalarında yerini düzenli kitlelere ve onların yıkıcı etkilerine bırakacaktır.

SİYASİ BİR TEHDİT OLUŞTURAN KALABALIKLARLA KADINLARA ATFEDİLEN TOPLUMSAL CİNSİYET DEĞERLERİNİN ÖZDEŞLEŞTİRİLMESİ

Elias Canetti (2017) *Kitle ve İktidar* yapıtında insanlık tarihindeki kalabalıkları sınıflandırırken deşarj meselesinden özellikle söz eder; hatta kitleyi yaratanın deşarj olduğunu belirtir (s. 16). Kitle içindeki insanların eşitlenme duygusunu yaşadıkları, bireyler arasındaki mesafelerin kapandığı, hiyerarşilerin önemsizleştiği ve birlikte bir rahatlamanın hissedildiği bu sınırlı süreli birliktelik bir anlamda kitlenin amacıdır. Günümüzdeki deşarj kalabalıklarına örnek gösterilebilecek maç kalabalıkları, politik

kalabalıklar olan işçi grevleri, protesto kalabalıkları düşünüldüğünde akla ilk olarak erkeklere atfedilen toplumsal cinsiyet değerleri gelebilir. Ancak konu bu kalabalıkları bir cinsiyet değeri ile simgeleştirmek olduğunda bu algı tamamen değişebilir. Kalabalıkları imgeleştirmeye çalışırken çağa hakim olan düşüncelerden etkilenmemek elde değildir ve genellikle portreleri çizilmeyen kalabalık insanları, yüzü görülmeyen sıradan insanlar, figüranlar, ikincil karakterler, temsil mekanizmalarının ardında saklanırlar.

Görsel 2: Eugène Delacroix, Halka Yol Gösteren Özgürlük, 1830.

Kalabalıkları siyaseten temsil etme, egemen olanı temsil etme sorunu için farklı formüller geliştirilmiştir. Halkı temsil eden iktidar kimi zaman kendini bir cinsiyet ile temsil eder. Stefan Jonsson'a (2008) göre temsil sorunu genellikle tacın yerine bir dişi sembol yerleştirmekle çözülmüştür ve bir fantezi olarak bu kadın, şiddete mesafeli olan, güç odaklarına karşı tehdit oluşturmayan ve bir toplanma noktası olarak işlev gören birleştirici bir güçtür (s. 32). Mutlak erkin getireceği sakıncaların, şiddetin yerine, uzlaştırıcılığı çağrıştırır. Yine Jonsson'un aktardığına göre, Susanne Falkenhausen'in özetlediği gibi, insanların feminenleştirilmiş simgesi *corpus mysticum* olarak görülürken erkek vatandaşlar ise *corpus politicum* olarak kabul edilir (Jonsson, 2008, s. 32). Anavatan sözcüğündeki vurguda olduğu gibi kadın bedeni, politik alanda hakim olan erkek bedenine bir alternatif oluşturur. Fransız Devrimi döneminde dahi yaygın olan bu anlayışın imgesi olarak Eugène Delacroix'nın 1830 tarihli *Halka Yol Gösteren Özgürlük* adlı tablosundan hatırlayacağımız Marianne örnek verilebilir. 19. yy'ın ortasında bu görselleştirme anlayışı konvansiyonel hale gelmişti. Frig şapkalı ve üç renkli bayrağı uçuran Marienne geçmişten bugüne Fransa'nın politik ikonu olarak düşünülür (Jonsson, 2008, s. 32). Tek göğsü açık ve bir kolu havada olan bu kadın bedeni, birleştirici bir figürdür, aynı zamanda özgürlüğü temsil eder. Bir işçi ile bir burjuva, Marianne'nin çağrısıyla barikatı birlikte, kardeşçe aşarlar. Ancak barikatı aştıktan sonra farklı düşünmeye başlarlar ve birbirlerinden uzaklaşarak ayrı kitleler haline gelirler. Bundan sonra 1848 olaylarına doğru bir toplumsal gerginlik tırmanmaya başlar.

KAPSAM VE YÖNTEM

Bu bildiri 19. ve 20. yüzyılda modern kültürün yapısı ile kalabalıklara atfedilen toplumsal cinsiyet değerlerini birlikte ele alarak yıkıcı kitleler ile kadınlığın nasıl özdeşleştirilmiş olduğunu konu edinir ve imgeler üzerinden bir okuma yapar. Bildiri metni özgün bir derleme ve yorumlama niteliğindedir.

Bildirinin odağı, kalabalıklara atfedilen cinsiyet değerleridir. Özellikle 19. yüzyılda tehdit edici kalabalıklar dişil olarak nitelendirilmiştir. Fransız Devrimi sonrasındaki toplumsal karmaşa ile yaygınlaşan bu anlayış, 20. yüzyılda düzenli kitlelere geçiş sürecinde de geçerliliğini korumuştur. Bu bildiride düzensiz kalabalıklara ve düzenli kitlelere atfedilen cinsiyet değerlerine bağlı olarak imgelerin nasıl değişikliklere uğradığı araştırılmıştır. Düzenli kitlelerin yaygın olduğu dönem, kalabalıkların denetim altına alındığı ve cinsiyet farklılıklarına bağlı olarak bu denetim mekanizmalarının değişkenlik gösterdiği örnek bir dönem olarak incelenmiştir. Düzenli kitle örneği olan kitle süsü içerisinde kadın ve erkek bedenlerinin farklı şekillerde ele alındığına; kadın bedeninin özellikle eğlence hayatında denetim altına alınarak nesneleştirildiğine değinilmiştir. Bugün sarsılmış bulunan tehlikeli dişil kitlelere ilişkin anlayışın uzun bir süre modernist kültüre, kurumlara, toplumsal yapıya ve imgesel dağarcığa etki etmiş olduğunu göstermek; bu anlayış karşısında eleştirel bakışın, toplumsal hareketlerin ve feminist perspektifin önemine dikkat çekmek amaçlanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Andreas Huyssen'e (2016) göre kadınlar, siyasi bir tehdit oluşturan başıboş kitlelerle ve tekinsiz kimliklerle özdeşleştirilmişlerdir (s. 266). Özellikle 20. yüzyıl düşünürleri arasında kontrolsüz kalabalıkların fevri davranışlarını, dayanıksızlıklarını, o dönemde kadına atfedilen toplumsal cinsiyet özellikleri ile açıklayan bir dil yaygındır. İlkel ya da barbar olarak tanımlanan bu kalabalıkların, dişil kalabalıklar olduklarına ilişkin düşünce yazılarda ve imgelerde yerini almıştır. Gustave Le Bon (2016), 1895 yılında yazdığı *Kitleler Psikolojisi*'nde kalabalıkların şiddetli duygulara kapılmasını ve kolayca tesir altında kalmasını kadınlara ve çocuklara özgü bir davranış olarak nitelemiştir. Ona göre "[k]itleler her yerde kadın gibidir, fakat bunların en kadın gibi olanı Lâtin kitleleridir. Onlara dayanan kimse az zamanda, çok yükseklere çıkabilir, fakat daima Tarpéinne kayasına sürülerek ve bir gün oradan aşağıya atılmak endişesiyle yükselir" (s. 29).

Önceden erkek toplulukları olarak görülen ya da cinsiyetlendirilmeyen kalabalıklar, 1800'lerin sonunda neden kadına atfedilen toplumsal cinsiyet değerleriyle anılmaya başlanmıştır? Her şeyden önce, bu kalabalıkların toplumsal değişimi getirdiği açıktır. Şair Rimbaud'nun "Parade" dediği bu geçit törenleri günümüzde bile yürüyüşlere esin vermektedir. Temsile dayanmayan, her türlü hiyerarşiyi alaşağı eden, yatay bir örgütlenme getiren, toplumsal biçimleri esneten yeni kalabalıklar içinde kadınlar da politikleşmiştir. Toplumdaki değişimin ortak zemini olan bu kalabalık, otonom bir politik beden olarak

görülmeye başlanmıştır. Bu kalabalık, Leviathan'ın aksine egemene gücü toplayan değil gücün karşısında, toplumu tehdit eden bir canavar olarak tahayyül edilmiştir.

Görsel 3: Lefman d'aprée Bertall, La Barricade, représentant une "pétroleuse", femme de la Commune de Paris, 1871.

Görsel tarihte tam kırk yıl sonra, 1871'de, Delacroix'nın birleştirici figürü Marienne'in yerini La Pétroleuse almıştır. Komünün son günlerinde bir efsane olarak ortaya çıkan ve komün karşıtlarının de dikkatini çeken Pétroleuse, kırmızı kıyafeti, çıplak göğsü, koyu renk ve dağınık saçlarıyla, yerleşik toplumsal cinsiyet rolünden çıkmış, politikleşmiş, failleşmiş, asi bir kadın imgesidir. Elindeki bayrak değişmiştir, diğer elinde ise bir petrol bidonu tutmaktadır. Kelimenin tam anlamıyla yangını körükler hale gelmiştir. Kentin yanmasından sorumlu tutulan bu isyankâr kadınlar canavarlaştırılmış; onların imgesi, şiddetli duygularla kapılmış, toplumsal düzendeki yerini terk eden, yıkıcı ve manipüle edilebilir kalabalıkların imgesi olmuştur. Bu kalabalıkların yol açtığı yıkım, o tarihlerde görsellere eşlik eden yazılara göre barbarlığın medeniyete karşı açtığı savaştır. Bu canavarlaştırılmış, şeytanlaştırılmış kadın, görsel tarihte yerini almış ve kalabalıkları provoke etmek suçunun imgesi haline gelmiştir.

Görsel 4: Paul Klenck, Une pétroleuse, 1870.

Pétroleuse, Arthur Rimbaud'nun şiirlerinde de mitsel bir anlatımla karşımıza çıkar. *Paris Savaşının Türküsü*'nde "Paris Orjisi veya Kalabalık Paris'e Yeniden Doluyor" şiirinde "Memeleri harpla dolup şişmiş kızıl fahişe/ Şaşkınlığınıza bakmaksızın sert yumruklarını sıkacaktır"[1] dizeleri yer alır.

Görsel 5: James Ensor, İsa'nın Brüksel'e Girişi, 1889.

[1] https://www.e-skop.com/skopbulten/rimbauddan-mektup-var-lanetli-sair-komun-ve-magluplarin-tarihi/4446#_edn8)

Kadınların politikleşmesini dönüşümün müjdecisi olarak gören sanatçılar da vardır elbette. James Ensor, 1889 tarihli *İsa'nın Brüksel'e Girişi* tablosunda kalabalığı, çoklukları Negri ve Hardt'ın kavramsallaştırdığı gibi kutlayarak ele alır. Bu kalabalık, toplumun nasıl temsil edilmesi gerektiğine ilişkin estetik alan ile kimin/ kimlerin temsil edilmesi gerektiğine ilişkin siyaset alanı arasındaki etkileşimi fark etmemizi sağlar. Güya yalıtılmış olan bu iki alanın temas ettiğini hissettiğimizde Jonsson'un deyişiyle, sistemde bir "kısa devre" oluşur (Jonsson, 2008, s. 90). Resimde birbirini öpen bir kadın ve erkek görünmektedir. Kadın kim olabilir? Başındaki kırmızı Frig şapkasıyla Marienne'e benzemektedir. Marienne, Komün'ün kadın kahramanı, halkın içinde bir burjuvayı öpmektedir. Bu kadına Gustave Le Bon'un baktığı gibi bakarsak onu taşkın duygulara kapılmış biri gibi görebiliriz, ancak bu yerleşik algıyı bir kenara bırakırsak öpücük jestinin ardındaki anlama ulaşabiliriz. Bu öpücük, burjuvayı sahip olduğu otoriteden uzaklaştıran bir tavır içerir. Üstelik bu motifi bir imza gibi başka resimlerinde de kullanır Ensor. Jonsson'a göre bu motif aracılığıyla kalabalık şöyle demektedir: "Evet, tam da dediğiniz gibiyiz, tehlikeli ve çılgın -ve sizi öpüyoruz, çünkü siz de bizden birisiniz" (Jonsson, 2008, s. 90).

Huyssen, 1848 devrimi, 1870 Komünü gibi liberal düzeni tehdit eden, gerici olduğu kabul edilen kitle hareketlerinin içinde biriktiği bir kadın imgesinden söz eder (Huyssen, 2016, s. 268). Kitlenin içinde dengeler ve kimlikler kaybolmaktadır, ayaklanmalar her şeyi yutmaktadır. Kalabalıkların histerik olarak betimlenmesi ve barikatlardaki "kızıl fahişe" gibi imgeler, dönemin dergi ve gazetelerinde kitlelerin nasıl dişil bir tehdit olarak yer bulduğunu göstermektedir (Huyssen, 1995, s. 85). Bu çağdaki kitle korkusu aynı zamanda denetimden çıkmış doğa, bilinçdışı, cinsellik, kimliğin ve egonun yitimi anlamlarına gelen kadın korkusudur. Aynı şekilde Le Bon da 1895'te *Kitleler Psikolojisi'*nde erkeğin kadın korkusu ile burjuvanın kitle korkusunu birlikte ele almıştır; erkeğin yutucu dişilik karşısındaki korkusu ile iktidarı kaybetme korkusunun benzerliğine değinmiştir. Ona göre kalabalıklar hemen kadınlar gibi uç noktalara gider, basit bir hoşnutsuzluk kalabalık içinde derhal şiddetli bir nefrete dönüşür. Le Bon akılcı bir çözüm bulunmazsa insanı yok edecek bir güç atfeder kalabalıklara.

Bu akılcı çözüm 1930'lardan itibaren kalabalıkları düzenli kitlelere dönüştürmektir. Fransız Devrimi'ni izleyen kitle şenlikleri Rus düşünürler arasında da onay görmüş, ancak bu toplumsal hareketlerin kendiliğinden oluşu kaygı doğurmuştur. Susan Buck-Morss'a (2004) göre Sovyet yazar Anatoli Lunaçarski de tıpkı Le Bon gibi, bu kendine özgü, itaat etmeyen, dalgalanan halk kitlesini düzenleyici bir ritimle organize etmek gerektiğini düşünür ve bunun için iki araç önerir: "Askeri emir-komuta ve sinema yönetmenliği. … Genel Ordu Talimleri yoluyla, binlerce, on binlerce insanı kucaklayan ve ritmik bir biçimde hareket eden kitleler yarattığımızda kutlamalarımızın bürünebileceği karakteri bir düşünsenize - ortaya sadece bir kalabalık değil, samimiyetle tek bir belirli fikrin hükmü altında olan, sıkı sıkıya yönlendirilmiş kolektif, barışçı bir ordu çıkacaktır" (s. 158, 159).

Görsel 6: Kitle süsü, Nuremberg, 1933.

Kalabalıkları kitleleştirmenin ve düzenli kitleler yoluyla siyaset yürütmenin özellikle II. Dünya Savaşı sonunda tüm dünyanın tanık olduğu yıkıcı sonuçları olmuştur. Lunaçarski'nin önerdiği bu kitlesel koreografiler, çağın estetik refleksi haline gelmiştir. Siegfried Kracauer'in (2011) *Kitle Süsü* adlı çalışmasında belirttiği gibi çağın estetik refleksi olan kimi uygulamalar, o çağın fizyonomisinin kusursuz örneği ve yüzeysel bir fenomenidir (s. 52). Kitle süsü, tam da 1920'lerde ortaya çıkmış fordist bir estetiktir. Kadın ve erkek bedenleri çalışma hayatında, fabrikalarda birer makine parçasına indirgenmişlerdir. Bu estetik, askeri kutlamalarda ve eğlence hayatında da görülür. Kitle süsünü oluşturan insanlar, tıpkı Boss'un Leviathan çiziminde olduğu gibi bütünleşir, kendilerine has kişiliklerini kaybederler. Kracauer'e göre, bu bedenler tarihten, cinsiyetten, ilişkilerden yoksunlaştırılır, anonimleşir. Oysa kalabalıkların dönüştürücü potansiyeli için tam tersi gerçekleşmeli, bireylerin iradesi yok olmamalı, bütünsel iradeye eklenmelidir.

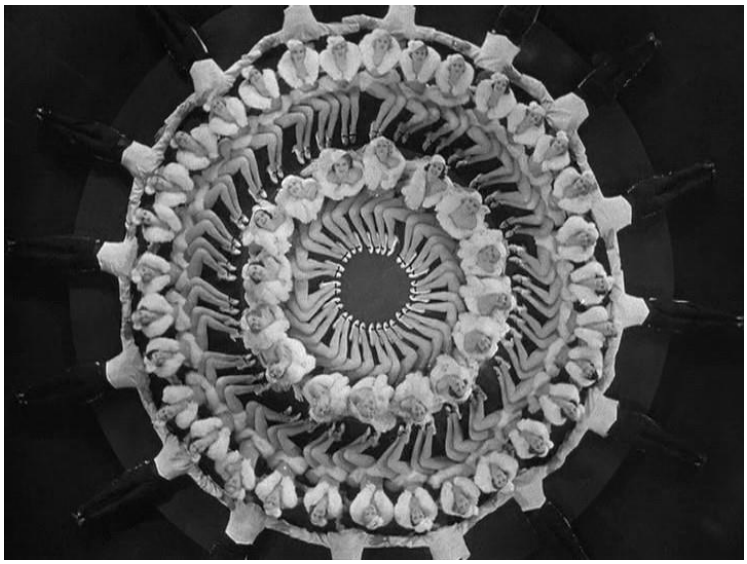

Görsel 7: Busby Berkeley, Kitle Süsü, 1931.

Kitle süsü ile 1920'lerde kadın bedenlerinden oluşan kalabalık yeni bir imgeye bürünmüştür. Kracauer kitle süsünün örneği olan Taylorist baleleri, çağın dışavurumu olarak önümüze sererken "mayo giymiş binlerce cinsiyetsiz bedenden" söz eder (Kracauer, 2011, s. 50). Burada cinsiyetsiz olma durumu, cinsiyetten yoksunlaşma vurgusu önemlidir. Kracauer'in bu savının aksine Joan Ockman (2003), kitlenin çiçeksi biçimlerde dalgalanmasında, örüntülerin tekrarında, soyut formlar aracılığıyla elde edilen tensel plastik dokularda, su içinde yapılan gösterilerde cinselliğin ve erotik unsurların gizlendiğini belirtir. Ayrıca kameranın doğrudan bakışını da eril olarak nitelendirir. Busby Berkeley'in filmlerinde görebileceğimiz gibi görüntüye yaklaşıp uzaklaşan kameranın doğrusal geometrisi, eril bakışı takip eder. Seyirci kitlesi bu bakışa ortak edilir, bu yolla kitlenin arzuları bile ortaklaştırılmış olur. Her şeyden önce Huyssen'e göre, Kracauer'in 1927'de yayınlanmış kitle süsü üzerine denemesinde Tiller Girls bacaklarını örnek vererek konuya girmesi bile "on dokuzuncu yüzyılın kitle kültürünün kadın olarak mistikleştirilmesinin üstesinden gelmek için epey çalışan eleştirmenler arasında bile nüfuzunu yitirmediğini gösterir" (Huyssen, 2016, s. 263).

Kitle Süsü'nde üzerinde fazla durulmayan cinsler arasındaki asimetri daha sonra dikkati çekecek ve araştırmalara ilham verecektir. Kitle koreografilerinde erkek bedeni siyaset alanında, askeri törenlerde, resmi geçitlerde görülürken, kadın bedeni eğlence hayatında, kadın dansçıların bedenlerinden oluşan hareket korolarının içinde karşımıza çıkar. Kadın bedeni ve cinselliğinin gündelik hayatta denetimli olarak bulunabileceği yerler dışında eğlence hayatında kullanılması, kültür endüstrisinin bir nesnesi haline gelmesi, kadının kamusal alandan ve dolayısıyla emir komuta zinciri ritmine uydurulan kitlelerden sürgün edildiği anlamına gelir.

Kamusal alanda var olan, aktif olan, konuşan ve bakan beden eril; özel alanda var olan, pasif olan, sessiz ve bakılan beden ise çoğunlukla dişil kabul edilegelmiştir. Griselda Pollock'un (2010) kadınlık mekânları haritasının bize gösterdiği gibi erkek sanatçı (flâneur) kalabalığın içinde rahatça kaybolabilirken kadın bedeni hem kalabalıklardan yalıtılmış, mekânsal olarak sınırlandırılmış hem de bu belirlenen sınır içinde metalaştırılmıştır (s.232).

Kadın bedenini nesneleştiren bu tutumun modernist sanata özgü olduğu düşünülmemelidir. Tarihsel avangardın kimi örnekleri de en az modernistler kadar ataerkildir. Filippo Tommaso Marinetti'nin 1909'da kaleme aldığı ve yayınladığı *Fütürist Manifesto*'da sakınmadan "kadının aşağılanmasını saygıyla anmak" istediğini ilan eder (Artun vd, 2010, s. 103). Oysa Buck-Morss'un aktarımıyla Natan Altman'ın, *Fütürizm ve Proleter Sanatı'*nda denmektedir ki: "fütürist bir resmin her parçası ancak diğer bütün parçalarıyla etkileşimi sayesinde anlam kazanır … Bir proleterya yürüyüşünde tek bir kişinin yüzünü seçmeye çalışın bakalım. Onu tek tek insanlar olarak anlamaya çalışın bakalım -saçma bir şey olur. Onlar bütün güçlerini, bütün anlamlarını ancak bir aradayken kazanırlar" (Buck-Morss, 2004, s. 149). Bu bütüncül anlayışla, kadına toplumda yer vermeyen, onu kitleden ayıran anlayış derin bir çelişki içindedir.

Hatırlayacak olursak John Berger (1986) *Görme Biçimleri*'nde "erkekler *davrandıkları gibi*, kadınlarsa *göründükleri gibidirler*. Erkekler kadınları seyrederler. Kadınlarsa seyredilişlerini seyrederler … Böylece kadın kendisini bir nesneye –özellikle görsel bir nesneye- seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur." der (s. 47). Berger'in "ideal seyircinin her zaman erkek olarak kabul edil[diğini]" (Berger, 1986, s. 64) belirttiği 1972'de kaleme alınan bu cümleler, görsel imgelerde gizlenen ideolojiyi ve modernist estetiğin kadına yaklaşımını ortaya koyar. Aynı bakış, kitle iletişimindeki imajlarda da görülebilir. Erkek bakışı karşısında nesneleşen kadına ilişkin bu görüş tartışmaya açılarak Laura Mulvey'in 1973 tarihli *Görsel Haz ve Anlatı Sineması* adlı makalesi ile medyada kadın temsili ve sinemadaki kadın karakter konularını da içerecek şekilde genişler. Mulvey'e göre patriarkal kültür, kadını öteki olarak kodlarken bakış (gaze) hakkını ve ondan doğan hazzı erkeğe sunar; kadını ise izlenen nesne, sessiz imge konumuna indirger. Ancak kitle süsü görüntülerinde kamera bakışı, tüm kitlenin bakışıdır. Dolayısıyla erkeğin sahip olduğu düşünülen bu bakış, tüm topluma etki eder, popüler kültürde kendine yer bulur. Nitekim Mulvey, bakılası olanı dişi olarak belirleyen geleneksel ayrımın erkek fantezisine uygun olduğunu belirtir ve bu iddiasını pin-up, striptiz ve Busby Berkeley filmleri gibi örneklerle destekler. Kadınların arzu nesnesi olarak konumlandırıldığı bu anlayışa cevaben Guerilla Girls'ün 1989'da bir dizi protesto ile görünür hale getirdikleri "kadınların müzeye girmeleri için çıplak mı olmaları gerekir?" sorusu son derece yerindedir.

Görsel 8: Guerilla Girls, Do Women Have To Be Naked To Get Into The Met. Museum?, 1989.

Kitle, seyredilen kadar seyircinin de nesneleştiği bir durumdur. Burada cinsiyet farkının önemli bir rol oynadığı itirazını saklı tutmakla beraber, kitle içinde her bireyin nesneleştirildiğini söylemek yanlış olmaz. Unutulmamalıdır ki kitle kültürü terimi, ürünlerin kendisini değil, onu izleyen insanları tarif eder. Kültür endüstrisi tüm bireyleri kitle içinde nesneleştirir, ancak hem çalışma ve kent hayatında hem de onun artığı olan eğlence hayatında kadını erkeğe nazaran daha fazla nesneleştirir. Bunun sebebi en başından beri modernizmin erkek egemen biçimde tasarlanması ve kadının öteki olarak konumlandırılmasıdır.

Kitlelere atfedilen dişil özelliklerden sonuncusu ve belki de bugün hala en geçerli olanı popüler kültürün kadınlara özgü oluşudur. Kitle kültürünün yüksek sanata dahil olmayan ürünlerinin tüketicilerinin kadınlardan oluştuğu kanısı hakimdir ve endüstri de bu fikre odaklıdır. "Kitle kültürünün büyük bölümü boş zaman, aile hayatı ya da özel hayat ve ev gibi 'kadınsı' alanlarda gerçekleşir ya da tüketilir; ayrıca temsillerin konusu olarak da yine bu alanlarda yoğunlaşır" (Williamson, 2016, s. 152). Ancak boş zaman ile çalışma zamanı ayrımı gerçekçi olmadığı gibi aile hayatı da kitle kültürünün dışında kalmamaktadır. Hatta Huyssen'e göre "kitle kültürü en nihayetinde kadın olmaktan çok erkektir, çünkü kitle kültürünün üretimi üzerinde geçek kontrolü daima erkekler sağlamıştır" (Huyssen, 1995, s.98). Bu düşünce de modernizmin ötekisi olarak kadını nasıl konumlandırdığını ve kullandığını örnekler niteliktedir.

Bugün kalabalıklara ve kitlelere bakış nasıldır? Janice Radway (1995) "kabul görmüş kültürel pratiklerden şimdiye kadar dışlanmış 'barbarlardan' tiksinme ya da korkma güdüsünü bir yana bırak[maktan]" söz eder ve buradaki barbarlar sözcüğünü Laurie Stone'dan aktardığını belirtir (s. 58). Ona göre kitle kültürü eleştirmenleri, kitlelerin sevdiği kültürün niteliğinden çok kitlenin kendisinden ve iktidara meydan okumasından rahatsızlık duyarlar. Bu bize en başta sözünü ettiğimiz canavarsı kalabalıklardan korkan 19. Yüzyıl düşünürlerini anımsatacaktır. Radway'in barbarlardan tiksinme ya da korkma güdüsü olarak tanımladığı bu düşünce kitle korkusunun hala yaygın olduğunu göstermek bakımından çarpıcıdır. Buradaki asıl sorun, herhangi bir yapıyı kitle olarak bütünleştirmek, içindeki ayrımları yok saymak, onu homojenleştirmektir. Bu bütünleşme meselesi uzun süre akılları meşgul edecek ve daha sonra Judith Butler'ın (2012) müttefik bedenler diye adlandırdığı kalabalıklar, müşterekler gibi yeni kavramlar üzerinden tartışılacaktır. En temelde bu kalabalıklar içindeki ideolojinin, "çelişki dolu ve karşılıklı olarak etkileşimli bir seri pratiğin ürünü" olduğu unutulmamalıdır (Radway, 1995, s. 58).

Butler'ın deyişiyle hak talep etmek üzere bir araya gelerek kamusal alanı dönüştüren, kolektif eylemle alanı müşterek haline getiren müttefik bedenler, kamusal ve özel alan ayrımını ortadan kaldırmakla, kamusal alandaki eril beden ile özel alandaki siyaset-öncesi dişi beden ayrımını da temelsiz bırakmaktadır. Butler'a göre "[e]rkek yurttaşlar adalet, intikam, savaş ve özgürleşme meselelerini tartışmak üzere kamusal meydana girdiklerinde, aydınlatılmış kamusal meydanı, sözlerinin mimarî olarak sınırlandırılmış tiyatrosu addederler" (Butler, 2012, s. 31). Hannah Arendt'in tezahür sahası olarak isimlendirdiği, bedenlerle birlikte yaratılan mekân kimleri içerecektir? Kadın yurttaşların bedeni neden bu tiyatroda görünmemektedir? Tam bu noktada "başkalarına bilemeyeceğimiz biçimlerde görünmek zorundayız" diyen Butler'ın sözlerini doğrularcasına, varlığını komün karşıtlarının perspektifinden bir canavar olarak kurmuş Pétroleuse'ün toplumsal hareket içindeki kadını temsil etmesi, onun imgesi haline gelmesi ve onu efsaneleştirerek bugüne dek taşıması önemlidir (Butler, 2012, s. 33). Bedenler bir araya geldiğinde, o aralıkta yaşanan durumlarda, özgürlüğü, eşitliği arayan Butler, Tahrir meydanındaki devrimci gösterilerde "toplumsal cinsiyet farklılıklarını yıkan bir iş bölümü yapıl[dığındann]" söz eder (Butler, 2012, s. 41). Konuşma ve eylem pratiklerinin ötesinde gündelik

yaşamı düzenlemekle ilgili bu tutum, kamusal ve özel alan ayrımlarını yıkma yöntemlerinden biridir. Bu tutum, farklı cinsiyetlerin sokakta varolabilmesinin de ön koşulu sayılabilir.

19. yy'da ürkütücü bulunan ve dişil sayılan kalabalıkların yerini, kitleler; kitlelerin yerini Hardt ve Negri'nin kavramsallaştırdığı çokluklar almıştır. Kalabalıkları bütünsel yapılar olarak kabul eden düşünce sarsılmış, bu düşüncenin yerini, onları içerdikleri birey ve ilişki ağlarıyla tanımlayan yaklaşım almıştır. Kalabalıklar içindeki bireyler de böylece nesne olarak değil, özne olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Öte yandan ilerlemeci modernist kültürün erkek egemen niteliği sarsılmış ve 1950'lerden bu yana postmodernist yaklaşımlar sayesinde egemen kültür altkültürlerle eleştirilerek değişikliğe uğramıştır. Feminist sanat, toplumdaki ve sanattaki ataerkil yapılara eleştiri getirmekle bu dönüşümde elbette büyük rol oynamıştır.

Görsel 9-10: Adbusters, Poster, 2011. – Las Tesis, 2019.

Sonuç olarak bugün kalabalıklara atfedilen cinsiyet değerlerini ikili ayrımla düşünmek oldukça zordur. Tehdit edici kitlelerin dişilikle özdeşleştirilmesi eski çağa ait bir düşünce olarak kalmaya başlamıştır. Son yıllarda, ülkemizde ve dünyada yükselen feminist hareketler sayesinde sokaklarda kadın kalabalıklarının gerçekte nasıl olabileceğine ilişkin deneyimler yaşanmıştır. Bu kalabalıklar, içinde yer alsın almasın herkesin dağarcığına yeni imgeler ekleyecektir. Butler'ın önerdiği gibi müttefik bedenlerin kamusal alanı dönüştürmek için kendilerini sokakta bir kalabalık olarak ortaya koymaları ve bu imgeyi defalarca yeniden üretmeleri önemlidir (Butler, 2012, s. 32, 33). Kadınların oluşturdukları kalabalıklarının 19. yy düşünürlerinin öngördüğünden nasıl farklı olabileceğine ilişkin örnekler arttıkça

imgeler de dönüşmektedir. 2011 yılında işgal hareketlerine eşlik eden boğanın sırtına binmiş ve dengesini korumakta olan balerin görseli, 2019 yılında Şili'deki kadınların tecavüz olaylarına karşı toplu protesto için hazırladıkları performans ve sözler akıllarda yer eder. 25 Kasım'da Santiago Plaza de Armas meydanındaki ve Kadın ve Cinsiyet Eşitliği Bakanlığı'nın önünde yapılan bu protesto, farklı dillere çevrilerek enternasyonalleşir ve kadınlardan oluşan yeni bir kalabalık imgesini dağarcığımıza ekler. 2021'deki 8 Mart gece yürüyüşünde pandemi koşullarına rağmen kadınların bir arada ortaya koyma kararlılığı gösterdikleri politik gövde, yeni dişil kalabalıklar olarak belirmektedir. Yıkıcı kalabalıkların dişil olarak nitelendirilmesine ilişkin düşünce sarsılmaktadır.

SONUÇ

Kalabalıkları hem iktidarın taşıyıcısı hem de bir korku kaynağı olarak ele alan 19. ve 20. yüzyıl düşünürlerinin çalışmaları, kalabalıklarla ilgili olumlu düşüncelere alan açılmasını onların potansiyellerinin fark edilmesini engelleyecek derecede baskın olmuştur. Toplumsal bir gövdeyi oluşturan birimlerin bir arada olmaları ancak o toplumsal yapıda üstlendikleri işlevle, organik işbölümüyle, bu yapıyı canlı ve sağlıklı tutmaya hizmet ettikleri oranda kabul görmüştür. Tanımlı bir toplumsal bedeni oluşturamayan kalabalıklar ise canavar, insan seli, yabancı, toplumsal et gibi ifadelerle anılmış ve toplumsal bir özne olarak kabul edilmemişlerdir. 19. yüzyılın sonunda, düzeni tehdit ettiği, kaos yarattığı düşünülen bu kalabalıklar, politik özne olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Bu kalabalıkların nasıl temsil edileceği, nasıl sembolleştirileceği tartışmalarının üzerine çağa ait bir başka düşünüşün, toplumsal cinsiyet değerleriyle ilgili genel kabullerin gölgesi düşmüştür. Egemen gücü bir sembolle ifade etmeye çalışan ilk ulusal arayışlar, kadın bedeninin, şiddete mesafeli ve birleştirici bir figür olduğunu kabul ederek onun imgesini kullanırlar. Anavatan deyişinde olduğu gibi vatan bir anne ile sembolize edilmekte; bu sembol aynı zamanda anaç, koruyan, bakan kadın imajını toplumsal dağarcıkta güçlendirmektedir. Delacroix'nın Marienne figürü bu kadının tipik bir örneği sayılabilir. Öte yandan siyasi bir tehdit oluşturan kalabalıklar da kadınlarla özdeşleştirilmişlerdir. Kolayca etki altında kalan, duygularının rehberliğinde hareket eden, bu duyguları taşkın yaşayan, zayıf ve tekinsiz oldukların düşünülen kalabalıklarla kadınlar benzer sayılmışlardır. Önceden kalabalıklara bir toplumsal cinsiyet değeri atfedilmezken neden bu dönemde kadınsı olarak cinsiyetlendirildikleri sorulabilir. Bu kalabalıklar, kurulu toplumsal düzenin değişmekte olduğunun göstergesidir. Paris Komününün son günlerinde Marienne'in yerini Pétroleuse adı verilen figürün alması, Komün karşıtlarının karikatürlerinde, gazetelerde bu kadının kimi özelliklerinin abartılarak resmedilmesi, imgesel dağarcıkta kontrolden çıkan kalabalıkların karşılığını göstermesi bakımından önemlidir. Kontrolden çıkmaları, tanınamaz hale gelmeleri burjuvalar gibi belli kesimler tarafından canavarlaşma olarak görülmüştür. Kitle hareketlerinin içindeki bu kadın imgesini, erkeğin iktidar kaybı ve yutucu dişilik korkusu ile açıklayan düşünürler vardır. Bu korkunun önüne geçmek için kalabalıkları, düzenli kitlelere

dönüştürmek, denetim altına almak yoluna gidilmiştir. Kitle süsü ile estetik ifadesini bulan düzenli kitleler içinde hem erkek hem de kadın bedenleri nesneleşerek birer birime indirgenmiştir. Kimi düşünürlere göre kitle süsü içindeki bedenler cinsiyetten de yoksunlaştırılmıştır. Oysa uzun süredir hakim olan toplumsal cinsiyete ilişkin izleri silmek kolay değildir ve kitle süsü içinde dahi kadın ve erkek bedenleri farklı şekillerde denetim altına alınmıştır. Erkek bedeni askeri emir komuta zinciri içinde siyaset alanında görülürken kadın bedeni gündelik hayatın denetimli bölgelerinde ve eğlence hayatında nesneleşerek karşımıza çıkmaktadır. Bu ikili ayrımın dışında kalan cinsiyetler için ise bir temsil olanağı kalmamıştır. Bu tutum, modernist kültürün ileri dönemlerine dek etkisini sürdürmüş, kitle iletişim araçlarıyla, popüler kültürle pekişmiş ve ancak hem kadının hem de kalabalıkların tarihsel olarak özneleşmesi ile ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu değişim erkek egemen modernist kültürün eleştirilerle sarsılması, kitle kültürü üzerine tartışmaların derinleşmesi, toplumsal hareketler, feminist hareket ve feminist sanat sayesinde hala adım adım yaşanmaktadır.

KAYNAKLAR

Berger, J. (1986). Görme Biçimleri (Y. Salman, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Baudelaire, C. (2004). Modern Hayatın Ressamı (A. Berktay, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Buck- Morss, S. (2004). Rüya Âlemi ve Felaket, Doğuda ve Batıda Kitlesel Ütopyanın Tarihe Karışması (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Butler, J. (2012). Müttefik bedenler ve Sokağın Siyaseti. Cogito, (Dostluk- Kolektif), Sayı. 68-69, 28-51. Çev: Begüm Kovulmaz. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Canetti, E. (2017). Kitle ve İktidar (G. Aygen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hardt, M. - Negri, A. (2011). Çokluk İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi, (Barış Yıldırım Çev.). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Huyssen, A. (2016). Kadın Olarak Kitle Kültürü Modernizmin Ötekisi. T. Modleski (Ed.), Eğlence İncelemeleri içinde (s. 257-281). İstanbul: Metis Yayınları.

Huyssen, A. (1995). Kadın Olarak Kitle Kültürü Modernizmin "Öteki"si. İrvan, S. ve Binark, M. (der.), Kadın ve Popüler Kültür içinde, (s. 73-98). Ankara: Ark Yayınevi.

Jonsson, S. (2008). A Brief History of the Masses Three Revolutions. Columbia University Press, New York.

Kracauer, S. (2011). Kitle Süsü (Orhan Kılıç, Çev.). Metis Yayınları, İstanbul.

Le Bon, G. (2016). Kitleler Psikolojisi (A. Çalışkanlar, Çev.). İstanbul: Olympia Yayınları.

Mulvey, L. (1997). Görsel Haz ve Anlatı Sineması. *25. Kare*, (21), 18-24. Çev. Nilgün Abisel. Erişim adresi: https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/ahmet.oktan/131334/g%C3%B6rsel%20haz%20ve%20anlat%C4%B1%20sinemas%C4%B1.pdf

Ockman, J. (2003). Between Ornament and Monument, Sigfried Kracauer and the Architectural Implication of the Mass Ornament. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Bauhaus-Universtiät*, 3, 74-91. Erişim adresi: https://e-pub.uni-weimar.de/opus4/frontdoor/deliver/index/docId/1240/file/oackman_ pdfa.pdf adresinden alınmıştır.

Pollock, G. (2010). Modernlik ve Kadınlığın Mekânları. A. Antmen (Ed.), Sanat Cinsiyet Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri içinde (s. 187-252). İstanbul: İletişim Yayınları.

Radway, J. (1995). İdeolojik Çakışmaların Tanımlanması: Kitle Kültürü, Analitik Yöntem ve Siyasal Pratik. İrvan, S. ve Binark, M. (der.), Kadın ve Popüler Kültür içinde, (s. 41-71). Ankara: Ark Yayınevi.

Rancière, J. (2014). Estetiğin Huzursuzluğu, Sanat Rejimi ve Politika. (Aziz Ufuk Kılıç Çev.). İletişim Yayınları, İstanbul.

Williamson, J. (2016). Kadın Bir Adadır Dişilik ve Sömürgecilik. T. Modleski (Ed.), *Eğlence İncelemeleri* içinde (s. 149-170). İstanbul: Metis Yayınları.

Yardımcı, S. (2012). Canavar: Kültüralizm Ne Zamandı? https://www.e-skop.com/skopdergi/canavar-kulturalizm-ne-zamandi/928#:~:text=%C3%96rne%C4%9Fin%201580%20civar%C4%B1nda%20Bavarya%20D%C3%BCk%C3%BC,b%C3%BCy%C3%BCk%20bir%20canavarlar%20koleksiyonu%20olu%C5%9Fturmu%C5%9Ftu. adresinden alınmıştır.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1

https://www.college.columbia.edu/core/content/frontispiece-thomas-hobbes%E2%80%99-leviathan-abraham-bosse-creative-input-thomas-hobbes-1651

Görsel 2

https://en.wikipedia.org/wiki/Liberty_Leading_the_People

Görsel 3

https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Fichier:La_Barricade,_Lefman.png

Görsel 4

https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:Une_p%C3%A9troleuse,_Paul_Klenck_01.jpg

Görsel 5

https://en.wikipedia.org/wiki/Christ%27s_Entry_Into_Brussels_in_1889

Görsel 6

https://thecharnelhouse.org/2013/11/20/anti-fascist-propaganda-props/

Görsel 7

https://longstreet.typepad.com/thesciencebookstore/2010/09/leggy-human-geometry-and-perspective-in-busby-berkeley-musicals-image-dump.html

Görsel 8

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/849438

Görsel 9

https://designobserver.com/feature/the-poster-that-launched-a-movement-or-not/32588

Görsel 10

https://esitlikadaletkadin.org/silili-kadinlarin-baslattigi-protestolar-tum-dunyaya-yayiliyor-lastesis/

THE TRANSFORMATIONS IN THE FORMS OF FAMILY IN THE OTTOMAN AND TURKISH REPUBLIC: FROM A TRADITIONAL FAMILY TO A SECULAR FAMILY

Ecem Kılkış, M.A. Student
Women and Gender Studies, Social Sciences Institute, Hacettepe University, Ankara, Turkey
ecemkilkis@hacettepe.edu.tr

Ahu Sumbas, Assoc. Prof. Dr.
Political Science and Public Administration, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University, Ankara, Turkey
asumbas@hacettepe.edu.tr

ABSTRACT

The new nation-state in Turkey not only aimed to reform old state institutions but also targeted the modernization of family and, thereby reformulated the role of women in the family in the beginning of 20th century. This study aims to understand how the "ideal" family is formulated and where the woman is located in this formulation addressing the features of both the Ottoman period and modernization project. By doing this, the main goal was to understand similarities and differences between the two ideal family types. It is therefore, starting from the Second Constitutional Era of Ottoman Empire through the Early Republican Era, a historical framework is introduced to understand the impacts of changing regime on the structure of family and the gender roles of women.

This study applies a feminist critical perspective, based on the review of secondary sources. It intends to understand and compare the similarities and differences of the family structures of the two periods by looking at the traditional heteronormative family institution in Turkey from a historical perspective. It is found out that the new family model differed from the traditional Ottoman period in terms of its size and practices but the role of women continues to be formulated addressing their motherhood and wife's responsibilities.

Keywords: Family, Women, Turkish Modernization, Ottoman Period, Gender Roles.

OSMANLI VE TÜRK CUMHURİYETİNDE AİLE BİÇİMLERİNDEKİ DÖNÜŞÜMLER: GELENEKSEL AİLEDEN LAİK AİLEYE

Ecem Kılkış, Master Öğrencisi
Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye
ecemkilkis@hacettepe.edu.tr

Ahu Sumbas, Doç. Dr.
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
asumbas@hacettepe.edu.tr

ÖZET

Türkiye'de kurulan yeni ulus devlet, modernleşme ekseninde aileyi ve bu ailede kadının rolünü değiştirmeyi amaçlamıştır. Bu değişimleri siyasi ve sosyal alanlarda gerçekleştirerek birçok kazanım elde edilmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin son döneminden Cumhuriyet dönemine aile yapısının nasıl bir değişime uğradığı ve bunun sonucunda kadın kimliğinin "modernleşme" projesi altında nasıl dönüştürüldüğüne odaklanılmıştır. Türkiye'de yaşanan rejim değişikliğinin etkileri ve kapsamı, Osmanlı İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren ele alınarak Türk Modernleşme döneminin sınırları içinde değerlendirilmiştir. Bu süreç kapsamında, aile yapısının ve bu aile yapısı içinde dönüşen kadın kimliğinin toplumsal yapı ve hukuk çerçevesinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Feminist eleştirel bir bakış açısıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, ikincil kaynaklardan yararlanılarak bir literatür taraması yapılmıştır. Bu çalışma, Türkiye'deki geleneksel heteronormatif çekirdek aile kurumuna tarihsel bir perspektiften bakarak iki dönemin aile yapılarını değerlendirmiştir. Bu bağlamda literatür taraması yapılarak Osmanlı dönemindeki geleneksel büyük aile yapısından farklılaşan Cumhuriyet rejimiyle yapılandırılan yeni aile modeli, bu yapı içindeki kadının rolü ve kadın imgesinin değişimi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Kadın, Türk Modernleşmesi, Osmanlı Dönemi, Toplumsal Cinsiyet Rolleri.

GİRİŞ

Geçmişten bugüne Türk aile yapısını şekillendiren birçok etken olduğundan bahsedebiliriz. Türklerin göçebe bir yaşamdan yerleşik düzene geçmeleri, zaman içinde birçok devlet kurmaları üzerinde etkili olan coğrafya, gelenek-görenek, yönetim şekli gibi faktörler bu şekillenmenin temel taşlarıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun şekillenmesi üzerinde ise en etkili olan faktörlerden birinin İslamiyet olduğu söylenebilir. Öte yandan yaşanan rejim değişikliğinin etkisiyle batı etkisi altında oluşan yeni modern ailenin varlığından ve bu ailenin taşıyıcısı misyonu yüklenen Türk kadınının varlığından söz edebiliriz. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmadan önceki son dönemlerinden özellikle de Batı etkisinin kendisini gösterdiği ve bazı reformların yapılmaya çalışıldığı son dönemlerinden, Türk modernleşmesi olarak adlandırılan yeni bir rejime geçilmesiyle birlikte, toplumun en önemli

kurumlardan biri olarak kabul edilen aile kavramında yaşanan değişimin ne olduğunu ve bu değişimin nasıl gerçekleştirildiğinin anlaşılmasıdır. Bu değişimde ailenin taşıyıcısı misyonu yüklenen kadının rolünün değişimi de aile yapısının değişimiyle birlikte incelenecektir. Öte yandan ailenin yapısının olumlu yönde değişimi ve kadınların bu aile yapısı içinde daha çok söz haklarının olması, yine kadınların sosyal ve siyasi alanlardaki bazı hak kazanımlarına rağmen bu değişimin kadınları tam olarak özgürleştiremediği bilinmektedir. Bununla birlikte, değişen yapının etkilerinin ataerkilliğin biçim değiştirmesi şeklinde yorumlanması mümkündür. Bu çalışmada öncelikle, Osmanlı'nın son döneminde yaşanan gelişmelerden, aile yapılarından, bu aile yapılarının oluşmasında etkili olan faktörlerden ve kadının bu aile içindeki konumundan bahsedilecektir. Ardından, Kemalizm düşüncesinin ne olduğundan bunun yaşanan rejim değişikliğinin üzerine nasıl bir etkisi olduğundan, modernleştirilmeye çalışılan bunun için de batının örnek alındığı ailelerin Osmanlı döneminden sonra nasıl bir dönüşüm geçirdiğinden, bu ailelerin içindeki kadınların ne tür sorumlulukları olduğundan, aileye ve kadına yüklenen misyonların ne olduğu ve bunun nasıl yapıldığını cevaplamak amacı taşımaktadır. Bunun için literatürdeki çalışmalardan hareketle bir değerlendirme yapılacaktır. Bu konuda literatürde birçok çalışma vardır. Örneğin Sancar(2012)'ın çalışmasında yaşanan rejim değişikliğiyle birlikte kadın hareketinin milliyetçi düşünceyle eklemlenmeye başladığını, Türk kadınına "ulusun taşıyıcısı" misyonu yüklendiğinden ve aile yapısının çekirdek aile yapısı içinde Osmanlı dönemine göre nasıl bir değişim geçirdiğini görüyoruz. Öte yandan Şirin Tekeli, Yeşim Arat (Kartal, 2008) ve Deniz Kandiyoti (Kandiyoti, 2013)'nin çalışmalarında Türk modernleşmesine eleştirel bakış açısıyla bakıldığını ve kazanımların yanında yapılan reformların kadını özgürleştirme amacı taşımaktan uzak kaldığını, aile içinde eş ve annelik göreviyle var olan kadından kurumsal alanda var olmaya çalışan kadına kadar belirlenen toplumsal cinsiyet kalıpları olduğunun üzerinde durulduğunu görüyoruz. Bu çalışmada, döneme dair yapılan çalışmalar özetlenerek feminist eleştirel bakış açısıyla yaşanan değişimlerin temelinde ne olduğu, hangi amaçları taşıdığı, aile yapısındaki değişimin ve kadının bu aile içindeki rolünün değişmesinin kadınları ne kadar özgürleştirdiği anlaşılmaya çalışılacaktır.

OSMANLI'NIN SON DÖNEM AİLE YAPISI VE KADININ ROLÜ

Osmanlı Devleti'nin coğrafi sınırlarının genişliği, çok çeşitli kültürleri içinde barındırması dikkate alındığında tek tip bir aile yapısından bahsedilemeyeceğini görüyoruz. Bunun yanı sıra halkın tüccarlar, sanatçılar ve köylüler olmak üzere çeşitli ekonomik ve toplumsal sınıfsal yapılardan oluşması nedeniyle hem şehir yaşamında farklı aile biçimleri meydana geldiğini hem de aile yapısındaki farklılaşmanın köy ve şehir arasında da değişiklik gösterdiğini görebiliyoruz (Canatan, 2011: 108). Genel olarak Osmanlı toplumunda hakim olan aile yapısı geleneksel, ataerkil, geniş aile yapısı olduğundan bahsedilebilir. Şeriata dayalı olan Mecelle tarafından düzenlenen Osmanlı aile hukukunda erkeğin çok eşliliği kabul

edilirdi ve erkek tartışmasız olarak ailenin başı kabul ediliyordu. Kadın siyasi, ekonomik ve toplumsal alandan dışlanmıştı. Aile içinde de düşük statülü bir durumdaydı (Zafer, 2013/1:123).

Buna ek olarak, Osmanlı aile yapısıyla ilgili yapılan çalışmalarda, Klasik Dönem ve Yenileşme Dönemi olmak üzere iki farklı dönem üzerinde durulmuştur. Klasik dönemin geniş aile yapısı üzerine kurulu olduğu görülürken bir yandan da miras defterlerine göre miras bırakan kişinin aile yapılarına bakıldığında karı, koca ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısının da olduğu görülmektedir. Yenileşme dönemi ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kayıpları yaşadığı ve çöküş sürecini durdurmaya çalıştığı dönemdir (Dızman, 2019:835). Bu dönemde Batı odaklı, Batı'nın örnek alındığı bir sosyal politika yürütülmüş, Batı'ya öğrenciler ve elçiler gönderilmiştir. Burada kız çocuklarının eğitimine yönelik adımlar aslında yenileşmenin de bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel temeller üzerine kurulu Osmanlı Devleti'nin modernleşmesine öncülük edecek yapısal değişimler, özellikle II. Meşrutiyet döneminde gündeme getirilmiş; Osmanlı siyasal yapısı, farklılaşma, merkezileşme, laikleşme, özgürleşme sürecine girmiştir. Modernleşme sadece siyasal yapıda değil; toplumun yeniden yapılanmasında da belirleyici olmuştur. Eğitim, hukuk, ekonomi, toplumsal yapı her yönüyle değişmeye başlamıştır. Bu belirleyiciliği kadının konumunda da gözlemek mümkündür. Osmanlı kadınının konumu, modernleşmeye paralel olarak değişmeye başlamıştır. O zamana dek ev içinde anne ve eş rolleriyle sınırlanmış olan kadın, toplumsal yaşamda farklı bir statü kazanmak amacıyla taleplerde bulunmaya başlamıştır. Bu konudaki en etkin aracın, dergi ve gazeteler olduğu bilinmektedir. O dönemde çıkan gazetelerde ve pek çok kadın dergisinde sorunlarını ve beklentilerini yazarak, toplumu, dolayısıyla kadınları bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Bunun yanında kadınları değişime teşvik etmek amacıyla konferanslar düzenlemişler, çeşitli dernekler kurmuşlar ve bu derneklerde etkin görevler üstlenmişlerdir (Çakır, 1994:59).

Öte yandan, özellikle II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı'daki modernleşme taraftarı erkeklerin de yeni tip aile modelleri ve kadın kimlikleri taleplerinin olduğu görülmektedir. Bu erkeklerin çoğu, Osmanlı toplumunun modernleşen eğitim ve sosyal kurumlarına kadınların erkeklerle aynı şekilde ulaşmasını engelleyen koşullar olduğunun farkında olduklarını ve erkeklere kıyasla, kadınların geri kaldıklarını vurguluyor, modernleşen dünyaya erkekler gibi ayak uyduramadıklarını görerek buna çözüm önermeye çalışıyorlar. Aslında Osmanlı modernleşmesinin yarattığı fırsatlardan çoğunlukla sadece erkeklerin yararlanabilmesi ve kadınların "eski zihniyet" tarafından engellenip yasaklanmaları sonucu yeni tür "modern erkeklerin" toplumsal alanda yalnız kalmaktan ve kadınların onların yaşantısından ve arzularından kopmuş olmalarından şikayet ettikleri ifade edilmektedir (Sancar,2012:84,85). Örneğin, Kadınlar Dünyası dergisini çıkartan Ulviye Mevlan'ın eşi Mevlanzade Rıfat, bir sayı yayınlanan Erkekler Dünyası adlı bir dergi çıkarmaktadır. Burada da kadın haklarına yakın duran aydınlardan Abdullah Cevdet, Rıza Tevfik, Selahattin Asım, Ahmet Cevat, Celal Nuri, Ziya Gökalp, Baha Tevfik gibi isimler yazılar yazmıştır. Bu dergide yazan söz konusu reformcu erkekler aşka ve karşılıklı sevgiye dayalı evlilikleri savunmaktadır. Diğer bir deyişle, modern olarak kabul edilen ailenin temel niteliklerini

tasvir etmektedirler. Reformcu aydınlarından Abdullah Cevdet, İçtihat dergisinde yayınlanan "Pek Uyanık Bir Uyku" adlı makalesinde bu konudaki yaygın görüşleri özetler. Abdullah Cevdet'e göre padişahın tek eşi olmalı, kadınlar diledikleri tarzda giyinebilmeli, kadınlar; vatanın en büyük velinimeti sayılarak hürmet edilmeli, kadınlar ve kızlar erkeklerden uzak durmamalı, görücü adetine son verilerek her erkeğin gözüyle görüp beğendiği kızla evlenmesi sağlanmalı, kızlar için açılacak diğer okulların yanı sıra Tıbbiye Okulu da açılmalı, Avrupa Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi ile evlenme ve boşanma hukuku değiştirilmeli, cariyelik yasaklanmalı ve birden fazla kadınla evlenmek yasaklanmalıdır. Modernleşen erkekler, tek eşli evlilik, erkeğe ve kadına aynı boşanma hakkı ve kadınlara eğitim hakkı talep etmekle birlikte öte yandan, kadınlara hemen eşit haklar ve statüler verilmesi halinde bunu sürdüremeyecekleri kanaatindeler (Sancar, 2012: 90).

Bir diğer nokta, dönemin diğer egemen düşünce akımı olan İslamcılığın önemli erkek düşünürlerinin kadınların sorunları ve kadın haklan reformu konusunda söylediklerinin oldukça farklı olduğunu görülmesidir. Terakki dergisinin haftalık kadın eki olarak çıkarttığı Terakki-yi Muhadderat dergisinde İslam dininin, kadınları baskı altına alıp almadığının tartışıldığını ve yine bu dergide yayınlanan yazılarda kadın haklarının İslamiyetle bağdaşırlığının sorgulandığını görebiliyoruz. İlk kadın romancı olarak kabul edilen Fatma Aliye yazılarında "iyi Müslüman-iyi anne-iyi eş" şeklinde tanımlar yapıyor. Ama aynı zamanda, bugün de İslamcı akımların kadınlar üzerinde baskı kurmalarının aracı olan "Kocaya itaat, Allah'a itaattir" ilkesinin savunulması da bu tarihlerdeki yazılarda görülüyor (Kurtoğlu, 2000). Türkçülerin en popüler ve etkili düşünürlerinden Ziya Gökalp'in, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitlik fikrini farklı bir açıdan savunmaya başlayan ilk düşünürlerden biri olduğunu söyleyebiliriz (Taşkıran, 1973; 56). Türkçülere göre vatan ve memleketin işleri ile ilgili olarak kadınlarla erkeklerin her yerde yan yana olabilmesine ihtiyaç vardır. Zaten eski Türklerde de kadınlar ve erkekler hep yan yana devlet ve memleket işlerini yönetmişlerdir, bu bir gelenektir. Ziya Gökalp'e göre feminizm de zaten Türklerde doğmuştur. Gökalp, kadınla erkeğin nikahta, boşanmada, mirasta, mesleki ve siyasi haklarda eşit olması gereğini Türkçülüğün Esasları adlı meşhur kitabında da açıkça savunuyor (Sancar, 2012:91).

Aile hukukuna bakmamız gerekirse öncelikle evin reisi kocadır ve kadının görevi evlilik birliği içinde kocasının isteklerini kabul ederek ona itaat etmektir. Kadının ayrıca bazı istisnalar dışında kocasının belirleyeceği ikametgahta oturma zorunluluğu vardır. Erkeğin, eşinin evden dışarı çıkmasını denetleme hakkı olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefi mezhebine göre, erkek eşinin haftada bir kez anne ve babasını, yılda bir kere de kendisiyle evlenmeleri yasak olan akrabalarını ziyaret etmesine engel olamaz. Ayrıca erkek, eşinin herhangi bir meslek ya da sanatla uğraşmasını ve eve ziyaretçi kabulünü de yasaklayabilir. Ortak ikametgahı erkek belirlediği ve masraflarını karşıladığı için kadın onun izni olmadan eve ziyaretçi kabul edemez. Öte yandan evlenme, kadının fiil ehliyeti üzerinde hiçbir değişiklik yapmaz. İslam hukukunda eşler arasında "mal ayrılığı rejimi" kabul etmiştir. Buna göre kadın kendi malları üzerinde söz sahibidir ve kocasının iznini almak zorunda değildir. Kadın, mallarını bizzat idare edebileceği gibi, bu işi kocasından başka bir şahsa da bırakabilir. Kadın kocasının iznini

almadan, kendi mal varlığı üzerinde vakıf da kurabilir. Osmanlı uygulamasına baktığımız zaman vakıf kuran kadınların sayısının oldukça fazla olduğunu görebiliyoruz. İslam hukukunda genel olarak dört boşanma çeşidi kabul edilmiştir. Bunlardan ilki, erkeğin tek yanlı irade beyanı ile olan boşanma, ikincisi, karşılıklı rıza ile boşanma ve üçüncüsü de, erkeğin verdiği yetkiye dayanılarak kadın tarafından boşanma ve son olarak da mahkeme kararıyla boşanmadır. İslam hukukunda boşanmaya ilişkin hükümler Kur'anda "müfarekat" bölümünde düzenlenmiştir. Müfarekat kelime anlamı olarak evlilik ilişkisinin sona ermesi ve eşlerin birbirinden ayrılması anlamına gelir. Ancak, İslam hukukunda boşanma için "müfarekat" kelimesinden ziyade "talak" kelimesi kullanılmaktadır. Talak, İslam hukukunda erkeğin eşini tek taraflı iradesi ile ve hiçbir sebep göstermeden boşayabilmesi demektir. Bu boşama işlemini erkek, tek taraflı yaptığından resmi bir kurumun onayına ihtiyaç yoktur. Buna göre de talak günümüzde anlaşılan boşanma kavramına karşılık gelmez. Ancak, bazı yazarlar, talak kelimesinin sadece erkeğin boşaması olarak değil, genel bir deyim olarak karşılıklı boşanma ve özellikle kadın tarafından boşanma talebi üzerine hakim tarafından evlenmenin sonlandırılması anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Buna göre talak kelimesi dar anlamda sadece erkeğin boşanma hakkını, geniş anlamda ise kadın tarafından da boşanabilme hakkını ifade eder (Konan, 2017).

KEMALİZM, TÜRK MODERNLEŞMESİNDE DÖNÜŞEN AİLE YAPISI VE YARATILAN YENİ KADIN

Mustafa Kemal'in düşünce sisteminin oluşmasına neden olan olaylar, düşünürler, yazarlar ve kitaplar incelendiğinde; hiç kuşkusuz her insan gibi onun da içinde bulunduğu toplumsal, kültürel çevrenin ve yaşadığı döneme damgasını vuran büyük olaylar ile siyasal akımların etkisinde kaldığı sonucuna ulaşabiliriz. (Kayıran ve Metintaş, 2013). İmparatorluk düzeninin son bulmasının ardından Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu'da ulus-devlet çerçevesinde kurulan Cumhuriyet, kurumsal ve ideolojik bir yeni düzen kurmuştur. Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal'in liderliği için İtilaf güçleri tarafından kullanılan Kemalizm ifadesi kısa süre sonra rejimin tanımlanması amacıyla Kemalizm destekçileri tarafında da yaygınlaştırılmıştır. Egemen bir ideoloji olarak Kemalizm, büyük oranda realizm çerçevesinde şekillenmiştir (Demirel, 2012: 293). 1919 İngiliz resmi raporlarında görülmeye başlanan, Türkiye'de ise ilk kez 1935'te CHP'nin 4. Büyük Kongresinde resmi olarak dille getirilen Kemalizm, Cumhuriyet dönemi Türk siyasal hayatında üzerinde en fazla tartışılan kavramlardan biridir ve hala da tartışılmaya devam edilmektedir. Kimilerine göre Kemalizm, laikliği, ilerlemeyi, akılcılığı esas alan, Fransız Devrim'i ve Aydınlanma ideallerine dayanan, modern bir devlet ve toplum yaratma ideolojisi, bir modernleşme paradigması, kimilerine göre ise otoriter, totaliter, yerelci, milliyetçi ve hegemonik yönleri ağır basan bir rejim olarak değerlendirilmektedir (Cesur, 2018). Kemalizm'in modernleşme idealini gerçekleştirmek için hedefinde batı medeniyetinin olduğunu söyleyebiliriz.

Bunu Mustafa Kemal'in kendi sözlerinde görmek de mümkündür:

"Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asri, Garplı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmeyi arzu edip de Garp'a teveccüh etmemiş millet hangisidir?" (Karal, 2003: 70-71)

Modernleşme kuramcılarının, modernleşmeye ilişkin "Batı'daki ülkelerin bütün dünyaya örnek olduğu veya olması gerektiği" şeklinde ortaya koyduğu temel görüşe (Kongar, 2000: 227) de uygun düşen bu batılılaşma ya da modernleşme anlayışı, Cumhuriyetin ve Kemalizm'in dayandığı temellerden biridir. Batılılaşmanın yanı sıra Kemalist ideolojinin dayandığı bir diğer temel Türk milliyetçiliğidir. Bunu da yine Mustafa Kemal'in kendi sözlerinde;

"Türk milletinin karakteri yüksektir, Türk milleti çalışkandır, Türk milleti zekidir,"; "...Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve kabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile atinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır"; "...yüksel Türk! Senin için yükseklik hududu yoktur" (Karal, 2003: 182-183) şeklinde görebiliyoruz.

Bunların yanı sıra Cumhuriyet döneminde, Türkiyat Enstitüsü, Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türk Tarih Kurumu gibi kuruluşların açılması, Kemalist ideolojinin sahiplendiği Türk milliyetçiliği olgusunu açık bir şekilde göstermektedir.

Türk toplumunda geniş aileden çekirdek aileye geçiş çeşitli adımların atılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu adımlar Meclis'te yaşanan tartışmalarla başlamış, Medeni Kanun'un kabulü, kadına başta siyasal olmak üzere çeşitli haklarının verilmesiyle devam etmiştir (Zafer, 2013/1:124). Türkiye'de ailenin yapısal değişiminin, Cumhuriyet döneminde daha çok hukuksal güdümlemelerle modernleşme çabası olarak gerçekleştiğini görebiliyoruz (Gökce, 2017:60). Türk kadınlarının hakları ilk defa TBMM'de 1923 yılında tartışma konusu haline gelmiş, bu tartışmalarda kadın haklarını savunan kişilerin yanı sıra kadınlara bir takım haklar tanınmasında muhalif çizgide duranların olduğu da biliniyor. İstenen değişimin temelleri Cumhuriyet'in ilk yıllarıyla birlikte Mustafa Kemal önderliğinde atılmaya başlanmış, modern çekirdek aile yapısını Türkiye'de kurma ve yerleştirme amacıyla devrimler yapılmıştır. Türkiye'de değişen aile yapısının en önemli hukuksal temelinin ise Medeni Kanun'un kabulü olduğu söylenebilir. Mustafa Kemal, 1923 yılında Bursa'da halka yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir:

"Yeni Türkiye, ne zamana ne de ihtiyaca uymayan Mecelle'nin hükümlerine bağlı kalamaz. En uygar uluslar derecesinde hukuk kurallarımızı da iyileştireceğiz. Yüz sene, beş yüz sene, bin sene evvel yaşayan bir toplum için yapılan yasalarla bugünkü toplumu yönetmeye kalkışmak gaflettir, cehalettir." (akt. Zafer, 2013/1).

Medeni Kanun'un hazırlanmasında İsviçre Medeni Kanunu esas alınmıştır. 1912'de yürürlüğe giren İsviçre Medeni Kanunu, dilinin açık olması, kadın-erkek eşitliğine dayalı bir aile düzeni içermesi ve

hakime takdir yetkisi vermesi nedeniyle benimsenmiştir. Türk Medeni Kanunu tasarısının hazırlanması için hukukçu milletvekillerinden, öğretim üyeleri, hakim ve avukatlardan oluşan 26 kişilik bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, İsviçre Medeni Kanunu'nu Türkçeye çevirmiş ve yeni bir metin oluşturmuştur. Medeni Kanun, 17 Şubat 1926'da TBMM'de kabul edilmiş , 4 Nisan 1926 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmış ve 6 ay sonra, 4 Ekim 1926'de yürürlüğe girmiştir (Zafer, 2013/1:128). Medeni Kanun çekirdek ailenin oluşumu açısından da oldukça önemlidir. Ağırlıklı olarak çekirdek aileye yönelik hükümler içerse de geniş aileye dair hükümlerin olduğunu da gözlemleyebiliyoruz. Bunun nedeni de ülkenin savaştan yeni çıkmış ve endüstrileşme sürecinin başında olması şeklinde özetlenebilir. Tam olarak endüstrileşememiş bir toplumda ise esas olan aile şekli geniş aileydi. Medeni Kanun'da geniş aile ile ilgili, ekonomik olarak yardım edilmediği durumda zor duruma düşecek kız ve erkek kardeşten ev reisliği kavramından -ki bu kavram genelde tek merkezli geleneksek geniş ailelerde ortaya çıkan bir durumdur- bahseden bazı hükümler vardır. Dönemin aile yapısında yaşanan değişmelerin edebiyata nasıl yansıdığına bakmak gerekirse, Türk Romanında Aile adlı çalışmada 1870-1970 yılları arasında yayınlanan 50 civarında Türk romanının değerlendirilmesi yapılmış; bu romanlarda işlenen 96 aile incelenmiştir. Bu ailelerden 43'ü konak, köşk veya yalıda oturan üst düzey ailelerdir. Çoğunluğu çekirdek ailedir, çocuk sayısı azdır ve 11 ailenin çocuğu yoktur. 45 aile tek çocuklu, 25 ailenin 2, 10 ailenin 3, 5 ailenin ise 4 ya da çok çocuğu bulunmaktadır. İki nesil birlikte yaşarken 16 ailede ise 3 nesil bir arada yaşamaktadır. Ataerkil aileler çoğunluk olmakla birlikte 96 ailenin 25'inde aile reisi kadınlardır (Esen, 1991:210). 1926'da yasalaşan Medeni Kanun radikal bir değişiklik olduğu halde, hem araştırmadaki romanlarda yer alan aile yapılarına, hem de günümüze kadar olan süreçte Türk toplumunun değişimine bakıldığında, bu kanunun benimsendiğini görmek mümkündür(Ortaylı, 2009:186). Bunun yanı sıra, Kız Enstitüleri ve Olgunlaşma Enstitüleri Türk ailesine geleneksel anne ve eş modelleriyle uyumlu programların uygulandığı eğitim kurumları olarak varlık gösterdiğini biliyoruz. Aile hukukunda yapılan değişikliklere rağmen ailenin reisinin 2000'li yıllara kadar erkek olması yine modernleşme sürecindeki Türk toplumunun gelenekselden kopamayan hukuki örneklerinden biridir (Canatan & Yıldırım, 2016). Cumhuriyet rejiminin kadından beklediği asıl rol annelik ve iyi bir eş olmaktır. Bu rolün basın aracılığı ile nasıl sunulduğunun ve içselleştirildiğinin izlerini süreli kadın yayınlarında görmek mümkündür. Dönemin kadın dergilerinde ve gazetelerinde çalışan kadın imajının ev kadını ve aile kadını imajları ile aykırılık teşkil etmeden sürdürülmesinin ve kadının anne ve eş olarak öncelikli görevlerini yerine getirmesinin önemi vurgulanmaktadır. Bu çerçevede dönemin kadın yayınlarının ağırlıklı olarak üzerinde durdukları konular ahlak, ev idaresi, çocuk bakımı-sağlığı, evlilik, moda gibi kadınlara dair eğitici, öğretici ve aynı zamanda teşvik edici konulardır (Gelgeç Bakacak, 2009: 634). Kemalist reformların kazanımları, kadınların kamusal alanda çeşitli şekillerde rol almalarını teşvik etmiş ancak "aile şeref ve namusu" ile ilgili ahlaki kodlar, kadınları denetlemeye devam etmiştir (Durakbaşa, 1998). Sancar'ın ifadesiyle "Türk ailesi", Bir toplumsal inşa sonucu oluşan, ulusun kurucu unsuru olarak görevler üstlenen ve bu görevlerin bilincine vardıkça ulusun inşasına katılan bir

modernleştirilme aracı olmuştur. Söz konusu aracı kılınan ilişki, ulusun inşasının dayandırıldığı yeri ifade ederek, asla kendi haline bırakılması mümkün olmayan bir stratejik alanı işaret etmektedir. İdeal vatandaş yaratma arzusunun gerçekleşeceği yer olarak aile, belli iktidar stratejilerine doğrudan içkin hale gelmektedir. Yaratılmak istenen "Türk ailesi" ve üzerinden yükselecek olan "ideal vatandaş" tipi, milliyetçiliğin erkek karakterine uygun bir biçimde patriyarkal özelliklerle sarmalanmıştır. Cinselliğin düzenlenmesi, üreme odaklı politikaların varlığı, nüfus politikaları gibi meselelerin modernleşme projesi içinde bir biyo-iktidar aracı olarak kullanıldığı sonucuna varılabilir(Gülen, 2015: 158). Şirin Tekeli ise kadınların Osmanlı döneminden itibaren batılılaşmanın simgesi olarak kullanıldıklarını ifade etmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte, laik-ulus devletin kurulma sürecinde İslami kurum ve değerlere açılan savaşta, kadınların önemli bir hareket noktası olduğunu belirtmiştir. Yine Tekeli, 1930'larda kadınlara eşit oy hakkının tanınmasını, Mustafa Kemal'in tek parti rejimini dönemin Avrupa diktatörlüklerinden ayırmak için yaptığını vurgulamıştır. Yeşim Arat ise Türk kadınlarına bazı haklar verilmesini ve onlar için bazı fırsatlar yaratan reformların yapılmasını, hem ekonomik kalkınma hem de batı tipi modernleşme için araç olduğunu savunmuştur. Kemalist reformlarla İslam ataerkilliğinin yerini, batı ataerkilliğine bıraktığını söylemiştir. Böylece Batıyı örnek alan Kemalizm'in kadınlar konusundaki tavrının, kadının hala "ikinci cins" olarak görüldüğü batı toplumları düzeyine ulaşma çabası olarak kaldığını savunmuştur. Arat ayrıca, Kemalist reformların, kadını özgürleştirmeyi ya da kadın bilincinin ve kadın kimliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmayı değil, Türk kadınlarını, onları daha iyi eş ve anne yapacak eğitim ve becerilerle donatarak, cumhuriyetçi ataerkil düzene katkılarını arttırmayı amaçladığını belirtir (Kartal, 2008: 227,228). Kandiyoti ise, modern kadının kendini yeni bir konumda bulduğunu özellikle kamusal alanda rahatça çalışabilmesine izin veren yeni kalıplar yaratıldığını savunur. Dişiliğin denetim altında tutulması gereken bir şey olduğu düşüncesiyle kadın devlet görevlisinin eskiye kıyasla, bu eski çarşaflı kadın temsilidir, ağırbaşlı giysileri ve açık yüzünün olduğunu ama kadınlık vurgusunun silinmeye çalışılıp "cinsiyetsiz" bir kimlik yansıtmasının teşvik edildiği bir düzenin kurulduğundan bahseder (Kandiyoti, 2013: 237,238). Kadınlardan beklenen modern aileler; evler, çocuklar ve modern bir gündelik yaşam inşa ederek modern bir toplum kurma sürecine erkekler gibi ama onlardan farklı biçimlerde katılmalarıdır.

Türk modernleşmesinin kadınları toplumun aileden ve annelikten başlayarak inşasının mimarları olmuşlar. Buna bağlı olarak da, annelik ve ev kadınlığı ile bağdaşacak, örneğin öğretmenlik, hasta bakıcılık, ebelik gibi mesleklerde eğitilmeleri bir devlet politikası olarak desteklenmiştir. Ferhunde Özbay'ın belirttiği gibi modernleşmenin ev mekanına yansıması, orta sınıflarda harem ve selamlığın oturma ve misafir odasına dönüşmesidir. "Misafir odalarında artık kadın ve erkek konuklar birlikte ağırlanmakta, erkeğin olmadığı gündüz saatlerinde ise bu odalarda kadınlar arasında "kabul günleri" düzenlenmektedir. Kabul günleri kadınlar için adeta bir modernleşme okuludur. Görgü kuralları, moda, çocukların terbiyesi, karı koca ilişkileri bu günlerde birlikte tartışılır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, orta sınıf kadınların topluma açılmaları misafir odalıları sohbeti düzeyindedir. Bir başka deyişle misafir

odaları bu dönemde kadınların dünyaya açılan pencereleridir. Kadın için, evin içinde kamusal yaşama geçiş biçimdir" (akt. Durakbaşa).Yeni kadına batılı aile içinde kadının üstlendiği role benzer bir rol verilerek kişiliği geliştirilmeye ve toplum içinde söz sahibi kılınmaya çalışılırken, biçimsel yönden de, eski geleneksek türk toplum yaşamına pek uymayan bir kadın görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Bu yeni kadın tipi evin içinde kocasının en büyük yardımcısıdır ve hatta gündelik hayatta evin maddi yükünü paylaşmaktadır (Kırkpınar, 1998).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı dönemi aile yapısı kadının ikincil bir konumda olduğu, aile reisinin erkek kabul edildiği ve kadının çoğunlukla eve hapsedildiği bir yapı şeklinde özetlenebilir. Ailenin varlığı ve korunmasının çok önemli olduğunun, bundan dolayı da boşanmanın desteklenmediği sonucuna ulaşabiliyoruz. Batı etkisinin daha önce sorgulanmayan alanlarda kendini göstermesi de Osmanlı dönemi aile yapısının değişme süreci için önemlidir. Örneğin görücü geleneği, erkeğin birden çok kadınla evlenmesi, ev içi ilişkiler, ev içi rollerin dağılımı ve görevler, kadınlara boşanma hakkının tanınması gibi meseleler dönemin en çok tartışılan meseleleri içinde yer alması ve bunların Osmanlı geleneksel aile yapısında kırılmalar yaşanmasına neden olması yine ulaştığımız sonuçlardan biridir. Burada aslında sadece kadınlar değil kadınlar üzerinden aileyi de modernleştirmek için bir çabanın olduğunu görebiliyoruz. Sancar'ın ifadesiyle, Genç Osmanlılar'dan başlayarak, Saltanat sistemine karşı çıkmak için en çok "Osmanlı tarzı aile"nin eleştirildiğini ve aile tahayyül etmek ile güçlü bir devlet tahayyül etmek arasındaki ilişkinin o tarihlerden kurulduğunu görüyoruz (Sancar, 2012:86). Erken modernleşme döneminde reformcu erkeklerin kadınlarla ilgili yazdıkları yazılardan modernleşmenin batılılaşma ile mümkün olacağını savundukları sonucuna varıyoruz. Kadınların erkeklere kıyasla geride kalmalarının nedenlerinden biri olarak İslam'ın tartışılması yine önemli noktalardan biridir. Bazı aydınlar İslam'ın kadınlar üzerindeki etkilerini eleştirirken, bir kısmı sorunun dinle ilgili olmadığını savunmuştur. Dönemin kadınların modernleş(tiril)mesi hakkındaki tartışmalarına bakıldığında kadınların geri kalmışlığının nedenlerinin anlaşılmaya çalışıldığını ve bu tartışmanın da "din geriliğin bir sebebi mi yoksa aslında bunun sebebi geleneksel düşünceler mi?" ekseninde yaşandığını görebiliyoruz. Aslında bütün bu farklı bakış açılarının, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı kriz çözmek ve hızla değişmekte olan toplumu düzeltmek şeklinde ortak yönleri olduğu söylenebilir. Bununla birlikte çok eşliliğin kalkması, evlilik yaşının yükseltilmesi, çocuklar üzerinde kadınların velayet haklarının arttırılması, erkeklerin kadınları kendi iradeleri ile kadınlara sormadan boşayabilmesine son verilmesi, kadınlara boşanma hakkı, eğitim ve iş olanaklarının arttırılması, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilerek erkeklerle eşit koşullarda vatandaşlığa kabul edilmeleri gibi temel kadın haklarını savunulduğunu görüyoruz. Yine Sancar'ın ifadesiyle, Yeni Osmanlılar ve ondan sonra ortaya çıkan Türkçülük hareketinin güçlenmesiyle birlikte feminizm düşüncesinin oluşmaya başladığını, İslam ve kadın haklarını bağdaştırmadan uzaklaşıldığını ve odağa milliyetçiliğin yerleştiğini görüyoruz. Bu dönüşümle birlikte kadın hakları

savunusu milliyetçi düşünce ile eklemlenmeye başlıyor ve kadın hakları savunucuları da milliyetçilerle iş birliği içinde siyaset yapmaya odaklanıyor(Sancar, 2012:104).

Bunun yanında, çok eşlilik Osmanlı toplumunda çok sık görülen bir uygulama olmamakla beraber, özellikle yönetici sınıfı arasında yaygın olduğu biliniyor. Tanzimat sonrası dönemde çıkarılan Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile Hanefi mezhebi dışındaki mezheplerden de yararlanılarak kadınların hukuki durumunda son derece radikal düzenlemeler yapıldığını görüyoruz. Erkeklerin birden fazla kadınla evliliği, evlenmede yaş sınırı, izin alınması, ikrah altında yapılan evliliklerin batıl olması, nikah akdine devletin müdahalesi gibi konular kararname yürürlüğe girmeden önce de girdikten sonra da en çok eleştirilen konular olmuştur. Cumhuriyet ideolojisinin aile politikasının modernlik ve geleneğin uzlaşımına dayalı nitelikler taşıdığı çıkarımı yapılabilir. Erken Cumhuriyet döneminde her ne kadar hukuksal anlamda kadın-erkek eşitliği sağlanmış olsa da geleneksel ataerkil toplumlardaki toplumsal cinsiyet rollerinin biçimlendirdiği kadına dair beklentiler sürdürüldüğünü, ailenin ulusun ahlaki bir parçası olarak tanımlandığını ve aile içi iş bölümünün geleneksek cinsiyet rollerine göre evi geçindiren erkek ve ev bakımını üstlenen kadın olarak belirlendiğini görüyoruz. Kadınların ailenin yeniden üretiminde rol oynama sürecinin öneminin sıklıkla vurgulanması bunun da "milletin ilerlemesi" adı altında kadına bir misyon olarak yüklendiği bilinmektedir. Sancar'ın da belirttiği gibi, modernliğin aile odaklı inşasında kadınlık ve erkeklik üzerinden giden bir ayrım vardır ve bu da anneliğin kutsanması üzerinden kendini kurar. Türk modernleşmesinin ulus-devlet kurma aşamasında karşımıza çıkan cinsiyet farkları rejiminde erkekler ve kadınlar için farklı görevlerin tanımlandığı, siyasetin erkeklere, sosyal ve kültürel işlerin kadınlara bırakıldığı bir anlayış olduğunu, modern tarzda düzenlenmiş evlerde kadınların verilen görevlerini yerine getirdiğini, bunun yanında devleti yönetmekten yorgun düşmüş erkeklerin, evde onlara hizmet etmek için bekleyen kadınları "modern Türk kadını" şeklinde tanımladığını ve desteklediğini görebiliyoruz (Sancar, 2012: 192). Bir yandan da aile yapısı ve kadın kimliği değişime uğratılmaya çalışılsa da bu değişim hızlı olmamış ve Türkiye'nin geneline aynı boyutlarda yayılamamıştır. Türkiye'de örneğin İsviçre'deki bir aile modelini ideal olarak gören ve yerini buna göre belirleyen kadınlar varken toplumun kırsal kesimlerinde iki yüz öncenin koşullarında yaşayan aile tipi de sürmeye devam etmiştir. Bu açıdan reformların her yere aynı boyutta ulaşamadığını ve tek bir aile yapısından ve kadın kimliğinden söz edilemeyeceği sonucuna ulaşıyoruz. Türk modernleşmesinin erken dönemlerinin bir "milli dava" etrafında şekillenmesinin yanında aileyi en önemlisi de kadını milletin taşıyıcısı olarak kabul edip bu yönde politikalar ve söylemler üretildiğini ve modernleşmenin aile odaklı olduğunu görebiliyoruz. Sancar'ın ifadesiyle, otoriter tek parti rejimine evrilen erken dönem modernleşmesinin siyasal hayattan örgütleriyle birlikte dışlanan "kadın hakları söylemi" yerini modern gündelik şehir yaşamını evden, evlilikten, çocuk yetiştirme tarzından başlayarak inşa etmeyi modernleşme olarak tanımlayan yeni bir "Türk kadını söylemi" ne bırakmıştır. Kentleri geliştirmek amacıyla bir rol modeli olarak da modern Türk ailesinin inşa edildiğini bunun da orta sınıf üzerinden yapılmıştır. Bu inşa süreci de modern ailenin ne olduğunun kamusal araçlarla gösterildiği ve

uygulandığı, Türk ailesinin kentli orta sınıflardan başlayarak kurulduğu bir dönüşümün başlangıcına işaret eder. Modernleştirilmiş Türk kadınları ise "modernliğin terzileri" olmak için eğitilen ve yeni devletin modern aile yaratma politikasının başarıya ulaşmasında önemli rol üstlenen aktörleridir (Sancar, 2012:208).

Tüm tarihsel süreç incelendiğinde, Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketiyle özellikle kadınların siyasi ve sosyal alanda birçok kazanımı olduğu görülmektedir. Literatüre kazandırılan birçok çalışmada bahsedildiği gibi kadınların Osmanlı dönemine göre daha "özgür" olduğu ama aslında bu özgürlüğün bir illüzyon olduğu, patriyarkanın kadınlar üzerinde baskı kurmaya devam ettiği ve İslami ataerkillikten, batı ataerkilliğine bir geçiş olduğu eleştirisi yapılabilir. Kadınların bu yeni çekirdek aile içinde "ulusun annesi" vasfıyla vatana "iyi çocuklar" yetiştirmek amacıyla anne ve eş kimliklerini korumaya devam edip bunun yanında kamusal hayatta da var olmaya başlamaları üzerlerinde bir baskı oluşturmuş ve kendi vermedikleri kararların uygulayıcısı olmak durumunda kalmışlardır. Değişen rejimle, kadınların kazanımları kadınlara birçok yeni alan açmıştır ama bunun yanında, aile odaklı bir politikanın yürütülmesini, bu aile modeline uyum sağlayacak bir kadın modeli oluşturma amacını ve bu kadının baskı altına tutulmaya çalışıldığını de göz ardı edemeyiz. Deniz Kandiyoti'nin de vurguladığı gibi "kadınlar kurtarılmış ama özgürleşememişlerdir".

KAYNAKLAR

Canatan, K. ve Yıldırım, E. (ed.) Aile Sosyolojisi içinde, Genişletilmiş 2. Baskı, Açılım Kitap, İstanbul, ss. 97-119.

Cesur, A. (2018). Tarihsel Süreklilik Bağlamında Resmi ideoloji olarak Kemalizm'in Entelektüel Temelleri, 11(55), 248-258

Demirel, A. (2012). Tek Partinin Yükselişi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dızman, Z.(2019). Osmanlı'dan Günümüze Türk Aile Yapısının Değerlendirilmesi, 7(88), 833-839

Çakır, S.(1994), Osmanlı Kadın Hareketi. İstanbul: Metis

Esen, N. (1991). Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi

Gelgeç Bakacak, A. (2009). Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme, Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 44, 627-638

Gökce, H. (2017). Dünü, Bugünü, Yarını ile Aile, 1(1), 50-63

Gülen, H. (2015). Kemalist Modernleşme'de Aile, Ulus, Kadın ve Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu (1925- 1927) Dergileri. 152-164

Hacımirzaoğlu, A. (Ed.) (1998). 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. İstanbul: Tarih Vakfı

Kandiyoti, D. (2013). Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar. İstanbul: Metis

Karal, E. Ziya (2003). Atatürk'ten Düşünceler. Ankara: OTDÜ Geliştirme Vakfı Yayınları.

Kartal, C. (2008). II.Meşrutiyet'in Cumhuriyet'e Mirası: "Makbul Kadınlar". İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:38, 215-238

Kayıran M. ve Metintaş, M. (2013), Atatürkçü Düşünce Sistemi: Atatürkçülük(Kemalizm), Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 51, 579-615

Konan, B. (2017), Cumhuriyet Öncesi Dönemde Türk Kadının Aile Hukukundaki Durumu, Yasama Dergisi, 7, 7-28

Kongar, Emre (2000). Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği. Ankara: Remzi Kitabevi.

Kurtoglu, A. (2000), Tanzimat Dönemi İlk Kadın Yayınında Dinin Yer Alış Biçimi, Osmanlıdan Cumhuriyet Kadının Tarihi Dönüşümü, der. Yıldız Ramazanoğlu, Pınar Yayınları; s. 21-45.

Ortaylı, İ. (2009). Osmanlı Toplumunda Aile. İstanbul: Timaş.

Sancar, S. (2013), Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti. İstanbul: İletişim

Taşkıran, T. (1973), Cumhuriyetin 50. Yılında Türk kadın Haklan, Başbakanlık Basımevi.

Zafer, A.(2013). Cumhuriyet ile Birlikte Değişen Türk Aile Yapısı ve Kadının Durumu, 14(24), 121-134

AN ASSESSMENT ON THE POSITION OF WOMEN IN THE PERSIAN ERA

Seren S. Öğmen, Dr.
Arts, Humanities and Social Sciences, Faculty of Arts and Sciences, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus
seren.ogmen@emu.edu.tr

ABSTRACT

Illustrations on archaeological artifacts are vital in the process of determining the way of life in the era they were made in. In this study, the position of the women during the Achaemenid Dynasty within social and political circles, economics and cultural values have been examined using archaeological artifacts found in West Anatolia and Iran. The Persian people, who originated in the ancient times in modern day Iran, have ruled vast lands during the Achaemenid Dynasty using the satrapy system. Experts' analysis of figures on the artifacts related to this multicultural Persian Empire as well as the artifacts' existence in terms of quantity and quality have been taken into consideration in determining the responsibilities of women in the satrapy system. The written sources about the Achaemenid Dynasty state that women and men had equal rights, however the mentioned equality is not well represented on artifacts. Demonstrations and drawings on artifacts reveal the life style of the society they were produced by. The surviving artifacts have a limited number of women imagery, leading to the thought that women have been held back. Written accounts of powerful women have been studied. Women working as satraps and managers within the boundaries of the Empire, as well as female characters within the ruling family have been discussed. The role of women within society and how they were depicted in the male-focused works explaining the Persian social and political life, have been questioned. Comparisons have been made to enlighten the status of women using the works of Persian and Greek writers as well as other archaeological artifacts. The identity of women within the administration of the land has been studied based on gender. Different perspectives have been formed and discussed.

Keywords: Achaemenid, Persian, Society, Woman, Artifact.

PERS DÜNYASINDA KADININ YERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Seren S. Öğmen, Dr.,
Sanat, Beşeri ve Sosyal Bilimler Bölümü, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs
seren.ogmen@emu.edu.tr

ÖZET

Arkeolojik eserler üzerindeki tasvirler, konuları itibariyle yapıldıkları dönemin yaşam biçimi hakkında önemli kanıtlar sunmaktadır. Bu çalışmada, İran ve Batı Anadolu bölgelerinde ortaya çıkarılan arkeolojik eserler üzerindeki kadın tasvirlerinden yola çıkılarak, Perslerin sosyal, politik, ekonomik ve kültürel değerleri içerisinde kadının rolünü irdelenmeye çalışılmıştır. Antik dönemde anavatanı günümüz İran olan Persler, Akhaemenid Hanedanlığı yönetiminde, çok geniş topraklara sahip olmuştur. Bu geniş coğrafya içerisinde yönetim satraplık sistemi ile sağlanmıştır. Farklı kültürleri içinde barındıran Perslerle ilişkili eserler üzerindeki figürlerin; araştırmacılar tarafından yapılan tanımlamalarının yorumlanması, nicelik ve nitelikleri dikkate alınarak, kadının satraplık sistemi içerisinde sahip olduğu sorumlulukların neler olduğuna ilişkin değerlendirmesi yapılmaktadır. Arkeolojik eserler yanında, Perslerin sosyal ve siyasi yaşantısına ışık tutan erkek odaklı yazılı kaynaklarda, kadının ele alınışı, toplumdaki yeri ve kadına biçilen roller sorgulanmaktadır. Akhaemenid Hanedanlığı yönetiminde Perslerle ilişkili yazılı kaynaklarda kadın ve erkeklerin eşit haklarının olduğundan bahsedilmesine karşın, sanat eserlerinde kadın ve erkek tasvirlerinin bu eşitliği yansıtmadığı görülmektedir. Sanat eserleri üzerindeki betimlemeler ve izler, üretildikleri dönemin toplumsal açıdan yaşantılarına bakış açısı sunmaktadır. Sözü edilen döneme ait günümüze ulaşan eserlerde az sayıda kadın tasvirinin bulunmakta olması, kadınların geri planda tutulduğunu akla getirmektedir. Yazılı kaynaklarda güçlü karakterler olarak gösterilen kadın karakterler incelenmektedir. Kraliyet ailesi mensubu kadın karakterler ve Pers İmparatorluğu sınırları içerisinde satrap ve alt yönetici olarak karşımıza çıkan kadınlar ile ilgili değerlendirmeler yapılmaktadır. Pers Döneminde kadının etkin konumunu belirlemek amacı ile, Pers ve Yunan dünyasındaki yazarların eserleri ve diğer arkeolojik kanıtlar eşliğinde karşılaştırmalara da yer verilmektedir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyete dayalı inceleme yapılarak, kadına biçilen roller ve sözü edilen coğrafyalardaki düzen içerisinde kadının sahip olduğu statüler ele alınmaya çalışılmıştır. Yazılı eserler ve arkeolojik kanıtlar incelenerek Pers Döneminde kadının toplumdaki yeri ve sahip olduğu kimliklere ilişkin farklı bakış açıları ortaya konmuş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji, Pers, Kadın, Satraplık, Toplum.

GİRİŞ

Kadının toplum içerisindeki konumu, tarihsel süreç içerisinde değişiklik veya gelişimler gösterebilmektedir. Antik Çağlardan beri, biyolojik farklılıklardan ötürü kadın ve erkekler farklılaştırılmıştır. Kadın, genellikle ev veya aile ile ilişkilendirilirken, erkil toplum içerisinde erkekler yönetici ve savaşçı gibi güçlü rollere bürünmüştür. Sanat eserleri, kültürel, ekonomik ve sosyal anlamda döneminin toplumsal yaşamını tarif edebilmektedir. Günümüze ulaşan arkeolojik eserler değerlendirilirken, farklı bakış açılarına sahip araştırmacılar tarafından ele alındığı, kadın ve erkeğin kimliklerini sorgulanmadan süregelen bir dönemin takip edilmiş olabileceği dikkate alınmalıdır. Çalışmadaki birincil kaynaklar, mühürler, tabletler, mezar stelleri ile kabartmalardan oluşan mimari eserleri kapsamaktadır. İkincil kaynaklar, Perslerin yaşam biçimleri ve ilişkili tarihsel olayların ele alındığı Antik yazarların aktarımlarından oluşan eserlerdir. Yazarlar tarafından ele alınan söz konusu ikincil kaynakların, taraflı bir dille ele alınmış olabileceği unutulmamalıdır.

Asya kıtasının önemli uygarlıklarından biri olan Perslerin dünyasında kadının toplum içerisindeki rolü, bahsettiğimiz birincil ve ikincil kaynaklarla şekillenmektedir. Anavatanları İran olan Perslerin Akhaemenid Hanedanlığı yönetimi Anadolu'da, yaklaşık iki yüz yıl sürmüştür. II. Kyros, Perslerin güçlenmesini ve imparatorluk kurmasını sağlamıştır. Persler, II. Kyros zamanından başlayarak topraklarını genişletme politikası uygulamıştır. Böylece, birçok farklı kültür ve krallıkların bulunduğu bölgeleri egemenliğine almıştır. Çeşitli kültürleri hakimiyet alanlarında barındıran Persler, çok geniş olan sınırlarını 'satraplık' denilen valilik sistemi ile yönetmiştir. Satraplıkları yöneten satraplar, imparatora vergi ödemekle ve gerektiğinde askeri destek temin etmekle yükümlüydüler (Herodotos, *Tarih* III. 89). Ele geçirdikleri topraklarda yaşayan halkların kültürlerine hoşgörülü bir yaklaşım sergilemeleriyle bilinen Persler, hakim oldukları veya gittikleri bölgelerde beğendikleri uygulamaları benimseyerek kendi kültürlerine uyarlamıştır.

Bu yazının esas amacı, kadın tasvirleri ve antik yazarların anlatımlarımdan yola çıkılarak kadının Pers dünyasında yaşamını incelemektir. Bu çalışmada karşılaştırmalara yer verilerek, kadın ve erkek tasvirlerin sayıca ve konu bakımından bize aktardığı bilgiler üzerine odaklanılacaktır.

Arkeolojide çeşitli materyal buluntular ve antik kaynaklar, kadının antik dönemlerde toplumdaki yerini anlamak için kullanılan önemli veriler sayılmaktadır. Bu çalışmada, Perslerle ilişkili kadın tasvirleri ve antik yazarların aktardığı bilgiler kullanılarak bir değerlendirme yapılacaktır. İran'da ele geçen kadın tasvirleri ve Perslerin egemenliği altındaki Anadolu'da ele geçmiş kadın figürlerinin işlendiği Akhaemenid ile bağlantılı eserlerden seçilmiş verilerin değerlendirmesi yapılacaktır. Çok geniş bir coğrafyada, çeşitli ve bol sayıdaki eserlerin tümünü burada değerlendirmek mümkün olmadığından, Perslerin anavatanı İran ve egemenlik alanları içerisinde Anadolu'da bulunan sanat eserlerine yer vermeye çalışılmıştır.

ARKEOLOJİK BULUNTULAR

Bugün İran topraklarında bulunan Persopolis'teki kabartmalar, Perslerin erkek egemen bir toplum yapısının olduğunu düşündürmektedir (Curtis & Tallis 2005, Pls. 20, 30; Dussinberre 2013, Pls. 7, 20). İmparatorluk döneminde inşa edilmiş Apadana kabartmalarında (Fig. 1) yer alan insan figürleri arasında tanımlanabilen kadın figürü yoktur (Dussinberre 2013, 29, 130, 132, 261, Pls. 20, 23). Bu kabartmalar, imparatorun gücünü ve zenginliğini yansıtacak şekilde düzenlenmiştir. Anıtsal merdivenlerde, Perslerin satraplık sisteminin bir parçası olan hediye veya vergi ödemeleriyle ilişkilendirilebilecek değerli eşyaları taşıyan farklı bölgeleri temsil eden erkek figürleri betimlenmiştir. Apadana kabartmaları, tek bir cinsiyet grubundan oluşan figürler ile sınırlıdır. Söz konusu krali nitelikli sanat eseri üzerinde kadın betimlerine yer verilmediği görülmektedir. Bu kabartmaların, ziyaretçilere güç gösterisi yapma amacı içerdiği dikkate alındığında, erkeğin kadına göre güçlü algılandığı anlaşılmaktadır. İran'da krali nitelikli eserlerde, özellikle mimari sanat eserlerinde kadın tasvirlerinin eksik olduğu göze çarpmaktadır (Curtis & Tallis 2005, Pls. 20, 30; Dussinberre 2013, Pls. 7, 20, 43, 44; Schmidt 1953). Perslerin kadına bakış açısının, kadının daha zayıf ve kamusal işlerden dışlanmış olabileceğini akla getirmektedir. Buna karşın kraliyet ailesi mensubu kadınlara ait mühür ve tablet buluntularının varlığı bilinmektedir (Boardman 2001, Pl. 862; Dussinberre 2013, Pls. 86-87; Llewellyn-Jones 2010, Pl. 15.1 e, f). Ayrıca kadın heykelcik ile kabartma üzerindeki tasvirler de bu kapsamda değerlendirilebilmektedir. Persepolis'te ele geçen heykelcik, olasılıkla bir at arabasının parçası olan demir çekirdekli bronzdan yapılmış kadın figürü, başından gövdesine kadar korunmuştur (Curtis & Tallis 2005, 225, Cat. No. 404). Kadın figürünün elleri, göğsünün altında birleştirilmiş pozisyondadır. Bu eser, Perslerin anavatanı İran'da ortaya çıkması açısından önem taşımaktadır. Bu eserlerden diğerinde ise, Yunan dünyasında, Olympia'da ele geçen bir kaide üzerindeki kabartmada imparator Darius olarak tanımlanan bir figür tahtta oturmakta ve karşısında mücadele veren askerler tasvir edilmektedir (Gabelmann 1984, 64, 80-2, Nr. 30, Tafel 10; Goldman 1991, 92, 94, Fig. 17, Louvre, AO 22359). Tam olarak korunamamış kabartmanın en sonunda ise üç kadın figürü seçilebilmektedir. İmparatorluğun farklı bölgelerinde bulunan tasvirler arasında imparator ile kadın figürlerinin bir arada verilmesi açısından bu eser önem taşımaktadır. Kadın figürlerin bu eser üzerinde izleyici olarak yer aldıkları şeklinde yorumlanmıştır (Gabelmann 1984, 64). İmparator ile kadın tasvirlerinin bir arada betimlendiği bu eserin, Perslerin anavatanında tespit edilmemiş olması dikkat çekicidir. Kadınların imparator ile birlikte tasvir edilmesinin anavatanda hoş görülmemesinin sebebini geleneksel sebeplere bağlayabiliriz. Bu durumun dini inançlara bağlı olabileceği, günümüz şartlarında yapılabilecek yorumlar arasında kabul edilmektedir.

Görsel 1: Apadana, kuzey merdivenler (Schmidt 1963, Pl. 53). Mühür ve Tabletler

Kraliyet ailesi mensubu olan kadınlarla ilişkili olarak, Darius'un en sevdiği karısı olarak bilinen, aynı zamanda Kyros'un kızı olan Artystone'nun mührü ile, Irdabama ve Ishtin ile ilişkilendirilen tabletler bulunmaktadır (Broisus 2000, no. 161; Kuhrt 2007, 595-596; Root 2003, 28-30). Bu mühürler, kadınların sosyal statüsünün getirisi olarak kadına verilen imtiyazların varlığını göstermektedir. Yunan dünyasında, erkek kadına göre daha güçlü statüye sahip olmuş, kadının ev işleri ve aile bireylerinin bakımından sorumlu olduğu yansıtılmıştır (Şahin 2013, 15). Yunan kadının kamusal işlerin yönetilmesinde herhangi bir rolü olmadığı kabul edilmektedir.

Darius zamanından günümüze ulaşan belgeler arasında, kızı ve kız kardeşlerinin yolculuklarında güvenli geçiş için imparator tarafından mühürlenmiş belgelerle seyahat ettiklerini gösteren tabletler korunmuştur (Brosius 1996: 84, 87, 90–93; Brosius 2000, no. 168; Kuhrt 2007, 598-600). Pers kraliyet ailesi mensubu olan kadınlarla ilişkilendirilebilecek mühür veya tablet buluntuları, Pers kadınlarının kısıtlı çerçevede bazı yaptırımlara sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Irdabama ile ilişkilendirilen mühürlerin (Fig. 2), gıda taşınma ve depolanması ve bölgelerarası güvenli seyahat için kullanıldığı anlaşılmıştır (Broisos 2000, Fig. 166; Dussinberre 2013, 34; Gertoux 2016, 25). Irdabama, küçük çaplı olmayan bu işleri yürütebilmek için çok sayıda hizmetkar çalıştırmış veya imparatorun görevlendirdiği kişiler tarafından bu işlerin takip edilmiş olabileceği akla gelmektedir.

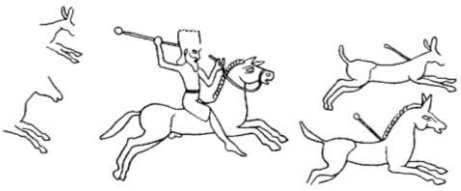

Görsel 2: Irdabama'ya ait silindir mührün çizimi (Kuhrt 2007, fig. 12.5).

Betimleriyle dikkat çekici bir Pers mührü üzerinde, sadece üç kadın figürü yer almaktadır (Broisus 2005, 143, 144, 149, Fig. 13.9). İki kadının başındaki taçlar, kraliyet mensubu olduklarını düşündürmektedir. Koltukta oturan taçlı kadın, karşısındaki diğer kadın figürü kabul ederken gösterilmiştir. Söz konusu taç takan figürler, imparatorun annesi ve karısını temsil ediyor olmalıdır. Bu mühür, Pers sanatında konusu itibarı ve sadece kadınlardan oluşan betimleriyle, nadir bir eser niteliğindedir.

Mezar Stelleri: Farklı coğrafyalarda Perslerle bağlantılı eserler arasında mezar stelleri, kadın tasvirlerinin yer aldığı önemli buluntulardır. İmparatorluğun geniş toprakları, çeşitli kültürleri içerisinde barındırmaktaydı. Perslerin egemenlik kurduğu alanlar arasında Anadolu da yer almaktadır. Persler, yerel halkların gelenek ve görenekleri ile tanışma imkanı bulmuştur. Böylece yerel kültürlerle karşılıklı etkileşimler gerçekleşmiştir. Anadolu'da Pers özellikleri barındıran bir sanat anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu etkileşim, Anadolu-Pers Stili olarak isimlendirilmektedir. Bu stildeki eserler, ölü kültü hakkında bilgi sunarken, Perslerin yaşam tarzlarına ve soyluların günlük yaşamlarına dair bilgiler de vermektedir (Bakır 2003, 9).

Perslerin yönetimindeki Anadolu'da Çavuşköy (Diler 2017, 289, Res. 4) ile Vezirhan (Diler 2017, 291, Res. 5) mezar stelleri, Daskyleion (Bakır 2003, Res. 8; Broisus 2005, Figs. 13.7, 13.8; Goldman 1991, 93, Fig. 22) ve Sardis (Dussinberre 2013, Pl. 86) gibi önemli merkezlerde bulunan steller ve yakın bir zamanda ortaya çıkartılmış Frigya satraplığının bir parçası olan Bozüyük (Erpehlivan 2021, Figs. 4, 11, 13, 14) mezar stelleri üzerindeki kadın tasvirleri, kadının sosyal yaşamdaki rolü üzerine gerçek hayattan yansımalar içermektedir. Sardis ve Perslerle ilişkili başka merkezlerde Akhaemenid egemenliğinin başlamasından itibaren, mezar stelleri üzerine betimlenen, erkeklerin ziyafet sahnesi, diğer bir deyişle kline sahnelerinin görülmeye başlanmış olduğu saptanmıştır (Dussinberre 2013, 163). Bu sahnelerde genellikle mezar sahibi olarak düşünülen erkek figürü kline üzerinde uzanmakta ve ayak ucuna doğru bir kadın figürü oturur durumda sahnelenmektedir. Daskyleion'da ele geçmiş bir mezar steli (Fig. 3) üzerinde kline sahnesi işlenmiştir. Bu stelin üzerindeki yazıtlara göre, soylu bir Frig için yapılmış olduğu düşünülmektedir (Bakır 2003, 9). Kline sahneleri ile birlikte, Akhaemenid mezar stili ikonografisinde yer alan av, savaş ve *ekphora* (cenazenin mezara götürülüşü) sahneleri de işlenmektedir (Polat 1998, 236; 2005, 4). Kline sahnelerinde işlenen kadın figürlerin, mezar sahiplerinin eşi veya anneleri oldukları tahmin edilmektedir. Mezar stellerinin, Anadolu'da yaşayan Pers ailelerini veya yerel yönetici ve elit kesimi temsil ettikleri düşünülmektedir. Daskyleion'da ortaya çıkarılan bir kabartma üzerinde, taç giyen bir kadın tasviri yer almaktadır. Bu eser üzerinde yapılan stilistik değerlendirme sonucunda kadın figürünün, Perslerin kraliyet ailesi veya elit üyeleri ile ilişkilendirilebileceği ortaya konmuştur (Şare-Ağtürk 2014, 55, dipnot 48; Diler 2017). Bozüyük mezar stelleri üzerindeki kline konulu sahnelerde, kadınların aile üyesi olarak işlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Çavuşköy mezar stelinde, kline sahnesinde erkek figür elinde tuttuğu tası, kline üzerinde oturan kadına uzatmamış, daha dolgun olarak betimlenmiş uzaktaki kadına uzatmıştır (Diler 2017, 289, Res. 4). Bu kadın, bir eliyle küçük yaştaki bir çocuğu tutmakta, diğer eliyle ise adamın uzattığı kaseye uzanmaktadır. Steldeki kadın tasvirleri, mezar sahibinin

ailesini simgeliyor olmalıdır. Çavuşköy mezar steline av sahnesi de işlenmiştir. Bu mezar stelleri ile erkekler, av sahneleriyle güçlü gösterilmiş ve kline sahneleriyle aile statüleri yansıtılmıştır. Anadolu-Pers stilindeki kline sahnelerinde, Perslerle ilişkilendirilen cenaze töreni veya ölü yemeği konulu tasvirlerde kadın, ailenin simgesi olarak mezar sahibi veya mezar sahibinin eşi ya da annesi olarak yansıtılmaktadır (Erpehlivan 2021, 59-74, Figs. 4, 11, 13, 14).

Görsel 3: Daskyleion'da ele geçen Manes Steli (Bakır 2003, Res. 8).

YAZILI KAYNAKLAR

Antik yazarların aktardığı bilgilerle birlikte, İran'da Persepolis'te ortaya çıkartılan tabletler ve belgeler, Pers kadınları hakkındaki anakaynakları oluşturmaktadır. Antik tarihçi Herodotos'un *Tarih* isimli eseri, Perslerin gelenek ve göreneklerini, mücadelelerini bizlere aktarmıştır (Herodotos, *Tarih* I. 131-140). Erkek bakış açısıyla yazılmış, ayrıca yazarı Yunan olan bu eser, Perslerin tarihine ışık tutmasından dolayı önemlidir. Herodotos'un aktardığına göre Pers kadınları, doğum yaptıktan sonra, oğullarının, beş yaşını doldurana kadar eğitimlerinden sorumlu tutulmuştur (Herodotos, *Tarih* III. 136). Annelerin, erkek olarak doğurdukları bebeklerinin yetiştirilmelerinden ve eğitiminden sorumlu tutulması, kadına verilen görevlerdir. Erkeklerin, savaştaki yiğitlikleri gibi, sahip oldukları erkek çocuk sayısına göre de değer kazandığı ve hatta kral tarafından ödüllendirildiğinden de bahsedilmektedir. Herodotos'un bu anlatımları, cinsiyetçi bir yaklaşımın varlığına işaret etmektedir. Kız çocuklarının söz konusu olmaması,

ayrıca erkek çocuklarının sayısına göre erkeklere değer biçilmesi, erkek egemen toplumun yapısını tarif etmektedir.

İmparatorun annesi, karısı, kızları, kız kardeşleri ve akrabaları, imparatora en yakın kadınlar olarak kabul edilmektedir. Elitler ve imparatorun metresleri de, imparatora yakın sayılmaktadır. Kadınların çalıştığı işlere göre daha farklı statülerde bulunabilmektedir: asker, iş kadını (dokumacı, altın ustası, gözetmen, bakıcı vd.), hizmetkar ve köle (Broisus 1996, 146-182; Kuhrt 2007, 593-601; Lloyd Llewellyn-Jones 2013, 79). Dini ritüellerde görevli kadınlar, dansçılar, şarkıcılar, gıdaların saklanmasıyla ilgilenen kadınların varlığı da bilinmektedir.

Bazı Yunan kaynaklarında, Pers imparatorunun eşlerinin yemeklerini yedikten sonra yemek masasından gönderildiklerinden söz edilmektedir, bu görüşe ters olarak Elam kaynaklarında ise bu kadınların, imparatorluğun merkezi Persepolis'te, enstitülerinin ve haklarının olduğundan bahsedilmektedir (Wright & Hollman 2021, 1069, 1070). Ayrıca, Dairus zamanında ordu savaşa giderken, ordunun ihtiyaçlarını karşılayan kafileye, kraliçeler (imparatorun annesi ve karısı) öncülük etmekteydi. Bu kafileye dahil olanlar arasında imparatorun çocukları ve çocukların öğretmenleri, yakınlarının ve arkadaşlarının eşleri, hadımlar, cariyeler, hizmetkarlar, ordunun maaşlarını da içeren ve okçular tarafından korunan hazine, hafif birlikler, asker aileleri ve benzeri ordu takipçileri bulunmaktaydı (Kuhrt 2007, 600, No. 34). İmparator orduyu yönetmekle meşgul iken, imparatorun eşi ve annesi de orduyu ayakta tutan, lojistik desteğe liderlik ettiği anlaşılmaktadır.

İmparator Darius I'in en sevdiği eşine altından bir heykel hediye ettiği söylenmektedir (Herodotos, *Tarih* VII. 69). Buna karşın sorumluluklarından dolayı eşini temsil etmesi amacıyla yaptırılmış olabileceği de düşünülebilir. Heykelin değerli metalden yaptırılmış olduğuna dikkat çekilmesi, bu fikri desteklemektedir.

Farklı kaynaklarda, kraliyet mensubu kadınlar, tahtın arkasındaki güç olarak nitenlendirilmekte ve saraydaki sosyal düzen ile baş etmekteydi. Buna örnek olarak Artakserkses II'nin annesi ve Dairus II'nin karısı, Parysatis'in faaliyetleri sayılabilmektedir. Parysatis, imparatorun yerine geçmeye çalışan Artoxares isimli hadımı ve krala karşı ayaklanma çabasında olan Hydarnid sülalesini öldürtmüştür (Kuhrt 2007, 578, 588, 594, 603).

Akhaemenid kraliçesi olarak İmparator Kserkses'in karısı Amestris'ten söz eden Herotodotos, başka bir Pers kraliçe ismine yer vermemiştir (Herodotos, *Tarih* VII. 62, 114). Antik coğrafyacı Strabon ise, imparatorluğun sınırlarında bulunan Paphlagonia Bölgesindeki bir yarımada üzerinde Amastris isminde bir kentin kurulduğundan söz etmektedir (Strabon, XII. 3, 10). Amestris, güçlü kadın anlamını taşımaktadır. İmparator Artakserkses I'in, Kserkses ile Amestris'in oğlu olduğu aktarılmaktadır (Lenfant 2004). Akhaemenid Hanedanlığı'nın kraliçesi Amestris, yeraltında hüküm süren tanrıyı hoşnut etmek amacıyla, iki defa, yedi genç Pers erkeği canlı olarak gömdürdüğünden söz edilmektedir. Herodotos'un aktardıkları doğru ise, Kserkses'in karısı Amestris'in, gelenekler doğrultusunda tanrılara

yaranmak üzere insan öldürtebildiği anlaşılmaktadır. Belki de bu durum Persler tarafından geleneklerle ilişkili olmasından, saygı ile karşılanmıştır. Herotodos, Amestris'in kocası Kserkses'e bir manto ördüğünü ve gelişen olaylar neticesinde bu mantonun Kserkses'in sevgilisinin olduğunu anlatmaktadır (Herodotos, *Tarih* IX. 109 ve 110). Ametris'in işlediği mantonun göz kamaştırıcı renklerde olması, Kserkses'in metresinin de dikkatini çekmiş, kadınlar arasındaki rekabette bu manto rol oynamıştır. Herodotos'un anlatımına göre, metresin planladığı gibi gitmeyen bu olay sonucunda Amestris, Kserkses için işlediği mantonun başka bir kadın tarafından kullanıldığını anlamış, ve bu durum üzerine Kserkses'in koruma askerlerini, metresi yakalamaları için yollamıştır. Kadının göğüsleri, dudağı ile burnu, kulakları ve dili kesilerek perişan ve tanınmaz duruma getirilmiştir (Herodotos, *Tarih* IX. 112).

Yunanlar, Pers saraylarında aşırı lüksün getirdiği etik anlayış yoksunluğuna ve güçlü kadınların saraydaki faaliyetlerine dikkat çekilerek, Pers yöneticilerinin zayıf olduğu sonucunu çıkarmışlardır (Ksenophon, *Kyro Paedia* V.2). Bu durum, Pers dünyasında kadının sosyal konumunun, Yunan dünyasına göre daha iyi olduğunu bize göstermektedir.

Sarayda yaşayan kadınların tamamının gücü yoktu. Kyros'un cariyelerinden birinin saraya gelen bir adamın yakışıklı olduğunu söylemesi üzerine, hadım edildiği, ancak bu durumun adamın cariyelerden birine yan gözle bakması sonucu gerçekleştiği şeklinde yansıtıldığı belirtilmektedir(Ksenophon, *Kyro Paedia* V.2). Bu anlatıma göre, cariyeler veya metresler, saray içerisinde diğer erkekleri beğenme veya arzulama hissinde olmasın diye, erkek hizmetkarlar hadım edilerek işletilmiştir. Pers kraliyet erkeklerinin bu şekilde katı uygulamaları olduğunu belirten Plutarch, kadınlarını gizlediklerini, örttüklerini ve dışarıya çıktıklarında kabinli araçlarla dolaştıklarından söz etmektedir (Plutarch, *Themistocles* 26.4). Bu anlatımlarla, kadınların yabancılarla karşılaşmaması amaçlandığı açıkça görülmektedir.

Statüsü düşük kadınlar için, Pers egemenliği, zorluklarla dolu olabiliyordu. Örneğin, imparatorluğun kadınları, savaş ganimeti veya vergi ödemesi olarak kabul ettiğinden söz edilmektedir (Herodotos, *Tarih* I. 135). Yunanların anavatanı Atina'da sosyal statüsü düşük veya yüksek fark etmeden kadınların yabancılar ile konuşması namus konusu olmakta ve namuslu bir kadının evinde olması gerektiğine ilişkin söylemler bulunmaktaydı (Şahin 2013, 15). Pers saraylarında, cariye olarak kabul edilen kadınlar ve eğlence amaçlı kullanılan kadınlar bulunmaktaydı. Kadınların saray içerisinde göz önünde olmaları engellenmekteydi. Bu durum, kadınların cinsellik simgesi olarak görüldüğünü ve olası teşvikleri engelleme çabasında olunduğunu düşünmemize neden olmaktadır.

Pers dünyasında, kadınların savaşçı becerileri ile de yansıtıldığı bazı örnekler mevcuttur. Savaşçı olarak gruplandırılan kadınlar arasında okçuluk ve mızrakta başarılı olan Roxane örnek gösterilebilir (Kuhrt 2007, 600). Bu durumun aksine savaşçı kadın tanrıça Athena'nın koruduğu varsayılan Atina'da, Ksenophon'un anlatımına göre, Yunan kadınların doğurganlığı ile ön planda olduğundan bahsedilmektedir. Kadınların savaşacak kadar cesur ve kuvvetli olmadığı vurgulanmıştır. Dışarıdaki

işlerin ve savaşların erkekler tarafından yapılması gerektiği aktarılmıştır. Bu işlerin, eril işi olarak nitelendirilmesi, kadının farklılaştırıldığını göstermektedir (Şahin 2013, 15).

Pers dünyasında kadınlar yönetici pozisyonlarda bulunabilmektedir. Anadolu'da MÖ I. binyılda kadın için en yüksek yönetici kimliği, kraliçe, satrap (Vali) ve alt-satrap (Kaymakam), olarak karşımıza çıkmaktadır (Şahin 2013, 212). Pers hakimiyeti döneminde Mania, Artemisia I ve Artemisia II gibi kadın yöneticiler görev yapmıştır. Artemisia I, Herodotos'un anlatımına göre, kocasının ölümü üzerine Karia Bölgesi'nin yerel yöneticisi olmuştur (Herodotos, *Tarih* VII. 99). Herodotos Artemisia'dan şu şekilde bahsetmektedir: "*...onun bir kadın olduğu halde Yunanistan seferine katılmış olmasını hayranlıkla karşılıyorum; kocası ölmüştü; oğlu küçüktü... girişken ruhu, erkekçe korkusuzluğu... bütün müttefikler içinde krala en iyi fikirler veren oydu.*" (Herodotos, *Tarih* VII. 99) Bahsedilen sefer sırasında imparator Kserkses, Artemisia'nın başarısı üzerine, Herodotos'un aktardığına göre şöyle demektedir (Herodotos, *Tarih* VIII. 87-88): "*Bugün erkekler kadın gibi, kadınlar da erkek gibi davrandılar*" Karia'lı Artemisia'nın, Pers dünyasında yöneticilik yapmış olması, Perslerin egemenlikleri altındaki topraklarda yönetimle ilişkili farklı uygulamaları, anlayışla karşılandığının kanıtıdır.

Pers kadınlarının, kraliyet akrabalık ilişkilerine yönelik ünvan kazandığı dikkate alındığında, en yüksek yönetici rolünün kraliçe olduğu ancak yönetimin kralda olduğu vurgulanmaktadır. Herodotos'un yazdığına göre, erkekler kadınlardan daha güçlüdür. Kadınlar ise güçlü olduğunda erkek gibi davrandığı söylenmiştir. Yunan yazar, erkek oluşundan kaynaklı ve kendi yaşadığı toplum yapısının bakış açısıyla, kadınların başarılı ve güçlü olduğu durumların nadir rastlanılan bir olay olarak yansıtmıştır.

TARTIŞMA

Perslerin sanata yansıyan toplumsal yapısı incelenirken, erkek tasvirlerinin sayıca çokluğu ve imparatorluğun zenginliği ve gücünün ön planda olduğu görülmektedir. Persepolis'teki kabartmalar, krali nitelikli olduklarından inparatorluğun merkezine gelen ziyaretçileri için önemli mesajlar içermektedir. Kabartmalar üzerinde kadın figürlerine rastlanılmaması, krali işlerde kadının konumunun olmadığı imajı verilmeye çalışılmıştır. Perslerin kraliyet mensuplarına veya üst sınıfta bulunan diğer kadınlara belirli sorumluluklar verilmişse de, bu durum sanat eserlerinde görülememektedir.

Pers kadınlara ilişkin eldeki veriler, kadınların bir gününün nasıl geçtiğine dair pek fikir sunmamaktadır. Herodotos, Perslerin geleneklerinden, annelerin erkek çocuklarını beş yaşına kadar yetiştirmekle yükümlü olduğundan bahsederken, kız çocuklarının eğitimine neden değinilmemiştir? Burada yazarın erkek veya Yunan oluşundan kaynaklı görüşü mü erkek çocuğu ön plana çıkarmıştır, yoksa gerçekten erkek çocuklarının eğitiminin değeri kızlarınkine oranla yüksek miydi, bilmiyoruz. Belki de Perslerin sosyal yapısında kadına biçilen yaşam biçimi içerisinde, annelik rolü Yunanlardaki gibi ön plandaydı. Herodotos, Pers ve Yunan mücadeleleri ile ilgili anlatımında, kadından bahsederken erkeklerin daha

güçlü olduğunu yansıtmıştır. Pers İmparatoru Kserkses'in konuşmasının, belki de Herodotos'un yorumu ile *"Bugün erkekler kadın gibi, kadınlar da erkek gibi davrandılar"* şekline dönüşmüş olması olasıdır. İkincil kaynak kapsamında olan Herodotos'un eserinde anlatılanların tamamen doğru olarak kabul edilmesi yerine, sorgulanması gerekmektedir. Bu noktada, tarihsel anlatımlarla arkeolojik buluntuların birbirini destekleyici olup olmadığı sorgulanmalıdır. Herodotos'un yazısında 'kadınlar' diye söz edilirken, çoğul bir tanımlama yapıldığından, kadın askerlerin varlığına işaret edilmektedir.

Yunan kaynaklarına göre Pers İmparatorunun eşlerinin aslında yemek masasında yemeğini yedikten sonra oturmasının uygun olmadığı hangi sebeplerden dolayı aktarılmıştır? Oysa farklı kaynaklarda Pers imparatoru, güçlü kadınlar yanında zayıf gösterilirmektedir. İran'da kraliyet aile mensuplarına ait mühürler ve tabletlerin varlığı, krala yakın olan kadınlara belirli işlerin verildiğini göstermektedir. Akla gelen diğer soru ise, kraliyet mensubu olan imparator eşlerinin enstitüleri varsaydı neden sanata veya saray yapılarında tasvirlere yansımadı? Anavatandaki maddi kanıtların azlığı ve sanat eserleri üzerinde yok denecek kadar az kadın tasvirlerinin oluşu, Perslerin kadınları geri planda tuttuğunu ve ancak sosyal statüsü yüksek olan kişilerin haklarının ve yaptırım gücünün olduğunu akla getirmektedir. Pers egemenliğinin İran dışında bulunan satraplık merkezlerinde ise, sanat eserleri üzerinde, özellikle mezar stellerinde kadın tasvirlerine rastlamaktayız. Bu zıtlık, Perslerin aslında kadına yönelik kısıtlayıcı bir tutumunun olmadığını da düşündürmektedir. Buna örnek olarak, Artemisia I gibi, Mania ve Artemisia II gibi yönetimde güçlü kadın isimlerini sayabiliriz (Şahin 2013, 214-218). Satraplık bölgelerinde, yönetici konumunda kadınların olması, İran'da da olabileceğini akla getirmektedir. Buna rağmen, anavatanda yönetici durumda kadınların olmadığını düşündüren kraliyet kabartmaları bulunmaktadır. Satraplık bölgelerinde en üst düzeyde yöneticilik yapan kadınlara rastlanılması, Perslerin başka halkların kültürlerine uyguladığı hoşgörü politikası ile de ilişkilendirilebilir.

SONUÇ YERİNE

Pers İmparatorluğunun egemenlik kurduğu topraklarda arkeolojik buluntulardan ve antik kaynaklardan yararlanılarak, söz konusun iki yüz yıllık süreçteki kadına dair izler arasında seçkin bazı eserler yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalarda ele alınan eserler, kraliyete yakın Pers kadınlarının, bazı önemli konumlarda görev aldıklarını göstermektedir. Genel olarak Pers dünyasında, erkeklerin ne yaptığına ve politik görünümüne yoğunlaşıldığı anlaşılmıştır. Sanatsal yönden cinsiyet ayrımı yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Buna karşın, belki de henüz ortaya çıkarılmamış kadın tasvirlerinin varolabileceği unutulmamalıdır. Yunan dünyasındaki kadınlara göre Perslerde, kadınların daha etkin bir konumunun olduğu görülmüştür. İzlenilen hoşgörü politikasından kaynaklı, farklı bölgelerdeki yeni uygulamaların Persler tarafın kabul edildiği ve benimsendiği anlaşılmaktadır. Persler, Anadolu'daki yerli halk ile karşılıklı etkileşime girmiş (Örnekler için bknz. Llewellyn-Jones, L. 2010, 165-176), Anadolu-Pers stilinde mezar stelleri üretilmiştir. Perslerle doğrudan ilişkili mezar stellerindeki (Bakır

2003, 9, Res. 8; Dussinberre 2013, Pl. 86; Goldman 1991, 93, Fig. 22) kadın figürlerinin aile ile bağlantılı tasvirler olduklarına işaret etmektedir. Perslerin İran'daki sanat eserleri üzerinde kadın tasvirlerine yer vermemesi, imparatorun gücünü yansıtması açısından, erkek figürlerine yüklenilen anlam bilinçli bir şekilde yapılmış olmalıdır. Bu durum kadının kral ile eşit olmadığını yansıtsa da, yazılı verilerle kraliyet mensubu kadınlara imtiyazlar sağlandığı göz ardı edilmemelidir. Farklı statülerdeki kadınların annelik haricindeki görevleri ve gündelik hayatlarını nasıl geçirdiklerinin, ve Kraliyet kadınlarının mühür kullanımı, ordu lojistik ve saray içerisindeki görevlerinin daha iyi anlaşılması için daha fazla veriye ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKLAR

Bakır, T. (2003). Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı. Anatolia, 25, 1-26.

Boardman, J. (2000). Persia and the West, An Archaeological Investigation of Achaemenid Art. London.

Boardman, J. (2001). Greek Gems and Finger Rings: Early Bronze to Late Classical. London.

Brosius, M. (1996). Women in Ancient Persia (559-531 BC),Oxford Classical Monographs). Oxford.

Brosius, M. (2000). The Persian Empire from Cyrus II to Artaxerxes I. Cambridge.

Curtis, J., & Simpson, S. J. (2010). The World of Achaemenid Persia: History, art and society in Iran and the ancient Near East ; proceedings of a conference at the British Museum 29th September - 1st October 2005. London; New York.

Curtis, J., & Tallis, N. (2005). Forgotten Empire: The World of Ancient Persia. Berkeley.

Diler, A. (2017). Anadolu-Pers Dönemi Sanatında İkonogragi: Gelenek, Gerçeklik ve Paradoks. K. İren, Ç. Karagöz, & Ö. Kasar (Dü) içinde, Persler. Anadolu'da Kudret ve Görkem. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yapımcılık.

Dussinberre, E. M. (2013). Empire, Authority, and Autonomy in Achaemenid Anatolia. Cambridge.

Dussinberre, E. R. (2010). Anatolian Crossroads: Achaemenid Seals fromSardis and Gordion. London.

Erpehlivan, H. (2021). Anatolian-Persian grave stelae from Bozüyük in Phrygia: a contribution to understanding Persian presence and organisation in the region. Anatolian Studies, 71, 1-16.

Gabelmann, M. (1984). Antike Audienz- und Tribunalszenen. Darmstadt.

Goldman, B. (1991). Women’s Robes: The Achaemenid Era. Bulletin of the Asia Institute, 5.

Herodotos. Tarih. (M. Ökmen, Çev.) İstanbul (2012).

Lenfant, D. (2004). Ctésias de Cnide Paris. Les Belles Lettres, pp. 123-134.

Llewellyn-Jones, L. (2010). The Big and Beautiful Women of Asia: Picturing Female Sexuality in Greco-Persian Seals. In J. Curtis, & S. J. Simpson (Eds.), The World of Acaemenid Persia (pp. 165-176).

Nylander, C. (1970). Ionians in Pasargadae. Uppsala.

Plutarch. Themistocles. Retrieved from Http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0007.tlg010.perseus-eng1:26.4

Polat, G. (1998). Anadolu Akhaemenid Dönemi Plastik Eserleri. Doktora tezi, Ege Universitesi.

Polat, G. (2005). Bir Akhaemenid Dönemi Ölü Kültü Geleneği: Tümülüs Önünde Steller ve Seremoni Alanları. OLBA, XI, 1-24.

Root, M. C. (2003). The lioness of Elam: politics and dynastic fecundity at Persepolis. In W. Henkelman, & A. Kuhrt (Eds.), A Persian Perspective: Essays in memory of Heleen Sancisi-Weerdenburg (pp. 9-32). Leiden.

Şahin, N. (2013). Antik Dönemde Anadolu'da Kadın. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Şare-Ağtürk, T. (2014). Headdress fashions and their social significance in ancient western Anatolia: the seventh through fourth centuries BCE. Anatolia/Anadolu, 40, 45-85.

Schmidt, E. F. (1963). Persepolis I: Structure, Persepolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions. Oriental Institute Publications.

Strabon. (2012). Geographika (Çev. A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. (A. Pekman, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Wright, J. L., & Hollman, M. E. (2021). Banquet and Gift Exchange. In B. Jacobs, & R. Rollinger (Eds.), A Companion to the Achaemenid Persian Empire (Vol. 2, pp. 1065-1074). John Wiley & Sons.

ONE OF THE FORGOTTEN PIONEERS OF THE OTTOMAN WOMEN'S MOVEMENT: NEZİHE MUHİTTİN

Simge Uygur, Painter & MA Student
Gender Studies, Faculty of Business and Economics, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus
uygursimge@gmail.com

Süheyla Üçışık Erbilen, Assoc. Prof. Dr.
Turkish and Social Sciences Education, Faculty of Education, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus
suheyla.ucisik@emu.edu.tr

ABSTRACT

Gaining the citizenship rights of women in Turkey, obtaining the right to vote and be elected, before many Western countries, has been achieved thanks to the struggle of modern and educated women who lived during the establishment of the Republic. The foundations of these gains started with the influence of educated women during the Ottoman Empire - Tanzimat Period and the gains continued with the accelerated feminism movement in the freedom environment of the Ottoman period.

One of the unknown pioneers of the feminist movement of the period is Nezihe Muhittin. Muhittin, in the 20th century's Ottoman Empire, struggled for women's participation in social life in and for women's political rights after the proclamation of the Republic. At the same time, she is a strong female figure, an Ottoman-Turkish intellectual with a journalist, writer, activist identity who pioneered women's movements and political formations. In the social and political change environment experienced with the foundation of the Republic, seeing how the gender hierarchy was constructed with the example of Nezihe Muhittin, let us to understand the struggle of women for their citizenship rights. In the founding period of the Republic, within the framework of political ideologies, discourses towards women and the image of women were limited by men. This point also explains the negative reactions to Nezihe Muhittin's struggle for women's rights. Nezihe Muhittin, as an Ottoman Turkish woman, involved in many political activities and pioneered the establishment of charity associations. Muhittin also has nearly twenty novels and nearly three hundred short stories. She also pioneered the publication of the journal "Kadın Yolu / Woman's Way". Despite her sophisticated and struggling character, unfortunately, her existence was ignored until the 1990s.

In this study, the feminist struggle which started in the Ottoman period, continued during the War of Independence and lasted until the establishment of the Republic will be examined. In this context, under the political and social light of the period, the study aims to make Gender readings with Nezihe Muhittin, one of the pioneers of the Ottoman women's movement, which official history does not want to see.

Keywords: Nezihe Muhittin, Ottoman-Turkish Feminism, Woman Image, Women's Struggles, Turkish Women's Rights.

RESMİ TARİHİN GÖRMEZDEN GELDİĞİ, OSMANLI KADIN HAREKETİNİN UNUTTURULAN ÖNCÜLERİNDEN: NEZİHE MUHİDDİN

Simge Uygur[1], Ressam & Yüksek Lisans Öğrencisi
Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Programı, İşletme ve Ekonomi Fakültesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs.
uygursimge@gmail.com

Süheyla Üçışık Erbilen, Doç. Dr., Öğretim Görevlisi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Eğitim Fakültesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs.
suheyla.ucisik@emu.edu.tr

ÖZET

Türkiye'de kadınların vatandaşlık haklarının kazanılması, seçme ve seçilme haklarının elde edilmesi birçok Batı ülkesinden önce Cumhuriyet'in kurulduğu dönemlerde yaşamış modern ve eğitimli kadınların mücadelesi sayesinde sağlanmıştır. Bu kazanımların temelleri Osmanlı İmparatorluğu - Tanzimat Dönemi'nde, eğitimli kadınların etkisi ile başlamış ve kazanımlar II. Meşrutiyet döneminin özgürlük ortamında hızlanmış, feminizm hareketi ile devam etmiştir.

Dönemin feminist hareketinin pek bilinmeyen öncülerinden biri de Nezihe Muhiddin'dir. Nezihe Muhiddin, 20'inci yüz yıl Osmanlı devletinde kadının toplum yaşamına dahil edilmesi ve Cumhuriyet'in ilanından sonra kadınların siyasal haklarının elde edilmesi için mücadele etmiştir. Aynı zamanda kadın hareketlerine ve siyasi oluşumlara öncülük etmiş gazeteci, yazar, aktivist kimliğe sahip Osmanlı - Türk aydını, güçlü bir kadın figürdür. Cumhuriyet'in kuruluşu ile yaşanan toplumsal ve siyasi değişim ortamında Toplumsal Cinsiyet hiyerarşisinin nasıl yapılandırıldığını Nezihe Muhiddin örneği ile görmek, kadınların vatandaşlık hakları için vermiş oldukları mücadeleyi anlamamızı sağlar. Cumhuriyet'in kuruluş döneminde, siyasi ideolojiler çerçevesinde kadınlara yönelik söylemler ve kadın imgesi erkekler tarafından sınırlandırılmıştır. Bu durum, Nezihe Muhiddin'in kadın hakları için verdiği mücadeleye karşı oluşan olumsuz tepkileri de açıklamaktadır. Nezihe Muhiddin, bir Osmanlı Türk kadını olarak birçok siyasi faaliyette bulunmuş ve yardım derneklerinin kurulmasına öncülük etmiştir. Muhiddin ayrıca yirmiye yakın romana ve üç yüze yakın öyküye sahiptir. 'Kadın Yolu' isimli derginin yayımlanmasına da öncülük etmiştir. Çok yönlü, mücadeleci karakterine rağmen ne yazık ki 1990'lı yıllara kadar varlığı göz ardı edilmiştir.

Bu çalışmada Osmanlı döneminde başlayan, Kurtuluş savaşı döneminde devam eden ve ardından Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar geçen süre içindeki feminist mücadele irdelenecektir. Bu bağlamda, dönemin siyasi ve sosyal ışığı altında çalışmada, resmi tarihin görmek istemediği Osmanlı kadın hareketinin öncülerinden Nezihe Muhiddin ile Toplumsal Cinsiyet okumaları yapılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nezihe Muhiddin, Feminizm, Kadın Hakları, Kadınlar Birliği, Kadınlar Halk Fırkası

---

[1] Sorumlu yazar: Simge Uygur, uygursimge@gmail.com

GİRİŞ

Nezihe Muhiddin, 1889 yılında İstanbul'da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Nezihe Muhiddin, 20'inci yüz yıl Osmanlı Devleti'nde kadının toplum yaşamına dahil edilmesi ve Cumhuriyet'in ilanından sonra kadınların siyasal haklarının kazanılması ve tanınması için mücadele etmiş, kadın hareketlerine ve siyasi oluşumlara öncülük etmiş gazeteci, yazar, aktivist kimliğe sahip olan Osmanlı – Türk düşünürü, güçlü bir kadın karakterdir. Zihnioğlu (2022), Nezihe Muhiddin'in yaşadığı dönemin zorlukları içerisinde sahip olduğu öncü ve donanımlı kişilik yapısını şu şekilde anlatmaktadır:

> *"Nezihe Muhiddin, Türkiye'nin ve dünyanın yaşadığı, eski toplumdan yeni topluma geçişin büyük alt üst oluşları, dünya savaşları, imparatorlukların yıkılışı ve inkılaplar dönemlerinin tanığı, bir kadın hakları aktivisti ve ünlü bir edibe olarak, yaşadığı yarım asıra yüzlerce makale, öykü, yazı, mensure [nesir şiir], tiyatro, operet, roman, novella [kısa roman], fantezi, çeviri, anlatı, mektup, hitabet, basın açıklaması sığdırmıştı."*

Avcı (2016)'ya göre: Yaşadığı dönemde öne çıkmış önemli bir figür olan Nezihe Muhiddin azimli, güçlü ve öngörülü, bağımsız düşünce yapısıyla Türkiye coğrafyasında feminist ilkelere bağlı yaşamış öncü bir figür olmuştur. Feminist yazının öncülerinden Virginia Woolf tarafından 1928 yılında kaleme alınmış olan "Kendine ait bir oda" isimli kitapta, kadınlara; ekonomik özgürlüklerini kazanmaları ve ardından da kendilerine ait bir oda ya sahip olmalarını ve mutlaka yazmaları yönünde seslenmektedir. Ve hatta 'erkekler ne düşünürse düşünsün mutlaka yazın' diye de eklemektedir. Nezihe Muhiddin, Virginia Woolf'un kadınların özgürleşebilmesine yönelik düşüncelerinden çok önce çalışma hayatına aktif olarak katılmış ve ekonomik özgürlüğünü kazanmıştır (URL01). Yaşadığı dönemde güçlü bir 'kadın bakış açısı' vizyonuna sahip olması kadının sosyal yaşam içinde aktif konumuna verdiği değer ve önemi göstermektedir.

Çalışmada derin bir literatür taraması yapılmıştır. Literatür çalışmasına bağlı olarak Nezihe Muhiddin'in yaşamı ve vermiş olduğu mücadele üzerinden dönem okuması yapılarak çıkarımlar ve yorumlamalar yapılmıştır. Bu literatür taraması ışığında geliştirilen araştırma, toplumsal cinsiyetlendirilmiş ataerkil yapı karşısında kadının kamusal ve özel alanda uğradığı ayrımcılığa karşı verdiği toplumsal ve siyasal varoluş mücadelesinin görünür kılınması adına önem taşımaktadır.

NEZİHE MUHİDDİN'İN KİMDİR? YETİŞTİĞİ ORTAM VE KİŞİLİĞİ

Nezihe Muhiddin, kadın hareketleri Osmanlı feminizminin tartışmalarının anlaşılmasında kilit isimlerden bir tanesi olmuştur. Bununla birlikte birçok kaynaktan aktarıldığına göre Nezihe Muhiddin baş eğmeyen bir kişilik yapısına sahipti. Bundan dolayı toplumdan dışlanmış, susturulmuş, aşağılanmış, sessizleştirilmiş ve onu tarih kitaplarından silmişlerdir. Eskin (2016), bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

> *Nezihe Muhiddin, Türk kadınlarının siyasi haklarını elde etme mücadelesinde büyük gayretleri bulunan, kendisine hâkim idrak tarafından biçilen rolle yetinmeyen, kendi rolüne kendisi karar vermek isteyen bir isim olarak devrin iktidarıyla ters düşmüş, bu sebeple gözden düşürülmüş, bilinçli bir şekilde unutturulmuş eylemci bir kişiliktir. Hatta onun bu girişimleri yalnızca erkek siyaset adamlarınca değil, iktidarın biçtiğiyle yetinen kadınlarca da hasıraltı edilmiştir. Bu noktada, kategorik ve şahıs bazlı düşünmemenin gereği tekrar ortaya çıkar. Daha genel bir projeksiyondan bakıldığında asıl meselenin Nezihe Muhiddin'in siyasal haklar karşısındaki tutumu değil, oluşturulması arzu edilen kadın kimliği ile uyum göstermeyişi olduğu dikkati çekmektedir. Nezihe Muhiddin'in Cumhuriyet'in anası yahut kız çocuğu olmak gibi bir arzusu yoktur; söz söylenen değil, söz söyleyen tarafta olmak ister. Elbette bunu yalnızca kendisi için değil, tüm kadınlar için öngörür ve bu durum onun ilerlenecek yolda "engel" oluşturma potansiyelini açık ettiği için kendisi tüm varlığıyla yok sayılır (s. 328 – 329).*

Nezihe Muhiddin ailesinin ona sunmuş olduğu son derece özgür yaşam biçimiyle bağımsız düşünen ve hareket eden çok iyi bir yazar ve hatip olmuştur. Osmanlı Devlet'inde meşrutiyet ve özgürlük mücadelesinin yoğunlaştığı bir ortamda yetişen Nezihe Muhiddin'in aile ortamının onun gelişimindeki etkisini Kardaş (2015) şu şekilde ifade eder: Nezihe Muhiddin evde gördüğü özel öğrenim ile Fransızca, Farsça, Arapça ve Almanca dillerini öğrenmiştir. Ülkenin siyasi ve sosyal konuları yanında kadınlık durumuna yönelik ilgisi, evlerinde çocukluğundan beri birlikte yaşadığı dayısının kızı Nakiye hanım ve annesi ile edebiyat ve toplumsal sorunlar üzerine yapmış oldukları tartışmalar ile şekillenmiş ve bu tartışmalar onun düşüncelerinin, eylemlerinin oluşumuna büyük katkı sağlamıştır (Baykan ve Basket, 1999).

Görsel 1: Öncü bir 'feminist': Nezihe Muhiddin (1889-1958) URL.02.

Nezihe Muhiddin'in yabancı dildeki becerisi Avrupa'daki kadın haklarını savunan örgüt ve kişilerle iletişime geçmesine yardımcı olan bir unsur olmuştur. Saçı (2020)'nın belirttiğine göre Nezihe Muhiddin Türkiye Cumhuriyeti daha kurulmadan önce çalışmalarının konularını oluşturan kadın sorunlarını ele aldığı 20 kitap, 300 oyun ve öykü kaleme almıştır. Ayrıca birçok dergi ve gazetelerde yazdığı sınırsız sayıda makalesi bulunmaktadır. Romanlarında kadınların sorunlarına ve evliliklerde erkeklerin tutumlarını eleştirmiştir. İlk romanı 1911 yılında yayımlanan "Şebâb-ı Tebah" (Kaybolan Gençlik)'dir. Bunun yanında Goethe ve Edgar Allen Poe'nun eserlerinin çevirilerini yapmıştır.

Kuzeni Nakiye Hanım aynı zamanda Hanımlara Mahsus Gazete'nin yazarlarından biriydi. Yetiştiği ortamda Kıbrıslızade Azize Hanımlar ve onun kardeşleri dayızadem dediği Nakiye hanım, onun yetişmesinde oldukça etkili olmuşlardır. Çocukluk ve gençlik yıllarında Fatma Aliye'nin aile ile yakınlığından dolayı, oluşan kadınlık hareketleri ile alakalı çevrenin ve ekibin içinde yetişmiştir ve kadınlıkla ilgili toplumsal sorunlar karşı doğal olarak bir hassasiyet geliştirmiştir. Fatma Aliye hanımın öncülük ettiği 1860'larda başlayan 1868'de kadın yazınına dönüşen ve 1895'de Kadınlara Mahsus Gazete ile devam eden o zaman kendilerine 'Hareketi Nisvan' diyen bir Osmanlı kadın hareketinden bahsetmek mümkündür. Nezihe Muhiddin Osmanlı kadın hareketi oluşumunun içinde yetişmiştir.

Görsel 2: Osmanlı'da ilk feminist örgüt sayılabilecek nitelikteki örgütün adı "Teali-i Nisvan Cemiyeti" yani "Kadınların Durumunu Yükseltme Derneği"ydi URL.03.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk kadınının seçme ve seçilme hakkını kazanması Atatürk'ün açtığı ufukla mücadele eden eğitimli ve modern kadınların mücadelesi sayesinde gerçekleşmiştir. Nezihe Muhiddin de çok yönlülüğü ve entelektüel kapasitesi ile bu mücadelenin en önemli isimlerinden birisi olmuştur. Oğur (2011)'un ifade ettiğine göre varlıklı bir ailede yetişen Nezihe Muhiddin, 1909'da Kız İdadi Mektebi'nde fen dersi öğretmenliği, İttihat ve Terakki Kız Sanayii Mektebi, Selçuk Hatun Sultanisi'nde müdürlük yapmıştır. Yöneticilik ve öğretmenlik görevin yaptığı okullardaki müfredat programını Avrupa okullarındaki eğitim ve müfredat programlarından faydalanarak oluşturmuştur (Baykan ve Basket, 1999). Aynı yıllarda Sabah ve İkdam gazetelerinde psikoloji ve pedagoji alanında yazdığı makalelerle yayın hayatına katıldı. Eğitimcilik ve yöneticilik çalışmalarından sonra sosyal alanda oldukça aktif olan Nezihe Muhiddin birçok yardım derneğinin kurulmasına öncülük etmiş ve bu alanda önemli çalışmalar yapmıştır (Metintaş, 2018).

Muhiddin'in kuruluşuna öncülük ettiği dernekler şunlardır: **Cemiyeti İmdadiye,** (Rumeli bölgesinde savaşan askerlerin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayan bir cemiyet), (Çankaya, 2003). **Teal-i Nisvan Cemiyeti,** (Kadınların Yükselmesi), (Tunaya, 1998). **Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Şubesi,** (Türk donanmasına gelir sağlamak), (Kaplan, 1998). **Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti** (Osmanlı Kadın Haklarını Savunma Cemiyeti) Nezihe Muhiddin'in döneminin Türk – Osmanlı kadını ile ilgili önemli bir kaynak niteliği taşıyan 'Kadınlar Dünyası' dergisinin çıkarılmasında da büyük katkısı olmuştur (Çakır, 1991).

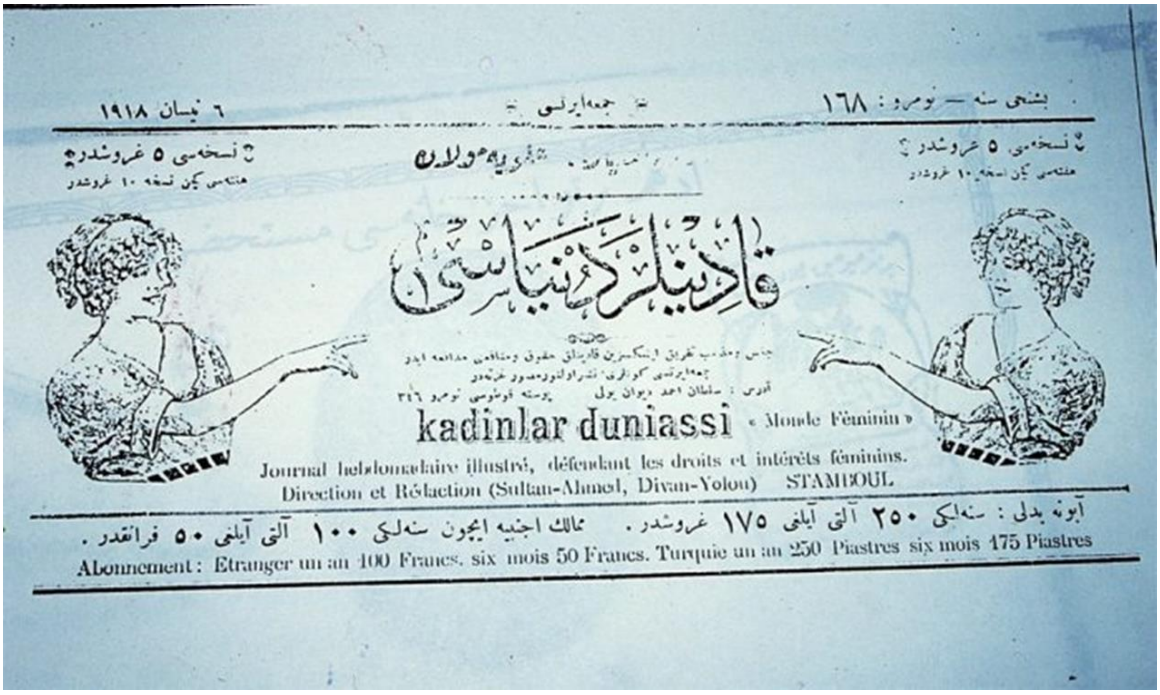

Görsel 3: 'Kadınlar Dünyası', dönemin feminist söylemini anlama açısından önemli bir yere sahiptir (Karakuş, 2022). URL.04.

Kurtuluş savaşının ardından Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında Nezihe Muhiddin kadınların siyasi, hukuki ve toplumsal açıdan erkeklerle eşit olacağı bir düzenin mümkün olabileceğini düşünmekteydi. Kurtuluş savaşında kadınlar millet için mücadelede cephede ön sıralarda yer almışlardır ve savaşın kazanılmasında etkin bir rol oynamışlardır. 1923 yılında savaşın ardından henüz daha Mustafa Kemal tarafından halk fırkası kurulmamışken, Nezihe Muhiddin, aydın kadınları ortak bir çatı altında toplayacak olan kadın örgütünü kurma çalışmalarına başlamıştır. Nezihe Muhiddin önderliğinde toplanan 'Kadınlar Şura'sı siyasi örgütlenme kararı alarak 'Kadınlar Halk Fırkası'nı kurmuşlar ve böylece Türk kadını kendi siyasi partisini oluşturmuştur. (Toprak, 1988).

Zihinoğlu (2003)'ün de belirttiği gibi,

"Kurucusu Nezihe Muhiddin'in yaptığı tanıma göre kadınlar Halk Fırkası, kadınların siyasi, ekonomik ve toplumsal haklarını elde etmesi için çalışmak, Cumhuriyet rejiminin gölgesinde meclis kürsüsünde bu hakları savunmak, kadınların toplum içindeki statüsünü yükseltmek için çalışan, siyasi bir cemiyettir"(s.132).

29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'in kurulması kadınlar için oldukça etkileyici bir dönem olmuştur. Bu dönemde beklentileri çok fazla olmasına rağmen büyük bir bölümünü elde edememişlerdir. Toplumsal ve siyasi çalkantıların yaşandığı dönemde kadın mücadelesi adı altında örgütlenmeler var olan otoriteyi ve erkekleri tedirgin etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisinin kurucuları o dönemde bölünmelere yol açacak örgütlenmelerden korkmuşlardır.

KADINLAR BİRLİĞİ'NİN KURULUŞU

Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşunun yasal olarak onaylanmasını beklerken partili kadınlar o sıralarda hazırlanan 'medeni kanun' ile ilgili evlilik, boşanma ve miras konularının kadın haklarına uygun bir biçimde düzenlenmesine yoğunlaşmışlardı (Tansel, 2018).

17 Haziran 1923'de İçişleri Bakanlığına gönderilen Kadınlar Halk Fırkası kuruluş dilekçesine bir yıl sonra Şubat 1924'de olumsuz yanıt gelmiştir. Gerekçe olarak da var olan seçim kanununun kadınlara seçme ve seçilme hakkı vermemesi olarak gösterilmiştir. Bu sonuçtan dolayı Nezihe Muhiddin ve arkadaşları çok büyük hayal kırıklığına uğramışlardır. Nezihe Muhiddin o günlerde bir kadın dergisine şunları yazarak konu ile ilgili düşüncelerini ifade etmiştir:

> *"Yolumuzdan cayacak değiliz. Biz kadınlar da her vatandaş gibi vergi veriyoruz, ama oy hakkı bizden esirgeniyor. Kahve köşesinde pinekleyen bir adama verilen bu hak, neden kendini bilen, iyi eğitim görmüş bir kadına çok görülüyor? Davamızın zaferi için ölünceye kadar çalışmaya kararlıyız. Bizim ömrümüz buna yetmezse, hiç olmazsa bizden sonra gelenler için ortalığı temizlemiş oluruz"* (Tansel, 2018).

Bir siyasi parti olarak hareketin mücadelesini devam ettirmesi mümkün olmayınca Nezihe Muhiddin, 7 Şubat 1924'de 'Türk Kadınlar Birliği' adında bir dernek kurarak Kadınlar Halk Fırkasının devamını sağlamıştır. Derneğin amacı, kadınların siyasal haklarını elde etmesi ve sosyal yaşama eşit katılımının sağlanmasıydı. Nezihe Muhiddin 1927 yılına kadar bu derneğin başkanlığını yürütmüştür. Nezihe Muhiddin'in 'Kadınlar Birliği'nin kuruluş amacına ilişkin düşüncelerini şu sözleriyle özetlemiştir:

"Biz Türk kadınları toplumsal ve siyasal yaşamda hak ettiğimiz yeri almalıyız. Önce Türk kadınlarını bilinçlendirmeli ve eğitmeliyiz. Onlara daha fazla şey istemelerini ve bunlara nasıl ulaşacaklarını anlatmalıyız. Amacımız Türkiye'de kadın ve erkeğin toplumsal, ekonomik ve siyasal eşitliğidir" (Eralp, 2022).

Ergun (1997)'un ifadesine göre:

"Fırkadan farklı olarak Kadınlar Birliği'nin tüzüğünde siyasal amaç ve taleplere yer verilmediği gibi, nizamname 'sinin üçüncü maddesinde 'Birliğin siyasetle alakası yoktur' içerikli özel bir madde bulunmaktadır" (s.107).

Siyasi mücadeleden vazgeçmeyen Nezihe Muhiddin 1925 yılındaki seçimlerde toplumsal olarak kadınların sesini duyurmak için Halide Edib ile birlikte Kadınlar Birliği tarafından aday gösterilmiştir fakat İçişleri Bakanlığı bu girişimi reddetmiştir.

Cumhuriyet sonrasında tüm ulus – devletleşme sürecini yaşayan ülkelerde de görüldüğü gibi kadınlara ilişkin söylemlerin ve kadınlık imgesinin erkekler tarafından sınırlandırıldığını görmekteyiz. Nezihe Muhiddin ve onun girişimlerine verilen olumsuz tepkilerin ardında yatan temel etken de böyle bir ilişkisellikten kaynaklanmaktaydı. Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşunun engellenmesi ardından Kadınlar Birliği'nin kurulması ile 1927'de kadın birliği tüzüğü siyasal hakları maddesini eklemek üzere toplanılmıştır ve bu kongrede siyasal haklar maddesinin kabul edilişi ile birlikte Kadınlar Birliği siyasal haklar için daha fazla mücadele etme şansına ulaşmıştı. Nezihe Muhiddin Türk kadınının oy kullanma hakkını elde etmesi uğruna göstermiş olduğu direnişini Çağlar (2016)'nın aktardığı şekli ile şu cümleler ile ifade etmiştir:

"Biz, seçim hakkımızı elde etmeye dayalı idealimizden vazgeçmiş değiliz. Zira bundan vazgeçersek derneğimizin hiçbir varoluş nedeni kalmaz. Davamızın zaferi için ölünceye kadar çalışacağız. Bizim yaşamımız buna yetmezse hiç olmazsa bizden sonra gelenler için ortalığı temizlemiş oluruz."

1927 de yapılan Kongrenin ardından Zihnioğlu (2003)'nun ifade ettiği gibi: Nezihe Muhiddin başkanlığında Türk Kadınlar Birliği, o dönemin Cumhuriyet hükümetlerine muhalefet edebilen tek organize muhalefet hareketi olarak, en kısa sürede kadınların yaşamsal hakları ve siyasal haklarının tanınmasını talebini etkili propagandalar ile dile getirmeye başladı (s.257).

KADINLAR BİRLİĞİNİN KAPATILMASI – FEMİNİST HAREKETİN SUSTURULMASI GİRİŞİMİ

Nezihe Muhiddin kadınların toplum içinde sosyal hayatta daha aktif bulunabilmelerini teşvik etmek için çeşitli faaliyetler düzenlemeye başlamıştı. Bunlardan biri de Heybeli adada genç kız ve hanımlar için düzenlenecek olan yaz kampı idi. Kampın zabıta tarafından gerekçe gösterilmeden engellenmiş ve Kadınlar Birliği'nin polis tarafından yapılan baskından sonra mühürlenmesinin ardından da buna gerekçe olarak yolsuzluk iddiaları gösterilmiştir. Polisin yaptığı arama sırasında kasada Nezihe Muhiddin adına bir senedin bulunduğunu, derneğin binasını kendi şahsı için kullandığını ve orada yatıp kalktığını iddia etmişlerdir. Bu iddialar karşısında Nezihe Muhiddin şaşkına dönmüştü fakat artık sesi eskisi gibi duyulmamaktadır. Kadınlar Birliği içinde artan huzursuzluk sonucunda derneğin yeniden açılmasını isteyenler bir kongre düzenlemişler ve Nezihe Muhiddin'i yolsuzluk ve başka iddialarla suçlayarak hakkında mahkeme açılması kararı almışlar ve onu dernekten ihraç etmişlerdir (Bolat, 2014). Nezihe Muhiddin 1927 ile 1929 yılları arasını bu davalarda kendini savunarak geçirmiştir. Bağımsız düşünen ve bağımsız hareket eden bir kadın olarak Nezihe Muhiddin, çizilmiş olan sınırları aşan yapısı ile o dönemin egemen ideoloji ve egemen iktidar yapısı tarafından tehlikeli görülmüş ve istenmemiştir. Yaşamış olduğu bu büyük karalama kampanyasını yavaş yavaş idrak etmesinin ardından yaşamış olduğu üzüntü ile içine kapanmış, hiç kimseye güvenemez ve konuşamaz olmuştu. Kadınlar Birliği ve Hükümetin açtığı davalardan ancak 1929'daki af kanunu ile kurtulabilen Nezihe Muhiddin böylece tam olarak aklanmamıştır (Zihinoğlu, 2009). Mevcut hükümet de böylelikle bu konudaki siyasetini gerçekleştirmiş ve Türkiye'de kadının feminist mücadelesinin gücünü zayıflatmıştır.

Nezihe hanım neler anlatıyor?

"Çağırsalar bile kadın birliğine dönmiyeceğim!,,

"Makyaja taraftarım.. Sanki erkekler pudra sürmüyorlar mı?

Nezihe Muhiddin hanım yerinden fırladı:

— Allah aşkına bana kadın birliğinden bahsetmeyin.. dedi, hiç alâkadar değilim vallah.. Nizamnamesini değiştireceklermiş diye okudum. O nizamnameyi ben yaptım. Nizamname birliği daha 10-15 sene götürür.. Maamafih birlik çok ucuzlamıştır. Müstehase haline gelmiştir artık.. Bahsetmiyelim daha iyi.. Vallah.. Tekrar çağırsalar, "gel, şunun başına geç!,, deseler, yerimden bile kalkmam..

Nezihe hanım bunları söylerken kendisine dehşetli bir gıcık geldi:

Görsel 4: Nezihe Muhiddin 1931 yılında,"Çağırsalar bile kadın birliğine dönmeyeceğim" deyip küskünlüğünü ortaya koymuştur (Zihnioğlu, 2016). URL.05.

1925 ve 1927 yıllarında Türk Kadınlar Birliği'nin kadınların oy hakkına sahip olması için verdiği mücadele anayasal olarak mümkün olmaması gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. Yıllar süren mücadeleleri sonucunda kadınlar, 1930 yılında belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını kazanmıştır. 1930 yılında Türk Kadınlar Birliği'nin bunu kutlamak adına düzenlediği miting te konuşma yapmasına izin verilmeyen Nezihe Muhiddin daha sonrasında elde edilen bu hakkın: "Kadınlar Birliği üyelerinin ve yönetiminin başarısı olmadığını hükümet tarafından verilmiş bir 'lütuf' olduğunu ifade etmiştir" (Eralp, 2022).

Görsel 5: 7 Şubat 1924'te kurulan 'Kadınlar Birliği', ilk mitingini 11 Nisan 1930'da İstanbul'da gerçekleştirdi URL.06.

20 Mart 1930'da TBMM'de kabul edilen Belediyeler yasasına göre Cumhuriyet halk fırkasına müracaat eden ilk kadın Nezihe Muhiddin oldu. Fakat bazı gerekçeler öne sürülerek adaylığı onay alamamıştır. Türk Kadınlar Birliğinin başındayken büyük mücadele verdiği kadının seçme ve seçilme hakkı başkanlıktan çekildikten sonra verilmişti (Gözelce, 2021). Bu dönemde Türk Kadınlar Birliği ile de ters düşen Nezihe Muhiddin inzivaya çekilerek isimsiz yazılar yayınlamış ve Türkiye'de kadın hareketinin tarihini ele aldığı 'Türk Kadını' adında da bir kitap yazmıştır. Seçme ve seçilme hakkının verilmesinden sonra 1935'teki ilk seçimde İstanbul'dan bağımsız aday oldu.

"5 Aralık 1934 günü Meclis kadınlara seçme ve seçilme hakkını veren kanun değişikliğini kabul edildiğinde Nezihe Muhiddin, seçme ve seçilme hakkının verilmesinden sonra 1935'teki ilk seçimde İstanbul'dan bağımsız aday oldu" (Oğur, 2011).

1934'te TBMM'de seçme ve seçilme hakkının anayasa değişikliği ile kadınlara verilmesi üzerine Kadınlar Birliğinin rejime ve yönetime bütün hakları verdiği için teşekkürlerini sunması geçmişte kadının toplumsal hakları adına verilmiş mücadelenin yok sayılması anlamına da gelmekteydi. 1935'te milletvekili adayı yapılan kadınlar arasında Nezihe Muhiddin yer almamıştır. Çünkü o kurallara uyan bir kadın değildi ve bağımsız ve mücadeleci düşünce tarzı mevcut iktidarı rahatsız etmişti. 1935'te milletvekili adayı yapılan kadınlar arasında bağımsız, mücadeleci düşünce tarzı ile Nezihe Muhiddin, mevcut iktidarı rahatsız ettiği için yer almamıştır. Kadınlar Birliği 18-24 Nisan 1935 tarihleri arasında İstanbul'da Yıldız Sarayı'nda gerçekleşmiş olan, 12. Uluslararası Kadın Birliği Kongresi'nin sona ermesinin ardından, artık tüm demokratik haklarını elde etmiş olan Türk kadınının herhangi bir birliğe ihtiyacı olmadığı gerekçesiyle 10 Mayıs 1935'te kendini feshetmiştir.

Gözelce, (2021)'in ifadesine göre kadına seçme ve seçilme hakkı verildikten sonra Kadınlar Birliğinin feshedilmesi şu şekilde gerçekleşmiştir:

> *"18-24 Nisan 1935 tarihleri arasında İstanbul'da Yıldız Sarayı'nda toplanmıştır. Kongreye birçok ülkeden 210 delege katılmıştır. Kongrenin gündemini kadın sorunları ve barış konusu oluşturmuştur. Dünya kadınları Atatürk'ün esaretten kurtardığı Türk kadınını tebrik etmiş, Yeni Türkiye'yi alkışlamıştır. Kongre Atatürk'e bir saygı ve sevgi telgrafı da çekmiştir. Ayrıca bu kadınlar tüm dünya kadınları için hak beraberliği ve insanlık için barış istediklerini ifade etmişlerdir. 25 Nisan 1935 tarihinde kongre sona ermiştir. 12. Uluslararası Kadın Birliği Kongresi'nin sona ermesinin ardından, artık tüm demokratik haklarını elde etmiş olan Türk kadınının herhangi bir birliğe ihtiyacı olmadığı gerekçesiyle Türk Kadın Birliği 10 Mayıs 1935'te kendini feshetmiştir. Nezihe Muhiddin'in bu konu hakkında hükümetin millet arasındaki cinsiyet farklarını, imtiyazlarını birer birer ayıklamaya başladığını ve Medeni Kanun'un kadını erkekle eşit hale getirdiğini söylemiştir. Ona göre, artık kendi cinsini müdafaa edecek bir birliğe gerek kalmamıştı. Artık kadın birliği değil millet birliği vardı. Her milli iş Halk Fırkasında*

görülmeliydi. Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Atatürk'ün kadın haklarına dair attığı adımlarla birlikte kadın söylemi, eşitlikçi bir boyuta dönüşmüştür" (s.01).

İlerleyen yıllarda birlik Kemalist kadınların hayırseverlik derneğine dönüşmüştür. 1930'lu yıllarda köşesine çekilmeye zorlanan Nezihe Muhiddin artık tamamen yalnızlaştığını hissetmekteydi. Romanlar yazarak hayatını sürdürmeye çalışmaktaydı.

Görsel 6: Nezihe Muhiddin, URL.06.

Unutulduğunu hissetmesi onu derinden yaralamıştı. 10 Şubat 1958'de geçirdiği bir kalp krizi sonrasında hayatını kaybetmiştir. Bazı araştırmacılara göre Lape akıl hastanesinde, uzak aile üyelerine göre ise evinde vefat etmiştir. Oğur (2011)'in belirttiğine göre cenazesinde aile yakınları dışında kimse yoktu. Kurucusu olduğu kadınlar birliği dahi cenazesine katılmamıştı. Ölümü gazetelerde sadece küçük haberlerle geçiştirilmişti.

NEZİHE MUHİDDİN'İN ESERLERİ

Nezihe Muhiddin, özellikle Türk Kadınlar Birliği'nden ayrıldıktan sonra ömrünü karakterlerinin kadınlardan oluştuğu romanlar, yazılar yazarak geçirmiştir. Halide Edib'in kalemine hayranlık duyan Nezihe Muhiddin onun edebi düzeyine ulaşamadığını dile getirmekte olmasına rağmen, mücadeleci

karakterinin yansıması olan son derece açık sözlü yorumları onu kadın yazınının güçlü bir karakteri yapmaktaydı Zihnioğlu (2022). Eserlerinin konusunu kadın sorunları, toplumsal yaşam içinde kadının vermiş olduğu mücadeleler oluşturmuştur. Bunu yanında kadınların sosyalleşmesini kısıtlayan kölelik ve cariyelik kurumunu da eleştirmiştir. Gözelce, (2022)'nin ifadelerine göre; Nezihe Muhiddin kadının yüceltilmesi ile vatanın yüceltilmesi arasındaki ilişkiye vurgu yapmıştır. İlk romanı *Şebâb – ı Tebah* (Harcanan Gençliktir). Daha Sonra yayımlanan romanları: *Benliğim Benimdir!* (1929), *Güzellik Kraliçesi* (1933), *Bozkurt: Küçük Mehmet'in Romanı* (1934), *İstanbul'da Bir Landru* (1934), *Ateş Böcekleri* (1935), *Bir Aşk Böyle Bitti* (1939), *Çıplak Model* (1943), *İzmir Çocuğu* (1943), *Avare Kadın* (1943), *Bir Yaz Gecesiydi!..* (1943), *Çıngıraklı Yılan* (1943), *Kalbim Senindir!..* (1943), *Sabah Oluyor* (1943), *Gene Geleceksin* (1944), *Sus Kalbim Sus* (1944) adlı eserlerdir. Nezihe Muhiddin'in kadınlık, toplumsal sorunlar ve siyaset konularında dönemin gazetelerinden; *Ati, İkdam, İleri, Vakit* gazetelerinde ve *Kadınlar Dünyası, Kadın Yolu, Süs* dergilerinde makaleleri yayımlanmıştır. Bunun yanında bir çok edebiyat dergisinde de hikaye ve denemeleri yayımlanmıştır. Bunlar: *Cenk Ninnisi* (1912) , *Rüzgarlar Neler Söylüyor?...*(1918), *Sühadân* (1918), *Meleke-i Sulh* ve *Heyula-i Harb* (1918), *Hayatın Acısını Nasıl Duydum?* (1918), *Karanlık Yollar* (1918), *Ümit ve İntizar* (1918), *İstanbul'da Bir Mahallenin Sabah Levhaları* (1918), *Nevmidi* (1918), *İtiraf* (1925), *Sarhoş* (1926), *Tâli'mi ?-Evlat Aşkı* (1928), *Türbedarın Gelini* (1932), *Gönül bu ya…* (1932), *Ya Rabbi! Mümin kullarının kalbine sen merhamet sun…* (1932), *Bir Şüphenin Azabı* (1933), *Haydudun Sonu* (1934.), *Kevser* (1934), *Perili Evin Esrarı* (1934), *Bir Hatıra* (1937), *Kanlı kavak Efsanesi* (1937*), Dört Kardeşler (*1937), *Boğaziçi'nde Mehtap* (1938) isimli hikâyeler ve denemelerdir. Nezihe Muhiddin 1929 yılı sonrasında kendisine karşı yürütülen itibarsızlaştırma kampanyasına yazarak direndi. Zihnioğlu (2022)'nun aktardığına göre kendisine yapılanları; "Bir ağacın hayat usaresinin kurutuluşu" na benzetti, Nezihe Muhiddin Kadın Birliği'nden uzaklaştırılmasını, "bir kadının şeref, haysiyet ve namusu"na yönelik bir girişim olarak görmekte olduğunu belirtirken bunu da yazmaktan çekinmemişti. Onun toplumsal yaşamdaki duruşu, mücadelesi ve direnişi yanında eserlerinde ele aldığı konular da kadınlara özgürleşme yolunda güçlü mesajlar verme amacı taşımaktaydı.

SONUÇ

Nezihe Muhiddin'in hayatı her ne kadar hüzün ve yalnızlıkla, unutturulma ve vefasızlıkla bitse de geride bıraktığı değerler Türkiye'de feminist hareketin çok önemli referanslarıdırlar. O, Türkiye'de yaşanan rejim değişikliklerinin özellikle kadınların üzerinde yarattığı toplumsal sorunların aşılması konusunda çok büyük zorluklar karşısında mücadele etmeyi göze almış bir aydındır. 1935'lere kadar toplumsal olarak son derece aktif, yaratıcı faaliyetler içinde ve edebiyatla iç içe geçmiş bir yaşama çok sayıda kısa roman ve 300'e yakın hikaye ve bugün ulaşılamasa da operetler sığdırmıştır. Yaşamının sonuna kadar yazmaktan hiç vazgeçmeyen Nezihe Muhiddin'in romanları da siyasete bakış açısı kadar gerçekçi,

toplumsal hayatı ve kadınları tüm yönleriyle kavrayan romanlardı. Nezihe Muhiddin güçlü, entelektüel ve coşkulu karakteriyle toplumsal konularda kadınlara çok şeyler kazandırabilecekken karalanması, unutturulup, uzaklaştırılıp, susturulması çok büyük bir kayıp olmuştur. Fakat onun enerjisi, yarattıkları ve düşüncelerinin yansımaları hala daha sürmekte ve günümüzde kadın haklarının savunulması için mücadele eden birçok feminist oluşuma düşünceleri ile ışık tutmaktadır.

KAYNAKLAR

Avcı, M. (2016), Osmanlı Devleti'nde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 55, Erzurum.

Baykan, A. – Basket, B, Ö. (1999), Nezihe Muhittin Ve Türk Kadını 1931, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bolat, S, B. (2014), 1930 Kadınlara İntihap (Seçme- Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, yıl 10, sayı 19, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.

Çağlar, S. (2016), Kadın Mücadelesinin Öncülerinden Nezihe Muhiddin, https://dunyalilar.org/kadin-mucadelesinin-onculerinden-nezihe-muhittin.html/ (Erişim: 07.7.2022).

Çakır, S. (1991), Osmanlı – Türk Kadınları Esirgeme Derneği, Toplum ve Bilim, Sayı: 45, s. 91-97, İstanbul.

Çankaya, N. (2003), Tarihi Süreç İçerisinde Türk Kadını, s. 162, MKB Ajans Yayınları, İstanbul.

Eralp, F. (2022), 11 Nisan 1930: Türk Kadınlar Birliği'nin ilk mitingi, bir tartışmalar tarihi, https://catlakzemin.com/11-nisan-1930-turk-kadinlar-birliginin-ilk-mitingi-bir-tartismalar-tarihi/ (Erişim: 06.05.2022).

Ergun,P. (1997), Cumhuriyet Aydınlanmasında Öncü Kadınlarımız, s.107, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Eskin, B, T. (2016), Tarihin Tanımazlıktan Geldiği Kadın: Nezihe Muhiddin, Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi, İstanbul.

Gözelce, K, D. (2021), https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/nezihe-muhiddin-1889-1958/, Erişim 27 Aralık 2021.

Kaplan, L. (1998), Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960), s. 35, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Kardaş, A. (2015), Kadın haklarına adanmış bir ömür: Nezihe Muhiddin, Lacivert dergisi Sayı: 09, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık, İstanbul.

Metintaş, Y, M. (2018), Nezihe Muhittin ve Türk Kadınının Siyasi Haklar Mücadelesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi 2018 Cilt 1 Sayı 3, Eskişehir.

Oğur, Y. (2011), Tatava yapınca üzerine basılıp geçilmiş bir kadının hikâyesi…, Türkiye gazetesi 30.03.2011". 2 Nisan 2015 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 9 Mart 2015.

Saçi, C. (2020), https://listelist.com/nezihe-muhiddin-kimdir/ Erişim tarihi: 18 Aralık 2021.

Tansel, M. (2018), Kadınlar Partisini Unutmayalım, https://www.sanattanyansimalar.com/yazarlar/mina-tansel/kadinlar-partisini-unutmayalim/1852/ (Erişim: 06.05.2022).

Toprak, Z. (1988), "Kadınlar Halk Fırkası", Tarih ve Toplum Dergisi, Mart 1988, s. 23-28, İletişim Yayınları, İstanbul.

Tunaya, Z, T. (1998), Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918), Cilt: 1, s. 506; Kurnaz, Ş, (1996), II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, s. 224, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul.

Zihinoğlu, Y. (2003), Kadınsız inkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği, s. 132, Metis Yayıncılık, İstanbul.

Zihinoğlu, Y. (2009), Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği başlıklı konuşma, 21.02.2009, Osmanlı Bankası Arşive ve Araştırma Merkezi" (PDF). 26 Haziran 2016 tarihinde kaynağından (PDF) arşivlendi. Erişim tarihi: 26 Aralık 2021.

Zihnioğlu, Y. (2016), Kadınsız İnkılap, Metis Yayınları, İstanbul.

Zihnioğlu, Y. (2022), 10 Şubat 1958: Kadınlık cereyanı ve Nezihe Muhiddin, https://catlakzemin.com/notlar-kadinlik-cereyani-ve-nezihe-muhiddin/ (Erişim: 7.07.2022).

URL01

https://www.youtube.com/watch?v=HAvKY-crxdI, Nezihe Muhiddin - Kadın Haklarına Adanmış Bir Ömür - Obsesyonizt (Erişim: 6.07.2022).

URL02

https://www.google.com/search?q=nezihe+muhiddin&hl=en&sxsrf=AOaemvIPtT73j2jLlpNCwy4FzXmI7cEncA:1641387167691&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwj8lMbY05r1AhUtQvEDHffPAV0Q_AUoAXoECAIQAw&biw=1366&bih=568&dpr=1&safe=active&ssui=on#imgrc=9IDLstkQyXguWM, Nezihe Muhiddin'in Tefrikalarda Kalan Romanı: Ah, Şu Hayat!, (Erişim: 21.03.2022).

URL03

Balım, M. (2019), https://listelist.com/osmanlida-kadin-hareketleri-feminist-orgut/ (Erişim: 01.05.2022).

URL04

Karakuş, F. (2022), 4 Nisan 1913: Kadınlar Dünyası yayın hayatına başladı, https://catlakzemin.com/4-nisan-1913-kadinlar-dunyasi-yayin-hayatina-basladi/ (Erişim: 05.05.2022).

URL05

https://listelist.com/nezihe-muhiddin-kimdir/ Osmanlı Feminizminin Unutulmuş Lideri: Nezihe Muhiddin, (Erişim: 6.07.2022).

URL06

Zihnioğlu, Y. (2016), Kadınsız İnkılap, Metis Yayınları, İstanbul.

URL07

Alkış, Ş. (2022), https://journo.com.tr/nezihe-muhiddin (Erişim: 06.05.2022).

IDENTITY FORMATION AND CONCEPT OF FAMILY IN TEZER ÖZLÜ'S COLD NIGHTS OF CHILDHOOD AND JOURNEY TO THE END OF THE WORLD

Sinem Çapar İleri, Res. Asst.
Department of English Language and Literature, Ege University, İzmir, Turkey
sinem929292@gmail.com

ABSTRACT

Tezer Özlü's first novel, The Cold Nights of Childhood (1980), contains sections from her own life and it is claimed to have an autobiographical quality. As the title suggests, the author's internal reckoning with her childhood and the reality of her own time is narrated with flashbacks throughout the work. While trying to cope with the obligations of being a woman and the loneliness of modern human who is trying to become a free individual, the author tries to "exist" with the label of "sick" or "missing". In Özlü's second novel/narrative, Journey to the End of the World (1984), in which she follows the traces of his favorite authors (Kafka, Pavese and Svevo) and continues her search for her own identity, we witness the author's effort to "exist" as herself, as seen in the Cold Nights of Childhood. In this article, while examining the concept of identity formation and family in Tezer Özlü's novels Cold Nights of Childhood and Journey to the End of Life, Sigmund Freud's theories on subconscious-mind and identity formation and Julia Kristeva's concept of “abject” will be discussed in the light of psychoanalytic reading. I will analyze the cases of "being deficient" in the formation of female identity, falling away from life and society and falling into the "other" position, and consequently being seen in parallel with concepts such as "disease" and "disgusting".

Keywords: Turkish Literature, Modern Literature, Women Writers, Family, Psychoanalysis.

TEZER ÖZLÜ'NÜN SOĞUK ÇOCUKLUK GECELERİ VE DÜNYANIN SONUNA YOLCULUK'TA PSİKANALİTİK OKUMA IŞIĞINDA KİMLİK OLUŞUMU VE AİLE KAVRAMI

Sinem Çapar İleri, Araştırma Görevlisi
İngiliz Dili ve Edebiyatı, Edebiyat Fakültesi, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Email: sinem.capar@ege.edu.tr/ sinem929292@gmail.com

ÖZET

Tezer Özlü'nün kendi hayatından da kesitler taşıyan ve otobiyografik bir niteliği olduğunu da iddia edebileceğimiz ilk romanı *Çocukluğun Soğuk Geceleri* (1980), eserin adından da anlaşılacağı gibi yazarın çocukluğu ile bir çeşit içsel hesaplaşma sürecine girdiği ve eser boyunca geriye dönüşlerle, kendi yaşadığı zamanın gerçekliği arasında gidip gelirken kadın olmanın getirdiği yükümlülükler, özgür bir birey olmaya çalışan modern zaman insanının yalnızlığı ile başa çıkmaya çalışırken aynı zamanda bu metinde yazarın kendisine biçilmiş olan "hasta" veya "eksik" etiketiyle "var olmaya" çalıştığı kadın kimliğini de gözlemliyoruz. Özlü'nün sevdiği yazarların (Kafka, Pavese ve Svevo) izlerini sürdüğü ve kendi kimlik arayışını da sürdürdüğü ikinci roman/anlatısı *Yaşamın Ucuna Yolculuk* (1984) adlı eserinde de *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'nde görüldüğü gibi yazarın kendi olarak "var olma" çabasına tanıklık ediyoruz. Bu makalede, Tezer *Özlü'nün Çocukluğun Soğuk Geceleri* ve *Yaşamın Ucuna Yolculuk* romanlarındaki kimlik oluşumu ve aile kavramı incelerken, psikanalitik okuma ışığında Sigmund Freud'un bilinçaltı-zihin ve kimlik oluşumu ile ilgili teorileri ve Julia Kristeva'nın "abject" kavramı üzerinde duracağım, kadın kimliğinin oluşumunda söz konusu olan "eksik olma", hayattan ve toplumdan uzaklaşarak "öteki" konumuna düşme ve sonuç olarak "hastalık" ve "iğrençlik" gibi kavramlarla paralel olarak görülme durumlarını analiz edeceğim.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Roman, Modern Edebiyat, Kadın Yazarlar, Psikanaliz.

GİRİŞ

Türk edebiyatının 20. yüzyılda yetiştirdiği en özgün ve önemli edebi değerlerinden biri olan Tezer Özlü, 1943 yılında öğretmen olan anne babasının görev yeri olan Kütahya, Simav'da doğmuştur. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşadıktan sonra İstanbul'a on yaşında iken gelen Özlü, ortaöğrenimi için İstanbul Avusturya Kız Lisesi'ne başlamıştır. Buradaki eğitimini yarıda bırakan yazar, sonrasında dışarıdan sınavlara girerek İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirmiştir (1965). Genç yaşında Almanca çeviriler yapan ve belli bir süre yurt dışında yaşayan Özlü'nün hikâyeleri 1960 yıllarının başından itibaren çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. İlk öykü kitabı 1978'de yayımlanan *Eski Bahçe,* bu dergilerde yayımlanan öykülerinden oluşan bir seçkidir. Özlü'nün bu makalede de ele alınacak olan ilk romanı, birinci baskısı 1980 yılında yapılan *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'dir. Özlü'nün *Bir İntiharın İzinde* (1983) adıyla Almanca olarak kaleme aldığı diğer bir eseri de 1984'te *Yaşamın Ucuna Yolculuk* başlığıyla Türkçe olarak yeniden basılmıştır. Yazarın ölümünden sonra, kendi notları ve günlükleri *Kalanlar* (1990) adıyla, dostu Leyla Erbil'e yazdığı mektuplar da Erbil tarafından *Tezer Özlü'den Leylâ Erbil'e Mektuplar* (1995) adıyla

yayımlanmıştır. Özlü hakkında kaleme alınan çeşitli yazılar, kız kardeşi Sezer Duru tarafından *Tezer Özlü'ye Armağan* adlı eserde (1997) derlenmiştir. Yine Sezer Duru, Özlü'nün Almanca olarak kaleme aldığı senaryo metni *Zaman Dışı Yaşam*'ı (1998) Türkçeye çevirmiştir.

Bu makalenin amacı, Tezer Özlü'nün *Çocukluğun Soğuk Geceleri* ve *Yaşamın Ucuna Yolculuk* adlı eserlerinin sorduğu soruları yazarın yaşadığı tecrübelere ve eserin içerdiği otobiyografik elementler ile de bağlantı kurarak Özlü'nün romanındaki kimlik oluşumu ve aile kavramını incelerken, psikanalitik kuram ışığında onun "hasta", "eksik" veya "deli" olarak tanımlanmasına rağmen kendini gerçekleştirme ve özgür bir şekilde var etmeye çalıştığı savını desteklemektir.

ÇOCUKLUĞUN SOĞUK GECELERİ

Tezer Özlü'nün romanı *Çocukluğun Soğuk Geceleri;* "Ev", "Okul ve Okul Yolu", "Léo Ferré'nin Konseri", "Yeniden Akdeniz" adlı dört bölümden oluşur. 1978 yılının Ağustos ayında başlanıp bir senede tamamlanan bu eser, nispeten çok da uzun olmayan bir sayfa sayısına sahip olsa da olay örgüsünün derinliği ve yoğunluğuyla okuyucuyu her okuyuşunda cevaplanması çok da basit olmayan yeni sorularla karşı karşıya bırakır.

Eseri incelemeye başlarsak, *Tezer Özlü'ye Armağan* adıyla kız kardeşi Sezer Duru tarafından yayımlanan seçkide, Özlü'nün yakın arkadaşı ve kendisi gibi bir entelektüel olan Leyla Erbil'in kaleminden çıkan *Bir Romanı Okurken Çocukluğun Soğuk Geceleri* başlıklı yazısında bu eser hakkında öne sürdüğü güzel saptamalarına tanıklık ederiz. Özlü'nün eserinde anlatıcı/yazar olarak çıktığı bu yolculuk aynı zamanda yirminci yüzyılın modern edebiyat anlayışının yabancılaştırdığı insanın kendini bulma arayışıdır. Çünkü Erbil'in de belirttiği gibi kişi kendi içine dönerek, eskiyi yinelemek yerine yeni bir anlam arayışına itilecektir: "*Çocukluğun Soğuk Geceleri* de bu tür, çağdaş insanın … içinde bulunduğu yazın arayışlarından biridir. Eski yazından kopuşun bir … belirtisi; eski yazını yinelemekten, zorlamaktan kaçan, kendini bulmaya adanmış bir kitap" (Erbil 1997:35). Bunun sonucunda da yeniliğe bakmaya çalışırken içe yönelen bir eser ortaya çıkmıştır: "Yeni insanın ne olup ne olmadığına kendi içinden bakmak isteyen bir yapıt" (Erbil 1997:35). Ayrıca Erbil, Özlü'nün bu eserinde kendi hayatını odak noktası alarak otobiyografik elementleri olan bir eser kaleme aldığını öne sürer:

Romanına kendisini odak alan yazarlardan Tezer Özlü Kıral. Ama, bu tür yazanların çoğu kez düştüğü yapaylıklara düşmüyor; kendine acımalara, kendini kirleten, aşağılayan yazar numaralarına, başkalarını suçlamalara hiç tenezzül etmiyor, düzenin ayıpladığı davranışlara özürler getirmeye de yeltenmiyor hiç… (Erbil 1997: 31)

Buna ek olarak Erbil, Özlü'nün yalın ve gerçekçi bir anlatımı tercih ederek yapay bir dil kullanmadığını belirtiyor. Benzer şekilde Nurdan Gürbilek de *Ev Ödevi* adlı derleme kitabının "Memur Çocukları, Ev Ödevleri, Pazar Öğleden Sonraları" bölümünde Tezer Özlü'nün *Çocukluğun Soğuk Geceleri* kitabını

irdeleyerek, Özlü'nün "yaşadıklarından bir an önce kurtulmak, hayatının bir kısmını geride bırakmak ve özgür olmak için "açık sözlü, düz, net, doğrudan… dolaysız ve çıplak [bir] dil[le]" yazdığını söyler. (Gürbilek 2005:68)

ESERDE PSİKANALİZİN ETKİLERİ

Yazarın dili olağan ve dolaysız bir doğallıkla kullanması, kendi hayatını eserine konu ederken de benzer şekilde samimi bir dille anlatmaya devam etmesiyle sonuçlanıyor. Leyla Erbil'in "Bir Romanı Okurken Çocukluğun Soğuk Geceleri" adlı yazısında belirttiği gibi *Çocukluğun Soğuk Geceleri'nde* Özlü'nün kullandığı dil, bir bakıma hem yazar hem de okuyucu için bir umut kaynağı da olabilmekte: *"Çocukluğun Soğuk Geceleri*, bir bakıma bir insanın kurtuluşunun sevincini, müjdesini taşıyor bizlere" (Erbil 1997:31). Erbil'e göre Özlü'nün kitapta gerçek dünyaya kavuşması ve onunla yeniden mücadele etmeye yeltenmesi bu umudun bir göstergesi olmaktadır:

> *Güzel yaşam burada, Taksim Alanında. Turşu pilav, simit, çiçek ve kartpostal satan, ayakkabı boyayan siyah kalabalık içinde… Gözlerimiz duygularımız önünde açılan bu kara kalabalıktan başka yerde, daha başka bir biçimde bir güzel yaşam yok. Güzel yaşamın sınırları, ölen gömülen arkadaşlarımızın yaşadığı kadar. (Özlü 1995:91)*

Çocukluğun Soğuk Geceleri'nden yapılan bu alıntı Özlü'nün hayatın basit ama bir o kadar da gerçek ve önemli yanları ile barışmak istediğini gözler önüne seriyor. İnişli çıkışlı bir hayatı olan Özlü, Erbil'in de makalesinde üzerinde durduğu gibi zaman zaman "deli" olarak yaftalanarak defalarca elektroşok tedavisine maruz kalmış bir kadındır. Özlü'nün yaşadıkları o kadar travmatiktir ki hastanede olmak onun için çok derinlere işleyen bir korkuya sebebiyet vermektedir: "Beni iyileştiren ne şok ne de ilaçlar. Beni iyileştiren, bu kliniklere bir kez daha kilitlenme olasılığının verdiği büyük ve derin korku…" (Özlü 1995:93).

Bunu göz önünde bulundurarak, Leyla Erbil, Freud'un psikanalitik kuramı ile Özlü'nün hayatı ve yazıları arasında bir bağlantı kurarak makalesini devam ettirir: "*Çocukluğun Soğuk Geceleri*'nin bir ilginç yanı da bütün bu yazına kulak asmadan, insanın iç dünyasını vermesi. Belki de psikanalizden onca çektikten sonra, Tezer Özlü Kıral psikanalize hiç başvurmadan kahramanını hemen hemen eksiksiz tanıtıyor bize..." (Erbil 1997:32). Bu alıntıların da ışığında Tezer Özlü'nün anlatısının hastanelerde maruz kaldığı psikanalizden dayanak alan tedavinin travmasını, kitabındaki anlatısına yansıtmadan anlatmak istediğini söyleyebiliriz. Erbil'in de belirttiği gibi psikanaliz yöntemi 1960'larda ülkemizde uygulanmaya başlamıştır (Erbil 1997:34). Cinselliğe oldukça vurgu yapan bu kuram, Özlü'nün de eserinde yoğun bir şekilde üzerinde durduğu bir konudur. Özlü, bireyin cinselliğini toplumun normlarından ve kişinin buna bağlı olarak maruz kaldığı baskılardan bağımsız olan doğal bir güdü olarak algılar. Erbil'in de yazısında belirttiği gibi "Freud aşkın ne denli manevi değerlerle örtülmek istense de

cinsel birleşme isteği olduğunu söylemişti. T. Kıral da isteklerine hiçbir kılıf aramadan sevginin, aşkın açıklamasını getiriyor" (Erbil 1997:34). İlk olarak *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'nin "Ev" adlı bölümünde bireyin cinselliği üzerinde durulmuştur: "Bizi bıraksalar. Ben onun dizlerine yatsam. İçgüdülerimizle gövdelerimizi tanısak. Birbirimizi sevsek. Doğanın geliştireceği sevgi içinde büyüsek. Ana karnındaki çocuk gibi" (Özlü 1995:9). Özlü kardeşi ve kendisinin çocukluğunu anlattığı bu alıntıda, çocukluk çağında henüz toplumsallaşmayan bireyin yaşadığı geçici cinsel özgürlük döneminden bahsetmektedir. Ama Özlü'nün yetişkin bir insan olduğunda yaşadığı kadınlık durumu, genç yaşına rağmen hayatını, sevgiyi, düzeni ve cinselliği sorgulayan ve aynı zamanda kendini de anlamaya çalışan biridir. Zaman zaman yaşadığı düzenin gerçekliğiyle çatışırken, bu gerçekliğin dışında kalmaya çalışan bir insanın durumudur (Sezer 1997:50-59).

Öte yandan, Fransız feminist teorisyen Julia Kristeva'nın ingilizcesi *Powers of Horror: An Essay on Abjection* olan, *Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme* olarak dilimize çevrilmiş önemli eserini göz önüne alırsak, Kristeva'nın "abject" veya Türkçe'ye "iğrençlik" olarak çevrilebilecek kuramının Tezer Özlü'nün de tecrübe etmiş olduğu kadınlık durumunu açıklamaya yardımcı olacağı düşünülebilir. Kristeva'ya göre kadının "abject" olma durumu; kadın kimliğinin oluşumu ve "öteki" olarak konumlandırılmasının inşasında, toplumun normlarının da baskısıyla arzularını bastırması gerekirken, kendi bedeni ve cinselliğini "iğrenç" veya "hastalıklı" görülme pahasına var edebilmesidir. Çünkü kadın cinselliği, kültür tarihinde kadının "öteki" ve daha aşağı olarak görüldüğü hiyerarşiye uymayacak niteliktedir. Buna paralel olarak, geleneksel psikanalitik kuramların da kadın arzularını erkekten aşağı ve marjinde görmesi, erkek egemen cinsel kuramlarda kadını "eksik" olarak nitelendirir (Kristeva 1982:1-51). Kristeva'nın bu kuramları alaşağı ederek kadın cinselliğini kendi varlığı içinde "kucakladığı" teorisinde, Tezer Özlü'nün *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'ndeki hayatına ve kitabına uygulamaya çalıştığı toplumdan bağımsız ve cinsel açıdan özgür olmaya çalışan kadın kimliğini bulabiliriz. Özgürleşmeye çalışırken toplum normları tarafından "hasta" veya "deli" olarak etiketlenen bütün kadınlar gibi Tezer Özlü de kendi varlığını gerçekleştirmek ile toplumun ona bahşettiği sınırlı özgürlük alanı arasında sıkışmış hisseder:

Büyük bir coşkuyla başlayan hastalık, beni Ankara'dan İstanbul'a getirmiş, büyük kentin ortasındaki sinir hastanesinin bu sevimsiz odasına sokmuştu. Yirmi dört yaşımda girdiğim bu odada büyük coşkularım, duyarlılığım, düşüncelerimin sınır tanımaz özgürlüğü, korkusuzluğum beş yıl süreyle elimden alınacaktı (Özlü 1995:37).

Özlü'ye gençlik yıllarında manik depresif tanısı konmuştur ve yıllar boyu hastane odalarında özgürlüğünün elinden alındığını söylediği şartlarla başa çıkarak yaşamak zorunda kalmıştır. Özlü'nün "hasta" olarak damgalandığı sistemde, kendini ifade ederek, gerçekleştirmek için bulduğu çözüm her daim yazma eylemi olmuştur. Psikanalitik kuramı göz önüne alırsak, Özlü'nün durumunu çözümleyebilmek için kadını "eksik" olarak nitelendiren egemen görüşü analiz etmek önemlidir. Bunun için de psikanalitik kuramın ve Julia Kristeva'nın önemli bir analizini *Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat*

ve Toplumsal Cinsiyet adlı kitabının "Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi" adlı bölümünde yapan Jale Parla'nun sözleri önemlidir. Parla, Freud'un feminist olmadığını söyler ama aile kurumunu da cesaretle incelediğini belirtir. Freud'un analizinde de benzer şekilde erkek etkin, kadın ise pasif ve daha zayıf olarak tanımlanırken, Kristeva erkeği daha yukarıda ve etkin gören bu sistemi alaşağı edebilmek için kadınların kendi güdülerini kullanarak rasyonel anlatımın tam tersi bir yol izlemelerini önerir. Bu yol tutarlı ve rasyonel olduğu için erkeğe atfedilen diskur tarzını tersine döndürüp yapıbozuma uğratmak veya alaşağı etmek için gereklidir. Çünkü erkek egemen dili kırabilmek için bu dille oynayıp onun gücünü parçalamak amaçlanır. (Parla 2004:25-32) Benzer şekilde Nihan Bozok ve Meral Akbaş'ın, *"*Çocukluğun Gecelerini Soğutan Bugünde Sesini Arayan Bir Kadın: Tezer Özlü" adlı makalesinde de Kristeva'nın önerdiği gibi Özlü'de de bu parçalı ve erkek-egemen dile karşı duran bir anlatımın olduğunu görürüz:

> *Tezer Özlü'nün parçalı ve tutarsız dili de yadırganır önce; yadırgattığı ölçüde, var olan anlatım biçimlerini zora/zarara sokar. Çocukluğun Soğuk Geceleri'nin bu parçalı ve tutarsız dilinde hayat bulan kadın, genel geçer ve herkese nasip olduğu varsayılan tutarlı düşünce ve davranışlardan, baskın/hâkim akıldan yoksundur (Bozok ve Akbaş 2014:48).*

Özlü'nün kendine dönük, otobiyografik anlatımında, geleneksel psikanalitik kuramlara karşı çıkan bir duruş görüyoruz. Bu duruşu analiz etmeye devam edebilmek için üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konu başlığı da aile kurumudur. Parla'dan yapılan alıntıda da belirtildiği gibi geleneksel psikanalitik kuramda özellikle Freud'un analizinde bireyin psikosomatik gelişimde aile faktörü çok önemlidir. Bu yüzden, *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'nde ele alındığı şekliyle aile kurumu üzerinde durulacaksa, Özlü'nün *Yaşamın Ucuna Yolculuk* kitabında ailesi hakkında kurduğu şu cümle önemlidir: "Aynı dili konuşan iki kişi yok" (Özlü 2001:12). Özlü'nün ailesi üç çocuklu bir öğretmen/memur ailesidir. Baba kendini ve eşini "vatana, millete bağlı" olarak tanımlar ve çocuklarını da "vatana hayırlı evlatlar" olarak yetiştirmek istemektedir (Özlü 1995:10). Temelde iyi niyetli olarak görülebilecek olan bu istek, Tezer Özlü için bir baskı unsuruna dönüşür ve eserde babasının "evde askeri düzen istediğinden" bahseder (Özlü 1995:7). Özlü'nün anne ve babası arasında da derin bir iletişim kopukluğu vardır ve bu durum, aile içinde huzurun bozulmasına da sebep olur: "Babamla annem arasında hiçbir sıcaklık, hiçbir sevgi yok gibi. Annem onu erkek olarak hiç sevmediğini her davranışıyla belli ediyor. Bütün küçük burjuvalar gibi, sorumlulukların zorunluluğu ile bağlılar birbirlerine. Her sabah ve her gece öylesine sevgisiz ki" (Özlü 1995:11). Tezer Özlü'nün tecrübe ettiği "aynı dili konuşamayan, zorunlulukların bağladığı aile bireyi olma" durumu, hayatını devam ettirmek için ona gereken itici gücü aile içerisinde değil, dışarıda aramasına sebep olmuştur. Zaman içerisinde Özlü'nün "Oturduğu semte, sokağa, yaşadığı her şeye öfke" (Özlü 1995:23) duyması, hayatı boyunca onun peşini bırakmayan bir ruh halidir. Bu duyduğu öfke onu gitme eylemine yöneltmiş ve bulunduğu evden, okuldan, şehirden hatta ülkeden uzaklaşarak gitmeyi tercih etmiştir:

> *Pazar günleri… Şimdilerde… Sokak aralarından geçerken… gözüme pijamalı aile babaları ilişirse, kışın, yağmurlu gri günlerde tüten soba bacalarına ilişirse gözlerim… evlerin pencere camları buharlaşmışsa… odaların içine asılmış çamaşır görürsem… bulutlar ıslak kiremitlere yakınsa, yağmur çiseliyorsa, radyolardan naklen futbol maçları yayımlanıyorsa, tartışan insanların sesleri sokaklara dek yansıyorsa, gitmek, gitmek, gitmek, gitmek, gitmek…… isterim hep (Özlü 1995:16).*

Özlü'nün aile yaşantısından özellikle kendi ailesinden uzaklaşmak istemesi, aile içi iletişimsizliği ve sevgisizliği hissettiği için devam etmiştir. Nurcan Akay'ın "Tezer Özlü'nün Eserlerinde Otobiyografik Anlatım" adlı makalesinde Özlü'nün çocukluk döneminde ailesiyle İstanbul'a gelişinden bahsedilir. Akay, Özlü'yü hayatı boyunca kamçılayan gitme eyleminin Avusturya Kız Lisesi'nde okumaya başladığı zamanlardan başladığını iddia eder. Çünkü Özlü ne okuduğu Hristiyan okuluna ne de yaşadığı Müslüman mahallesine aidiyet hissetmektedir. İki farklı dinin, dilin ve kültürün arasında bocalayan Özlü, Akay'ın da belirttiği gibi "Konuşabildiği bu iki dilin, iletişim kuramadığı ailesinin ve toplumun, müstakil bir yaşamı imleyen halıları, koltukları, misafir odaları olan evlerin arasında kalır. Oturduğu sokağa, eve, koltuklara ... odalara öfke duyarak büyür. Bu yüzden yaşamın sokaklarda olduğunu düşünür" (Akay 2009: 481).

Yaşamın sokaklarda olduğunu düşünmesi, kendisini sınırlandıran aile, ev, okul gibi normatif ve düzenleyici kurumlardan kaçması sonucunu doğurur. Çünkü Freud'un da belirttiği gibi bir kadının pasif olması beklenmektedir. Fakat Özlü, Kristeva'nın yolundan giderek kendini geleneksel ikiliklerle tanımlamak yerine, kimliğinin "öteki" olarak marjindeki duruşunu haklılaştırmak için norm dışı bir yaşamı seçecektir.

ÖZLÜ'NÜN ESERİ *YAŞAMIN UCUNA YOLCULUK'TA* PSİKANALİZİN ETKİLERİ

Tezer Özlü'nün sevdiği yazarlara bir çeşit saygı duruşu niteliği de taşıyan bir diğer eseri *Yaşamın Ucuna Yolculuk* (1984) 'ta eserin adından da anlaşılacağı gibi "yolculuk" teması ön plandadır. Eserde üzerinde durulan yolculuk hem içsel hem de dışsal manada olup, Özlü'nün sevdiği yazarların izleri peşinde dolaşırken bir tür kendini bulma serüvenine dönüşür. Eserin ilk bölümünde yazar Cesare Pavese'in izinde Berlin şehrindedir. *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'nde de okuduğumuz gibi bu kitabında da Özlü, toplumun baskıcı normlarından bir kaçış yolu aramaktadır ve kentlerin duvarları ile insanların içlerinde taşıdığı duvarlarla paralellik kurar: "Her duvar insan üzerinde bir baskı. Bu kentin her yerine daha önceki duvarlarımla birlikte gidiyorum. Ana babamın evinin dar duvarlarıyla" (Özlü 2001: 15). Yazar bölümün devamında onun kimliğinin oluşumunda etkisi bulunan ve hayatı boyunca baskılayan bütün unsurlara gönderme yapar: "Evliliklerin bunaltıcı duvarlarıyla. Büroların sigara kokan duvarlarıyla. Okulların acımasız duvarlarıyla...Hastane duvarları. Tımarhane duvarları… gecekondu duvarları, kent duvarları, sistemlerin duvarları…" (Özlü 2001: 15-16) Sonuç olarak da içindeki bütün bu duvarlara karşı susarak

bağırdığını belirtir. (Özlü 2001: 16) Yazarın "susarak bağırması", yaşadığı travmaları aktif bir şekilde yenmeye çalışmak yerine pasif agresif bir ruh haline büründüğü anlamına gelir. Tıp doktorları tarafından manik depresif tanısı konmuş olan yazar, psikanalitik kuram kapsamında düşünülürse, karakterindeki bastırdığı unsurların zaman zaman su yüzüne çıkmasıyla birlikte sinir krizleri geçirmekte ve hastaneye yatırılmaktadır. Yazara uygulanan tedaviler geçici bir çözüm olmakta ve makalede daha önce de ifade edildiği gibi yazarı travmatize etmektedir. Bu sebeple, yazar çözümü içindeki çalkantıları susarak bastırmaya çalışmakta bulur, çünkü sesini yükseltirse "hasta" veya "eksik" olarak nitelendirilecektir ve toplumsal normlara uyabilmesi için ona uygulanan şiddet oranı yüksek tedavilere devam edilecektir.

Eserin ilerleyen bölümlerinde Özlü, Franz Kafka'nın mezarı başında Prag'dadır. Kafka'nın izinde Prag'da yolculuk yaparken aklında Kafka'ya dair bütün biriktirdikleri vardır: "Kafka'nın, tüm yazınının derinlerinden haykırabilirim…O an, söyleyebileceğim kadarını söylemeye karar veriyorum. Yazmaya. Bağırmak, haykırmak için başka olanak yok. İşte bağırıyorum. Ve beni duyan gene benim" (Özlü 2001: 38). Özlü'nün genel anlamda içinde bulunduğu ruh hali olan "uzaklaşma", "kaçma" ve "gitme" eylemini yaşarken, yazma edimini tek kurtuluşu olarak gördüğünü yukarıdaki alıntıda da görebiliyoruz. Yazarın kendi benliğinde bastırdığı ve "bağırarak" veya "haykırarak" yüzeye çıkması gereken duygular için tek çıkış yolu "yazmak" oluyor. Çünkü Özlü, Yaşamın Ucuna Yolculuk'ta da Pavese'den alıntıladığı gibi "gerçeklerle değil düşüncelerle yaşayan" (Özlü 2001: 38) bir insan ve kendi düşüncelerinde boğulmadan hayatta kalabilmesi için yazarak kendine yeni ifade yolları açması gerekli.

Özlü'nün yaşamın ucuna yaptığı yolculuğu Almanya, Çekoslovakya üzerinden devam ederken, Viyana ve ardından Yugoslavya rotası ile ilerler. Yazar sanki her gittiği şehre kendi ruhundan bir parça bırakır ve kendi yazdıklarıyla sevdiği yazarların sevdiği cümlelerini/ şehirlerini birleştirerek rotasında ilerler. *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'nde de benzer şekilde gözlemlenen kendini bağımsız bir şekilde var etme isteği ve özgür bir kimlik oluşturabilme ihtiyacı bu yolculuğu boyunca da görülür: "Kendi bağımsızlığını, hiç değilse yalnız kendin için yaşayabilmek. Yıkmadan, incitmeden, yorulmadan, yılmadan. Başka biçimde yaşamla bağdaşmaya olanak var mı" (Özlü 2001: 47). Özlü'nün bu alıntıda belirttiği gibi bireyin özgürlüğü söz konusu olduğunda "toplumun akılla bağdaşmayan zincirleri karşısında, bireyin kazanmak istediği bağımsızlık olgusu" (Özlü 2001: 47) çıkmaza girebilir ve Özlü'nün durumunda görüldüğü gibi toplum tarafından "öteki" veya "hasta" olarak kategorize edilerek zincire vurulabilir. Buna rağmen, onu bir nebzede olsa toplumun normların baskıcılığından özgürleştiren yazma eylemi yazarın içindeki derinliğe ve karanlığa ışık tutmuştur. Yazarın Prag'da kaleme aldığı gibi, içinde biriken sözcükleri yazıya dökebilmek çocukluğundan beri algıladığı resimlerin gömülü tuttuğu karanlıktan taşması gibidir (Özlü 2001: 47). Psikanalitik teori üzeriden yorumlanırsa, içindeki karanlık yani bastırmaya çalıştığı duygulardan taşan bilinçaltı, bilinç yüzeyine sadece yazma eylemi ile gelebiliyor. Bu süreç, Özlü için "resimlerden taşan seller gibi" oluyor ve bir çeşit katarsis yaşatarak yazarı derinden etkiliyor. Yazarın üçüncü ana durağı Italo Svevo'nun izini sürdüğü İtalya'ın Trieste şehri oluyor. Pavese ve Kafka'dan sonra İtalyan yazar Svevo da Özlü için hayatını anlamlandıran yegane

unsurlardan biri ve Svevo'nun eserlerine memleketinde ulaşabilmenin mutluluğu, Özlü'nün İstanbul'daki hayatı ile kıyasladığında yazar için bir tür bağımsızlık olarak görülüyor:

İstanbul akıl hastanelerinde günde altmış sigara içtiğim kesitini anımsıyorum yaşamımın. Yapacak başka hiçbir şey olmadığı için. Davranış özgürlüğümü elimden alacaklardı. Her zaman için alamadılar. Bugün 12 Temmuz günü Trieste kent kütüphanesinde, Svevo bölümünde oturabiliyorum ve kütüphane raflarında dizili dört yüz bin kitabın kokusunu soluyabiliyorum. Daha öte bir bağımsızlık isteyebilir miydim. (Özlü 2001: 78)

Bu alıntının ışığında, Tezer Özlü'nün aslında uğradığı bütün şehirlere İstanbul'daki akıl hastanesinde psikanalitik tedavi adı altında maruz bırakıldığı elektroşok gibi travmatik deneyimlerinden kaçmaya çalıştığı için de gittiği söylenebilir. Çünkü onu "hasta", "deli" veya "eksik" olarak adlandıran geleneksel yapıdaki sağlık kurumları, toplumsal normlara uygun olmayan bireyleri uygun hale getirmekle yükümlü olan düzenleyici unsurlardır. Özlü gibi "uygun" görülmeyen bireyler ise elimine edilmelidir ki toplumun düzeni için tehdit unsuru haline dönüşmesinler. Bunun sonucunda da Özlü'nün eserlerinde, yaşadığı topluma yabancılaşma, kopma ve her daim süren özgürlük arayışına tanıklık ederiz ve bu durum Özlü'nün kendini dışarıda konumlandırmak için uğraştığı okul, aile, evlilik gibi kavramları da içine alarak, kendi bağımsız kimliğini inşasına hizmet eder.

Öte yandan, Özlü'nün *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'taki anlatımında da toplumun baskıcı normlarında uzaklaşarak "gitme" eyleminde kendini bir adım ileriye taşıdığını görürüz: "Bırak kentleri, bırak yapıların görkemini, yoksulluğunu, bırak yolları, istasyonları, insanları, yabancıları, sevdiklerini, çocukluğunu, ölen uzaklardaki insanlarını, bırak, bırak, bırak içinde seni kemiren seni bırak. Bak nerelere varıyor gökyüzü. Hangi zamanlara. Hangi sonsuzluğa. GİT" (Özlü 2001: 42).

Özlü için gitme eylemi bir çeşit sonsuzluğu temsil eder. Bu sonsuzluk onu bütün baskıcı ve cinsiyetçi normlardan özgürleştirir. Çünkü sistem onu ve onun gibi kendi kimliğini gerçekleştirmek isteyen kadınları "hasta", "deli", "eksik" olarak nitelendirmektedir ve 1960'lı yılların Türkiye'sinde kendini özgürce ifade etmek isteyen Tezer Özlü'nün *Yaşamın Ucuna Yolculuk* kitabındaki şu cümleler onun hayata bakışının özeti niteliğindedir:

Sizin düzeninizle, akıl anlayışınızla, namus anlayışınızla, başarı anlayışınızla hiç bağdaşan yanım yok. Aranızda dolaşmak için giyiniyorum. Hem de iyi giyiniyorum. İyi giyinene iyi yer verdiğiniz için. Aranızda dolaşmak için çalışıyorum. İstediğimi çalışmama izin vermediğiniz için. İçgüdülerimi hiçbir işte uygulamama izin vermediğiniz için. Hiçbir çaba harcamadan bunları yapabiliyorum, bir şey yapıldı sanıyorsunuz. Yaşamım boyunca içimi kemirttiniz. Evlerinizle, okullarınızla, işyerlerinizle. Özel ya da resmi kuruluşlarınızla içimi kemirttiniz. Ölmek istedim, dirilttiniz. Yazı yazmak istedim, aç kalırsın dediniz. Aç kalmayı denedim, serum verdiniz. Delirdim, kafama elektrik verdiniz. Hiç aile olmayacak insanla bir araya geldim, gene aile olduk. Ben bütün bunların dışındayım. (Özlü 2001:57-58)

Özlü'de gözlemlenen "gitme" eyleminin sürekliliği "yaşamı gitmek olarak algılamasına" (Özlü 2001: 52) kadar varıyor. Çünkü *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'nde de benzer şekilde işlendiği gibi yazar, *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta da kendi kimliğini yaratmaya çalışırken, yaşadığı çevreden, insanlardan ve düzenden bağımsız bir gerçeklik yaratmaya çalışıyor: "Sürekli gitmek istemek de, bir yerde, hiçbir yerde olmak istemek değil mi. Olabileceğim bir yer kaldı mı. Hiçbir yerdeyim" (Özlü 2001: 53). Bunun sonucunda da yazar "hiçbir yerde" olmanın özgürleştiriciliğine sığınıyor. Bu açıdan yazarın çeşitli ülkeleri ara vermeden gezmesi, farklı diller ve kültürlerin içinden geçse de kalıcı olmaya yanaşmaması, kitabın adından da anlaşılabileceği gibi Özlü'nün bu yolculuğunun yaşamın ucuna yani hiçliğe varan bir düzlemde yapıldığı olarak yorumlanabilir. Bu hiçliğe varırken de *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'ne göndermeler yaparak aslında eserlerinin metinler arası geçişlerinin yoğun ve hepsinin Özlü'nün bağımsız ve aynı oranda rahatsız zekasının ürünü olduğunu görebiliyoruz. Özlü, İtalya'daki yolculuğu sırasında, hatırladığı çocukluğunun soğuk gecelerini düşünürken, çocukluğun sınırlarının ne denli korkunç ve olanaksız olduğundan bahseder (Özlü 2001: 121). Bu sınırların aşılmasına izin verilmeyen bir sistemde yazar, çocukluğunun gözlerinin aslında şu anki yetişkin kadın gözleriyle benzer olduğunu fark eder:

Oysa çocukken de dünyayı aynı gözlerle gördüğümü, aynı gözlerle, aynı düşünceyle, duygular ve sezgilerle kavradığımı anlıyorum. Yılların geçmesi ancak bu sezgileri, duyguları, düşünceleri, dünyaya bakan gözlerin algılamalarını çoğalttı, üst üste yığdı, dayanılmaz bir çığ biçiminde büyüttü. (Özlü 2001: 121)

Özlü'nün vardığı bu sonuç, kümülatif bir şekilde birikerek bilinçaltından adeta bir çığ gibi gelip bilincini ters yüz eden hayatın gerçekliğinin aslında onu artık çocukluğundaki gibi travmatik bir şekilde etkilemediğidir. Çünkü artık çocukluğunun "sürgününde" veya "tutukevinde" değildir. Kendi kelimeleriyle "ilk kez bu yolculuğu süresince, yazarlarının çevrelerinde, sokaklarında, kahvelerinde, bulvarlarında, mezarlarında, evlerinde, dünyaya baktıkları yörelerde çıktığı bu yolculukta, içinde sürekli çakışan ikili kişiliği, tek bir "ben"de birleştirebilmiştir (Özlü 2001: 121). Özlü'nün çocukluğundan itibaren parçalanmış, örselenmiş kadın kimliğini kendi içinde bir nebze de olsa birleştirebilmesi için çıktığı bu uzun yolculuk, psikanalitik teorinin de üzerinde çokça durduğu çocukluk dönemindeki travmalarını iyileştirebilmesi için terapötik bir yol olmuştur. Tezer Özlü yolculuğunun tamamı boyunca, yazar kimliğinin yanı sıra birey olarak kimliğinin de oluşmasında büyük etkileri olan kendisi gibi yirminci yüzyılda yaşamış modern yazarların izindedir. Yazar ülkesinden uzakta hiçliğe varmaya çalışırken kendi deyimiyle "zamansızlığın tüm sonsuzluğunu, tüm sınırsızlığını" (Özlü 2001: 121) da kavrayarak geçmiş hayatının travmalarını bir nebze de olsa hafifletebilmiştir.

SONUÇ

Bu makalenin savunduğu gibi Tezer Özlü *Çocukluğun Soğuk Geceleri* ve *Yaşamın Ucuna Yolculuk* adlı romanlarında kendi hayatını çocukluğundan itibaren ev, aile, okul, yetişkinlik dönemlerini de içine alıp kaleme dökerek, psikanalitik okuma ışığında sistem tarafından "hasta", "eksik" veya "deli" olarak tanımlanmıştır. Buna rağmen ailesinde ve okul yaşantısında ona empoze edilen değerlerin ötesinde kendini gerçekleştirme ve özgür bir şekilde var etmeye çalışarak marjindeki varlığıyla "abject" veya "iğrenç" olarak erkek egemen sistemi karşısına alan bir duruş sergilemektedir. Yazarın *Yaşamın Ucuna Yolculuk* adlı eserinde de belirttiği gibi bu karşı duruş onu hayatı boyunca zorlamıştır: "İnsan yalnız kendi değer yargılarını benimsiyor. Ve bunlar genel yaşam yargılarından o denli başka ki.. Uzun yıllar boyu bu yaşama karşıt yaşamı sürüklemek hiç de kolay değil. Hem kolay, hem mümkün değil" (Özlü 2001: 60). Buna rağmen Özlü kendi kendisine yabancı olmamak için yaşadığı topluma ve simgelediği bütün değerlere yabancı olmayı tercih ediyor: "Yabancısı olmadığım bir tek olgu var. O da kendi varoluşum. Belki tek mutluluğum bu. Tek bağlantım. Kendimi kavrayamazsam, tüm varoluşum yitmiş demektir" (Özlü 2001: 60). Belki de uzun yıllar yaşama karşıt yaşamı sürüklemenin zorluğu altında ezildiği için genç yaşında kanser yüzünden vefat etmiştir. Buna rağmen arkasında bıraktığı az sayıda fakat anlam açısından oldukça yoğun olan eserleri, onun hayatı boyunca oluşturmaya çalıştığı özgür ve aynı zamanda toplumdan, sistemden kısacası her şeyden, herkesten bağımsız kadın kimliğinin en yakın tanıklarıdırlar.

KAYNAKLAR

Ankay, N. (2009). “Tezer özlü'nün eserlerinde otobiyografik anlatım”. Journal of Turkish Studies. 4/8: 4. s. 469–492.

Bozok, N.; M. Akbaş (2014). “Çocukluğun gecelerini soğutan bugünde sesini arayan bir kadın: Tezer özlü”. Fe Dergi 6: 2. s. 44-50.

Erbil, L. (1997). “Bir romanı okurken: Çocukluğun soğuk geceleri”. Tezer özlü’ye armağan içinde. (S. Duru. Der.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 30-36.

Gürbilek, N. (2005). “Memur çocukları, ev ödevleri, pazar öğleden sonraları.” Ev ödevi: Denemeler. İstanbul: Metis Kitap.

Kristeva, J. (2004). Korkunun güçleri: İğrençlik üzerine deneme (N. Tutal. Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kristeva, J. (1982). Powers of horror: An essay on abjection (L. S. Roudiez. Çev.) New York: Columbia University Press.

Özlü, T. (1995). Çocukluğun soğuk geceleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Özlü, T. (2001). Yaşamın ucuna yolculuk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Parla, J. (2004). “Kadın eleştirisi neyi gerçekleştirdi?”. Kadınlar dile düşünce: Edebiyat ve toplumsal cinsiyet içinde. (S. Irzık ve J. Parla. Der.) s. 179-200. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sezer, S. (1997). “Tezer özlü’nün dünyası”. Tezer özlü’ye armağan içinde. (S. Duru. Der.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 50-59.

A LITERATURE ANALYSIS ON FEMALE ISOLATION AND INTERIORS

Sema Haritash Eroğlu, PhD Student
Department of Interior Architecture and Environmental Design, Faculty of Fine Arts, Hacettepe University, Ankara, Turkey
sharitash@hacettepe.edu.tr

Duygu Koca, Assoc. Prof. Dr.
Department of Interior Architecture and Environmental Design, Faculty of Fine Arts, Hacettepe University, Ankara, Turkey
duyguk@hacettepe.edu.tr

ABSTRACT

The notion of space defined by the perpetual relation of the subject and the objects it contains, has lost its social and egalitarian character to the exclusion of women within the patriarchal system. Cultural codes in the space surrounding us that we cannot interfere with, are embodied in normative forms and infiltrated into the discipline of architecture and interior design. In this study, which focuses on what gender means in space and how it interacts with other variables, the "home space" area was chosen as the field of research. Because gender-based discrimination takes place primarily at home. Subsequently, it has been strengthened by control mechanisms in the dominant mode of production through the spatial segregation that makes men responsible for production and women responsible for reproduction.

This study tries to find an answer to the question of whether the arrangement and the spatial configuration of the interiors exercise hierarchical power through the scenarios of female isolation. The current situation was questioned through a qualitative methodology by examining and analysing the existing literature in the aforementioned field. As a result, the study tried to reveal the ideological and historical transformations of the aspects of privacy in space.

Keywords: Interior Design, Space Design, Gender, Home, Woman's Place.

TOPLUMSAL CİNSİYET VE MEKÂN ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ANALİZİ

Sema Haritash Eroğlu[1], Doktora Öğrencisi
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Email: sharitash@hacettepe.edu.tr

Duygu Koca, Doç. Dr.
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Email: duyguk@hacettepe.edu.tr

ÖZET

Mimarlık ve mekân temsil mekanizmaları aracılığıyla ideolojik ve politik konular içerisinde çoklukla konu edilen alanlar haline gelmişlerdir. İçinde barındırdığı özne ve nesnelerin ilişkisiyle tanımlanan ve zaman/ideolojilerin değişimi ile birlikte tekrardan üretilen mekânın kadın ve erkek bedenine aynı mesafede durması beklenir. Fakat mimarlık tarihi boyunca kadın, hem toplumsal bir öğe olarak hem de bedenin mimari ile olan ilişkisi düzeyinde yerinden edilmiş/yer değiştirmiştir. İç mekânın uzamsal diziliminin kadının tecrit senaryoları üzerinden kurgulanması şu soruyu akla getirmiştir: Mekân kimin yararına ve kim tarafından cinsiyetlendirilmektedir? Dolayısıyla mekân sadece üretimi ile ilgili değil tüketim, aidiyet, işgal ve yeniden üretimi ile de ele alınmalıdır.
Bu çalışmanın amacı, farklı disiplinlerde aktif rol oynayan toplumsal cinsiyet olgularını mekân merceğinden incelemektir. Başka bir deyişle eril kültürel kodlarla üretilen mekânın hiyerarşik güç uygulama ihtimalini ortaya koymaktır. Çalışmaya mekânın hangi şekillerde cinsiyetlendirildiği ve feminizm hareketiyle hangi noktalarda birleştiğinin araştırılmasıyla başlanmıştır. Temelde sosyal ve politik alanlardan keskin sınırlarla ayrılmamış olan toplumsal cinsiyetin mekân tasarımı ile ilişkisini keşfedebilmek için cinsiyete dayalı ayrımcılığın ilk yaşandığı mekân olan "ev içi " alanı araştırma alanı olarak seçilmiştir. Toplumsal cinsiyet inşasının temellerinin atıldığı ve akabinde üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin pekişmesi ile daha büyük mekânsal ayrımlara sebebiyet veren ev alanı jeopolitik durumlara bağlı olarak çeşitli şekillerde cinsiyetlendirilmektedir. Mekânın sosyal durum üretebilmesi gerçeğine ek olarak sosyal durumların da mekâna müdahale etme olasılığını ortaya koymak çalışmanın itici gücünü oluşturmuştur. Mekânsal olan adaletsizliğin hangi "mekânsal olmayan" düşüncelerin bir sonucu olduğunu bulmak adına bir literatür taraması yapılmıştır. Mekanın cinsiyetini muhtelif açılardan inceleyen çalışmalar nitel bir metodoloji ile sorgulanmış ve bir sonraki çalışmalara ışık olması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Mekân, Cinsiyetli Mekân, Sosyal Adalet, Feminizm.

GİRİŞ

Cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, coğrafya ve kültürel normlar mimariyi etkilemektedir. Bu etkenler diyalektik bir süreç içerisinde toplumsal üretim tarzını yaratmaktadırlar. Her üretim tarzı ise kendine özgü bir mekan oluşturmaktadır. Lefebvre'nin üçlü olgusu mekânı maddi mekan, mekanın temsili ve

[1] Sorumlu yazar: Sema Haritash Eroğlu, sharitash@hacettepe.edu.tr.

temsil mekanı olarak kategorize etmektedir (Lefebvre, H., 2020 [1974]). Her toplumsal organizasyon bir örgütsel kimlik oluşturmaktadır. Bu örgütsel kimlik fiziksel mekânda mekânın temsili veya temsil mekânı aracılığıyla kullanıcılara yansıtılmaktadır. Yihan ve Christopher (2017) Lefebvre'nin üçlü mekân tarifinden yola çıkarak mekânı tasarlanır, algılanır ve deneyimlenir olarak kategorize etmektedirler. Örgütsel alan (tasarlanan, algılanan ve yaşanan) basitçe mimar tarafından tasarlanmış olan değil, belirli sosyal, kültürel ve politik doğruların birleşmesi ile inşa edilen ve güç uygulayan bir kavramdır. Üretilmiş olan mekânın kendisi üretici güç olarak tekrardan üretir ve üretilir. Tasarlanan mekân organizasyonun güç mekanizmalarını algılanan ve yaşanan mekân aracılığıyla yansıtmaktadır. Dolayısıyla mekân pasif değildir ve toplumsal yapı ile arasında diyalektik ve dinamik bir ilişki mevcuttur.

Toplumsal olarak üretilen ve zaman / ideolojilerin değişimi ile tekrardan inşa edilen mekân onu şekillendiren özneler ve nesnelerin birbiriyle daimi ilişkisini tarif etmektedir (Lefebvre, H., 2020 [1974]) Her iki cinsiyete de eşit mesafede durması beklenen mekân kültürel normlar, sosyo- ekonomik sebeplerden dolayı kadını yerinden etmiş/dışarıda bırakmıştır. Zamanla verimliliğe de zarar vermesi beklenen sosyal adaletin zedelenmesi esasen toplumsal cinsiyet konusunda yapılan interdisipliner araştırmaların itici gücü olmuştur.

Mekân tarafsız olmayan, söylemsel olarak inşa edilen, ideolojik olarak işaretlenen ve baskın güç tarafından biçimlenen bir oluşumdur (Wrede T., 2015). Foucault'nun heterotopyaları uzamsal hiyerarşi ve iktidar ilişkilerini sorgulamakta (akt. Wrede T., 2015) ve uzamsal okumanın yeni bir yönünü göstererek düşünce, kurum ve pratiklerinin sosyal ve siyasi açıdan görme konusunda ısrar etmektedir (akt. Mcleod M, 1996). Post-modern bir coğrafyacı olan Soja *Üçüncü Alan* teorisiyle hem Foucault hem Lefebvre'nin uzamsal algılanışını kapsayıcı bir şekilde toparlamakta ve baskıcı ve sömürücü bir toplumsal örgütlenmeye karşı homojenlik ve kalıcılığa meydan okuyarak farklılığı, çelişkiyi ve değişimi kutlamaktadır (Wrede T., 2015). Bu noktada feminizmin, "merkez/marj anlayışını hem/ve anlayışına çevirmek" olan hedefi ile kesişmektedir. Çalışmanın ilk bölümü feminizm ve mekan ilişkisini kurmayı amaçlamaktadır. İkinci bölümünde ise mevcut yazın içerisindeki toplumsal cinsiyet çalışmaları mekan tasarımı üzerinden sistematik bir incelemeye tabi tutulmuştur. Mekanın cinsiyete göre ayrıştırılması başlığı altında incelenen çalışmalar tarihsel bir süreçte konuların geçirdiği evrimi ortaya koymayı amaçlamıştır.

KAVRAM TANIMLARI

Kadın ve erkek arasındaki farkın nereden kaynaklandığı sorusuna cevap arayışı biyolojik ve toplumsal cinsiyet arasındaki farkı sorgulamamızı sağlamıştır. *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması* kitabında (2020) Cardelia Fine bu sorgulamayı şu şekilde ifade etmiştir:

Eğer bu farkın sinirleri farklı döşenmiş beyinlerden kaynaklı olduğunu düşünüyorsanız arkanıza yaslanıp rahat bir nefes alabilirsiniz Ama ya öyle değilse?

Türk Dili Kurumu cinsiyeti bireye üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiyi ayırt ettiren yaradılış özelliği olarak tanımlamaktadır (TDK). Toplumsal cinsiyet kavramı sosyolojiye ilk olarak Ann Oakley tarafından 1972'de yayımlanan Sex, Gender and Society kitabı ile dahil olmuştur. Oakley'e göre *cinsiyet* (sex) biyolojik erkek-kadın ayrımını anlatırken, *toplumsal cinsiyet* (gender) erkeklik ile kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır. Toplumsal cinsiyet sosyal bir mesele olup xx ve xy olarak farklılaşmış bireylere toplum içinde ne yapmaları gerektiği, hangi sınırlara göre var olabildikleri bir doktrin olarak verilmiştir. Yani cinsiyet geri çevrilemez bir olgu olup toplumsal cinsiyet ise çevremizde bulunan ve ona müdahale edemediğimiz kültürel ve siyasal normların bir bütünüdür. Buraya kadar normal görünen tarifler Judith Butler'ın (1999) sorusuyla altüst olmaktadır. Butler'a göre cinsiyet ve toplumsal cinsiyet tümünden farklı iki bağımsız kavram olarak düşünülürse, toplumsal cinsiyetin kendisi yüzergezer bir yapıntı haline gelir. Eğer cinsiyetin değişmezliğine itiraz edilirse, cinsiyetin inşasının da kültürel bir inşa olduğu hatta belki de *cinsiyetin* aslında zaten başından beri *toplumsal cinsiyet* olduğu ortaya çıkacaktır (Butler J. 1999). Simon de Beauvoir'a göre de varoluş özden önce gelmektedir; yani doğuştan kadınlık düşüncesini reddederek "kadın doğulmaz kadın olunur" savını geliştirmiştir (Bayoğlu F., 2010).

İlk feminist düşünür sayılan Mary Wollstonecraft *A Vindication of The Rights of Women* (1792) adlı yazısında aklın her insanda eşit olduğunu, bir konu hakkında kadının yanlış veya farklı akıl yürütmesinin kadınların eğitimindeki eksikliklerden kaynakladığını savunmaktadır.

Cinsiyete ve toplumsal cinsiyete geleneksel olarak atfedilen kültürel ve biyolojik faktörler geri dönülemez hasarlar ile sonuçlanabilmektedir. Örneğin 2013'de Amerika Ulusal Karayolu Trafiği Güvenliği İdaresi'nce yapılan bir araştırmaya göre araba kazalarında kadınların ağır yaralanma olasılığının %47, ölme olasılığının ise %17 erkeklerden daha fazla olmasının sebebini arabaların kadınlara göre tasarlanmamış olmasıdır (NHTSA, 2013). Cinsiyet veri boşluğundan kaynaklanan yanlış tasarımların örneklerini çoğaltarak sunan Caroline Criado Perez *Görünmez Kadınlar* kitabında (2019) piyano tasarımından eczane ilaçlarına kadar insanı, erkek olarak varsaymanın ölümcül sonuçlarını gözler önüne sermiştir.

Patriarkal sistem tanımında ataerkil bir iktidarın ataerkil toplumlar yaratmasından bahsedilmektedir. Kadın teriminin ortak bir kimliği işaret ettiği varsayımının reddedildiği gibi (Butler J., 1999) patriarkal kavramının da içinde kadınların ve cinsiyet eğilimi yüzünden ötekileştirilen bireylerin sömürüldüğü yapılar ve pratikler bütünü olduğu unutulmamalıdır. Walby (1989) patriarkal sisteminin esnek bir tarifini sunarak tarihsel ve kültürel farklılığın yanı sıra, sürekliliğini de gözler önüne sermiştir. Walby'a göre patriarkal; üretim tarzı, ücretli iş, kadına şiddet, cinsellik, kültürel/dini ve devlet katmanları arasında azalıp çoğalarak ama hiç yok olmadan devam etmektedir (1989). Bu sistemin mekâna nasıl dahil

olduğunun anlaşılması açısından tarihsel sürecin incelenmesi ve mekanın ne olduğu sorgulanması gerekmektedir.

Harvey'in (2019) tarifine göre mekân, birbiriyle bağlantılı olan nesnelerin varlığı sayesinde var olan ve bu nesneler arasındaki ilişki olarak anlaşılması gereken bir kavramdır. Yani mekân ilişkisel ve nispi bir varlıktır. Aslında cinsiyetler arası iktidar mücadelesini canlandıran bir eylem aracı olup, gücünü mekânsal kullanım pratiklerinden almaktadır (Lico, Gerard, 2001). Mekânsal kullanım pratikleri basit bir şekilde toplumsal cinsiyete dayalı statüyü dayatmaz; daha ziyade, mekânın kendisi kadınların güçlendirilmesini veya boyun eğdirilmesini sağlayabilecek çeşitli şekillerde cinsiyetlendirilir (Hamlett, J., 2009). Mekânın cinsiyeti o mekânı kullanan cinsiyetin yoğunluğu ve o mekânın donatılarının sembolik işaretleri üzerinden belirlenmektedir (Savard vd.,2017). Cinsiyetli bir mekânı, fiziksel özellikleri yanı sıra o mekân üzerinde kurgulanan düşünsel altyapı ile birlikte ele almak ve çözümlemek gerekmektedir. Bu düşünsel altyapıyı bilinçli veya bilinçsiz olarak hayata geçiren mimar/tasarımcı, Murat Çetin'in (2021) terminolojisiyle bu biyo-politik sürecin bir parçası haline gelmektedir.

FEMİNİZM VE MEKÂN

Kadın cinsiyetini konu alan çalışmalar için şemsiye terim olan feminizm. mevcut yazında temelde üç ana dalga ve ona bağlı teoriler içinde tariflenmektedir (Taş G., 2016). Bütün feminizm dalga ve teorilerinin ana teması kadının özgürlüğü ve patriarkal yapıların ortadan kalkmasıdır. Birinci dalga feminizm temel hak ve özgürlükleri için mücadele ederken, ikinci dalga, cinsel hak eşitliği ve patriarkal sistem ile mücadele etmiştir. Birinci ve ikinci dalga feminizmin mutlak eşitlik kavramlarına karşı bir itiraz niteliğinde ortaya çıkan üçüncü dalga feminizm, farklılıkları değerli ve önem arz eden bir durum olarak ortaya koymaktadır (Taş G., 2016). Geçmiş feminizm dalgalarında olan evrensel bir kadınlık tarifi üzerinden evrensel bir ataerkillik tanımı, feminist kuramının kendi içindeki bölünmelere ve üçüncü dalganın ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Butler J. 1999). Üçüncü dalga feminizmin birçok dalı mekânsal patriarkayı araştırmaktadır.

Feminizmin akımlarından olan eko-feminizm ve post-kolonyal feminizm yerli kadınlar ile sömürgeleştirilmiş mekânların kavramsal bağlantıları bulunduğunu savunmaktadırlar (Wrede T., 2015). Sürdürülebilirlik kavramının korumacı, reformcu ve dönüşümcü dalları arasından dönüşümü savunanların eko-sosyal merkezli düşünceleri, doğanın yıkımını toplumdaki hiyerarşik yapılar ve egemenlikler ile ilişkilendirmektedirler (Erkenez ve Cıravoğlu 2014). Yerel ekolojik durumlarla uyumlu, şeffaf, esnek ve katılımcı bina tasarım modelini (Erkenez ve Cıravoğlu 2014) benimseyen eko-feminizm mekânsal hegemonyaya karşı çıkmaktadır. Marksist ve sosyalist feminizm ise kapitalist üretim tarzının patriarkal düzen ile arasındaki bağları araştırırken bunu mekânsal iş bölümü üzerinden gerçekleştirmektedir. Lefebvre'ye göre ataerkil toplum düzeninde erkek üretimden, kadın ise yeniden üretimden sorumludur (2020 [1974]). Marksist ve sosyalist feminizm, kapitalizme istikrar sağlayan

ataerkil değerlerin üretim, yeniden üretim ve tüketim ilişkilerini nasıl belirlediğini araştırmaktadır (Armstrong E. 2020). Fakat bu teori ve dalgaların arasında akışkanlık bulunduğunu bilmekte fayda vardır.

Feminizmin mekân okuması yapması aslında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının mekânın dönüşmesine karşı eleştirel teori üretmesi demektir. Bu çalışmada araştırma mekânı olarak "ev içi" alanı seçilmiştir ve bu sebeple ev halkı arasındaki iktidar mücadelesinden bahsedilmektedir. Yani sadece kadın ve erkek değil, erillik ve dişilik hallerinin tamamı kastedilmektedir.

TOPLUMSAL CİNSİYET VE MEKÂN ARAŞTIRMALARI

Erkeklik; kadınlık kimlik ve pratiğinden farklı olarak bir iktidar pratiği olarak kurumlaşmaktadır (Atay, T., 2004). Hegemonik erkekliğin oluşması ve pekişmesini sağlayan unsurların seksizm, ırkçılık ve homofobi olduğunu iddia eden Kimmel (Akt. Onur ve Koyuncu, 2004), bu unsurların hegemonik erkekliği normatif durumdan normal duruma dönüşmesini sağladığını aktarmıştır. Her ne kadar Faucoult iktidarın kullanıldığı insanlar kadar, onu kullanan bireyleri de tutsak aldığından bahsetse de (Akt. Atay, T., 2004) bu iktidar savaşında toplumsal cinsiyetin mekân ile olan ilişkisi cinsiyete dayalı iş bölümünden kaynaklı olduğu için konu çoğunlukla kadın kimliği ve onun maruz kaldığı durumlar üzerinden devam etmektedir.

Toplumsal cinsiyet ile mimari arasındaki ilişki araştırılırken iki başlık ortaya çıkmaktadır. Birincisi beden ile mimarlık arasındaki ilişki, ikincisi ise cinsiyet –toplumsal cinsiyet- ile mimari arasındaki ilişkidir. Cinsiyetin mimarlık ile olan ilişkisinin araştırılmasında, ilk temel adım beden ve mimarlık ilişkisine bakmaktır.

Beden ve Mimarlık

Beden insan ve mimari arasındaki ilişkide arabulucu niteliğindedir. Mimari tasarımın bu ilişkide kadın-erkek bedeni arasında ayrım gözetmesi beklenmez. Ancak, mimarlık tarihi boyunca kadın hem toplumsal bir öğe olarak hem de bedenin mimari ile olan ilişkisi düzeyinde yerinden edilmiş/yer değiştirmiştir (Agrest I.D., 1988). İlk Klasik mimari metinlerde tarif edilen bedenin erkek bedeni olması yadsınamayacak kadar çoktur. Alberti, Filarete, Di Giorgio Martini ve Vitruvius metinlerinde insan vücudunun erkek vücudu ile eş anlamlı olduğu vurgulanmıştır (Agrest I.D., 1988). Bu metinlerin başlangıcı olan Vitruvius metininde, tapınaklardaki sütunların kadın ve erkek bedenine benzetilmiş olduğu ve iyi bir mimariyi simetri ve oranı erkek bedeni ölçülerinden taklit ederek oluşan mimari olduğunu savunduğu görülmektedir (Vitruvius 1998). Alberti metinlerinde de görülen güzelliğin simetri ve oran ile olan ilişkisi insan merkezli söylemin mimariye bilinçdışı bir girişi sayılmaktadır. Feminist kuramın karşı çıktığı nokta tam da burasıdır. Di Giorgio Martini ve Filarete metinlerinde ise insan figürü

erkek figürü olarak tasvir edilmiş ve mimariyi metaforik bir yaklaşımla canlı bir erkeğe benzetmişlerdir. Filarete, oğluna sevgi duyan ve ona iyi bakan bir anneyi mimar figürü, binayı ise bir erkek figürü olarak betimlemiştir (Agrest I.D., 1988). Bu yaklaşımda kadın bir anne ve iyi bir hemşirelik beklentisi ile var olabilmiştir. Di Giorgio Martini metinlerinde erkek bir yaratıcı olarak olağanüstü bir transseksüel operasyonla kadının doğurganlık vasfını gasp ederek yaratıcılığın merkezinde yer almıştır (Agrest I.D., 1988). Bu metinlerin tamamında kadın ya yoktur ya da bir annedir. Anne olduğu takdirde de bunun cinsellik olmadan kutsal ruh aracılığıyla hamile kalan Meryem Ana olduğu görülmektedir (Agrest I.D., 1988).

Bu tür yaklaşımlar sadece klasik metinlerde değil, sömürgeci söylem ile birleşen cinsiyetçi söylem modern dönem metinlerinde de devam etmiştir. Kadını kültürel kimliğin kilit sembolü olarak gören geniş bir entelektüel taban, ülke ölçeğinde cinsiyetçi bir yaklaşım bile sergilemiştir. Fransız kolonyal metinlerinde yazar J. Lorrain, Cezayiri "akıllı ve tehlikeli bir metres" olarak betimlemiştir (Akt. Çelik Z.,1996).

Le Courbusier 1940'da modulor oran sistemini geliştirerek burada kullandığı insan modelini İngiliz dedektif romanlarının yakışıklı erkek polisin ölçüleri olan 1.83 boyunda bir erkek olduğunu bildirmiştir (Hayden D., 2014). Le Courbusier kitabında açıkça erkek için, erkek tarafından ve erkek standartlarında bir mimariye atıfta bulunmaktadır (Şentürk L.2008). Cezayir'in Fransız sömürgesi altında olduğu dönemde bu sömürgeyi sürdürebilmek ve onu sağlamlaştırmak adına Fransa hükümeti yerliler için konut projeleri yapmaya başlanılmıştır. 1930'larda Cezayir'in Casbah kentinde gerçekleşen mimari yenileme projelerinde rol alan Fransız mimar Le Courbusier kavisli çizgileri kıvrak kalçalı ve dolgun göğüslü Cezayirli kadınların bedenine ve mimarı o bedenleri okşayan bir el olarak tasvir etmektedir (akt. Çelik Z. 1996) ve bu yolla cinsiyetçi bir söylemi mimariye taşımıştır. Le Courbusier'i gençliğinde İstanbul'a çeken nedenlerden birinin İslam kültürünü şehvetli bir cinsellikte algılamasıdır. İstanbul'un sessiz sokaklarındaki evleri çıplak ayak bilekleri ile tırnakları kırmızıya boyanmış elleri olan, peçeleri ile gizem duygusunu arttıran İstanbul kadınları gibi uzun süre kafeslerinde beklemiş kuşlara benzeten söylemlerde bulunmuştur (Çelik Z. 2003).

Toplumsal Cinsiyet ve Mimarlık

Toplumsal cinsiyetin mekân ile olan ilişkisini araştırırken ortaya çıkan ikinci başlık ise cinsiyet-toplumsal cinsiyet- ile mekânın ilişkisidir. Bunun için ise toplumsal cinsiyet ve mekân üzerine ulusal ve uluslararası çalışmalar bir araya toplanmıştır. İlk başta yapısal ve kuramsal olarak gruplandırma yapılmıştır. İncelenen konular bağlamında konut özelinde araştırma yapan makale ve kitaplar özel olarak kategorize edilmiştir. Tam bu noktada ulusal ve uluslararası kaynakların birbirinden farklı bakış açıları ile konuyu ele aldıkları gözlemlenmiştir ve bu sebeple tablo 1 ulusal ve uluslararası çalışmaların hangi yönde ilerlediklerini ortaya koymak için bir kılavuz olarak hazırlanmıştır. İncelenen çalışmalarda

kuramsal açıdan coğrafyaya bağlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 1: Toplumsal cinsiyet çalışmalarının kategorize edilmesi.

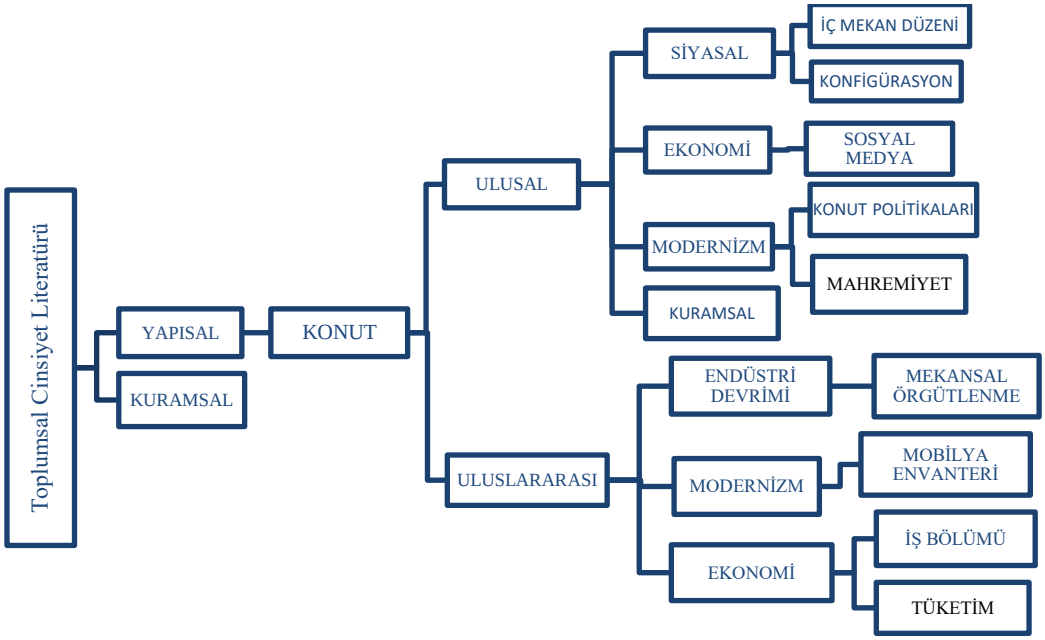

Dünya genelinde kırılma noktalarından olan sanayi devrimi ve dünya savaşlarının etkileri her ülkede farklı şekillerde hissedilmiştir. Türkiye'de cumhuriyet ve modernizmin mekânı etkileyen en önemli sosyal oluşumlar olduğu gözlemlenmiştir. Bu sebeple araştırmalar yoğunlukla bu iki dönemin etkileri üzerinden sürdürülmüştür. Ulusalda cumhuriyet öncesi ve sonrası mevcut sosyal normların etkileri mekansal biçim analizi olan konfigürasyonlar ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Ulusal göç ile birlikte ortaya çıkan konut sıkıntısına bir çözüm arayışı sunan yerel yönetim kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirmiştir. Modernizm ile birlikte seri mobilya üretimi, iç mekân düzeni kökten bir değişikliğe uğratmıştır. Teknolojik gelişmeler, beyaz eşya kullanımının yaygınlaşması ve değişen hijyen algısı mekânsal örgütlenmeyi ve mekan kullanımını toplumsal cinsiyet açısından değiştirmiştir

Uluslararası kaynaklar her ne kadar homojen bir yapıda olmasalar da indirgeyici bir biçimde tek başlıkta toplanmıştır. Sanayi devriminin çıkış noktası sayılabilecek İngiltere'de ekonomi üzerinden yoğun bir literatür mevcuttur. Mekânsal ayrımdan ayrı düşünülemeyecek olan cinsiyete dayalı iş bölümü küresel kuzey çalışmaların itici gücü olmuştur denebilir. Uluslararası kaynaklarda cinsiyetlendirilmiş mekân kavramı Tablo 1'de yer alan başlıklar üzerinden değerlendirmiştir.

Mekânın fiziksel ve sosyal yönü araştırmacılara konuyu hem yapısal hem de kuramsal olarak okumayı mümkün kılmıştır. Bütün yaşamsal alanlarda aktif varlık gösteren toplumsal cinsiyetin çoklu-disipliner doğası ile mekan incelemesi birleşince çok yönlü ve geniş bir literatür taraması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada toplumsal cinsiyet ve mekân alanında çalışma yapan sosyolog,

felsefeci, ekonomist ve mimarların çalışmalarından yararlanılmıştır. Disiplin gereği mekâna yapısal bir öğe olarak yaklaşmamız onun sosyal bir varlık olarak görmemize engel olmamalıdır. Çünkü toplumsal cinsiyetin mekânda hayat bulması mekânsal olmayan önsel düşüncenin sonucudur. Mekânın bilinçli veya bilinçsiz cinsiyetlendirilmesi toplumsal cinsiyet olgusunun inşası ve çeşitli uygulamalar ile pekiştirilmesi aracılığıyla olmuştur. Düşünce altyapısını ortaya koymaya çalışan makale ve kitaplar *kuramsal* başlığında değerlendirilmiştir.

Bütün *toplumsal cinsiyet ve mekân* çalışmalarının ortak noktası bu olgunun adaletsiz bir düzen yaratmış olduğu konusunda hemfikir olmalarıdır. Farklılıkları ise mekânın dönüştürülmesinin farklı toplumsal alanlarda izlerini sürmeleridir. Bu çalışmada ev alanı araştırma konusu olarak seçilmiş- kent ve kamusal alanlarda aktif rol oynayan toplumsal cinsiyet bu değerlendirmenin kapsamı dışında tutulmuştur. Bu doğrultuda konut özelinde toplumsal cinsiyetli mekânı değerlendiren çalışmalar Tablo 2'te sunulan başlıklar özelinde gruplandırılmıştır.

Araştırma mekânı olarak konutun seçilmesinin sebebi toplumsal cinsiyetin özellikle aile kavramı üzerinden kurulmaya çalışılmasıdır. Aile, siyasal mekanizmanın toplumsal dönüşüm arzularını gerçekleştirdiği toplum inşa aracıdır (Sancar S., 2017) ve bilindiği üzere toplulukların kitlesel davranışlarının denetlenmesi, kamusal mekânın yanı sıra kişilerin kendi iç mekânlarındaki davranışlarının kontrolünü kapsamaktadır.

Mülkiyet kavramının gelişmesi ve meşru varisler üretmenin bir aracı olarak evlilik ve aile ile birlikte kadın ve erkeğin sosyal statüleri yeniden tarif edilmeye başlanmıştır. Toplumsal iş bölümü ile gerçekleşen mekânsal bölünme evi tarımda uzmanlaşan kadının yeni üretim alanı olarak yeniden üretim ve ücretsiz emeğin tezahür ettiği mekân olarak kavramlaştırılmıştır. Toplumsal cinsiyeti ilk olarak deneyimlediğimiz mekân olan "ev" ve onun fiziksel ve kavramsal özellikleri toplumsal cinsiyetin üretilmesi ve yeniden üretilmesini sağlayan bir niteliğe sahiptir.

ULUSAL

Siyasal

Yaşanan siyasal reformlarla birlikte ev içi alanı dönüşüme uğramış; ancak, içinde bulunan hegemonya hiçbir dönemde yok olmamıştır. Yerel yönetimlerin eril iktidarı canlı tutmak için toplumsal bir öğe olan aile kurumundan yararlanması onu daima toplumsal cinsiyetin yansıdığı önemli bir alan haline getirmiştir. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde kadın hakları ve özgürlüklerini değerlendiren bir dizi çalışma sosyal bağlamda ortaya çıkan durumların ev içi statüyü nasıl etkilediğini ortaya koymaktadırlar. Bu çalışmalar kadının sosyal alanlardaki görünürlüğünün artması ile özgürlük misyonunun tamamlanmadığının altını çizmeye çalışmaktadırlar. Dostoğlu'na göre (2012) Cumhuriyet

döneminin birçok uygulaması kadının bilinç ve kimliğinin gelişmesine katkıda bulunmak amacı ile değil; daha ziyade iyi bir anne ve eş olma yolunda ilerleme amacıyla gerçekleşmiştir.

Dini yönelimler sonucu kadının gündelik hayatını geçirdiği konut, kadının görünürlük senaryoları üzerine organize edilmiştir. Türkiye'deki tarihi kent evleri incelendiğinde, özellikle ekonomik durumu iyi olan ailelerin evlerinde yaşam alanı haremlik ve selamlık olarak ikiye ayrılmıştır. Selamlık, sadece kadını diğer erkeklerin gözünden sakınmakla kalmayıp aynı zamanda erkeğe ait bir mekân oluşturarak onu ev işlerinden ve çocuk gürültüsünden izole etmiştir. Bazı evlerde haremlik alanlarında hazırlanan yemekler iki alan arasında yer alan döner dolaplar yardımıyla selamlık bölümüne servis edilmektedir (Aykal D., 2012). Selamlık, erkek iktidarının maddi göstergesi olan cinsiyet ayrımcılığının eşit olmayan haklara dayanan mekânsal biçimini sembolize etmektedir (Özbay F., 1996). Ayrıca, genellikle zemin katlarda bulunan ve kadınlarının çalıştıkları, ambar, kiler ve mutfak gibi mekânlar kör duvarlar ile sarılmıştır. Bu mekânlarda nadiren küçük havalandırma pencerelerine rastlanabilir (Aykal D., 2012).

Konfigürasyon

Ulusal çalışmalarda evin nasıl cinsiyetlendiğini araştıran yazarlar geleneksel evin fiziksel özelliklerini araştırmaya yoğunlaşmışlardır. Bu çalışmalarda Türkiye ölçeğinde ev içi, konfigürasyon ve donatılarının analizi yoluyla değerlendirmeye alınmıştır. Örneğin Deniz Orhun (2010) konutun fiziksel yönüne dayanan tipolojik sınıflandırmalar ile toplumsal yönüne dayanan kültürel sınıflandırmayı birleştirip öznenin yani kadının durumuna vurgu yapmıştır. Türkiye'deki geleneksel aile yapısının görüldüğü evlerde mekânın biçim ve ilişkisel özellikleri üzerinden grafikler oluşturarak evleri kategorize etmiştir. İncelenen evlerde, bulunduğu kentin kültürü ile mekânın konfigürasyonu arasında bağlantı kuran bu çalışma toplumsal doğruların mekânı yeniden ürettiğini gözler önüne sermiştir.

İç Mekân Düzeni

Ulusal siyasal dönüşümler ile birlikte ev içinin değişen mekânları ve o mekânlarda kullanılan donatıların temsil mekanizmaları aracılıyla vermeye çalıştığı mesajlar özelinde araştırmalar yapılmıştır. Örneğin salon eşyasının evin ekonomik varlık seviyesi veya kadının söz hakkı ve yetki derecesi yönündeki yarattığı izlenimi değerlendiren Ayata (1988) eşyalar aracılığıyla insanlar arasında örülebilen duvarları veya bir eşyanın ne şekilde bir davranışı talep ettiğini göstermeye çalışmıştır. Yalnızca mekânsal olarak değil yemek masasının ölçüleri üzerinden bile aile içi ilişkilerinin dönüştüğünü araştıran çalışmalar mevcuttur.

Ekonomi-Sosyal Medya

Tarihsel incelemeler kadının mekân ile olan bağının toplumsal üretimdeki rolü ile iç içe geçmiş olduğunu göstermiştir. Üretimden dışlanan kadın yeniden üretimin mekânı olan eve hapsedilirken erkek üretimden sorumlu olarak kendi özgürlüğünü ilan etmiştir. Mekânsal ayrımı sosyal iş bölümü üzerinden değerlendiren uluslararası çalışmaların aksine mekânı kadının tüketim öznesi konumu üzerinden değerlendiren çalışmalar oldukça azdır. Korkmaz ve Allmer (2000) evi idare eden ve çekip çeviren kadının evin hizmet alanları ile bağdaştırılmasını ve eve yüklenen bütün olumlu niteliklerin kadının ücretsiz emeğine dayandığını eleştirmektedirler. IKEA dergilerini inceleyen bu çalışma modern dünyada tüketimin bir nesne üzerinden değil daha ziyade nesneler bütünü ve anlamsal bütün üzerinden dayatıldığını iddia etmektedir.

Modernizm

Ev içi alanını dönüştüren ve ulusal literatürde kendine büyükçe bir yer bulun başlık modernizmdir.

Modernizm ile birlikte hayat bulan "Modern Aile" kavramı Türkiye'de geleneksel geniş aileden farklı olarak çekirdek bireylerden oluşan, dini inançlarına bağlı, apartmanda yaşayan bir aile modelini yansıtmaktadır. Yaratılan toplumsal arzularla birlikte apartman tipolojisi modernlikle bağdaşıp, yaygın bir şekilde inşa edilmeye başlamıştır. 1950'den sonra artan göç ile birlikte daha fazla konut ihtiyacı ve paralelinde daha fazla apartman inşaatı gerçekleşmiştir.

Modernleşme, eril bir yer olan selamlık alanını, misafir odasına dönüştürmüştür. Misafir odası, karı-koca arasındaki ilişkide iyileştirmelere sebep olmuştur. Çiftler birlikte daha çok vakit geçirip, misafirlerini birlikte ağırlamaktadırlar (Özbay F., 1996). Ayrıca selamlığın kalkması kız ve erkek çocuklarının arasındaki farkı azaltarak birlikte okula gitmelerini sağlamıştır (Özbay F., 1996). Bunun yanında yapı kalitesinin azlığı nedeniyle kadın, salonda moderniteyi temsil ederken, karanlık ve küçük mutfakta sağlıksız ve angarya koşullarda çalışmaya devam etmektedir (Özbay F., 1996). Modernizmin ev üzerindeki etkisinin genel olarak mahremiyet ve konut politikaları özelinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Mahremiyet

Apartmanlaşmanın mahremiyet ve mekânsal örgütlenme üzerine etkilerini araştıran çalışmalar, yapılan ilk apartmanlardan bu yana değişen tutumları gözler önüne sermiştir. Erman ve Hatipoğlu (2018) apartman dairesinin geleneksel evlerde var olan özel ve kamusal alan arasındaki akışkanlığı bozduğunu iddia etmişlerdir. İlk yapılan apartmanlarda odalar arası işlev farklılığının bulunmadığı aktaran Aykal (2012) mahremiyet kavramının güçlenmesi ile birlikte konut içi mekânsal örgütlenmenin başladığına

dikkat çekmiştir. Konutu oluşturan tüm mekânların önceden bir bütün olarak hareket etmesine karşın, bu örgütlenmeyle birlikte konut içindeki farklı mekânlar birbirinden kopmuş ve bağımsız olarak hareket etmeye başlamıştır (Güney, Y.,2020).

Konut Politikaları

Eril yönetimin dayattığı tasarım kurallarının konut planlama ve ölçeklendirme konusunda taraflı olduğu düşünülmektedir. Ankara'da 1920'den 1990'a kadar incelenen apartman planlarından ortaya çıkan sonuca göre; son dönemde hem mekânsal ayrışma hem yatak odası mahremiyeti en yüksek seviyelerine ulaşmıştır (Güney ve Wineman 2008). Bu da o dönemde hakim olan kültürün iz düşümü olarak görülebilir. 1945-1965 yılları arasında hakim olan muhafazakar modernite kadını dini kurallara bağlı, yalnız annelik düşüncesi ile erkeklere itaat ve hizmet eden biri olarak kurgulamıştır (Sancar S., 2017). Eril hegemonya selamlıktan baba koltuğuna evrilmiş, ama yok olmamıştır. Toplumsal değişiklikler evde bireyin özelleştirilmesinin, toplumda ise ailenin özelleştirilmesini gerçekleştirmiştir. Bu düşüncenin uzantısı olarak Türk aile evi, bütünleşik planlardan daha ayrık planlara doğru dönüşmeye başlamıştır (Güney ve Wineman 2008).

Kentleşmenin artmasıyla birlikte, yoksul yerleşim bölgelerinde bulunan gecekondu yapılarının yıkılarak apartmanlara dönüşmesi sırasında da aynı eril politikaların devem ettiği gözlemlenmiştir. Kullanıcı odaklı olmayan tasarımlar zamanla o kullanıcıların ihtiyaçlarına ve kaynaklarına şiddet uygulamaktadır. (Kandiyoti D., 1977). Tüm aile etkinlikleri için odak noktası olan alanları ayırarak sınıflandırma pratiği, modernliğin cinsiyetçi bir düzenlemesidir (Sancar S., 2017). Sonuç olarak ev içinin konfigürasyon değişimi kadın kimliği üzerinden şekillenmiş ve kadın kimliğinde olumlu/olumsuz etkiler yaratmıştır.

ULUSLARARASI

Endüstriyel Devrim-Mekânsal Ayrım

Üretimin sanayileşmesi ile pekişen *ev* ve *iş yeri* kavramları kadın ve erkek arasındaki mekânsal ayrımı güçlendirmiştir. Bu basit gibi görülen ayrım aslında mekânı geri dönülemez bir şekilde dönüştürmüştür. Toplumsal cinsiyetli mekânı işçi bir erkek ve evde huzuru sağlayan bir kadın kimliği üzerinden *ideal aile* yapısı çerçevesinde kurmuş olan sanayi üretimi bu tarifin dışında şekillenen herhangi bir ilişki düzeyini şiddetle reddetmiştir. Dolores Hayden (2014) 1919'da İngiltere banliyöde yaşayan işçileri fabrikaya bağımlı kılmak için yürütülen "iyi evler mutlu işçiler yaratır" kampanyası ile işten yorgun dönen işçi erkek için evi mutlu bir yuvaya çeviren ev kadını üzerinden plan yapıldığından bahsetmektedir.

Ekonomi

Cinsiyetli mekânı ekonomik açıdan değerlendirmek uluslararası kaynaklarda oldukça fazla görülmektedir. Mekânı ayrıştıran etkenlerin başında cinsiyete dayalı işbölümü olduğunu savunan çalışmalar çoğunluktadır. Rendell'a göre (2003), günümüzde mimarlık sadece üretim tarzıyla değil, tüketim, aidiyet, kültürel temsil, işgal ve yeniden üretimiyle ilişkili olarak da ele alınmalıdır. Toplumsal cinsiyet alanında önemli çalışmalar yapmış olan Massey'e göre (1994) toplumsal roller ve beraberinde yaratılan ayrımlar mekânsal biçimlendirmede ne kadar rol oynuyorsa, mekânın biçimleniş de toplumsal rollerin kurgulanışı üzerinde o kadar etkili olmaktadır.

İş Bölümü

Cinsiyete dayalı iş bölümü özel alanı kadın cinsiyeti, kamusal alanı ise erkek cinsiyeti ile bağdaştırarak ev mekânını cinsiyetlendiren etkenlerin başında gelmektedir. Austerberry H., Watso S. (1985) *Britanya'daki ev alanına feminist bir yaklaşım* ile "Kadının Yeri" başlıklı bir çalışma yaparak kadının iyi bir ev içi tasarımı talep etmeden önce ev dışında iyi bir statü talep etmesi gerektiğini savunmuşlardır. Zira konutun mevcut doğası ev içi emeğin doğasıyla ilişkili olup iyi bir ev içi tasarımının toplumsal ve mekânsal baskıyı arttırmaya meyilli olduğu düşünülmektedirler.

Hayden D. (2014) *Cinsiyetsiz Bir Şehir Nasıl Olurdu* makalesinde ev içi mekânsal dizilimden ziyade hiyerarşik dizilimi üzerinden yönetimin ideal aile modelini uydurarak kadını eve hapsedip daha iyi evler sözü vermektedir. Evi metalarla doldurulması gereken bir kutu olarak tasvir eden hakim atmosferde kadın, kendini evde izole etmiştir. Depresyonda olan kadınlar için ise ilaç firmaları buna çözümü çoktan bulmuşlardır. Esariti (2021) Endonezya'da gerçekleştirdiği bir vaka çalışmasında ev içi tadilat kararlarının verilmesinde en önemli etkenin, hane içi gelir düzeyi olduğunu vurgulamıştır.

Sözü edilen çalışmaların hepsinde mekândaki iktidar ilişkisinin ekonomik özgürlükle paralel olduğu gözlemlenmiştir.

Tüketim

Mekânı tüketim olgusu üzerinden değerlendiren çalışmalar kadın öznesinin nasıl bir tüketim öznesine dönüştürülmesinden bahsetmektedirler. Hayden'e göre (2014) toplu konutlarda mahremiyetin artması, tüketimin artması anlamı da taşımaktadır. Çünkü medyatik alanlarda telkin edilen ev kadını, hem iyi bir ev işçisi, çocuk bakıcısı hem evini metalarla dolduran çılgın bir tüketicidir (Hayden D., 2014). Tüketiciliğin artmasıyla birlikte kadınların ev dışında -geçici işlerde- çalışması gerekmiştir. Fakat bunun için zamanı olmayan kadının yardımına kapitalizm koşmuştur. Ev içi emeğinden sözde tasarruf sağlayan metalar ev içi emeğin yerini almaktansa, daha fazla emeği mümkün kılmışlardır (Austerberry ve Watso

1985). İronileştirilmiş akıllı evler toplumsal cinsiyet, ekonomik, sosyal ve duygusal yapıları dönüştürmek yerine, sömürücü sosyal düzenin önemli bir parçası haline gelmişlerdir (Jackman A., 2021). Ev içinde konuşlandırılan akıllı robotlar ev halkının tükettiği, attığı ve benimsediği metalar üzerinden küresel pazarlara bağlı tüketim haritaları oluşturmaktadırlar (Jackman A., 2021).

Artı olarak Austerberry ve Watso'nun (1985) çalışmalarına göre evlerin makineleştirilmesi örgütsel olarak verimsizdir. Hem bireyci hem de mekanize yaşam tarzı, talebi arttırarak üretilen metaların dolaşımı ile kapitalizme hizmet etmektedir. Makineleşmenin getirdiği her türlü artan boş zamanı telafi etmek için kadınlar evleriyle daha fazla gurur duymaya teşvik edilmekte ve bu şekilde hem ev içi emek artmakta hem bu emeklerin insansız araçlar ile gerçekleştirmek için talep ve dolayısıyla tüketim artmaktadır.

Teasley (2005) Japonya'da ev inşasında etkili olduğu düşünülen kadın dergilerinden oluşan bir literatür taraması ile bir çalışma gerçekleştirmiştir. Kadınların mimarlık eğitimi bölümüne bile alınmadıkları bir dönemde (1920) kadın dergilerinde ev kadınının ev içi dekorasyonunda neyi arzu etmesi gerektiği tasvir edilerek, onun tüketen özne kimliğini pekiştirmiştir. Dekorasyondan farklı şekilde gerçek inşaat detayları ile ilgili çok az bilgi yer almıştır. Bunun nedeni yapım işinin kocalarına/erkeklere ve mimarlara bırakmaları gerektiği düşünülmüştür.

Modernizm-Mobilya Envanteri

Savaş sonrası dönemde kapitalizm ve modernizmin birlikte çalışması tüketimi üretimden ve toplumsal cinsiyeti sınıftan daha önemli hale getirmiştir. Modernizm bir yandan modaya bağımlı olmayı reddederken diğer yandan reklam ve tüketim alanlarında görünürlüğü ile metalaşarak içsel bir çelişki sergilemiştir (Leslie ve Reimer 2003). Bu üretim ve tüketim arasındaki keskin ayrım toplumsal cinsiyet zincirini pekiştirmektedir. Modernizm kadınsı ve erkeksi tasarımla eşleşebilen bir dizi karşıtlığı ortaya koymuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası diğer tasarım disiplinleri tarafından önemsenmeyen iç mimarlık aslında kadınsı kültürel üretimin önemsenmemesi ile eş anlamlıdır (Mcneil P.,1994) . Modernist söylem süslemeyi reddederek modern olmanın eril bir özellik olduğunu vurgulamıştır (Gürel M., 2009).

Diğer yandan modernizm ile birlikte ev içi tasarım ilkeleri değişmiştir. Örneğin açık mutfak tasarımı modernizmin ürünü olan sayılmaktadır. Açık mutfak tipolojisinde, aile fertleri mutfak işlerini daha çok paylaşma eğilimi göstermişlerdir. Fakat Madigan ve Monr açık mutfakların tam da kadının ev dışı ücretli emeğine duyulan ihtiyaca paralel ortaya çıkmasının tesadüf olmadığından bahsetmektedirler (1991). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra nüfus düşüklüğünün bir telafisi olarak görülen doğurganlık, toplu konut planlamalarının temel hedefi olmuştur. Böylece mimarlar ve planlamacılar kadınların ihtiyaçlarını annelerin ihtiyaçları olarak tanımlayıp komşuluk ve ücretli işlerde çalışma gereksinimlerini bu yönde yorumlamışlardır (Roperts M., 1990).

Hamlett J. (2009) orta sınıf İngiliz evinde cinsiyete dayalı ayrımcılığın ne ölçüde gerçekleştirildiğini ve bunun gelişim sürecindeki çocukları nasıl etkilediğini konu alan bir araştırma yapmıştır. Bu çalışmada mekânsal ayrımın toplumsal cinsiyete dayalı statüyü dayatma yollarından biri olduğunun altı çizilmiştir. Çalışmaya göre mekân, kadınların güçlendirilmesini veya boyun eğdirilmesini sağlayabilecek çeşitli şekillerde cinsiyetlendirilmiştir. Meşe yemek odası erkeksi İngilizlikle, süslü misafir odası Fransız kadınlığıyla ilişkilendirilirmiştir. Bu da dekorasyonun zevk yoluyla güç uygulayabileceğini kanıtlar nitelik taşımaktadır. İncelemede Viktorya döneminde yayımlanan dekorasyon el kitaplarından yararlanmıştır. Bu çalışmadan farklı şekilde Hoskins (2011) farklı dönemlerdeki evlerin eşya envanterleri o dönemin maddi kültürünün bir işareti olduğunu savunmuştur. Örneğin pişirme ekipman türleri üzerinden üretilen yemekler ve konukseverlik seviyeleri görülebilmektedir (Hoskins L., 2011). 19. yüzyıl orta sınıf evinde kadın ve erkek mekânı arasındaki ayrımın keskinleşmesi, toplumda kadınların kamusal bilgi ve iktidardan dışlanmasında bir araç olarak görülmüştür. Yemek odası masif meşe, maun mobilyalar ve kalın halılar ile, misafir odası ise parlak renkler, gül ağacı, ipek veya kumaş ile kaplanmıştır (Kuhlmann D.,2013). Üstelik kadınlara ait olan misafir odasında kapsamlı bir yazı masası, kitaplık ve çalışma masası bulunmamaktadır (Kuhlmann D.,2013). Leslie ve Reimer (2003) modernizm ile birlikte yaygınlaşan mobilya türleri ve tasarım prensipleri üzerinde çalışma yapmışlardır. Bu çalışmaya göre modenizm ile yaygınlaşan modern mobilya perakendecilik sektörünün müşterileri erkek tasarımcılar ve kadın tüketicilerdir.

Tablo 2: Toplumsal cinsiyet çalışmalarının incelendiği başlıklara göre kategorize edilmesi

	Kent	Konut	Kamusal Alan	Mahremiyet	Sürdürülebilirlik	Ekonomi	Tekamül	Eğitim	Ssosyoloji / Kuram	Sosyal Medya
Lefebvre, H., (1968)									●	
Lefebvre, H., (1974)									●	
Kandiyoti D., (1977)		●	●							
MATRİX, (1982)	●		●							
Acar E. (1983)									●	
Austerberry H., Watso S. (1985)		●				●				
Ayata, S., (1988)		●		●						
Agrest I. D. (1988)									●	
Walby S., (1989)									●	
Roberts M. (1990)		●		●						
Madigan, R., and Munr, M., (1991)		●				●	●			
Massey D., (1994)						●				
Mcneil P., (1994)										

Mcleod, M., (1996)									●	
Çelik Z., (1996)	●									
Fausch , D., (1996)									●	
Mcleod, M., (1996)									●	
Özbay, Ferhunde (1996)		●								
Butler, J., (1999)									●	
Al-Kodmany K. (2000)	●			●						
Korkmaz, s., Allmer A, (2000)		●				●				●
Lico, Gerard. R. (2001)									●	
Rashid M.,(2001)									●	
Leslie, D., Reimer , S., (2003)		●				●				
Karsten L. (2003)			●				●			
Rendell , J., (2003)									●	
Walker L.,(2003)								●		
Scott Brown D. (2003)									●	
Çelik Z., (2003)	●								●	
Teasley S. (2005)		●				●		●		●
Vatandaş, C., (2007)							●	●		
Güney, Y., Wineman , j., (2008)		●								
Şentürk, l., (2008)									●	
Hamlett J. (2009)		●					●			
Şentürk, L., (2009)	●							●		
Gürel, M., (2009)		●								
Orhun D. (2010)		●		●						
Bayoğlu, F., (2010)									●	
Mcleod, M., (2010)										
Colomina, B., (2010)		●								
Kılıçkıran, D., (2010)		●							●	
Hoskins, L., (2011)		●								
Aykal, D., (2012)		●		●						
Dostoğlu, D., (2012)								●		
Kuhlmann, D. (2013)		●		●					●	
Hayden D. (2014)	●	●				●				
Erkenez, S.. Ciravoglu, A., (2014)					●					
Wrede T. (2015)									●	
Davidi S. (2016)							●			
Taş, G. (2016)									●	
Savard M. D. and others (2017)			●							
Yihan L., Christopher G (2017)			●	●			●		●	
Erdaş, G., (2017)		●								

Sancar S., (2017)									●	●
Erman T., Hatiboğlu B. (2018)		●		●			●			
Kanülkü G., (2018)		●								
Sanchis-Segura, C., vd. (2018)			●							
Harvey, D., (2019)	●								●	
Şenel, A., (2019)	●							●		
Criado C. Perez (2019)							●		●	
Güney, Y.,(2020)		●								
Göktaş, Ö., (2020)							●			●
Fine, C., (2020)								●	●	
Armstrong, Elisabeth (2020)									●	
Jackman A., Brickell K. (2021)		●				●				
Esariti, l., (2021)		●				●				
Wainwright O., (2021)	●									
Çetin M., (2021)	●								●	

SONUÇ

İncelenen çalışmaların neredeyse tamamının sosyal adalet arayışı içerisinde gerçekleştiğini söylemek doğru olacaktır. Patriarkal sisteminin ırk, cinsiyet, kültür ve etnik kökene göre değişkenlik gösterdiğini ve tek bir iyileştirici anlayışın her dezavantajlı bireye aynı derecede iyi gelmeyeceğinin altı çizilmiştir. Mekân tasarımı açısından belli tasarım ilkelerinin toplumsal cinsiyet kaygısını ortadan kaldıracağını söylemek oldukça zordur. Ama yine de cinsiyet ayrımının mekân tasarımının ürünü değil, süreci olduğunu kavramak, hayati öneme sahiptir.

Nicel olarak ulusal çalışmalarda en çok mekânsal biçim ve ilişki üzerinden belli tarihsel dönemlerde araştırmalar yapılmıştır. Başka bir deyişle yerli çalışmalarda mimarlık ürünü üzerinden varsayımların ortaya konması yaygın biçimde göze çarpmaktadır. Mevcut yazında toplumsal cinsiyetin mekânla kurduğu ilişki bağlamında kullanıcı yönelimleri ya da bilişsel gelişim ile ilgili deneysel çalışmalar yer almamaktadır. Uluslararası çalışmalara gelindiğinde ise cinsiyete dayalı işbölümü üzerinden mekânsal analiz ezici çoğunluktadır. Sonuç olarak jeopolitik sebeplerin mekâna yön verdiği ve cinsiyetçi mekân sorunsalı için evrensel bir çözümün mümkün olmadığı gözlemlenmektedir.

KAYNAKLAR

Acar, E. (1983). Kadın, Konut, Kent: Kadın Açısından Konut Sorunu, Mimarlık, 187, Yıl 21, Sayı 1, 8-11.

Agrest, I. D. (1988). Architecture from without: Body, Logic, and Sex, The MIT Press Assemblage, No. 7, 28-4.

Agrest , D., Conway, P., Weisman, L.K. (ed.) (1996). The Sex of Architecture, New York, Harry N. Abrams.

Al-Kodmany, K. (2000). Women's visual privacy in traditional and modern neighborhoods in damascus, Journal of Architectural and Planning Research, 17(4), 283-303.

Aykal, D. (2012). Kadın, Mimarlık ve Konut, Diyarch Bülten, Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi Bülteni 7.

Ardener, S. (eds) (1993). Women and Space: Ground Rules and Social Maps, Londen: Routledge, eBook ISBN: 9781003135081.

Atagün S., Benek, S. (2019). Toplumsal cinsiyet rollerinin mekâna yansımaları üzerine kavramsal bir inceleme. 1. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı, doi:10.26650/PB/PS12.2019.002.095

Armstrong, E. (2020). Marxist and Socialist Feminism Study of Women and Gender: Faculty Publications, Smith College, Northampton, MA, doi:10.1002/9781119314967.ch3

Austerberry, H., Watso S. (1985). A Woman's Place: A Feminist Approach to Housing in Britain, Palgrave Macmillan Journals is collaborating with JSTOR to digitize, preserve, and extend access to Feminist Review.

Ayata, S. (1988). Kentsel Orta Sınıf Ailelerde Statü Yarışması ve Salon Kullanımı, Toplum ve Bilim Dergisi 42, 5-25.

Bachlard, G. (2014). Mekanın Poitikası, çev., Tümertekin, A., İstanbul: İthaki Yayınları.

Bayoğlu, F. (2010). Simone de Beauvoir: Öteki Olarak Kadın, Kaygı, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi 15, 71-78.

Bosco, A. (2004). Gender Effects in Spatial Orientation: Cognitive Profiles and Mental Strategies, Applied Cognitive Psychology, 18(5).

Butler, J. (*1999)*. Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi, İstanbul:Metis Yayınevi.

Colomina, B. (2010). Bölücü Duvar: Ev içi Gözetleme, Dosya 19 TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.

Coleman, D., Danze, E., Henderson, C. (eds) (1996). *Architecture and Feminism*: Yale Publications on Architecture. New York: Princeton Architectural Press.

Criado, C. P. (2019). Görünmez Kadınlar, çev., Şengel, M., İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Çetin, M.(2021). İçten İçe, Ankara: Nika Yayınevi.

Dalkılıç, N. (2008). Geleneksel Konutlarda Kullanici Mekan İlişkisi: Midyat Örneği, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 13(1), 17-33.

Dostoğlu, D. (2012). Kadın ve Mimarlık, Diyarch Bülten, Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi Bülteni 7.

Davidi, S. (2016). By women for women: modernism, architecture, and gender in building the new Jewish society in Mandatory Palestine, Cambridge University Press, arq, 20(3), 217–230.

Erdaş, G. (2017). Toplumsal Cinsiyet ve Mimarlık: Konut Üzerinden Bir İnceleme, Mimarlar Odası Konya Şubesi, Mimaran 16.

Erkenez, S.. Ciravoglu, A. (2014). The Only Way Out: Introducing A Gender Perspective For Sustainability, World Sustainable Building 2014 Barcelona Conference, World SB14 Barselona, 100-110.

Erman, T., Hatiboğlu B. *Gendering Residential Space: From Squatter and Slum Housing to the Apartment Estates in Turkish Renewal Projects*, American Sociological Association, 1430 K Street NW, Washington, DC 20005, 2018.

Esariti, l. (2021). "The Relationship of Home Renovation and Gender at Suburban Housing of Semarang City in Indonesia" Geographica Pannonica 25(2), 63–71.

Fine, C. (2020). Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması, çev.,Tanrıyar, K., İstanbul: Sel Yayınları.

Gerle, E. (2013). A New Kitchen for the World Women, Politics and Religio Feminist Theology 22(1), 46 –57.

Göktaş, Ö. (2020). Çocuk Oyuncaklarındaki Toplumsal Cinsiyet Olgusu, Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2(1), 29-34.

Güney, Y. (2009). Cins Cins Mekân, Der., Alkan, A., İstanbul: Varlık Yayınevi.

Güney, Y., Wineman , j. (2008). The evolving design of 20th-century apartments in Ankara, Doctoral Program in Architecture, TCAUP, The University of Michigan, doi: 10.1068/b3401

Gürel, M. Ö. (2009). Defining And Living Out The Interior: The 'Modern' Apartment and The 'Urban' Housewife in Turkey During the 1950s and 1960s, Gender Place and Culture A Journal of Geography Place and Culture (6), 703-722.

Harvey, D. (2019). Sosyal Adalet ve Şehir, çev., Moralı, M., İstanbul: Metis Yayınevi.

Hayden, D. (2014). What Would a Non-Sexist City Be Like? Speculations on Housing, Urban Design, and Human Work, Women and the American City, 5(3), 170-187.

Hamlett, J. (2009). The Dining Room Should Be the Man's Paradise, as the Drawing Room Is the Woman's': Gender and Middle-Class Domestic Space in England, 1850–1910, Gender & History, 21(3), 576–591.

Hoskins, L. (2011). Reading the inventory: household goods, domestic cultures and difference in England and Wales, 1841–81, University of London , Submitted for the degree of PhD.

Jackman, A., Brickell K. (2021). 'Everyday droning': Towards a feminist geopolitics of the drone-home, Royal Holloway University of London, UK, Progress in Human Geography 1–23.

Kanülkü, G. (2018). "Konutun Cinsiyeti", Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi, Araştırma makalesi MBUD 32, 63-80.

Kandiyoti D. (1977). Some Implicatioon Of Social Change For Housing Design, M.E.T.V. Journal of the Faculty of Architecture, 3(1).

Karsten, L. (2003). Children's use of public space, Childhood, 10(4), 457-473, doi: 10.1177/0907568203104005

Kılıçkıran, D. (2010). Gitmeli mi Kalmalı mı? Feminizmde Ev Üzerine Çeşitlenmeler, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Dosya 19.

Korkmaz, S., Allmer A. (2000). Mekânın DNA'sı: Toplumsal Cinsiyetin Mekânsal Kalıplarının Sorgulanması, Kadın/Woman 14(1), 107-133.

Kuhlmann, D. (2013). Gender Studies in Architecture: Space, power and difference, New York: Routledge.

Lico, Gerard. R. (2001). Architecture and Sexuality: The Politics of Gendered Space, Humanities Diliman, 2(1), 30-44.

Lefebvre, H. (1974[2020]). Mekânın Üretimi, çev., Ergüden, I., İstanbul: Sel Yayınevi

Lefebvre, H. (1968[2020]). Şehir Hakkı çev., Ergüden, I., İstanbul: Sel Yayınevi

Leslie, D., Reimer , S. (2003). Gender, modern design, and home consumption, Environment and Planning D: Society and Space, 21(3), 293-316.

Massey, D. (1994). Space, Place, and Gender, USA: University of Minnesota Press.

MATRİX, (1982). Making Space Women and The Man-Made Envıronment, Pluto Press London and Sydney.

Madigan, R., Munr, M. (1991). Gender, House and "Home": Social Meanings and Domestic Architecture In Britain, Journal of Architectural and Planning Research, 8(2), 116-132.

Mcleod, M. (2010). Gündelik Yaşam ve Öteki Mekanlar, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Dosya 19.

Mcneil, P. (1994). Designing Women: Gender, Sexuality and the Interior Decorator, c. 1890-1940, Art History, 17(4), 631-657.

Orhun, D. (2010). The Relatıonshıp Between Space And Gender In Tradıtıonal Homes Across Turkey , Journal of Architectural and Planning Research, Winter, 27(4), 340-355.

Onur H., Koyuncu B., (2004). Sosyalizasyon Sürecinde Erkeklik, Toplum ve Bilim Dergisi (101), 31-49

Özbay, F. (1999). Gendered Space: A New Look at Turkish Modernisation, Gender & History, 11(3), 555-568.

Rashid, M. (2001). Architecture and Gender: Are gendered spatial arrangements used to implement sexual segregation and stereotypical roles? Oxford Brookes School of Architecture.

Rendell, J., Penner, B., Borden, I. (eds) (2003). Gender Space Architecture: An Interdisciplinary Introduction, Londen: Routledge.

Roberts, M. (1990). Gender and Housing: The Impact of Design, Built Environment (1978-), 1990, Women and the Designed Environment, 16(4), 257-268.

Şentürk, L. (2009). Cins Cins Mekân Der. Alkan, A., İstanbul: Varlık Yayınevi.

Şentürk, L. (2008). 'Molar Kafes': Le Corbusier ve Modular, METU JFA, 25(2) 119-132.

Şenel, A. (2019). Mimarlık Eğitiminde Haritalama: Geleneksel Eril Mimarlık Üretimine Yaratıcı Bir Eleştiri, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Dosya 42.

Sanchis-Segura, C., Aguirre, N., Cruz-Comez., A., Solozano, N., Forn.,C. (2018). Do Gender-Related Stereotypes Affect Spatial Performance? Exploring When, How and to Whom Using a Chronometric Two-Choice Mental Rotation Task, Front. Psychol, 24(9), doi:10.3389/fpsyg.2018.01261

Sancar, S. (2017). Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar, İstanbul: İletişim Yayınları.

Savard.,M.D, Kelley, M.T., Merolla, M.,D., (2017). *Routine Activities and Criminal Victimization: The Significance of Gendered Spaces*, Journal of Interpersonal 35(23-24), 5425-5447, doi:10.1177/0886260517721170

Taş, G., *Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri*, Akademik Hassasiyetler, 3.5, 2016.

Teasley, S., *Home-builder or Home-maker? Reader Presence in Articles on Home-building in Commercial Women's Magazines in 1920s' Japan*, Journal of Design History 18.1,1990.

Türk Dil Kurumu-Büyük Türkçe Sözlük İnternet Adresi: https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 05.10.2021.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı, Dergi Park, 0(35), 29-56.

Wainwright O. (2019). Why are our cities built for 6ft-tall men? The female architects who fought back, The Guardian, 19th May 2021, (erişim:12.08.2021)

Vitruvius (1998). *Mimarlık Üzerine On Kitap*, İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

Walby S. (1989). Theorısıng Patrıarchy, SAGE Journals, 23(2), 213-234 doi:10.1177/0038038589023002004

Wrede, T. (2015). Introduction to Special Issue "Theorizing Space and Gender in the 21st Century", Rocky Mountain Review, 69(1), 10-17.

Yihan, L., Christopher G. (2017). History, gendered space and organizational identity: An archival study of a university building, SAGE Journals, 71(1), 640-667, doi: 10.1177/0018726717733032

SURNAME PROBLEM OF THE MARRIED WOMAN IN TURKISH LAW

Rabia Karasaç, Master Student, Res. Asst.
Faculty of Law, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus
rabia.karasac@emu.edu.tr

ABSTRACT

The name is an integral part of personality. Every person has personal right over his/her name. The name is an absolute and strictly personal right that can be asserted against anyone. For this reason, the personal right over the name is inviolable, indispensable and inalienable.

The surname of a married woman is regulated in Article 187 of the Turkish Civil Code. According to the article 187, "Woman takes the surname of her husband upon marriage…" As opposed to other personality rights of woman, the right on her surname is regulated as a relative right under the article 187. A woman's surname changes depending on her marital status. This means as a consequence of each marriage or divorce her identity changes too. This is the reflection of the patriarchal mentality in law. Besides, the concerned regulation contributes to the development of the patriarchal way of thinking.

The issue of the surname of the woman has been brought to court for many times. The European Court of Human Rights has ruled for the violation of the European Convention on Human Rights against Turkey due to the Article 187. The Turkish Constitutional Court decided that the mentioned article is in conformity with the Constitution. Despite this decision, the Court has also decided that women can solely use their maiden name if they brought their cases before the Court through individual application. Similarly, the Turkish Court of Cassation changed its rulings in 2015 and started to give decisions that it is possible for a married woman to solely use her maiden name. In our study, we examined the legal nature of the surname, the surname problem of the married woman in Turkish Law, the patriarchal way of thinking which the regulations and the related judicial decisions depend on.

Keywords: Surname, Surname of a Married Woman, Article 187 of the Turkish Civil Code, Personal Right, Gender Equality.

TÜRK HUKUKUNDA EVLİ KADININ SOYADI SORUNU

Rabia Karasaç, Yüksek Lisans Öğrencisi, Araştırma Görevlisi
Hukuk Fakültesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs
rabia.karasac@emu.edu.tr

ÖZET

Evli kadının soyadı, Türk Medeni Kanunu'nun (TMK) 187. maddesinde düzenlenmiştir: "*Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır...*". Evli kadının yalnızca bekarlık soyadını kullanması Türk Medeni Kanunu uyarınca mümkün değildir. Diğer kişilik haklarının aksine evli kadının soyadı üzerindeki hakkı, mutlak değil nisbi bir nitelik göstermektedir. Kadının soyadı medeni durumuna göre değişmekte, buna bağlı olarak kadın, her evlilik ve boşanma durumunda kimlik değiştirme sürecinin mağduru olmaktadır. Bu durum ataerkil zihniyetin yasaya yansımasıdır. Ayrıca ilgili düzenleme ataerkil düşüncenin gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Türk Medeni Kanunu'nun ilgili maddesinin çağın oldukça gerisinde bir düzenleme içerdiği açıktır.

Türk Medeni Kanunu'nun 187. madde hükmü Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'ya uygun bulunmuştur. Konu pek çok kez Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi'nin ve Yargıtay'ın önüne gelmiştir.

Çalışmada; soyadı kavramı ve hukuki niteliği, evli kadının soyadı, evli kadının soyadına ilişkin düzenlemenin TC Anayasası'na ve Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelere uygunluğu, konuya ilişkin mahkeme kararları, kararların temelinde yatan ataerkil düşünce yapısı, konuya ilişkin öğretideki görüş ve çözüm önerileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Soyadı, Evli Kadının Soyadı, Türk Medeni Kanunu'nun 187. Maddesi, Kişilik Hakkı, Cinsiyet Eşitliği.

GİRİŞ

Ad, kişiliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ad, herkese karşı ileri sürülebilen mutlak ve kişiye sıkı sıkıya bağlı bir kişilik hakkıdır. Bu nedenle kişinin adı üzerindeki hakkı dokunulmaz, vazgeçilmez ve devredilmezdir.

Evli kadının soyadı konusu Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu düzenleme uyarınca, "*Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır...*" TMK m. 187 ile kadının kişilik hakkı kapsamında olan soyadı, diğer tüm kişilik haklarının aksine mutlak bir hak olarak değil nisbi bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının soyadı, medeni haline bağlı olarak değişmekte, kadının her medeni hal değişimi ile birlikte kimliği de değişmektedir.

TMK m. 187 hükmü gereğince kadının, kocasının soyadını almak zorunda olması ataerkil düşünce yapısının yasaya yansımış halidir. Ayrıca ilgili hüküm ataerkil düşünceyi yansıtmakla kalmayıp onun gelişimine de katkı sunmaktadır.

Kadının soyadı konusu pek çok kez yargıya taşınmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi TMK'nın 187. maddesi sebebiyle Türkiye aleyhine ihlal kararı vermiştir. İlgili madde hükmü somut norm denetimi

ile Anayasa Mahkemesinin önüne gelmiş, Anayasa'ya uygun bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi ilgili hükmü Anayasa'ya uygun bulsa da bireysel başvuru yolu ile önüne gelen davalarda kadının yalnızca kendi soyadını kullanabilmesi yönünde kararlar da vermiştir. Benzer şekilde Yargıtay, 2015 tarihinde içtihat değişikliği yaparak evlenen kadının yalnızca kendi soyadını kullanmasının mümkün olduğu yönünde kararlar vermeye başlamıştır.

TÜRK HUKUKUNDA SOYADI

Soyadı Kavramı

Türk Dil Kurumuna göre ad, "*bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam*" olarak tanımlanır. Ad kişileri, diğer kişilerden ayırmaya yarayan tanıtım ve kimlik aracıdır (Kılıçoğlu, 2016, s. 451). Toplumda belirli bir düzen oluşmasını sağlayan ad, ayırt edici kelime veya kelime gruplarından oluşmaktadır (Oğuzman/Seliçi/Oktay Özdemir, 2015, s. 106). Ad, öz ad ve soyad olarak ikiye ayrılmaktadır. Öz ad kişiyi aile bireylerinden ve diğer kişilerden, soyad ise kişinin diğer ailelerden ayırt edilmesini sağlar (Kılıçoğlu, 2016, s. 451-454; Oğuzman/Seliçi/Oktay Özdemir, 2015, s. 107).

Soyadı, kişinin belirli bir soya bağlı olduğunu gösteren ve nesilden nesile aktarılan addır (Oğuzman/Seliçi/Oktay Özdemir, 2015, s. 107). Toplumda her gerçek kişi bir ailenin üyesidir. Bu nedenle her gerçek kişinin soyadının bulunması zorunludur (Kılıçoğlu, 2016, s. 451-454; Oğuzman/Seliçi/Oktay Özdemir, 2015, s. 107; Serozan, 2017, s. 480). Soyadına sahip olma zorunluluğu Soyadı Kanunu'nun 1. maddesinde açıkça düzenlenmiştir: *"Her Türk öz adından başka soy adını da taşımağa mecburdur*". Soyadı kişinin hangi ailenin üyesi olduğunu gösterdiğinden bu ada "aile adı" da denilmektedir (Kılıçoğlu, 2016, s. 454).

Soyadının kazanılması kanundan kaynaklanır (Kılıçoğlu, 2016, s. 454). TMK m. 321/1'e göre "*Çocuk, ana ve baba evli ise ailenin soyadını taşır"*. TMK m. 187 hükmüne göre evli kadın kocasının soyadını taşıyacağından ailenin soyadı, kocanın soyadı olarak kabul edilmektedir (Kılıçoğlu, 2016, s. 454; Oğuzman/Seliçi/Oktay Özdemir, 2015, s. 107; Dural/Öğüz/Gümüş, 2016, s. 158; Erdem, 2019, s. 239).

Soyadı; soy bağı yoluyla, evlenme yoluyla, evlat edinme yoluyla ve idari karar yoluyla olmak üzere dört şekilde kazanılır (Oğuzman/Selici/Oktay Özdemir, 2015, s. 109 vd.). Evlenme yoluyla soyadını kazanmak yalnızca kadınlar için söz konusu olmaktadır (Atasoy, 2015, s. 136).

Soyadının Hukuki Niteliği

Ad, kişiliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle ad üzerinde bir kişilik hakkı bulunmaktadır. Başka bir deyişle ad, kişinin maddi nitelikte olmayan kişisel varlığının bir parçasını oluşturmaktadır (Kılıçoğlu, 2016, s. 451)

Kişinin adı üzerindeki hakkı kişilik hakkı kapsamında olduğundan ad üzerindeki hak herkese karşı ileri sürebilen mutlak ve kişiye sıkı sıkıya bağlı bir haktır. Kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak olması sebebiyle ad üzerindeki hak; vazgeçilemez, devredilemez, miras yolu ile aktarılamaz ve zamanaşımına uğramaz (Kılıçoğlu, 2016, s. 319, 453; Oğuzman/Seliçi/Oktay Özdemir, 2015, s. 106). Adın korunması TMK m. 26'da düzenlenmiştir.

2.3 Evli Kadının Soyadı

Evli kadının soyadı TMK m. 187'de düzenlenmiştir: "*Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir*". TMK m. 187 hükmü emredici bir hükümdür (Dural/Öğüz/Gümüş, 2016, s. 158). Bu nedenle evlilik birliği kurulduğunda kadın, kocasının soyadını almak zorundadır. Aile birliği bir tüzel kişilik olmasa da kanun koyucu eşlerin ve çocukların aynı soyadını taşımasına önem vermiş, aynı soyad için ise erkeğin soyadını üstün tutmayı uygun görmüştür (Öztan, 2015, s. 209; Uluğ, 2015, s. 50). İlgili maddede yalnızca kadına tanınmış iki seçimlik hak söz konusudur (Dural/Öğüz/Gümüş, 2016, s. 158; Öztan, 2015, s. 209). Buna bağlı olarak evlenen erkeğin soyadı bu madde kapsamında değildir. İlgili madde ile herkesin bir soyadına sahip olması kuralına kanun kaynaklı bir istisna getirilmiş, kadına dilerse kendi soyadı ile kocasının soyadını bir arada kullanabilme imkânı verilmiştir (Kılıçoğlu, 2016, s. 455; Öztan, 2015, s. 209). Kadının yalnızca kendi soyadını kullanması seçimlik hakları arasında yoktur (Gözpınar Gündoğdu, 2018, s. 55). İlgili kanun hükmü erkek egemen düşüncenin sonucudur. Kadın erkek eşitliğine aykırı olan hüküm, erkek egemen düşünceye katkı sağlamaktadır (Erdem, 2019, s. 239; Uluğ, 2015, s. 50; Gözpınar Gündoğdu, 2018, s. 55).

Erkeğin doğumla kendiliğinden kazandığı soyadı kişilik hakkı olarak korunurken TMK m. 187 hükmü ile kadının soyadı nisbi bir şekilde korunmuş olur (Öcal Apaydın, 2015, s. 437; Doğanay, 2015, s. 86). Kadının soyadı, medeni haline bağlı olarak değişmekte, kadının her medeni hal değişimi ile birlikte kimliği de değişmektedir. İlgili hüküm ile kadın babasının soyundan kocasının soyundan kocasının soyuna transfer olmaktadır Çataloğlu/ Güneş Peschke, 2020, s. 410; Doğanay, 2015, s. 48). Kadın, erkek egemen toplumda bir eşyaya indirgenmekte, kocasının soyuna ait bir eşya haline gelmektedir. Kadının erkeğin soyuna dahil edilmesiyle kadının soyu da hiçe sayılmaktadır (Uluğ, 2015, s. 51).

Boşanan kadının soyadı TMK m.173 düzenlenmiştir: "*Boşanma hâlinde kadın, evlenme ile kazandığı kişisel durumunu korur; ancak, evlenmeden önceki soyadını yeniden alır. Eğer kadın evlenmeden önce dul idiyse hâkimden bekârlık soyadını taşımasına izin verilmesini isteyebilir. Kadının, boşandığı kocasının soyadını kullanmakta menfaati bulunduğu ve bunun kocaya bir zarar vermeyeceği ispatlanırsa, istemi üzerine hâkim, kocasının soyadını taşımasına izin verir. Koca, koşulların değişmesi hâlinde bu iznin kaldırılmasını isteyebilir*". Boşanmada kadının TMK m. 173 hükmü sebebiyle yaşadığı sorunun temelinde TMK m. 187 hükmü yatmaktadır. TMK m. 187 hükmü kadını evlenme ile kocasının soyadını almaya zorladığından, boşanma durumunda da kadının soyadının değişmesi sonucu meydana gelmektedir. Erkeğin evlenme ve boşanma durumlarında soyadını koruması ancak kadının evlenirken ve boşanırken soyadını değiştirmek zorunda kalması Anayasa ile güvence altına alınan eşitlik ilkesini ihlal etmektedir (Kılıçoğlu Yılmaz, 2014, s. 585). Kadınlar boşanma ile tekrardan başlayan kimlik değişme süreci sebebiyle mağdur olmaktadırlar (Uluğ, 2015, s. 52).

Mehaz İsviçre Medeni Kanunu'nun kadının soyadını düzenleyen hükmü 2011 yılında değişmiş, değişiklik 2013 yılında yürürlüğe girmiştir. Değişikliğe göre eşler evlenmekle kendi soyadlarını korurlar. Ayrıca eşler dilerlerse kadının veya erkeğin bekarlık soyadını aile adı olarak belirleyebilirler (Atasoy, 2015, s. 138; Gözpınar Gündoğdu, 2018, s. 61; Kılıçoğlu Yılmaz, 2014, s. 589; Çataloğlu/Güneş Peschke, 2020, s. 404).

EVLİ KADININ SOYADINA İLİŞKİN DÜZENLEMENİN TC ANAYASASI'NA VE TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU SÖZLEŞMELERE UYGUNLUĞU

Yukarıda açıklandığı üzere her bireyin adı üzerinde kişilik hakkı vardır. TMK m. 187 hükmü ile kadının kişilik hakkı olan adı, kişilik haklarının mutlak yapısına aykırı olarak ihlal edilmektedir. Söz konusu TMK m. 187 hükmü, TC Anayasası ve Türkiye'nin taraf olduğu bazı sözleşmelere aykırı nitelikte bir düzenleme getirmiştir.

Türk Medeni Kanunu'nun 187. Maddesinin TC Anayasası'ndaki Düzenlemelere Uygunluğu

TMK m. 187 hükmü, Anayasa'nın 2, 10, 12, 17 ve 41. maddelerine aykırılığı iddiaları ile yargı önüne taşınmıştır. Anayasa'nın 10. maddesine göre: "*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz*". Eşitlik, farklı kategorilerde yer alan bireylerin aynı kategori içinde bulundukları diğer kişiler ile eşit şartlarda olması, aynı

muameleyi görmesidir. Ayrımcılık ise aynı durumdaki kişilere farklı veya farklı durumdaki kişilere aynı davranılmasıdır (Atasoy, 2015, s. 157). Kanun önünde eşitlik başlıklı ilgili madde, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin kadın ve erkeğin eşit şartlara sahip olacağını düzenlemektedir. Anayasa kadın-erkek eşitliğini düzenlemekle kalmayıp, bu eşitliği sağlamak konusunda devlete ve idare makamlarına yükümlülük getirmektedir. Anayasa'nın 41. maddesi de benzer bir hüküm ile kadın erkek eşitliğini gözetmektedir: "*Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır*".

Anayasa'nın 12. maddesine göre: "*Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir*". Anayasa'nın 17. maddesine göre: "*Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir*". Anayasa, kişilerin kişilik haklarını cinsiyet ayrımı gözetmeksizin koruma altına almakta ve kadın erkek eşitliğini benimsemektedir. Buna bağlı olarak TMK m. 187 hükmü, Anayasa'nın sayılan maddelerini ihlal etmektedir.

Türk Medeni Kanunu'nun 187. Maddesinin Türkiye'nin Taraf Olduğu Sözleşmelere Uygunluğu

Anayasa'nın 90. maddesinin 5. fıkrası uyarınca, "*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır*". İlgili maddeye göre usulüne uygun yürürlüğe konulan milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Milletlerarası andlaşmaların temel hak ve özgürlükleri ilgilendiren hükümleri ise kanunlardan öncelikli uygulama alanı bulacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 8. ve 14. maddeleri kadının soyadı konusunu kapsamına almaktadır. AİHS m. 8'e göre: "*Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir"*. AİHS m. 14'e göre: "*Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır".*

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) 16. maddesinin g bendine göre: "*Taraf Devletler, kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayırımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın erkek eşitliği ilkesine dayanarak kadınlara aşağıdaki hakları sağlayacaklardır(...) g- Aile adı, meslek ve iş seçimi dahil karı ve koca için eşit kişisel haklar*". Ne kadının evlenirken kocasının soyadını almaya zorlanması ne de evli kadının boşanma durumunda kocanın soyadını terk etmek zorunda bırakılması bu sözleşmeye uygundur.

Anayasanın 90. maddesi uyarınca, iç hukukta TMK m. 187 hükmü değil, AİHS 8. ve 14., CEDAW 1. ve 16/Ig maddeleri uygulanmalıdır (Doğanay, 2015 s. 73; Çataloğlu/Güneş Peschke, 2020, s. 408; Öcal Apaydın, 2015, s. 447).

KONUYA İLİŞKİN MAHKEME KARARLARININ İNCELENMESİ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kararları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) Türkiye aleyhine açılan kadının soyadına ilişkin ilk dava 2004 tarihinde karara bağlanmıştır (Oruç, 2016, s. 455)[1]. Kararda başvuran, kocasının soyadını almaksızın yalnızca kendi soyadını kullanma talebinde bulunmuştur. Başvuran, stajyer avukattır. İş çevresinde kendi soyadıyla tanındığını, kocasının soyadını almasının hayatını zorlaştırdığını iddia etmiştir. Başvuran AİHS'nin 8. ve 14. maddelerine dayanarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuştur. Hükümet savunmasında, kadının soyadına müdahalenin, erkeğin soyadı ile aile birliğinin yansıtılarak kamu düzeninin sağlanması adına meşru bir amaç için yapıldığını ileri sürmüştür. AİHM kararında, "*AİHM, farklı muameleyi haklı çıkartacak ikna edici gerekçeler gösterilmediği müddetçe 14. madde ile bu tür önlemlerin, ilkesel olarak, erkek ve kadına eşit şekilde uygulanmasının öngörüldüğünü yineler Söz konusu davada AİHM böyle bir neden olduğuna ikna olmamıştır..."* ifadeleri yer almaktadır. AİHM söz konusu davada "*AİHS'nin 8. maddesi ile birlikte düşünüldüğünde 14. maddenin ihlal edildiğine"* karar vermiştir. AİHM, daha sonra önüne gelen başvurularda da kadının kocasının soyadını almaya zorlanmasının ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesini ihlal ettiği yönünde kararlar vermiştir (Oruç, 2016, s. 455).

Anayasa Mahkemesi Kararları

Anayasa Mahkemesi tarafından kadının soyadına ilişkin ilk karar 1998 yılında 743 sayılı eski Medeni Kanun döneminde verilmiştir. İlgili kararda[2] kocasının soyadını alan davacı, bekarlık soyadının aile soyadı olarak kullanılması talebiyle mahkemeye başvurmuştur. Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesi eski Medeni Kanunu'nun 153. maddesini (TMK m. 187) Anayasa'nın 12. ve 17. maddelerine aykırı bulmuş ve hükmün iptalini istemiştir. Anayasa Mahkemesi; kadının

---

[1]Ünal Tekeli/Türkiye, 16.11.2004, Başvuru No: 29865/96. (ET: 15.05.2021, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-158595%22]}).

[2]AYM, 29.09.1998, E. 1997/61, K. 1998/59(ET: 15.05.2021, https://www.resmigazete.gov.tr/Eskiler/2002/11/20021115.htm#8).

kocanın soyadını almak zorunda olmasının eşitlik ilkesine aykırı olmadığını, eşitlik ilkesinin herkesin aynı kurallara bağlı olması anlamına gelmediğini, aile birliğinin sağlanması için eşlerden birine öncelik tanındığını, zorunluluklar ve toplumsal gerçekler karşısında kadının korunması, kamu düzeni, süregelen gelenekler sebebiyle öncelik tanınan soyadın kocanın soyadı olduğunu belirtmiştir. Tüm bu nedenlerle ilgili madde hükmünün anayasaya aykırılık itirazı oy çokluğu ile reddedilmiştir.

Daha sonra 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girmiş ve evli kadının soyadı konusu tekrardan somut norm denetimi ile Anayasa Mahkemesi önüne gelmiştir. Kararda, Fatih 2. Aile Mahkemesi, Ankara 8. Aile Mahkemesi, Kadıköy 1. Aile Mahkemesi Türk Medenî Kanunu'nun 187. maddesinin, Anayasa'nın 2., 10., 12., 17., 41. ve 90. maddelerine aykırılığı sebebiyle iptalini istemiştir.

Anayasa Mahkemesi kararında "*kanun önünde eşitlik, herkesin her yönden aynı kurallara bağlı tutulacağı anlamına gelmez(...) TMK 187. Madde hükmünün de aile birliğinin korunması ve aile bağlarının güçlendirilmesi başta olmak üzere, nüfus kayıtlarının düzenli tutulması, resmi belgelerde karışıklığın önlenmesi ve soyun belirlenmesi gibi kamu yararı ve kamu düzeni gerekleri nedeniyle kabul edildiği anlaşılmaktadır"* ifadelerine yer vermiştir.

Anayasa Mahkemesi, kişilerin kimliğinin belirlenmesinde en önemli unsur olan soyadının, vazgeçilemez, devredilemez, kişiye sıkı surette bağlı bir kişilik hakkı olduğunu kabul etmiştir. Ancak bu hakkı dokunulmaz olarak görmemektedir (Gözpınar Gündoğdu, 2018 s. 123). Anayasa Mahkemesi'ne göre, soyadının kişilik haklarından olması, ona hiçbir müdahalede bulunulamayacağı anlamına gelmemekte, kanun koyucu tarafından soyadı kullanımına kamu yararı ve kamu düzenini sağlama amaçları ile Anayasa'ya uygun olarak müdahalede edilebilmesi mümkün görülmektedir.

Anayasa Mahkemesi TMK m. 187 hükmünü Anayasa'ya aykırı görmeyerek iptal talebini reddetmiştir ve karar 21.10.2011 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Anayasa'nın 152. maddesi uyarınca, *"Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmî Gazetede yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz".*

Kadının kendi soyadını kullanmasını kamu düzenine aykırı bulmak, aile düzenini zedeleyeceğini ileri sürmek yerinde değildir. Aksine kadına yalnızca bekarlık soyadını kullanma hakkının verilmesi kadının kimliğini ve kişiliğini geliştirmesine katkı sağlayacak, evlilik birliğinin iki eşit taraftan oluştuğunun vurgulanmasına aracılık edip evlilikte kadına duyulan saygıyı da olumlu yönde etkileyecektir. İlgili karar ailenin kutsallığına dayanarak kadın erkek eşitliğini hiçe saymakta ve erkek egemen normlara katkı

sağlamaktadır (Doğanay, 2015, s. 84) Kararda karşı oy gerekçelerinde kararın, kadının ve erkeğin geleneksel ve toplumsal rollerine dayanarak verildiği vurgulanmıştır.

2010 yılında Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu açılmıştır (Oruç, 2016, s. 456). 2013 tarihli kararda Anayasa Mahkemesi görüşünü değiştirmiş, evli kadının kocasının soyadını almak zorunda olmasının kadının Anayasa m. 17 ile korunan değerlerini ihlal ettiği yönünde karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi ilgili karardan sonra önüne gelen evli kadının soyadına ilişkin davalarda da TMK m. 187 hükmünün Anayasa'nın 17. maddesini ihlal ettiği yönünde kararlar vermiştir (Oruç, 2016, s. 456).

Yargıtay Kararları

Yargıtay, 2014 yılına kadar TMK m. 187 hükmünün emredici hüküm olmasına dayanarak konuya ilişkin önüne gelen davaları reddetmiştir. Örneğin 2012 tarihli bir Yargıtay kararında şu ifade yer almaktadır: kadının kocasının soyadını almaması,*"Türk Medeni Kanunu'nun benimsediği aile birliğinin ve bütünlüğünün kocanın soyadı üzerinden devamına ilişkin genel prensibi ve kamu düzenini bozar*".

Ayrıca ilgili kararda Yargıtay, konunun Anayasa Mahkemesi önüne gittiğini ve 10.03.2011 tarihli kararda TMK m. 187 hükmünün anayasaya uygun olduğuna karar verildiğini, Anayasa Mahkemesi kararına aykırı karar üretmenin Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığına uygun düşmeyeceğini ve mahkemelerin mevcut kanuna göre karar vermeleri gerektiğini vurgulanmıştır. Başka bir deyişle Yargıtay, TMK m. 187 hükmünün, Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasaya uygun bulunduğundan yürürlükte bir kanun hükmü olduğu ve uygulanması gerektiği kararını vermiştir.

Yargıtay, 2015 tarihli kararı ile içtihat değişikliği yapmıştır. Kararda şu ifadeler yer almaktadır: "*sebep önemli olmaksızın davacı evlilik birliği içinde sadece kızlık soyismini kullanmak istemektedir. Kızlık soyisminin kullanmak istemek için haklı bir gerekçenin bulunmasına ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu hak AİHS 8 ve Anayasanın 17. maddeleri kapsamında bir insan hakkıdır ve cinsiyete dayalı olarak bir ayrıma tabi tutulmaksızın erkek ve kadın arasında eşit şekilde uygulanmalıdır. Aksi durum AİHS'nin 14. maddesine aykırılık teşkil edecektir"*. Kararda vurgulandığı üzere evli kadının bekarlık soyadını kullanması geçerli bir nedeni olmasına bağlı değildir. Aksinin kabulü AİHS'nin 8. ve 17. maddesi (buna bağlı olarak Anayasanın 90. maddesi) ile Anayasanın 17. maddesine aykırı olacaktır.

Yargıtay'ın kararları TMK m. 187 hükmünün iptal edilmemesi sebebiyle erkler ayrılığını zedelediği ve Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığına uygun olmadığı sebepleriyle eleştirilmektedir (Oruç, 2016, s. 459).

KONUYA İLİŞKİN ÖĞRETİDEKİ GÖRÜŞ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Son gelişmeler ile birlikte Anayasa Mahkemesi'nin TMK m. 187 hükmünü iptal etmemesi sebebiyle kadın, yalnızca bekarlık soyadını kullanmak istemesi durumunda dava yoluna başvurmak zorundadır.

*SİRMEN'*e göre eşlerin evlenmeden önce anlaşarak eşlerden birinin soyadını aile adı olarak seçebilmelerinin mümkün olacağı bir düzenleme getirilmelidir (Yılmaz, 2012, s. 146).

*GÖREN, ÖZDAMAR ve ABİK'*e göre, eşler evlenmeden önce anlaşarak hangi eşin soyadının aile adı olacağını kararlaştırabilmelidir. Eğer eşler anlaşmaya varamazlarsa iki eşin doğum adlarının birleşiminden oluşan bir aile adı belirlenmelidir (Yılmaz, 2012, s. 147; Gözpınar Gündoğdu, 2018, s. 103).

*SEROZAN'*a göre, eşler evlilik öncesi soyadlarını evlilik sonrasında da kullanabilirler. Eşlerden birinin soyadı aile soyadı olarak belirlenebileceği gibi eşler bu konuda anlaşamazlarsa her iki eşin soyadı birlikte aile adını oluşturmalıdır (Serozan, 2017, s. 481)

*ÖZTAN'*a göre, kocaya TMK m. 27/I hükmüne göre soyadını değiştirme hakkı tanınmalıdır. Kocanın soyadını karısının soyadı olarak değiştirmesi haklı neden olarak kabul edilmelidir (Öztan, 2015, s. 212).

*ÇATALOĞLU/GÜNEŞ PESCHKE'*e göre, evlilikte temel ilke eşlerin mevcut soyadları ile devam etmeleri olmalıdır. Eşlerden birinin soyadının aile adı olarak seçilmesine de imkân tanınmalıdır. Ayrıca eşlerden birinin soyadı aile adı olarak belirlenmişse, evlilik sona erdiğinde kişilerin soyadına müdahale edilmemelidir (Çataloğlu/Güneş Peschke, 2020, s. 415-416).

AKINTÜRK'e göre TMK m. 187 hükmü Anayasa ile korunun eşitlik ilkesine aykırı değildir. Eşitlik herkesin aynı kurallara tâbi olacağı anlamına gelmemektedir. Kamu düzeni, kökleşmiş gelenekler, aile bütünlüğünün sağlanması sebepleri ile yasa koyucu erkeğe öncelik vermiştir. Haklı nedenlerin varlığı sebebiyle TMK m. 187 hükmünde eşitlik ilkesine aykırılık yoktur. Yazara göre evli kadının yalnızca kendi soyadını kullanması kargaşaya sebep olacaktır (Akıntürk/Ateş, 2017, s. 117-120).

*HATEMİ/KALKAN OĞUZTÜRK'*e göre kadının soyadının aile adı olarak belirlenmesi nesillerdir süren geleneğe aykırı olmakla birlikte birçok karışıklığa sebep olacağından uygun değildir. Yazara göre kadının yalnızca kendi soyadını alma imkânı tanınabilmesi uygun olsa da çocukların soyadını babalarından almaları gerekmektedir (Hatemi/ Kalkan Oğuztürk, 2018, s. 86).

SONUÇ

Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesine göre kadın evlenme ile kocasının soyadını almak zorundadır. Söz konusu hüküm, ataerkil düşünce yapısının yasaya yansımış halidir. Ayrıca ilgili hüküm ataerkil düşünceyi yansıtmakla kalmayıp onun gelişimine de katkı sunmaktadır.

Kadının kişilik hakkı kapsamında olan soyadı, diğer tüm kişilik haklarının aksine mutlak bir hak değil nisbi bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın, kamu düzeni, yerleşmiş gelenekler gibi birtakım bahanelerin arkasına sığınılarak soyadından vazgeçmek zorunda bırakılmaktadır. Oysa, yasalar sadece kuralları belirlemekle kalmayıp toplumu şekillendirmeye yarayan bir rol üstlenmelidir. İlgili hüküm değiştirilip kadının ve erkeğin eşit haklara sahip olduğunun vurgulanması, uygulamada kadının yerleşmiş gelenekler sebebiyle yalnızca kocasının soyadını almak istemesi durumunda da önemini koruyacaktır. Önemli olan kadına bu hakkın tanınması, kadının kendi soyadı konusunda söz sahibi olabilmesidir. Ancak o zaman hakkaniyetli bir seçimlik haktan söz edilebilecektir.

Kadının soyadı konusu pek çok kez yargıya taşınmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi TMK m. 187 hükmü sebebiyle Türkiye aleyhine ihlal kararı vermiştir. TMK m. 187 hükmü somut norm denetimi ile Anayasa Mahkemesinin önüne gitmiş, ilgili hüküm Anayasa'ya uygun bulunmuştur. Ancak Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru yolu ile önüne gelen davalarda evli kadının yalnızca bekarlık soyadını kullanabilmesi yönünde kararlar vermiştir.

Yargıtay da 2015 tarihinde içtihat değişikliği yaparak evli kadının yalnızca bekarlık soyadını kullanabilmesinin mümkün olduğu yönünde kararlar vermeye başlamıştır.

Mahkeme kararlarındaki gelişim umut verici olsa da kadının soyadı için mücadele etmesini zorunlu tutmak, dava açmadan yalnızca kendi soyadını kullanmasına olanak tanımamak çağın oldukça gerisinde bir durumdur. Geçmişten bugüne ilgili maddeyi değiştirmeksizin kadının kişilik hakkı kapsamında olan soyadını kullanabilmesini mücadele haline getiren yasama organı ataerkil zihniyetinden kurtulmalı ve kadınlara yargıya başvurmaksızın bu hakkı vermelidir. Kadın-erkek eşitliğini sağlamak bir lütuf değil, TC Anayasası'nın gerekliliklerindendir. Buna bağlı olarak her bir organ bu eşitliğe saygı duymalı ve yükümlülüklerini Anayasa'ya uygun olarak yerine getirmelidir.

KAYNAKLAR

Akıntürk, T. ve Ateş, D. (2017), Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku İkinci Cilt, 20. Bası, Ankara: Beta Yayıncılık.

Atasoy, H. (2015), Evli Kadının Soyadı Sorunu "Anayasal" Mı? "Bireysel" Mi?, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 1(5), s. 131-170.

Çataloğlu, B. B. ve Güneş Peschke, S. (2020), 30.09.2015 Tarihli HGK Kararı ve Sonrası Evli Kadının Soyadına İlişkin Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 69(2), s. 399-417.

Doğanay, G. (2015), Eril Yargıya Karşı Kadının Soyadı Mücadelesi Anayasa Mahkemesi Kararlarının Değerlendirilmesi, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 18(2), s. 46-107.

Dural, M./Öğüz T. ve Gümüş, M.A. (2016), Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku, 12. Bası, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Erdem, M. (2019), Aile Hukuku, 2. Bası, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gözpınar Gündoğdu, B. (2018), Kadının Soyadı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

Hatemi, H. ve Kalkan Oğuztürk, B. (2018), Aile Hukuku, 6. Bası, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Kılıçoğlu, A. (2016), Kişiler Hukuku, Ankara: Turhan Kitapevi.

Kılıçoğlu Yılmaz, K. (2014), Kadının Bitmeyen Soyadı Sorunu, Ankara Barosu Dergisi, 2014(4), s. 580-592.

Oğuzman, M. K./Seliçi, Ö. ve Oktay Özdemir, S. (2015), Kişiler Hukuku, 15. Bası, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Oruç, M. (2016), Evli Kadının Münhasıran Bekarlık Soyadını Kullanabilmesi, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 7(27), s. 451- 465.

Öcal Apaydın, B. (2015), Son Yargı Kararları Işığında Kadının Soyadı Meselesi Çözüme Kavuşmuş Mudur?, İnönü Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, 6(2), s. 425-458.

Öztan, B. (2015), Aile Hukuku, 6. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi.

Serozan, R. (2017), Medeni Hukuk Genel Bölüm/Kişiler Hukuku, 7. Bası, İstanbul: Vedat Yayıncılık.

Uluğ, Ö.M. (2015), Soyadım Kimliğimdir Evlenince Kaybolmamalıdır, Feminist Eleştiri Dergisi, 7(2), s. 48-58.

Yılmaz, M. (2012), Evli Kadının Soyadı, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 3(10), s. 129-151.

AN APPRAISAL ON THE KYRGYZ WOMEN'S NARRATIVES ON IMMIGRATION AND WORK EXPERIENCES IN TURKEY

Aikanysh Eshnazarova, Ph.D. student
Human and Economic Geography Phd Program, Department of Geography Social Sciences Institute, Ankara University, Ankara, Turkey
aikanysheshnazarova@gmail.com

M. Murat Şahin, Prof. Dr.
Department of Geography, Faculty of Language and History-Geography, Ankara University, Ankara, Turkey
mmyucesahin@gmail.com

ABSTRACT

Since the declaration of independence, Kyrgyzstan has been a country of emigration due to the prevalence of unemployment and low income. Although men frequently participate in international labor migration in many parts of the world, more women participate in this moment in Kyrgyzstan. For instance, %40 of labor migrants who immigrated from Kyrgyzstan to Russia and %73 of migrants from Kyrgyzstan who head to Turkey are women. Moreover, the share of the female population in Kyrgyzstan's international migrant stock has reached %60 in recent years. The share of the female population participating in international migration is increasing every single day has been defined with the expression "feminization of migration" in recent years. Migration is seen by Kyrgyz families and households not as an expression of women's free and independent will, but as a mechanism for coping with economic difficulties or a development strategy. However, many women who participate in labor migration from many countries that gained independence from the former USSR experience a disadvantage in terms of labor, earnings and gender inequality. Kyrgyz women who immigrated to Turkey generally work in the domestic services sector, which consists of child, elderly and patient care, cleaning and kitchen work. The aim of this study is to question the reason for the participation of Kyrgyz women in international labor migration and to critically examine the disadvantages they experience during their immigration experience in the context of gender and in the light of the perspective theory. In this research, by using the interview technique – one of the primary data collection tools, in-depth interviews were conducted with Kyrgyz women working in the domestic services sector in Turkey. Findings reveal that these women are frequently forced to work illegally by employers, and they are mainly exposed to labor exploitation and psychological violence. It is understood that these migrant women who often faced with limitations in accessing health services, they are helpless to develop a coping strategy to tackle problems.

Keywords: Kyrgyz Women, Immigration, Immigrant, Labor, Informal Sector.

TÜRKİYE'DEKİ KIRGIZİSTANLI KADINLARIN GÖÇMENLİK VE ÇALIŞMA DENEYİMLERİNE İLİŞKİN ANLATILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Aikanysh Eshnazarova[1], Doktora Öğrencisi
Beşerî ve İktisadi Coğrafya Programı, Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye
aikanysheshnazarova@gmail.com

M. Murat Yüceşahin, Prof. Dr.
Coğrafya Bölümü, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye
mmyucesahin@gmail.com

ÖZET

Kırgızistan, bağımsızlığını kazanmasından bu yana işsizliğin yaygınlığı ve gelir düşüklüğü nedeniyle göç veren bir ülke konumundadır. Dünyanın pek çok yerinde uluslararası işgücü göçlerine yaygınlıkla erkekler katılsa da Kırgızistan'dan yurt dışına yönelen bu harekete daha çok kadınlar iştirak etmektedir. Örneğin, Rusya'ya göç eden Kırgızistanlı işçi göçmenlerin %40'ı ile Türkiye'ye yönelen Kırgızistanlı göçmenlerin %73'ü kadınlardan oluşmaktadır. Ayrıca Kırgızistan'ın uluslararası göçmen stokundaki kadın nüfus oranı son yıllarda %60'a ulaşmıştır. Uluslararası göçlere iştirak eden kadın nüfus oranın her geçen gün artmakta oluşu, son yıllarda "göçün kadınlaşması" ifadesiyle karşılık bulmaktadır. Kırgızistanlı aileler ve hanehalklarınca göç, kadınların özgür ve bağımsız iradelerinin ifadesi olarak değil, ekonomik zorluklarla baş etme mekanizması veya kalkınma stratejisi olarak görülmektedir. Oysaki Eski SSCB'den ayrılarak bağımsızlığını kazanmış pek çok ülkeden işgücü göçlerine katılan pek çok kadın, bu süreçte emek, kazanç ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında dezavantaj yaşamaktadır. Türkiye'ye göç eden Kırgızistanlı kadınlar genellikle yerli kadınların tercih etmediği çocuk, yaşlı ve hasta bakımı ile temizlik ve mutfak işlerinden oluşan ev hizmetleri sektöründe çalışmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki Kırgızistanlı kadınların uluslararası işgücü göçüne katılma nedenlerini sorgulamak ve onların göçmenlik deneyimleri boyunca yaşadıkları dezavantajları toplumsal cinsiyet bağlamında ve bakış açısı teorisi ışığında eleştirel yaklaşımla incelemektir. Bu araştırmada birincil veri toplama araçlarından görüşme tekniği kullanılarak Türkiye'de ev hizmetleri sektöründe çalışan Kırgızistanlı kadınlarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bulgular, Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışan Kırgızistanlı kadınların işverenler tarafından yaygınlıkla kaçak çalıştırılmaya zorlandıklarını, ağırlıklı olarak emek sömürüsüne ve psikolojik şiddete maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Çoğu kez sağlık hizmetlerine erişimde de sınırlıklarla yüzleşen bu göçmen kadınların sorunlarla baş etme stratejisi geliştiremeyecek kadar çaresiz kaldıkları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistanlı Kadınlar, Göç, Göçmen, Emek, Kayıt Dışı Sektör.

---

[1] Aikanysh Eshnazarova, aikanysheshnazarova@gmail.com

GİRİŞ

Uluslararası işgücü göçü esas olarak kapitalizmin doğuşu ile ortaya çıkmış, sonraki yüzyıllarda kapitalizmin üretimi ve sermayesine göre şekillenen bir olgu olarak sürmüştür. Küreselleşme sermayenin uluslararası hareketliliğini ve dolayısıyla işgücü göçlerini de artırmıştır. Günümüzde dünya nüfusunun 272 milyona karşılık gelen önemli bir bölümü, kendi ülkeleri dışındaki ülkelerde yaşayan uluslararası göçmenlerden oluşmaktadır (UN DESA, 2019). Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası göçmen sayısındaki artışın temel nedenlerinin özellikle az gelişmiş ülkelerde ekonomik kısıtların yarattığı olumsuz koşullar sonucunda insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamamasından kaynaklandığı görülmektedir. Buna karşılık özellikle gelişmiş ülkelerde demografik dönüşüm sonucunda nüfusun yaşlanmış olması her geçen gün işgücü nüfus açığına neden olmakta ve başka ülkelerden gelebilecek çalışma çağı kuşağı nüfusa ihtiyaç doğmaktadır. Göçmenlerin sayısının yüksek seviyeye ulaşmış olması ve bu sayıların azalacağına dair somut bir işaretin olmamasından yola çıkarak Castles ve Miller 21. yüzyılı "Göçler Çağı" olarak adlandırmaktadır (Castles ve Miller, 2008). Vurgulanması gereken önemli bir diğer husus ise giderek artan uluslararası göçmenlerin yarısını kadınların oluşturmasıdır (UN DESA, 2020). Castles ve Miller'in (2008) kullandığı "göçün kadınlaşması" terimi kadınların insan hareketliliğinde görünür olması ve göçmen sayısındaki oransal artışla ilişkilendirilmiştir. Özellikle gelişmekte olan dünyadan gerçekleşen göçlerde kadınlar uzun yıllar eşlerine ya da ailelerine bağımlı olarak ikincil statüde göçe katılırken, günümüzde kadınların kendi başlarına göç kararı alarak hareket ettikleri ve bizatihi gittikleri ülkelerde para kazanmak için çalıştıkları birçok araştırmayla saptanmış durumdadır. En nihayetinde bugün kadın göçmenler, küresel göçmen stokunun %48,1'ini oluşturmakta ve kadın göçmenlerin bulundukları bölgelere göre kadın-erkek göçmen oranında farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, Kuzey Amerika'daki göçmenlerin %51,8'i; Avrupa'da %51,6'sı; Okyanusya'da 50,5'i; Latin Amerika ve Karayip'lerde %49,5; Afrika'da %47,1'i ve Asya'da %41,8'i kadınlardan oluşmaktadır (UN DESA, 2020). Uluslararası göçlere iştirak eden kadın nüfus oranın hemen her yerde artmakta oluşu, araştırmalarda "göçün kadınlaşması" teriminin yaygın olarak kullanılmasıyla sonuçlanmaktadır.

Uluslararası işgücü göçü, dünyanın az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinden, özellikle gelişmiş ülkelere ve gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Çağdaş göç hareketlerinin şekillenmesinde hedef ülkelerin talep yönlü politikalarının etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bakımdan, göçmen işgücü talebinin belirlenmesinde esas iki temel özellik ortaya çıkmaktadır. Göç alan ülkelerin öncelikli tercihi vasıflı işgücü diğer bir ifadeyle beyin göçüdür. İkinci tercihleri ise, başta ev içi hizmetleri olmak üzere, düşük ücretli ve güvencesiz hizmetler sektöründeki işleri yapacak vasıfsız veya düşük vasıflı işgücüdür (Gökbayrak, 2009: 56). Göç alan gelişmiş veya nispeten gelişmiş ülkelerin nüfus yapısının yaşlanması, kadınların işgücüne katılım oranındaki artış, bu devletlerin yeniden yapılanması çerçevesinde ortaya çıkan uygulamalar, söz konusu ülkelerde özellikle bakım hizmetlerinde işgücü açığı yaratmaktadır. Bu açığı, gelişmekte veya az gelişmiş olan ülkelerin yaşadığı ekonomik kriz ve sosyal

sorunlar karşısında çözüm olarak göç etmeyi tercih eden göçmen kadın işgücü tarafından doldurulmaktadır (Gökbayrak, 2009:77). Ataerkil yapının kadınlara yüklediği ev içi yükümlülükler, ev işçisi kadınları belirleyen kültürel bir dayanaktır. Ev içindeki işlerin ücretli işe dönüşmesiyle ortaya çıkan ev hizmetleri sektörü, kadınların daimî yüklenicisi oldukları ev içi işlerinin diğer kadınlara ücret karşılığında devrettikleri bir alan olmaktadır böylelikle (Akalın, 2014:323). Ev işçileri yerli kadınlar olabildikleri gibi dünyanın çeşitli ülkelerinden ev işlerinde çalışarak ekonomik kazanç elde etmek amacıyla göç eden kadınlar da olabilmektedir. Türkiye'de orta veya üst gelire sahip ailelerin önemli bir bölümü evlerinde günlük ya da sürekli çalışan işçi istihdam etmektedir. Ev hizmetleri işçileri yerli veya yabancı işgücünden oluşmaktadır. Bu sektörde çalışmak isteyen yerli işçilerin iş bulma sürecinde kişisel tanışıklıklar gibi enformel ağlar da önemli role sahiptir. Yabancı işçilerin iş bulma çabaları ise, çoğunlukla aracı firmalar ya da kişiler tarafından yürütülmektedir (Yıldırımalp, 2014; Yazgan vd, 2017; Akbıyık, 2013).

1990 sonrası Türkiye'de ev hizmetleri sektöründe çalışanlar yaygınlıkla eski doğu bloku ülkelerinden göç eden kadınlardan oluşurken, son yıllarda ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların Türki Cumhuriyetlerden yoğun bir şekilde geldiği görülmektedir (Gökbayrak, 2009:74). Özellikle 2010 sonrasında Türkiye, Kırgızistanlı kadınlar için yeni alternatif olarak görülmeye başlanmıştır. Türkiye'ye ev işçisi gönderen Bişkek'teki 37 iş bulma ajansın olması Kırgızistanlı kadınların bu işgücü hareketliliğine ilgisini göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki Kırgızistanlı kadınların uluslararası işgücü göçüne katılma nedenlerini sorgulamak ve onların göçmenlik deneyimleri boyunca yaşadıkları dezavantajları toplumsal cinsiyet bağlamında ve bakış açısı teorisi ışığında eleştirel yaklaşımla incelemektir. Bu araştırmada birincil veri toplama araçlarından görüşme tekniği kullanılarak Ankara'da ev hizmetleri sektöründe çalışan on Kırgızistanlı kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde uluslararası işgücü göçü ve ev hizmetleri sektörü ile ilgili kısaca teorik giriş yapılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde Kırgızistan'ın bağımsızlığından günümüze göç ve kadın işgücü göçü genel hatlarıyla ele alınmaktadır. Üçüncü bölümünde ise ev hizmetleri sektöründe çalışan Kırgızistanlı kadınların Türkiye'ye göçü analiz edilmekte ve dördüncü bölümde Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışan Kırgızistanlı kadınların göçmenlik ve çalışma deneyimlerine ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

KIRGIZİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞINDAN GÜNÜMÜZE GÖÇ HAREKETİNE GENEL BAKIŞ

1989'da başlayan, Kırgızistan çıkışlı göçler üç aşamaya ayrılabilir. İlk göçmen dalgasını Kırgızistan'da yaşayan Ruslar, Ukraynalılar, Almanlar ve Tatarlar oluşturmaktadır. İnsanlar bu bölgelerden çoğunlukla SSCB'nin çöküşünün tetiklediği sosyo-ekonomik kriz ve Güney Kırgızistan'daki Özbekler ve Kırgızlar arasındaki etnik gerilimlerin alevlenmesi nedeniyle göç etmişlerdir. İkinci göçmen dalgası sınırların

açılmasıyla Çin veya Türkiye'de küçük ölçekli üretilmiş ürünleri Kazakistan ve Rusya'da satarak bu ülkelerin transit konumundan yararlanan tüccarlardan oluşmaktadır (FIDH, 2016:10). Ailelerine geçim kaynağı sağlamak için bu ülkelerle Kırgızistan arasındaki mekik göçünü kadınlar başlatmıştır (Thieme, 2008). Üçüncü göç dalgası işçi göçüdür (Nasritdinov, 2016). Bağımsızlığının ardından ekonomik sektör yeniden yapılanma süreçlerine maruz kalmış ve çok sayıda işletmeler kapanmıştır. Dolayısıyla işsiz kalan ve ekonomik kriz yaşayan Kırgızistan halkı çözüm yollarını işçi göçüne katılmakta aramıştır. Özellikle 2000'li yılların başından bu yana, artan sayıda Kırgız daha iyi fırsatlar bulmak için ülkeyi terk etmeye başlamıştır. Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün (KCUSAE) yaptığı bir araştırmaya göre, göçmenlerin %97'si etnik Kırgızlardan oluşmaktadır (KCUSAE,2013:29). Bu nedenle üçüncü göç dalgası etnik Kırgız göçü olarak tanımlanmaktadır (FIDH, 2016:11).

Sovyetler Birliği'nin (SB) dağılmasının ardından piyasa ekonomisine geçiş sürecinde birçok ekonomik kriz Kırgızistan'ın işgücü piyasasının kapasitesini sınırlandırmıştır. Bu durum sürdürülebilir geçim kaynaklarının korunmasında güçlüklerin ortaya çıkışı ile sonuçlanmış ve dolayısıyla Kırgızistanlıların yurtdışında istihdam ve daha iyi ücret elde etme çabasına yol açmıştır. 21. yüzyıla girerken yüksek petrol fiyatlarının etkisiyle Rusya ve Kazakistan'daki ekonomik büyüme, daha az gelişmiş Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinden gelebilecek yarı vasıflı ve profesyonel çalışanlar için yeni bir istihdam alanı olarak şekillenmiştir (Tishkov vd. 2005; Abazov, 2009; Sagynbekova, 2016). Bu anlamda daha iyi ekonomik fırsatlar için Kırgızistan'dan ayrılan göçmenlerin çoğu Rusya ve Kazakistan'da iş bulmuştur (Thieme, 2014). Ayrıca, Kırgızistan'ın 2015 yılında Avrasya Ekonomik Birliği (AEB)'ne katılımı göç süreçleri üzerinde kendi etkisini göstererek Kırgızistanlı göçmen işçilerin Rusya ve Kazakistan'a akışına ivme kazandırmıştır.

Bağımsızlığından bu yana net göç oranı negatif yönde olan Kırgızistan'ın 1,2 milyon vatandaşı ülke dışında çalışmaktadır. Bu durum 6,6 milyon olan toplam nüfusun %18'i uluslararası göçmen olduğu anlamını taşımaktadır (KCUİK, 2020; ÇSGGB, 2022). İşgücü göçü özellikle 20-40 yaş arasındaki nitelikli veya niteliksiz, evli veya bekar, muhafazakâr veya liberal topluluktan olsun çalışma çağındaki Kırgızistanlı tüm kadınları etkilemekte ve yaşanan göç hareketliliğinde kadın göçmenlerin sayısı her geçen gün artış göstermektedir (KCUİK, 2018). Ailelerinin geçimini üstlenmenin bir yolu olarak Kırgızistanlı kadınlar yoğun bir şekilde uluslararası göçe katılmakta ve çoğu zaman emekleri görünmez de olsa işgücü piyasalarında aktif rol almaktadır. Örneğin, Rusya'ya göç eden Kırgızistanlıların %40'ı ile Türkiye'ye göç edenlerin %73'ü kadınlardan oluşmaktadır. Ayrıca Kırgızistan'ın uluslararası göçmen stokundaki kadın nüfus oranı son yıllarda %60'a ulaşmıştır (TÜİK, 2019; KCUİK, 2020). Geçmiş yıllarda erkek işçi göçünün devamı veya aile birleşmesi sebebiyle gerçekleşen kadınların göçü, son yıllarda bağımsız göçe dönüşmüştür. Böylece bu gelişmeler Kırgızistan kaynaklı ulusötesi hareketin bir kadın göçü olduğu görüşünü desteklerken, diğer taraftan ailelerin kadın emeğine daha bağımlı hale geldiklerini ve kadın göçünün aile bireylerinin kalkınma stratejilerinin önemli bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır (Ulutaş ve Kalfa, 2009: 15).

EV HİZMETLERİ SEKTÖRÜNDE ÇALIŞMAK İSTEYEN KIRGIZİSTANLI KADINLARIN ODAĞINDA TÜRKİYE

1990'lı yıllar Türkiye'nin göç yolları üzerindeki konumunun değiştiği dönemdir. Bu dönemde Türkiye'ye gelen yabancıların sayısında yüksek derecede artış gözlemlenmiş ve geliş amaçları değişmiştir (Akalın, 2014: 323). SSCB'nin çöküşünün ardından ülkelerinde meydana gelen ekonomik kriz ve yaşam standartlarının düşüklüğü nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan birçok insan, Türkiye'ye göç etmiştir. Bu göçmenler Türkiye ile kendi ülkeleri arasında 1990'larda imzalanmaya başlanan esnek vize antlaşmalarıyla kolayca gelebilmektedir. Bu antlaşmalar, Türkiye'deki işverenlerin ucuz işgücü ihtiyacı olduğu döneme paralel gelişmiştir. Türkiye'ye turist konumunda giriş yapan eski SB ülkelerinden gelen göçmenler vize süreleri dolduktan sonra kalmaya devam ederek kayıt dışı göç hareketinin zeminini oluşturmuştur (Akalın, 2014; Yazgan vd. 2017).

Uluslararası göçü belirleyen yeni faktörlerin ortaya çıkmasıyla Kırgızistanlılar hedef bölgelerini değiştirmiştir. Özellikle, Rusya'daki yaygın yabancı düşmanlığı, Müslüman aleyhtarlığı hakkında artan farkındalık, diğer yandan ülkedeki ekonomik sıkıntılar, ülkeye giriş ve istihdam olanaklarını sınırlayan yeni yasalara cevap olarak Kırgızistanlı göçmenler, Avrupa ülkeleri, Türkiye, Orta Doğu, Güney Kore ve ABD'ye doğru yön değiştirmiştir (Yüceşahin ve Yazgan 2017:41). Artan sayıda Kırgızistanlı iş bulmak için Türkiye ve Güney Kore Cumhuriyeti gibi yerlere göç etmektedir. Güney Kore Cumhuriyeti'ne yönelen işgücü göçü yapılan ikili iş sözleşmelerle kolaylaştırılırken (IOM, 2020: 82), Kırgızistan ile Türkiye arasında muafiyet vize süresinin 90 güne çıkartılması ve Kırgızistan ile Türkiye hükümetleri arasında varılan sosyal güvenlik anlaşmaları Türkiye'ye yönelen işgücü göçüne ivme kazandırmıştır (Kırgız Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, 2018).

Günümüzde Türkiye'de 25 bin 645 Kırgızistanlı bulunmaktadır. Kırgızistanlılar Türkiye'ye ilk girişi muafiyet vizesi (90 günlük) ile yapmaktadır ve vize süresi dolduğunda ise kalış nedenlerine bağlı olarak çalışma izni, eğitim-öğretim ikamet izni, aile ikamet izni ve turistik ikamet izni edinmektedir. İkamet izni türlerine göre Kırgızistan vatandaşlarının 7441'i çalışma izni, 2558'i aile ikamet izni, 3374'ü diğer sebeple ikamet izni almıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019). Ayrıca, muafiyet vize süresi dolduktan sonra herhangi bir ikamet izni almadan, tamamen yasadışı durumda kalmaya devam edenlerin olduğu da bilinmektedir.

Kırgızistanlı kadınların Türkiye'ye yönelimi bağımsızlığın ilk yıllarında başlamıştır. Sınırların açılmasıyla Türkiye'de küçük ölçekli üretilmiş ürünleri alıp, Rusya ve Kazakistan'da satarak ailelerinin geçimlerini sağlamak amaçlı bavul ticaretine ilk başlayanlar kadınlar olmuştur (Thieme, 2008). Ancak 2010 sonrası Türkiye, Kırgızistanlı kadınlar için yeni alternatif hedef olmaya başlamıştır. Başka bir ifadeyle, Türkiye, ev hizmetlerinde çalışmak isteyen Kırgızistanlı kadınlar için özel bir ülke konumuna yerleşmiştir. Günümüzde Türkiye'de bulunan Kırgızistanlıların %73'ünü kadınlar oluşturmaktadır

(TÜİK, 2020). Ev içi hizmetleri sektörü nitelik gerektirmediğinden Türkiye'ye göç eden Kırgızistanlı kadınların büyük bir kısmı bu sektörde iş bulmaktadır.

Kırgızistan'dan Türkiye'ye ev hizmetleri sektöründe çalışmak amacıyla gelen kadınlarla işveren olacak kişiler arasında aracı olan firmalar bulunmaktadır. Bişkek'te Kırgızistan vatandaşlarını ülke dışında işe (turizm, ev hizmetleri, inşaat sektörlerinde) yerleştiren 60 özel şirketin kaydı bulunmakta ve onların 37'si Türkiye'de işe yerleştirme ile ilgilenen şirketlerdir. Sadece başkent Bişkek'teki şirket sayısı Kırgızistanlı kadınları Türkiye'ye olan ilgisini göstermektedir. Bu şirketler aracılığıyla gelen Kırgızistanlı kadınlar genellikle ev hizmetleri sektöründe istihdam edilmektedir (Tagaybekova, 2018). Kırgızistan'ın özellikle kırsalında yaşayan kadınlar için işgücü göçünün bir tür geçim stratejisi haline geldiği anlaşılmaktadır (IOM, 2020:82). Türkiye'nin ulusal mevzuatına göre, yabancıların işgücü piyasasına katılımları 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ile düzenlenmektedir. Ancak, bu kanun masözlük, ev hizmetleri sektörü gibi kayıt dışı işlerde ve tarım, turizm, inşaat ve tekstil gibi yoğun emek talep eden sektörlerde çalışan yabancıların yasadışı çalışmalarını düzenlemeye yönelik değildir (Gökmen, 2011; Yazgan vd. 2017). Dolayısıyla ev hizmetleri işçisi Türkiye'de yasal olarak işçi sayılmamakta ve bu işçiler emeklerini enformel yollardan paraya dönüştürmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, bireylerin olay ve deneyimlere atfettikleri anlamları anlama girişiminde bulunan nitel araştırma yöntemini benimseyerek geçekleştirilmiştir. Nitel araştırma görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, araştırmacının kendi sözcüklerinden ziyade görüşmeye katılan katılımcının ifadesindeki anlamı kavrayabilme olanağı sunmaktadır. Bu bağlamda, Ağustos 2021- Ekim 2021 tarihleri arasında ev hizmetlerinde çalışan on Kırgızistanlı kadın ile Türkiye'ye göç etme nedenleri, göçmenlik ve çalışma deneyimleri odağında yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kadınlarla görüşmeler Kızılay'da bulunan işletmeciliğini bir Kırgızistanlı göçmenin yaptığı kafede buluşarak kadınların haftalık izin günlerinde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak standartlaştırılmış açık uçlu görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşme sonucunda toplanan veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analiz, elde edilmiş verilerin belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür (Wolcott, 1994). Betimsel analizde ilk olarak bir çerçeve ve temalar oluşturulmakta, ardından veriler okunmakta ve düzenlenmesi yapılmaktadır. Son olarak elde edilen bulguların açıklanması, anlamlandırılması ve yorumlanması yapılarak süreç tamamlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018:60). Veri analizi sonucunda Kırgızistanlı ev işçisi kadınların kendi göç ve çalışma deneyimlerine ilişkin anlatıları çözümlenmiş ve bulgular elde edilmiştir.

BULGULAR

Çalışmada Kırgızistan'dan Türkiye'ye ev hizmetleri sektöründe çalışmak amacıyla göç eden on kadınla görüşülmüştür (Tablo 1). Bu kadınların göçmenlik ve çalışma deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını ortaya çıkarmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında yüz yüze görüşmeye katılan Kırgızistanlı ev işçisi kadınlar yirmi iki ile altmış bir yaş aralığındadır. Bu kadınların ikisi lise mezunu ve sekizi üniversite mezunudur. Ev hizmetleri sektöründe çalışan Kırgızistanlı kadınların eğitim düzeylerinin yüksek olması dikkat çekicidir. Ev işçisi kadınlar aldıkları eğitimle Türkiye'deki icra ettikleri işleri arasında ilişki olmadığı belirtmişlerdir.

Tablo 1: Görüşmeye katılan Kırgızistanlı kadınlarla ilgili bazı sosyo-demografik ve iş özellikleri.

Katılımcı	Çalışma izni	Medeni hali	Yaş	Eğitim durumu	Çalıştığı süre	Yaptığı iş	Nasıl iş bulma	Göç nedeni
K1	Var	Dul	61	Üniversite mezunu	15	Yaşlı bakımı	Şirket	Kredi borcu
K2	Yok	Boşanmış	35	Üniversite mezunu	6	Temizlik	Şirket	Geçim
K3	Yok	Bekar	25	Üniversite mezunu	5	Çocuk bakımı ve temizlik	Şirket	Ailesine yardım
K4	Yok	Boşanmış	35	Üniversite mezunu	1	Çocuk bakımı ve temizlik	Şirket	Geçim
K5	Yok	Evli	53	Lise mezunu	2	Temizlik	Şirket	Kredi borcu
K6	Yok	Bekar	22	Üniversite öğrencisi	2	Temizlik	Şirket	Ailesine yardım
K7	Var	Boşanmış	50	Yüksek okul mezunu	8	Yaşlı bakımı	Şirket	Geçim
K8	Yok	Bekar	27	Üniversite mezunu	3	Temizlik	Şirket	Ailesine yardım
K9	Yok	Bekar	30	Lise mezunu	10	Temizlik	Şirket	Ailesine yardım
K10	Yok	Boşanmış	55	Üniversite mezunu	10	Temizlik	Şirket	Kredi borcu ve geçim

Kırgızistanlı ev işçisi göçmen kadınlara "*Türkiye'de ev işlerinde çalışmak için göç kararını nasıl aldınız?*" sorusuna verdikleri cevaplardan Kırgızistanlı kadınların işçi göçüne katılma eğilimlerinin toplumsal cinsiyet ve ev emeği odağında şekillendiği anlaşılmaktadır. Toplumsal cinsiyetin kadınlara

biçtiği roller ve yüklediği görev ve sorumlulukların başında gelen ev işleri, Türkiye'de ev işçisi olarak çalışan Kırgızistanlı kadınlar ve onların aileleri veya yakınları tarafından bir iş olarak görülmemektedir. Türkiye'de icra edecekleri ev işleri bu kadınların her zaman yaptıkları işlerin ve kadınlarla bütünleşmiş bir faaliyetlerin devamı olarak görmektedir. Bu kadınların her zaman yapmakta olduğu ev işlerini sadece farklı bir mekânda kolaylıkla yapmaya devam edeceği düşüncesiyle kolay karar verebilmektedir. Yaşlı bakıcısı ve temizlik işlerini yapan K5 göç kararını şöyle açıklamaktadır: "*Bizim kredi borcumuz vardı. Ödememiz gerekiyordu. Türkiye'de ev işlerinde kolaylıkla iş bulabileceğimi ve ev işlerinde yapmak benim için zor olmayacağını düşündük ve eşimle birlikte karar verdik. Yaşım 50'yi geçti ama ben ev işlerini kendi evimde de hep yaptım. Ben geldikten sonra kızım da geldi buraya. O da villada temizlik yapıyor*." K5'in cevabından anlaşıldığı gibi ev işleri onlar için bir iş değil, bugüne kadar yaptıkları faaliyetlerin -bir ücret karşılığında- devamı niteliğindedir. Temizlik işinde çalışan K8 ise göç kararını ailece aldıklarını açıklamıştır: "*Kendi mesleğime göre iş arıyordum. Bir yandan anne babama acil yardım etmek istiyordum. Aile arasında konuştuk ve benim Türkiye'de ev işlerinde çalışma kararını aldık.*" Kırgızistanlı ev işçisi kadınların medeni durumlarına göre göç kararını etkileyen faktörler farklılık göstermektedir. Buna göre, evli veya boşanmış ve çocuk sahibi olan kadınlar Türkiye'ye göç etme nedenini memleketteki kredi borçlarını ödemek ve geçim kaynağı sağlamak olduğunu belirtirken, bekar ve çocuk sahibi olmayan kadınların göç etme nedeni dikkat çekicidir. Bekar olan göçmen kadınlar anne babasına maddi destek olmak ve onlara geçim kaynağı sağlamak amaçlı göç ettiklerini belirtmiştir. Bekar olan K3 Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışmak için göç etme nedenini: "*Ben üniversiteyi açıktan bitirmek zorunda kaldım. Anne babama maddi destek olmak için buraya geldim. Onların durumları düzelince rahat edeceğim*" diye açıklarken, bekar olan bir diğer katılımcı K8 şunları eklemiştir: "*Anne babam dedi ki, şu an biz zorlanıyoruz, şimdi çalış bize bak. Evlenince karışmayız sana.*" Toplumsal cinsiyet rejimlerinin kadına biçtiği rol iyi bir ev kadını, başarılı ve fedakâr anne ve iyi bir eş olmaktır. Dolayısıyla bir kadın için her şeyden önce aile gelmektedir. Kırgızistanlı kadınların göç kararını alma sürecinde de ailenin önemi vurgulanmaktadır. Bu kadınlar kendilerini ailelerine adamakta ve ailelerinin geçimini hiç bilmedikleri ülkede zor koşullarda çalışarak üstlenmektedir.

Görüşmeye katılan ev işçisi kadınların tümü şirket olarak adlandırdıkları aracı firmalar aracılığıyla iş bulmuşlardır. Bu kadınlar Kırgızistan'dan Türkiye'ye gelmeden önce Bişkek'te bulunun aracı firmalar veya tanıdık ağları aracılığıyla Türkiye'deki aracı firmalarla iletişim kurmaktadır. Aracı firmalar kadınlara iş bulmalarının karşılığında bir aylık maaşlarını almaktadır. Kadınların aracı firmaya ödedikleri bir maaş karşılığında üç kere iş değiştirme hakları vardır. Ancak her yeni iş yerinde "deneme süreci" olarak adlandırılan bir hafta ücretsiz çalışma zorunlulukları da vardır. Bu durum onları hem zaman kaybına uğratırken hem vize muafiyet sürelerini azalttığı için en zor koşullarda bile çalışmayı kabul etmeye zorlamaktadır. K2: "*Ben buraya iki küçük çocuğumu bırakarak geldim. Nasıl bir iş olursa olsun çalışırım*" diyerek her türlü işi kabul edebileceğini belirtmiştir.

Türkiye'ye göç eden katılımcıların üçü hariç diğer yedi kadın ilk defa yurtdışı deneyimi yaşamışlar ve bu kadınların tümü Türkçe bilmeden geldiklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte katılımcılardan beşinin Türkiye'de tanıdıklarının olmadığını ve diğer beşi ise ev işçisi olarak çalışan tanıdıklarının olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla bu kadınlar Türkiye'ye geldikleri ilk günden itibaren aracı firmaların kontrolünde ve onların isteklerine uygun bir şekilde hareket etmekte ve aracı firmalara bağımlı bir şekilde varlıklarını sürdürmektedir. Şirket aracılığıyla Türkiye'ye gelen K1 şu şekilde anlatmaktadır: "*Şirket beni Ankara havaalanından aldı ve kalacağım eve götürdüler. O evde benim dışımda Kırgızistanlı olan 5-6 kadın daha vardı. Hiçbirimiz Türkçe bilmiyorduk, şirkette çalışan [A...] ismindeki Kırgız kız bize tercümanlık yaptı. İşverenlerle maaş, vize, izin günümüz gibi gereken konularla ilgili bütün anlaşmayı şirket yaptı. Ben sadece söyleneni kabul ettim. Başka çarem yoktu*". K8: "*Ben ilk geldiğimde dil bilmiyordum, iş bilmiyordum, Türk yemeklerini yapmasını bilmiyordum. İş seçme gibi şansım yoktu ve bunun için vaktim de yoktu. Çalışmam lazım, kredi borçlarım bekliyordu. Bu yüzden şirket nasıl bir işi uygun gördüyse onu kabul ettim*". Bununla birlikte aracı firmalar yeni gelen kadınlara iş bulana kadar ücret karşılığı kalacak yer ve yiyecek temin etmektedir. Kadınlar için yaptıkları harcamaları ilerde maaşlarından kesmektedir. Bu durumu K7 şöyle açıklamaktadır: "*Ben buraya ilk geldiğimde şirketin evinde kaldım, orada yemek yapıp yedik. Bütün harcamalar için günlük 150 liradan hesapladılar. Bu paraları maaşımdan ödedim*". Aracı firmalar göçmen kadınların iş bulma süreçlerinden itibaren göçmenlik ve çalışma deneyimlerinin şekillenmesi noktasında büyük bir etkiye ve öneme sahiptir.

Görüşmeye katılan kadınlar genel olarak maaşlarını düzenli aldıklarını söylemektedir. Düzenli ve zamanında maaşlarını almazlarsa o ailede çalışmayacaklarını belirtmektedir. Kadınlar maaşlarını aylık olarak almakta ve haftalık izin günleri için 50 lira izin ücreti almaktadır. Maaş miktarlarının belirlenmesi, zam yapılması gibi süreçlerde kadınların Türkçe bilmeleri önemli hale gelmektedir. Ev işçisi kadınların maaş miktarları aracı şirket ve işveren arasındaki karara bağlıdır. Dolayısıyla kadınlar ilk işe başladıklarında Türkçe bilmemeleri nedeniyle düşük ücretleri kabul etmektedir. Bununla birlikte maaş miktarları iş çeşidine göre değişmektedir. Örneğin, çocuk bakıcılığı, yaşlı bakımı ve temizlik için farklı ücretler ödenmektedir. Çocuk bakıcılarının maaş miktarları diğerlerine göre biraz daha fazla olabilmektedir. Ancak yaşlı bakımı için ev işçisi istihdam eden işverenler mümkün oldukça daha düşük bir ücret ile anlaşma yapmak istemektedir.

Yatılı olarak çalışan kadınlar haftada bir gün izin kullanmaktadır. Görüşmeye katılan Kırgızistanlı kadınlar arasında haftada 24 saat izin kullananlar, sabah çıkıp akşam gelerek izin kullananlar ve sadece 6 saatlik izin kullananlar bulunmaktadır. Özellikle yaşlı ve hasta bakımında çalışanlar bakımını yaptıkları kişilerin yakınlarıyla onların gelip yerlerine bakmaları için anlaşmaları gerekmektedir. Bu nedenle yaşlı ve hasta bakımında çalışan kadınlar genellikle altı veya on iki saatlik izin kullanmaktadır. İşverenler istihdam ettikleri ev işçisi kadınların üzerinde denetimlerini sürdürebilmek için bu kadınların 24 saatlik izin kullanarak gece dışarıda kalmalarını istememektedir. 24 saat izin kullanan K3 şöyle

özetlemektedir: "*Çalıştığım aile izin günümde gece dışarıda kalmamı istemiyorlar. Bana dedikleri şey, kiminle birlikte olacaksın, erkek arkadaşınla mı kalacaksın gibi sorular sorarak hem özel hayatıma karışıyorlar hem denetlemek istiyorlar. Her izin günümde bir problem çıkarıyorlar*". İşverenler göçmen ev işçisi kadınların özel hayatları üzerinden bir algı yaratmakta ve önlem olarak denetim yapılması gerektiğine dair vurgu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte işverenler bu kadınların özel hayatlarına müdahale ederek ev işçisi kadını kısıtlayıcı davranışlarda bulunmaktadır. Kadını baskı, kısıtlama aracılığıyla psikolojik sağlığına olumsuz etki yaratarak tüm şiddet eylemlerine maruz bırakılmasını kolaylaştırmaktadır.

Kırgızistanlı ev işçisi kadınlar izin günlerinin kullanımı ile ilgili Kovid-19 salgını sürecinde ciddi sorunlar yaşadıklarını belirtmektedir. Yaşlı bakımında çalışan K1 bu durumu şu şekilde aktarmaktadır: "*Pandeminin başlamasıyla izinlerimi iptal ettiler. İzin günümde dışarıda gezerek eve hastalık getireceksin dediler. Oysa baktığım annenin iki kızı var. Onlar dışarıda da gezebiliyorlar ve eve sürekli gelip gidiyorlar. Sadece ben izin kullanınca hastalık getirecekmişim*". Çocuk bakımında çalışan K3 ise şöyle anlatmaktadır: "*Pandemi zamanında 6 ay izine çıkmadım. Çocukların annesi hastalık getirirsin diye hiç izin kullandırtmadı. Psikolojim alt üst olmuştu. Ben hastalıktan değil bu durumdan çok bunalmıştım. Zor dayandım. Sonra da o işten ayrıldım*".

Buradan anlaşılabileceği gibi, ev işçisi göçmen kadınlar kolaylıkla her olumsuz durumun sebebi olarak görülebilmektedir. Öyle ki yaşanan Kovid-19 salgını Kırgızistanlı ev işçisi göçmen kadınları birçok yönden olumsuz etkilemiştir. Olumsuz etkilerin en başta geleni maaş miktarlarındaki aniden düşüşlerdir. Göçmen ev işçilerinin maaşları dolar üzerinden ödenmektedir. Ancak işverenler Haziran 2020 sonrası maaş miktarında düşüşler yaparken bazı işverenler maaşları Türk Lirası üzerinden ödemeye başlamıştır. Genellikle ev işçileri için ödenen maaş 500-600 ABD dolarıdır, Kovid-19 salgınıyla birlikte maaş miktarları 250 ABD dolarına düşürülmüştür. Bu durumu K2 şöyle aktarmaktadır: "*Türkiye'de ev işlerinde 6 senedir çalışıyorum. Birçok iş değiştirdim ve maaşım hep dolar üzerinden aldım. 500 doların altında hiç çalışmadım. Ancak şimdi 250 dolar maaş alıyorum. Pandemiyle birlikte maaşlarda azalmalar yapıyorlar. Hatta işverenim 3000 tl ile anlaşma yapalım diyor. Bilmiyorum böyle giderse ne olacak, bu parayı memlekette de kazanabilirim*". Bir diğer katılımcı, K10, ise: "*İşimizin zor olduğunu anlayabiliyorsunuzdur. Hiç durmadan çalışıyoruz. Aldığımız maaş yaptığımız işin karşılığı değil. 10 senedir çalışıyorum ama böyle bir şey yaşamadım. Maaşlar 250 dolar civarında. Bundan dolayı benim birçok arkadaş ve tanıdığım memlekete döndüler. Beni de çocuklarım çağırıyorlar*" demiştir. Katılımcılar arasında 15 senedir çalışma izni ile çalışan K1: "*Benim işverenlerim dolarla maaş ödemek zor olduğunu, SGK primlerimi ödemek zor olduğunu sürekli anlatıp duruyorlar. Hatta SGK primlerimi kendim ödemeye başlamam gerektiğini söylediler. Ben kabul etmedim*" şeklinde açıklamıştır.

Görüşmeye katılan kadınların sadece ikisi çalışma iznine sahiptir ve sağlık sigortaları vardır. Diğer sekiz kadın herhangi bir sağlık sigortasına sahip değildir. Sağlık sigorta kapsamında olmayan kadınların bir kısmı hastalandıkları zaman kendi imkanlarıyla doktora gitmektedir ve tedavileri için gereken

harcamaları kendileri karşılamaktadır. Bir kısmı tedavileri için işverenlerinin ilaç satın alıp verdiklerini söylemişlerdir. K5 durumunu şöyle anlatmaktadır: "*Benim hastalanmamam lazım. Hastalanırsam işten çıkartılabilirim diye korkuyorum. Zaten sigortam da yok, hastalanırsam tedavim için parayı nasıl öderim. Sadece memlekete gittiğimde doktora gidiyorum*".

Kırgızistanlı ev işçisi kadınların göçmenlik statülerine bakıldığında kadınların sekizi kısa dönem ikamet izni ile turist statüsünde, ikisi çalışma iznine sahiptir. Kadınlar kısa dönem ikamet izinlerini kendi imkanlarıyla aracı firmalardan hizmet alarak yaptırmaktadır. Kısa dönem ikamet izinlerinin sürelerini her altı ayda bir veya bir yılda bir uzatmaktadır. İşverenler genellikle ev işçisi kadınların yasal statüleri ile ilgili herhangi bir işlem yapmayı kabul etmemektedir.

Göçmen kadınların ev işlerinde çalışabilmesi için yasal çalışma izni başvuru hakları vardır, ancak işverenler asıl başvuran olmak zorundadır. Ev işçisi kadınların yasal veya yasadışı çalışıyor olması işveren ile işçi arasındaki ilişkiye önemli derecede etki etmektedir. Görüşmeye katılan ev işçisi kadınlar arasında sadece ikisi hariç diğer sekiz kadın kısa dönem ikamet izni alarak yasadışı çalıştırılmaktadır. Yasadışı çalışma durumu işçi işveren arasındaki olumsuz ilişkiyi daha da derinleştirmektedir. K10 işçi işveren ilişkilerindeki olumsuz koşulları şöyle aktarmaktadır: "*Aile ile iş görüşmesi yapıldığında çalışma izni yapmayacaklarını hemen söyledi. Kabul ediyorsan çalış dediler. Ben bunu biliyordum çünkü önceden de şirketten bunu bize söylüyorlar. Çalışma izni olmayınca aileler ne zaman isterlerse kapıya koyabiliyorlar, ne istersem yaparım diye düşünüyorlar*". Temizlik işinde çalışan K2 işvereni ile ilişkisini şöyle aktarmaktadır: "*Bugüne kadar hiç çalışma iznim olmadı. Çalıştığım yerdeki aileler çalışma izni yapmayı düşünmediler. Patron her zaman patrondur*". 9 Nisan 2018 tarihinde imzalanan Kırgızistan ve Türkiye arasındaki sosyal güvenlik anlaşması 1 Kasım 2020 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma çerçevesinde çalışma izni başvurusu süreci kolaylaştırılmış ve çalışanlar için birçok avantajlar sağlanmıştır. Ancak bu anlaşmaya rağmen Türkiye'de ev işçisi istihdam etmek isteyen işverenler ev işçilere çalışma izni için başvuru yapmak konusunda istekli gözükmemektedir.

Kırgızistanlı ev işçisi kadınlar göçten etkilenen bireyler olarak çifte kırılganlık göstermektedir. Ev hizmetleri sektöründe çalışan Kırgızistanlı kadınların, göçmen olarak yerli işçi kadınların karşısında; vasıflı göçmen işçi karşısında, kadın olarak erkek göçmen karşısında dezavantajlı durumda kalmaktadır. Ev içi hizmetlerinin görünmez bir emek oluşu, ağır sorumluluğu ve çalışanın yasal işçi olarak kabul edilmemesi bu sektörde çalışan bireyler tarafından katlanarak artan sorunlar yaratmaya devam etmektedir. Ancak Kırgızistanlı kadınlar için ev hizmetlerinde çalışmak toplumsal cinsiyet rejiminin doğası ekseninde yoksulluktan kurtulmanın bir çaresi olarak görülüyor.

SONUÇ

Kırgızistan, Orta Asya Bölgesi'nden dışa göç akımlarına iştirak eden erkek ve kadın nüfus oranları bakımından kaynak ülkeler arasında bir istisna olarak görülebilir. Örneğin, Tacikistan ve Özbekistan'dan

göç edenler çoğunlukla erkeklerden oluşurken, kadınlar çocuklarıyla geride kalma eğilimindedir. Kırgızistan'a bu açıdan yaklaşıldığında ülkeden göç eden kadın ve erkek oranları arasında dikkat çekici bir fark olduğu anlaşılmaktadır. Kırgızistanlı göçmenlerin %60'ı kadın göçmenlerden oluşmaktadır. Bu durum, Kırgızistan kaynaklı göçün esasen kadın nüfusla ilişkilendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Kuşkusuz göç cinsiyet açısından tarafsız bir olgu değildir (CEDAW, 2009:4). Kırgızistanlı göçmen işçi kadınların durumu, göç etme nedenleri, karar alma süreçleri, göç ettikleri istihdam sektörleri, maruz kalabilecekleri istismar türleri, ihmaller ve bunların sonuçları açısından erkeklerden farklıdır.

Çeşitli faktörler Kırgızistanlı kadınların göç etme seçimini etkilese de bağımsız göç etmesinde daha iyi yaşam koşulu arayışı etkilidir. Ancak kadınların bağımsız olarak göçe katılımlarını bölgelere göre ele almak gerekirse, Kuzey Kırgızistan ve kentsel bölgelerde kadınlar bağımsız olarak göç ettiği kabul edilirken, kırsal alanlarda ve Güney Kırgızistan'daki toplulukların üyeleri onaylamayabilmektedir (FIDH, 2016).

Kadın işgücüne dayanan ev işçiliği sektörü dikkat çeken üç önemli özellik barındırmaktadır. Bu sektörün göçmen kadın işçilerden oluşan kolu eğitim düzeyi yüksek olanları da kapsamaktadır. İkincisi ise, bu kayıt dışı sektörde çalışanlar resmi istatistiklerce kayıt edilmemekte ve dolayısıyla bir çalışan olarak görülmemektedir. Kişisel güvene dayalı ağların aracılığıyla çalışan kişiler sosyal güvenlik kapsamı dışında kalmaktadır. Üçüncüsü de ev işçiliği kayıtsız küresel nitelikte iş gücünün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve bu sebeple en güvensiz hizmet sektörü olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla bu kayıtsız hizmet sektöründe çalışanlar işgücü kanunu dışında kalmaktadır (Yıldırımalp, 2014; Yazgan vd, 2017). Türkiye'ye gelerek kazanç elde etmek için çalışmaya başlayan göçmen kadınların çok önemli kısmı kaçak statüdedir (Yazgan vd, 2017: 181). Ev içi hizmetleri sektörünün bu özellikleri kadınlar üzerinde katlanarak artan sorunlar yaratmaya devam etmektedir.

Ev içi hizmetleri sektörü, yeniden üretim maliyetine devletin hiç karışmadığı bir emek kategorisi olarak küresel piyasada yerini almıştır. Bu sektörde çalışan göçmen kadınlar emeklerini yasa dışı yollarla paraya çevirmekle beraber, koşullar ve ücretler sözlü ve yasal yaptırımı olmayan anlaşmalarla şekillenmektedir. Dolayısıyla, bu işçi kadınların yasal düzenlemelere uygun ücret, iş sürekliliği, çalışma saati, hastalık izni, tatil izni ve sosyal sigorta hakları bulunmamaktadır. İşveren ile ev hizmetlisi arasında çıkan sorunlar (işin tanımı, süresi, ücret) genellikle işverenin lehine hareket etmesinden kaynaklanmaktadır (Yıldırımalp, 2014:48-51). Sonuç olarak, bu sektörün ağır sorumluluğu, görünmez emek oluşu ve yasal iş olarak kabul edilmemesi, ev hizmetinde çalışan göçmen kadınları büyük sorunlarla baş başa ve çaresiz bırakmaktadır.

Kırgızistan ile Türkiye arasındaki sosyal güvenlik anlaşmasının sağladığı kolaylık ve avantajlara rağmen ev içi hizmetlerde çalışan kadınların yasal statülerinde olumlu gelişmeler gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla ev içi hizmetlerinin yasadışılığı ve bu sektörde çalışanların kadınların dezavantajlığı, göçmen ev içi emeğin sömürülmesinin aracı olarak kalmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

Abazov, R. (2009). Current trends in migration in the commonwealth of independent states. Human Development Research Paper, 36, 1-54

Akalın, A. E. (2014). Türkiye'de göçmen ev işçilerinin çalışma koşulları. Sosyal Haklar VI. Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 323-339

Akbıyık, N. (2013). Ev hizmetlerinde çalışma: Malatya'da bir alan araştırması. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 21, 207-240

Beijing declaration and platform for action. (1995). 1-132, https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/Beijing_Declaration_and_Platform_for_Action.pdf adresinden alınmıştır.

Buz, S. (2017). Göçte kadınlar: feminist yaklaşım çerçevesinde bir çalışma. Toplum ve Sosyal Hizmet, 18 (2), 37-50

Sentralnoaziatskiy Portal. (2016). Kyrgyzstan v EAES: polgoda v soyuze, http://www.ca-portal.ru/article:25312 adresinden alınmıştır.

Castels, S. ve Miller, M. J. (2008). Göçler çağı: modern dünya'da uluslararası göç hareketleri. (çev. B. U. Bal ve İ. Akbulut). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Convention on the elimination of all forms of discrimination against woman. (2009). General Recommendation No.26 on women migrant workers. 1-29, https://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/GR_26_on_women_migrant_workers_en.pdf adresinden alınmıştır.

Çalışma, Sosyal Güvenlik ve Göç Bakanlığı, (2022), https://mlsp.gov.kg/category/obyavleniya-ru/

Deniz, A. ve Özgür, E. M. (2010). Rusya'dan Türkiye'ye ulusaşırı göç: Antalya'daki Rus göçmenler. Ege Coğrafya Dergisi, 19 (1),13-30

Ekiz Gökmen, Ç. (2011). Türk turizminin yabancı gelinleri: Marmaris yöresinde turizm sektöründe çalışan göçmen kadınlar, Çalışma ve Toplum Dergisi, 1, 201-231

Gökbayrak, Ş. (2009). Refah Devletin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar. Çalışma ve Toplum, 2, 55-82

International Data Portal. (2019). https://migrationdataportal.org/data?i=netmigrate&t=2020&cm49=417 adresinden alınmıştır.

International Federation for Human Rights. (2016). Women and children from Kyrgyzstan affected by migration, Federal Migration Service Raid on Chelyabinsk Market, 4-54. https://www.fidh.org/IMG/pdf/rapport_kyrgyzstan_uk-2-web2.pdf adresinden alınmıştır.

International Organization of Migration. (2018). Kyrgyzstan: keneytilgen migrasiyalyk profil 2015-2018. 6-138, https://iom.kg/wp-content/uploads/2011/07/Migration-Profile-2018-in-Kyrgyz.pdf adresinden alınmıştır.

International Organization of Migration. (2020). World migration report 2020. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf adresinden alınmıştır.

Kırgız Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı. (2018). 2018-zhyldyn 5-apreli NO:125-b, http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/216214?cl=ky-kg adresinden alınmıştır.

Kırgız Cumhuriyeti Hükümetine bağlı Göç Servisi. (2018). http://ssm.gov.kg/полезная-информация/статистика/ adresinden alınmıştır.

Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Stratejik Araştırmalar Enstitüsü. (2013). 5-87. https://www.auca.kg/uploads/Migration_Database/Publications/18_migrac_report.pdf adresinden alınmıştır.

Nasritdinov, E. (2016). Pros and cons of migration in Kyrgyzstan. www.academia.edu/4371887/Migration_in_Kyrgyzstan_-_Pros_and_Cons adresinden alınmıştır.

Sagynbekova, L. (2016). The impact of international migration: process and contemporary trends in Kyrgyzstan. Cham, Springer International Publishers.

Sagynbekova, L. (2017). International labour migration in the context of the Eurasian Economic Union: issues and challenges of Kyrgyz migrants in Russia. Working Paper, 39, University of Central Asia, 4-26

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2019). https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri adresinden alınmıştır.

Tagaybekova, A. (2018). Kırgızistan'dan Türkiye'ye işçi göçünün sosyolojik değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Manas Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı. Bişkek.

Thieme, S. (2008). Living in transition: how Kyrgyz women juggle their different roles in a multi-local setting, gender. Technology and Development, 12(3), 325-345

Thieme, S. (2014). Return migration coming home? Patterns and characteristics of return migration in Kyrgyzstan. International Migration, 52(5), 127-143

Tishkov, V., Zayinchkovskaya, Zh. ve Vitkovskaya, G. (2005). Migration in the countries of the former soviet union. Global Commission on International Migration.

Toksöz, G. ve Ünlütürk, Ç. (2011). Göç kadınlaşıyor mu? Türkiye'ye yönelen düzensiz göçe ilişkin yazına toplumsal cinsiyet ve etnisite temelinde bakış, içinde Birkaç arpa boyu-21. yüzyıla girerken Türkiye'de feminist çalışmalar, (der. S. Sancar), İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.

United Nations. Population Division. (2019). https://www.un.org/development/desa/en/news/population/international-migrant-stock-2019.html adresinden alınmıştır.

United Nations. Population Division. (2020), International migrant stock, https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock adresinden alınmıştır

Ünlütürk U. Ç. ve Kalfa, A. (2009). Göçün kadınlaşması ve göçmen kadınların örgütlenme deneyimler. Fe Dergisi, 1 (2), 13-28

Wolcott, H. F. (1994). Transfprming qualitative data: description, analysis and interpretation. Newbury Park, CA:Sage

World Bank Group. (2018). Migration and remittances: recent developments and outlook. Migration and Development Brief 30, 1-31

Yazgan, P., Yüceşahin, M.M. ve Atilla Demir, S. (2017). Türkiye'deki ev işçisi kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli söylemin eleştirel bir analizi: kadınlarkulubu.com örneği, Congress-İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar, 1 (1), 175-207

Yeates, N. (2004). Global care chains: critical reflections and lines of enquiry. International Feminist Journal of Politics, 6(3), 369-391

Yıldırımalp, S. (2014). Türkiye'de ev hizmetinde çalışanların sorunları. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (1), 45-59

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Ankara, Seçkin yayıncılık

Yüceşahin, M. ve Yazgan, P. (2017). Revisiting gender and migration. London, Transnational Press.

THE REPRESENTATION OF ISTANBUL IN THE 2000s IN THE FILMS OF WOMEN DIRECTORS

Burcu Bakö, Ph.D. Student
Postcolonial Studies, Faculty of Linguistics and Literature, the University of Bremen, Bremen, Germany
burbak@uni-bremen.de

ABSTRACT

As it is generally known, there is an increasing urbanization process in Turkey under the impact of neoliberal politics. Istanbul is the only city that became part of the increasing economic and cultural globalisation process in Turkey. While this has turned the city into the focus of new urban politics of the government, it also led to high levels of social tension. Since 2002 increasing processes of global urbanisation engaging with conservative/nationalist ideologies have caused changes in socio-spatial practices within the city. Parallel to this socio-spatial transformation, it is evident that there has been a shift in the cinematic definition of Istanbul from an epic city, and an oriental city, to a fragmented city, a place of struggle, and a construction site. Simultaneously we see the number of films dealing with urban issues caused by globalisation increase in number over the last ten years, with a more frequent focus on female characters. This study aims to examine the representation of Istanbul in the 2000s from female perspectives in the selected films: Present Tense (Simdiki Zaman, dir. B. Söylemez, 2012), Dust Cloth (Toz Bezi, dir. A. Öztürk, 2015), Until I Lose My Breath (Nefesim Kesilene Kadar, dir. E.E. Balci, 2015). I seek to analyse how the selected group of films made by women directors produces images of Istanbul and also reflects the sense of the city in relation to social and spatial transformations in urban space in the 2000s.

Keywords: Cinema, Urban Space, Gender, Feminist Geography, Urban Imagination.

2000'Lİ YILLARDA KADIN YÖNETMENLERİN FİLMLERİNDE İSTANBUL'UN TEMSİLİ

Burcu Bakö, Doktora Öğrencisi
Postkolonyal Çalışmalar, Dilbilim ve Edebiyat Fakültesi, Bremen Üniversitesi, Bremen Almanya
Email: burbak@uni-bremen.de

ÖZET

2000'lerde Türkiye'de neoliberal politikaların etkisi altında hızlı bir kentsel dönüşüm süreci yaşanmaktadır. İstanbul'da 2002 yılından bu yana muhafazakâr/milliyetçi ideolojilerle ilintili bir şekilde süren kentleşme süreci sosyo-mekânsal pratiklerde değişikliklere neden olmuştur. Kent, bir yandan neoliberal politikalar doğrultusunda sermayenin yeniden üretim alanı haline gelirken, bir diğer yandan da hükümetin sosyo-kültürel kimlik politikaları doğrultusunda yeni Osmanlıcılık stilinde örneklerle yeniden düzenlenmiştir. Tüm bu dinamikler, zamanla artan bir toplumsal gerilime yol açmıştır. Bu sosyo-mekânsal dönüşüme paralel olarak, İstanbul'un sinemasal temsilinde de bir değişim gözlenmektedir. Bu dönem kent filmlerine baktığımızda, küreselleşmenin yol açtığı kentsel sorunları ele alan filmlerin sayısının son on yılda arttığını, kentin, filmlerin anlatı ve görsel dünyasının ana ögesi haline geldiğini ve kadın baş karakterlere daha sık yer verildiğini görmekteyiz. Bu dönem kentin hikayesine odaklanan bu filmlerin önemli bir bölümünün kadın yönetmenlerin elinden çıkmış olması ise kent temsilinin ağırlıklı olarak erkek yönetmenlerce üretildiği İstanbul sineması için yeni ve önemli bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Bu çalışma, 2000'li yıllarda kadın yönetmenlerin İstanbul temsilini, seçilen filmler *Şimdiki Zaman* (yön. Belmin Söylemez, 2012), *Toz Bezi* (yön. Ahu Öztürk, 2015) ve *Nefesim Kesilene Kadar* (yön. Emine Emel Balcı, 2015) üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bu filmler, enformel emek, konut sorunu, kentte yalnız kadın olarak yaşamak, kentte kadın hareketliliği gibi ortak temalarla kent çalışmalarına toplumsal cinsiyet perspektifinden bir okuma sağlamaktadır. Bu çalışmada, kadın yönetmenler tarafından çekilen bu filmlerin İstanbul'a dair imgeleri nasıl ürettiğini ve 2000'li yıllarda kentsel mekândaki toplumsal ve mekânsal dönüşümlerle ilişkili olarak kent algısını nasıl yansıttığını analiz etmeye çalışıyorum. Bu üç filmi yan yana koyduğumuzda temsilde nasıl bir değişim gözlemlendiğini ve bu değişimin kentsel dinamikler ve toplumsal cinsiyet pratikleri ile nasıl bir ilişkisi olduğunu sorguluyorum.

Anahtar Kelimeler: Sinemada Kent Temsili, Kadın Yönetmenler, Kadın Kent İlişkisi, İstanbul, Küresel Kentleşme.

GİRİŞ

2000 sonrası İstanbul, küresel pazara eklenme politikaları ile kentin bir küresel kent olarak pazarlanması ve neoliberal ekonomik politikalar doğrultusunda kentin sermayenin yeniden üretim alanı olarak radikal bir şekilde değişime uğramaktadır. Bunun yani sıra çalışmalar 2011 sonrası dönemin iktidarın muhafazakar/milliyetçi politikaları ile bağlantılı olarak yeni bir sosyo-kültürel kimlik inşası ve kentsel mekânın bu kimliğin yeniden üretildiği bir zemin olarak düzenlendiğinin altını çizerler (Aksoy, 2014; Korkmaz, 2019). Tüm bu sosyo-mekansal pratiklerdeki değişim artan bir kentsel gerilime neden olmaktadır. 2000'ler, İstanbul'un önceki dönemlerinden daha yıkıcı bir şekilde değişimine ek olarak,

kentin sinemasal temsilinde de değişimine tanık ettiğimiz bir dönemdir. İstanbul, 2000'lerde filmlerin sadece arka planı olmaz, hikaye ve görsel dünyayı kuran ana bir eleman olarak filmlerde yer alır. Bu dönem yönetmenler bu kentsel dönüşüm sürecinin yol açtığı sorunları filmlerinde islerler. Bu film kümesine baktığımızda, önemli bir sayıda filmin de kadın yönetmenlerin elinden çıkmış olduğunu görürüz. Çalışmada daha sonra değineceğim Türkiye Sineması'nda kadın yönetmenlerin 2000'lerdeki sayısının ve yaptıkları filmlerin artışını göz önünde bulundurduğumuzda, hem kent temsilinin hem de kentin temsilini üretenlerdeki bu değişim çalışmanın başlangıç sorularından birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada tartışmayı sınırlandırmak için, kadın yönetmenlerin kadın baş karakterli kent hikayelerine odaklanmayı seçtim. Karakter üzerinden kurulan bu ortaklığın yani sıra bu filmler enformel emek, konut sorunu, kentte kadın dayanışması, mobilite gibi çeşitli ortak temalarla da bir küme oluşturmaktadır. Bu filmlerde İstanbul temsilini kronolojik olarak inceleyerek merkezden çepere doğru bir kent temsilini analiz ediyorum. Bu amaçla filmleri önce tek tek okuyarak İstanbul temsilini, çizilen kent coğrafyasını tariflemeyi, ardından filmleri yan yana koyarak temsilde nasıl bir değişim ortaya çıktığını tespit etmeyi planlıyorum. Bu çalışmada bir diğer amacım bu değişen kent temsilini şekillendiren karakterlerin kentsel konumları ile kentsel dinamikler ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine dayalı nedenleri saptamak.

İstanbul'un Kentsel Dinamiklerinde ve Sinemasal Temsilindeki Paralel Değişimler

İstanbul, Türkiye'nin küresel pazara eklemlenme sürecinde kritik bir role sahip olmuştur (Aksoy, 2012; Keyder, 2010). "Ulusal kalkınmacı ekonomiden neoliberal kapitalizme geçişle" kentin ekonomik ve sosyal yapısında önemli değişikliler yaşanmıştır (Keyder, 2005, s. 127). Güncel akademik çalışmalar, İstanbul'da neoliberal politikalar doğrultusunda kentsel mekanın yeniden üretildiğinin altını çizmektedirler (Bartu Candan & Özbay, 2014; T. Bora, 2016; Çavdar & Tan, 2013; Kurtuluş, 2005). 2002 sonrası İstanbul'unda, küreselleşmenin yol açtığı sorunlar giderek daha derinleşmektedir (Bartu Candan & Kolluoğlu, 2008, s. 12). İnşaat sektörüne dayalı ekonomik büyüme kentsel zenginliğin toplumda sınıflar arası dağılımında eşitsizliğe ve krize meyilli bir ekonomik sisteme yol açmaktadır (Harvey, 2013). Feminist coğrafyacı Doreen Massey (1994), küresel çağda hareketliliği ve akışları toplumsal güç ilişkileri bağlamında açıkladığı çalışmasında, küreselleşme dinamikleriyle bağlantılı olan bireylerin hareketliliğinin, onların güç ilişkileri ağında zaman ve mekana bağlı olarak ne şekilde konumlandığı ile ilgili olduğunu belirtir. Bu bağlamda küreselleşme akışları bir bireyi daha esnek ve bu güç ağında kontrol sahibi kılarken, başka bir coğrafyadaki bireyin hareketlilik imkânını ve kontrolünü zayıflatabilir (Massey, 1994, ss. 146-150). Benzer bir yaklaşımla 2000 sonrası İstanbul küreselleşme sürecini açıklayan Asu Aksoy (2012) bu dönemi bir açmaz (*dilemma*) olarak tanımlar. Aksoy'a göre İstanbul konut sektörüne dayalı büyümesi sonucu kent, bir yandan küresel olarak açık bir şehir haline gelirken, diğer yandan bu açıklığını dezavantajlı, marjinal ve göçmen gruplara karşı kaybetmektedir (2012, s. 108). Başka bir deyişle, konut ve inşaat sektörüne dayalı büyüme ve İstanbul'u küresel bir kent olarak pazarlama politikalarının sonucu olarak İstanbul bir yandan küresel yatırımların cazibe alanı

haline gelirken ve kültürel bir başkent olarak inşa edilirken bir yandan da güvencesiz enformel emeğin merkezi, hızlı kentsel büyümeyle kent merkezinde ve çeperde yıkıcı dönüşüm ve yerinden edilmenin kenti haline gelmektedir.

2000 sonrası küresel ve neoliberal politikalar doğrultusunda kentin dönüşümüne, 2011 sonrası dönemde yeni bir milli tarih yazımı ve sosyo-kültürel kimlik inşası ile yeni bir katman daha eklenmiştir (Aksoy, 2014; Korkmaz, 2019). Böylece kent mekânı siyasi erkin sembolik mekânı olarak rövanşist ve muhafazakar ideolojiye uygun bir şekilde yeniden inşa edilmeye başlanmıştır (Gül vd., 2014). Bir yandan erken Cumhuriyet dönemi örnekleri kentsel yenilenme sürecinden yıkılırken, yeni-Osmanlıcılık stilinde yeni kamusal yapılar inşa edilmiştir (Korkmaz, 2019; Türkmen, 2020).

Tüm bu neoliberal ve küresel politikalar doğrultusunda ekonomik büyüme hedefi ile kentin yeniden üretim alanı haline gelmesi ve kent mekânının bir yeni milli kimlik inşa alanı olarak yeniden düzenlenmesi, kentliler ve "kentsel koalisyon" (hükümet, gayrimenkul yatırımcıları, müteahhitler) arasında artan bir gerilime neden olmaktadır (Türkün, 2011). Eşitsiz kaynak dağılımı, sosyal-mekansal ayrışma, anti-demokratik kentsel politikalar, kamusal alanların özelleştirilmesi, yerinden edilme ve mülksüzleştirme gibi sorunlar İstanbul'daki artan muhalefetin nedenlerinden bazılarıdır (Ünsal, 2014; Yalçıntan & Çavuşoğlu, 2013). Bir anlamda İstanbul, 2000'lerde bu çok katmanlı kentsel gerilimin mekânı haline gelmiştir.

İstanbul'un 2000'lerdeki kentsel maddi pratiklerindeki değişimine paralel olarak kentin sinematik imgesinde de bir değişim söz konusudur. 2000 sonrası İstanbul sinemada, önceki dönemlerden farklı olarak, filmin hem anlam hem de görsel dünyasını oluşturan ana etmenlerden biri haline gelmiştir. Kentsel sorunlara eğilen filmler, karakter ve kentli arasındaki öyküyü birer paralellik içinde aktarmışlardır. Bu dönemdeki filmler, kente yaklaşımları ve temsil etme biçimleri, işledikleri temalar ile kent çalışmacılarına birer tartışma alanı açmaktadırlar.

2000'lerdeki İstanbul'un sinemadaki temsilindeki değişim, kentin bu temsilini üretenler kümesinde de gözlenmektedir. Çalışmaların da belirttiği gibi Türkiye Sineması erkek yönetmenler tarafından domine edilmektedir (Dönmez-Colin, 2008, 2019; Öztürk, 2004). Dolayısıyla buradan yola çıkarak kent ve kentteki kadının da ağırlıklı olarak erkek gözüyle anlatıldığını söyleyebiliriz. İstanbul filmlerine baktığımızda bu erkek bakışının kentteki kadını ikili kalıplar üzerinden ve cinsiyetçi bir bakış açısıyla temsil ettiğini görmekteyiz. Örneğin, Feride Çiçekoğlu (2007), İstanbul'un yoğun bir iç göç aldığı 1960'larda, Yesilçam filmlerinin kenti göçmen gözünden cazibeli fakat bir o kadar tehlikeli bir kent olarak temsil ettiğini buna paralel olarak kent hayatının olumsuz özelliklerinin kentli kadın figürü özdeşleştirilerek hem kenti hem de kentli kadını güvenilmez ve tehlikeli olarak resmedildiğini açıklar. Benzer bir dinamiği 90'lar Türkiye Sineması'nda ortaya koyan Zeynep Tül Akbal Süalp (2009) ise, 1980 sonrası küreselleşme dinamikleri ile kent hayatındaki değişimlerin (emeğin yeniden düzenlenmesi, artan işsizlik, milliyetçilik, kadın emeğinin değişen koşulları), İstanbul'u birer erkeklik krizi mekanı olarak

temsil edildiği filmlerle sinemada karşılık bulduğunu belirtmektedir. Eril melodramlar olarak tanımladığı bu filmleri, Akbal Süalp, bu krizin sosyo-ekonomik nedenlerini açıklamadıkları gibi filmlerde sessiz/sessizleştirilmiş kadın karakterler ile toplumsal cinsiyet dinamikleri bakımından sorunlu bir bakış üretmeleri nedeniyle eleştirir.

Ancak 2000'lerle birlikte kentin değişen sinematik temsiline baktığımızda önemli bir kısmının kadın yönetmenler tarafından yapıldığını görmekteyiz.[1] Kadın yönetmenlerin sayısının ciddi bir şekilde artış gösterdiği 2000'lerde, kadın yönetmenler kent hikayelerini anlatmaya odaklanmıştır.[2] Bu filmlerde kentsel dönüşüm, enformel emek, konut sorunu, soylulaştırma, iç göç gibi konular islenmiştir.

Kadın Yönetmenlerin Kent Filmlerinde İstanbul Temsili

Bu çalışmada söz konusu olan kadın yönetmenlerin kent filmleri kümesinden seçilen üç filmdeki (*Şimdiki Zaman*, *Toz Bezi*, *Nefesim Kesilene Kadar*) İstanbul temsili inceleneceğim. Çalışma kümesini sınırlı tutmak adına, başrolünde kadın karakter olan filmleri seçtim. Bu film kümesindeki kent temsilinin zaman içerisindeki değişimini ve bu değişimin hangi kentsel dinamiklerle ilişkili olduğunu açıklamaya çalışacağım. Bu filmler, enformel emek, konut sorunu, kadın arkadaşlığı, kentte kadın mobilitesi, kadın ağırlıklı mekanlar gibi temaları yönünden de ortak bir okuma sağlamasıyla da bir küme oluşturmaktadır. Ancak bu çalışmada sadece filmlerdeki kent temsili üzerine yoğunlaşacağım. Filmlerdeki kent temsiline sırayla baktıktan sonra filmleri yan yana koyduğumuzda kadın karakterlerin kentteki sosyo-ekonomik konumları ve kentin 2000'lerdeki değişim sürecine bağlı olarak neler okuyabiliriz sorusunu cevaplamayı hedefliyorum.

---

[1] Ruken Öztürk (2004), Türkiye'nin ilk kadın yönetmeni Cahide Sonku'nun film çektiği yıl 1950 ile 2002 arası dönemde Türkiye Sineması'ndaki toplam kadın yönetmen sayısını 23 olarak verir. Hülya Uğur Tanrıöver (2017) ise 2002-2013 arası toplam 35 yeni kadın yönetmenin film çektiğini belirtir. Bu iki veri 2000 öncesi ve sonrası kadın yönetmenlerin sayısındaki önemli farkı ortaya koymaktadır.

[2] Bu filmlere örnek vermek gerekirse, *Büyük Adam Küçük Aşk* (2001, Handan İpekçi), *11'e 10 Kala* (2009, Pelin Esmer), *Köprüdekiler* (2009, Asli Özge), *Şimdiki Zaman* (2012, Belmin Söylemez), *Ferah Feza* (2012, Elif Refiğ), *Nefesim Kesilene Kadar* (2015, Emine Emel Balcı), *Toz Bezi* (2015, Ahu Öztürk), *Hayaletler* (2020, A. Azra Okyay), *Ah Gözel İstanbul* (2020, Zeynep Dadak).

Kent Merkezinin Temsili – *Şimdiki Zaman* (2012, Belmin Söylemez)

Yönetmen Belmin Söylemez'in filmi *Şimdiki Zaman*, Mina isimli bir kadın karakteri odağına alır. Mina, yaşadığı binanın otele dönüştürülecek olmasıyla bir yandan evsizlikle karşı karşıyadır. Diğer yandan ise bir zamanlar ailesinin baskısından kaçmak için Amerika'ya göçen halası gibi o da her şeyi geride bırakıp bu ülkeye gitmek için çabalamaktadır. Filmin adı şimdiki zaman, hem Mina'nın çalıştığı İngilizce derslerine bir referans verirken aynı zamanda onun belirsizliklerle dolu fakat bir yandan da olasılıklara açık bir dönemini de tanımlar. 2011 İstanbul'unda geçen film, ağırlıklı olarak iş nedeniyle kentte hareket halinde olan Mina'nın deneyimi üzerinden oluşan bir kent coğrafyası sunar.

Belmin Söylemez bu filmde bir yandan kentte bir kadın hikayesi anlatırken bir yandan da girişte de bahsettiğim kentin dönüşümüne yeni katmanların eklendiği İstanbul'un kritik bir dönemini filme alır. Bunu yaparken de kent ve kadın baş karakter arasında aktif bir ilişki kurar; hem karakter hem de kent şimdiki zamanın barındırdığı belirsizlikler içinde bir değişimin arifesindedir. Filmin mekânını oluşturan Yeldeğirmeni, Haydarpaşa siloları, Taksim meydani ve İstiklal Caddesi kentsel dönüşüm sürecinin çok katmanlı bir hız kazandığı dönemin öncesinde karakterin bekleyiş ve belirsizlik dolu halini katmerleştiren mekanlar olarak filmin mekânlarını oluşturur. Böylelikle, İstanbul filmin hem görsel hem de anlatı dünyasını şekillendiren ana bir öge olarak işlev kazandığı filmde yönetmen kentin sinemasal anlam dünyasına yeni katmanlar ekler. Filmde İstanbul tanıdık bir kent coğrafyası, bir olasılıklar mekânı ve bir düşünme-tahayyül alanı olarak temsil edilmektedir. Bu bölümde bu anlam dünyasını oluşturmadaki önemli unsurlar olan ses kullanımı ve kurgusu ile filmde üretilen bu anlam katmanlarını inceleyeceğim.

İlk olarak film, mekanları ve ses kullanım biçimiyle İstanbul'u bir tanıdık coğrafya olarak temsil eder. Filmin ana ekseni Yeldeğirmeni ve Beyoğlu hattında, yani kentin merkez konumundaki alanlarda geçmektedir. Kimi sahnelerde, Mina'yı falcılık için gittiği kent çeperindeki kapalı siteler ve kentin iş merkezi bölgelerinde görürüz. Ancak filmin ana mekanları, Kadıköy sahili, İstiklal Caddesi, Karaköy sahili gibi, İstanbullu olmayanların da bir şekilde tanıyabileceği mekanlarla kuruludur. Mina bu mekanlarda yalnız ya da arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirirken, örneğin, İstiklal Caddesi'nde kalabalıklar arasında süzülürken, sahilde arkadaşıyla yemek yerken, gösterilir. Karakteri hem gündüz hem de gece kentin sokaklarını arşınlarken gördüğümüz sahneler, karakterin hareketlilik üzerinden kenti okunabilir bir coğrafya olarak çizmesini resmeder. Dolayısıyla sadece kentin temsil edilen bilinen alanları değil, bu alanlarla kadın baş karakterin kurduğu aktif ilişki üzerinden de kentin tanıdık coğrafya olarak çizildiğini belirtmek gerekir. Başka bir deyişle, kente bakma ve kenti gösterme biçimi kentin mekânlarına atanan anlamları şekillendirmektedir.

Filmde kent yalnızca gösterilen mekanlar ile değil kentin kendine ait karakteristik sesleri ile de tanıdık bir coğrafya olarak çizilir. Filmin arka planında sürekli duyduğumuz sesler arasında İstanbul'la özdeşleşmiş martı sesleri, vapur düdükleri, tramvay zili yer almaktadır. Öyle ki bu sesler sadece dış

mekân çekimlerine değil, iç mekâna da hakim sesler haline gelir. Böylece, bir anlamda hem bu sesler yoluyla kent film boyunca refere edilir, hem de kent, sesleri ile mekânların içine dolarak kendini ve dolayısıyla barındırdığı olasılıkları Mina'ya ve seyircilere hatırlatır. Örneğin Mina düşünceli bir şekilde mutfakta otururken ya da kötü bir rüyadan uyanmış yatağında otururken kentin sesleri mekanın içine dolarak kendini hatırlatır.

İkinci olarak bahsetmek istediğim nokta, filmin kurgusu ve sinematografisi ile kenti olasılıklar mekanı olarak temsil etmesidir. Bunu yaparken yönetmen, yukarıda da çok kısa bahsettiğim, ev ile kent arasında tezat kurarak, kentin olasılıklar mekânı olma halini daha da pekiştirir. Böylelikle yönetmen geleneksel cinsiyet kodlarıyla kurulan ev-kent/özel-kamusal alan ayrımını ters yüz ederek temsil üzerinden kadın-ev-kent ilişkisine eleştirel bir bakış açısı getirir. Filmde, Mina üzgün ya da tedirgin bir şekilde karanlık ya da loş ışıklı evde gösterilirken, kentte bulunduğu sahneler sıcak renk paletine sahiptir. Örneğin, bir sahnede Mina gündüz vakti sahilde oturmuş, denizi, vapurları seyrederken gösterilir. Arka planda dalgaların ve martıların sesinin duyulduğu, geniş planda çekilmiş bu sahnede çerçevenin büyük bir kısmını kentin silueti kaplamaktadır. Çerçevenin sağ köşesine yerleştirilmiş Mina, ilk iş gününün ardından, tesadüfen başladığı falcılık işini bulduğu, bir anlamda türlü olasılıkları barındıran ve gitmek için plan yaptığı kenti seyrederek geçirmektedir. Hemen arkasından gelen üst açı çekilmiş sahnede Mina'yı elinde mumla, elektrikleri kesilmiş karanlık apartmanda merdivenleri temkinli bir şekilde çıkarken görürüz. Yine bir başka sahnede, Mina Beyoğlu'nda bir binanın bir zamanlar kullanılıp bırakılmış terasında dolaşırken gösterilir. Bu teras iş arkadaşı Fazilet'in birlikte kendi kafelerini açmak istedikleri yerdir. Önceki ziyaretlerinde Fazilet, bir saksının içine taş koyup dilek diler, eğer dilek gerçek olacaksa bir zaman sonra taşın altında kurtçukların çıkacağını söylemektedir. Mina, tek başına geldiği bu terasta bu saksıyı kontrol eder. Arka planı kaplayan kent silueti, Mina'nın arayışta olduğu olasılıkları barındırdığını gösterir. Bir sonraki sahnede Mina'yı yine loş apartmanda, tedirgin bir şekilde merdivenleri çıkarken ve apartmanın bekçisi tarafından evinin kapısına bırakılmış bir merdivene bakarken görürüz. Sonuç olarak, filmin kurgusu, kentte kurulan hayaller, üzerine düşünülen olasılıkların bir tür güvencesizlik mekânı olan eve girişle birlikte tedirginlik hissiyle ortadan kaybolduğunu gösterir.

Son olarak filmin kentin anlam dünyasına eklediği bir katman ise kenti bir tür düşünme-tahayyül etme alanı olarak çizmesidir. Örneğin bir sahnede, Mina'nın bir kadın müşteriye fal baktığı sahne, Mina'nın kafenin terasından İstiklal Caddesi'ndeki kalabalığı düşünceli bir şekilde izlediği çekime bağlanır. Bu sırada Mina'nın fal seansındaki konuşmasını üst ses olarak duymaya devam ederiz: "Bir gemi görüyorum, bu geminin dörtte üçü çıkmış, sanki karaya oturmuş gibi. Bir çıkıntıya bir şeye takılmış, oradan bir kurtulsa açılacak gidecek sanki, böyle bir şey yani". Filmde Mina'nın kadın müşterileri ile yaptığı bu fal seansları hem birbirlerini tamamlayan bir anlatı oluştururken, hem de Mina'nın kendi öyküsünü de bize aktaran, onun geçmişine ve geleceğine dair düşüncelerini bize aktaran bir öykü oluştururlar. Bu fal seansı sahnesiyle aslında Mina'nın Amerika'ya gitme isteğini ve buna dair endişelerini duymuş oluruz. Mina kentin kalabalıklarına bakarak bir nevi bu seansta dile getirdiği

beklentileri üzerine bir kez daha düşünürken gösterilir. Yine, Fazilet'le kafe planını konuştukları teras sahnesinde, Mina bu tür işlerin ona uygun olmadığını dile getirerek, kafasındaki planı kendine saklayarak sessizce kentin manzarasına bakıp düşüncelere dalar.

Merkez ve Çeper Arasında Hareketlilik -*Toz Bezi* (2015, Ahu Öztürk)

Ahu Öztürk'ün *Toz Bezi* filminde ise, *Şimdiki Zaman*'da Mina'nın kent merkezinden çepere doğru hareketliliğinin aksi yönde, çeperden merkeze iki kadının hareketliliği üzerinden kurulan bir İstanbul temsilini izleriz. Filmde, çeperde yasayıp merkeze çalışmak için giden, kalabalık metro ve otobüs yolculukları ile bu iki uç arasında mekik dokuyan, iki temizlik işçisi kadın, Nesrin ve Hatun'un deneyimleri üzerinden bir İstanbul coğrafyası çizilir. Filmde ana mekanlar ağırlıklı olarak ev içi mekanlardır, hem temizlik işçilerinin çalışma mekanı, hem bu iki kadının birlikte zaman geçirdiği bir boş zaman alanı (*leisure space*), hem de onların aileleri ile yaşam mekanları olarak ev mekanı filmin merkezindedir. Ancak evin yani sıra karakterlerin kentle olan ilişkilenme şekilleri ve filmin gösterdiği kentsel alanlar bu kadın karakterlerin kentsel konumlarına dair birer okuma sağlar. Bunun yanı sıra, film, temizlik işçilerinin yani sıra atık toplayıcıları ve inşaat işçilerini de ekrana taşıyarak İstanbul'u bir enformel emek coğrafyası olarak çizer.

Diğer iki filmde olduğu gibi işin konumu, bu filmde de kadınların kent hareketliliğini şekillendiren temel unsur olmakla birlikte, sınıfsal imkanlar ise kentin nasıl deneyimlendiğini belirler. Kent merkezine çalışmak için gelen bu iki kadının neredeyse başka hiçbir neden için kentte bulunduklarını görmeyiz. Hatun karakteri, çalıştığı semt olan Moda'da bir ev sahibi olma hayali kurmakta ve böylece ev sahipliği üzerinden yalnızca ekonomik bir sınıfa değil evin temsil ettiği kültürel değerlere sahip olduğu bir sosyal sınıfa ait olma hayali kurar (Öncü, 1997). Filmde, Hatun'u Moda sokaklarında emlakçı camekanlarına bakarken, ilandaki numaraları ararken görürüz. Ancak bu mahallede adres sorması gerektiğinde, köpeğini gezdiren mahalleli bir kadının yanından geçerek atık toplayıcısı erkeğe yönelir. Hatun'un bu ev hayali onun kentin çok kültürlü yapısıyla karşılaşmasına da olanak sağlar. Dilek dilemek için her ne kadar çekinse de Kadıköy'deki bir kiliseye gider. Dolayısıyla evle ilgili beklentiler onun kent deneyiminin ve filmin sunduğu kent coğrafyasının şekillendiricisi olur.

Nesrin ise uzun süre işsizlik sonucu ortalıktan kaybolan kocasını aramaktadır. Bir yandan da temizlik işçisi olarak çalışarak evin giderleri ve kızının bakımını sağlayamadığı için, sigortalı bir iş aramaktadır. İş başvurusu yaptığı bir mağazadan ayrıldıktan sonra Kadıköy'de Bahariye Caddesi'nde bir bankta kızıyla oturup simit yerken gösterilir. Kamusal alanların tüketim mekanları ile kaplandığı kentte, kalabalığın içinde durup soluklanmak için bu bankta oturan bu iki karakterin ekran çerçevesindeki konumları onların sınırlı kent deneyimlerini bize aktarır. Kamera, kalabalıkların arkasında konumlanarak, çerçevenin sağ tarafına yerleştirilmiş Nesrin ve kızını, onların etrafından geçen insanların arasından bize gösterir.

Filmde Nesrin, yaşadığı çaresizlik sonucu kızını Hatun'a habersizce bırakarak ortadan kaybolur. Onun kayboluşu Hatun karakterinde bir çözülmeye yol açar. Kendine üstü kapalı bir şekilde kötü davranan ve Hatun'un yaratmaya çalıştığı akıllı ve becerikli kadın kimliğinin altını oyan işverenine karşı son noktaya koyar ve işi bırakır. Onunla işe gelmiş olan Nesrin'in kızı, Asmin'e "hadi kendimize gezelim" diyerek anahtarları bırakarak birlikte evden ayrılırlar. Ücretli ev işçiliğinin toplumsal cinsiyet ve sınıfa dayalı güç ilişkileri ağındaki dezavantajlı konumunu reddeden Hatun kente doğru adım atar.

Çeperin Sınırlı Coğrafyası -*Nefesim Kesilene Kadar* (2015, E.Emel Balci)

Toz Bezi'nde karakterler iş nedeniyle çeperden çıkıp merkeze hareket edebilirken, Emine Emel Balcı'nın çeperde hem çalışıp hem yaşayan tekstil isçisi genç bir kadının hikayesini anlattığı filmi *Nefesim Kesilene Kadar* da ise artık kamera tamamen çeperin sınırları içerisinde yer alır. Film, diğer iki filmden farklı olarak merkeze ait bir görüntü sunmaz ve de İstanbul'a ait karakteristik herhangi bir kent imgesini göstermez. Bunun yanında, filmdeki mekan kullanımı ve renk paleti diğer iki filme göre daha karanlık ve sınırlı bir kent imajı çizer. Film her ne kadar ağırlıklı olarak dış çekimlerden oluşsa da ve karakter sürekli hareket halinde olsa da karakterin güvencesiz isçi ve genç kadın olarak eril mekanlarda ve gelip geçicilik deneyimiyle özdeşleşen yerlerde edindiği kent deneyimi İstanbul'u sınırlı ve muğlak bir coğrafya olarak tarifler.

Filmde kullanılan mekanlar ve karakterin dinamiği ile birer paralellik kurulur ve böylece filmdeki mekanların gelip geçicilik ve muğlaklık hissi ile karakterin öyküsü pekiştirilir. Çocukken yurttan kaçtığını öğrendiğimiz Serap film boyunca tır şoförü olan babasını bulup onunla bir eve taşınma hedefi üzerine çabalar. Bu ev hayali peşindeyken ise sürekli bir evsizlik deneyimi yaşamaktadır. Filmin başında ablası ve eniştesiyle yaşayan Serap, onlardan gördüğü baskı üzerine burayı terk edip iş arkadaşı Dilber'in yanında kalmaya başlar, ancak burada da Dilber'in ailesi tarafından hoş karşılanmaz. Ardından ise önce gizlice, sonra ustabaşının bir süreliğine izin vermesi sonucu geceleri atölyenin deposunda kalmaya başlar. Dolayısıyla bu mekanlardaki deneyimi bir tür gelip geçicilik hissi ile şekillenir. Bunun yanında ergenlikten kadınlığa geçiş sürecini izlediğimiz Serap'ın kendisi halihazırda bir arada olma (*liminality*) hissini deneyimler.

Filmde Serap'in durmaksızın arşınladığı mekanlar ise belli bir süre geçirilebilen, orada sürekli kalınamayan yerler olmasıyla bu gelip geçicilik hissini pekiştiren yerlerdir. Film boyunca Serap'ı sebze hali, lunapark, tir otoparkı, otoyol kenarı, gri bakımsız apartmanlarla koridor hissi veren, karanlık ve tenha sokaklarda görmekteyizdir. Bu mekanlar aynı zamanda filmde de temsil edildiği gibi ağırlıklı olarak erkeklerin kullandığı mekanlardır. Öyle ki filmde babasını bulmak için gece kamyon otoparkına giden Serap, babasının arkadaşı tarafından "buralarda dolaşma" diyerek uyarılır. Diğer iki filmde olduğu gibi iş koşulları, karakterin kent deneyimi şekillendirir. Tüm gününü tekstil atölyesinde geçiren Serap, ancak akşam karanlığında bu mekanlarda bulunur. Serap'ın işe gittiği penceresiz minibüste ise onun

kenti deneyimleyecek ve bir zihninde kent haritası oluşturacak imkanı olmaz. Dolayısıyla Serap film boyunca sürekli hareket halinde olsa da ve kamera devamlı onun peşinde hareket etse de mekanlar ve kent rotası bize filmin İstanbul'da geçtiğine dair net bir referans vermez. Gri ve yağmurlu bir günde ya da geceleri sürekli kentin sokaklarını arşınlayan Serap'ın peşindeki kamera muğlak bir kent coğrafyası çizer.

Yönetmen her ne kadar karanlık ve muğlak bir kent imgesi çizse de filmin sonu ihtimallere açık bir şekilde ve bunu da kentle bağdaştırarak biter. Serap, kendisini terk edip Almanya'ya gideceğini anladığı babasını kaçakçılık yaptığı gerekçesiyle polise ihbar eder. Böylece aslında film boyunca peşinden koştuğu baba ve onun ile bir ev ihtimalini de ortadan kaldırmış, kendi başına bir yola çıkmıştır. Daha sonraki sahnede Serap'ın yurttan tanıdığı iş arkadaşına gülümseyerek yardım ederken görürüz. Ardından Serap atölyenin terasına çıkar ve buradan etrafına bakar. Bir yandan da kentin sesleri, martılar, vapur düdükleri duyulur. Bir anlamda, kentle özdeşlesen ve filmde ilk defa duyulan bu sesler, Serap'ın bu yeni başladığı sayfasında kentte onu bekleyen ihtimalleri işaret eder.

SONUÇ YERİNE

Bu üç filmi tarihsel olarak yan yana koyduğumuzda, ilk belirgin nokta merkezden çepere doğru çekilen bir kent temsilidir. *Şimdiki Zaman* da kent merkezi alanları, kent kalabalıkları ile tarif edilebilen ve tanıdık bir coğrafya olarak resmedilir, bir olasılıklar mekanı olarak filmde temsil edilir. Ancak *Toz Bezi*'nde merkez ve çeper arasında mekik dokuyan kamera, *Nefesim Kesilene Kadar* da ise çeperin sınırları içerisinde kalır ve dahası bu sınırlar içerisinde İstanbul'a referans edecek imajlar kaybolur. İlk iki filmdeki kentin canlılığı ve çok katmanlı yapısı bu filmde tenha ve gri sokaklara, eril mekanlara yerini bırakır. *Şimdiki Zaman* ve *Toz Bezi*'nde daha sıcak bir renk palet hakimken, *Nefesim Kesilene Kadar*'da soğuk tonlardan oluşan bir İstanbul imgesi görürüz.

Kentin bu değişen imgesine paralel olarak filmler sınıf, cinsiyet gibi toplumsal akslarla örülü bu dönüşüm coğrafyasında kadın karakterlerin kentin sosyo-fiziksel sınırlarıyla nasıl bir etkileşim halinde olduğunu gösterir. Kentin giderek sınırlı ve muğlak bir coğrafyaya dönüştüğü bu temsil kümesinde kadın karakterlere kentte sunulan olasılıklar da bir anlamda azalır. Mina bir gün Amerika'ya gidebilmeyi amaçlarken ve bunun için çalışması mümkünken, Nesrin kızına tek başına bakamayacağı için çaresizlikten ortadan kaybolur. Serap için en temel konu geceyi güvenli bir yerde geçirebilmektir.

Ancak yönetmenler, tüm bu kısıtlamalar ve sorunlara rağmen kent hayatının olasılıklarına da işaret ederek filmlerin açık sonlarıyla umutlu bir kapıyı açık bırakır. *Şimdiki Zaman*'da Mina günlerdir masada beklettiği kahve fincanını fal bakmak için eline alır. *Toz Bezi*'nde Hatun ve Asmin ele ele gülerek kentin sokaklarında yürümektedirler. *Nefesim Kesilene Kadar*'da boyunca nadir gördüğümüz anlardan biri olan Serap'ın gülümsemesiyle kentin karakteristik sesleri duyulmasıyla kapanır.

Hem kent hem de kentteki kadın temsilindeki bu değişim iki tür aksta açıklanabilir. İlk aksı karakterlerin kentteki sosyo-ekonomik konumları oluşturmaktadır. Tüm kadın karakterler, enformel işlerde çalışmakta, görece genç, Hatun hariç, yalnız yaşayan ya da ailesinden bir destek alamayan, Serap hariç, kirada bir evde oturan ve farklı şekillerde konut sorunu yaşayan kadınlar. Çalışma boyunca belirttiğim gibi karakterlerin yaşadıkları mahalleler, onların işleri kent deneyimlerini belirleyen en önemli etmen. Mina halen dönüşüm öncesi Yeldeğirmeni'nde yaşarken işi nedeniyle kentin en önemli merkezinde bulunup burada iş dışında zaman geçirebiliyor. Hatun ve Nesrin ise iş dışında vakit geçirmek çok nadir ve belli nedenlere dayanan bir aktivite. Serap için ise kent deneyimi oldukça kısıtlı bir alanda ve zamanda mümkün olabiliyor.

Kentin temsilindeki değişimi okuyacağımız ikinci aks ise kentin geçirdiği sosyo-ekonomik ve fiziksel değişim aksıdır. Girişte de değindiğim gibi İstanbul, 2000 sonrası hem neoliberal politikalar sonucu sermayenin yeniden üretim alanı olmakta hem de siyasi erkin gücünün sembolik alanı haline dönüşmektedir. Asu Aksoy (2012)'un da belirttiği gibi filmlerde temsil edilen İstanbul enformel islerde çalışan, tek başına kentte tutunmaya çalışan bu kadınlara karşı açıklığını (*openness*) yitiren bir küresel kente dönüşür. Filmler arasındaki bir başka değişim ise kadınların kentte giderek kısıtlı bir alana sınırlanan hareketlilikleri ve olasılıkların yitirilmesidir. Enformel işçiliğin yarattığı güvencesiz koşullar ile kent sorunlarına karşı daha kırılgan hale gelen kadın karakterler, bir yandan yalnız bir kadın olarak konut sorunu ile mücadele etmekte ve evsizlik tehdidiyle karşılaşmaktadır. Her ne kadar filmlerde açıkça değinilmese de 2000'lerdeki kadın karşıtı söylem ve politikalarda bu filmlerdeki kadın karakterlerin kentle ilişkisini okumamızı sağlayan bir arka plan olarak akılda tutmamız gerekmektedir.

Sonuç olarak bu filmler hem İstanbul'un temsili için önemli filmler hem de hem kentle kadın arasında aktif bir ilişki kurarak kentteki kadın temsili bağlamında Türkiye Sineması'nda önemli bir küme oluşturuyor. Filmlerin ortaklaştığı temalar (konut sorunu, enformel kadın emeği, yalnız kadın olarak kentte yasamak) kentin geçirdiği değişimin dinamiklerini toplumsal cinsiyet bağlamında okumamızı sağlamasıyla da önem teşkil etmektedir. Kadın yönetmenler İstanbul'u ve kadın hikayeleri anlattıkları bu filmlerle, kenti farklı perspektiflerden tartışmak için önemli bir alan açıyor.

KAYNAKLAR

Aksoy, A. (2012). Riding the storm: 'New Istanbul'. City, 16(1-2), 93-111. https://doi.org/10.1080/13604813.2012.662373

Aksoy, A. (2014). İstanbul'un Neoliberalizmle İmtihanı. İçinde A. Bartu Candan & C. Özbay (Ed.), Yeni İstanbul Çalışmaları Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar. Metis Yayınları.

Bartu Candan, A., & Kolluoğlu, B. (2008). Emerging Spaces of Neoliberalism: A Gated Town and a Public Housing Project in İstanbul. New Perspect. Turk. New Perspectives on Turkey, 39, 5-46.

Bartu Candan, A., & Özbay, C. (2014). Yeni İstanbul çalışmaları: Sınırlar, mücadeleler, açılımlar. Metis.

Başdaş, B. (2010). Kadınların Haritası: Toplumsal Cinsiyet, Kamusal Alan ve Farklılıkların Merkezi Beyoğlu. Dosya: Cinsiyet ve Mimarlık, 19, 75-80.

Blunt, A., & Dowling, R. (2006). Home. Routledge.

Bora, A. (2004). Kadınların sınıfı: Ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası. İletişim.

Bora, T. (2016). İnşaat ya resulullah.

Çavdar, A., & Tan, P. (2013). İstanbul: Müstesna şehrin istisna hali. Sel Yayıncılık.

Çiçekoğlu, F. (2007). Vesikali sehir. Metis.

Dönmez-Colin, G. (2008). Turkish Cinema: Identity, Distance and Belonging. Reaktion Books. https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/distributed/T/bo5891319.html

Dönmez-Colin, G. (2019). Women in the cinemas of Iran and Turkey: As images and as image-makers.

Gül, M., Dee, J., & Cünük, C. N. (2014). Istanbul's Taksim Square and Gezi Park: The place of protest and the ideology of place. Journal of Architecture and Urbanism, 38(1), 63-72. https://doi.org/10.3846/20297955.2014.902185

Harvey, D. (2013). Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution. Verso.

Kandiyoti, D. (2016). Locating the politics of gender: Patriarchy, neoliberal governance and violence in Turkey. Research and Policy on Turkey, 1(2), 103-118.

Keyder, Ç. (2005). Globalization and Social Exclusion in Istanbul. International Journal of Urban and Regional Research, 29(1), 124-134. https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2005.00574.x

Keyder, Ç. (2010). Capital city resurgent: İstanbul since the 1980s. New Perspectives on Turkey, 43, 177-186. https://doi.org/10.1017/S0896634600005811

Korkmaz, S. S. (2019). (Re)construction of Turkish national identity in urban space: Transformation of Istanbul's panorama under JDP rule. Içinde R. Ö. Dönmez & A. Yaman, Nation-building and Turkish modernization: Islam, Islamism, and nationalism in Turkey.

Kurtuluş, H. (2005). İstanbul'da kentsel ayrışma: Mekânsal dönüşümde farklı boyutlar. Bağlam.

Massey, D. (1994). Space, Place and Gender. University of Minnesota Press.

Mater, Ç., Gürbüz, N. & Gieren, S. (Yapımcı) & Türkmen, A. (Yönetmen). (2015). Toz Bezi [Sinema Filmi]. Türkiye-Almanya: Ret Film.

Öncü, A. (1997). The myth of the "ideal home" travels across cultural borders to İstanbul. İçinde Space, Culture and Power: New Identities in Globalizing Cities (ss. 56-72). Boğaziçi Üniversitesi Araştırma. https://arastirma.boun.edu.tr/tr/oncu-myth-ideal-home-travels-across-cultural-borders-istanbul-space-culture-and-power-new-identities

Öperli, N.& Kreyenberg, T. (Yapımcı) & Balcı, E.E. (Yönetmen). (2015). Nefesim Kesilene Kadar [Sinema Filmi]. Türkiye-Almanya: Prolog Film, Unafilm.

Öztürk, S. R. (2004). Sinemanın "dişil" yüzü: Türkiye'de kadın yönetmenler. Om Yayınevi.

Özyeğin, G. (2001). Untidy gender: Domestic service in Turkey. Temple University Press.

Süalp Akbal, Z. T. (2009). The Glorified Lumpen "Nothingness" versus Night Navigations. İçinde D. Bayrakdar (Ed.), Cinema and Politics. Cambride.

Topaloğlu, H. (Yapımcı) & Söylemez, B. (Yönetmen). (2012). Şimdiki Zaman [Sinema Filmi]. Türkiye: Filmbüfe Film Prodüksiyon.

Türkmen, A. (2020). Neoliberal Kentlerin Neo-Osmanlı Görkemi. Arredamento Mimarlık, 340, 78-80.

Türkün, A. (2011). Urban Regeneration and Hegemonic Power Relationships. International Planning Studies, 16(1), 61-72.

Uğur Tanrıöver, H. (2017). Women as film directors in Turkish cinema. European Journal of Women's Studies, 24(4), 321-335. https://doi.org/10.1177/1350506816649985

Ünsal, Ö. (2014). Neoliberal Kent Politikaları ve Direnişin Siyaseti: Istanbul'da Yeni Kentsel Muhalefet. Içinde A. B. Candan & C. Özbay (Ed.), Yeni İstanbul çalışmaları: Sınırlar, mücadeleler, açılımlar (ss. 109-123). Metis.

Yalçıntan, M. C., & Çavuşoğlu, E. (2013). Professionals and local activists facing the neo-liberal transformation of the cities. 20.

Yarar, B. (2020). Neoliberal-neoconservative feminism(s) in Turkey: Politics of female bodies/subjectivities and the Justice and Development Party's turn to authoritarianism. New Perspectives on Turkey, 63, 113-137. https://doi.org/10.1017/npt.2020.18

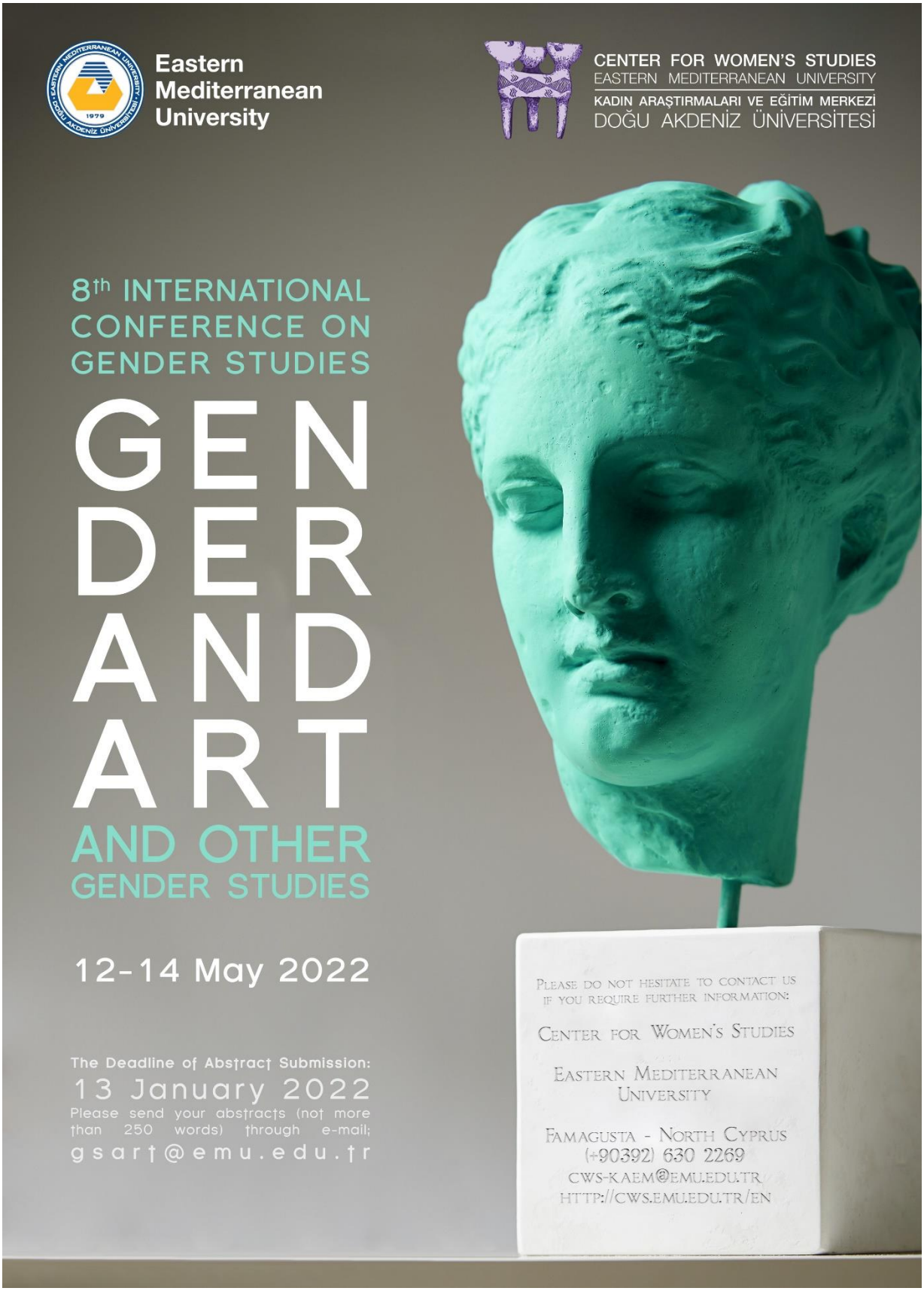
Eastern Mediterranean University
CENTER FOR WOMEN'S STUDIES
EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
KADIN ARAŞTIRMALARI VE EĞİTİM MERKEZİ
DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON GENDER STUDIES
GENDER AND ART
AND OTHER GENDER STUDIES
12-14 May 2022
The Deadline of Abstract Submission:
13 January 2022
Please send your abstracts (not more than 250 words) through e-mail;
gsart@emu.edu.tr
PLEASE DO NOT HESITATE TO CONTACT US IF YOU REQUIRE FURTHER INFORMATION:
CENTER FOR WOMEN'S STUDIES
EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
FAMAGUSTA - NORTH CYPRUS
(+90392) 630 2269
CWS-KAEM@EMU.EDU.TR
HTTP://CWS.EMU.EDU.TR/EN

CALL FOR PAPERS

Eastern Mediterranean University - Center for Women's Studies
8th International Conference on Gender Studies
GENDER& ART and Other Studies

The 8th International Conference on Gender Studies, which has been held regularly since 2004, will be held on 12-14 May 2022 within the framework of 'GENDER & ART and Other Gender Studies'. The conference, which aims to address all aspects of art producers' and critics' engagement with gendered bodies and a social order based on inequality, as well as how gender roles based on ideologies of domination, socio-cultural fictions, and heteronormative systems are produced, supported, and critiqued through art, offers leading academics, researchers and practitioners the opportunity to present and discuss their work and shed new light on the field. At the same time, this platform will also include Other Gender Studies.

Feminism, which cannot be separated from the concept of gender, has met resistance from all institutions that feed the patriarchal system since its inception but has continued its struggle against discrimination despite all pressures. While this struggle continues with its various dimensions, its reflections in art have also proved effective over time and feminist art has become a part of feminism. Feminist art, which rejects any kind of othering and includes queer representations in this context, has played an important role in bringing about positive changes in the social structure. The link between gender and art, which also brings about a paradigm shift in the social sciences, has the richness of being discussed and studied in both an interdisciplinary and a disciplinary dimension. Therefore, looking at the mutual emergence of gender and art will also provide new ideas about current changes in different disciplines.

Although there are few researches on feminist art in the Turkish Republic from Northern Cyprus, in recent years there has been an increasing interest from various disciplines such as gender and women's studies, sociology, anthropology, and history in examining the relationships between gender and art. This conference aims to bring new studies into the literature by encouraging academics, researchers, and activists to engage in intergenerational and intersectional dialogues around gender and art.

Submissions for presentation are invited on topics relating to the Conference topics – Gender and Art through the following areas:

- ART
- PERFORMING ARTS
- LITERATURE
- AND OTHER GENDER STUDIES

In addition to covering the following sub-topics, the conference also covers other studies with a gender perspective:

- Aesthetics and Gender

- Art as Activism
- Art History
- Artist Gender Representation in Art Streaming
- Architecture and Gender
- Design Issues and Gender
- Feminism and Art
- Future of Women in Arts and Humanities
- Gender Equality in Art from Past to Present Gendering the Artistic Field
- Philosophy of Art
- Struggling of Women in the Art
- The Face of Art in the Pandemic
- Writing Queer Histories
- Photography and Gender Roles
- Reinventing Sculpture
- Being a Woman "Meddah (Public Storyteller)"
- Feminist Theatre/ Feminism in Theatre
- Gender of Cinema
- Performance and Identity
- Gender and Dramatic Writing
- Gender and Humor
- and Other Gender Studies

Due to the international nature of the conference, only abstracts written in English will be accepted for review. However, presenters can choose to present their papers in English or Turkish. Full papers can be submitted in English or Turkish for the conference book.

Submissions are subject to blind peer review at every stage. Papers without gender perspective will be rejected. Abstracts and papers will be accessible to all participants on the conference website once the complete program is set.

Please send your abstracts (not more than 250 words) through e-mail; gsart@emu.edu.tr

Conference Secretariat:

Fatma Türüç
cws-kaem@emu.edu.tr
Eastern Mediterranean University - Center for Women's Studies
Faculty of Education, EF 110, Socrates Street, Eastern Mediterranean University, Famagusta, 99628, North Cyprus.
Conference - mail: gsart@emu.edu.tr
Phone: +90 (392) 630 2269
Fax: +90 (392) 365 4038

ÇAĞRI METNİ

Doğu Akdeniz Üniversitesi – Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
8. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı
Toplumsal Cinsiyet& Sanat ve Diğer Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

2004 yılından beri düzenli olarak yapılan Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı'nın 8'incisi, 12-14 Mayıs 2022 tarihinde, 'TOPLUMSAL CİNSİYET& SANAT ve Diğer Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları' çerçevesinde gerçekleştirilecektir. Egemenlik ideolojilerine, sosyo-kültürel kurmacalara, heteronormatif sistemlere dayanan toplumsal cinsiyet rollerinin sanatla nasıl üretildiği, desteklendiği ve eleştirildiğinin yanı sıra, sanat üreticilerinin ve eleştirmenlerinin cinsiyetlenmiş bedenler ve eşitsizliğe dayalı toplumsal düzen ile verdiği mücadeleyi tüm yönleriyle ele almayı amaçlayan konferans, önde gelen akademisyenler, araştırmacılar ve uygulamacılara, çalışmalarını sunmaları, tartışmaları ve alana yeni bir ışık tutmaları için seçkin bir platform oluşturacaktır. Aynı zamanda bu platformda diğer Toplumsal Cinsiyet Konularına da yer verilecektir. Toplumsal cinsiyet kavramından ayrı düşünülemeyen feminizm, ortaya çıkışından itibaren, patriyarkal sistemi besleyen tüm kurumların direnişiyle karşılaşmış fakat tüm baskılara rağmen ayrımcılığa karşı mücadelesini sürdürmüştür. Bu mücadele çeşitli boyutlarıyla devam ederken, sanattaki yansımaları da zamanla etkili olmuş ve feminist sanat feminizmin parçası haline gelmiştir. Her türlü ötekileştirilmeyi reddeden ve bu bağlamda kuir temsiliyeti de içinde barındıran feminist sanat, sosyal yapıdaki olumlu değişimler açısından önemli bir rol oynamıştır. Sosyal bilimlerde de paradigma dönüşümüne neden olan cinsiyet–sanat bağı, disipliner olduğu kadar disiplinlerarası boyutta da ele alınıp incelenecek zenginliğe sahiptir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet ve sanat arasındaki karşılıklı oluşuma bakmak, farklı disiplinlerdeki güncel değişimler hakkında da yeni fikirler verecektir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde feminist sanat üzerine sınırlı çalışma bulunsa da son yıllarda toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları, sosyoloji, antropoloji ve tarih gibi çeşitli disiplinler tarafından toplumsal cinsiyet ve sanat ilişkilerine odaklanmaya ve incelemeye artan bir ilgi vardır. Bu konferans, akademisyenleri, araştırmacıları ve aktivistleri, toplumsal cinsiyet ve sanat teması etrafında nesiller arası ve kesişimsel diyaloglara teşvik ederek, literatüre yeni çalışmalar kazandırmayı amaçlamaktadır.

Toplumsal Cinsiyet ve Sanat konusunda, aşağıdaki alanlarda başvurular kabul edilecektir (Konferansta, bu konular dışında, farklı Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarına da yer verilecektir):

- PLASTİK SANATLAR
- PERFORMANS SANATLARI
- EDEBİYAT
- VE DİĞER TOPLUMSAL CİNSİYET ÇALIŞMALARI

Konferans, aşağıdaki alt konuların yanı sıra toplumsal cinsiyet perspektifine sahip diğer çalışmaları da kapsamaktadır:

- Estetik ve Toplumsal Cinsiyet

- Aktivizm Olarak Sanat
- Sanat Tarihi
- Sanat Akışında Sanatçının Toplumsal Cinsiyet Temsili
- Mimarlık ve Toplumsal Cinsiyet
- Tasarım Konuları ve Toplumsal Cinsiyet
- Feminizm ve Sanat
- Sanat ve Beşeri Bilimlerde Kadınların Geleceği
- Geçmişten Günümüze Sanatta Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
- Sanatsal Alanı Cinsiyetlendirmek
- Sanat Felsefesi
- Sanatta Kadının Mücadelesi
- Pandemide Sanatın Yüzü
- Kuir Tarih Yazımı
- Fotoğrafçılık ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri
- Heykeli Yeniden Keşfetmek
- Kadın Meddah Olmak
- Feminist Tiyatro/ Tiyatroda Feminizm
- Sinemanın Toplumsal Cinsiyeti
- Performans ve Kimlik
- Toplumsal Cinsiyet ve Drama Yazımı
- Toplumsal Cinsiyet ve Mizah
- VE DİĞER TOPLUMSAL CİNSİYET ÇALIŞMALARI

Konferansın uluslararası niteliği nedeniyle, yalnızca İngilizce yazılmış özetler değerlendirme için kabul edilecektir. Ancak sunum yapan kişiler bildirilerini İngilizce veya Türkçe olarak sunabilirler. Konferans kitabı için tam metinler İngilizce veya Türkçe olarak gönderilebilir.

Gönderimler her aşamada kör hakem değerlendirmesine tabidir. Toplumsal Cinsiyet perspektifi olmayan makaleler reddedilecektir. Özetler ve bildiriler, tüm program belirlendikten sonra konferans web sitesinde tüm katılımcılara açık olacaktır.

Lütfen özetlerinizi (250 kelimeyi geçmeyecek şekilde) e-posta yoluyla gönderiniz; gsart@emu.edu.tr

Konferans Sekreteri:
Fatma Türüç
cws-kaem@emu.edu.tr
Doğu Akdeniz Üniversitesi – Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
Eğitim Fakültesi, EF 110, Socrates Caddesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, 99628, Kuzey Kıbrıs, Mersin 10, Turkey.
Konferans e-mail adresi: gsart@emu.edu.tr
Tel: +90 (392) 630 2269
Fax: +90 (392) 365 4038

View publication stats